

Editör:

Cevdet KABAKCI - Serdar YAKAR

İSBN:

978-605-86941-2-5

BASKI

Kristal Reklam ve Matbaacılık
Hizm. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
Gayrettepe Mh. Hamidiye Sk. No 7 D 1
Tel: 0212 2179777
info@kristalreklam.net
Beşiktaş-İstanbul

TASARIM

Halil AYDIN-Şükran İŞÇİ

İLETİŞİM ADRESİ

Kahramanmaraş Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Tel: (0344) 228 46 00
e.posta: kultursosyal@kahramanmaras.bel.tr

Birinci Basım: Haziran 2012

Bu Eser Kahramanmaraş Belediyesi'nin Bir Kültür Hizmetidir

ULUSLAR ARASI DULKADİR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU

29 NİSAN - 1 MAYIS 2011
KAHRAMANMARAŞ
(İKİNCİ SALON)

CİLT: 2

SEMPOZYUM ONUR KURULU:

Kahramanmaraş Valisi Şükrü KOCATEPE
Kahramanmaraş Belediye Başkanı Mustafa POYRAZ,
K.S.Ü Rektörü Mehmet Fatih KARAASLAN.

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU:

Başkan: Cevdet KABAKÇI (Belediye Başkan Yard)
Serdar YAKAR (Belediye Kültür ve Sosyal İşler Md)
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Dr. İsmail ALTINÖZ
Okutman ALİ KOÇ
Hakan Türker DULKADİROĞLU

SEMPOZYUM BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Refet YINANÇ
Prof. Dr. Metin SÖZEN
Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. Said ÖZTÜRK
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Doç. Dr. Orhan DOĞAN
Doç. Dr. İbrahim SOLAK
Doç. Dr. Mehmet YETİŞGİN
Doç. Dr. Akif ÖZDOĞAN
Doç. Dr. Zekeriya PAK
Doç. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ
Doç. Dr. Bilgehan PAMUK
Yrd. Doç. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
Yrd. Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN
Yrd. Doç. Dr. Şaban ÖZ
Yrd. Doç. Dr. Emin TOROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Dr. İsmail ALTINÖZ
Dr. Nazif ÖZTÜRK

Not: Tebliğlerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

I. OTURUM

“ANADOLU’NUN BİRDEN FAZLA DEVLETE TAHAMMÜLÜ OLABİLİR Mİ?” Prof. Dr. Mustafa KESKİN.....	9
MEMLÜK KAYNAKLARINA GÖRE ŞAHSUVAR BEY MESELESİ Doç. Dr. Fatih Yahya AYZ.....	23
ANADOLU’DA TÜRK SİYASİ BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI VE DULKADİROĞLU BEYLİĞİ Yrd. Doç. Dr. Remziye OKKAR.....	55
DULKADİRLERİN SAFEVİ TOPRAKLARIN’A GÖÇLERİ VE SAFEVİLERLE İRİBATLARI Dr. Ziver HÜSEYİNOVA.....	105

II. OTURUM

DULKADİRLİ CEMAATLERİNİN HASILATINA AİT BİR TAHRİR DEFTERİ ÜZERİNE Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK.....	129
XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINA AİT VAKIF MUHASEBE KAYITLARINDA YER ALAN MARAŞ VAKIFLARI Doç. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN Okt. Erhan ALPASLAN.....	145

DULKADİR BEYLİĞİ DÖNEMİNDE GÖKSUN (1337 TEMMUZ
1522)

Yrd. Doç. Dr. Ramazan HURÇ.....173

DULKADİROĞULLARI ESERLERİNE DAİR OSMANLI DÖNEMİ
KAYNAKLARINDAN MARAŞ KAZASI HURUFAT DEFTERLERİ

Uzm. Pakize YILDIZ

Uzm. Cemile HALİLOVIÇ.....189

III. OTURUM

DULKADİRLİ BİR ÂLİM: ORD. PROF. MÜKRİMİN HALİL YİNANÇ
VE DULKADİR BEYLİĞİ'NE DAİR ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR.....203

MARAŞ BEYLERBEYİ ZULKADİRZADE ÖMER PAŞA

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Doç. Dr. Orhan DOĞAN

Okm. Erhan ALPASLAN.....229

DULKADİR BEYLİĞİ MENSUBU OSMANLI HANIM SULTANLAR

Dr. Nurgül SUCU.....253

DULKADİROĞLU SOY AĞACINA KATKILAR

Dr. Ali SAYAR.....269

IV. OTURUM

DULKADİR BEYİ “ŞAHSUVAROĞLUALİ BEY” VE “SANCAKLI
YÖRÜKLERİ”

Uzm. Dr. Metin ÖZER.....301

DULKADİRLİ DÖNEMİNDE MARAŞ'TAKİ SOSYAL VAKIFLARIN
HALK SAĞLIĞINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Mine AKBEN.....313

DULKADİR BEYLİĞİ VE OSMANLI DEVLETİ İLİŞKİLERİNE
SANATSAL AÇIDAN BİR YAKLAŞIM: HATTAT HAYREDDİN
MARAŞI.
Okt. Ali KOÇ.....331

DURKADİR BEYLİĞİNİ OLUŞTURAN TÜRKMEN BOYLARI VE
CERİD TÜRKMENLERİ
Uzm. Serdar YAKAR.....351

V. OTURUM

DULKADİR TÜRKMENLERİ VE SAFEVİLİK
Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ.....369

DULKADİROĞLU BEYLİĞİNDEN GELENLERİN İKTİSADİ VE
TİCARİ HAYATLARI: ANDIRIN İLÇESİNDE YAŞAYANLAR
Doç. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Yrd. Doç. Dr. Sadettin PAKSOY.....389

DULKADİROĞULLARI'NIN MARAŞ İLİNE BIRAKTIKLARI
KÜLTÜREL MİRAS
Yrd. Doç. Dr. Nedime ŞANLI
Uzm. Hülya YALÇINKAYA (DULKADİROĞLU)
Uzm. Sevinç AKSAY ALBUZ
Uzm. Filiz METE.....405

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU VE ZEYNEDDİN KARACA
BEY
Arş. Gör. Yaşar ARSLANYÜREK.....425

VI. OTURUM

DULKADİROĞULLARI SOYUNDAN GELEN ÜNLÜ ŞAİR
NEF'İ'NİN FARŞÇA ŞİİRLERİNE DAİR
Prof. Dr. Mehmet ATALAY.....437

DULKADİR BEYLİĞİ COĞRAFYASININ ŞEVKET BULUT'UN HİKÂYELERİNDE YANSIMASI Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fetih YANARDAĞ.....	457
DULKADİRLİDE BİR TARİKAT ŞEYHİ ŞEYH İBRAHİM GÜLŞENİ (DİYÂRBEKİR?- MISIR 1533) Öğr. Gör. Mesut AKBEN.....	487
ELBİSTAN AĞZI Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM Arş. Gör. Esra KIRIK.....	503
XIX YÜZYILDA BİR DULKADİROĞLU ŞAİRİ; AŞIK SERDAİ Mehmet ERKOÇ.....	549

I. OTURUM

“ANADOLU’NUN BİRDEN FAZLA DEVLETE TAHAMMÜLÜ OLABİLİR Mİ?”

Prof. Dr. Mustafa KESKİN*

ÖZET

Dulkadiroğulları Beyliği münasebetiyle düzenlenen uluslar arası sempozyum vesilesiyle “Anadolu’nun Birden Fazla Devlete Tahammülü Olabilir mi?” konusundaki düşüncelerimi sizlerle paylaşmak istiyorum. Her şeyden önce siz seçkin katılımcılara ve değerli misafirlere saygı ve selamlarımı arz ediyorum. Konunun önemini ve hassasiyetini müdrükim. Uzun seneler Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihiyle meşgul ve takririnde bulunmaklığımından dolayı, çoktandır düşünce hayatımda yer edinen böyle bir konuyu, hem de gündemimizde olduğu için, arz etmeyi münasip gördüm. Bilgi şölenleri, aynı zamanda düşünce çatışmalarıdır ve düşünce çatışmasından gerçeğin parıltılarının çıkacağı bilinmektedir. Her zamanda ve mekânda bilinen hakikatlardandır ki, birlik rahmettir, ayrılık azaptır. Birlik kuvvetli olmaktır, ayrılık güçsüzlüktür. Konu Anadolu olunca daha bir önem arz etmektedir.

Can not be tolerated more than one state in Anatolia?

The word Anadolu (Minor Asia) comes from the word Anatolia. It is called the land or place of birth of the sun. It has witnessed to many civilizations of the earth so far due to the fact that it has been a transitional region. Anatolia, which is a central geographic area in the Mediterranean and the Afro-Eurasia world, has always been a center of attraction and attracted the curiosity of all peoples. Turks have been the

* Erciyes Üniversitesi Öğretim Üyesi, e-posta; mkeskin@erciyes.edu.tr

ultimate heirs of these lands which Muslims called "Diyar-i Rum" or "İklim-i Rum". We have known this country since the Huns. Emperor Justinianos realised the Turkish inhabitants of Central Asia after Gokturks had established diplomatic relations with the Eastern Roman. How could Justinianos know that these Turks would be the constant inhabitants of this region? The real conquerors of this beautiful but risky country were Seljuk Turks because they were the settlers of this country. As a consequence of policy of conquest and "ikta" system (land tenure), the land given to the country gentlemen officers as a reward in order to collect tax and provide the order and also establish their own state,) many states were founded in Anatolia. Principalities founded in Central, Eastern and Southeastern Anatolia made the Turkish-Islamic mark on lands in question. Inadequate defense abilities of these principalities and conflicts and rivalry between them brought about foreign interventions. Although all negative conditions, destruction and massacres that stemmed from Crusaders and Mongol invasions, Turks in Seljuk Empire never thought to go back and settled in this country forever. They have always thought religion, state and society together. They soon realised that Anatolia could not have more than one state and learned the fragmented Anatolia would be invaded by foreign enemies. So they returned their face to "unity". They knew that there is a mercy in being together.

Euphrates is the vital point and life source of this country. Ottoman Turks, the heirs of Seljuk Turks, inherited this truth. For the salvation of Anatolia, policymakers in Ottoman state determined their eastern policy as bringing together the east and west of Euphrates under a command and flag. They were aware of the fact that the seperation of the Euphrates as west and east means accepting the death. The wars of Otlukbeli, Çaldıran, Mercidabik and Turnadağı aimed at preventing this seperation. At the beginning of the twentieth century, in this country, the first Anatolitan national movement that began simultaneously in eastern Anatolia and western Anatolia against the people who are trying to recreate pre-Seljuk state is the ultimate proof of this reality. at the same time the start of the final proof of this eternal truth. The entirety of Anatolia is a primordial truth for the people of this blessed country till the end of the world. This great truth, for any reason, should never be forgotten.

Anadolu'ya Gelişimiz:

Genel olarak ifade ediyorum, Türklerin Anadolu ile tanışmaları pek erken tarihlere, Hun asırlarına kadar çıkmaktadır. Ömrünü Selçuklu devri Türkiye tarihine adanmış, geçen yüzyılın yüzakı tarihçilerinden Mükrimin Halil Yinanç'ın tespitlerine nazaran, Türklerin o asırlarda asgarî üç defa Anadolu'ya geldikleri, merkezi dolaşarak İran üzerinden yine ilk yurtlarına döndüklerini söyleyebiliriz. Selçuklu öncesi Türkler, yalnız Kafkasya üzerinden değil, aynı zamanda Karadeniz'in kuzeyinden hareketle, Balkanlardan da Anadolu'ya gelmişlerdir. Sözü ettiğimiz dönemlerde Ortadoğu'da iki büyük medeniyet ve iki büyük imparatorluk vardı: Ateşperestliğin temsilcisi Sasani İmparatorluğu ile Hristiyanlığın mümessili Doğu Roma imparatorluğu. Bu ikincisi, her ne kadar kendisini Batılı saymışsa da, esasen bir Doğu imparatorluğu idi. Anadolu her iki imparatorluğun da ucundaydı ve sürekli Sasani-Doğu Roma, nam-ı diğer Bizans çatışmalarına sahne oluyordu. Firdevsi'nin Şehname'sinde İran-Turan mücadelelerine oldukça geniş yer verilmiş, zafer payesi de hep İran'a layık görülmüştür. Bizans'ın kanunşinâs İmparatoru Justinyanus, VI. Yüzyılın ortalarında (m.s. 552) Turan ülkesinin hâkimi Köktürkleri keşfetmiş, Köktürk Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında elçilik teatisinde bulunmuş ve putperest Sasanilere karşı, özellikle İpek Yolu'nun güvenliğini sağlamak için, işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Türk-Bizans münasebetleri, Hazar Hakanlığı döneminde de devam etmiş, X. yüzyılın ortalarından itibaren de Türkler Doğu Roma İmparatorluğu ile hemhudut olmuşlardır.

Ortadoğu'da meydana gelen en büyük inkılâp, hiç şüphesiz İslamiyet'in zuhurudur. İslamiyet, iki büyük medeniyetin kıyasıya mücadele ettiği VII. Yüzyılın ilk yarısında, Haremeyn al-Şerifeyn'de ortaya çıkmış, "şahid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilen" Hz. Muhammed'in emsalsiz şahsiyetiyle bu coğrafyada hâkim konuma gelmiş, Sasani İmparatorluğu'nun kalbini, Doğu Roma İmparatorluğu'nun da Asya'daki, Afrika'daki kanatlarını ele geçirmiştir. İslam, sadece ordularıyla değil, eş zamanlı olarak tüccarlarıyla, gazi dervişleriyle de Afro Avrasya'nın merkezlerine kadar uzanmış, Anadolu'da ciddi bir direnmeyle karşılaşmıştır. Bu sefer Diyar-ı Rûm veya İklim-i Rûm diye adlandırılan Anadolu'da Emevi-Bizans, Abbasi-Bizans mücadeleleri birkaç asır devam etmiş, Adalar Denizi'nin hemen Asya kıyılarından başlayan, güneş ülkesi, Anatolia her bakımından gerilemiş, adetâ ıssızlaşmıştır. Bizans ve İslam hamlelerinden biri diğerini izlemiş, taraflardan hiçbiri bu ülke üzerinde adil ve sürdürülebilir bir yönetim

kuramamıştır. Anadolu'nun otantik halkları, kesintisiz devam eden güç mücadelelerinden olduğu kadar, tâbi oldukları sosyal ve siyasi rejimden de hoşnut değillerdi. Çağdaş kaynaklar Anadolu köylüsünün toprak kölesi olduğunu, Hristiyanlık dininin muhtelif şubelerine mensup olmakla birlikte, Doğu Roma İmparatorluğu tarafından cebri Ortodoksluk'a tâbi tutulduklarını, başkaca sebepler de dâhil, bu iki halin ülke genelinde bir hoşnutsuzluğa sebep olduğu konusunda hemfikirdirler. Aynı kaynaklar Bizans'ın X. yüzyıla doğru hamle gücüne sahip olarak, vaktiyle sahibi iken, İslamlara kaptırdığı toprakların çok önemli aksamını ele geçirdiğini de bildiriyorlar. Oğuzlar-Türkmenler ilkin Maveraünnehir'e, oradan Horasan'a geldikleri zaman, Bizans'ın Doğu sınırları Gürcistan'dan güneye doğru Ani, Urmiye, Irak-ı Acem, Kuzey Suriye ve Filistin'in bir kısmı da dâhil olmak üzere, Anadolu'nun tamamını içeriyordu. Her ne kadar yukarı Mezopotamya 'da bir takım beylikler görünüyorsa da, cümlesi Bizans İmparatorluğuna tabi durumdaydılar.

Ortadoğu'da İlk Devletimiz:

Büyük Selçuklu Devleti, Müslüman Türklerin İslam medeniyeti dairesinde kurdukları ilk büyük devlettir. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu, hem İslam dünyasının hem de Türklerin hayrına olmuştur. İslam dünyasının hayrına olmuştur, çünkü İslam dünyası iç ve dış buhranlarla uğraşıyordu. Siyasal bütünlük parçalanmış, Bağdat, Kahire ve Kurtuba merkezli halifelikler yanında, çok sayıda emirlik ve atabeylik de teşekkül etmişti. Dâhili rekabet, genel bir ifadeyle, Haçlılık mefkuresinin kuvveden fiile çıkmasına yardımcı olmuş, sırasıyla Endülüs'e, Sicilya'ya, Anadolu'ya, Suriye ve Filistin'e, Mısır'a yönelik haçlı seferlerinin düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır. Selçuklu öncesinde Hristiyan ülkesi olan Anadolu'nun fethine 1040 yılı itibariyle başlanmış, 30 yıl sonra, 26 Ağustos 1071'de, Malazgirt'te, her şeyini seferber etmiş olan Bizans İmparatorluk ordusunun Ebü'l Feth Mehmed Alp Arslan komutasındaki Selçuklu ordusu tarafından, bütün unsurlarıyla imha ve imparatorları Romanos Diogenes'in esir edilmesinden sonra, bu ülkenin kapıları, ebediyen ve nihai olarak, Türklere açılmıştır. Büyük zaferden 10 yıl sonra, Selçuklu Türkleri, başta Konstantiniyye olmak üzere, Akdeniz, Karadeniz ve Marmara Denizi kıyılarına inmişler, güney-doğudan başlayarak kuzey-batıya kadar uzanan topraklar üzerinde Artuklu, Saltuklu, Mengüceklî, Danişmedli ve Rûm Selçukî devletlerini kurmuşlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu Türklerin hayrına

olmuştur, çünkü bünyesine yapılan Müslümanlık aşısıyla çok mükemmel bir uyum sağlayan Türklerdir ki, milli özelliklerini idame ettirmeye muvaffak olmuşlar, yeni kimlikleriyle insanlık medeniyetine özgün katkılarda bulunmuşlardır. Malazgirt Meydan Muharebesi öncesinde, beyaz elbisesini giymiş, beyaz atına binmiş olan “Şanlı cedd-i ekberimiz”, Sultanımız, Ebü'l Feth ve Ebüşûca Alp Arslan'ın gaza çağrısına icabet eden beylerine, kumandanlarına söylediği: “Beylerim, Kumandanlarım! büyük bir savaşa atılıyoruz. Ya muzaffer olacağız ya da birlikte şehit olacağız. Her iki halde de kazanmış olacağız. Muzaffer olursak, size ebedi bir vatan vaat ediyorum. Yok, eğer şehit olursak da cennette olacağız” hitabesi çok önemlidir. O'nun gaza ve cihat davetine uyanlar arasında Türklerle beraber Kürtler de vardı. Ortak bir imanın, müşterek bir milliyetin mensupları ve temsilcisi olmasaydılar, bu davete hiç icabet ederler miydi? Niçin İmparator Romanos Diogenes'in çağrısına değil de, Sultan Alp Arslan'ın davetine riayet etmişlerdir? Sultan Tuğrul Bey'in Anadolu gazalarına çıkan beylerine, komutanlarına, İslam beldelerine ve Müslümanlara herhangi bir sebeple zarar vermemelerini ısrarla tembihlemesi ve buna dair menşurlar yayınlamasını nasıl izah edeceğiz?

Anadolu, Selçuklu öncesinde olduğu gibi, Selçuklular zamanında ve sonrasında öneminden, değerinden eksilmemiştir. Anadolu, Akdeniz dünyasının kalpgahında bulunmakla, dünya durdukça önem ve kıymetini muhafaza edecektir. Bilinmeyen zamanlardan beri meskûn olduğu tahmin edilen Anadolu'nun, bu bölgenin dışındakiler açısından daima merak edildiği, bir şekilde elde edilmeye çalışıldığı bilinen hakikatlardandır. Cihanşümül dinlerin merkezi buradadır. Kadim medeniyetlerinki de öyle. Bu özellikleri Ortadoğu'ya, bittabi Anadolu'yu, dünyanın neresinde yaşıyorlarsa yaşasınlar, bütün insanlar için cazibe merkezi yapmaya yetmiştir. Tarihin her döneminde büyük işgal ve istilalara uğrayan Anadolu'nun sakinleri çoğu zaman bu işgal ve istilaları önlemekte acze düşmüş, ya gitmişler veya yeni efendilerinin egemenliğinde kalmışlardır.

Haçlı Seferleri:

Türklerin Müslüman olarak Ortadoğu'ya gelişleri Hristiyan Avrupa'da genel bir memnuniyetsizlik doğurmuş, Doğu ve Batı kiliselerinin tevhidi şartıyla, Türkleri kadim Hristiyanlık ülkesi olan Anadolu'dan çıkarmak, hatta ortadan kaldırmak için Haçlı seferlerini başlatmışlardır. 900 küsur sene önce düzenlenen ve insanlık tarihinin, belki de bütün zamanlarının, en ağır insanlık suçlarının sergilendiği bu

seferler esnasında Anadolu'nun Müslüman halkları, müstesna bir birlik ve beraberlik sergileyerek, ezelden ebede bir mukadderat birliği içinde bulduklarını göstermişler, haçlılar karşısında gerilememişler ve ye'se düşmemişlerdir. Büyük sultanlarının müşterek ve milli vatan olarak işaret ettiği, aynı zamanda ahlâfına emanet ettiği fetih yurdunu Haçlılara yâr etmemişlerdir. Unutmayalım ki, Anadolu'nun birden fazla devlete tahammülü olamayacağını, Fırat'ın doğusunun batısı ve batısının doğusu için, bir bayrak ve bir buyruk altında bulunmasının, elzem olduğunu ilk fark edenler Selçuklulardır. Kendisi de bir gazi devlet olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Saltanat-ı Rûm'un "dârü'l-harb" Bizans'a karşı gazâ ve cihadı devam ederken, aynı devletin doğu siyasetinin temelinde, Anadolu'nun birlik ve beraberliğini sağlamak düşüncesi vardı. Esasen Anadolu'nun ilk gazi beyliklerinin, bütün zamanlarında Hanedan-ı âl-i Selçuk'a hürmetli olmaları, bu devletin sıkıntıya düştüğü anlarda bile, sultan unvanını ihraz etmemeleri, kanaatimizi teyit ve tasdik etmektedir. Sultan I. Kılıçaslan'ın haçlılara karşı birlikte çıkma çağrısına ön şartsız icabet eden Anadolu beylerinin sonraki yıllarda da benzer birlik ve beraberlik sergiledikleri, çağdaş İslam kaynaklarında zikredilmektedir. Mesela, Anadolu'nun güneydoğusundaki nüfuz mücadelesi esnasında, Adıyaman ve Urfa Kürd beylerinin, Eyyubilere karşı Selçuklu sultanı yanında yer aldıklarını İbn Bibî ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Anadolu, yalnız Haçlıların değil, XIII. yüzyılın ortalarında, Asya'nın putperest Moğollarının da saldırılarına maruz kalmıştır. Türkler, onların Anadolu'da egemenliklerine rıza göstermeyerek, ağır bela ve musibetlerine tahammül etmişler, uclardan merkeze doğru, beyliklerini kurarak yaklaşık 70 yıl devam eden yıkımlarını onarmayı başarmışlardır. Onlar, bu ülkede tesis ettikleri, insan merkezli kültürleri sayesinde vahdeti korudukları gibi, putperest Moğolların da, Müslüman olarak, Türklüğün müşfik ve merhametli potasında erimelerine, fitrî bir değişime uğramalarına da vesile olmuşlar, daha da önemlisi, bütün Anadolu'da, o zamana kadar görülmemiş haliyle, Türkçenin resmi dil olmasını sağlamışlardır. Dilde birliğin, vatanî birlik ve beraberliğin teminatı ve esası olduğunu, geçmişteki deneyimlerin neticesi olarak, ilkin tespit ve tatbik edenler cümle Anadolu beyleri olmuştur. XIV. yüzyılın sonlarında İran ve Doğu Anadolu'da İlhanlıların hâkimiyetleri kaybolurken, batıda yepyeni bir güç yükseliyordu. Kuruluşuna dair menkıbelerden de anlaşılıyor ki, Gazi Osman Bey'in sinesinde doğan, yükselen ve dalları bütün cihanı gölgeleyen çınar ağacı Osmanlı Devleti idi.

Osmanlı Devleti:

Osmanlı Devleti veya Devlet-i Aliyye, tarihi Türk devletinin Ortadoğu ve Güneydoğu Avrupa'daki devamıydı. Müstevli Moğollara karşı mazlum Selçuklular yanında olmayı tercih eden, bu duruşunu yiğitliğin, adalet, insaf ve merhametin gereğidir diye müdafaa eden Gazi Ertuğrul Bey'in eslâfına da, ahlâfına da huzurlarınızda rahmet diliyor, O'nu ve ailesini hürmetle anıyorum. Hâkimiyetin velayet usulüyle Selçuklulardan Osmanlılara geçtiğini “kutbü'l-müverrihin” Halil İnalcık söylemektedir ki, Anadolu'nun her yanından alp-erenlerin, gazi ve mücahitlerin zamanla Gazi Osman Bey'in bayrağı ve buyruğu altında toplanmaları da bunu doğrulamaktadır. Osmanlıların Avrupa'daki ilerleyişleri ve genişlemeleri Asya'dakilerle paralellik arz etmiş ve Osmanlılar bütün tarihleri boyunca, hayatî bir gerekçesi olmadıkça, eş zamanlı olarak, birden fazla cepheye savaşmamaya çok itina göstermişler ve bundan kaçınmışlardır. Anadolu'nun doğusundaki Fırat ile kuzeybatısındaki İstanbul, bu kıtanın selameti bakımından, cihanşümül bir devletin kurulabilmesi için çok önemliydi. Hem Selçuklular, hem de Osmanlılar bu iki hayatî önemi haiz yere sahip olmadıkça, ne Anadolu'nun ne de Rumeli'nin mevcudiyetini sürdüremeyeceğinin idrakindeydiler. Merkezi bir devlet rüyasını gerçekleştirmek için, Fırat'tan Tuna'ya kadar, büyük bir devlet kuran Yıldırım Bayezid Han'ın rüyasını bozan, onca emeğini boşa çıkaran Emir Timur'u, Anadolu'ya gelmesi için cesaretlendiren, “bir, iri ve diri” olmayı, şahıslarını ve tahtlarını korumaya kurban eden beylerimiz, Ankara'da sultanlarını yapayalnız bırakarak esaretine sebep olmuşlardır. Yıldırım Bayezid'in büyük ülküsünü, müjdelenmiş sultanımız Ebü'l- Feth Mehmed Han Gazi gerçekleştirecektir. O, İstanbul'u fethetmekle “Kızıl Elma”nın ilk ve en önemli merhalesini gerçekleştirmiş, bundan sonra Anadolu'nun tek devletli ve tek inançlı bir ülke olmasına öncelik vermiştir. Mısır, Filistin ve Suriye'de hâkim Memluklu Devleti'nin Anadolu üzerindeki taleplerini kırmak için, Akkoyunlu ve Dulkadirli beyliklerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki yönetimlerine, onlar Devlet-i Aliyye'ye sataşmadıkça karışmamış, onlarla sıhrî akrabalıklar da kurmuştur. Dulkadirli beylerine gönderdikleri namelerine “Cenab-ı Emâretmeab hazretleri” ile başlamaları boşuna değildir.

Mezhep Kavgaları:

Genel olarak İslam dünyası mezhep kavgalarından çok zarar görmüş, Anadolu'da bundan payını almıştır. Muazzez İslam'ı siyasallaştıranlar, onu iktidarları için basamak ve vasıta olarak kullananlar, hem İslam'a hem de Müslümanlara telafisi mümkün olmayan zararlar verdiler, onları bâdirelere sürüklediler. Anadolu'nun Müslüman Türklere açılışında mânâ ve madde planında bayraktarlığını yapanlar, İslam'ın kalbine saplanan ayrılıktan, fitne ve şikaktan etkilendiler. Kimileri yandaşıklıkta, kimileri muhalefette aşırılığa gittiler. Âl-i Ehl-i Beyt-i Mustafa'dan, Hz. Ali (Allah onun yüzünü ağartsın) nin "Aşırı muvafakatta nifak, aşırı muhalefette şikak vardır. İtidalli, iktisatlı olunuz." telkin ve tavsiyesine kulaklarını tıkadılar, enerjilerini boş yere tüketerek düşmanları sevindirip cesaretlendirdiler. Haçlılar'ın Müslüman Türkler üzerine saldırılarını memnuniyetle karşılayan Şii Fatımîler, Haçlıların Kudüs-i Şerif'e girmelerini önleyemedikleri gibi, sergiledikleri vahşet ve dehşet karşısında camilere sığınmakla canlarını kurtaracaklarını düşündüklerinde aldandılar, Haçlıların katliamından kurtulamadılar. Hz. Ömer Camisi'nin içini ve bahçesini, atlarının dizlerine kadar dolduran kandan yüzlerini yıkayan Haçlılar, böylece Hz. İsa'nın in'am ve ihsanına nail olacaklarına inanıyorlardı. İslam dünyasının bünyesinde meydana gelen fitne ve şikak rahmelerini onarmak için, Selçuklu Devleti'nin birinci sultanı Tuğrul Bey'in siyasi propagandaların merkezi haline getirilmiş camilere, başta Âl-i Ehl-i Beyt-i Mustafa'nın kiler olmak üzere, emirü'l-mü'mininlerin ve cennetle müjdelenmiş ashab-ı kiramın isimlerini içeren levhalar koydurması, yazılar hakk ettirmesi, birlik ve beraberliğimizin pekiştirilmesinden, ülfetimizin artırılmasından başka bir şey değildi. 1240'larda patlak veren kıyam ve kıtallerin sonucu, putperest Moğolların Anadolu'yu işgal ve istila etmeleri olmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin "Velayetnâmesi"nde anlatıldığına göre, Anadolu'da bir hükümet merkezi kurmak ve görüşlerini öğrenmek üzere, Koca Hünkar'ın nezdine gelen İlhanlı hey'etine söylediği şu sözleri unutmamak boynumuzun borcudur: "Gidiniz ve Hânınıza selam ediniz. Ona deyiniz ki, iman etmedikçe ve sünnet olmadıkça kimseye bu topraklara girmeye ruhsat yoktur." "Allah'a, elçisine ve sizden olan yöneticilere itaat ediniz..." buyruğunun muhatap ve temsilcileri "İslamın haremğâhı"na, Anadolu'ya, nâmahremleri, işgal ve istilacıları sokmamış, namusumuzu çiğnetmemiştir. Gizli mahfillerden gelen haberlere iltifat etmemiş, tahkik etmiş, engin irfanıyla varlığına yönelik oyunları ve tertipleri boşa çıkarmıştır. Bir olmayı, diri olmayı ve iri olmayı bütün isteklerinin

üzerinde tutmuş, aklın ve vahyin yol göstericiliğinden ayrılmamıştır. XIV. yüzyılın son çeyreğinde makûs talihini yenmeye başlayan beylerimize, müderrislerimize, şeyhlerimize ve topyekun milletimize seslenen “Bizim Yunus” Emre’nin şu düşüncelerini ibret nazarlarınıza arz ediyorum:

DEĞİLİM KÂL Û KIYLDE

Değilim kâl û kıylde, ya yetmiş iki dilde
Yâd yok bana bu elde, anda bilişip geldim.
Geçtim hotbin elinden, el çektim dügelinden (büsbütün)
Ol ikilik belinden, birliğe bitip geldim.
Dört kişidir yoldaşım, vefâdar razdâşım (sırdaşım)
Üçle hoştur başım, birine buşup (kızıp) geldim.
Ol dördün birisi cân, biri din, biri imân,
Biri nefşümdürür düşman, yolda savaşıp geldim.
Bir kılı kırk yardılar, birin yol gösterdiler.
Bu mülke gönderdiler, ol yola düşüp geldim...

Osmanlı Devleti’nin fikri temellerini attığına inandığım Kırşehirli Âşık Paşa, duru ve anlaşılır bir Türkçe ile yazdığı Garipnâme’inde “akıl bütün isteklerinize istikamet versin. Akıllı ve hırslı olursanız, ebedi dirlik ve düzenlikte bulunursunuz. Bu size Çâlâb’ın emri olur” diyor. Devlet-i Aliyye’yi yönetenler, yönetilenlerin yüceltilmesini sağlayanlardı. Şeyh Edebalı, efâl ve harekâtı telkinleriyle ahenkli bir mürşid-i kâmil olarak, damadına Gazi Kara Osman Bey’e “insanı yücelt ki, devletin yüce olsun” dememiş miydi? “Nizâm-ı âlem, intizam-ı devlet ve hükümet”i, günümüz ifadesiyle, “yurtta ve dünyada barış”ı sağlamak için işe canından ve cananından başlayan cihan padişahlarını hatırlatmak istiyorum. O büyük gayeyi, “İ’la-yı kelimetullah”ı gerçekleştirmek için, evlâd ve kardeşlerini feda edenlerin gözettikleri yegane maslahat birlik ve beraberliğimiz değil miydi?

Osmanlı’nın Doğu Siyaseti:

Osmanlılar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da geçerli olan Hasan Padişah Yasasını ibka etmiştir. Safevilerin ve Memkukilerin Anadolu’ya müdahalelerine büyük tepki göstermiştir. Bir taraftan stratejik tüketim

maddelerinin tekeline sahip olmak, öte taraftan İslam dünyasını bir bayrak ve buyruk altına almak amacıyla, her iki İslam devletiyle savaştan çekinmemiş, 1515 yılı itibariyle Anadolu yarımadasının berzahını, hatta daha da ötelere ilhak etmiştir. Osmanlılar, kanunnameye aykırı olarak, keyfi yönetim sergileyen valilerini, beylerini cezalandırmaktan geri durmamış, genel asayiş ve güvenliği sağlamak için yararlı olduğuna inandığı önlemleri almıştır. Yavuz Sultan Selim Han'ın İran seferine bu ülkenin insanları, bilâ tefrik-i din ve cins, iştirak etmişlerdir. Aynı şekilde, Anadolu üzerinde talepleri olan İran ve Rusya'ya karşı seferberlikte bulunmuşlardır. Bu ülkenin insanları, Türk'ü ve Kürd'ü, kendilerine yönelik tehdit ve tehlikelere birlikte karşı durmuşlar ve türlü türlü musibetlere beraberce katlanmışlardır. Müşterek milliyetimizi yaratan, uzun asırlar maruz kaldığımız musibetler ve milli felaketlerimizdir. Yaşadığımız felaketlerin en büyüğü "93 Harbi" diye malûm 1876-1877 Osmanlı –Rus savaşıdır. Bu savaş Osmanlı'nın yalnız dış düşmanla savaşı değildir. Anadolu İslam ahalisinin istilacılarla işbirliği yapmış "millet-i Ermeniyan"la da savaşıdır. Rumluk ve Ermenilik teşkili için Rusya'nın v.s. Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmesini talep edenler, bütün ülkeyi ateşe vermişlerdir. Kafkasya ve Doğu Anadolu'da, sayıları yüz binlerle ifade edilen Müslümanları, bunlar Türk'tür, şunlar Kürt'tür, Araptır, sünnidir, alevidir ayırımı yapmadan katlettiler, hanümanlarını söndürdüler, nice çocukları öksüz ve yetim koydular. Her bir düşmanın hesabı vardı: XI. yüzyılın sonlarında başlattıkları haçlı projelerini, ülkemiz bayındır, milletimiz zengin ve devletimiz güçlü iken de rafa kaldırdılar, Viyana bozgununun sonra tekrar yürürlüğe koydular. Sömürgecilerin çatışma sahası olan Kafkasya'yı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu harabeye çevirip, adeta insansızlaştırdılar. Azerbaycan Türklerini, Ermeni katliamlarından kurtarmak için Osmanlı Kafkas İslam ordusu bu ülkeye, başkenti Bakü'ye girdiğinde, müttefikimiz Almanya bile şiddetle muhalefet ettiler: "Bakü petroleri Müslümanların eline geçmektense, düşmanımız da olsa, Rusya'nın elinde bulunması evladır" dediler. Doğu Anadolu İslahat Programını uygulamaya, bölgenin Müslüman ahalisini katletmekle, göçe zorlamakla işe başladılar. Rusya çarı Kafkasya komutanına: "Sayın General! Ermenistan Rusya için önemlidir; ancak Ermenisiz olursa daha iyi olur" diye yazıyordu. Ermenistan dedikleri, o tarihlerin "altı vilayeti"dir. Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas. O tarihlerde Ermenisiz Ermenistan talep edenlerin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk'e, Kürt'e tahammülleri olacağını zannedenler

aldanmışlardı. “Eyvah bu bâziçede bizler yine yandık/Zirâ kim ziyan ortadadır, acep ne kazandık!” diyen eslafın gafletine düşmeyelim. Maksatları Pontus ve Ermeni komitelerini harekete geçirip kargaşalıklar çıkartarak, Doğu Anadolu’yu işgal ettikten sonra dâhilde bir Ermenistan, sahilde bir Pontus Rum Devleti kurmaktı. Talep ettikleri arazi, Trabzon-Mersin hattının doğusundaki topraklardı.

Osmanlı'nın Tasfiyesi:

Mondros mütarekenamesi, tarihimizin en uğursuz ve sonuçları itibariyle yüz kızartıcı antlaşmasıdır. 1912 tarihli “Balkan Bozgunu” ile Osmanlı Avrupa’sındaki bütün topraklarını kaybeden Devlet-i Aliyye, bu mütarekenameyle, Selçuklulardan beri doğrudan ve dolaylı mülkü olan Asya topraklarını da yitirmiş, Türk milleti tam bir izmihlalle karşı karşıya gelmişken, kalplerinde kendilerini kıyama davet eden pak ecdadının sesiyle titremiş ve kendine gelmiştir. Türk Milleti, tamamı fetih yurdu ve büyük sultanımız Mehmed Alp Arslan’ın emaneti olan Anadolu’nun muhafazası ve masuniyeti için, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde mücadeleye atılmıştır. Milli mücadele ruhu, vatanın dört bir yanında bir elektrik şebekesi gibi ülke geneline sirayet etmiştir. Doğu Anadolu vilayetlerinin muhterem ve kahraman temsilcileri Erzurum’da, Sivas’ta; Batı Anadolu’nunkiler de Alaşehir ve Balıkesir’de, daha başka yerlerde bir araya gelerek, bu topraklarda Rumluk, Ermenilik teşkiline, bu ülkenin işgal ve istilasına birlikte karşı konulacağını dosta düşmana duyurmakla kalmadılar, her tarafta iç ve dış düşmanlarla savaşılmaya başladılar. “Müdafa-i Hukuk-ı Milliye” cemiyetlerini kurdular, milli varlığımıza ve bekamıza kastedenlerin ön ayak oldukları derneklere iltifat etmediler, ufuklarımızı karanlık ve hüsrana kuşatmışken yollarını şaşırmadılar, milli gayeye doğru, “kayıtsız şartsız bağımsız, millet egemenliğine dayalı yeni bir Türk devleti”ni kurmak üzere yürüyüş başlattılar. İstanbul ve Ankara’nın organik işbirliğinin en güzel tecellisi olan Mebuslar Meclis’inde kabul edilen ve 28 Ocak 1920 günü bütün dünya meclislerine duyurulan Misak-ı Milli’nin gerçekleşmesi için üzerine yemin ettiler. 7 Ağustos 1919’da Erzurum Kongresi’nde kararlaştırılan “Trabzon Vilayeti ile Samsun sancağı, Doğu vilayetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis ve bu saha içindeki diğer müstakil vilayetler birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaları tasavvur edilemeyen bir bütündürler. Saadet ve felakete katılmayı tam kabul ve gelecekleri için aynı maksadı hedef ittihaz ederler. Bu sahada yaşayan

bütün Müslüman unsurlar birbirlerine karşı fedakarlık hisleriyle dolu, ırkî ve sosyal durumlarına riayetkar öz kardeşirler” hükmünü Misak-ı Milli’de “mezkur hatt-ı mütarekede dinen, ırken ve aslen müttehid ve birbirlerine karşı hürmetli, fedakarlık duygularıyla dolu, ırkî ve toplumsal haklarıyla çevrelerine uyumlu Osmanlı-İslam çoğunluğu ile yerleşik bulunan kısımların tamamı hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür” ifadesiyle milletimize ve bütün dünyaya ilan etmiştir. İstanbul’un haçlılar tarafından işgali üzerine, feshedilen Mebuslar Meclisi yerine Ankara’da 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi açılmış, Misak-ı Milli metni bu meclis tarafından da benimsenmiş ve tahakkuku için üzerine yemin edilmiştir. O tarihlerde Misak-ı Milli’nin gerçekleşmesi için yemin edenlerin çocukları arasından vatanımızın ve milletimizin birlik ve bütünlüğüne kasteden, söylem ve eylemlerin sergilenmesi, gerçek anlamda emanete ihanettir, ahde ve misaka vefasızlıktır. Anadolu’nun fethine yaklaşık 1000 yıl önce nasıl doğudan başlanmışsa, ikinci ve nihai fethine de yine doğudan başlanmış, işgalcilerin, “Rum Sındığı” artıklarının Adalar Denizi’ne dökülmesiyle bu fetih tamamlanmış, tarihinin hiçbir döneminde görülmeyen haliyle, mana ve madde planında mütecanis ve ahenkli bir vatan, ecdad yadigarı olarak bizlere intikal etmiştir. Büyük Millet Meclisi’nin, Osmanlı sosyal camiasından gelen, muhterem üyeleri bu ülkenin kimliğini belirlediler. Bu günkü sınırlarımız ötesinden binbir fecaat ile özyurtlarından çıkarak Anadolu’ya gelenler, kendilerini bu vatana, bu millete ve bu dine ait olduklarının bilincinde idiler. Milli Mücadele’de ve ülkemizin yeniden imar ve inşasında bulundular. Artık “Osmanlı” tarihe intikal etmişti. Yeni bir kimliğe ihtiyacımız oldu. Millet iradesinin tecelli ve temerküz ettiği Büyük Millet Meclisi’nde ahalimiz için Türk milleti, vatanımız için Türk vatanı, meclisimiz için Türkiye Büyük Millet Meclisi, devletimiz için Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dilimiz için Türkçe, medeni kanunumuz için Türk Medeni Kanunu, ceza kanunumuz için Türk Ceza Kanunu, alfabemiz için Türk Alfabesi, milli mücadelemiz için Türk Milli Mücadelesi dediler. Milletimizin sinesinden çıkmış olan kahraman ordumuza ithaf edilen, Mehmet Akif Bey merhumun, İstiklal Marşı’nı Türk milli marşı olarak kabul ettiler, büyük anlamlar yüklü ay yıldızlı al bayrağımızın semalarımızda, hürriyet ve istiklalimizin timsali olarak dalgalanmasına ahdettiler, iman ettiler. İman ettikten sonra sapkınlık ne kötü bir iştir ! Buraya büyük âlimimiz, müfessir ve düşünürümüz Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın şu sözlerini dercetmeyi bir borç biliyorum: “Ben Halis Anadolulu öz Oğuz, Yazır Türküyüm! On beş yaşında

İstanbul'a geldim; ne Arabistan'a gittim, ne Türkistan'a, ne İran'ı gördüm ne Frengistan'ı! Öğrendiğimi bu vatanda öğrendim. Yazır'ın Kayı, Kınık, Bayındır, Eymir, Avşar gibi büyük Oğuz kabilelerinden biri olduğunu da Arapçadan, Divân-ı Lügati't Türk'ten öğrendim. İran'da çıkan yünden, Avrupa'da bükülen ipten, Türk tezgâhında dokunan halıyı Türk malı tanıdım. Bir binanın mimarisi Türk olmak için bütün kerestesi yerli olması lazım değildir diye işittim. Afrika madenlerinden çıkmış bir altının üzerinde bir Türk sikkesi gördüğüm zaman ona Afrikalının değil, bizim altınımız dedim. Ruhi Bağdâdi'nin

“Sanma ey hace ki senden zer ü sim isterler
Yevme la yenfau da kalb-i selim isterler”

Sözünü duyduğum vakit, bunu Türkçeden başka bir lisanın edebiyatına kaydedemediğim gibi, Türkçenin en güzel sözlerinden tanımakta tereddüt etmedim.

Başı gövdesinden ayrılan canlı ne kadar yaşayabilir? Anadolu'muzun başı mesabesindeki Fırat'ın doğusundaki topraklarımız koparılacak olursa, ne başı ne de gövdesi berhayat olabilir, ancak av olur. Türkiye'nin bütünlüğünün ebed-müddet sürmesi, mukadderatını birbiri ile raptetmiş milletimizi meydana getiren her bireyin ve her topluluğun millî, ahlakî, vicdanî ve dinî sorumluluğudur. Kemal Karpat'a göre, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğuşu ve gelişmesi, resmi görüşü, kitapların anlattığı gibi değildir. Türkiye Cumhuriyeti'ne yol açan gelişme, Osmanlı Devletinde, XIX. yüzyıldaki gelişmelerle başlamış, yavaş yavaş şekil değiştirerek Osmanlı milleti, Türk milleti haline gelmiştir. Türkiye'de millet, Osmanlıdaki millet oluşumunun değişik bir devamıdır. Bu, ırk üzerine dayanan bir millet değil, bir arada ortaklaşa yaşayan çeşitli etnik kökenlere sahip, çeşitli Müslüman grupların oluşturduğu yeni toplumdur ki, bu yeni toplum XIX. yüzyılda göçler sayesinde devlet politikasıyla, Abdülhamit Pan-İslamizm'i ile yeni şekillere bürünerek, kendine mahsus yeni tipte bir modern millet yaratmıştır. Bu millet Kürdünü de, Boşnağını da, Pomağını da, Lazını da hepsini içine alabiliyor ve bir arada barış içinde yaşatabiliyor. Yani bir yerde bir kişi Türk oluyor ama diğer tarafta da Laz oluyor, Kürt oluyor, Kürtçe de konuşmakta devam edebiliyor. Bunların arasında millet kavramı, bu tarihi geçmiş çerçeveleri içinde, sosyal değişim içinde ve göçlerin etkisi altında ele alınırsa, o zaman Türkiye'de meydana gelen milletin niteliği çok daha iyi anlaşılabilir olur.

ULUSLARARASI DULKADİR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU

Bu vesile ile Büyük Türk milletine, idrak edeceğimiz Cumhuriyeti'mizin 100. yılı arefesinde ebedi saadetler, refah ve zenginlikler diliyor, tekraren selam ve saygılarımı arz ediyorum.

MEMLÜK KAYNAKLARINA GÖRE ŞAHSUVAR BEY MESELESİ

Doç. Dr. Fatih Yahya AYZ*

Özet

Moğol istilâsı sebebiyle Suriye'nin kuzeyi ve Anadolu'nun güneydoğusuna göç eden Türkmenler Memlûk Devleti tarafından Müslümanları koruma, soydaşlarına kucak açma ve İlhanlılar ile Kilikya Ermenilerine karşı tampon bölge oluşturma gibi maksatlarla himaye edilmiştir. Aralarında Dulkadıroğulları da bulunan bu Türkmen grupları Gazze'den Sis (Kozan) hududuna kadar olan bölgede iskân edilmişler, beylerine de iktâ ve emîrlik payesi verilmiştir. Memlûk Devleti kendisine tâbi unsurlar olarak gördüğü Türkmenlerin müstakil hareket etmelerine de mâni olmaya çalışmıştır. Özellikle Osmanlıların güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine girişinden sonra bahsedilen bölgelerdeki Ramazanoğulları ve Dulkadıroğulları gibi beylikleri kontrolü altına almaya çalışması, Memlûkler ile Osmanlılar arasında nüfuz mücadelesine neden olurken, aynı zamanda Memlûklerin bu beyliklerle sorunlar yaşamasına da yol açmıştır. Memlûk-Dulkadıroğulları ilişkilerinin, Memlûkler ile Osmanlılar arasındaki nüfuz mücadelesinin tesirinde şekillendiğini söylemek mümkündür.

Biz bu çalışmada, Memlûk-Dulkadıroğulları münasebetlerinin bahsi geçen hususiyetini en fazla ortaya koyan örneklerden Şahsuvar

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. E-posta; fyayaz@cu.edu.tr

Bey'in isyanını ele aldık. Burada da esas itibarıyla Memlûk tarihçilerinin Şahsuvar Bey meselesine yaklaşımını öne çıkardık.

Anahtar kelimeler: Şahsuvar, Şahsuvar Bey isyanı, Memlûkler, Dulkadiroğulları, Memlûk tarihçileri, Osmanlılar.

ABSTRACT

Turkomans who migrated into north of Syria and southeast of Anatolia because of Mongol invasion were protected by Mamluk State for the purposes of guarding Muslims, taking its brothers under its wings and forming a buffer zone between it and Ilkhanid Mongols and Cilician Armenians. These Turkoman groups including Dulqadiroğulları were settled in the region from Gaza to Sis (Kozan) and their Beys were granted with iqtas and emirate ranks. Mamluk State regarded them as subjects to it and tried to hinder their acting independently. Especially after being a great actor in history, Ottoman State wanted to have a grip on beylicates like Ramazanoğulları and Dulqadiroğulları in those regions. This caused a power struggle between Mamluks and Ottomans to gain ascendance over those beylicates, at the same time it led to problems between Mamluks and those beylicates. It is possible to say that the relations between Mamluks and Dulqadiroğulları were formed by power struggle between Mamluks and Ottomans.

In this study, we dealt with rebellion of Shahsuvar Bey which is the most striking example for the characteristic of the relations between Mamluks and Dulqadiroğulları mentioned above. Our main goal is to highlight approaches of Mamlukid historians to this rebellion and Shahsuvar Bey.

Keywords: Shahsuvar, rebellion of Shahsuvar Bey, Mamluks, Dulqadiroğulları, Mamlukid historians, Ottomans.

Giriş

Mısır, Şam ve Hicaz gibi İslâm dünyasının en önemli bölgelerini yaklaşık iki buçuk asır hâkimiyeti altında tutmaya muvaffak olan Memlûk Devleti (648-923/1250-1517), bu geniş coğrafyayı korumak için birçok devletle mücadele içerisine girmiştir. Bu devletlerin başında Bağdat'ı tarumar ederek Abbâsî Devleti'ni (132-656/750-1258) ortadan kaldıran, daha sonra da Suriye'ye yönelen Moğollar gelmektedir. Memlûk Devleti kendi topraklarına yaklaşan bu büyük tehlikeye karşı Aynicâlût Savaşı

(25 Ramazan 658/3 Eylül 1260)¹ ile başlayan ve yarım asırdan fazla süren çetin bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Memlüklerin karşısında sadece Moğolların batı kolunu temsil eden İlhanlı Devleti (1256-1353) değil, onlara tâbi olan Çukurova (Kilikya) Ermeni Krallığı ve Suriye sahilleri ile Antakya’da kurulmuş olan Haçlı devletçikleri de bulunuyordu. Aynicâlût Savaşı’ndan sonra bahsedilen bölgede başka önemli bir güç bulunmadığından kendilerini İslâm dünyasının hamisi olarak görmeye başlayan Memlükler, bir yandan Bağdat’ı İlhanlıların elinden alma teşebbüsünde bulunurlarken,² bir yandan da Memlük sultanı el-Melikü’z-Zâhir Baybars’ın (658-676/1260-1277) başlattığı ve haleflerinin devam ettirdiği bir dizi fetih hareketi sonucunda Suriye bölgesindeki Haçlı devletlerini tamamen ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.³

Memlükler, özellikle de Sultan Baybars yukarıda bahsedilen mücadele stratejisinin bir gereği olarak, Moğol istilası sebebiyle Suriye’nin kuzeyine göç eden Türkmenlere kucak açmışlar, onları Gazze’den başlayarak Sis (Kozan) hududuna kadar olan bölgede iskân etmişlerdi. Bazı Türkmen beylerine emîrlik payesi ve iktâ vermek suretiyle Suriye sınırında İlhanlı (İran) Moğollarına karşı Türkmenlerin oluşturduğu bir tampon bölge meydana getirmişlerdi.⁴ M. XIV. asrın ilk yarısında İlhanlı Devleti’nin çöküşe geçmesiyle birlikte Memlüklerin himaye ve desteğinden de cesaret bulan bu Türkmen beyleri daha serbest

¹ Bu savaşla ilgili geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, “Aynicâlût Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV (1991), s. 275-276; Süleyman Özbek, “Yakın Doğu Türk-İslâm Tarihinin Akışını Değiştiren bir Meydan Savaşı: Ayn Calud”, *Türkler*, V (Ankara 2002), s. 127-133; John M. Smith, Jr., “‘Ayn Jâlût: Mamlûk Success or Mongol Failure?’”, *Harvard Journal of Asiatic Studies (HJAS)*, ILIV/2 (1984), s. 307-328.

² Fayed Hammâd Âşûr, *el-Alâkâtü’s-siyâsiyye beyne’l-Memâlik ve’l-Muğûl fi’d-Devleti’l-Memlûkiyyeti’l-ülâ*, Kahire 1976, s. 56; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991, s. 39, 43. Ayrıca bk. Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks The Mamluk-İlkhaniid War, 1260-1281*, Cambridge 1996, s. 1-2.

³ Memlüklerin bölgedeki Haçlı devletlerini ortadan kaldırmasıyla ilgili bilgi için bk. Ali Aktan, “Memlûk-Haçlı Münasebetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 106 (1997), s. 416-451.

⁴ Faruk Sümer, “Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1 (1963), s. 8; Cüneyt Kanat, “Memlûkler’in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve bu Siyasetin Çukurova’nın Türkleşmesindeki Rolü”, *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu, Bildiriler*, Adana 1999, s. 432.

hareket etmeye başlamışlar, bahsedilen bölgede irili ufaklı beylikler tesis etmeye muvaffak olmuşlardı.¹ Bunlar arasında Zeyneddin Karaca Bey'in temellerini attığı Dulkadiroğulları da (1337-1522)² bulunuyordu.

Memlük Devleti, çeşitli maksatlarla himaye edip desteklediği Türkmenleri daima kendisine tâbi unsurlar olarak görmüş ve bu anlayış doğrultusunda onların müstakil hareket etmelerine mani olmaya çalışmıştır. Nitekim Osmanlıların güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine girişinden sonra bahsedilen bölgelerdeki Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları gibi beylikleri kontrolü altına almaya çalışması, söz konusu bölgede Memlükler ile Osmanlılar arasında nüfuz mücadelesine neden olurken, aynı zamanda Memlüklerin bu beyliklerle sorunlar yaşamasına da yol açmıştır.³ Bu bağlamda özellikle Memlük-Dulkadiroğulları ilişkilerinin, Memlükler ile Osmanlılar arasındaki nüfuz mücadelesinin tesirinde şekillendiğini söylemek mümkündür.

Biz bu tebliğde, daha önce yapılan kıymetli çalışmaları tekrardan kaçınmak için Memlük-Dulkadiroğulları ilişkilerini bir bütün olarak incelemek yerine bu münasebetlerin bahsi geçen hususiyetini en fazla ortaya koyan örneklerden Şahsuvar Bey meselesini ele alacağız. Burada da sadece Memlük kaynaklarının Şahsuvar Bey meselesine yaklaşımını öne çıkaracağız.

Şahsuvar Bey'in Ortaya Çıkışına Kadar Memlük-Dulkadiroğulları Münasebetleri

Memlük Devleti kendisine tâbi unsurlar olarak gördüğü Türkmenlerin hâkim olduğu bölgeleri Şam vilâyetinin bir uzantısı kabul etmiş, buralara merkezden tayin yapmak suretiyle daima kontrolünü hissettirmiştir. Nitekim Dulkadiroğullarının hâkimiyetindeki Elbistan'ı "Ebülüsteyni'l-Mahrûse" olarak isimlendirmek suretiyle buranın merkeze ait olduğunu resmen ifade etmiş ve buradaki nâiblere önemlerine binaen

¹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 7, 9.

² Bu beylikle ilgili bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988, s. 169-175; Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989; a.mlf., "Dulkadiroğulları", *DİA*, IX (1994), s. 553-557.

³ Bk. Yiğit, *Memlükler*, VII, 148, 149, 157; Kazım Yaşar Kopruman "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Türkler*, V, 117; a.mlf., "Memlükler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, İstanbul 1987, s. 524. Ayrıca bk. Şehabettin Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münasebetleri", *İÜEF Tarih Dergisi*, XXX (1976), s. 77 vd.; Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1999, s. 329 vd.

binler emîri (mukaddemü elf veya yüzler emîri: emîrû mie)¹ payesi vermiştir.²

Memlûk Devleti'nin büyük önem verdiği Elbistan, Maraş ve civarına hâkim olan ve Zeyneddin Karaca Bey tarafından temelleri atılan Dulkadıroğulları beyliği, iki asra yaklaşan siyasî ömründe, genelde Memlûklere bağlı kalmıştır. Ancak ilişkiler her zaman iyi olmamış, Memlûklerin arzusu hilafına hareket eden Dulkadıroğulları beyleri ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır. Nitekim müstakil hareket etmeye çalışan Karaca Bey Kahire'de idam edilirken yerine getirilen oğlu Halil Bey de benzer hareketleri nedeniyle Çerkez Memlûklerin ilk sultanı olan el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un (birinci saltanatı: 784-791/1382-1389, ikinci saltanatı: 792-801/1390-1399), düzenlediği bir suikast sonucu öldürülmüştür. Daha sonraki bey Sevlî (Sûlî), Memlûk Devleti'nin hasmı Timur'un arzusuyla Anadolu'nun fethine girişince, Memlûklerin gazabına uğramış ve katledilmiştir.³

Sevlî Bey'den sonra meydana gelen olaylar, Memlûk-Osmanlı anlaşmazlığının başlangıcını da simgelemektedir. Zira Memlûkler tarafından Sevlî Bey'in yerine getirilen oğlu Sadaka, karşısında Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'in desteklediği amcasının oğlu Mehmed Bey'i buldu. Yıldırım Bayezid bu iki beyin mücadelesine Mehmed Bey lehinde

¹ “Ümerâü'l-mîin” veya “mukaddemü'l-ülûf” olarak da tabir olunan bu emîrler, Memlûk ordusundaki en üst rütbeyi hâiz grup idi. Emirleri altında normal zamanda en az yüz süvari bulunur, savaş sırasında ise “ecnâdü'l-halka” denilen tımarlı askerlerden bin kişiye komuta ederlerdi ve bu sebeple onlara “emîrû mie” veya “mukaddemü elf” isimleri verilirdi. Rütbece onların altında bulunanlara “ümerâü tablhâne” (bando emirleri veya kırk başılar) denilir ve komutaları altında, bazılarının ki yetmişe ulaşmakla birlikte genellikle kırk memlûk bulunurdu. Rütbece bunların ardından, emirleri altında on-yirmi arası memlûk bulunan “ümerâü işrînât” veya “aşerât” (yirmiler emîrleri), on memlûk bulunan “ümerâü aşere” (on başılar, onlar emîrleri) ve beş memlûk idare eden “ümerâü hamsevât” (beşler emîrleri) geliyordu. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Şihabeddin Ahmed b. Yahya b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr fî memâlikü'l-emsâr: Memâlikü Mısır ve's-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1985, s. 27, 28; Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l-inşâ*, I-XV, Kahire 1910-1920, IV, 14-15; Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitat ve'l-âsâr (el-Hitat)*, I-II, Beyrut, ts., II, 215-216; Garsüddin Halil İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânü't-turuk ve'l-mesâlik* (nşr. Paul Ravaisse), Paris 1894, s. 113; David Ayalon, “Studies on the Structure of the Mamluk Army -II”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (BSOAS)*, XV (1953), s. 467-471.

² Bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, VII, 172, IV, 228.

³ Bk. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 170; Yinanç, “Dulkadıroğulları”, s. 553-554; Yiğit, *Memlûkler*, VII, 155, 156.

müdahalede bulunarak onu Elbistan'ın başına getirdi. Bundan sonra Memlükler ve Osmanlılar, Dulkadiroğullarını himaye hususunda çekişeceklerdir.¹ Mehmed Bey, Yıldırım Bayezid'in desteğiyle nâib olmasına rağmen Memlüklerle genelde iyi geçindi. Yerine geçen oğlu Süleyman Bey de iyi münasebetleri devam ettirdi. Süleyman Bey'in ardından beyliğe getirilen Melik Aslan dostça ilişkileri sürdürmek istediyse de Karamanlılar ve özellikle Memlüklerle çekişme içinde olan Akkoyunlular kendisini rahat bırakmadı. Kayseri'yi işgal eden Karamanlılardan bu şehri geri almaya çalıştıysa da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın onlara yardım etmesi nedeniyle başarılı olamadı. Üstelik Harput'u da Uzun Hasan'a bırakmak zorunda kaldı. Melik Aslan Bey, Harput'un Uzun Hasan'a bırakılmasında kendisini kusurlu gören Memlük sultanı el-Melikü'z-Zahir Hoşkadem'in (865-872/1461-1467) tepkisini çekti ve bir suikastla öldürüldü. Yerine kardeşi Şahbudak tayin edildi.²

Şahbudak'ın Dulkadiroğulları memleketine bey olarak tayin edilmesi, Memlükleri uzun süre uğraştıracak olan Şahsuvar isyanının başlamasına da sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin de müdahil olduğu bundan sonraki süreçte Memlük-Dulkadiroğulları ilişkileri tekrar silahlı bir mücadeleye dönüşecektir.

Şahsuvar Bey'in Ortaya Çıkışı ve Ona Karşı Düzenlenen Seferler

Şahsuvar Bey'in Memlük kaynaklarında zikredilmeye başlaması, kardeşi Melik Aslan'ın bir suikast neticesinde katledilmesinden sonradır. Şahsuvar'ın Memlüklere karşı başlattığı isyan da bu olaya bağlandığından Melik Aslan'ın katledilmesiyle ilgili rivayetlere temas etmek gereklidir. Memlük tarihçileri Melik Aslan'ın Elbistan'da Cuma namazı kılarken bir fedai tarafından bıçaklanarak öldürüldüğünü, onun ölümünün hemen ardından bu fedainin de katledildiğini bildirmektedirler (Rebûlevvel 870/Ekim 1465).³ Evlâdü'n-nâs¹ denilen ümera çocuklarından olan İbn

¹ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 34.

² Yinanç, "Dulkadiroğulları", s. 554-555. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 171-172; Yiğit, *Memlükler*, VII, 156.

³ Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, XVI (Cemaleddin eş-Şeyyâl-Fehim M. Şeltût), Kahire 1972, s. 345; Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, I-XII, Kahire, ts., 312-313; a.mlf., *Vecîzü'l-keâm fî'z-zeyl alâ Düveli'l-İslâm* (nşr. Beşşâr A. Maruf v.dğr.), I-IV, Beyrut 1995, II, 779-780; Zeyneddin Abdülbasıt b. Halil İbn Şahin ez-Zâhirî el-Malatî, *Neylü'l-emel fî zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer A. Tedmürî), I-

Tağriberdî (ö. 874/1469), Abdülbasit el-Malatî b. Halil b. Şahin (ö. 920/1514) ve İbn İyâs (ö. 930/1524) gibi Memlûk tarihçileri, bu konularına rağmen Şahsuvar Bey meselesini kastederek Melik Aslan'ın Memlûk sultanı Hoşkadem'in de dâhil olduğu bir tertip sonucunda katledildiğine işaret etmekten çekinmezler. Hatta bu hadisenin Şahsuvar isyanı ve Memlûk-Osmanlı savaşları gibi vahim sonuçlar doğurduğunu açıkça söylerler.² Nitekim Dulkadiroğulları yurdunun atalarına ait olduğu düşüncesinde olan Şahsuvar,³ bu suikastın ardından Dulkadiroğulları eşrafi ve Osmanlı Devleti'nin de desteğini alarak Memlûklerin tayin ettiği Şahbudak'a karşı harekete geçmiştir. Osmanlı kaynaklarından aktarıldığına göre, Melik Aslan'ın katlinden kardeşi ve yeni beyleri Şahbudak'ı sorumlu tutan Dulkadiroğullarının ileri gelenleri Fatih Sultan Mehmed'e başvurarak Melik Aslan'ın diğer kardeşi Şahsuvar'ı bey olarak tayin etmesini istemişlerdir.⁴ Dulkadiroğulları hanedanının damadı olan Fatih Sultan Mehmed, hısımlık münasebetlerini de kullanarak bu sayede bölgeye müdahale etme imkânını bulmuştur. Şahsuvar'ı açıkça destekleyen padişah, Memlûk sultanı Hoşkadem'e yolladığı iltimasnâmede bu akrabalık bağlarına işaret etmek suretiyle Dulkadiroğullarına bey tayini hususunda hak sahibi olduğunu ihsas etmiştir.⁵

Memlûk kaynaklarına gelince, bunlar bahsi geçen suikasttan sonra gelişen olaylarda Şahsuvar Bey'in ismini zikretmeye başlarlar ve onun ortaya çıkışını Cemaziyelâhir 870 (Ocak-Şubat 1466) olarak tarihlendirirler. Bu tarihte Fatih Sultan Mehmed'in, Hoşkadem'e elçi

IX, Beyrut 2002, VI, 229; Muhammed b. Ahmed İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr fî vekâii'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1982-1984. II, 434-435.

¹ Evlâdü'n-nâs, Memlûk emîrlerinin hür olarak doğan oğullarından oluşan ve ihtiyat askeri olarak kabul edilen askerî ve sosyal zümreye verilen isimdir. Geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 16, 51; Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Evlâdü'n-Nâs", *DİA*, XI (1995), s. 525-526; Ayalon, "Awlâd al-Nâs", *Encyclopaedia of Islam New Edition (EI)*, I (1954), s. 765; Yiğit, *Memlûkler*, VII, 217.

² Bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, XVI, 345; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 229, 232; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 435, 457.

³ Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi*, III, 274.

⁴ Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", s. 78; Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 62; Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyeti*, s. 332-333.

⁵ Tekindağ, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", s. 77-78; Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 55, 63-64. Ayrıca bk. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyeti*, s. 333-334.

göndererek, Melik Aslan'ın yerine kardeşi Şahsuvar'ın tayin edilmesini talep ettiği, Hoşkadem'in daha önce bu vazifeye Şahbudak'ı atadığını öğrenince de bundan rahatsız olarak Şahsuvar'ı desteklemeye karar verdiği nakledilir. Tarihçiler Osmanlıların Şahsuvar'ı desteklemek ve Memlüklerin tayin ettiği Şahbudak'ın elinden Elbistan'ı almasına yardım etmek üzere bir birlik göndermesinin Hoşkadem'i büyük sıkıntıya soktuğunu ifade etmektedirler.¹

Sultan Hoşkadem bu gelişmeler üzerine başlarında Atabek² Kânım et-Tâcir'in (ö. 871/1466) bulunduğu yedi tane binler emîri ve daha alt rütbede emîrlerle birçok askerden müteşekkil bir birliğe (tecrîde)³ Şahsuvar'a karşı Şahbudak'a destek olmak amacıyla sefere hazırlanma emri verdi. Ancak daha sonra bu emir iptal edildi.⁴ Abdülbasıt el-Malatî, Şahsuvar taraftarlarından gelen olumlu haberler üzerine bu seferin iptal edildiğini nakletmektedir. Buna göre Şahsuvar taraftarları, Memlük sultanın aleyhinde birtakım faaliyetlere girmeyi amaçlamadıklarını, bilakis Şahsuvar'ı bey tayin etmesi için sultandan müsaade istediklerini iletmişlerdir.⁵ Sefer iptal edilmekle birlikte, Halep'ten gelen haberler acil tedbir alınmasını gerektirecek şekildedir. Bu haberlere göre, Şahsuvar, Şahbudak'ı Dulkadiroğullarına ait bölgeden çıkararak buraları ele geçirmişti. Bunun üzerine Halep ve Hama nâibleri Şahbudak'a yardım

¹ Bk; Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 235; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 436.

² Memlük Devleti'nde saltanat nâibliğinden sonraki en büyük görev "atabeklik" idi. Bu görevi yürüten emîre "atabekü'l-asâkir" unvanı verilirdi. Bu unvan, Mısır'daki ordunun komutanı sıfatını taşımaktan başka üstlendiği herhangi bir vazife bulunmayan ve yüzler emîrlerinden olan atabeklerin mevkillerini yüceltmek amacıyla kullanılıyordu. Ayrıca Dımaşk ve Halep'te de birer atabekü'l-asâkir bulunurdu. Atabekler daha sonraları "el-emîrü'l-kebîr" ve "beylerbeyi" olarak da isimlendirilmeye başladı. Saltanat nâibliğinin önemini kaybetmesiyle atabeklerin nüfuzlarının artması ve idareyi fiilen ellerine almaları neticesinde bu görevi yürütenlerin bazen "müdebbirü'l-memâlik" veya "müdebbirü'l-memâliki'l-İslâmiyye" şeklinde nitelendirildikleri de oluyordu. Atabeklik göreviyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 18; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübde*, s. 112-113; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s. 352-353; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâif ale'l-âsâri'l-Arabiyye*, I-III, Kahire, ts., I, 13-20; Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army- III", *BSOAS*, XVI (1954), s. 58-59; P. M. Holt, "Memlük Sultanlığında Devlet Yapısı" (çev. Samira Kortantamer), *Bulleten*, LII/202 (1988), s. 239-241.

³ Tecrîde veya el-cerîde, seri hareket etmek amacıyla bazı ağır silahlar ve piyadelerin dâhil edilmediği süvari birliği için kullanılan bir tabirdir. Bk. Muhammed Ahmed Dühmân, *Mu'cemü'l-elfâzı't-târihiyye fi'l-asri'l-Memlûkî*, Beyrut 1990, s. 42.

⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 293; Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 235, 236; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 436-437.

⁵ *Neylü'l-emel*, VI, 235, 236.

için bölgeye gönderilmişlerdi (Şaban 870/Mart-Nisan 1466).¹ Sefer sırasında Şahsuvar'ın Şahbudak'ı yenilgiye uğrattığını haber alan bu nâibler görev yerlerine geri döndüler.² Bu hadisenin ardından Şahsuvar'ın Elbistan'dan ayrıldığı, onunla mücadele etmekte yetersiz kaldığı düşünülen Şahbudak'ın yerine amcası Rüstem'in Dulkadiroğulları beyliğine tayin edildiği şeklinde birtakım bilgiler nakledilmektedir.³ Bu rivayetlerde, İbn İyâs, Şahsuvar'ın Elbistan'dan kaçmasını halktan destek görmemesine bağlarken, Abdülbasit el-Malatî, zımnem, Şahsuvar'ın Memlük sultanına hoş görünmek için Elbistan'dan çıktığını ifade eder. İbn İyâs'ın rivayetinin Osmanlı kaynaklarından gelen bilgilerle çeliştiğine işaret edilmelidir.

Rüstem Bey'in Elbistan'a tayin edilmesi de meseleyi halletmeye yetmemiş, Şahsuvar isyanı daha da yayılma istidadı göstermiştir. Nitekim yeğeniyle savaşa tutuşan Rüstem Bey muhtemelen zor durumda kaldığından Halep nâibi ve buradaki birliklerin onun yardımına gitmesi emredilmiştir (Rebûlâhir 871/Kasım-Aralık 1466).⁴ Memlük sultanı Rüstem Bey'in de bu meseleyi halledemeyeceği kanaatine vararak onu görevden aldı ve yerine Şahbudak'ı yeniden getirdi. Bunu bildirmek üzere de bir elçiyi Halep bölgesine yolladı (Zilhicce 871/ Temmuz-Ağustos 1467).⁵ İbn Tağriberdî, Halep nâibi Yeşbek el-Becâsî'nin (ö. 890/1485), Şahsuvar'ın itaatten ayrıldığı ve Halep bölgesine doğru harekete geçme temayülünde olduğu şeklinde bir haber yolladığını bildirmektedir. Tarihçi, bu haberi alan sultanın Trablus ve Hama nâiblerine Halep nâibi Yeşbek el-Becâsî'ye yardım etmek üzere sefere çıkma emri verdiğini, bunun ardından da, ihtiyaç halinde harekete geçmesi kaydıyla çok sayıda çeşitli rütbelerdeki emîrlere ve bin civarında sultan memlûkünden müteşekkil bir birlik hazırlattığını nakletmektedir (12 Muharrem 872/13 Ağustos 1467).⁶ Abdülbasit el-Malatî, Suriye bölgesindeki nâiblere verilen sefer emriyle ilgili olarak bunun Şahsuvar'a karşı çıkarılan ilk ordu olduğu ilâvesinde bulunmaktadır.⁷ İbn İyâs ise yukarıdaki malumatı

¹ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 238. Ayrıca bk. İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 437.

² Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 63.

³ Bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 294; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 243; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 440.

⁴ Bk. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 254; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 444.

⁵ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 266; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 449.

⁶ *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 300. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 266, 273; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 451, III, 274.

⁷ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 273.

eklediği rivayetinde farklı bilgiler de sunmaktadır. Buna göre, Halep nâibi, bölgedeki birçok Türkmen grubunun da desteğini arkasına alan Şahsuvar'ın gücünün arttığını ve sultana ait beldelere yöneldiğini bildirmektedir. Bu sırada çok hasta olan Sultan Hoşkadem, konuyla ilgilenmemiş, ancak İkinci Devâdâr (Devâdâr Sâni)¹ Hayırbek (ö. 879/1474), sultan adına bölgedeki nâiblere Şahsuvarla savaşmalarını emreden bir yazı yollamıştır. Ancak bölgeden konuyla ilgili gelen haberler yoğunlaşınca sultan, Şahsuvar'a karşı ihtiyaç duyulması halinde Mısır'dan yollanacak birliğin teşkiliyle bizzat ilgilenmiştir. İbn İyâs bunun Şahsuvar'a karşı Mısır'dan yollanması kararlaştırılan ilk birlik olduğunu da eklemektedir.² Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu Mısır birliği sefere çıkmamıştır.

Sefere çıkan Suriye bölgesi orduları ise Şahsuvar karşısında büyük bir mağlubiyete uğramış, birçok önde gelen emîr ya öldürülmüş ya da esir edilmiştir. Bu zaferin ardından Şahsuvar Halep civarındaki birçok yeri ele geçirmeye muvaffak olmuştur (Rebûlevvel 872/Ekim 1467).³ Memlûk tarihçilerinin bu büyük mağlubiyetle ilgili yorumları kayda değerdir. Meselâ İbn Tağriberdî, bu mağlubiyetin sorumlusu olarak Şam (Dimaşk) nâibi Berdibek'in (ö. 875/1470) görüldüğünü, onun Şahsuvarla yapılan ve komutanı olduğu savaşı, Sultan Hoşkadem'e karşı kızgınlığı ve kini sebebiyle önemsemediğini, bu yüzden ordusunun böyle bir akibete duçar olduğunu ifade ettikten sonra başka bazı sebeplere de işaret etmektedir. Tarihçi, söz konusu hezimet haberi geldiği sırada Mısır'da bir başıboşluk durumunun hâkim olduğunu, emniyet ve asayişin sağlanamadığını söylemektedir. Buna sebep olarak da bu sırada tahtta bulunan el-

¹ Devâdâr, önemi zamanla artan bir görevli olup, sultanın yazdırdığı mektup ve fermanları göndermek, ona gelen yazıları başka bazı görevliler eşliğinde sultana arz etmek, sultanla görüşmek isteyenlere gerekli izni almak ve protokolü öğretmek gibi vazifeleri üstlenirdi. Devâdârlar sultana ait vakıflara nezaret etmek görevini de yürütürlerdi. Özellikle Türk Memlûkler döneminin sonlarında ve Çerkez Memlûkler döneminde ehemmiyeti artan devâdârlık, ilk zamanlardaki saltanat nâibliği gibi görülmeye başlamıştır. Devâdârlık hakkında geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 58; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 19, 38, V, 462; Makrizî, *el-Hutat*, II, 222; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 185; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 356-358; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn*, II, 519 vd.; Ayalon, "Studies...-III", s. 62-63.

² Bk. İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 451.

³ Bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 360-361; Sehâvî, *Veczü'l-keâm*, II, 793; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 281-285, 287; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 460; Hamza b. Ahmed b. Ömer İbn Sibât el-Gazzî, *Sıdku'l-ahbâr-Târihu İbn Sibât* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî), I-II, Trablus 1993, II, 804.

Melikü'z-Zahir Seyfeddin Yelbay'ın (872/1467-1468) yetersizliğini ve devlet işlerini gücü elinde bulduran İkinci Devâdâr Hayırbek'e terk etmek zorunda kalışını ileri sürer. Ayrıca bahsedilen bu hezimet ve merkezdeki umumî vaziyet sebebiyle halkın çobansız sürüye döndüğü tespitinde bulunur.¹

İbn İyâs bunun Şahsuvar'ın Memlûk ordusuna karşı kazandığı ilk zafer olduğunu vurgularken Berdibek meselesine de temas etmekte, onun Sultan Hoşkadem'e olan kızgınlığı sebebiyle Şahsuvarla gizlice anlaştığını, yenilginin ardından da Şahsuvar'ın yanına sığındığını ileri sürmektedir. Sultan Hoşkadem'in öldüğü haberi gelince Şahsuvar tarafından salıverildiğini de ilâve etmektedir.² Berdibek daha sonra Kahire'ye dönmüş ve Kudüs'e "battal"³ olarak gönderilmiştir.⁴

Memlûk tarihçilerinin işaret ettiği Şahsuvar karşısında alınan bu büyük yenilgi, Berdibek'in sultana karşı beslediği kinden kaynaklanan ihanetiyle açıklanacağı gibi, İbn Tağriberdî'nin ayrıca vurguladığı idarî istikrarsızlığa da bağlanabilir. Zira Hoşkadem'in son dönemlerine tesadüf eden Şahsuvar isyanı meselesi, sultanın hastalığından dolayı bu konuyla yeterince ilgilenememesi sonucunda söz konusu yenilgiyi beraberinde getirmiş, daha sonra kısa süre içinde üç defa tahtın el değiştirmesiyle daha da büyümüştür. Nitekim bu duruma işaret eden İbn Tağriberdî, 872 (1467–1468) senesinde dört sultanın hüküm sürdüğünü zikretme ihtiyacı hissetmiştir.⁵ Abdülbasit el-Malatî de fetret dönemi olarak nitelendirdiği bu süreçte Şahsuvar'ın daha da güçlendiğine işaret eder.⁶

Nihayet el-Melikü'l-Eşref Kayıtbay'ın (872-902/1468-1496) tahta çıkmasıyla durumun vahameti anlaşılmalı, yeni sultan konuyla bizzat ilgilenmeye başlamıştır. İbn İyâs'ın ifadeleriyle, Sultan Kayıtbay gittikçe

¹ *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 361.

² Bk. İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 460, 463. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 287.

³ Battallık, Memlûkler döneminde gözden düşen ya da çok yaşlanan ümeranın iktâ ve mansıpları alınarak, yüksek dereceli sivil bürokratların da görevlerinden azledilerek Kudüs gibi şehirlere gönderilmesi için kullanılan bir tabirdir. Geniş bilgi için bk. Muammer Gül, "Mısır Memlûkları'nda Bir Sürgün Sistemi Olan Battallık ve Kudüs", *Bellekten*, LXVI/246 (2002), s. 364 vd.

⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 365; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 293; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, II, 463.

⁵ Bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XVI, 395. Krş. Şihabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'z-zamân ve vefiyâtü'ş-şüyüh ve'l-akrân* (nşr. Ö. Abdüsselam Tedmürî), I-III, Beyrut 1999, I, 181.

⁶ *Neylü'l-emel*, VI, 313.

büyüyen bu meseleden dolayı çok endişelenmiş, dikkatini buna yoğunlaştırmıştı. Esasen bu isyanı Şahsuvar'a hil'at ve hediyeler göndererek de çözebilecekken böyle yapmamış, sorunu güç kullanarak halletmeyi tercih etmişti. Şahsuvar'a karşı gönderilecek güçlü bir birlik hazırlanmasını emretmiş, hatta bu ikinci tecrîdenin tespit ve tayinini bizzat üstlenmişti. Sefere katılacak olanların ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli tasarruflarda bulunan sultan, onları memnun etmek için bütün imkânları seferber etmişti. Bu birliğin başına Atabek Canbek Kulaksız'ı (ö. 883/1479) komutan olarak atamış, çeşitli rütbelerdeki birçok emîr ve büyük kısmını Hoşkadem'e mensup olanlardan (Hoşkademiyye) seçtiği hatırı sayılır miktarda memlûkü de emrine vermişti.¹ İbn İyâs, Sultan Kayıtbay'ın bu birlikte görevlendirdiği memlûkleri Hoşkademiyye'den seçmesini, bunları sefere yollamak suretiyle devreden çıkarma arzusuna bağlamaktadır.

Bu birlik 12 Şaban 872 (7 Mart 1468) tarihinde büyük bir debdebe ile Kahire'den hareket etti. Ancak sonuç hüsrân oldu. Memlûk ordusu Şahsuvar karşısında büyük bir hezimete uğradı (7 Zilkâde 872/29 Mayıs 1468). Birçok nâib, emîr ve asker katledildi, pek çoğu yaralandı, ordunun komutanı Atabek Canbek Kulaksız esir düştü. Memlûk kaynakları bu mağlubiyetle ilgili bilgileri teferruatı ile nakletmekte, savaş sırasında öldürülen emîrlerin isimlerini ayrı ayrı saymaktadırlar. Öldürülenlerin çokluğu sebebiyle bunların ailelerinin yaşadığı üzüntüye de işaret etmektedirler. Neticede Memlûk ordusundan ele geçirdiği silah, at ve ganimetle daha da güçlenen Şahsuvar'ın Antep'e yönelerek burayı aldığı, daha sonra da yönünü Halep'e çevirdiğini eklemektedirler.² Biz hadiseyi ayrıntılarıyla nakletmektense bunun Mısır'da meydana getirdiği etkileri, tarihçilerin yorumlarıyla birlikte zikretmeyi konumuzun sınırları bakımından daha uygun görüyoruz.

Abdülbasit el-Malatî, Dimaşk'tan gelen bu savaşla ilgili ilk bilgi ve daha sonra gelen ayrıntılı haberleri naklettikten sonra, bunun başkente meydana getirdiği büyük tesiri anlatmaya başlar. Buna göre, ayrıntılı bilgiler ulaştıktan sonra Kahire çalkalanmaya başlamış, halk heyecana kapılmıştır. Sultan ise çok tedirgin olmuş, ne yapacağını şaşırmıştır. Daha sonra ümera ile toplantı yapmış ve bizzat kendisinin sefere çıkmayı düşündüğünü söyleyerek fikirlerini sormuştur. Bunun doğru olmayacağı

¹ *Bedâiu'z-zühûr*, III, 7, 8. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 313.

² Bk. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 323-326, 327-328, 330; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 12, 13.

kanaati oluşunca Kahire’de kalan ümera ve askerleri yeni bir sefere hazırlama gayretine girişmiştir.¹ İbn İyâs, sultanın Mısır ordusunun Şahsuvar’a yenileceğini düşünmediğinden bu kadar şaşırıldığını ve yenilgi haberini aldıktan sonra bütün işlerini bir kenara bıraktığını eklemektedir. Tarihçi, gündemi bir anda işgal eden bu rezaletin sultanın Şahsuvar’a karşı yolladığı birliklerin neticesi olduğunu söylemek suretiyle de bunun sorumlusunun sultanın en başta yaptığı bu işi kuvvet zoruyla çözmeye tercihi olduğunu ima etmektedir. Tarihçi ayrıca, Osmanlıların Şahsuvar’ı desteklemek üzere bir birlik gönderdikleri şeklinde halk arasında yayılan bir şayiadan da bahsetmektedir.²

Sultan Kayıtbay, söz konusu yenilginin ardından Şahsuvar’a karşı gönderilecek yeni bir birlik teşkil etme çalışmalarına başladı. Halife, dört kadı, önde gelen ulema ve ümeranın katıldığı bir toplantı tertip ederek hazinenin bu yeni seferin masraflarını karşılayamayacak kadar zor durumda olduğunu belirten sultan, yeni vergiler koymak ve vakıf gelirlerinin fazlasını müsadere etmek için meşru bir zemin oluşturmaya çalıştı. Buradaki halife ve kadılar sultanın talebine cevaz verme temayülünde iken, toplantıya sonradan katılan Şeyhulislâm Emînüddin Yahya el-Aksarâyî’nin (ö. 880/1475) buna şiddetle karşı çıkması üzerine istenen sonuca ulaşamadı. Ancak bu âlimin cesur davranışı asker-sivil toplumun her kesiminden büyük takdir topladı.³ Anlaşıldığı kadarıyla Şahsuvar meselesinin bir türlü çözülememesi, Memlûk Devleti’ni siyasî ve askerî manada zor durumda bıraktığı kadar iktisadî ve toplumsal açıdan da sorunlar üretmeye başlamıştır. Nitekim kaynaklarda, bu süreçte yaşanan ve memlûklerin maaşları ödenmediği için çıkardıkları isyanlar ve yaptıkları yağmalamalar, maaşları ödemekle görevli olanların maruz kaldıkları sıkıntılar, sultanın maaşları ödeyebilmek ve yeni seferin masraflarını karşılayabilmek için gerçekleştirdiği haksız uygulamalar gibi hadiseler yer verilmektedir.⁴ Dönemin tarihçilerinin bahsi geçen Emînüddin Yahya el-Aksarâyî’nin cesur çıkışını övgüler düzerek ve uzunca nakletmiş olmaları yaşanan bu ikinci tür sorunların bir yansıması kabul edilebilir.

¹ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, VI, 327, 330.

² Bk. İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, III, 12, 13.

³ İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, III, 13-15. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, VI, 327-328.

⁴ Bk. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü’l-emel*, VI, 331, 332, 334, 337, 344, 347, 348, 349, 353, 363; İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, III, 16-17, 20-21, 22, 23, 24, 29.

Netice vermeyen söz konusu toplantının ardından Sultan Kayıtbay, Şahsuvar'a karşı Mısır'dan gönderilecek esas ordudan önce Halep'i muhafaza için beş yüz kişilik bir öncü birliği yolladı. Onlara asıl ordu gelinceye kadar bu şehirde beklemeleri talimatını verdi. Darende'nin Şahsuvar tarafından muhasara edildiği haberleri ulaştığından kış olmasına rağmen bu birlik hemen yola çıkarıldı (Rebûlevvel 873/Ekim 1468).¹ Darende'nin Şahsuvar tarafından muhasara edilmesi, sultanı çok endişelendirmişti. Öncü birliğin peşinden gönderilecek orduya büyük ehemmiyet vermeye başladı, hatta bizzat kendisi buna komuta etme niyetinde olduğunu dillendirdi. Hatîb el-Cevherî (ö. 900/1495), ümeranın buna karşı çıkarak "Şahsuvar kimdir ki sultan ona karşı savaşacak? Bir sultan ancak muadiliyle savaşmaya çıkmalıdır" şeklinde konuşmalar yaptıklarını nakletmektedir. Bu tarihçinin söz konusu rivayetinde Şahsuvar'dan bahsederken "Şahsuvâr el-Mahzûl (perişan olasıca Şahsuvar)" ifadelerini kullanmasına dikkat çekilmelidir.² Neticede bu öncü birlik kısmî başarılar kazandı. Dulkadir birliklerine komuta eden Şahsuvar'ın kardeşi Moğolbay ve birçok askeri katledildi. Moğolbay ve iki Dulkadiroğlu emîrinin başları Kahire'ye gönderildi. Bunlar Kahire'de gezdirilerek şehrin kapılarına asıldı ve günlerce teşhir edildi.³

Bu sırada Halep'ten gelen olumsuz haberler büyük rahatsızlık doğuruyordu. Meselâ Şahsuvar'ın Şam bölgesindeki halka gönderdiği, Dulkadiroğulları yurdu ile bu bölgeler arasında ticaret yapan veya seyahat edenlerin güvenliğine yönelik mektupta⁴ kendisini müstakil bir sultanmış gibi gösteren ifadeleri sultanı çok kızdırmıştı.⁵ Yine, Darende'nin Şahsuvar tarafından alınması ve nâibinin öldürülmesi de sultana çok ağır gelmişti.⁶ Esas birlik yola çıkmadan önce gerçekleşen bir başka hadise de Şahsuvar'ın sulh yapmak üzere Kahire'ye elçi göndermesiydi (Cemaziyelâhir 873/Aralık 1468). Sultan bu elçinin karşılanmasını, ancak geldiği gibi geri gönderilmesini emretti.⁷ Hatîb el-Cevherî bu elçinin çirkin bir muameleye maruz bırakıldığını tasvip eder bir şekilde

¹ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 347; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 21.

² Nureddin Ali b. Davud b. İbrahim es-Sayrafî Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr bi-ebnâi'l-asr* (nşr. Hasan Habeşi), Kahire 1970, s. 18.

³ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 71; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 374, 375; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 32-33.

⁴ Bu mektup metni için bk. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 29-30; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 351 d.n. 6.

⁵ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 351.

⁶ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 356.

⁷ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 358.

nakletmekte, Şahsuvar'ı kastederek “Allah ne ona ne de gönderdiğine gün yüzü göstermesin, zaten yakın zamanda da onu perişan etti” şeklinde ifadeler kullanmaktadır.¹

Bu gelişmeler olurken sultan bir yandan da esas ordunun teşhiziyle meşgul oluyordu. Bu ordunun başına Atabek Özbek'i (ö. 904/1499) getirdi. Önde gelen emîrlerden bir kısmını ve birçok memlûkü emrine verdi. Önceki seferden daha büyük bir harcama yaparak ve maaşlarını peşinen dağıtarak onları teşci etmeye çalıştı.² Neticede büyük harcamalar yapılarak hazırlanan ve çok önem verilen bu ordu Kahire'den çıktı (Şaban 873/Şubat 1469).³ Ne var ki, bu sefer de büyük bir hüsrana neticelenmiş, Mısır Memlûk ordusu ikinci kez Şahsuvar karşısında mağlubiyete uğramıştı (Zilhicce 873/Haziran 1469). Kaynaklar bu mağlubiyeti tafsilatlı bir şekilde nakletmekte⁴ ve yorumlar yapmaktadırlar. Mesela Abdülbasit el-Malatî, hezimet haberinin önce halktan gizlendiğini, ancak duyulunca Kahire'nin çalkalandığını ifade etmekte, bu günlerin gerçekten korkunç zamanlar olduğu yorumunda bulunmaktadır.⁵ İbn İyâs ise insanların Şahsuvar konusunda büyük bir endişeye kapıldığını, Timur istilâsı sırasında olduğu gibi askerlerin kalbinde korkunun yerleştiğini, hatta Şahsuvar'ın adını dahi anmaktan çekinmeye başladıklarını söylemektedir.⁶

Bu son yenilgi insanların zihninde büyük bir tesir meydana getirmiş, bundan sonra Şahsuvar karşısında kazanılan küçük başarılar büyük sevinçlere sebep olmuştu. Nitekim Malatya nâibinin Şahsuvar'ın birliklerinden birisini tuzağa düşürerek yenilgiye uğratması, bazı akrabalarını ve komutanlarını esir etmesi sultanı ziyadesiyle memnun etmişti. Bundan dolayı onu taltif etmiş, daha önemli bir göreve tayin etme ve büyük ihsanlarda bulunma vaadinde bulunmuş, daha sonra da ona bir miktar para ve kıymetli hediyeler göndermişti.⁷ Sultanın, aralarında

¹ *İnbâü'l-hesr*, s. 47.

² Bk. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 22, 23, 26, 46, 48, 49-50, 53, 54; Sehâvî, *Vecizü'l-keîâm*, II, 799; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 349, 350, 357, 359-360, 361-362; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 26, 27, 28.

³ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 57-58; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 364; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 29.

⁴ Bk. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 77-79, 80 vd.; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 377 vd.; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 34-36.

⁵ *Neylü'l-emel*, VI, 386.

⁶ *Bedâiu'z-zühûr*, III, 36.

⁷ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 135, 145. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 394 ve d.n. 2, 400-401; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 38.

Şahsuvar'ın kardeşi Yahya'nın da bulunduğu bu esirleri getiren mağlup ordunun komutanı Özbek'e ve bu orduda yer alan diğer ümeraya kıymetli hil'atler ihsan ettiği nakledilmektedir.¹ Yine, Ramazanoğulları beyinin Sis'i Şahsuvar'ın elinden alması da büyük bir memnuniyetle karşılanmış, sultan, Ramazanoğulları beyine kıymetli hil'atler yollamıştı.² Daha sonra yalan olduğu ortaya çıkmakla birlikte Şahsuvar'ın öldürüldüğüne dair bir şayanın başkentte büyük bir heyecan meydana getirdiğine de işaret edilmelidir.³

Diğer taraftan Şahsuvar da aradaki düşmanlığı gidermek amacıyla harekete geçmiş, daha önceki seferde esir aldığı Canbek'i serbest bırakarak, Memlüklerle arasında sulhun tesisi için aracı olmasını talep etmişti. Daha sonra da sulhun şartlarını belirlemek üzere bir elçi yollamıştı. Bunun üzerine Sultan Kayıtbay hem genel olarak Şahsuvar meselesini konuşmak hem de bu elçinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda görüşlerini almak üzere ümerayı toplantıya çağırdı. Sonuçta elçi kabul edilmekle birlikte hediyeleri geri çevrildi. Yapılan görüşmede Şahsuvar'ın Elbistan nâibliğine tayini, Halep'te binler emîrliği payesi verilmesi kaydıyla Antep'i Memlüklere geri vereceği şeklindeki teklifi reddedildi. Elçi de kendisine hil'at verilmeden geri gönderildi.⁴ Bu meşveret toplantısından sonra Şahsuvar'a karşı Ramazan ayını müteakip Mısır'dan bir birlik gönderileceği, bu nedenle Şam bölgesindeki nâiblerin sefer için hazırlık yapmaları gerektiğini bildiren bir emir (mersûm) çıkarıldı.⁵ Şahsuvar'ın Halep ve civarına saldırmasından çekinen sultan esas ordu çıkmadan önce nispeten daha küçük bir birliği bu şehri muhafaza için yola çıkardı (Muharrem 875/Temmuz 1470). Bunlara asıl ordu gelene kadar Halep'te beklemeleri emredildi.⁶ Hatîb el-Cevherî'nin bu öncü birliğin yola çıkışı sırasında Şahsuvar'dan bahsederken kullandığı "Allah onu perişan etsin ve Müslümanları ondan kurtarsın"⁷ şeklindeki ifadeleri de burada zikredilmelidir.

¹ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 162; Sehâvî, *Vecîzü'l-keîâm*, II, 810; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 411; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 43-44.

² Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 403; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 41.

³ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 396.

⁴ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 151, 160, 163-164; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 403, 407-408, 412; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 41, 43, 44.

⁵ Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 408.

⁶ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 192, 199-200; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 424, 427; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 52.

⁷ *İnbâü'l-hesr*, s. 199.

Büyük ordunun yola çıkarılmasından önce gerçekleşen birkaç hadiseye daha işaret etmek gerekir. Bunlardan biri, Şahsuvar'ın Sis'i istilâ etmesiydi.¹ Sultan bunu ve Ayas gibi bazı şehirlerin de Şahsuvar tarafından ele geçirildiğini öğrenince çok endişelenmişti. Bundan dolayı hazırlıkları hızlandırdı.² Bir başka hadise ise, ordunun yola çıkmasından çok kısa bir süre önce, Şahsuvar'ın ordusundan bir emîrin kaçarak Kahire'ye gelmesi ve sultanla görüşmesiydi. Hatîb el-Cevherî söz konusu emîrin sultana Şahsuvar ve ordusu ile ilgili bilgiler verdiğini söylemektedir. Buna göre, Şahsuvar zelil ve muhtaç bir vaziyette idi. Askerlerinin çoğu kaçmış, yanında kalanlar da çok zor şartlar altında olup, can korkusuna düşmüşlerdi. Tarihçi rivayetini, "Allah onları perişan etsin" ifadesiyle bitirmektedir.³

Nihayet Şahsuvar isyanını sona erdirecek olan büyük ordu için gerekli görevlendirmeler yapıldı. Ordunun başına büyük emîrlere Devâdâr Emîr Yeşbek min⁴ Mehdî (ö. 885/1480) komutan olarak tayin edilirken çeşitli rütbelerde birçok emîr ve iki bin civarında asker de bu sefer için görevlendirildi. Çok büyük miktarda harcama yapılan bu sefer için çeşitli müsadereler gerçekleştirildi. Emîr Yeşbek ve ordunun her türlü ihtiyacı karşılandı. Yeşbek çok geniş yetkilerle donatıldı. Şam bölgesinde, Şam ve Halep nâibi hariç bütün görevlileri azletme ve yerlerine istediği kimseleri tayin etme yetkisi tanındı. Bu amaçla üzerinde sultanın mührü bulunan beş yüz boş sayfa ve bin civarında da hil'at verildi. Ordu'nun yola çıkmadan önce konakladığı Ridâniye'ye gelen sultan burada sefere katılan ümera ile ayrı ayrı konuştu, komutan Yeşbek'i ise iki defa ziyaret ederek uzun uzun sohbet etti. Bu daha önce görülmemiş bir uygulama olduğundan sultanı ayıplayanlar da çıktı. Daha sonra, büyük zahmetlerle teşkil edilen ordu, aynı büyüklükte bir ihtişamla Kahire'den ayrıldı

¹ Bk. Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 436.

² Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 193, 239; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühür*, III, 51, 56.

³ *İnbâü'l-hesr*, s. 259.

⁴ Türk Memlûkler döneminin sonlarına doğru kullanılmaya başlandığı görülen ve Çerkez Memlûkler döneminde yaygınlaşan "min" nisbesinin tam olarak neyi ifade ettiğini tespit etmek güçtür. Bununla birlikte Memlûk araştırmacılarından Ayalon, bazı örneklerden hareketle "min" nisbesi ile ilgili birtakım tahminler yapılabileceğini belirtmektedir. Bu nisbenin yapıldığı şahıs için üç ihtimal bulunduğunu ifade eden araştırmacı, özetlemek gerekirse, birincisinin memlûkü satın alan tacir, ikincisinin onu azat eden kişi olduğunu söylerken, son olarak da zayıf bir ihtimalle "bin" kelimesinin tahrif edilerek "min" şekline dönüşmüş olabileceğini, ancak bu son şıkla ilgili bir örnek bulamadığını kaydetmektedir. Bk. Ayalon, "Names, Titles and 'nisbas' of the Mamlûks", *The Mamlûk Military Society*, Collected Studies, London 1979, s. 223-232.

(Şevval 875/Nisan 1471).¹ Bu noktada, Sultan Kayıtbay'ın güçlü bir ordu teşkil etmesinin yanı sıra bölgedeki Türkmenleri kendi safına çekecek tedbirler aldığına da işaret etmek gereklidir. Sultan, Türkmen beylerine bir mektup göndermiş, bu mektupta, Şahsuvar'ın himayesi altında olduğu Osmanlıların da sözünü dinlemediğini, dolayısıyla onun sözüyle hareket ederek Memlûklere mukavemet etmemelerini istemiş, ayrıca onlara çok miktarda para da göndermişti. Kayıtbay'ın bu mektup ve yardımları Türkmenler üzerinde büyük etki yapmıştı.² Nitekim Yeşbek, Halep'e vardığında huzuruna çıkanlar arasında Bozok ve Üçok Türkmenlerinden birçok bey de bulunuyordu. Yeşbek, Mısır'dan getirdiği hil'atleri ve "Eşrefî" adı verilen sekiz bin altını bu beylere dağıttırmıştı.³

Memlûk tarihçileri bu safhadan sonra Yeşbek'in Şahsuvarla yaptığı mücadeleyi teferruatlı bir şekilde nakletmektedirler. Özellikle, bu seferde kazasker olarak görevli olan İbn Ecâ (ö. 881/1476), *Târîhu Yeşbek* veya *Rihletü'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr* isimleriyle tanınan eserinde Yeşbek-Şahsuvar mücadelesinin bütün safahatını, Sehâvî'nin (ö. 902/1497), ifadesiyle mübalağalı bir üslupta⁴ kaleme almıştır. İbn Ecâ'nın sadece mübalağalı bir üslup kullanmakla yetinmeyerek, Şahsuvar'dan bahsettiği birçok yerde adının hemen ardından "el-adüvvü'l-mahzûl (perişan olasıca düşman)" veya "el-mahzûl" şeklinde sıfatlar eklediğine ve Hatîb el-Cevherî'yi aratmayan ağır ifadeler kullandığına da işaret etmeliyiz.⁵ Biz, bu mücadeleyi bütün ayrıntılarıyla nakletmek istemiyoruz. Konumuzun çerçevesi içinde tarihçilerin yorumlarından da hareketle Şahsuvarla ilgili olayların başkentte, bir başka ifadeyle Memlûk kamuoyunda meydana getirdiği olumlu-olumsuz tesirlerden bahsetmeyi daha uygun görüyoruz.

Ordunun yola çıkmasından sonra Kahire'ye gelen ilk haber, Malatya nâibinin Şahsuvar tarafından öldürülmesiyle alâkalıdır. Şahsuvar'ın onu bir yere hapsederek üzerine duvar ördürdüğü ve ölümüne terk ettiği, başka bir rivayete göre de ağaca bağlayarak oklarla delik-deşik

¹ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 225, 244-245, 246, 254, 255, 256, 262, 263, 268-274; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VI, 431, 436, 439-440; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 54, 56, 57, 59-60. Ayrıca bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, X, 273.

² Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 72.

³ Bk. Muhammed b. Mahmûd el-Halebî İbn Ecâ, *el-İrâk beyne'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyîne'l-Etrâk maa Rihleti'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr li-Muhammed b. Mahmûd el-Halebî el-Mülakkab bi'bni Ecâ* (nşr. Muhammed Ahmed Dühmân), Dımaşk 1986, s. 85-86.

⁴ Bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, X, 273.

⁵ Bk. İbn Ecâ, *el-İrâk beyne'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyîne'l-Etrâk maa Rihleti'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr*, s. 82-160.

ettirdiği nakledilmektedir.¹ Hatîb el-Cevherî bu olayla ilgili rivayetinde yine Şahsuvar için ağır ifadeler kullanmaktadır. Bu menfi olaydan sonra, Yeşbek ve ordusunun kazandığı başarılarla ilgili sevindirici haberler gelmeye başlamıştır. Önce Yeşbek'in maiyetindeki bir emîrin Şahsuvar kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattığı, sonra Yeşbek tarafından Antep'in, daha sonra da Memlûk ordusu saflarında savaşan Ramazanoğulları beyinin öncülüğünde Tarsus, Adana ve civarının Şahsuvar'dan geri alındığına ve Şahsuvar'ın ailesini Zamantî Kalesi'ne göndermek zorunda kaldığına dair bilgiler geldi (876/1471).² Hatîb el-Cevherî bu olaylarla ilgili rivayetlerinde de Şahsuvar'a karşı ağır ifadeler kullanmaktadır. Abdülbasit el-Malatî ise Yeşbek'in maiyetindeki bir emîrin Şahsuvar kuvvetlerine ağır bir yenilgiye uğratmasının sevinç yarattığına işaret etmektedir. Bu arada sıhhati şüpheli birtakım haberler de nakledilmekte ve buna dair yorumlar yapılmaktadır. Meselâ Hatîb el-Cevherî, diğer kaynaklarda tespit edemediğimiz Şahsuvar'ın başına gelen uğursuzluklarla ilgili bir rivayete de yer vermektedir. Buna göre, ava çıkan Şahsuvar'ın atı tökezlemiş, yere yıkılan atın boynu kırılmış, bu sırada Şahsuvar'ın da sol ayağı yaralanmıştır. İstirahat etmesi için çadırına götürülmüş, ancak aniden çıkan sert bir rüzgâr sebebiyle çadırı da uçmuştur.³ Yine, daha sonra doğru olmadığı anlaşılan Şahsuvar'ın yenildiği ve yakalandığına dair sâlih kimselerden birinin verdiği haber de kaynaklarda yer bulabilmiştir. Abdülbasit el-Malatî, sultanın buna çok sevindiğini naklederken⁴ Hatîb el-Cevherî de bu haberin gerçek olması için dua etmektedir.⁵

Daha sonra da sevindirici haberler gelmeye devam etti. Yeşbek'in yolladığı bir elçi, Şahsuvar'ın ordusunun dağılmaya başladığını, bir kısmının Memlûk ordusuna katıldığını, kendisinin de korkuya kapıldığını ve bir dağa sığındığını bildirdi. Elçi, ayrıca, Yeşbek'in Şahsuvar'ı takip hususunda izin, ordu için de nafaka talebinde bulunduğunu ilettili. Bu habere çok sevinen sultan elçiyi kıymetli hil'atlerle taltif ederken orduya da yüz bin dinarı bulan bir nafaka gönderdi (Cemaziyelevvel 876/Ekim

¹ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 62. Krş. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 323; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 14.

² Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 323, 324-325, 328, 332-333; Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 15, 16; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 62, 63.

³ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 333.

⁴ *Neylü'l-emel*, VII, 21.

⁵ *İnbâü'l-hesr*, s. 362.

1471).¹ Bir ay sonra gelen bir başka haberde ise Ceyhun (Ceyhan) nehri civarında Yeşbek kuvvetleri ile Şahsuvar birlikleri arasında gerçekleşen ve Şahsuvar ordusunun ağır bir yenilgiye uğratıldığı savaştan bahsedilmekte, kardeşlerinden bazılarının Şahsuvar'ı terk ederek Memlük ordusuna sığındığı bildirilmektedir. Şahsuvar'ın ise az sayıda adamıyla kaçtığı ve Zamantı Kalesi'ne sığındığı, kısa zaman içinde yakalanacağı da ilâve edilmektedir.² Hatîb el-Cevherî, Memlük ordusuna dua, Şahsuvar ve kuvvetlerine beddualar ettiği bu haberle alâkalı rivayetinde, olayı geniş bir şekilde nakletmektedir. Bu nakildeki bazı ayrıntılar, haberin Kahire'de meydana getirdiği büyük sevinç ve rahatlamayı anlamak bakımından zikredilmelidir. Buna göre, usul başkente gelen bu neviden mektupların sır kâtibi (kâtibü's-sır)³ tarafından sultana gizlice okunması iken, sultan bütün askerler ve görevlilerin dinlemesi için açıktan okunmasını istemiştir. Mektubun muhtevâsından son derece memnun olan sultan ve ümera onu getiren görevliye çok kıymetli hediyeler vermekte âdeta yarışmışlardır. Tarihçi, daha önce nakledilen Şahsuvar'ın yenildiği ve yakalandığına dair sâlih bir kimsenin verdiği habere atıfta bulunarak bu zatın keramet sahibi olduğunun böylece ortaya çıktığını, zaten sultanın da

¹ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 344; Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 17, 19; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 64.

² Bk. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 363-364; Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 21, 22; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 65-66.

³ Sır kâtipliği (kitâbetü's-sır) sivil bürokratların üstlendiği aynı zamanda inşâ divanının başkanlığını da ifade eden önemli bir görevdir. Sır kâtipliği vazifesi Memlükler dönemindeki en önemli görevlerdendir. Memlük Devleti'nde el-Melikü'l-Mansur Seyfeddin Kalavun (678-689/1280-1290) döneminde Fethuddin b. Abdüzzâhir'in (ö. 691/1292) inşâ divanının başına getirilmesi ile ilk defa ona sır kâtibi unvanı verilmiş ve önceden vezirin emri altında bulunan inşâ divanı ayrılarak sır kâtibinin idaresindeki müstakil bir daire hâline gelmiştir. Sır kâtibinin başlıca görevleri sultana gelen her türlü yazıyı ona okumak ve onun iradesine göre verilen cevapları yazıp sultanın alâmetini de koyarak gerekli yerlere göndermek, mezalim divanına (dîvânü'l-mezâlîm) arz edilen dava dilekçelerini okuyup gerekli hükümleri yazdırmak, diğer devlet dairelerinden gelen evraki temize çekip sultanın mührünü koymak ve sultana gelen evrakın gerekli yerlere havalesini yapmaktır. Sır kâtipliği ile ilgili geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 36,42, 56, 57, 60, 154; Taceddin Abdülvehhab es-Sübki, *Muidü'n-niam ve mübidü'n-nikam*, Beyrut 1986, s. 30-31; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 97, 104-139, III, 370, IV, 19, 29, 30, 44-45, 60, 189, IX, 26-28; Makrîzî, *el-Hutat*, II, 224-227; İbn Şahin ez-Zâhirî, *Zübde*, s. 99-100; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 332-343; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn*, II, 922-927; Ahmed es-Seyyid Derrâc, "Mersümü's-Sultan Kayıtbay el-hâs bi-küttâbi's-sır ve'l-kudât ve's-sâdır fi şehri Şevvâl 874 h.", *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Türâsi'l-İslâmî*, III (1400/1980), s. 258-268; a.mlf., "Terâcimü küttâbi's-sır fi'l-asri'l-Memlûkî", *a. e.*, IV, (1401/1981), s. 315-320.

bu keramet sadedinde bildirilen haberi sır kâtibine tarihlendirerek not ettirdiğini nakleder. Hatîb el-Cevherî bu bilgiye ilâve olarak, imamlık yapan bir zatın kendisine bizzat anlattığı olağanüstü bir olaydan da bahseder. Buna göre söz konusu imam sabah namazını kıldırırken meçhul birisi yüksek sesle Şahsuvar'ın yenildiğini söyler. İmam selam verdikten sonra cemaate kendisinin duyduğu bu sesi onların da duyup duymadıklarını sorar, cemaat de olumlu cevap vererek sufî kisvesine bürünmüş bir zatın böyle bağırdığını, daha sonra da çıkıp gittiğini söyler.¹ İbn İyâs da Kahire'ye gelen Şahsuvar ordusunun ağır bir yenilgiye uğratıldığı mezkûr haberi naklettikten sonra, sultanın çok rahatladığını ve saraydan bir süreliğine ayrılıp dinlenme imkânı bulabildiğini ifade etmektedir.²

Bu haberlerin ardından, Yeşbek ordusundaki önde gelen emîrlerin seferle ilgili mütalaalarını içeren mektupla bir elçi daha geldi. Seferin genel gidişatının anlatıldığı bu mütalaalarda son olarak Adana'da ele geçirilen Şahsuvar'ın üç kardeşi ve ganimetten bahsedilmektedir. Haber Kahire'de sevinç ve memnuniyetle karşılanmıştı.³ Daha sonra Yeşbek'in bir başka özel elçisi Kahire'ye geldi (26 Cemaziyelâhirl 876/10 Aralık 1471). Büyük bir merasimle karşılanan elçi, genel durumu ve Şahsuvar'ın yakalanmasının an meselesi olduğunu anlattıktan sonra, Memlûk ordusunun önemli bir kısmının Mısır'a dönmek istediğini bildirdi. Ordunun bu arzusu ve devamında nafaka talebi Yeşbek ile maiyetindeki ümera arasında soğukluk meydana getirmiş, daha sonra uzlaşmışlardı. Sultan bundan hoşlanmamakla birlikte belli etmedi ve elçiye kıymetli hediyeler ihsan etti. Ümera ve diğer görevliler de sultanın hısmı olan bu elçiye mübalağaya kaçan ölçüde hediyeler verdiler, hatta sır kâtibi daha da ileri giderek yüz yirmi dinar ağırlığında altınla bezeli tırazlarla süslenmiş bir hil'at ve yüz dinar para ihsanında bulundu. Bundan hoşlanan sultan sır kâtibine övgüler yağdırarak dualar etti. Yaklaşık bir buçuk ay sonra bu elçi, maiyeti ve bölgedeki nâiblere dağıtması için Yeşbek'e teslim edilmek üzere yirmi yedi tane kışlık hil'at ve ordunun nafakası olarak kırk bin dinarla Halep'e uğurlandı.⁴ İbn İyâs, hil'atlerin

¹ *İnbâü'l-hesr*, s. 363, 365.

² *Bedâiu'z-zühûr*, III, 66.

³ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 367.

⁴ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 368-369, 403-404. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 22, 26.

bir kısmının Yeşbek'e iltica eden Türkmenlere verilmek üzere gönderildiğini belirtmektedir.¹

Peş peşe gelen bu haberler Şahsuvar isyanının sona ermek üzere olduğunu da göstermektedir. Nitekim Yeşbek'ten gelen bir habere göre Şahsuvar emân talebinde bulunuyordu (Şevval 876/Mart 1472). Şahsuvar, kendisine emân verilmesi ve Darende'ye nâib tayin edilmesi karşılığında, annesi, oğlu ve Darende'nin anahtarlarını yollama teklifinde bulundu, ancak Yeşbek onun bizzat sultana itaatini arz etmesi gerektiğini söyleyerek bu teklifi reddetti.² Hatîb el-Cevherî, diğer kaynaklarda tespit edemediğimiz, ancak İbn Ecâ'nın verdiği bilgilere³ uygun düşen bir haber nakletmektedir. Buna göre, Şam bölgesinden gelen bir elçi, Şahsuvar'ın, kardeşi Erdivane, oğlu ve bazı akrabalarını yollayarak Yeşbek'ten emân talebinde bulunduğunu bildirmiş (Zilkâde 876/Mayıs 1472), Sultan Kayıtbay da bu konuda yetkiyi Yeşbek'e bırakmıştır.⁴ Bir ay sonra gelen bir başka elçinin bildirdiğine göre, Zamantı kalesine sığınmış bulunan Şahsuvar emân talebini tekrarlayarak Darende'nin anahtarlarını yolladı. Yeşbek gönderdiği bir emîr vasıtasıyla kaleyi teslim aldı. Şahsuvar'a da, talebi konusunda sultana danışması gerektiğini ilettili.⁵ Hatîb el-Cevherî, Yeşbek'in Şahsuvar'a yolladığı Halepli bir görevlinin onun yanında sadece kırk kişi civarında⁶ adamı kaldığı şeklinde istihbaratta bulunduğunu nakleder. Tarihçi, aynı görevlinin daha önce de Şahsuvar'a gittiğini, ancak o zamanki tespitlerine göre yanındakilerin iki bin kişi olduğunu hatırlatmak suretiyle onun düştüğü durumu zamanın bir cilvesi olarak tasvir etmekte, "Nerede o eski günler" şeklinde tercüme edilebilecek ifadeler kullanmaktadır.⁷

Yanındakilerin kendisini terk etmesi sebebiyle umudunu kaybeden Şahsuvar teslim olmaktan başka çare bulamamıştır. Onun Zamantı Kalesi'nden inerek teslim olduğunu müjdelemek üzere Kahire'ye bir elçi gelmiş, Yeşbek'in konuyla ilgili mektubunu sultana arz etmişti

¹ *Bedâiu'z-zühûr*, III, 68.

² Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 419, 430. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 30; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 69.

³ Bk. İbn Ecâ *el-İrâk beyne'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyine'l-Etrâk maa Rihleti'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr*, s. 146; Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 73.

⁴ Bk. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 435.

⁵ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 71. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 34.

⁶ İbn Ecâ bu sayıyı altmış olarak bildirmektedir (*el-İrâk beyne'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyine'l-Etrâk maa Rihleti'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr*, s. 146). Ayrıca bk. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 74.

⁷ Hatîb el-Cevherî, *İnbâü'l-hesr*, s. 436-437.

(Muharrem 877/Haziran 1472). Haberin doğruluğunu teyit ettiren sultan çok sevinmiş, kendisi elçiyi kıymetli hil'atlerle taltif ederken, ümera ve devlet görevlileri de ona hediye vermekte birbirleriyle yarışmışlardı.¹ Muhtemelen getirdiği haberin değerinin farkında olan elçi, Zamantı Kalesi'nden çıktıktan on üç gün sonra Kahire'ye ulaşmıştı.² İbn İyâs, bu elçinin getirdiği mektubun muhtevasını, dolayısıyla da Şahsuvar'ın teslim alınması hikâyesini tafsilatlı bir şekilde aktarmaktadır.³

Zamantı'da bunlar olurken Kahire'de de çeşitli hazırlıklar yapılıyordu. Sultan öncelikle kadılar ve ulemeden Şahsuvar'ın durumuyla ilgili görüş talep etmiş, bunlar onun hâricî hükmünde kabul edildiği gerekçesiyle katline cevaz vermişlerdi. Daha sonra sultan, Yeşbek'in Gazze'ye girdiğini duyunca merasim hazırlıklarını başlattı, Kahire kapılarından Bâbüzüveyle ve Bâbünnasr'ın⁴ beyaza boyanması ve altın işlemeli armalarla süslenmesini emretti, büyük ümerayı da karşılama töreni için Kahire dışına gönderdi. Devlet erkânı dört başkadı da dâhil tam kadro bu karşılama merasiminde hazır bulundu. Şahsuvar'ı görmek isteyenlerin izdihamı sebebiyle Kahire'de yol üzerindeki ev ve dükkânların kiralaları da çok yüksek rakamlara ulaşmıştı. Hatta genç kızlar insanları katleden, çocukları yetim bırakan meşhur Şahsuvar'ı görmek için örtülerine bürünmüş bir şekilde caddelere çıkmışlardı.⁵

Nihayet beklenen an geldi. Yeşbek, Şahsuvarla birlikte Kahire'ye girdi (18 Rebûlevvel 877/24 Ağustos 1472). Şahsuvar, Yeşbek'in önünde bir atın üzerindeydi. Büyük sarığı ve siyah kürkten hil'atiyle uzun bir zincirle bağlanmış olarak seyrediyordu. Emîrlerden biri zincirini tutuyordu. Önlerinde Kahire valisinin yardımcılarının nezaretinde zincirle bağlı bir şekilde Şahsuvar'ın kardeşleri, akrabaları ve önde gelen ümerasından müteşekkil yirmi kişilik bir grup gidiyordu. Bunlar da sarıklı ve beyaz giysili olup beygirlere bindirilmişlerdi. Yeşbek önünde maiyeti olduğu halde Kahire'yi baştanbaşa geçti. Bütün Kahire halkı onu görmek için yollardaydı. Kadın ve erkek şarkıcılar ona yol boyunca eşlik ettiler. Dükkânların önünde sıralanmış davul ve zurnalar hiç susmuyor, sesleri

¹ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 72-73.

² Bk. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 41; İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 73.

³ Bk. *Bedâiu'z-zühûr*, III, 73-74. Krş. . Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, III, 274.

⁴ Bunlar ve Kahire'nin diğer kapıları için bk. Makrîzî, *el-Hıtat*, I, 380 vd.

⁵ İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 75, 76. Krş. Abdülbasit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, VII, 42, 43. Yeşbek ve beraberindekiler üç gün kaldıkları Dımaşk'ta da büyük merasimle karşılanmıştı. Bk. İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr*, III, 75.

Kal'atülcebel'den¹ duyuluyordu. Bu, Kahire'nin nadir günlerinden biriydi. Bu eğlenceye iştirak etmeyen sadece bir kişi vardı. Zamantı'da Şahsuvar'ı teslim alan ve ona kötü muamele görmeyeceğine dair şahsî teminat veren Timrâz el-Eşrefî (ö. 902/1497), sözüne itibar edilmediği için çok öfkelenmiş ve bu merasime katılmayarak² ordudan ayrı bir şekilde Kahire'ye girmişti.

Yeşbek ise bu merasimin ardından sultanın huzuruna çıktı. İzdihamdan dolayı Yeşbek ve Şahsuvarla Kal'atülcebel'in iç kısmında bir salonda görüşen sultan, Şahsuvar'ı yaptıklarından dolayı yumuşak bir dille azarladı. Şahsuvar hiç cevap vermedi. Daha sonra sultan onun Kahire valisine teslim edilmesini emretti. Vali, Şahsuvar ve daha önce hapsedilmiş olan Yahya da dâhil kardeşlerini teslim aldı. Sultandan daha önce aldığı talimat gereği, Şahsuvar'ın hil'atini çıkarttırdı, beyaz bir elbise giydirdi. Boynuna siyah ve uzun demir çubuklarla çevrili bir tasma taktı. Daha sonra kardeşleri Erdivane, Hudâdâ (Hudâdâd), Yahya ve Selman ile akrabaları ve maiyetini başları açık ve çıplak bir vaziyette develere bindirdi. Onları Bâbüzüveyle'ye kadar bu şekilde götürdü. Önlerinde münâdîler, "Sultana karşı entrika çevirenlerin cezası budur" diye bağıyorlardı. Şahsuvar, Bâbüzüveyle'nin ortasında, Yahya onun sağında, Erdivane solunda, Hudâdâ ise kapının iç kısmında çengellerle asıldı. Selman adlı kardeşi ise yakışıklı bir genç olduğu için halkın tezahüratı ve Yeşbek'in şefaatiyle asılmaktan kurtuldu. Geri kalanlar ise bir başka yerde tavsît³ edilerek katledildi. Bâbüzüveyle'deki Şahsuvar ve

¹ Kal'a veya Kal'atülcebel, Eyyûbî hükümdarı Selahaddin Eyyûbî (567-589/1171-1193) tarafından inşasına başlanan, oğlu el-Melikü'l-Adil Seyfeddin (596-615/1200-1218) zamanında tamamlanan ve bu tarihten itibaren gerek Eyyûbî ve gerekse Memlük sultanlarının ikametgâhı olarak kullanılan saray-kaledir. Selahaddin Eyyûbî'nin yeni bir başşehir kurmak amacı ile inşa ettirdiği kale, Kahire'deki Mukattam dağında bulunan bir tepenin üzerindedir. Daha geniş bilgi için bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Eymen), s. 79-84; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, III, 368-374; Makrîzî, *el-Hitât*, II, 201-207; Nasser O. Rabbat, *The Citadel of Cairo*, Leiden-New York-Köln 1995, s. 1-17, 50-282; Eymen Fuâd Seyyid, "Kahire", *DİA*, XXIV (2001), s. 174.

² İbn Ecâ, onun hil'at giymediği ve sultanın huzurundaki toplantıya katılmadığına da işaret eder (*el-İrâk beyne'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyine'l-Etrâk maa Rihleti'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr* s. 158, 159).

³ Tavsît cezası, suçluyu kılıçla ikiye ayırmak şeklinde tarif edilmektedir. Bk. Müna Muhammed Bedr, "el-Ukûbât ve turuku tenfîzihâ min hılâli suveri'l-mahtûtâtî'l-İslâmiyye mine'l-karnî's-sâbi' hatta'l-karnî'l-hâdî aşera'l-Hicrî (M. XIII-XVII)", *el-Mecelletü't-Târihiyyetü'l-Mısriyye*, XLIII (2005), s. 321-322; Saîd Abdülfettah Âşûr, *el-Müctemau'l-Mısri fî asri selâtini'l-Memâlik*, Kahire 1992, s. 111; Samira Kortantamer,

kardeşleri ölene kadar çengellerde asılı kaldı. Cesetleri halkın seyretmesi için gün boyunca ve gece öylece bırakıldı. Daha sonra yıkanıp kefenlenen Şahsuvar ve kardeşleri, cenaze namazının ardından Kahire’de bir tepeye, meşhur bir türbenin yanına defnedildiler.¹

Şahsuvar meselesinin halledilmesi, yapılan merasim ve şenliklerden de rahatlıkla anlaşılacağı gibi, Memlûk yönetiminde ve halkta büyük bir rahatlama ve sevinç meydana getirmiştir. Tarihçiler, Sultan Kayıtbay’ın Şahsuvar’ı getiren Yeşbek’e verdiği son derece kıymetli hediyeleri ayrıntılarıyla zikretmektedirler.² Abdülbasıt el-Malatî de ayrıca, birçok şairin Yeşbek için kaleme aldıkları şiirleri ona hediye ettiklerinden bahseder.³ İbn İyâs bu şiirlerden birisini eserinde nakletmektedir.⁴

İbn İyâs’ın Şahsuvar meselesiyle alakalı daha sonra yazdıkları, hem kendi bakış açısını, hem de Memlûk Devleti ve kamuoyunun Şahsuvar isyanına yaklaşımını özetler gibidir. Tarihçi, Şahsuvar’ın ölümünden sonra Kahire’deki merasim için konulan tak ve süslerin söküldüğünü, Şahsuvar fitnesinin sanki hiç olmamış gibi sona erdiğini ifade etmektedir. Oysa bu uğurda nice can ve mallar helak olmuş, ordu üç defa yenilmiş, diğer devletler nazarında sultanın itibarı ciddi bir biçimde sarsılmıştı. Hatta civarda yaşayan bedevîler Türklere saldırma ve alay etme cüretinde bulunmuşlardı. Neredeyse ülke Çerkez Memlûklerin hâkimiyetinden çıkacaktı. Şahsuvar Halep’i alabilecek kadar cesaretlenmiş, Elbistan’da adına hutbe okutup, para bastırmıştı. Allah, insanlara lütufta bulunmasa ve Şahsuvar’ı perişan etmeseydi, memleket gerçekten büyük bir felakete duçar olacaktı.⁵ İbn İyâs, eserinin bir başka yerinde, Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan’ın Memlûklere karşı düşmanca tavır takınması ve

Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler, İzmir 1993, s. 94 dn. 386.

¹ İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, III, 76-78. Krş. İbn Ecâ, *el-İrâk beyne’l-Memâlik ve’l-Osmâniyyîne’l-Etrâk maa Rihleti’l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr* s. 157-160; Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmi*, III, 274-275; a.mlf., *Vecîzü’l-keâm*, II, 839; Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü’l-emel*, VII, 43-44; Ömer İbn Sibât el-Gazzî, *Târîhu İbn Sibât*, II, 813. Hatîb el-Cevherî’nin eserinde, Yeşbek’in Kahire’ye dönüşüyle ilgili kısım eksiktir. Bk. Hatîb el-Cevherî, *İnbâü’l-hesr*, s. 470 vd. Eserin nâşiri Hasan Habeşî de, kendisinin neşrettiği nüshanın eksik olduğuna işaret eder (Hatîb el-Cevherî, *İnbâü’l-hesr*, nâşir mukaddimesi, s. 21).

² Bk. Sehâvî, *Vecîzü’l-keâm*, II, 839; Abdülbasıt el-Malatî, *Neylü’l-emel*, VII, 43-44.

³ *Neylü’l-emel*, VII, 46.

⁴ Bk. İbn İyâs, *Bedâiu’z-zühûr*, III, 79.

⁵ *Bedâiu’z-zühûr*, III, 78.

Halep'e saldırma teşebbüslerinde bulunmasının, Şahsuvar'ın başarılarından cesaret almasından kaynaklandığına işaret etmektedir.¹

Şahsuvar'ın yakalanmasından memnun oldukları hissedilen Memlük tarihçileri, biyografisini verdikleri bölümlerden açıkça anlaşıldığı gibi bu cesur Dulkadır beyinin mücadelesini takdir etmekten de geri kalmamışlardır. Nitekim Sehâvî, çokça Kur'ân okuması, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutması gibi dindarlığıyla alâkalı rivayetleri naklettikten sonra, Şahsuvar'ın güzel görünüşlü, saygı uyandıran bir kişi olduğunu söylemekte, önde gelen birçok Memlük emîrinin onun öldürülmesine çok üzüldüklerini de eklemektedir.² Abdülbasit el-Malatî, Şahsuvar'ı kahraman, asil, gözü pek, basiret ve irfan sahibi bir kişi şeklinde överken, cesareti, azmi ve izzeti bakımından Dulkadır beylerinin en büyüğü olduğuna da işaret eder.³ Şahsuvar'ın asılmasından sonraki bilgi ve yorumların sahibi İbn İyâs ise, onu övmekte diğer tarihçilerle yarış halindedir. Tarihçi, Şahsuvar'da liderlik özellikleri ve haşmet bulunduğunu söylerken, onun kahraman ve cesur bir kimse olduğuna, Dulkadiroğulları ailesinin en büyük beylerinden biri olarak, ailesinden daha önce kimsenin nail olmadığı muvaffakiyetler elde ettiğine işaret etmektedir. Sehâvî'nin de temas ettiği gibi⁴, İbn İyâs onun bu şekilde öldürülmesinin Emîr Timrâz'a çok ağır geldiğini ve onu çok üzdüğünü, uzunca bir süre kırgınlığının devam ettiğini ifade etmektedir. Hatta Timrâz'ın yakın dostlarına Şahsuvar'ın mezarının yanından geçerken utandığını, kendisine güvenen bu beyin mağdur edilerek katledildiğini söylediği şeklinde bilgiler de aktarmaktadır.⁵

Sonuç ve Değerlendirme

Memlük Devleti, hükümlerinin devam ettiği yaklaşık iki buçuk asırlık zaman diliminde kuzey sınırında daima sorunlar yaşamıştır. Sultan Baybars'tan itibaren Türkmenleri iktâ ve emîrlik tevcihiyle buraya yerleştirmek ve ilk zamanlarda İlhanlılar ve Ermeniler, daha sonra da Osmanlılara karşı bir tampon bölge oluşturmak suretiyle bu sorunu çözmeye yoluna gitmiştir. Ancak bu Türkmenlerden Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları gibi grupların zamanla güçlenerek müstakil hareket

¹ *Bedâiu 'z-zühûr*, III, 53-54.

² *ed-Dav 'ü'l-lâmi*, III, 275.

³ *Neylü 'l-emel*, VII, 45.

⁴ *Vecîzü 'l-keîâm*, II, 839.

⁵ *Bedâiu 'z-zühûr*, III, 78.

etmeye çalışmaları veya Memlûk Devleti'nin genel siyasi tavrına muhalif hareketlere girişmeleri başka sorunları beraberinde getirmiştir.

Bahsi geçen bölgedeki Türkmen beyliklerini daima kendisine tâbi unsurlar olarak kabul eden Memlûk Devleti, onların müstakil veya kendi hedeflerine aykırı hareketlerine müsaade etmemiş, fırsatlar elverdiğinde bu neviden faaliyetleri en ağır biçimde cezalandırmıştır. Memlûk-Dulkadiroğulları münasebetleri de bahsettiğimiz çerçevede geliştiğinden genelde sorunlu olmuş, özellikle burada ele aldığımız Şahsuvar Bey zamanında Osmanlı müdahalesinin de söz konusu olması yüzünden silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Bir tarafta Elbistan ve civarının atalarının mülkü ve Dulkadiroğulları halkının toprağı olduğunu düşünen Şahsuvar Bey, diğer tarafta bölgeyi ve halkını kendine tâbi unsurlar olarak telakki eden Memlûkler olunca çatışma kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak itibarı ve nüfuzu sarsılan Memlûkler açısından bu mücadelenin ifade ettiği anlam daha büyüktür. İbn İyâs'ın da ifade ettiği gibi, biri Şam ikisi Mısır toplam üç Memlûk ordusu Şahsuvar Bey karşısında yenilmiş, diğer devletler nazarında Memlûklerin itibarı ciddi bir biçimde sarsılmıştır.

Memlûk devlet ricali ve kamuoyunu sarsan üç şey olmuştur. Birincisi, kendilerine tâbi bir beyliğin onlara meydan okuması, hatta üzerine yollanan orduları ağır hezimetlere uğratmasıdır. İkincisi, devletin itibarının sarsılması sebebiyle o zamanın diğer devletleri karşısında mahcup duruma düşülmesi, Mısır ve Suriye kırsalında yaşayan bedevî unsurların aşğılamalarına maruz kalınmasıdır. Üçüncüsü ise, daha önce de işaret edildiği gibi, dönemin yükselen gücü ve yeni hasım kabul edilen Osmanlıların sınırlı da olsa bu hadiseye müdahale etmesidir. Bu üç faktör, Şahsuvar Bey isyanının bir şekilde bastırılmasını, devletin bekası için elzem hale getirmiştir.

Diğer taraftan, Memlûk Devleti'nin dâhilde yaşadığı bazı sıkıntılar isyanın bastırılmasını zorlaştırmıştır. Meselâ, bu isyanın, Sultan Hoşkadem'in hasta olduğu son dönemlerine tesadüf etmesi meseleyle ciddi bir şekilde ilgilenilmesini engelleyen bir etken gibi gözükmektedir. Nitekim isyan büyüme temayülü gösterdiği sıralarda Mısır'dan gönderilmesi düşünülen ordunun sefere çıkışı iptal edilmiş, daha sonra Suriye birlikleri sefere yollanmıştır. Bu birlikler de hasta olan sultan tarafından değil, onun adına hareket eden dönemin kudretli emîri Hayırbek'in gayretleriyle gönderilebilmiş, sonuç, iç çekişmelerin muharebe meydanına yansması neticesinde ağır bir mağlubiyet olmuştur. Daha sonra gelen peş peşe iktidar değişiklikleri ve memlûk gruplarının

hizip mücadeleleri konuyu ikinci plana itmiştir. Nihayet Kayıtbay'ın tahta çıkmasıyla isyanı bastırmak için ciddi tedbirler alınmaya başlamıştır. Ancak sultanın otoritesini yerleştirmesinin zaman alması, teşkil ettiği birliğe devreden çıkarmayı düşündüğü Hoşkadem'e mensup memlûklerden seçim yapması ve bu sırada Şahsuvar'ın yeni katılımlarla gücünü artırması gibi etkenler Mısır'dan giden ilk ordunun da yenilmesine sebep olmuştur. Kayıtbay'ın Mısır'dan yolladığı ikinci ordu ise Şahsuvar'ın taktik manevralarına karşılık veremediği için mağlup olmuştur. Nihayet sultan, dönemin en kudretli emîri Yeşbek'i komutan tayin ettiği büyük bir ordu teşkil etmiş, Mısır'dan yola çıkan bu üçüncü ordu, bölgedeki bazı Bozok ve Üçok Türkmenlerinin de desteğini alarak meseleyi halledebilmiştir.

Memlûkleri uzunca bir süre uğraştıran Şahsuvar Bey isyanı, sadece silahlı mücadele boyutunda kalmamış, Memlûk Devleti ve kamuoyunun halet-i ruhiyesinde de derin tesirler meydana getirmiştir. Şahsuvar'ın peş peşe kazandığı başarılar, devlet yönetiminin içte ve dışta itibarını zedelerken, kamuoyunu korku ve endişeye sürüklemiştir. Memlûk askerleri ise, İbn İyâs'ın ifadesiyle korkudan neredeyse Şahsuvar'ın adını anamaz duruma gelmişlerdir. Bu olumsuz tesirlerin yanı sıra, Şahsuvar adına müspet etkilerden de bahsedilmelidir. Meselâ devlet yönetimindeki bazı yüksek rütbeli emîrlere, bu kahraman ve gözü pek adama saygı duymaya başlamış, hatta öldürülmesinden ciddi olarak rahatsızlık hissetmişlerdir. Halk ise Memlûk ordusuna defalarca yenilgi yaşatan Şahsuvar'ı, yakalandıktan sonra görebilmek için caddelere hücum etmiştir. İbn Ecâ ve Hatîb el-Cevherî istisna edilecek olursa dönemin tarihçileri silahlı mücadele sırasında genelde Şahsuvar'a karşı mutedil sayılabilecek bir dil kullanmışlar, vefatından sonra ise, takdir ettikleri bu cesur Türkmen beyini güzel vasıflarla niteleyerek anlatmışlardır.

Sonuç olarak şunu da ifade etmeliyiz ki, Şahsuvar Bey, dönemin en güçlü devletlerinden birine meydan okuma cesaretini göstermiş dirayetli bir devlet adamıdır. Ancak, devrin en güçlü ordularından birine sahip olan Memlûklere karşı, Türkmenlerin saf değiştirmesinin de etkisiyle daha fazla direnememiş, kendisi gibi hareket eden atalarıyla aynı akıbete duçar olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLBASIT el-MALATÎ, Zeyneddin b. Halil b. Şahin ez-Zâhirî (ö. 920/1514), *Neylü'l-emel fi zeyli'd-Düvel* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî), I-IX, Beyrut 2002.

AKTAN, Ali, “Memlûk-Haçlı Münasebetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 106 (1997), s. 416-451.

AMITAI-PREISS, Reuven, *Mongols and Mamluks The Mamluk-İlkhaniid War, 1260-1281*, Cambridge 1996.

ÂŞÛR, Fayed Hammâd, *el-Alâkâtü's-siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Muğûl fi'd-Devleti'l-Memlûkiyyeti'l-ülâ*, Kahire 1976.

ÂŞÛR, Saîd A. *el-Müctemau'l-Mısri fi asri Selâtini'l-Memâlik*, Kahire 1992.

AYALON, David, “Awlâd al-Nâs”, *EI²*, I (1954), s. 765.

———, “Names, Titles and ‘nisbas’ of the Mamlûks”, *The Mamlûk Military Society*, Collected Studies, London 1979, s. 189-232.

———, “Studies on the Structure of the Mamluk Army-I”, *BSOAS*, XV (1953), s. 202-228; aynı makale II, *a.e.*, XV (London 1953), s. 448-476; aynı makale III, *a.e.* XVI (1954), s. 57-90.

DERRÂC, Ahmed, “Mersûmü's-Sultan Kayıtbay el-Hâs bi-Küttâbi's-sır ve'l-kudât ve's-sâdır fi şehri Şevvâl 874 h.”, *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Türâsi'l-İslâmî*, III (Mekke 1400/1980), s. 257-282.

———, “Terâcimü küttâbi's-sır fi'l-asri'l-Memlûkî”, *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Türâsi'l-İslâmî*, IV (Mekke 1401/1981), s. 315-350.

DÜHMÂN, Muhammed Ahmed, *Mu'cemü'l-elfâzi't-târîhiyye fi'l-asri'l-Memlûkî*, Beyrut 1990.

EYEMEN FUÂD SEYYÎD, “Kahire”, *DİA*, XXIV (2001), s. 173-175.

GÜL, Muammer, “Mısır Memlûkları'nda Bir Sürgün Sistemi Olan Battalık ve Kudüs”, *Belleten*, LXVI/246 (2002), s. 363-370.

HASAN el-BÂŞÂ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâif ale'l-âsâri'l-Arabîyye*, I-III, Kahire, ts.

HATÎB el-CEVHERÎ, Nureddin Ali b. Davud b. İbrahim es-Sayrafi (ö. 900/1495), *İnbâü'l-hesr bi-ebnâi'l-asr* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1970.

HOLT, P. M., “Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı” (çev. Samira Kortantamer), *Belleten*, LII/202 (1988), s. 227-246.

İBN ECÂ, Muhammed b. Mahmûd el-Halebî (ö. 881/1476), *el-İrâk beyne 'l-Memâlik ve 'l-Osmâniyyîne 'l-Etrâk maa Rihleti 'l-Emîr Yeşbek ed-Devâdâr li-Muhammed b. Mahmûd el-Halebî el-Mülakkab bi'bni Ecâ* (nşr. Muhammed Ahmed Dühmân), Dımaşk 1986

İBN FAZLULLAH el-ÖMERÎ, Şihabeddin Ahmed b. Yahya (ö. 749/1349), *Mesâlikü 'l-ebşâr fî memâliki 'l-emsâr, Memâlikü Mısr ve 'ş-Şâm ve 'l-Hicâz ve 'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1985.

İBN İYÂS, Muhammed b. Ahmed (ö. 930/1524), *Bedâiu 'z-zühûr fî vekâii 'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa), I-V, Kahire 1982-1984.

İBN SİBÂT EL-GAZZÎ, Hamza b. Ahmed b. Ömer, *Sıdku 'l-ahbâr-Târîhu İbn Sibât* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî), I-II, Trablus 1993.

İBN ŞAHİN ez-ZÂHİRÎ, Garsüddin Halil (ö. 873/1468), *Zübdetü Keşfi 'l-memâlik ve beyânü 't-turuk ve 'l-mesâlik* (nşr. Paul Ravaisse), Paris 1894.

İBN TAĞRİBERDÎ, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf (ö. 874/1469), *en-Nücümü 'z-zâhire fî mülûki Mısr ve 'l-Kâhire*, XVI (Cemaleddin eş-Şeyyâl-Fehim M. Şeltût), Kahire 1972.

İBNÜ'L-HİMSÎ, Şihabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 934/1528), *Havâdisü 'z-zamân ve vefiyyâtü 'ş-şüyüh ve 'l-akrân* (nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî), I-III, Beyrut 1999.

el-KALKAŞENDÎ, Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Subhu 'l-a'sâ fî sinâati 'l-inşâ*, I-XV, Kahire 1910-1920.

KANAT, Cüneyt, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu, Bildiriler*, Adana 1999, s. 423-434.

KOPRAMAN, Kazım Yaşar, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI (1992), s. 433-543.

———, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Türkler*, V (2002), s. 99-126.

KORTANTAMER, Samira, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir 1993.

———, "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II (1984), s. 27-45.

el-MAKRÎZÎ, Takıyyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *Kitâbü 'l-Mevâiz ve 'l-i'tibâr bi-zikri 'l-hıtat ve 'l-âsâr*, I-II, Beyrut, ts.

MÜNA MUHAMMED BEDİR, "el-Ukûbât ve turuku tenfîzihâ min hılâli suveri 'l-mahtûtâti 'l-İslâmiyye mine 'l-karni's-sâbi' hatta 'l-karni'l-

hâdî aşera'l-Hicrî (M. XIII-XVII)", *el-Mecelletü't-Târîhiyyetü'l-Mısriyye*, XLIII (2005), s. 279-350.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, IV (1991), s. 275-276.

ÖZBEK, Süleyman, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, V (2002), s. 127-133.

RABBAT, Nasser O., *The Citadel of Cairo*, Leiden-New York-Köln 1995.

es-SEHÂVÎ, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1497), *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, I-XII, Kahire, ts.

———, *Vecîzü'l-keâm fi'z-zeyl alâ Düveli'l-İslâm* (nşr. Beşşâr A. Maruf v.dğr.), I-IV, Beyrut 1995.

SEYYİD MUHAMMED es-SEYYİD, "Evlâdü'n-Nâs", *DİA*, XI (1995), s. 525-526.

SMITH, John M. Jr., " 'Ayn Jâlût: Mamlûk Success or Mongol Failure?", *HJAS*, ILIV/2 (1984), s. 307-328.

SÜMER, Faruk, "Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1 (1963), s. 1-113.

TANSEL, Selâhattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1999.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, "Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûklu Münasebetleri", *İÜEF Tarih Dergisi*, XXX (1976), s. 73-98.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988.

———, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988.

YILDIZ, Hakkı Dursun, "Avâsım", *DİA*, IV (1991), s. 111-112.

YİĞİT, İsmail, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, VII, İstanbul 1991.

YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.

———, "Dulkadiroğulları", *DİA*, IX (1994), s. 553-557.

**ANADOLU'DA TÜRK SİYASİ BİRLİĞİNİN
SAĞLANMASI VE DULKADİROĞLU BEYLİĞİ**

Yrd. Doç. Dr. Remziye OKKAR*

Özet

Dulkadiroğulları Beyliği II. dönem Anadolu beyliklerinden biridir. **1337–1522** yılları arasında Anadolu'nun güneyinde Elbistan merkez olmak üzere kurulmuş olan bir Türkmen Beyliği'dir. Dulkadiroğulları Oğuzların Bozok koluna mensup olup ilk reisi Zeyneddin Karaca Bey'dir.

Zeyneddin Karaca Bey'den sonra sırasıyla; Garseddin Halil Bey (1353-1386), Şaban Süli Bey (Sevli Bey) 1386-1398), Sadaka Bey (1398-1399), Nasireddin Mehmed Bey (1399-1442), Dulkadiroğlu Süleyman Bey (1442-1454), Melik Arslan Bey (1454-1465), Şah Budak Bey (1465-1467), Şehsuvar Bey (1467-1472), Şah Budak Bey (İkinci kez) (1472-1480), Alaüddevle Bozkurt Bey (1480-1515), Dulkadiroğlu Ali Bey (1515-1522) (Osmanlı beylerbeyi olarak hüküm sürdü). Dulkadiroğulları Beyliği'nde hüküm sürdüler.

Osmanlı İmparatorluğu ile Memlûk Devleti arasında mücadeleye neden olan bu beylik, **Turnadağ Savaşı ile (1515)** yıkılarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı. Bu beyliğin Osmanlı İmparatorluğu'na katılmasıyla birlikte Anadolu'da Türk Siyasi Birliği sağlandı.

* Tırakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı. E-posta; remziyeokkar@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Maraş, Dulkadirli Beyliği, Zeyneddin Bey, Garsüddin Halil Bey, Sadaka Bey, Melik Arslan, Alaüddevle Bozkurt Bey, Şahbudak Bey.

ABSTRACT

Dulkadirogullari Principality II. period is one of the rincipalities in Anatolia. Elbistan south central Anatolia between the years 1337-1522, including a Turkmen principality was established. The first head of the arm is a member of the Oghuz Dulkadirogullari Bozok eyneddin Khan Bey. After Zeyneddin Khan Bey, respectively; Garseddin Halil Bey (1353-1386), Saban Sulim Bey (Bey splay) 1386-1398), charity Bey (1398-1399), Nasireddin Mehmed Bey (1399-1442), Dulkarid Süleyman Bey (1442-1454), Arslan Malik Bey (1454-1465), Shah, Mr. Bowers (1465-1467), Şehsuvar Bey (1467-1472), Shah, Mr. Bowers (second time) (1472-1480), Alaüddevle Bozkurt Bey (1480 - 1515), Dulkarid Ali Bey (1515-1522) (Ottoman Empire reigned as the seigneur). Dulkadirogullari principality ruled.

W hich is why the struggle between the Ottoman Empire and the Mameluke Empire this stereotype, Turnadağ War (1515) demolished the Ottoman Empire and connected. With the addition of this principality in the Ottoman Empire in Anatolia Turkish Political Union was provided.

Key Words: Maras, Dulkadirli Principality, Zeyneddin Bey, Garsüddin Mr. Tiffany, Mr. Sadaka, Arslan Malik, Alaüddevle Mr. Booth, Mr. Şahbudak

EN ESKİ ÇAĞLARDAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR MARAŞ'IN İLK ÇAĞ TARİHİ

Maraş adının nereden geldiği ve anlamının ne olduğuna dair birkaç görüş ileri sürülmektedir. **Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margaji, Marah, Maraksium, Marassion ve Mer'aş** gibi kelimelerle yazılan Maraş isminin kökeni ve manası üzerine; Ünlü tarihçi Herodot, Maraş şehrini Hitit komutanlarından **Maraj** adlı birisinin kurmasından dolayı şehre **Maraj** adı verildiğini belirtmektedir. Sümerlerde ise **Naras** ve **Maraş** gibi isimler geçmektedir. Hitit İmparatorluğu (M.Ö. 2000 - 1200) zamanında bu devletin önemli merkezlerinden biri olan şehrin adı, Hititlerden kalan yazıtlarda **Maraj** ve **Markasi** şeklinde geçmektedir. Geç Hititler devrinde de Maraş, **Gurgum** adı verilen şehir devletin merkezi olmuştu. Maraş'ın adının Hititlerden geldiğini doğrulayan Asur

kaynakları, M.Ö. IX. ve VIII. Yüzyıllara kadar gitmektedir. M.Ö. IX. Yüzyıl ortalarında Asur krallarından Tiglatplazer zamanında ve II. Sargon zamanına kadar Anadolu'ya yaptıkları askeri seferlerden bahseden yıllıklarda Maraş'dan bahsedilmektedir. Bu yıllıklarda Gurgum krallığı ve merkezi olan Markas yada Markasi adı geçmektedir. M.Ö. 858 yılına ait III. Salmanasar yıllığında kralın **Gurgum** ve **Kumuh**'u(Adıyaman tarafları) fazla zorlamadan haraca bağladığını anlatmaktadır. Bu şehrin adı **Marjika** şeklinde geçer. Asur krallarından Sargon'un zamanından kalan Boğazköy yazıtlarında Maraş'ın adı geçmektedir. Hitit Devleti'nin merkezlerinden biri olan Maraş'ın adı bu dönemde **Gurgum** şeklinde belirtilmektedir.¹ M.S. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu bölgeyi ele geçirince Maraş'ın adı **Germanicia** olmuştur. Roma ve Bizans İmparatorluğu döneminde bu adla anılan şehir Müslümanlar tarafından fethedilince ilk şekli ile kullanılmaya başlanmıştır. Arap alfabesinde "j" harfi olmadığından **Mer'aş** şekline dönüşmüştür. Bunların yanında Maraş adının Arapça "zelzele - titreme" anlamına gelen **"Re'aşa"** fiilinden türeyerek **"Mer'aş"** olduğunu da iddia edenler bulunmaktadır. Osmanlılar döneminde şehrin adı bölgede Dulkadiroğulları Beyliği'nin kurulmasından dolayı Zülkadir şeklinde de ifade edilmektedir.

Maraş'ın Yeri

Maraş'ın bugünkü yerine taşınmadan önce iki kez yer değiştirdiği rivayet edilmektedir. Bunlardan birine göre ilk Maraş'ın bugünkü şehrin 20 km. güneyinde Erkenez Çayı kenarında Elmalar Köyü'ne yakın Himli Höyük civarında kurulduğu zannedilmektedir. Asuriler tarafından M.Ö.2500 yıllarında Maraş'ın burada kurulduğu iddia edilse de bunun böyle olmadığı, buradaki kalıntıları büyük bir şehir merkezinin harabelerinin olamayacağı ve muhtemel bir Asur ticarî koloni kasabasının Himli Höyük civarında olduğu tahmin edilmektedir. Maraş'ın ikinci yerinin bugünkü Karamaraş denilen ve Namık Kemal Mahallesi'nin bulunduğu yer olduğu söylenilmektedir. Maraş'ın, buraya Hamdanoğulları Hükümdarı Seyfüddevle tarafından (M.S. 944-967) taşındığı belirtilir. Şehrin şimdiki kale ve çevresine ise Dulkadiroğlu Alaüddevle tarafından taşındığı tahmin edilmektedir. Yukarıda bahsedilen görüşlerin doğruluğu tartışılmaktadır. Maraş'ın bugünkü olduğu yerde ve bilhassa da Mağaralı

¹ Umar, Bilge, Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi I,s.191;Günaltay, Şemseddin, Yakın Şark II. Anadolu TTK Basımevi,2. Baskı, Ankara, 1987, s.297;Kınal, Füzruzan, Eski Anadolu Tarihi, TTK Basımevi,2. Baskı, Ankara,1987, s.243

Mahallesi'nin bulunduğu mevkide kurulduğunu öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır.

Mağaralı Mahallesi civarında bulunan arkeolojik bulgular da buranın çok eski dönemlerden beri yerleşim merkezi olduğunu ispatlamıştır. Ayrıca, kalenin de tarihi Hititlere kadar dayanmaktadır. Maraş'ı ilk fetheden Müslüman Arapların, fetihlerini belirten kaynaklar, Maraş'ın ortasında büyük bir kale olduğunu ve etrafının hendeklerle çevrilmiş bulunduğunu (hendeklerden kastedilen kalenin iki tarafındaki dere) açıklamaktadır. Ayrıca Maraş'ı kuran Hititlerin, Anadolu'ya Asurlar'dan önce sahip oldukları görülmektedir. Hitit tarihinin Anadolu'daki başlangıcı belli değildir. Ancak M.Ö.2000'li yıllarda yazılı belgeler sayesinde Hitit tarihi bilinmektedir.

Maraş'ın yerinin, birkaç defa yer değiştirdiği görüşlerinin ortaya çıkmasının sebebi bilhassa Arap kaynaklarında buraların tarihi anlatılırken, Maraş'ı fetheden Müslüman komutanların şehri ele geçirdiklerinde "şehri yeniden bina etti" ifadesinin kullanılmasıdır. Bu ifade şehri tamir etti, onardı, yeniden inşa etti anlamlarına gelmektedir.

TARİH ÖNCESİ DEVİRLERDE MARAŞ

Maraş ve çevresinin tarih öncesi devirleri tam olarak aydınlatılamamıştır. Çünkü bölgede bulunan birçok höyükte kazı çalışmaları yapılamamıştır. Sadece Maraş'ın 35 km. güneydoğusunda bulunan Domuztepe Höyüğü'nde şu anda hâlâ devam eden kazı çalışmalarında bölgenin M.Ö. 5000 yılına kadar giden tarih öncesi devrine ait arkeolojik buluntulara rastlanılmıştır. Yaklaşık 20 hektarlık bir alana yayılan Domuztepe Höyüğü'nün bu genişliğe ulaşması ilginçtir. 7000 yıl önce burada bu kadar büyüklükte bir yerleşim merkezinin bulunması, buranın ticarî bir koloni olduğunu göstermektedir. Buranın Irak, Kuzey Suriye, Anadolu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yolunun kesiştiği bir nokta olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey Suriye'de Tell Halaf Höyüğü'nde çıkan arkeolojik bulgularla Domuztepe Höyüğü'ndeki bulguların birbirine benzerliğinden dolayı Halaf Çağı olarak adlandırılan bir medeniyetin bölgede yaşadığı anlaşılmaktadır.

Domuztepe Höyüğü'ndeki kazıda tarih öncesi döneme ait seramikler, mühürler vs. eşyalar üzerinde resimlere rastlanmıştır. Bu çizimler arasında bitkiler, hayvanlar ve insan sembolleri bulunmaktadır. Açılan bir mezarda bir çok insan iskeleti görülmüştür. Bu örneklerle insanların ölü gömme törenleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

Domuztepe Höyüğü kazısı ve daha sonra yapılacak kazılarla Maraş bölgesinin yazı öncesi tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılması mümkün olabilecektir.

Domuztepe Höyüğü'nden başka Prof. Kılıç ÖKTEN'in Pazarcık çevresindeki Gani ve Bozdağlarının (Sarıl ve Ardıl köylerinin bulunduğu yer) güney yamaçları ile Maraş-Göksun yolunun sağına rastlayan Delihübek Dağı'nın eteğindeki Döngel Mağaralarında tarih öncesi devirlere ait bulguları ele geçirmesi, insanların binlerce yıldan beri buralara gelip yerleştiklerini göstermektedir. Maraş'ın Orta Tunç Çağı'nda önemli bir konumda Mezopotamya ve Kuzey Suriye'yi Orta Anadolu'ya bağlayan yol güzergâhında olduğu görülmektedir. Mezopotamya'dan yola çıkan tüccarlar Birecik'ten Fırat'ı geçtikten sonra Maraş-Göksun yoluyla Kaniş'e gitmekteydiler.

Hititler Dönemi

Hititler M.Ö. 2000-1200 yılları arasında Anadolu'da hakimiyet sürdürdükleri dönemde Maraş bölgesinde de egemen olmuşlardır. Hititler döneminde bu şehrin adına Maraj ve Markasi denilmektedir. Hititler döneminde Maraş bölgesinin Elbistan, Pazarcık ve Türkoğlu ilçeleri sınırları içinde bir çok yerleşim merkezinin olduğu görülmektedir. Elbistan'ın Karahöyük harabelerinde yapılan kazılarda Hititlerin hüküm sürdüğü bu alanda Asur ticaret kolonilerine ait çanak, çömlek, tunç ve kemik buluntuları ele geçirilmiştir. Hititlere ait anıtsal yapılara rastlanmıştır. Elde edilen eserler Hititlere ait olmamakla beraber Hitit figürlerini üzerinde taşımaktadır.¹

Hitit İmparatorluğu dağılınca onun yerine kurulan Genç Hitit devletlerinden Gurgum şehir devleti Maraş bölgesine hakim olmuştur. Asur kaynaklarına göre bu devletin başkenti Markasi'dir. Gurgum şehir devleti zamanından günümüze, iki önemli eser kalmıştır. Bunlardan biri meşhur Maraş Arslanı'dır. Bir zamanlar Maraş Kalesi'nde bulunan bu arslan heykeli Hititlerden kalan en önemli eserdir. XVII. yy.da Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi bu arslanın kalede olduğunu yazmaktadır. Bugün üzerindeki yazısı tamamen okunmuş olan Maraş Arslanı'ndaki ifadeye göre de Gurgum şehir devletinin merkezi Maraş'tır.

¹ Akurgal,Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, İzmir,1998, s.195; Mansel,A.M.,Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları,İstanbul 1945,s.106-110

Diğer eser olan Hititlerden kalan Fırtına Tanrısı kabartmasının üzerindeki yazı ise okunamamıştır. Maraş bölgesinden çıkarılan bir çok eser XIX. yy.ın sonları ile XX. yy. başlarında Hıristiyan misyonerleri tarafından Avrupa ve Amerika'ya kaçırılmıştır.

Asurlular Dönemi (M.Ö. 720 - 612)

M.Ö. VIII. yy. sonlarında Asur krallarından Sargon II. zamanında (M.Ö.721-705) Gurgum şehir devleti yıkılmış ve Maraş bölgesi Asurlulara bağlanmıştır. Asurlular döneminde şehir bir ara Urartuların yönetimine geçmiştir. Yine iki Türk kavmi olan Kimmerler ve İskitler Anadolu istilâları sırasında Maraş'ı da ele geçirmişlerdir. Asurlular zamanında Maraş, ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle önemini korumuştur. Kapadokya-Mezopotamya ticareti Maraş üzerinden sağlanmıştır.

Maraş bölgesindeki Asur egemenliği fazla sürmedi. M.Ö.612 yılında Med devletinin kralı Keyaksases, güney komşusu Babillerin de yardımı ile Asur başkenti Ninova'yı alarak bütün Asur ülkesinin kalelerini yağmalayarak bu devlete son verdi.

Frigler (Frygler M.Ö 800-600), Lidyalılar (Lydialılar M.Ö 700-550) ve Persler Dönemi (M.Ö. 550- 333)

Lydia bölgesi İ.Ö. II.bin yılın ortalarında Assuwa adını taşıyordu ve birçok yöresel prens yada bey tarafından yönetiliyordu. 7.yüzyılın başlarında Mermnad adlı soylu bir ailenin önderliğinde büyük Lydia Devleti gelişmeye başladı.İlk kral Gyges(İ.Ö.680-645) bölgeye Lydia dendi. Gyges, Ardys, Sadyattes, Alyattes ve Kroisos (İ.Ö 560-547-546)dönemlerinde Akhaimenid sülalesinden İranlıların tüm Anadoluyu ve son olarak da başkent Sardis'i ellerine geçirmesi üzerine tarih sahnesinden silindiler.¹

Bir süre sonra da Güneybatı İran'da Ahameniş soyundan gelen II.Kiros, Medleri ortadan kaldırarak İran'da Pers İmparatorluğu'nu kurdu (M.Ö.550). Anadolu'yu istilaya başlayan II. Kiros, Lidya kralını mağlup ederek diğer Anadolu şehirleri gibi Maraş'ı da topraklarına kattı. Pers kralı I. Darius zamanında Anadoludaki istila edilmiş şehirler idari bölümlere ayrıldı. Maraş şehri de Kapadokya Satraplığı'nın (Eyalet) sınırları içinde kaldı.

¹ Sevin,Veli Anadolunun Tarihi Coğrafyası I, T.T.K yay. VI. Dizi, Sayı 50, s.176

Makedonyalılar Dönemi (M.Ö. 333 -64)

Perslere bağlı Kapadokya Satraplığı Hâkimiyetinde kalan Maraş şehri M.Ö.333 yılında İskender İmparatorluğu'na bağlandı. Makedonya İmparatoru Büyük İskender M.Ö.333 yılında Pers İmparatoru III. Darius'u Issos'da (Ayas-İskenderun) yenerek bu devleti yıktı ve Maraş'ı da ele geçirdi. Böylece Maraş şehri Helenizm uygarlığına bağlandı. Afşin, Göksun ve Maraş'ın geniş ovalarında bu dönemlere ait sikke, sütun başları ve heykeller bulundu. M.Ö.323'de Büyük İskender ölünce Makedonya İmparatorluğu, onun generalleri arasında paylaşıldı ve Maraş şehri de İskender'in generallerinden Selefkus'un payına düştü. Suriye'yi içine alan Asya krallığı topraklarından sayılan Maraş, bir süre sonra Kapadokya Krallığı'na yeniden bağlandı.

Büyük Roma İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 200 - M.S. 395)

M.Ö.192 yılında Romalılar, Anadolu'ya girerek Toroslara kadar Batı ve İç Anadolu'yu Selefkusların elinden alarak kendilerine bağladılar. M.Ö.64 yılına kadar Selefkuslara bağlı kalan Maraş, bu krallığın merkezi Antakya'nın Romalılar tarafından alınmasıyla bu devletin eline geçti. Maraş'ı Roma'ya bağlayan komutan Pompeius'tu. Yukarı Suriye ve Maraş civarında oturan Kommegenler, Romalıları bir hayli uğraştırarak ihtilaller çıkardılar.

Bazen bağımsız bazen de Roma'ya bağlı, başkenti de Samsat olan Kommegene Krallığı, Maraş bölgesini de yönetti. Bu dönemde Sasanilerin Maraş'a kadar akınlar yaptığı görülmektedir.

Roma İmparatorluğu döneminde Maraş şehrinin adı Roma generali Caligula'nın onuruna Germanicia veya Germanika olarak değiştirildi. Roma İmparatorluğu döneminde oldukça gelişen Maraş, Doğu Torosların üzerindeki geçitlerden biri olması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi oldu. Bu yol o dönemde Kayseri-Göksun üzerinden Maraş'ı ve Orta Anadolu ile Suriye'yi birbirine bağlıyordu.

Hititlerden kalan Maraş kalesi Roma İmparatorluğu zamanında tamir edildi. Maraş merkeze bağlı Göllü Köyü'nün 2 km. batısındaki Roma Nekropolü son derece önemlidir. Pazarcık ilçesine bağlı Evri ve Tilkiler Köyünün çevresinde tek parça kayalara oyulmuş büyük çaptaki sarnıçları da birer Roma eseridir.

Bizanslılar Dönemi (M.S. 395)

Doğu Roma İmparatorluğu M.S.395 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye bölündü. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı da içine alan Bizans İmparatorluğu'na geçen Maraş şehri bu dönemde de önemini koruyarak Germanika adıyla anıldı. Bizans İmparatoru I. Justinianus döneminde Maraş toprakları Bizans-Sasani çatışmalarına sahne oldu. 605-611 yılları arasında Sasanilerin elinde kalan kent tekrar Bizans'ın eline geçti. M.S.634 yılından itibaren Müslüman Araplar'ın Suriye'yi Bizans'ın elinden almaya başladıkları dönemde Maraş'a kadar sık sık akınlarda bulundular. Şehir Bizans ve Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştirdi.

M.S.VII. Yüzyılın ortalarından itibaren X. yüzyılın ortalarına kadar Müslümanların idaresinde kalan Maraş, Kuzey Suriye'de kurulan Hamdanoğulları Beyliği'nin zayıflamasından sonra 962 yılında Bizans İmparatorluğu'nun eline geçti. Türkler tarafından fethedilinceye kadar Hıristiyanların elinde kaldı. Bizans İmparatorluğu döneminde, İmparator III. Leon'un Maraş doğumlu olması nedeniyle şehre Krallar Şehri adı da verildi.¹

Müslümanlar Dönemi

Müslümanlar Hz. Ebubekir zamanında Bizans'ın elinde bulunan Suriye'nin fethine giriştiler. Suriye'nin Müslümanların eline tamamen geçişi Hz. Ömer zamanında oldu. 636 yılında hemen hemen tüm Suriye'nin fethini tamamlayan İslâm orduları Antakya, Antep, Adana ve Maraş'a doğru saldırılara başladılar. Bu mıntıklar Suriye'nin hemen kuzeyinde bulunması sebebiyle İslâm ordularının dikkatini çekmekteydi. Fazla bir direniş yapmadan Suriye'den kuzeye doğru çekilen Bizans İmparatoru Heraklios burada bir savunma hattı oluşturdu. Araplarla Bizans arasındaki mücadele genellikle Tarsus'tan Urfa'ya kadar uzanan bu hat üzerinde oldu. Hz. Ömer zamanında Suriye'de fetihlerde bulunan Halid b. Velid 636 yılında Maraş'a doğru bir saldırı başlattı. Şehir 637 yılında Müslümanların eline geçti. Maraş'ta yaşayan Hıristiyan halk canlarına dokunulmaması şartıyla şehri teslim etti. İslâm orduları burada bir garnizon kurarak Anadolu içlerine yapılacak seferler için burayı üs olarak kullanmaya başladılar. Ancak Bizanslılar burayı Araplara

¹ Grant,M. (çev. Z. İlkelen) , Roma'dan Bizans'a İstanbul 2000; Akurgal, Ekrem, Ancient Civilizations and Ruins Of Turkey,İstanbul 1978 s.38

kaptırmamak için yoğun saldırılara başladılar. 651 yılında bir İslâm ordusu Sufyan b. Avf komutasında Maraş'ı tekrar aldı ve şehri imar ettirerek buraya asker yerleştirdi.

İslâm tarihinde 661 yılından itibaren yeni bir dönem başladı. Hilâfeti ele geçiren Emeviler Suriye'nin kuzey kısımlarına yeniden seferlere başladılar. Muaviye (661-680) Maraş şehrini onarttırarak yeniden bayındır hale getirdi. Burada bulunan garnizondaki asker sayısını arttırdı. Halife Yezid 683 yılında ölünce Maraş üzerine Bizans akınları yeniden başladı. Şehirde yaşayan Müslümanlar burayı terk ettiler. Bölge Bizans'ın eline yeniden geçti. Halife Abdülmelik zamanında (685-705) Maraş yeniden fethedildi. 692 yılından sonra İslâm Ordusu ile Bizans ordusu Maraş ovasında karşılaştılar. İslâm ordusunun zaferiyle sonuçlanan bu savaştan sonra Müslümanlar bölgeye yeniden hakim oldular. Abdülmelik Maraş'a kadar gelerek burayı bayındır hale getirip asker yerleştirdi ve büyük bir cami inşa ettirdi. II. Mervan'ın halifeliği döneminde (744-750) Bizanslılar yeniden Maraş'a saldırdılar. Burada yaşayan Müslümanlar şehri terk ederek Kınnesrin ve El-Cezire'ye kaçtılar. Rumlar şehri yakıp yıktılar. Kısa bir süre sonra Maraş yeniden Müslümanların eline geçti ve şehrin valiliğine Ziver b. El-Haris El-Kilâbi atandı. Yeniden onarılan şehre Müslümanlar tekrar yerleştirildi. Bizans'ın karşı saldırısı ile halk burayı yeniden terk ederek Suriye'ye kaçtı. Maraş'ta yaşayan Hıristiyan Nasturi halk da Bizans İmparatoru tarafından Trakya'ya götürüldü. II. Mervan'ın halifeliğinin son zamanlarında Maraş yeniden fethedildi.

750 tarihinde halifeliği ele geçiren Abbasiler zamanında Maraş üzerinde İslâm - Bizans çatışmaları devam etti. 754 yılında Bizans'ın kontrolüne geçen Maraş, Rumlar tarafından yeniden yıkıldı. Abbasi Halifesi Ebu Cafer Mansur, Salih b. Ali'yi Maraş'a vali olarak gönderdi. Burası tekrar imar edilerek askerî bir üs haline getirildi. Halife Mehdî zamanında Maraş'taki Müslüman askerlerin sayısı arttırıldı.

776-777 yılında Maraş üzerinden Anadolu içlerine Müslüman askerler seferlere başladılar. Buraları kesin denetim altına almak ve Arapları geri püskürtmek için 100 bin kişilik Bizans ordusu Maraş'ı ele geçirerek yakıp yıktı. Ancak burada kalamayan Bizans ordusu Adana civarlarına çekildi.

Abbasiler döneminde İslâm orduları Maraş bölgesinde iki önemli üs edindiler. Bunlardan biri Maraş merkezi, diğeri de Ortaçağlar boyunca çok önemli bir yerleşim merkezi olan ve Araplar tarafından birkaç kez

yeniden yapılan El-Hades şehriydi. Bugün Göynük olarak adlandırılan ve İneklı gölü yakınlarındaki bu şehir, Malatya üzerine yapılacak seferler için bir üs olarak kullanıldı. Abbasi Halifesi Harun Reşid zamanında şehir yeniden yapıldı.

Abbasi Halifesi Harun Reşid, Maraş'ın batısında Haruniye (Düziçi) Kalesi'ni inşa edip doğusundaki Hades şehrine asker yerleştirdi. Böylece Bizans'tan gelen saldırıları engellemeye çalıştı. Halife Harun Reşid zamanında Bizans'ın sınırlarını korumak ve Anadolu içlerine yapılacak seferleri düzenlemek amacıyla Avasım (uç) eyaleti kuruldu. Tarsus, Adana, Misis, Antakya, Antep, Urfa, Malatya'ya kadar uzanan bu bölgenin merkezi Suriye'deki Kınnesrin şehri idi. Sugur Eyaleti'nin valisi bazen Kınnesrin'de, bazen de Tarsus'ta oturuyordu. Adı geçen yerlerde Müslüman garnizonlar oluşturuldu. Müslümanlar her yıl iki defa Anadolu içlerine gaza akınlarında bulunurlardı. Bilhassa Maraş şehri bu akınların geçiş noktası olması sebebiyle önem kazanmaktaydı.

868 yılında Mısır'da bir Türk devleti kuran Tolunoğlu Ahmed zamanında Sugur Eyaleti Tolunoğulları Devleti'nin eline geçti. Bir kaç defa Tarsus'a kadar gelen Ahmed b. Tolun Maraş'ı da idaresi altına aldı. 905 yılından itibaren Bizanslılar Maraş üzerine seferlere yeniden başladılar. Bizans komutanı Andronikos Müslüman ordusunu bozguna uğratarak Maraş'ı ele geçirdi. 916 yılında Ermeni asıllı Mleh, Maraş'ı yağmalattı. 950'li yıllardan itibaren Maraş bölgesi üzerinde Arap-Bizans çatışmaları yeniden hızlandı. Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgesini ele geçiren Arap asıllı Hamdâniler Devleti zamanında Maraş, Malatya ve Kayseri civarlarında bir çok çatışma oldu.

Hamdâniler Devleti'nin en güçlü hükümdarı Seyfû'd-Devle, Maraş ve Hades'i imar ettirdi. Hatta bu yüzden meşhur Arap şairi El-Mütenebbi, El-Hades ve Maraş'ı Hıristiyanlardan kurtardığı ve yeniden inşa ettirdiği için Seyfû'd-Devle'ye bir kaside yazdı.

Hamdâniler Devleti'nin zayıflamasından sonra Maraş 962'de yeniden Bizans'ın eline geçti. Türklerin Maraş'ı 1086'da fethine kadar yaklaşık 100 yıl Bizans İmparatorluğu'nun elinde kaldı. Bu süre içinde Bizans İmparatoru II.Vasil, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Ermenileri zorunlu tehcire tabi tutarak Maraş'a yerleştirdi.

Maraş'ın tarihi çok eski devirlere uzanır. Adı, Asurlu yazıtlarında “**Markasi**” olarak geçer. Hitit imparatorluğunun parçalanması sonucu kurulan “**Gurgun**” devletinin merkezi olarak gösterilir. Yüzeyde birçok Hitit kalıntısına rastlanır. Şehrin adı, pek az bir değişikliklerle bugüne kadar

geldi; fakat yeri birkaç defa değişti. Antik şehrin yeri, büyük bir ihtimalle bugünkü Maraş'ın güney doğusunda, Erkenez suyu kenarında görülen höyüklerle rastlıyordu.

Roma hâkimiyeti sırasında şehre, İmparator Caligula atfen “**Germanicia**” denildi. Roma çağındaki şehrin şimdiki Maraş'ın yerinde değil, Fırat'a dökülen Karasu (esk. Araba) kıyısında, Ortaçağ'da “**Reban**”, daha sonraları Altuntaş kalesi denilen yerde olduğu ileri sürülür. Burası deprem yüzünden yıkılınca Germanicia bugünkü Maraş'ın doğusunda bugün Kara Maraş denilen yere taşındı; Bu yere Bizans devrinde Marasion denildi. Maraş'ın bugünkü yeri Dulkadirîliler devrinde belirlendi.

7.yy Maraş Arap kumandanı Halid bin Velid tarafından ele geçirilerek kalesi yıktırıldı.(**M.S. 637**) Muaviye, şehri onarttı ve burayı Bizanslılara karşı bir üs olarak kullandı. Uzun yıllar boyunca Maraş, iki büyük devlet arasında el değiştirdi; sık sık yıkıldı ve yeniden onarıldı. Halife Yezid'in ölümünden sonra Bizans saldırıları karşısında şehir halkı, Maraş'ı bırakarak başka yerlere göç etmeye başladı. **694'te** Muhammed bin Mervan, Halife Abdülmelik'in Bizanslılarla yapmış olduğu anlaşmayı bozdu. Bunun üzerine Bizanslılar, Maraş'dan Antakya'ya doğru harekete geçtiler; Fakat Araplar tarafından Maraş ovasına doğru püskürtüldüler. Halife Velid I'in oğlu Abbas, Maraş'ı tekrar onarttı.

Büyük bir cami yaptırdı. Ayrıca Kinnesrin halkının, her yıl Maraş'a kuvvet göndermesinde karar altına alındı. Halife Mervan II. Humus'a (Hims)karşı harekete geçince, Bizans imparatoru Konstantinos, Maraş'ı kuşattı; şehir alınca yeniden yıkıldı. Maraş halkı Elcezire ve Kinnesrin'e çekilmek zorunda kaldı. Mervan II. Humus'u alınca Maraş'ı tekrar ele geçirdi ve onarttı. Bu yüzden şehrin ortasında bulunan hisar, onun adıyla anılmağa başlandı. Bir süre sonra Bizanslılar şehri tekrar tahrip ettiler. Bunun üzerine Maraş, Halife Mansur tarafından Salih bin Ali'ye tekrar tamir ettirildi(**767**). Mehdi zamanında Maraş'ın önemi arttı. **777'de** Maraş ovası halkı, yağma amacıyla Anadolu'ya bir akın yaptı. Buna karşı büyük bir Bizans ordusu Maraş'ı kuşattı(**779**). Halife Mehdi'nin amcası İsa bin Ali'nin savunduğu şehri alamayan Bizanslılar, Suriye sınırına kadar uzanan bölgeyi tahrip ettiler. Harun -ür-Reşid zamanında Maraş yakınlarında El-Haruniye kuruldu. **842'de** emir Ebu Said bin Muhammed, Anadolu'yu istila etti; fakat Bizanslılar tarafından püskürtüldü. Maraş ve Malatya çevresi Bizanslıların eline geçti. İmparator Basileios I. Toros boğazlarından geçerek Maraş üstüne yürüdü

(877). Fakat şehri alamadı; sur dışındaki kısmı yıktı. Bizanslı Andronikos, 905'te Maraş bölgesini istila etti. 916'da Ermeniler Maraş'ı yağmalayarak çok sayıda esir aldılar. 949'da Bizanslılar, Seyfüddevle'den Maraş'ı aldılar; ama şehir Hamdani tarafından tekrar alındı (952). Hamdani, Bizanslılara esir düşünce (956) , kayım pederi Ebu Firas, Maraş'a kadar geldi; fakat bir sonuç alamadı. Nikephoros Phokas, 962'de Maraş'ı ele geçirdi. 992'de Bengli Tigin, Maraş'a bir sefer düzenledi, birçok esir ve ganimet aldı.

Bir süre sonra Gaudefroy de Bouillon kumandasındaki Franklar Maraş'ı aldılar(1097); şehre bir piskopos yerleştirdiler. İmparator Aleksios, Maraş üstüne Butumites kumandasında kuvvet göndererek şehri ele geçirdi. Şehir, Behemond'un saldırısı sırasında Tatul adlı bir ermeninin yönetimine bırakıldı. 1105'te Tancredi şehre hâkim oldu. 27 Kasım 1114'te şehir büyük bir deprem sonunda yıkıldı. 1124'te danışmentli Muhammed bin Emir Gazi, Maraş yakınlarına kadar geldi. Bunu Malatya emiri Melik Muhammed'in (1141) ve Kılıç Arslan II.'nin (1147) seferleri izledi. Kılıç Arslan II, 1149'da şehri aldı.1156'da Maraş Halep hükümdarı Nureddin'in eline geçti ve onun tarafından, müttefiki ermeni Mleh'e bırakıldı.

1208'de Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Keyhüsrev şehri geri aldı. 13.yy'ın ikinci yarısında şehir Anadolu'ya yerleşen İlhanlılarla Mısır memluklu sultanları arasında çekişme konusu oldu. 1297'de Memlukluların hâkimiyetine girdi. 15.yy ilk yarısında Maraş yöresi memlukluların hâkimiyetini kabul e den Dulkadırlıların elinde bulunuyordu. Bunlar bir dereceye kadar bağımsız hareket ediyorlardı. Yıldırım Beyazıt devrinde(1400),bir kısım toprağı Osmanlı Devletine geçen Dulkadir Beyliği önce Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı Devletine bağılı yarı bağımsız bir beylik durumuna getirildi. (1515); sonra bu beylik Ferhad Paşa tarafından bütünüyle ortadan kaldırıldı.18.ve19.yy'lardaki iç karışıklıklar sebebiyle Maraş önemini kaybetti. Nizip bozgunu üzerine Mısırlı İbrahim Paşanın eline geçen Maraş,19 ay Mısırlılarda kaldıktan sonra, tekrar Osmanlı Devleti sınırları içine girdi(1840).

Türkmenlerin Bozoklu kolundan boylar birliği; Asi, Fırat ve Seyhan ırmakları ile Çaltı suyu arasındaki bölgeye yerleşerek, Maraş, Adıyaman, Sivas, Malatya, Gaziantep illeriyle Adana ve Hatay'ın dağlık bölgelerindeki köylü halkı meydana getirdiler. Zeyneddin Karaca'nın Elbistan ile Maraş yörelerinde kurduğu Dulkadırlı Beyliği, Osmanlıların

“**Turnadağı Zaferine**” (1515) kadar sürdü. Türkmen göçebelere arasında hâkimiyetini en uzun sürdüren Dulkadirli ilidir. Bu sebeple Doğu Anadolu ile Torosların güney kesimine “**Büyük Türkmen ülkesi**” denildiği de oldu.

Timur’un 1403’te Anadolu’dan Horasan, İran ve Azerbaycan’a götürdüğü bu göçebeler arasında Dulkadirli ili Türkmenleri de vardı. **Safevi devletinin** kuruluşunda da rol oynayan bu İran Dulkadirliilerine İran kaynaklarında “**Zülkadr**” ve memleketlerinde “**Zükadriye**” denilir. Çeşitli zamanlarda meydana gelen Osmanlı iskân hareketleri sonucu Dulkadirli boy ve oymakları Yozgat ve Ankara yörelerine de yerleştirildiler. Osmanlı tahrir kayıtlarında Anadolu’da üç Dulkadirli topluluğu vardı: **Maraş Yürükleri veya Maraş Türkmenleri**, Bozulus Dulkadirliileri ve Dulkadirli ifrazı (ayrılması). Resmi İran tarihi bunlara dördüncü olarak Timur’un doğuya sürdüğü 12 oymaktan ibaret İran Dulkadirliilerini da ekler.

Maraş ve Elbistan dolaylarında hüküm sürmüş Anadolu beyliği (14. yy) Arap tarihlerinin çoğunda **Dulgadır, Dulkadır, Dülkadir, Tulgadır**; İran tarihleriyle onların etkisinde kalan Türk tarihlerinde ise **Zülkadir** diye de anılır. İlk Dülkadir emiri **Zeyneddin Karaca Bey**, Binboğa dağları ile Maraş ve Antakya dolaylarında kışlayan Bozok Türkmenlerini ve Ağaçeri ilinin bazı boylarını etrafına topladı. Türkmen beyleri arasında Eretna’yı fazlaca uğraştıran Dulkadirli Karaca Bey olmuştur. Bu beye Memluklu Sultanı tarafında emirlikte verilmiştir. Nitekim. Dulkadiroğulları Beyliğinin kurulması da 1335 yıllarına rastlamaktadır.¹

1335’te Dulkadirli halkından 5 bin kadar atlı ile Kilikya Ermeni krallığı topraklarına girdi. 1339’da Eretna Bey’in elinden Elbistan’ı alan **Karaca Bey’e**, Memluk sultanı Melik Nasır Mehmed tarafından Türkmen beyliği ve Elbistan valiliği verildi. Böylece merkezi Elbistan olmak üzere Dulkadır beyliği kurulmuş oldu. Anadolu içlerine akınlar yapan, kendisine itaat etmeyen Taşkunoğlu’nu yenen **Karaca Bey**, dostu **Şam valisi Teniz’in** öldürülmesinden sonra Mısır sultanına itaatten vazgeçti.

1341-1342’de Karaca Bey, Eretna Beyinin gönderdiği hediyelere sahip çıktığı için üzerine yürüyen Halep valisi Yıl Buga’nın kuvvetlerine, **Düldül** dağındaki savaşta yendi (1343). Bu zaferle nüfuz ve kuvvetini arttırdı.

¹ Yücel, Yaşar, Eretna Devleti, TTK Yay. VII. Dizi, Sa.74, Ankara, 1989, s.9

1346'da **Sis Ermeni krallığından Gaban Kalesini** aldı. Şehri kurtarmaya gelen Bizans Kralı Konstantinos III'ü ağır bir yenilgiye uğrattı.

Dulkadiroğulları 1347'de Halep, daha sonra **Şam** (Dımeşk) Valisi **Argun Şah** ile iyi geçindiler.

1348'de Memluk sultanı **Melik ün-Nasır Hasan**, Karaca Bey'in düşmanı Emir Arıktay'ı Halep valiliğine getirdi. Bunun üzerine sultana itaatten vazgeçen **Karaca Bey**, kendisini **Melik Zahir** adıyla hükümdar ilan etti. Halep üzerine akınlara girişti.

1352'de Memluk sultanı **Melik el-Salih** zamanında, Halep, Hama ve Trablus valileri başta olmak üzere Suriye emirlerinin isyanı sırasında, Karaca Bey de Şam şehrinin etrafını yağma etti. Mısır sultanının geldiğini duyan asi emirler Elbistan'a sığındılar. Karaca Bey, kendisine sığınan emirleri vermeyerek itaatsizlik gösterdiği için mısır sultanı, Suriye'nin kuzeyindeki Türkmen reisliğini Üçok Türkmenlerinin başı **Ramazan Bey'e** verdi. Emirliğinin elinden gitmesinden endişe eden Karaca Bey, mülteci emirleri Halep'e teslim etti. Buna rağmen **Karaca Bey'i** ortadan kaldırmaya karar veren mısır sultanının gönderdiği kuvvetler Elbistan ve çevresini yakıp yıktılar. Duldül dağında Memluklar ile 20 günlük bir savaştan sonra (1353) bozguna uğrayan **Karaca Bey**, Sivas ve Kayseri hükümdarı Eretna oğlu **Mehmet Bey'e** sığındı ise de Memluklara teslim edildi. Kahire'ye götürülen **Karaca Bey** bir süre hapis edildikten sonra, Aralık 1353'te asıldı. 1354'te mısır sultanı, emirliği **Ramazanoğlu'na** verdi.

Memluk devletine itaat etmesi şartıyla, **Karaca Bey'den** sonra oğlu **Halil Bey** de Elbistan valiliğine getirildi.

DULKADİR BEYLERİ

Oğuzlar'ın Bozok bölüğünün Bayat boyundan olan Hanedan ve Beylik süreleri şöyledir: Türkmenlerin(doğu Anadolu ile Torosların güney kesimine büyük Türkmen ülkesi denilirdi.)Türkmen beyleri çukurovadaki Ermenilere ve Anadolu'da Moğollara karşı seferlerde öncülük ve akıncılık yapıyorlardı.(M.H.Yımaç.s.8)Anadoluda İlhanlı hakimiyetinin çökmesiyle Sivas Eretnililerin eline geçti.Elbistan ve Maraş'a Dülkadirli Çukurovaya da Ramazanlı Türkmenleri hakim oldu.

1. Zeyneddin Ahmet Karaca Bey: Babası Halin Dulkadir'dir. Onun da babası Halil Bey'dir. 1337'den 22.09.1353 yılına kadar 17 yıl.

2. Garsüddin Halil Bey: Karaca Bey'in oğludur. 22.09.1353'ten 1386'ya kadar 33 yıl beylik yapmıştır.
3. Şaban Süli (Sevli) Bey: Karaca Bey'in oğludur. 1386'dan 30.05.1398'e kadar 12 yıl.
4. Sadaka Bey: Sevli Bey'in oğludur. (1398-1399) bir yıl kadar.
5. Nasreddin Mehmed Bey: Halil Bey'in oğludur. 3.05.1398'den 1443'e kadar 45 yıl beylik yapmıştır.
6. Süleyman Bey: N.Mehmed Bey'in oğludur. 1443'ten 1454 yılına kadar 11 yıl.
7. Melik Arslan Bey: Süleyman Bey'in oğludur. 1454'ten 1466'ya kadar 12 yıl.
8. Şahbudak Bey: Süleyman Bey'in oğludur. – Birinci olarak – 1466'dan 1468'e kadar 2 yıl 8 ay;
9. Şehsuvar Bey: Süleyman Bey'in oğludur. 1468'den 1472'ye kadar 4 yıl.
10. Şahbudak Bey: - İkinci defa- 1472'den 1480'e kadar 8 yıl (toplam 10 yıl).
11. Alaüddevele Bozkurt Bey: Süleyman Bey'in oğludur. 1480'den 12.06.1515'e kadar 35 yıl.
12. Ali Bey: Şehsuvar Bey'in oğludur. 12.06.1515'ten 1522'ye kadar 7 yıl beylik yapmıştır.

BEYLERİN DÖNEMİ

Zeyneddin Karaca Bey (1337-1353)

Babasının vefatından sonra, kısa zamanda etrafına toplanan Türkmen aşiretlerini disipline eden Karaca Bey, Memluklar'ın devamlı saldırılarıyla sarsılmış olan Çukurova'daki Ermeni Prensiği'ne saldırarak, bölgeyi tahrip etti ve önemli ganimetler alarak döndü, Mayıs 1335.¹

1337 yılında, bölgede söz sahibi olan Memluk Sultanı Muhammed Nasır'dan şehrin (Elbistan'ın hakimiyet menşuru (berat)nu alan bir başka Türkmen beyi Taraklı Halil'i Elbistan'dan atmak isteyen Karaca Bey, bu

¹ M.H.Yınanç ,Dulkadır Beyliği, Ankara 1989, s. 7 -11; İslam Ansiklopedisi, c.3, İstanbul 1993,s.655.

işle oğlu Halil'i görevlendirdi. Yapılan savaşta Taraklı Halil mağlup oldu. Bunun üzerine Karaca Bey Kahire'ye giderek, Memluk Sultanı ile görüştü ve bağlılığını bildirdi. Sultan da Karaca Bey'e menşur vererek bölgeye kendi adına sahiplenmesini ve korumasını resmiyete bağladı. Böylece **1337** yılında Elbistan Merkez olmak üzere bölgede 185 yıl hüküm sürecek olan Maraşta Zulkadiroğulları¹ Dulkadir Beyliği'nin temeli atılmış oldu.²

Karaca Bey, Beyliği'ni genişletmek istiyordu. Dulkadiroğlu Karaca Bey, oğlu Halil Bey'i 1337-1338 yılında Türkmen Beyleri'nden Halil et-Tarafi'nin üzerine göndermiştir. Halil Bey, Halil et-Tarafi'yi yenerek, Elbistan'ı eline geçirmiştir. Bir fırsatını bularak, Eretnağulları'nın elinde bulunan Darende'yi **1338** Ağustos'unda aldı.

Gittikçe büyüyen ve kuvvetlenen Dulkadir Beyliği, bağlı olduğu Memlükler'e baş kaldırıp, bağımsızlık peşinde koşmaya başladı. Halep'e kadar akınlar yapan Karaca Bey'i altetmek isteyen Memluklar, Halep valileri Yelboğa komutasındaki ordularıyla iki kere saldırdılarsa da Karaca Bey galip gelmesini bildi. Buna rağmen, yıpranan Karaca Bey, toparlanmak maksadıyla olsa gerek, özür dileyip bağlılığını bildirince, o sırada Memluk Sultanı olan İsmail, biraz da mecburen, kabul etti ve menşuru tekrar tasdikledi.

1339 yılında Eretna bey'in elinden Elbistan'ı alan Karaca Bey, burasını kendisine başkent yapmış, bir yıl sonra da Memlüklü Sultanı Melik Nasır Mehmet, kendisine Türkmenler Beyliği hükümdarlığı ve Elbistan valiliğini vermiştir.

1341-1342 Eratna Beyi'nin gönderdiği hediyelere sahip çıktığı için üzerine yürüyen Halep valisi Yıl Buğanın kuvvetlerini Düldül dağındaki savaşta da yendi. **1343-1345** yılında yeniden Çukurova Ermenileri'nin üzerine saldıran Karaca Bey, Geben Kalesi'ni aldı. Ermeni Kralı III. Konstantin, Geben'i geri almak için sefere girişti ise de Dulkadirli kuvvetlerine mağlup olmaktan kurtulamadı.

Karaca Bey, sürekli Halep ve Şam'a akınlar yaparak Memluklar'ı yıprattı ve bağımsızlık peşinde koştu; ama durumu yine kritikleşince, sultana bağlılığını bildirmek zorunda kaldı.

¹ Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri(966-1200)İstanbul 1930.s.214;İ.Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri , TTK, Ankara 2003.

² Meydan larouse c.3.istanbul 1987.s.901; A. Sevim – Y. Yücel, Türkiye Tarihi I.,s.313, T.T.K., Ankara 1990.

Sık sık baş kaldıran Karaca Bey'i ortadan kaldırmanın zamanı geldiğine karar veren Memluklar, Beylik'in hâkimiyet menşurunu Üçok Türkmenleri'nin Reisi Ramazan Bey'e verip, Halep valisi Argunşah komutasındaki on bin kişilik atlı ve piyade güçle Elbistan'a saldırdılar. Memluk ordusu şehri baştanbaşa tahrip ve yağma ederek ateşe verdi. Başedemeyeceğini anlayan Karaca Bey, Düldül dağına çekildi. Takip eden Memluk ordusu ile yapılan muharebede, zayıf ve iki oğlu esir düştü. Kendisi, kuvvetlerinin bir kısmı ile kaçmaya muvaffak oldu ise de esir edilen Dulkadirli'lerin bütün kadın ve çocukları götürülüp, Suriye ve Mısır'da satıldı.

Kayseri'ye doğru kaçan Karaca Bey, Eretna ülkesine girince, Moğol asıllı Kutluşah tarafından yakalandı ve Kayseri'ye götürüldü. Eretna Beyi Mehmet, O'na önce saygıda kusur etmedi; ama, **22 Eylül 1335**'te Halep'e göndermekten de geri kalmadı. Sultan'ın emri ile Alaaddin Tayboğa tarafından Kahire'ye getirildi ve kalede hapsedildi. **11 Aralık 1353**'te Kahire Kalesinde Cesedi üç gün Züveyle (Bab-ı Züveyle) Kapısı'nda teşhir edildi

Garsüddin Halil Bey

Karaca Bey'in katlinden sonra Dulkadirli Beyliği'nin başına Elbistan valiliğine oğlu Halil Bey geçti. Bir süre sonra Maraş, Malatya, Harput, Behisni, Amik'i ele geçirmek suretiyle sınırlarını genişletti. Memlûklerle bile savaşmaktan çekinmedi.

Memluklar da, Dulkadirli'lerin elindeki toprakların hakimiyetini **10 Haziran 1354**'te Ramazanoğlu'na verdi. Fakat, bu Üçokların reisi, Bozok Türkmenleri'ne hakim olamadı. Yönetimi yeniden ele geçirmek isteyen Dulkadirli'ler, Ramazanoğulları'nı yenerek Çukurova'ya doğru sürdü. Bunun üzerine Memluklar, Bölgeye hakim olmak ve sükuneti sağlamak amacıyla Halil Bey'i Dulkadirli Beyi olarak tanımak zorunda kaldı, **1355**.

Halil Bey, babasını Memluklar'a teslim eden Eretnaoğlu Mehmet Bey'den intikam almak için akınlara başladı. Ülkesini Zamantı'ya kadar genişletti. **1354**'te Harput'u Eretna'lilerden aldı ve Malatya'yı almak için seferlere başladı.

¹ R.Yımanç,a.g.e.s.19; A. Sevim – Y. Yücel, a.g.e.,s.313; İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e.s.170; Kemal Göde,"Eretnalılar (1327-1381)" TTK Basımevi-Ankara 1994, s.47

Böylece Memluklar'la arası açılan Halil Bey, onlarla da mücadeleye başladı. Yaptığı birçok savaşı kazanarak Sultan'ı iyice kızdırdı. Sultan, Halep valisi Timurbay komutasında büyük bir ordu gönderdi; fakat, Halil Bey, Ramazanoğulları'nın da desteği ile bu orduyu Ayas (Yumurtalık)'ta büyük bir yenilgiye uğratıp tamamen imha etti; **1379**. (İbn Kadı Şuhba,(1598),s.268)

Güçlenen Dulkadirliiler Halep'e kadar tehditlerini sürdürüp, yine Memluklar'ı huzursuz ediyordu. Memluklar da artık Halil Bey'i ortadan kaldırmak için **1379** Sonbaharında Şam valisi Baydamir Harezmi'yi görevlendirdi. Seferberlik ilan edilip çevredeki bütün vali ve kumandanları birlikte harekete dahil ettiler. Hazırlanan çok güçlü bir orduyla Dulkadirliiler'e saldırdılar... Bu güçlü orduyu Maraş önlerinde karşılayan Halil Bey, büyük bir zafer kazandı. Memluk vali ve kumandanları sağ kalabilen askerleriyle darmadağın Halep'e doğru kaçtılar.(İbnKadıŞuhba(1598),s.296)

Bu zaferden sonra Halil Bey, Memluk topraklarına yaptığı akınları sıklaştırıp, Amik ovasını aştı ve Halep'e dayandı. Memluk Sultanı Berkuk, bütün Suriye bölgesi valilerine emir göndererek Dulkadirliiler'e karşı yeni bir sefer için hazırlanmalarını istedi. Sonunda, Şam valisi Timur Merdanî, Halep valisi İnal Yusufi, Hama valisi Taştımur Kasımî, Safat valisi Taştımur Alayî, Trablus valisi Gümüşboğa Yelboğavî birliklerini Halep'te topladılar. Bazı, Türk, Arab, Kürt beyleri de birlikleri ile onlara katıldı. Bu ek birliklerin de komutanı Bozdoğanoglu Ziyaü'l-Mülk idi.

Bu ordu **3 Temmuz 1381**'de Maraş'a ulaştı. Hali Bey'in kardeşi **Sevli (Şaban Süli) Bey**, bir kuvvetle saldırdı ise de yenemeyip çekildi. İki gün sonra Memluklar Dulkadir ordusunu bozguna uğratıp Maraş'ı ele geçirdi. Oradan Elbistan'a yürüdü. Selvi Bey, yine karşı koymak istediye de başedemeyip kaçmak zorunda kaldı. Harput'taki kardeşi Halil Bey'in yanına, elinde kalan birliğiyle ulaştı.

Halil Bey, Malatya'ya akınlar yapmakla meşguldü. Elbistan'da bir ay kalan Memluk ordusu, Malatya'ya yönelip asıl amaçları olan Halil Bey'i ve ordusunu imha etmek istedilerse de Fırat nehrini geçmeleri mümkün olmadı ve Halep'e dönmek zorunda kaldılar.

Durumu kritik gören Halil Bey ile kardeşi Sevli Bey, - geçici de olsa- mektup göndererek Sultana itaatlerini sunmak durumunda kaldılar. ¹

Dulkadirli, bu savaşla iki büyük şehirlerini, Elbistan'la Maraş'ı kaybetmişlerdi. Memluklar, Elbistan'a Alaaddin Altınboğa adında bir vali tayin etmişlerdi; fakat, bu vali **1382** yılında Memluklar'daki bir karışıklığı fırsat bilip isyan etmiş, mücadelesinde başarıya ulaşamayıp Kadı Burhaneddin'e sığınmak zorunda kalmıştı. Kadı Burhaneddin ile Dulkadir Türkmenleri arasında dostça davranışlara karşılık Dulkadiroğlu Halil Bey kardeşlerinden Osman Bey'i uzun iktidar mücadelesi devrinde bir miktar kuvvetle Kadı Burhaneddin mahiyetine göndermişti.² Memluklar da Elbistan'a Şeyh Ali Kazvini'yi vali olarak tayin ettiler.

Bu sırada Eretnaogulları hanedanına son verip güçlü bir krallık kuran Kadı Burhaneddin, Dulkadirli'le dostluk ve akrabalık kurmuştu. Bunu fırsat bilen Halil Bey, Ramazanoğulları'nın da desteğini alıp Memluklar'a saldırdı ve **1384** yılında Elbistan ve Maraş'ı yeniden aldı. Aziz bin Erdeşir'iEster abadi ;Bezm-u Rezm,çev.Mürsel Öztürk, Ankara 1990,s.317;Y. Yücel, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344 – 1388), Ankara 1983, s.104

Durumdan haberdar olan Halep valisi Yelboğa Nasırî hemen kuvvetli bir orduyla Maraş'a geldi ve tekrar aldı. Sonra da Elbistan'a yöneldi. **6 Temmuz 1384**'te Dulkadirli'yi bu sefer bozguna uğratıp şehri tekrar aldı ve Elbistan'a Timurboğa Hasan komutasında yeni bir kuvvet yerleştirdiler.

Halil Bey'in mağlubiyetleri kardeşleri ile arasının açılmasına sebep oldu. Nitekim, Sevli, İbrahim, Osman ve İsa adlı kardeşleri ayrılıp Sultan Berkuk'a sığındılar ve itaatlerini arzettiler.

Antep ile Maraş arasındaki yaylalarda olan Halil Bey'e **1386** yılı Nisan ayında kavuşan fedai, görüşme dileyip çadırından uzaklaştırdı ve hazırladığı pusuya düşürüp arkadaşları ile birlikte kılıç darbeleriyle delik deşik ederek öldürdü ve başını kestiği gibi Kahire'ye götürdü. (Kitabü's-Süluk,c.III.s.556;R.Yınanç.S27)

Türbesi Kayseri Zamantı Kalesi eteklerinde Melik Gazi türbesi yanındadır... Halil Bey öldürüldüğünde 60 yaşlarındaydı. Cesareti,

¹ R. Yınanç,a.g.e.s.23; Kitabü's Süluk ,c.II.s.906,;İ.H. Uzunçarşılı, "Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri",T.T.K., Ankara 2003, s.170;Meydan Larousse.a.g.e.s.902

² Yücel,Yaşar, Eretna Devleti,TTK Yay. VII. Dizi, Sa.74,Ankara,1989, s.127-128

kuvvetli şahsiyeti, kibarlığı ve âlicenaplığı ile tanınıp tebaasında çok seviliyordu.¹

Sevli (Şaban Süli) Bey

Halil Bey'in öldürülmesinden sonra Beyliğin başına kardeşi Sevli Bey geçti. Elbistan'ı tamamen kendisine bağlamak isteyen ve Sevli Bey'i bir engel gören Memluk Sultanı Berkuk, kendisine sığınan kardeşlerini tutuklattırdıktan sonra, Hama ve Humus kuvvetlerini Sevli Bey'in üstüne gönderdi. Sevli Bey bu orduyu Gökşun'da karşılayıp hezimete uğrattı.

Daha sonraki birkaç denemelerinde de Sevli Bey'i altemeyen Berkuk, ülkesinin kuzey kesiminin selameti için, Sevli Bey'in beylik menşuru (berat)nu tasdik etmek zorunda kaldı. Fakat, Halil Bey'in oğlu Nasreddin Mehmet ile, diğer kardeşinin oğlu Davud (Memluk ordusunda Emirü'l-aşere-onlar emiri- yapılmıştı) Sevli Bey'e muhalefet etmekten, Sultan Berkuk ta bunları desteklemekten geri kalmıyordu.

Nitekim, **1388**'de Nasreddin Mehmed, Berkuk'un ve **Sis (Kozan)** valisinin desteği ile bir ordu hazırladı. Malatya valisi Mintaş ile kuvvetlerini birleştiren Sevli Bey, yeğeninine karşısına çıktıysa da yenilmekten kurtulamadı. Develi'ye kaçmak zorunda kaldı. Hırslanan Sevli Bey, çeşitli ittifaklar kurmakta gecikmedi. **1389** Türkmen beylerini birbirine düşürme siyasetini seçti.² İsyân eden Yelboğa, Mintaş ve Dulkadirli Türkmenlerinin de yardımı ile Sultan Berkuk'u iktidardan düşürmeye muvaffak oldu. Bu mücadelede daha sonra Dulkadirli Bey'i olacak olan Nasreddin Mehmed, Berkuk'a sadık kalmıştı. Memluklar'ın başına Kalavun soyundan Hacı'yı ikinci defa oturtular. Fakat, hapisten kurtulan Berkuk, çeşitli mücadelelerle **1390**'da tahtı yeniden ele geçirmiş ve Mısır'daki Türk Memlukları'na son vermişti.

Sevli Bey Berkuk ile mücadelesine devam etti. Mintaş'la Antep'i kuşattı, işgal etti; fakat, kalesini alamadı. Halka çok zulmetti ve Elbistan'a geldi. Bundan sonra, Sevli Bey'le Mintaş'ın arasını açmak isteyen Berkuk, Sevli Bey'e yeniden dostluk elini uzatıp O'nun Dulkadir beyliğini tanıdığını bildirdi, **Ocak 1391**. (İbnü'l Furat,c.IX., s.267; ibn Kadı Şuhba (1599), s.68 b; Kitabü's Süluk, c.III, s.750)

¹ R. Yınanç-M.Elibüyük, "Maraş tahrir defteri", c.II s.685;R. Yınanç, Dulkadir Beyliği,s.27

² K. Yaşar Koprıman, Mısır Memlukları Tarihi,Ankara 1983,s. 168 – 169.

1395'te Sevli Bey, Anadolu Beyleri'nin çoğuna el altından haberler göndererek, Amik Kalesi'ni kuşatmış olan Timurtaş'a itaat etmelerini istedi. Öte yandan da tüm Suriye'nin fethine hazırlanıyordu. Onun bu cüretkâr teşebbüsü Sultan Berkuk'u çok kızdırdı. Halep valisi Çolpan kumandasında kuvvetli bir ordu göndererek Sevli Bey'in hakkında gelmelerini istedi. Bu ordu, Dulkadir kuvvetlerini yenilgiye uğrattı, Sevli Bey esir düşmekten zor kurtuldu... Bu olaydan sonra Sevli Bey, Memluklar'la uğraşmaya cesaret edemedi. Yönünü Kadı Burhaneddin ülkesine çevirip, ülkesini o tarafa doğru genişletmeye çalıştı. Bu da Berkuk'u memnun etmiyordu tabii.

1398 Mayısında, Berkuk'un emriyle, Sevli Bey'in oğlu Sadaka Bey'in maliyetinden Ali Han adlı bir fedai, Maraş civarında yaylaya çıkmış olan Sevli Bey'i, gece çadırında hanımı ile uyurken hançerleyip öldürdü... Ali Han, Berkuk tarafından hediyelere boğuldu. Antakya'da Emirü'l-Aşere (onlar emiri) görevine tayin edildi.¹ Arap tarihçileri tarafından "Heykellü't-Türkmen" diye adlandırılan Sevli Bey, büyük bir cesaret ve şöhret sahibi idi. Halkına şefkatli, yardımsever, düşmanlarına karşı sert ve üstündü.²

Sadaka Bey

Sevli Bey'in öldürülmesinden sonra Bey olan oğlu Sadaka Bey, beylik manşurunu almak için Kahire'ye gitti. Elbistan'a dönünce, amcası Halil Bey'in oğlu Nasıreddin Mehmed ile amansız bir iktidar mücadelesine başladı. İki taraf da büyük zayıatlar veriyordu... Memlüklü hükümdarı Berkuk'un da siyaseti bu idi. Nasıreddin Mehmet bey, Memlüklü Devletiyle iyi geçinme siyaseti izledi, hatta Anadolu'ya gelen Timur ordusuna Elbistan Türkmenleriyle birlikte baskınlar yaptı.³

Bölgenin önemi dolayısıyla, Osmanlılar, Memluklar ve Akkoyunlu'lar, burada söz sahibi olmak için rekabet edip duruyorlardı.

Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid, bu iki beyin mücadelesini fırsat bilip, söz sahibi olmanın sırası geldiğine inanarak Elbistan'a yürüdü ve 2 Ağustos 1399'da gelerek, Sadaka Bey'i Elbistan'dan sürüp Nasıreddin

¹ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.170-171; Yücel, Yaşar, Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları, TTK Yayınları XXIV. Dizi, Sa.6, Ankara 1989, s.47.

² İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK, Ankara 2003, s.170-171.

³ R. Yinanç, Dulkadir Beyliği, TTK, Ankara 1989, s.31-34. İkd, s.643b; İnba, 1601, s.150a; Menhel, s.371b; A. Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.314; R. Yinanç, a.g.e., s.34.

Mehmed Bey'i Dulkadirli'lerin başına geçirdi.¹ Yıldırım'ın bu müdahalesi, Osmanlılar'la Memlükler'in aralarının açılmasına başlangıç olmuştur. Bu tarihten itibaren bu iki güçlü devlet, aralarında tampon devlet olan güçlü Dulkadir Beyliği'ni birbirlerine karşı himaye etmek suretiyle, burada etkili olmaya çalışmışlardır.

Sadaka Bey'in bu beyliği bir yıl kadar sürmüştür.(İbn Kadı Şuhba, 1599,.s.154a; İkd, s.643b; kitabü's süluk.)

Nasıreddin Mehmet Bey

Nasıreddin Mehmed Bey, Bey olduktan hemen sonra, Timur'a karşı düşmanca tavırlar beslemeye başladı ve O'nun 1400 yılında Sivas'ı kuşatan ordusunu zayıflatmak amacıyla otlayan atlarını çaldırdı.(Şerefeddin, Zafername, c.II, s.198). Bunu cezasız bırakmak istemeyen Timur, Sivas'ı aldıktan sonra kuvvetlerini Elbistan'a sevketti. Dulkadir Türkmenleri dağlara çekildiği için çatışma mümkün olmadı, fakat şehri yağmalayıp, talan ve harap ettiler. Buna rağmen Dulkadirli'ler fırsat buldukça Timur'un güçlerine vurup kaçıyorlardı. İyice kızan Timur, bir kısım kuvvetlerini yeniden göndererek, Dulkadirli göçerleri dağıttırılmış ve 200.000 tane koyunlarına el koymuştu, 1401.

Nasıreddin Mehmet Bey, 1409 yılı başlarında Darende'yi tekrar ele geçirirken kardeşi Alaaddin Ali de Antep'i almış fakat çok sürmeden Memluklar'a yeniden kaptırmıştı. (kitabü's Süluk, c.IV, s.51; İkd, s.700.)

Berkuk'tan sonra Memluk Sultanı olan Ferec, kendisine isyan eden Şam valisi Şeyh Nevruz ve Emir Yeşbek'i cezalandırmak amacıyla üzerlerine yürüdü. Vali ve yandaşları Dulkadirli'lere sığınmak istedilerse de yüz bulamayıp Kayseri taraflarına kaçtılar. Dulkadirli'ler bu ara Sultan'la aralarını açmak istemiyordu. Sultan Ferec, kuvvetlerini Elbistan'da topladı ve elli gün kadar düşmanlarını burada bekledi. Ümidini kesin Ferec döner dönmez, Şeyh Nevruz iki yüz kadar atlı ile Dulkadir ülkesine girdi ise de Nasıreddin Mehmet Bey ile kardeşi Alaaddin Ali derhal karşı koyarak onları bozguna uğrattı ve kaçırdı.

Çok sürmeden Şeyh affedilip Halep valiliğine tayin edildi. Bağımsızlık hırsını zaptedemeyen Şeyh tekrar isyan edip, Nasıreddin Mehmet Bey'e Antep'i teklif ederek mücadelesinde kendi safında yer almasını istedi. Hatta, daha sonra Memluk Sultanı ve N.Mehmed Bey'in

¹ İslam Ansiklopedisi, c.II, İstanbul 1993, s.379; H. Yinanç, "Beyazıt I"

damadı olacak olan Çakmak da Emir Yeşbek de N.Mehmed Bey'i ikna edemedi. Kardeşi Alaaddin Ali de bu yollu ısrarkâr olunca, inat eden Mehmed Bey'e kızarak ülkesini terketti ve Osmanlılar'a intisab etmek üzere ayrıldı. Daha sonraki baskılara dayanamayan Nasıreddin Mehmet Bey, kabul ederek Antep'e gitti ve şehrin hakimiyetini **1411**'de aldı.

Sultan Ferec, bu isyanı bastırmak üzere harekete geçti ise de kendi kumandanları tarafından bile terkedildiğini görerek, güçsüz kaldığını anlayıp ümitsizliğine kapılmasına rağmen hareketinden vazgeçmedi¹; **1412**'de Şam surları önünde savaşırken maktul düştü. Ertesi yıl, Ferec'in yerine Sultan olan Müstain'i halleden Şeyh kendini Sultan ilan etti ise de, yakın arkadaşlarının ve yardımcılarının bile muhalefeti ile karşılaştı.

Nasıreddin Mehmed Bey ise, Osmanlılar'la münasebetini geliştirmeye çalışıyordu. Yıldırım'ın ölümünden sonra, oğulları arasında amansız bir taht kavgası başlamıştı. Nasıreddin Mehmed Bey, Çelebi I. Mehmed Bey'i destekliyordu. Yardım için kuvvetleriyle birlikte gitmişti. Çelebi Mehmed'in kardeşi İsa'yı Gerede'de üçüncü kez yenerek desteğine devam etti. Dinlenmek üzere Tokat'a gelen geleceğin Osmanlı padişahı, teşekkür ve tebrik için Nasıreddin Mehmed Bey'e derhal bir elçilik heyeti gönderdi. Daha sonra da Çelebi Mehmed, Nasıreddin Mehmed Bey'in kızı Emine Hatun ile evlenerek bu dostluğu pekiştirmiştir, **1403**. Emine Hatun, II. Murad'ın annesi, dolayısıyla Fatih Sultan Mehmet'in de babaannesidir.

Çelebi Mehmed, **1412**'de kardeşi Musa'ya yenilince kayınpederi Nasıreddin Mehmed Bey'den yardım istedi. Nasıreddin Mehmed Bey de oğlu Süleyman Bey'le bir kuvvet gönderdi. Süleyman Bey, Ankara Ovası'nda kurulan ordugâha varınca Çelebi Mehmed'in veziri tarafından törenle karşılandı. Akşam ziyafette ise Süleyman Bey'e işlemeli bir kemerle kendi elbiselerinden birisini ve altun kakılmış eyerli bir at hediye etti.

Dulkadir kuvvetlerini de ordusuna katan Çelebi Mehmed, kardeşi Musa ile savaşmak üzere Rumeli'ye geçti.²

Bu Osmanlı-Dulkadirli yakınlaşması Memluk Sultanı Şeyh'i endişelendirdi. Yeniden itaat ettirmek için bu kuvvetle **1414**'te Elbistan'a geldi. Gözdağı verdikten sonra, Antep, Darende ve Malatya'yı alarak

¹ Refet Yinanç, a.g.e.s.41; Mehmet Neşri, Cihannüma, c.I, s.445-501; Makrizi Kitabü's Süluk, Fatih Kütüphanesi varak 359, s.248-250; İkd, s.718 b; Nücüm, c.IV, s.325

² Reşet Yinanç, a.g.e.s.40-42; M. Neşri, c.I, s.501; İdrisi, Heşt be Hişt s.170.; İ.H.Uzunçarşılı a.g.e.s.171

Mısır'a döndü.¹ Bu sırada Malatya Köpekoğulları'nın elinde bulunuyordu.

Nasırreddin Mehmed Bey, Ramazanoğulları'ndan Tarsus'u, Memluklar'dan da Darende ve Besni'yi aldı.

Bunun üzerine Sultan Şeyh, derhal büyük bir ordu ile hareket etti. Yolda Mehmed Bey'in kardeşi Alaaddin Ali de af dileyip O'na katıldı. Şeyh, Malatya ve Tarsus istikametine yürürken, oğlu İbrahim de Elbistan'a geldi. Nasırreddin Mehmed Bey, düşmanın çokluğundan ürküp kaçtı. İbrahim, Elbistan'ı işgal edip Mehmed Bey'i takip için Kayseri istikametine yöneldi. Sarız'da yapılan çatışmada Dulkadirli'lerin bir kısım askeri esir düşerken Nasırreddin Mehmed Bey kaçmaya muvaffak oldu; **2 Haziran 1417**. İbrahim Bey, ganimet olarak aldığı 700 deve ve 200 atla Elbistan'da ordugâh kuran babası Sultan Şeyh'in yanına (Kitabü's Süluk, s.301) döndü.²

Nasırreddin Mehmed Bey, çaresiz, Darende'yi teklif ederek itaatinin kabulünü diledi ise de Şeyh reddedip Elbistan ve Maraş'ın idaresini, kendisine bağlılık gösteren Mehmed Bey'in kardeşi Alaaddin Ali'ye verdiğini bildirdi. Arkasından da Besni ve Harput (Elazığ)'u aldı. Şeyh dönünce, Nasırreddin Mehmed Bey, Elbistan ve Maraş'ı kardeşi Alaaddin Ali'den geri aldı. Savaş sırasında Halep'e kaçan kardeşine, kısa zaman sonra, düşmanlığını dostluğa çevirmek amacıyla haber göndererek barıştı ve Maraş'ın valiliğini verdi. Çaresiz, Sultan Şeyh, Nasırreddin Mehmed Bey'i yeniden Dulkadir Beyi olarak tanımak zorunda kaldı.

1419'da Memluklar'ın desteği ile Nasırreddin Mehmed Bey, Karamanoğulları'ndan Kayseri'yi aldı. Böylece iki beylik arasında düşmanlık başladı. Nitekim **1419 Ağustosunda** Kayseri'yi kurtarmak isteyen Karamanoğlu Mehmed Bey'in ordusu Nasırreddin Mehmed Bey'in ordusu ile savaşırsa da Karamanoğlu esir düşmekten kurtulamadı. Nasırreddin Mehmed Bey oğlu DAVUT Bey ile Karamanoğlu Mehmed'i Mısır'a gönderip Memluklulara teslim etti. Ertesi yıl Sultan Şeyh ölünce saltanat naibliğini Tatar eline geçirdi.(Kitabü's Süluk, a.g.e., s.409 – 410; İkd, s.768.)Karışıklıktan faydalanan Dulkadirli'ler Malatya'yı yeniden ele geçirdiler. Alaaddin Ali de Kahire'ye gidip bağlılıklarını bildirince, O'nun idaresindeki Maraş'a Antep ve Darende de katılarak

¹ R. Yinanç, a.g.e., s.43-45.

² R. Yinanç, a.g.e., s.55;İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.7;Meydan Larousse, a.g.e., s.902.

bağlılıklarına mukabele edildi.(Dürrü'l- Müntebah, 2139, s.33) Ağustos **1421**.

Fakat, Baybars Memluk tahtına çıkar çıkmaz son iki şehri tekrar aldı ve Nasıreddin Mehmed Bey'in idaresine bıraktı. Bunun üzerine Baybars'a yaklaşmak isteyen Alaaddin Ali, fazla yüz bulamayınca, Halep civarında yağma hareketlerine girişti. Halep valisi Çarkutlu O'nu Antep'te yakalayıp Halep'e götürdü ve hapsetti. Nasıreddin Mehmed Bey'in müdahalesine rağmen, affedilmeyip 2 ay sonra başı kesilmek suretiyle (İkds.788b;Vekayi,s.50) idam edildi.

Nasıreddin Mehmed Bey, Kayseri'nin idaresini oğlu Hasan Bey'e vermişti. Hasan Bey, Karamanoğulları'na sık sık akınlar yaparak Develi, Ortaköy, Ürgüp şehirlerini aldı. Tokat yöresini tahrip ve talan eden Kızılkoca Türkmenleri ile birleşerek Orta Anadolu'da soygun ve vurgunlara başladı. Tarihte bu yönleri ile meşhur olan Kızılkoca Türkmenleri, Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilen Yörgüç Paşa'nın köklerini kazımasıyla ortadan kalktı.

Karamanoğlu İbrahim Bey, Ramazanoğulları'nın ve bütün Varsak Türkmenleri'nin etrafında birleşmesini sağlayarak Kayseri'yi geri almak için hücumla geçti. N.Mehmed Bey karşı çıktı ise de 1435'te büyük bir yenilgiye uğradı. Karamanlılar da Memluklar adına Kayseri, Develi, Ürgüp, Karacahisar ve Uçhisar'ı (Kitabü's Süluk,c.IV, s.959;Nücum, c. IV, s.736.)Dulkadirli'lerden geri aldılar.

Bu tarihten sonra, Dulkadirli'le Memluklar ve Karamanoğulları arasında savaşlar sürüp gitti. Hatta Karamanoğlu Mehmet bey'i de tutsak aldı. Fakat bir süre sonra Memluklu Hükümdarı Baybars'ın düşmanı olan Canbey Sofu'yu yakaladığı halde Teslim etmemesi, kendisinin sahip olduğu Kayseri'nin Karamanoğullarına geri verilmesine sebep olmuştur.¹ Öyle ki, **1436**'da Nasıreddin Mehmed Bey Osmanlılara sığınmak zorunda kaldı. Oğlu Süleyman'ı o sırada Gelibolu'nda bulunan Osmanlı Padişahı II.Murad'ın yanına göndererek yardım istedi. II. Murad isteği olumlu karşılayıp gerekli silah ve teçhizatı verdikten sonra, Tokat valisine emir göndererek Dulkadirli'ye iltihakını istedi... Süleyman Bey, yanında Kadı Burhaneddin'in oğlu, dayısı Ali Zeynel Abidin olduğu halde gelip Kayseri'yi kuşattı.

Ramazanoğlu İbrahim Bey, Sultan Baybars'a haber saldı. O da bütün Suriye kuvvetlerini seferber etti. Fakat, II. Murad, tesis edilen

¹ A.Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.314

nüfuzu artırmak ve dostluk, akrabalık bağlarını pekiştirmek amacıyla, bizzat sefere çıkarak, Memluk kuvvetlerinin yetişmesine fırsat vermeden Kayseri'nin Dulkadirli'lerin eline geçmesini sağladı.¹ Bunun üzerine Maraş'a kadar gelen Memluk ordusu dönüş emri aldı, (Kitabü's Süluk, c.IV, s.1010; İnba, 220b-221b;Nücum, c.VI, s.751; Vekayi, s.90b- 91a.) **1437.**

Memluklar'la araları iyice açılan Dulkadirli'ler, Baybars'ın ölümü üzerine yerine Sultan olan oğlu Yusuf zamanında, yeniden barışmanın yolunu buldular.

Yusuf'tan sonra tahta çıkan Çakmak, Mehmed Bey'in kızı Nefise Hatun ile evlenmek istedi. Nefise Hatun Memluk emiri Cane Bey'in ölümü üzerine dul kalmıştı. N.Mehmed Bey, kızını bizzat Kahire'ye götürdü. **1440**'ta muhteşem bir düğün yapıldı. Kızının çeyizine karşılık 30.000 dinar altın alan Mehmed Bey Elbistan'a döndü. Bu evlilik sayesinde Dulkadirli'ler **1429**'da Akkoyunlular'a kaptırdıkları, **1439**'da Memluklar'a geçen Harput'u geri aldılar.²

Nasireddin Mehmed Bey, 46 yıl süren bir beylikten sonra, **Ekim 1442**'de seksen iki yaşında vefat etti. Yerine oğlu Süleyman Bey geçti.³

Süleyman Bey

Süleyman Bey, Beylik'in başına geçtiğinde bir hayli tecrübeliydi. Birçok savaflara katılmış, Osmanlı Padişahı Çelebi I.Mehmed'e kardeşleri ile yaptığı taht mücadelesinde önemli katkılarda bulunmuş, II. Murad'ın desteği ile Kayseri'yi Karamanoğulları'ndan almıştı...

Dulkadirli'lerin, Osmanlılar, Memluklar ve çevre Beyliklerle akrabalık kurarak dostluk imkanı sağlama çalışmaları Süleyman Bey zamanında da devam etmiştir.

Dulkadir Beyliği bölümünün girişinde de bahsedildiği gibi, Süleyman Bey'in kızlarından birisi Memluk Sultanı Melik Zahir Çakmak ile evlenirken, Sitti Mükrimme adlı kızı da Fatih Sultan Mehmed ile evlendi. Bu düğün iki ay sürdü. Yerli, yabancı kralların, beylerin, alim ve şairlerin, prens ve prenseslerin katıldığı dillere destan bir düğün

¹ M.Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", Türk Tarihi Encümeni Mecmuası,5 (82, s. 292-293;R. Yinanç, "Dulkadiroğulları", Diyanet İslam ansiklopedisi, c.IX, s.554.

² R. Yinanç, s.48- 53; Kitabü's Süluk, c.IV, s.118g; İkd, s.824a; İnba, s.246b; Nücum, c.VII, s.109- 111; Tibr, s.58.

³ A.Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.314

olmuştur.¹

İki büyük imparatorluk ile kurulan yakınlık, Dulkadirîliler'in düşmanları olan Akkoyunlular'a, Karakoyunlular'a ve Karamanoğulları'na karşı güçlü ittifaklar oluşmasını sağladı.

Rahatına, yiyip içmeye ve kadına çok düşkün olan Süleyman Bey, son zamanlarında aşırı derecede şişmanladığından ata dahi binemez hale gelmişti.

12 yıl süren beyliğinin ardından, geniş bir ülke, sayısız çocuk ve kadın bırakarak **1454 Ağustosunda** öldü.²

Melik Arslan Bey

Süleyman Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Malatya valisi Melik Arslan Bey geçti. Arslan Bey, Memluklar'ın bir gaile çıkarmasını önlemek amacıyla o sırada Sultan bulunan Aynal Acrud'a itaatini arzetti ve sembol olarak da babasının kılıcını gönderdi.³ Bu sırada amcası Feyyaz Bey, Memluklar'da "Emirü'l-Tabl" görevindeydi ve (Beylik'in) kendisinin hakkı olduğunu iddia ediyordu. Fakat Sultan, onu reddedip Arslan Bey'i tanıdı.

Bu dönem, Akkoyunlular'ın, Uzun Hasan'ın hakimiyeti ile güçlerinin zirvesine erdiği bir dönemdi. Birçok Anadolu Bey'i Uzun Hasan'a bağlılığını ve hizmetini sunuyordu. Hatta, Diyarbakır'da Karacadağ civarında yurt edinen Dulkadiroğulları'ndan Kara Bey, Bayat Boyu beylerinden Abdi ve Hüseyin Beyler ile Uzun Hasan'a hizmet sunanlar arasındaydı.

Melik Arslan Bey'in 11 yıllık beyliğinin 10 yılı sulh ve sükun içinde geçti.

Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümünü fırsat bilip, fetih hareketlerine girişen Arslan Bey, onların Uzun Hasan'ı yardıma

¹ R. Yinanç, a.g.e., s.55-58; Enveri, Dusturname, s.87; Aşıkpaşazade, Tevârih-i Al-i Osman, s.137, İstanbul 1332; Mehmet Neşri, Kitab-ı Cihannüma- Neşri Tarihi, II (yay. F. Reşit Unat – M. Altan Köymen), s.675-677, Ankara 1995; Hoca Sadeddin, Tacü't Tevârih, c.I, s.398- 401; idris-i Bitlisi, Heşt Be Heşt. Nuruosmaniye kütüphanesi, nr.3209, c.V. 325- 326

² R. Yinanç a.g.e., s.57; Nücum, c.VII, s.576; Havadis, s.214; Vecizü'l – Kelam, s.130b; Devvü'l-Lami, c.III,s.269; Bedayü'z – Zuhur, s.22.

³ R. Yinanç, a.g.e., s.58;Ş. Tekindağ, "Fatih ile Çağdaş Bir Memluklu Sultanı", Tarih Dergisi, sayı 23, s.39

çağırmasıyla başarısız oldu. Hatta Uzun Hasan Elbistan'a kadar gelerek şehir ve ülkede bir hayli yağma ve tahribat yaptı; **1464**.¹

1465'te Uzun Hasan Dulkadirliiler'den Harput'u almak üzere şehri kuşattı. Melik Arslan Bey 30.000 kişilik kuvvetle yetişip karşı koymak istediye de muvaffak olamadan Elbistan'a döndü. Arslan Bey'i takip eden Uzun Hasan da ikinci kez Elbistan'a geldi. Arslan Bey'in buradan da kaçtığını anlayınca, başkent olan Elbistan'ı yağma ve işgal etti. Bunun üzerine Arslan Bey anlaşma teklif etti. Pazarlık sonunda iki taraf da esirleri bıraktı, Harput akkoyunlular'a bırakıldı; Uzun Hasan da Arslan Bey'e 4000 Eşrafi altını verdi, **Eylül 1465**. Buna rağmen, bir müddet sonra, Memluklar Sultan'ı Kayıtbayla arasının açılmasını istemeyen Uzun Hasan, Harput'un anahtarını, annesiyle, o sırada Sultan bulunan Hoşkadem'e gönderdi.

Hoşkadem, Arslan Bey'in Memluklar'dan uzaklaşıp Osmanlılar'la yakınlaşmasını doğru bulmuyordu. Birkaç kere ikaz etti ise de Arslan Bey aldırmadı. Bunun üzerine Hoşkadem, yanını sığınan **Şah Budak Bey**'i kardeşi Arslan Bey'in yerine Bey etmeye ve böylece bu beylik üzerindeki nüfusunu sürdürmeye karar verip, bir fedai gönderdi. Bu fedai de Elbistan Ulu Camii'nde namaz kılariken Melik Arslan Bey'i bıçaklayarak şehid etti; **Ekim 1465**.²

Şah Budak Bey (Birinci beylik yılları)

Melik Arslan Bey'in öldürülmesinden sonra, Memluk Sultanı Kayıtbay'dan "Beylik Meşruru"nu alan kardeşi Şahbudak Bey, Elbistan'a gelerek Beyliğin başına geçti.³ Fakat Dulkadirliiler kardeş katili olan Şah Budak'ı istemeyerek Osmanlılara başvurular. Bunun üzerine Şah Budak, Mısır'a kaçtı. **1466**⁴

Bunun üzerine Elbistan'ın ileri gelenleri Fatih Sultan Mehmet'e başvurarak, daha önce yanına sığınan ve çok yararlılıklar gösteren –Melik Arslan'ın diğer kardeşi- Şehsuvar'ın başlarına bey olmasını sağlamasını istediler. O sırada Şehsuvar Bey, Trakya'da Çirmen Sancak Beyi olarak

¹ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e, s.171 – 172; R. Yinanç, a.g.e., s.59; Diyarbekriye, s.369 – 370.

² R. Yinanç, a.g.e., s.61; Nücum, cVII, s.737; Bedayi, s.158; Veciz, s.149a; Aşıkpaşazade, (Melik Arslan'ın ölüm tarihini 862 olarak kaydeder.) s.207; A. Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.314

³ İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.172; R. Yinanç, a.g.e., s.66; Nücum, c.VII, s.739 – 807; Veciz, s.149a; Bedayi, s.159.

⁴ A. Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.315

Osmanlılara hizmetini sürdürüyordu. Fatih'in çok sevdiği ve takdir ettiği insanlardan biriydi.¹

Fatih ise, zaten Anadolu'da nüfuzunu artırmak istiyor ve birlik peşinde mücadele ediyordu. Derhal, Şehsuvar Bey'i bir kuvvetle, Şah Budak'a karşı gönderdi.² Her ikisi de kayınbiraderi idi ama, Şah Budak'ın Memluklar'dan yana tavır koyması ve Şehsuvar Bey'e güvenmesi, Dulkadiroğulları'nın da bunu istemesi, tercihinin yön veriyordu. Bir fermanla, aynı zamanda Bozok (Yozgat) ve Artuk-Abad (Artova)'a vali tayin etti. Ayrıca fermanında, Şehsuvar Bey'in Dulkadirli ülkesine hükmedeceğini de belirtiyordu. Böylece Dulkadirli Beyliği sorunu Osmanlılarla – Memlûklüler arasındaki dostluğun bozulmasına ve bu iki büyük devletin savaşmalarına sebep oldu.

Şehsuvar Bey, elindeki kuvvetle Şah Budak'ın üzerine yürüdü ve O'nun Memlûkler'den istediği yardımcı kuvvet yetişmeden Zamantı önlerinde büyük bir yenilgiye uğrattı, **Nisan 1466**. Şah Budak'ın bu ilk beyliği iki yıl kadar sürmüştür.

Şehsuvar Bey (ikinci kere)

Şehsuvar Bey'in Osmanlı yanlısı olması, Memluk Sultanı Hoşkadem'i huzursuz ediyordu. Hoşkadem, bir yandan Şehsuvar'ın amcası Rüstem Bey'i Dulkadirli Beyi yapmak için destekliyor, bir yandan da Şehsuvar'ı alt etmenin yollarını arıyordu.³ Şehsuvar Bey, Fatih'e bir mektup yazarak, Hoşkadem'in Dulkadirli Ülkesiyle Karamanoğulları'nın sınırında bir düzeltme yapma arzusunda olduğunu, bunun bir bahane teşkil edebileceğini bildirdi. Fatih, Hoşkadem'in niyetini sezerek, Şehsuvar Bey'e yazdığı cevabında, eğer savaş çıkarsa, girişmeden önce kendisine haber vermesini istedi.(**N. Lugal- A. Erzi, Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası, XXXIII, s.44**) Hoşkadem'e de ayrıca mektup yazarak Şehsuvar Bey'le iyi geçinmesini rica etti. Hoşkadem razı olmayıp, Rüstem Bey'i Şehsuvar Bey'in üzerine gönderdi. Fakat Rüstem Bey başarısız olup davasını terketti. Öte yandan Memluklar'ın bu tutumuna çok kızan Şehsuvar Bey, onlardan Birecik, Besni, Gerger ve Rumkale şehirlerini aldı.(**Nücum, c.VII, s.748; Havadis, s.545 – 548;**

¹ Katip Çelebi, Fezleket'ül Akval, Beyazıt Kütüphanesi. Nr. 10318, s.271a; T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası s.13.

² İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 172; Aşıkpaşazade, s.138; İbn Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, c.VII. defter, (yay., Ş. Turan. S.272)

³ R. Yinanç, a.g.e., s.66; Nücum, c.VII, s.741; havadis, s.521 – 522.

Bedayi, s.178) Celallenen Hoşkadem, Suriye valilerine emir göndererek derhal Şehsuvar'ın üzerine yürümelerini ve Şahbudak'ı Dulkadirli Beyi etmelerini istedi. Durumdan Fatih'i haberdar eden Şehsuvar Bey savaş için hazırlandı.

1467 Eylülünde Şahbudak'ın kılavuzluk ettiği Memluk ordusu Dulkadirli ülkesine giriş 'Göksun yakınlarındaki' Turna dağı eteklerine ulaşınca, pusu kuran Şehsuvar Bey, birden saldırıya geçerek Memluklar'ı öyle bir hezimete uğrattı ki beyleri, kumandanları bile ya asir ya da telef oldular. **4 Ekim 1467.** Şahbudak canını zor kurtararak kaçtı. (**Nücum, c.VII, s.828- 829; Havadis, s. 603- 604; Bedayi, s.187.**)

Memluklar, **1468**'de yeniden hücumla geçtilerse de Şehsuvar Bey'in ustaca planlarla yönettiği ordusu karşısında perişan olup dağılmaktan kurtulamadılar. (**Havadis, s.633-635; Bedayi, (G. Wiet Fr. Trc.) s.12-14**)

Bu başarılarından cesaret bulan Şehsuvar Bey, saldırıya geçip bir yandan Halep yakınlarına kadar baskınlar yaparken, diğer yandan da Memluklar'a yardım eden Ramazanoğulları üzerine yürüdü ve Feke'yi alıp Kozan kalesini kuşattı, bir müddet sonra da almasını bildi. ¹(**B. S. Baykal, a.g.m., Vesika II, s. 280;S. Tansel, Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, s.335 – 336**) Fatih ise, Uzun Hasan ile arasının açık olduğu bu sırada, Şehsuvar Bey'in Memluklar'la iyi geçinmesini istiyordu.

Şehsuvar Bey başarılarından dolayı biraz rahatlamıştı... Yeni Memluk Sultanı Kayıtbay'ın Dulkadirli'lere sefer hazırlıkları yapmasına rağmen, kendisinin de Osmanlı Sultanı gibi bir hükümdar olduğunu ileri sürüp, Fatih'in kendisine vermiş olduğu Osmanlı Bayrağı'nı yırttı. Kendi adına hutbe okutup para bastırdı. Bu, artık bir devlet olduğunun ve kendisinin de bağımsız bir hükümdar olduğunun bir göstergesiydi. "Melikü'l-Muzaffer" imzasıyla mektuplar yazıp, çeşitli Türkmen halkını (Suriye halkını bile) kendisine itaate davet etti.

Sultan Kayıtbay, Şehsuvar Bey'in saldırılarından bıkip O'nu ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir kuvvet hazırlattı ve Emir Özbek (Özbey)'in komutasında, yine Şahbudak'ın kılavuzluğu ve desteğinde yola çıkardı. Maraş'ın güneyinde yapılan ilk karşılaşmada Dulkadirli'lere yenildi; bu orduya Şehsuvar Bey'in kardeşi Moğolbay kumanda ediyordu ki, o bile maktul düştü. Bunu üzerine Şehsuvar Bey, Kars-ı Zülkadriye

¹ F. Sümer, Çukur- ova Tarihine dair araştırmalar, s.53.

(Kadirli)'ye çekildi. Uzun zaman bekleyen iki ordudan Memluk ordusu erzak sıkıntısına düşünce, Şehsuvar Bey ani bir baskın yapıp onları bozguna uğrattı.

Buna rağmen Memluklar'la anlaşma isteyen Şehsuvar Bey, reddedilince, kızgınlıkla onların dostu Ramazanoğulları'nın üzerine bir daha yürüdü. **1470 Haziranında** Ayas (Yumurtalık) Adana, Tarsus ve bu ara el değiştiren Kozan'ı aldı. (**Bedayi, s.56 – 57; İnbai'l hasr, 76 – 79 a**)

Şehsuvar'ın bu başarıları Memluklar'ı ürkütüp, O'nun Uzun Hasan'la birleşerek ülkelerini işgal etmesinden endişelendirmeye başlatmıştı. Sultan Kayıtbay, Emir Yeşbek'e olağanüstü yetki ve kuvvet vererek, yine Şahbudak'ın refakatinde gönderdi. Bu ordu Halep'e vardığında Memluklar'a sadık bir kısım Türkmen reisleri de kuvvetleriyle iltihak ettiler. Bunlar, Ramazanoğulları'ndan Ömer ve Davut Beyler, Köpekoğlu ailesinden Sakalsız oğlu Mahmud, Eslemezoğlu Muhammed, Bozca oğlu Halil ve İnal oğlu Hamza Beylerdi...**Mayıs 1471 (tarih-i Yeşbek. s.122 – 123. Bir rivayete göre Şehsuvar bey, Korkmaz'ı bir ağaca bağliyerek ölünceye kadar okla delik deşik etti, Bedayi, s.65)** Antep'i alan Memluk ordusu, Antep'in Sof Dağı eteklerinde Şehsuvar Bey'in karargahını bastı. 28 ölü veren Şehsuvar Bey çekilmek zorunda kaldı; barış girişimleri de sonuçsuz kaldı; **Ağustos 1471. (Tarihi – Yeşbek, s.167- 172; Bedayi, s.80 – 82)**

Sultan Kayıtbay, Fatih'e elçi göndererek, artık Şehsuvar Bey'i korumamasını, Dulkadirli ülkesini aldıktan sonra Osmanlı'ya bırakacağını bildirdi. Zaten, Şehsuvar Bey'e kızgın olan Fatih, bu isteği uygun buldu. Kayıtbay da Fatih'in bu kararını Dulkadirliler'in yandaşları olan bir kısım Türkmen reislerine, elçilerle gönderdiği haberlerde bildirerek onların birçoğunun desteğini çekmelerini sağladı.¹ (**Arifi,Maraş ve Elbistan'da Zulkadiroğulları Hükümeti, TOEM, cüz 31.**)

Emir Yeşbek kumandasındaki Memluk ordusu ile Şehsuvar Bey'in kuvvetleri Kadirli yakınlarındaki Savrun deresinin Ceyhan'a döküldüğü yerde karşılaştı. Çok yaman geçen karşılaşmalar sonunda, 320 ölü ve 100 kadar esir veren Şehsuvar Bey, **12 Kasım 1471 (tarih-i Yeşbek, a.g.e., s.157- 161- 164;Bedayi, s.76)²** günü selameti kaçmakta buldu. Bu yenilgi Dulkadirliler'e çok ağıra mal oldu; Çukurova'daki bütün topraklarını kaybetti. Zayıf daha da büyüyebilirdi, fakat mevcut ilerlediği için kışı Halep'te geçirmek üzere, Memluk ordusu Emir Yeşbek'in

¹ R. Yinanç, a.g.e., s.72.

² R. Yinanç, a.g.e., s.73.

emriyle dönmek zorunda kalınca, bu fırtına şimdilik atlatılmış oldu. Fakat, Yeşbek, ilkbaharın başında tekrar sefere çıktı. Bunu haber alan Şehsuvar Bey, Darende'yi vererek barışmak istediye de reddedildi. Yeşbek, ilerleyerek Göksu'yu geçti. Gittikçe yalnız kalan Şehsuvar Bey, karşı koymaya cesaret edemeyip, daha önce hanım ve çocukları ile hazinesini gönderdiği Zamantı Kalesi'ne çekildi.¹ Elbistan'ı, sonra da Hurman Kalesi'ni fetheden Emir Yeşbek Zamantı Kalesi yakınlarındaki Melik Gazi köyünde ordugâh kurdu ve kaleyi kuşattı. Kalede, Şehsuvar Bey'in 60 kadar sadık adamı ve 300 civarında kadın ve çocuktan başka kimse yoktu. Kuşatma gittikçe uzuyordu. Bu arada Şehzade II. Bayezid, Emir Yeşbek'e haber göndererek, ihtiyaç halinde iase gönderebileceğini bildirdi.

Çaresiz kalan Şehsuvar Bey, teslim olmak için Emir Yeşbek'i kaleye davet etti ise de, Yeşbek, kendisinin gelerek teslim olmasını istedi. Pazarlık devam ediyordu. Mancınık atışları ile kaledekiler iyice bunalmışlardı. Nihayet, Sultan Kayıtbay'ın akrabası Timraz'ın hayatını garanti etmesi üzerine kaleden inerek teslim oldu... Yeşbek'in emriyle Şam valisi Berkuk Şehsuvar Bey'e hilat giydirdi. Fakat hilatın altında boynuna geçecek şekilde bir tasma bulunuyordu. Böylece Şehsuvar Bey zincire vurulmuştu. **(Tarihi Yeşbek, a.g.e., s. 167- 172; Bedayi, s.80 – 82)**² Onu bu şekilde gören ve kendisiyle birlikte kaleden inen maiyeti derhal kılıçlarını çekerek Berkuk'u tehdit ettilerse de valinin muhafızları, üzerlerine atılarak hepsini kılıçtan geçirdiler, **4 Haziran 1472.**

Elbistan'a gelip, Şahbudak'ı ikinci kez Dulkadirli tahtına oturtan Yeşbek, Şehsuvar Bey'i Kahire'ye götürdü. Sultan Kayıtbay, zaferle dönen ordusunu büyük bir törenli karşıladı. **(Bedayi, s.84-86)**

Buraya Devrin tarihçisi İbn İyas'ın Dulkadir Beyi Şehsuvar'ın Kahire'ye getirilişi hakkında görerek yazdıklarını almak yerinde olur: “Başkent Sultanın talimatı gereğince muhteşem bir şekilde bayraklarla donatılmıştı. Şehir kaynıyordu, zira herkes Şehsuvar'ın geçişini görmek istiyordu. Geçit yolu üzerindeki evler dört eşrefi'ye (memluk parası) dükkanlar ise bir eşrefi'ye kiralandı. Esirler çıplak olduğundan haya etmelerine rağmen kızlar bile Şehsuvar'ı görmek istiyordu; bu Şehsuvar ki o kadar çocuğu öksüz bırakan ölüm ve yağmaların mesulü idi. Kumandan Yeşbek'in korteji **24 Ağustos 1472**³ tarihinde Kahire'ye girdi.

¹ A. Sevim – Y. Yücel, a.g.e., s.315

² R. Yinanç, a.g.e., s.75.

³ Meydan Larousse, a.g.e., s.902

Sadece Emir Timraz kenarda duruyordu; O, Şehsuvar'ın yakalanış şekline utanç duyuyordu. Şehsuvar'ın üzerinde siyah bir elbise, başında büyük bir sarık vardı. Boynunda zincirli bir halka takılı idi. Yanında onun zincirine tutunmuş olarak Melik Zahir Çakmak'ın eski Memluklarından Emirü'l aşere (onlar emiri) Tenem Dâd at üzerinde seyran ediyor, önünde ise hepsi 20 kadar olan beyaz giysili, başları sarıklı, her biri boğazlarındaki halkalardan zincirle muhafızlara bağlanmış kardeşleri, akrabaları ve adamları ilerliyordu. Bütün Kahire halkı Babü'n-Nasır'dan Babü'l-Maderrec'in merdivenlerine kadar yerleşmiş olan erkek ve kadın şarkıcıları seyrederek eğlenmek için dükkanların önünde toplanmıştı. Davul ve zurnacılar dükkanların önlerine dizilmiş, çalgıları ta kaleden iştiliyordu. Böyle fevkalade bir olayı her zaman görmek mümkün olmadığından unutulmaz bir gün yaşandı. Şehsuvar Bey'in kardeşleri ve akrabaları da tamamen çıplak olarak develer üzerine bindirilmişti. Bu vaziyette Babü'z-Züveyle'ye (Züveyle Kapısına) kadar götürüldüler..." (Bedayi, s.84 – 86)

Sultan Kayıtbay, Şehsuvar Bey ve diğer esir aldığı kardeşlerini astırmak için Mısır'ın 4 kadısından fetva aldı ve Şehsuvar Bey'le kardeşlerinden Erdivane, Hüdada ve Yahya, Babü'z-Züveyl de asılarak idam edildiler. Diğer kardeşleri İsa, Yunus ve Selman ise asılmak üzere Babü'n-Nasır'a (Nasır Kapısı) götürüldüklerinde yakışıklı ve çok genç yaşta olduklarını gören halk, onlara acıyıp öldürülmelerine karşı çıkmaları üzerine idam sehpasından geri indirildiler...¹

Şehsuvar Bey, idam edildiğinde kırk yaşlarında bulunuyordu. Çok yakışıklı, orta boylu, (Bedayi, s. 87) gösterişli, oldukça gülbüz, yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, mavi gözlü ve siyah saç ve sakallı idi; 24 Ağustos 1472. (İbn Kemal, Aynı defter, S.392- 394)²

Şah Budak Bey (İkinci beylik yılları)

Memluk Sultanı'nın emriyle Emir Yeşbek tarafından, Şehsuvar Bey Kahire'ye götürülürken Dulkadırlılar'ın başına oturtulan Şah Budak Bey'in ikinci saltanat yılları başlamış oldu. Ama rahat değildi; kardeşi Melik Arslan Bey'in oğlu Arslan Bey, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınmış ve çeşitli hizmetlerle O'nun gözüne girerek Beylik'te iddiasını ortaya koyup, desteğini almıştı...

¹ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., c.II, s.190; M. H. Yinanç, a.g.e., s. 660; F. Sümer, a.g.e., s.53 - 54

² R. Yinanç, a.g.e., s.74- 75.

Uzun Hasan bunu halletmek üzere harekete geçip bazı savaşlar yaptı ise de, **Otlukbeli Savaşı**'nda Fatih, Uzun Hasan'ı yenince, Şah Budak Bey için bu taraftan herhangi bir tehlike kalmamıştı. Sultan Kayıtbay'a ise her fırsatta bağlılığını ifade ediyordu zaten. Bu sırada, Şah Budak'ın da katkıları ile, Şehsuvar Bey'in idam edilmiş olmasına içerleyen Alaüddeve Bey, Aşık Bey, Mestan Bey gibi bir kısım Dulkadirli ileri gelenleri ülkelerini kahırla terkederek Amasya'ya gitmişler ve Şehzade Bayezid'e sığınmışlardı. Alaüddeve Bey, Şah Budak'tan sonra Dulkadirli'ye Bey olacaktır. Kızını (Ayşe Hatun) II.Bayezid'e vermiş, geleceğin Osmanlı padişahının desteğini kazanmıştı... Yavuz Sultan Selim'in dedesidir. Mestan Bey de Beylerbeyi olmuştur.

Bir arada Alaüddeve Bey, Osmanlılar'a karşı baskın hareketlerine de girişti ise de, hatasını anlayıp İstanbul'a kadar gitti ve Fatih'ten özür diledi. Bunun üzerine Fatih O'na Çirmen Sancak Beyliği'ni vermeyi düşünüyordu... (**İbn Kemal, s. 396 – 399**)¹

Fatih, Kayıtbay'a Şehsuvar'dan alınan Dulkadirli ülkesinin Osmanlı'ya bırakacağı hakkındaki sözünü hatırlattı.(**Aşıkpaşazade, s.21**) Kayıtbay, soğuk bir cevap verdi. Bunun üzerine, yanında bulunan Alaüddeve'yi tahta geçirmeye karar verdi. Tam bu sırada Memluklar Akkoyunlular'a yenilmiştir.(**Veciz, s.175b; Bedayi, s.189**) Fırsatı değerlendiren Fatih, Alaüddeve'ye Kırşehir Sancak Beyliği ile Dulkadir Beyliği menşurunu tevcih etti.

Alaüddeve Fatih'ten aldığı yardımcı kuvvetle, kardeşi Şahbudak'ın üzerine yürüyüp çarpışmaya girdiyse de ilkinde yenilmekten kurtulamadı. Osmanlı kuvvetleri Kozan'a sığınmak zorunda kaldı. Kozan'ın Memluk valisi, hepsini öldürtüp başlarını Kahire'ye gönderdi.

Çileden çıkan Fatih, Alaüddeve'yi kuvvetli bir ordu ile Dulkadir ülkesine yeniden gönderdi; O da Şahbudak'ı yenip tahtı ele geçirdi. Şahbudak Bey ise, kaçarak, yeniden Kahire'ye gitti ve Sultan Kayıtbay'a sığındı.

Alaüddeve (Bozkurt) Bey (Beyliğin Safeviler ve Osmanlılar ile Mücadelesi ve Sonu)

3 Mayıs 1481'de Fatih'in ölümünden sonra, durumunu kritik gören Alaüddeve Bey, Sultan Kayıtbay'a, O'na kardeşi Şah Budak'tan daha

¹ T. Gökbilgin, a.g.e., s.13.

çok bağı kalacağını belirterek ikna etti.¹ Buna rağmen Osmanlı Padişahı olan damadı II. Bayezid ile de iyi geçinmeye çalışıyordu. Bayezid'in, kardeşi Cem Sultan'la yaptığı taht savaşlarında yardımına koşmuş, Cem'in kaçarak Rodos Şövalyelerine sığınmasında rol oynamıştı.

Alaüddeve Bey, **1483 Temmuzunda** Memluklar'ın eline geçen Malatya'yı kuşattı.(**Bedayi, s.224**) Sultan Kayıtbay da Suriye valilerine emir göndererek bir ordu hazırlatıp Alaüddeve Bey'e saldırttıysa da Elbistan'da **1484 Şubatında** büyük bir yenilgiye uğradılar. Hırslanan Kayıtbay, bütün Mısır ordusunu sefere gönderdi. Alaüddeve Bey tehlikeyi sezip II. Bayezid'den yardım istedi; O da Yakup Paşa komutasında bir takviye kuvveti gönderdi.(**Bedayi, s.229 – 231**) Memluk ordusu Maraş'ı tahrip edip Elbistan'a girdi. Yakup Paşa yetişince, Alaüddeve Bey, Elbistan'tan çıkmakta olan düşmanının önünü kesti.

23 Eylül 1484'te Elbistan Ovası'nda yapılan çok kanlı muharebe, Dulkadirli-Osmanlı birliklerinin zaferi ile sonuçlandı.(**ibn Kemal, s.35-36**)²

12 Mart 1485'te Adana'da Memluklar'la Osmanlılar'ın arasındaki muharebe münasebetiyle söylendiği gibi Dulkadiroğlu Alaüddeve kendisini beylik makamına getiren Osmanlı hükümetinden yüz döndürerek neticede Osmanlı kuvvetlerinin muvaffakiyetsizliğine sebep olmuştu. Bunun sonucu olarak da bütün Çukurova **Kasım 1485**'te Memluklar'ın eline geçti.³

Bu sırada kardeşi Şahbudak Bey tutuklu bulunduğu Şam hapisanesinden kaçarak Osmanlı'ya sığındı. Kendisine Vize Sancak Beyliği verildi, **1487. (Bedayi, s.273; Veciz, s.217b; ibn Tulun, s.79- 86)**

1488'de Çukurova için Osmanlılar'la Memluklar tekrar savaştılar.⁴ Bu savaştan önce de Alaüddeve'den Osmanlılar yardım istedi; fakat yine bir kısım bahanelerle gitmedi. Yalnız kalan Osmanlı kuvvetleri yenilmekten kurtulamadı. Yenilen kumandan Hadım Ali Paşa, İstanbul'a Dulkadirli Beyinin "Daire-i itaatten uzaklaşmış olduğunu" arz etti... Buna

¹ Ş. Tekindağ, a.g.e., s.83- 84; İbn Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, VIII. Defter, Millet kütüphanesi, Ali Emin, Nr.32, v. 3b.

² R. Yinanç, a.g.e., s.80- 81;Hayrullah Efendi Tarihi, c.IX, s.92;S. Tansel, Sultan II. Beyazid'in siyasi hayatı, s.96.

³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. II, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.191, 271; S. Tansel, a.g.e., s.101- 102;R. Yinanç, a.g.e., s.83 – 84.

⁴ Arif Paşa, Maraş ve Elbistan Zulkadiroğulları hükümeti, TOEM, V. Sene, No.33 (1 Ağustos 1331), s.535.

kızan II. Bayezid, yanında bulunan Şahbudak'ı bir kuvvetle beyliği alması için gönderdi. Bazı bey ve valilere de emirler göndererek Şahbudak'a katılmalarını istedi.

1489 Martında Dulkadirli topraklarına giren Şahbudak, Kırşehir'de yeğeni (Alaüddeve'nin oğlu) Şahruh'u yakalatıp gözlerine mil çektirdi. Alaüddeve de 5 yıl önce Şah Budak'ın oğlu Şah Kubad (Feyyaz)'ın gözlerine mil çektirmişti;(**Sadeddin, c.II, s.63- 64;Ali Künbül, Ahbar, s.43; idris, s.546b; Hasan-ı Rumlu, Aksenü't Tevarih, s.28**) böylece intikamını almış oldu.

Alaüddeve Bey, derhal Şahbudak'ın üzerine saldırdı ve ona gelebilecek yardımları engelleyerek yenmesini ve zayıf verdirterek, meydandan kaçırmasını bildi. Yine Kahire'ye gidip af dileyen Şahbudak, yüz bulamadı ve Yukarı Mısır'da bir bölgeye sürüldü; **Kasım 1489. (Bedayi, s.301)**

Alaüddeve, Memluklar'ı kışkırtarak Emir Özbey komutasındaki bir ordu ile birlikte Osmanlılar'a geçen Kayseri'ye saldırdı. II. Bayezid, Hersek Ahmet Paşa'yı bir kuvvetle gönderdi. Bunun üzerine Alaüddeve, kuşatmayı kaldırıp çevre illeri yağmalayarak Elbistan'a döndü. Daha sonra II. Bayezid'ten özür dileyen Alaüddeve Bey, yeniden sulh ve barışa kavuştu. Hatta, II. Bayezid'in çeşitli savaşlarında, Osmanlıya destek ve yardım etmek için Ordusunu gönderip zafer kazanılmasında etkili oldu. Bu arada Sultan Kayıtbay ölmüş (**1492**), Akkoyunlular'ı yıkan Şah İsmail Safevî Devleti'ni kurmuştu; 1500. Dulkadirli'ye bağlı birçok Şii Türkmenler, Şah İsmail'in safına katılmaya başlamıştı...

Şah İsmail Alaüddeve Bey'in kızı Benli Hatun'u istedi. Alaüddeve O'nun Şiiliğini bahane ederek kızını vermedi. Üstelik, Şah İsmail'e taht mücadelesi veren Akkoyunlu Şehzadesi Murad'ı destekledi. Bir ara Akkoyunlu tahtına da çıkan Murad, Şah İsmail'e karşı koyamayıp kaçtı ve Alaüddeve'ye sığındı. Sultan Murad, Şah İsmail'in istediği Benli Hatun ile de evlendi.

Öte yandan Alaüddeve, ordusunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da fetihlere girişti. Diyarbakır, Eğil, Selim, Savur, Silvan, Mardin, Urfa alınarak Dulkadirli ülkesine katıldı. Alaüddeve Bey, son Akkoyunlu Şehzadesi Zeynel Mirza'ya da yardım ederek, bir kısım toprakları onun yönetimine bağlaması (mesela Diyarbakır), Şah İsmail'i çok içerletmiş, kinini bir kat daha artırmıştı.

(Fatih'in kızı Gevher Han Sultan ile Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed evlenmiş ve bu iki düşman imparatorun torunu olarak Göde

Ahmet ve kardeşleri doğmuştu. Göde Ahmed de II. Bayezid'in kızı Aynî Şah Sultan ile evlenince işte bu Zeynel Mirza Dünyaya gelmiştir. Zeynel Mirza, yakın akrabaları ile birlikte Elbistan'a yerleşmiş ve Elbistanlı Akkoyunlular'ın atasını teşkil etmiştir. Elbistan'daki Uğurlular soyu ile İbnü'l-Emin Mahmut Kemal ve son devir Osmanlı Sadrazamı Yusuf Kamil Paşa- Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın damadı olup hanımı Zeynep Hatun ile birlikte, İstanbul'da Zeynep-Kamil Hastanesi'nin bahçesindeki türbelerinde medfundur- da bu soydandır.)

Şah İsmail İran'da hakimiyetini pekiştirince, Alaüddeve'den intikam almak için sefere çıktı; **1507**.¹ II. Bayezid'ten izin rica edip, Osmanlı topraklarından geçerek Sarız yolundan Elbistan'a ilerledi. İki ordunun öncü birlikleri ilk karşılaşmayı yaptılar. Alaüddeve'nin Sarı Kaplan lakaplı oğlu Kasım, Şah İsmail'in öncü birlik kumandanı Dede Bey'i bozguna uğrattı. Fakat Şah İsmail'in gerideki ordusu çok güçlü idi.**1508**'de bölgeye sefer düzenleyen Şah İsmail girdiği Elbistan ve Maraş'ı yakıp, yıkmış, Harput ile Diyarbakır'ı almıştır. Şah İsmail'in Maraş ve Elbistan 'ı Tahribatı yüzünden **1508** yılı öncesine ait Dulkadirli eserlerinin çoğunun yok olduğunu yazarlar.²(İbn kemal, **Tevarih-i Al-i Osman, VII defter.(haz. Prof. Ahmet Usur), s.254, Ankara 1997**) Şah İsmail Maraş ve Elbistan'ı yakıp yıkmakla kalmamış buralardaki türbelerde bulunan mezarları açtırıp kemikleri dahi yaktırmıştır. ³ Alaüddeve Bey karşı koyamayacağını anlayıp, Turma dağına çekildi ve Osmanlılar'la Memluklar'dan yardım istediye de her ikisi de kayıtsız kaldı. Bir anlamda Alaüddeve Bey, her iki devlete ettiğini çekiyordu... Şah İsmail çok beklediye de O'nu dağdan indiremedi; dağa doğru saldırmaya da cesaret edemedi; hakaret için "Ala Dana" diye olanca gücüyle bağırarak dönmeye karar verdi. İntikamını Maraş ve Elbistan'ı yakıp yıkarak almış oldu. Öyle ki, bu tahripten mabedler, mezarlar bile esirgenmedi. Tam anlamıyla taş taş üstünde kalmadı.

Bu seferle, Diyarbakır ve Harput kaybedildi. Diyarbakır'da savaşan Alaüddeve Bey'in oğullarından Kasım (Sarı Kaplan) ve Erdivane Beyler esir düştü.(**Gaffari, s.271; İbrahimGülşeni, s.306 – 313**) Sonra da idam edilerek kelleleri Şah İsmail'e gönderildi. **1509 - 1510**'da Alaüddeve Bey, yanında oğulları Şahruh ve Ahmed olduğu

¹ S. Tansel, a.g.e., s.240- 245; F. Sümer, Safevi Devleti'nin kuruluşu, s.30.

² R. Yinanç, a.g.e., s.85 - 93

³ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, s.229, Ankara 1994; Solakzade Tarihi, s.319, İstanbul 1297; Hoca Sadeddin, Tacü't Tevarih, c.II, s.131, İstanbul 1279; Arifi Paşa, Elbistan ve Maraş'ta Dulkadıroğulları Hükümeti TOEM , s.539 – 540, İstanbul 1331

halde 14000 kişilik ordusu ile Diyarbakır'a yeniden saldırdı¹ ise de Şah İsmail ve emiri Ustaclu Muhammed'e yine yenildi. Esir düşen bir kısım oğulları yine katledildi. Şahruh'un oğulları Mehmet ve Ali, Şah İsmail'e gönderildi. Daha sonra bu iki genç Şah İsmail tarafından affedilmiş ve onlara emirlikler verilmiştir. Mehmet ve Ali beyler **1535**'de Kanuni'nin **İrakeyn Seferi** sırasında safevilerden yüz çevirip Osmanlı hizmetine girişlerdir.²

Oğullarının kaybına çok üzülen Alaüddeve Bey, siyahlar giyenerek uzun zaman matem tutmuştur.

Bundan sonra, bir ara, kısa sürse de, Safaviler'le Dulkadirliiler arasında barış hüküm sürmüştür.**(Bedayi, c.IV, s.232)** Memluk Sultanı Kansu Gavri ile de bir problem yok gibiydi. Hatta **1512**'de Alaüddeve, torunu Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı tahtına çıkışını tebrik etmediği gibi, Yavuz'un bazı saldırılarında Şah İsmail'e destek bile vermiştir.³

Yavuz, Çaldıran seferine giderken, Alaüddeve Bey'e "Emmim Alaüddeve Bey Hazretlerine" diye başlayan bir mektup yazarak yardıma çağırmişti; ama, Alaüddeve Bey, kardeşi Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'in Yavuz'un himaye etmesine içerlediğinden yardım etmediği gibi, Yavuz'un levazımatçılarına yem ve iâşe satışını ülkesinde yasakladı.⁴ Bununla da yetinmeyip, Osmanlı'nın artçı birliklerine baskınlar yaptı, yem ve iâşeleriyle birlikte atlarının bir kısmını aldı.⁵

Çaldıran seferinden sonra, Osmanlı ordusuna kendisi açısından haklı gerekçelerle yardım etmeyen dedesi Alaüddeve Bey'in hakkından gelmeye karar veren Yavuz, gözdesi durumunda sevdiği Şehsuvar oğlu Ali Bey'i hemen Kayseri Sancak Beyliği'ne tayin ve Dulkadir topraklarını işgal edince de Beyliğini vaad etti. (Kayseri İli Tomarza İlçesi GÜLVEREN Köyü -Harsa Köyü ve Bel Köyün de DULKADİR HANEDANININ Torunlarının Soyü bugün halen devam etmektedir. Bu aile bugün DULKADİROĞLU, SARIÇİÇEK, Çambudak, Özhan, Ertuğrul, Aktaş, Akçiçek, Bulgurcu, Yıldız, Tırpan, Kaya (Harsa), Şahan (Harsa), Sipahi (Harsa), Turan (Bel) gibi soyadlardadırlar.) Aynı zamanda Ali Bey'den Dulkadirliiler'in elinde olan Bozok (Yozgat) sancağını işgal

¹ R. Yinanç, a.g.e., s.95.

² F. Sümer, a.g.e., s.31 – 49.

³ S. Tansel, Yavuz Sultan Selim, s.101, Nr. 3, Ankara 1962.

⁴ Solakzade, solakzade tarihi, s.375

⁵ R. Yinanç, a.g.e., s.96; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., c.II, s. 263; M. C.Ş. Tekindağ, İran seferi, s.59; Ş. Altındağ, "Selim I", s. 427.

etmesini emretti. Ali Bey de kış olmasına rağmen, Bozok'a hücum etti ve ele geçirip valisi Alaüddevle'nin oğlu Süleyman (Ali Bey'in amcasının oğludur da)'ın başını kestirerek Yavuz'a gönderdi. Yavuz da Bozok'un idaresini de Ali Bey'e verdi.

Alaüddevle Bey, durumu Memluk Sultanı Kansu Gavri'ye bildirdi. Kansu Gavri de Yavuz'a mektup yazarak Ali Bey'in aldığı yerleri Dulkadirli'ye yeniden vermesini rica etti. Fakat, Yavuz, cevabında, Alaüddevle Bey'in azledilerek yerine Ali Bey'in geçirilmesini (Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., c.IV, s.234.) istedi.

Kansu Gavri, Dulkadiroğulları üzerindeki nüfuzunun kaybolacağını sezerek Yavuz'a elçi gönderdi ve hükümlerini paylaşmak istediğini bildirdi. Ya parada ya da hutbede adının anılmasını rica etti. Buna kızan Yavuz, elçiye "Sultanınız muktedirse hükümler hakkını kendi ülkesinde muhafaza etsin..." diyerek bir gün Mısır'ı da fethedeceğini ima etti. Alaüddevle Bey, bir daha Osmanlılar'ın atlarının yem ve iaşelerini vurdurunca –ki, sayısız hayvan açlıktan ölmüştür- Yavuz Dulkadirli ülkesinin fethi sırasının geldiğine karar verdi. Sivas'tan **5 Haziran 1515**'te Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa komutasında Elbistan'a 30.000 kişilik bir ordu gönderdi.¹ Şehsuvaroğlu Ali Bey'in kılavuzluğu ile, ordu Elbistan'a ilerlerken, kendisi de asıl ordusu ile İncesu'ya gelip hareketi izlemeye başladı.(**Tacü't Tevarih, c.IV, s.238 – 239**)

Alaüddevle Bey, harem ve hazinesini Elbistan'ın güneyine "**Turna Dağı'na**" yollayarak, 30.000 kişilik ordusu ile "Göksun ile Andırın arasındaki Ördekli mevkiinde" Sinan Paşa kuvvetlerini karşıladı; **13 Haziran 1515.**²(**Bedayi, c.IV, s.458; Sadeddin, c.II, s.296 – 297; Haydar Çelebi, s.450**) Ordular karşılaşınca Ali Bey atını ileri sürerek, babası Şehsuvar Bey'in izzet ve ikramına nail olmuş ve O'na sadık kalmış olan Türkmenleri kendi safına geçmeye davet etti. Böylece, bir kısım Türkmenlerin saf değiştirmesini sağladı. (**Tacü't Tevarih, c. IV, s.242; Hayrullah Efendi tarihi,c.IX, s.45**)

Çok kanlı bir çarpışmadan sonra, bir seyis, 90'lık yaşlı Alaüddevle'yi öldürdü. Başını Sinan Paşa'ya gönderdi. Alaüddevle'nin başı Göksun'da Yavuz'a sunuldu, **1515.** (**Tacü't Tevarih, c.IV, s.242; Hayrullah Efendi Tarihi, c.IX, s.45; S. Tansel, a.g.e., s, 106**)

¹ R. Yinanç, a.g.e., s.98; Arifi Paşa, TOEM , sayı 33, s.550; Sadeddin, c.II, s.294; Solakzade, s.275.

² Solakzade Mehmet Hemdemi, Solakzade Tarihi, (haz, Vahit Çabuk) c.II, Ankara 1989, s.35 – 37; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., c.IV, s.236- 242

Yavuz, Şehsuvaroğlu Ali Bey'i Dulkadirli'lerin başına geçirdi. Bununla, Kansu Gavri'ye, sanki "sıra sana geldi" mesajını gönderiyordu... Mukabil olarak elçi gönderen Kansu Gavri "Hiç olmazsa, bir kısım Dulkadirli topraklarının Alaüddevle Bey'in oğullarına bırakılmasını..." istediye de Yavuz "Kılıçla aldığım yerleri ancak kılıçla teslim ederim..." cevabını verdi. (Bedayi, c.IV, s.482)

Alaüddevle'nin başsız cesedinin Ulu Camii güneyindeki hazirede (şimdi bahçedir) medfun(defnedilmiş) olduğu rivayeti kuvvetlidir. Son Dulkadirli hükümdarı Alaüddevle'nin koyduğu kanunlar ise bu beyliğin esaslı bir teşkilatta kalkınmak istediğini göstermesi bakımından önemlidir.¹

Bu tarihten itibaren, Dulkadirli ülkesinde Yavuz adına hutbe okundu ve yavaş yavaş **Osmanlı hâkimiyeti** tesis edildi.²

Şehsuvaroğlu Ali Bey

Osmanlıların yardımıyla Dulkadir Beyi olan Şehsuvar Bey en son uğradığı muvaffakiyetsizlik üzerine mağlup ve esir edilip babası Şehsuvar Bey'in Kahire'de idam edilmesinden sonra, oğlu Ali Bey devlet hizmetine girmiş ve Çaldıran harbinde büyük hizmet ve gayret göstermişti.³Dulkadirli Beyi olan Şahbudak'a karşı olduğu ve kendisine herhangi bir şey yapabileceğinden endişe ettiği için Osmanlı padişahı II. Bayezid'in yanına sığınmıştı. Yavuz tahta çıkında da Ali Bey'i Çirmen Sancak Beyliği'ne tayin etmişti...

Yavuz'un İran Şahı ile yaptığı Çaldıran savaşında ve savaştan önce keşif kolu reisi olarak gerçekten olağanüstü görevleri başarmış; sırf keşif ve casusluk faaliyetinden dolayı Yavuz tarafından 3000 flori altın ve Hersek Ahmet Paşa'nın hazineye intikal eden bir murassa kılıcı ile taltif edilmişti...

Çaldıran Muharebesi'nde de Ali Bey Öncü Birlikler Kumandanı olarak görev yapmış, kahramanca mücadele ederek, Şah İsmail'i ve onunla kaçan Safavî ordusunu kovalamış, Şah'ın hanımını, sancağını ve hazinesini ele geçirerek Yavuz'a teslim etmişti. Selimnâme yazarı vakanüvist Celâl-zâde Mustafa, Ali Bey için şöyle yazar –savaştan önce-;

¹ Meydan Larousse, a.g.e., s.902.

² R. Yinanç, a.g.e., s.105.

³ İ.H.Uzunçarşılı,Osmanlı Tarihi,c.2 "İstanbul'un fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar",s.272

“Padişah hazretleri, hemen yüksek Saltanat Huzuru Hizmetlilerinden Dulkadiroğullarından bahtiyar adam, iyi ata binen, şanlı pehlivan, seçkin, anlayış eteğini yaymakla tanınan, namlı, sağlam akılla güçlü, heybette Hz. Ali prensipli, Şehsuvaroğlu Ali Bey’i, o anda yüce huzuruna getirip: Ali Bey, düşman kayıp ve gözden uzak. Gerçekte durumları meçhul ve belirsizdir. Casusların haberleriyle durumlarını öğrenme yolu kesinlikle kapalıdır. Ali’lik edip, sana bağlı düşman zapt eden yiğitlerle bu gece atlı akın edip, mutlaka düşmanlar tarafından yararlı bir haber getirmeye atılıp, gayret eyle. Hizmetin teşekkürüne değer, diye ifade buyurdıklarında, adı geçen Ali Bey şanı yüce buyruğa uyup, o gece Dulkadir’in yararlılarından yüz kadar yiğitle süvari akını yapıp, sabaha yakın zamanda Şah İsmail’in ordusunun yakınına ulaşır. (...) Şah ve ileri gelenler beyleri, hanları içki ve eğlence ile meşgulken, Ali Bey, bir sarhoş Han’ı çadırına giderken yakalar ve atına bindirip Yavuz’un huzuruna çıkarır. Şahın haberini ondan sorarlar...”

Çaldıran Meydan Muharebesi ve sonrası için de aynı tarihçi şunları yazar:¹

“Kaçak Şah (İsmail), öldüren savaş meydanından çıkıp kaçınca, muzaffer savaşçıların amiri, zafer düşünceli, başarılı yiğitlerin kumandanı Şehsuvaroğlu Ali Bey, düşman avlayan ve zafer nasipli arslanlarla Şah’ı izleyip, arkasından yetişip harp alet ve edavatını ve techizatını döktürüp, uğursuzluk alameti sancaklar ve tuğların hepsini alıp, Şah’ın kendisine bağlı cesur ve seçkinlerinden birçok şahsı tutup, zarar zincirinin esiri eylemiş. Şah elinden güçlülükle kaçmıştır. Ali Bey, bambaşka fetihlerle güçlenip, muzaffer olarak gelip Sultan’ın ordusuna yetişti. Aldığı bütün ganimeti teslim etti. Bütün ordu ve asker, tüm muzaffer savaşçıları, doyumluklar eylediler. Altın ve gümüş keselerle değil torbalarla, inciler, iri inciler torbalarla, çuvallarla bulunup, gaziler para ve mücevheratı ölçekler ve kilelerle bölüşüp paylaştılar...” Sefere giderken Yavuz’la atbaşı birlikte giden ender insanlardan olan Ali Bey, savaştaki hizmetleri karşılığı, hediyelerle birlikte fethedildiğinde, Dulkadirli ülkesinin kendisine verileceği sözünü almıştı. Nitekim, amcası Alaüddeve’nin yok edilmesinden sonra da Yavuz sözünde durarak beyliğin başına getirilmişti. Çaldıran zaferi Osmanlıların Doğu Anadolu’daki egemenliğini güçlendirdi. Turna Dağı zaferi ise

¹ R. Yinanç, a.g.e., s.99

Çukurova'nın denetimini Osmanlılara vermiştir. Memluklulara karşı hareket yolunu açmıştır.¹

Ali Bey'i tanımak istemeyen Şahruh'un oğulları isyan ettilerse de, en önde gelen Ahmed'i Zamantı Kalesi'nde yakalayan Ali Bey, onu öldürttü ve kısa zamanda dirlik ve düzeni sağlamakta başarılı oldu.

Ali Bey, Memluklar'la iyi geçinmeye çalışırken, kendisine hamilik eden Osmanlılar'a da bağlılığını göstermekten geri durmuyor, yaptıkları birçok savaşa kuvvet göndererek yardımcı oluyordu.

1516 Temmuzunda, Yavuz, Şah İsmail üzerine yeni bir sefer hazırlığı yaptığını yaymıştı. Amacı Kansu Gavri'yi gafil avlamaktı. Buna inanan Memluk Sultanı, fırsat bilip, Alaüddevle'nin oğullarını Dulkadirli'lerin başına geçirmek üzere saldırmak istedi ve ordusunu Suriye'ye kadar getirdi. **(bedayi, c.V, s.43)** Yavuz O'na mektup yazarak "Şah İsmail'le aramıza girme" diyerek, niyetini iyice sakladı ve ordusu ile Elbistan'a geldi. Ali Bey ile birleşerek O'nu öncü birlikte kumandanı etti ve Suriye'ye doğru yola çıktı. **(Feridün, c.I, s.478 – 479)**

Kansu Gavri durumu anlayıp tam hazırlamadığı ordusu ile karşı koymak istedi. İki ordu **24 Ocak 1517**'de Merc Dabık'ta karşılaştı. Ali Bey, Osmanlı Ordusunun sağ kanadına kumanda eden Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa'nın yanında yardımcısı olarak yer almıştı.² Ali Bey'in tam karşısında, Alaüddevle'nin kardeşi, Ali Bey'in amcası Abdürrezzak ile Alaüddevle'nin torunu yani Şahruh Bey'in oğlu Melik Arslan yer almıştı. Savaş başlar başlamaz, Ali Bey Melik Arslan'ın üzerine atılıp onu bir kılıç darbesiyle katletti. Savaş boyunca bütün Memluk ordusu, Osmanlı ordusunun sağ kanadına hücum etti ise de muvaffak olamadılar ve sadece bu kola yenilerek dağıldılar. Kansu Gavri de savaş meydanında öldürüldü. Abdürrezzak esir edildi. Ancak affedildi ve Köstendil Sancağına atandı. ³ **(bedayi, c.V, s.104; Ruzname Feridun, c.I, s.479 – 480; Sadeddin, c.II, s.356 – 357; Solakzade, s. 399 – 400)**

Memluklar'ın başına Kansu Gavri'nin yeğeni ve Saltanat vekili Tomanbay geçip Sultan oldu.

Mercidabık zaferinden sonra dönmek isteyen Yavuz'u Mısır'ın fethine ikna eden Ali Bey, yine öncü birlikler kumandanı olarak yola koyuldu. Ridaniye'de Osmanlı ordusunun hangi taraftan hücum etmesi gerektiğini, bazı vezirlerin muhalefetine rağmen Yavuz'a kabul ettiren Ali

¹ Shaw, Volüm, c.I, p.p.82

² Sadeddin, c.II, s.353; Solakzade, a.g.e., s.387.

³ Arifi Paşa, a.g.e., TOEM , sayı 34 , s.623 – 624.

Bey, bu sefer ordunun sağ tarağına kumanda eden Sinan Paşa'nın yanında ve yardımcısı olarak çarpışmaya girdi. Bu kanlı savaşta, Sinan Paşa ve Ali Bey'in bir oğlu şehit düştü.

Zaferden sonra, Kahire'ye ilk giren kuvvetlerin başında Ali Bey vardı. Bizzat sokak muharebelerine katıldı ve Nil nehrinden yüzerek kaçmaya çalışan Tomanbay'ı kemend atarak yakaladı. Babasının intikamını alması için Yavuz tarafından Tomanbay Ali Bey'e teslim edildi. Ali Bey de Tomanbay'ı, tıpkı babası gibi, Züveyle Kapısı'nda asarak intikamını aldı; **13 Nisan 1517. (Bedayi, c.V, s.174)**

1519 yılında Anadolu'da Celali isyanlarını başlatan Celal, Turhal'da büyük bir ayaklanmaya sebep oldu. İlk kazan kendisine karşı çıkan küçük kuvvetleri yenince hem şımarı hem de şöhreti ve taraftarları arttı. Bunun üzerine Rumeli Beylerbeyi olan Ferhat Paşa'yı vezir edip Celal'in üzerine gönderen Yavuz, Ali Bey'e de haber göndererek yardımcı olması için emir verdi. Hemen harekete geçen Ali Bey, Kayseri'de Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Rumeli Beylerbeşi Sadi Paşa ile buluşup, Ferhat Paşa'yı beklerken Celalî'lerin kaçmalarına imkan vermek istemediğinden harekete geçti ve **24 Nisan 1519 (Bedayi, c.V, s. 329 – 330)** günü sabahtan yatsı vaktine kadar süren çok kanlı bir çarpışmadan sonra, celal kaçmayı başardıysa da isyancıların çoğu öldürüldü ve esir eldi. Kaçan Celal, Ali Bey'in ve Üveys adındaki Bozok (Yozgat) valisi olan ve Celal'le bir hesabı bulunan oğlu takip etti ve yakalayıp Ali Bey'e getirdi. Ali Bey de başını keserek Yavuz'a gönderdi.

Ali Bey'in bu başarısı Ferhat Paşa'nın kıskançlık ve hasedine yol açmıştı!... Yavuz vefad edip de yerine Kanunî Sultan Süleyman padişah olunca, bunu fırsat bilen Şam valisi Canberdî Gazalî isyan etti. 20.000 kişilik bir kuvvetle Halep'i kuşattı.

Celalî isyanında olduğu gibi, Kanunî bu isyanı bastırmak için yine – eniştesi- Ferhat Paşa'yı görevlendirdi ve Ali Bey'e de O'na yardımcı olması için emir verdi. Ali Bey de daha önce yaptığı gibi, Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemenin zaman kaybı olacağına kanaat getirerek, hareket etti. Canberdî ile yaptıkları karşılaşmada O'nu hemen bozguna uğrattı ve Şam'a kaçmasını sağladı. Ferhat Paşa geldiğinde iş hemen hemen bitmişti. Birlikte, Şam'a çekilen Canberdî'nin üzerine yürüdüler, **Ocak**

1521'de bozguna uğrattıp başını kestiler.(Müneccim başı, a.g.e., c.II, s.513) ¹

Ali Bey'in bu başarısı Ferhat Paşa'nın O'na duyduğu kıskançlığı bir kat daha artırmıştı.

Göze giren Ali Bey, Kanunî Belgrad Seferi'ne çıktığında, O'nun emriyle, Osmanlı topraklarının Doğu sınırlarının bekçiliğini yaptı.

Kini dinmeyen Ferhat Paşa, belki de gözü olduğu bir makama Ali Bey'in tayin edilebileceğinden korktuğu için, bir yalan uydurup, Ali Bey'in kendi halkına zulmettiğini, hatta bağımsızlık peşinde koştuğunu yaydı ve bunu Kanunî'ye duyurdu. Kanunî de durumu yerinde incelettirmek üzere bir heyet gönderince, duruma içerleyen Ali Bey, bu heyeti katletti. Bunu fırsat bilen Ferhat Paşa, Kanunî'den Ali Bey'in katli için bir ferman kopardı. Çeşitli yalanlarıyla, Kanunî'yi aldatmasını bilmişti. Ferhat Paşa Tokat'a gelerek, "Şah İsmail'e karşı yapılacak yeni bir sefer hakkında fikir alış-verişinde bulunulacak" bahanesiyle Ali Bey'i çocukları ve beyliğin yönetiminde ileri gelenlerle birlikte davet etti.

Maiyetinin "evlâd-ı ıyâl ile gitmenin hayra alamet olmadığı" yolunda yaptığı uyarılara kulak asmayan Ali Bey "Benim Osmanlı ile ne alıp veremediğim var ki?" diyerek kuvvetlerinin başında çocukları ile birlikte Tokat'a hareket etti.

Ali Bey'i Artukova (Artova)'da büyük bir ilgi ile karşılayan Ferhat Paşa, onlara mükellef bir ziyafet verdi. Yemekler yenilirken Ferhat Paşa, Ali Bey'i oğulları ile birlikte katlettirip, önlerindeki tabaklara başlarını düşürttü. Ali Bey'in başı Rodos Seferine çıkmış olan Kanunî'ye Muğla'nın Çine ilçesinde ulaştırıldı, Temmuz 1522.

Yöre halkı, bunun üzerine ağıtlar yakıp isyanlar etti. Hatta Rodos seferinden sonra, durumu inceleyen Kanunî, Ferhat Paşa'nın oyununa geldiğini anlayıp, çok üzüldü; Paşa'yı önce Rodos'a sürgüne gönderdiyse de yetinmeyip idam ettirdi.

Ali Bey'in ölümünden sonra Dulkadir Beyliği ömrünü tamamlamış ve Osmanlı mülküne katılmıştır. Osmanlı Devletinde Beylerbeylik ve Sancaklar Merkezi Maraş olmak üzere "Zu'l-Kadriya" eyaleti teşkil edilmiş(1522). Elbistan Maraş Livasına bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Zaten sınırları Mısır'a kadar uzanan Osmanlı İmparatorluğu'nun ortasında bağımsız ya da yarı bağımlı bir beyliğin kalması mümkün değildi.

¹ Müneccimbaşı Ahmet Dede, sehaifü'l- Ahbar fi Vekaiü'l- Asar (çev. İsmail Erünsal), c.II, Tercüman 1001, eser no.37; R. Yinanç, a.g.e., s.100 – 104

Ali Bey, Şah İsmail'in baskın ve tahribinden sonra, yaşanmayacak derecede gelen Elbistan'ın başkentliğini Maraş'a taşıyan Alaüddeve'den sonra Bey olur olmaz, yeniden başkentliği Elbistan'a taşımış ve şehrin imarı için büyük emekler vermişti¹

Sonuç

Dulkadirli beyliği kuruluş aşamasında Memluklulara tabii olmuşlardır. Fakat Osmanlı Devleti'nin gücü ve yardımseverliği karşısında çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır. Ancak Dulkadir Beylerinin taht kavgaları sebebiyle beyliğin hamisi de değişiyordu. Bazen Memluk Devleti tarafında oldukları gibi, çoğunlukla Osmanlı devleti yanında yer almışlardır. 1403 Çelebi Mehmet, Nasıreddin Mehmet Beyin kızı Emine hatun ile evlenerek dostluklarını pekiştirdiler. Dulkadirli Osmanlı, Memluk ve çevre beyliklerle de dostluklarını geliştirdiler. Beylerden biri Osmanlı devletinde yer aldığında diğer bey ise hemen Memluk himaye ve yardımını istiyordu. Bu durum da Osmanlı-Memluk çatışmalarına sebep oluyordu. Ancak sebep ne olursa olsun Osmanlı devleti kendisine ters düşen herhangi bir olayda yer almıyordu. Alaüddeve bey beyliğin başında bulunduğu süre içerisinde Osmanlı, Safevi ve Memluklular arasında hep denge siyaseti takip etmiş, fakat Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sırasında bu tarafsızlığını Osmanlılar aleyhine bozmuştur.

¹ Baykara, Tuncer, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası'na Giriş I. Türk Kült. Araşt. Ens. Yay: 86 Seri: VII, Sayı:A.7, Ankara, 1988, s.96; Maraş tarihi Meydan Larousse.c.8 İstanbul 1987.s.363-364

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, İzmir,1998, s.195
- Akşit, O., Roma imparatorluk Tarihi (M.Ö 27- M.S 395). İstanbul 1985
- Atlan, S., Roma Tarihinin Ana Hatları.1.Kısım : Cumhuriyet Devri. İstanbul 1970
- Akurgal, Ekrem, Ancient Civilizations and Ruins Of Turkey, İstanbul 1978 s.38
- Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri(966-1200)İstanbul 1930.s.214;
- Aziz bin Erdeşir'i Ester abadi; Bezm-u Rezm,çev.Mürsel Öztürk, Ankara 1990,s.317
- Arifi Paşa, Elbistan ve Maraş'ta Dulkadıroğulları Hükümeti TOEM , s.539 – 540, İstanbul 1331
- Arif Paşa, Maraş ve Elbistan Zulkadıroğulları hükümeti, TOEM, V. Sene, No.33 (1 Ağustos 1331), s.535-550
- Aşıkpaşazade, (Melik Arslan'ın ölüm tarihini 862 olarak kaydeder.) s.207
- Aşıkpaşazade, Tevarih-i Al-i Osman, s.137, İstanbul 1332
- Barrow, R. H. (çev. E.Gürol),Romalılar , İstanbul,2002
- Baykara, Tuncer,Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası'na Giriş I. Türk Kült. Araşt. Ens. Yay: 86 Seri: VII, Sayı:A.7, Ankara,1988, s.96; Bean,E.George., Eskiçağda Menderesin Ötesi,Arion Yay.,İstanbul,2000,s.269
- Bean,E.George., Eskiçağda Menderesin Ötesi,Arion Yay.,İstanbul,2000,s.269
- Bosch,C.E. (çev. S. Atlan),Roma Tarihinin Anahatları.1.Kısım: Cumhuriyet Devri.İstanbul 1940; Brosius,María and Kuhrt Amelie., Studies In Persian History : Essays In Memory Of David M. Lewis,Leiden 1988,s.9-21;
- Demircioğlu,H., Roma Tarihi, 1/1 : Cumhuriyet (Menşe'lerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar) . Ankara 1953,1987,1993
- Devvü'l-Lami, c.III,s.269

- Güney,Emrullah., Antik Çağ Türkiye Kentleri,İstanbul 1999,s.60,125,129
- Günaltay, Şemseddin, Yakın Şark II. Anadolu TTK Basımevi,2. Baskı, Ankara, 1987, s.297
- Göde Kemal, "Eretnalılar (1327-1381)" TTK Basımevi-Ankara 1994, s.47
- Grant,M. (çev. Z. İlkelen) , Roma'dan Bizans'a İstanbul 2000
- Hayrullah Efendi Tarihi, c.IX, s.92;S. Tansel, Sultan II. Beyazıd'ın siyasi hayatı, s.96
- Henkelman,Wouter and Kuhrt, Amelie., A Persian Perspective Essays In Memory Of Heleen Sancısı – Weerdenburg,Leiden 2003,s.58-59
- Hoca Sadeddin, Tacü't Tevarih, c.I s.398- 401, c.II s. 131–294–353, c.IV s.236- 242, İstanbul 1279
- İbn Kadı Şuhba,(1598),s.253-268; (1599), s.68
- İbn Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, c.VII. defter, (yay., Ş. Turan. S.272)
- İbn Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, VIII. Defter, Millet kütüphanesi, Ali Emin, Nr.32, v. 3b.
- İbnü'l Furat,c.IX., s.267
- İplikçioğlu,Bülent,Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları,Ark. ve Sanat Yay. İstanbul 2007, s.80
- İdris-i Bitlisi, Heşt Be Heşt. Nuruosmaniye kütüphanesi, nr.3209, c.V. 325- 326
- İslam Ansiklopedisi, c.3, İstanbul 1993,s.655
- İslam Ansiklopedisi, c.II, İstanbul 1993, s.379; H. Yinanç, "Beyazıd I"
- Katip Çelebi, Fezleket'ül Akval, Beyazıt Kütüphanesi. Nr. 10318, s.271a; T. Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası s.13.
- Kınal, Füzuzan, Eski Anadolu Tarihi, TTK Basımevi,2. Baskı, Ankara,1987, s.243
- K.Yaşar Koprıman, Mısır Memlukları Tarihi,Ankara 1983,s. 168 – 169.
- Makrizi Kitabü's Süluk,Fatih Kütüphanesi varak 359, s.248-250,c.II s.906, c.III s.556-750, c.IV s.118-959

- M .Neşri,c.I,s.501
- Mansel,A.M.,Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları,İstanbul 1945,s.106-110
- Mansel,A.M.,Ege ve Yunan Tarihi,Ankara 1988;
- Meydan Larouse c.3.istanbul 1987.s.901
- Maraş tarihi Meydan Larousse.c.8 İstanbul 1987.s.363-364
- Mehmet Neşri,Cihannüma,c.I,s.445-501
- Mehmet Neşri, Kitab-ı Cihannüma- Neşri Tarihi, II (yay. F. Reşit Unat – M. Altan Köymen), s.675-677, Ankara 1995;
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, sehaifü'l- Ahbar fi Vekaiü'l- Asar (çev. İsmail Erünsal), c.II, Tercüman 1001, eser no.37
- Nücum,c.IV s.325-736-751, c.VI c.VII,s.109-111-576-737 – 807
- Pekman, A., Ana Hatları ile Ege-Yunan-Roma Tarih ve Uygarlıkları Trabzon 1967
- A. Sevim –Y. Yücel, Türkiye Tarihi I.,s.313, T.T.K., Ankara 1990.
- Sevin, Veli Anadolunun Tarihi Coğrafyası I, T.T.K yay. VI. Dizi, Sayı 50, s.176
- Shaw, Volüm, c.I, p.p.82
- Solakzade Mehmet Hemdemi, Solakzade Tarihi, (haz, Vahit Çabuk) c.II, Ankara 1989, s.35 – 37
- F. Sümer, Çukur- ova Tarihine dair araştırmalar, s.53
- F. Sümer, Safevi Devleti'nin kuruluşu, s.30
- Şerefeddin, Zafername, c.II, s.198
- S. Tansel, Yavuz Sultan Selim, s.101, Nr. 3, Ankara 1962.
- Tekin, O., Eski Anadolu ve Trakya : Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğunun İkiye Ayrılmasına Kadar (M.Ö 12. – M.S 4. Yüzyıllar Arası). İstanbul 2007.
- Ş. Tekindağ, “Fatih ile Çağdaş Bir Memluklu Sultanı”, Tarih Dergisi, sayı 23, s.39
- Umar,Bilge., Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi II,Grup Basımev, İstanbul 1984,s.247-249
- Umar, Bilge, Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi I,s.191;

- İ.H.Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK, Ankara 2003,s.170-171.
- İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. II, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.191, 271, 272
- İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., c.II, s. 263; M. C.Ş. Tekindağ, İran seferi, s.59; Ş. Altındağ, " Selim I", s. 427
- İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, s.229, Ankara 1994
- Yıldırım, Recep., Eskiçağ'da Anadolu, İzmir 1996, s.41, 43, 48, 123, 139
- R.Yinanç, Dulkadir Beyliği,TTK,Ankara 1989,s.31-34
- M.H.Yinanç, Dulkadir Beyliği, Ankara 1989, s. 7 -11
- R.Yinanç-M.Elibüyük, "Maraş tahrir defteri", c.II s.685;R. Yinanç, Dülkadir Beyliği,s.27
- M.Halil Yinanç, "Maraş Emirleri", Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, 5 (82, s. 292-293
- R. Yinanç, "Dulkadiroğulları", Diyanet İslam ansiklopedisi, c.IX, s.554.
- Yücel, Y, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344 – 1388), Ankara 1983, s.104
- Yücel, Yaşar, Eretna Devleti,TTK Yay. VII. Dizi, Sa.74,Ankara, 1989, s.9-127-128
- Yücel, Yaşar, Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları, TTK Yayınları XXIV. Dizi, Sa.6, Ankara 1989, s.47

**DULKADIRLERİN SAFEVİ TOPRAKLARIN'A
GÖÇLERİ VE SAFEVİLERLE İRİBATLARI**

Dr. Ziver HÜSEYİNOVA*

Özet:

1337'den 1515'e kadar 178 yıl Maraş ve Elbistan'da hâkimiyet sürmüş Dulkadir Beyliği Oğuzların Bozok koluna mensup Bayat, Beydilli ve Avşar boylarından oluşan Dulkadirlerdi. Anadolu Selçuklu Beylikleri içinde en son kurulan beyliklerden biri olan Dulkadir Beyliği, nihayet 1522'de tam olarak Osmalılara tabe oldu.

Siyasi nedenlerden dolayı 14 yüzyıldan itibaren İran'a göç eden Anadolu Türkleri arasında Dulkadirler de vardır. Onların Maraş'tan İran'a göçleri Maraş'ta beyliklerinin sona erdiği devirden önce ve sonra da devam ediyordu. Özellikle 1500'de I. Şah İsmail'in davetiyle Anadolu Türklerinden çoğu İran topraklarına giderken Dulkadirler de bu daveti coşkuyla karşılayıp diğer boylarla birlikte I. Şah İsmail'le birleştiler. Böylece devirlerinin bazı siyasî grupları veya liderleri çevresinde birleşen bu boy Sefeviler hanedanının kurulmasında da katkıları olmuş ve gittikleri topraklarda tarihe yazılacak izler bırakmışlardır.

Bu göçler nedeniyle Osmanlı zarar görüyordu. Diğer yandan ise kendi topraklarında ve Akkoyunlu topraklarında kalan Dulkadirler, göçlerin karşısını alamak ve hükümetlerini korumak isteyindelerdi. Bu istek I. Şah İsmail'in Dulkadirlere hücumuyla sonuçlandı. Osmanlı ve Memluktardan yardım dilemelerine rağmen yardımsız kalan Dulkadirler,

* Hazar Üniversitesi öğretim üyesi, e-posta; zevarus@hotmail.com

İsmail ordusu önünde perişan oldular, Osmanlı devleti tarafından devletleri sükut ettikten sonra etraf bölgelere göçtüler.

Safevilere sadık kalarak onlarla İran topraklarına gelen Dulkadirlerin Safevi devletinin kurulmasında rolleri olmuştur. I. Şah İsmail ve sonraki Safevi şahları döneminde Dulkadir tayfasından birkaç kişinin yüksek görevlerde çalıştığına dair deliller vardır. Bildiride bu konu üzerine daha detaylı bilgiler verilecektir.

Anahtar kelimeler: Dulkadirler, Safeviler, Osmanlılar, Fars vilayeti

Dulkadirlerin Safevi toprakların'a Göçleri ve Safevilerle İribatları

Selçuklar döneminden başlayarak bugünkü Azerbaycan, Türkiye, İran ve diğer yakın bölgelerde hakimiyet sürmüş Oğuz Türkleri, zaman zaman bölgede hükümetlerini devam ettirdikçe birkaç büyük tayfalara bölünmüş ve çeşitli adlarla tanınmışlardır. Ünlü Türkolog Mahmut Kaşgari'nin (11 y.y.) malum "Divani-Lügat-it-Türk" eserinde 22 Oğuz tayfası, diğer kaynaklarda ise 24 Oğuz tayfasının ismi vardır. Fazlullah Reşideddin'e göre Oğuz tayfası Bozok ve Üçok adlı iki gruba ayrılmıştır ve Dulkadirler de Bozoklardandır.

Bazı tarihçiler Dulkadirlerin Bozoklardan geldiğini dediği halde birçoğu sadece Bozoklar değil diğer Anadolu Türkleriyle karışıklarını iddia ediyorlar. Dr. Tufan Gündüz bu hakta yazıyor: "Dulkadirlerin Bozoklulardan hangi boya veya aşirete mensup olduğu konusu da aydınlık değildir. Hattâ Dulkadirli Türkmenleri bütünüyle Bozok koluna mensup boylardan da meydana gelmemiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da konar-göçerlik eden Türkmenleri de bunlara dâhil etmek gerekir"¹.

Anadolu Türklerinden olan, çoğunlukla Bozok koluna mensup Bayat, Beydilli ve Afşarlardan oluştuğu iddia edilen Dülkadir tayfası, 1337-1515 yıllar arası 178 il Maraş ve Elbistan bölgesinde hüküm etmişlerdir. Anadolu Türklerinin kurduğu beylikler arasında en son kurulan beyliklerden biri olan Dülkadiroğulları beyliyi önce Osmanlı, 1500 yılından sonra ise Safevilerin sürekli hücumları ile karşılaşmış ve 1515'de Osmanlıların Ali ile Alauddevle'nin katlinden sonra hükümetleri

¹ Gündüz Tufan, Bozkırın Efendileri. S. 88

sona ermiştir. Dülkadirlerin bu beyliğe hakim olmuş son dört beyi Süleyman, Melik Aslan, Nasireddin ve Alauddevle idi.¹

Dülkadiroğulları beyliği ayakta olduğu süre, ondan önce ve sonraki devirlerde hem Dulkadır beyliği dahilinde hem diğer bölgelerde yaşayan Dülkadirler Osmanlı ve Safeviler devletinin tarihinde faaliyet göstermişler. Bildiri konumuz Dülkadirlerin Safevi devleti ile irtibatları olduğu için Safevi hanedanına bağlı olan Dulkadirlerden bahsetmeyi uygun gördük.

Daha önceki yıllarda Dulkadiroğulları ile aynı dönemde, Doğu topraklarında hakimiyet süren Karakoyunlu ve Akkoyunlular Teymurilere karşı çıkararak onların bölgeden uzaklaşmasına neden oldular. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın akrabalarından olan Safevi hanedanının ilk liderleri kendileri için müridler toplamakla siyasi arenaya çıkmışlardı. Onarın faaliyetleri o kadar geniş idi ki tek halk arasında değil, kendi dönemlerinin hakim daireleri tarafından da kabul görmekteydiler. Örneğin, Akkoyunlu hakimi Uzun Hasan kendi kızı Alemşah Beyimi Şeyh Haydarla evlendirdi ve bu izdivaçtan İsmail Mirza doğuldu. Anadolu Türklerinin Safevi hanedanına bağlılıkları öyle bir durumdaydı ki, bu hanedan tarafından kurulmuş Safevi devletinin oluşmasında temel unsur gibi Şeyh Cüneyd'in devrinde topluştular, onun evladı Şeyh Haydarın zamanında esas bir teşkilat formasını aldılar. Nihayet İsmail Mirzanın Anadolu'ya gelişi ve onlara başçılık etmesi ile Safevi devleti kuruldu.²

Hakimiyete gelişinden önce bir çok siyasi takiplerle karşılaşan 13 yaşlı İsmail 1499 Ağustos ayında kendi terbiyecisi ve danışmanı olan bir kaç Kızılbaş tayfa emiri ile birlikte, asker toplamak için Erdebil'e gitti, 1500 yazında Şamlı ve Rumlu tayfaları, Karadağ ve Talış'tan ona birleşmiş iki bin civarında Kızılbaşla Erzincan'a gitti.

Erzincan'da yaptığı toplantıda Safevilerin irsi düşmanı Şirvanşah Farruh Yasara hücum etmek kararı alındı ve İsmail bunun için büyük bir orduya ihtiyaç duyduğunu bildirdi. Ordu ihtiyacını karşılamak için etraf bölgelere memurlar yollayıp çağırış yaptı ve bu çağırıştan sonra Anadolu'da yedi bin civarında yandaş buldu. İsmail Mirza'nın ordusunda olan Türklerin büyük çoğunluğu Dulkadirlerdi. Onlar Şahın davetini büyük coşkuyla karşılıyor ve Şahın Anadolu'ya gelişi onlarda büyük

¹ Gazi Ahmet Kumi, Hülasetüt-tevarih, c.1. s.135

² Sümer Faruk , Nakşi torkan Anatuli der teşkil ve tosiyeyi dovlete- Safevi. S.241

mutluluk doğururdu. Böylece İsmail büyük bir ordu ile 1500'de Şirvanşahlar üzerine hücum ederek onları yendi.¹

Nihayet 1501'de İsmail Mirza kendisini şah ilan etti ve devletini kendi hanedanının ismi ile, Safevi adlandırdı. Bundan sonra Safevi devletinin temel unsurları sayılan Anadolu Türkleri Şah İsmail yandaşı olarak, Kızılbaş adı ile diğer etraf Türk devletlerinden ister mezhep isterse de ait oldukları hakimiyete göre seçildiler. Kızılbaşlar, Şamlı, Ustaclı, Rumlu, Dulkadir, Tekkeli, Varsak, Afşar, Türkmen, Karaman ve sair Türk tayfalarından oluşmuştur. Safevi devletinin yarandığı zamandan bu devletin sonlarına dek bu Türk tayfaları arasında Dulkadirler daha çoktu.

Daha önceki yüzyıllarda Anadolu'da yaşayan Türkler zaman-zaman birçok nedenler yüzünden Doğu toprakları, yani 1501'de kurulmuş Safevi devletinin topraklarına göçmüşlerdi. Anadolu Türklerinin Doğuya göçleri 14. yüzyıldan başlamıştır. İlk göç 1336'da Diyarbekir'in Moğol hakimi Ali Padişahın, Arpağun hakimini yenmesiyle Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu Türkleri ve Moğollarının İran'a gidişi ile başladı. Bu yılda Anadolu hakimi Şeyh Hasan Celairin vali olduğu zaman, Anadolu Türkleri ve Moğolların çoğu göçmeğe başladılar. Şeyh Hasan Çupani ve Demirtaş'ın göçleri en önemli göçlerdendi.

15. yüzyılda Karakoyunlu ve Akkoyunluların İran'a göçleri de malumumuzdur. Bu göçler Anadolu'nun merkezinde yaşayan Türklerin İran'a muhaceret etmelerine neden olmuştur.

Safeviler devleti yarandıktan sonra olan göçler ise önceki göçlerle kıyaslanamayacak kadar çoktu. Hatta Safevi devleti kurulduktan sonra ona gereken insanı kuvvesini Anadolu'dan göçmüş Türklerden alırdı.²

Bu göçler nedensiz değildi, bunun bir nedeni siyasi etken, Dulkadiroğulları beyliğinin çökmesiydi. 1515'de Osmanlı ordusunun hücumu ve Alauddevle'nin katli ile çöken beyliğin ahalisi olan Dülkadirlerin bir grubu Sultan Selim Osmanlıya tabi oldular, bir grubu Safevi hanedanına, bir grubu ise Mısır hakimine tabi oldular.³ 1515'de Alibey Şahsüvaroğlu'nun Dulkadirlerin amiri olması ile de çoğu Dülkadirler Şah İsmail'in hizmetine gittiler.

Başka bir neden mezhep meselesiydi. Şeyh Cüneyd Anadolu'da bulunduğu zaman bölgede yaygın olan Şiilik mezhebi Anadolu

¹ İskenedr bey Münşi, Alem Arayi-Abbasi, c. 1. S.46

² Sümer Faruk, s. 8-9

³ Hasan bey Rumlu, Ehsenüt-Tevarih, S. 155

Türklerinin de dikkatini çekmişti. Bu sebeple Dulkadirler arasında da çok sayıda Şii unsurlar mevcuttu.¹ Böylece Dulkadirler Şah İsmail'in davetini kabul ederek, onunla ve ondan sonraki dönemde Safevi topraklarına göçtüler. Safevi şahının onlara verdiği ikta (ekin yerleri) ve onlara sunduğu yaşam imkanları bu tayfaların göçlerinin başka bir nedeniydi.

Türk tayfaları, özellikle Dulkadirlerin Doğuya göçleri Osmanlı devletini rahatsız ediyordu, bu nedenle Osmanlı ve Safeviler arasında bir çok resmi ve gayri-resmi müzakereler ve yazışmalar olmuştur. Ayrıca Dulkadir beyliğinin son hakimi Alauddevle Dulkadir bu göçlere karşı olduğu için Osmanlı devletini bu göçlere mani olmağa çağırırsa da göçler kendi ahenginde devam ediyordu.

Daha sonra Alauddevle Dulkadir'in, bu göçlere mani olması ve Akkoyunlu topraklarında Şah İsmailin hakimiyetine katlanamaması Dilkadir beyi Alauddevle ile Şah İsmail'in arasında ihtilaf yarattı ve Şah İsmail'in Dulkadir beyliğine karşı hücumu hazırlanmasına neden oldu. Şah bu hücum için Osmanlı sultanı II. Beyazıt'tan de izin aldı. Böylece o, etraf mıntikalera kendi memurlarından yollayıp ordu toplamaya başladı. Cevahirül-ehbar kitabında bu konu üzerine yazıyor: "Mühürdar Şahkulu Halife Dulkadir, şahsen Dulkadir tayfasına şahın fermanını getirip söyledi ki, şah, Alauddevle Dulkadire hücum etmek için onlardan yardım istiyor. Şaha sadık olanlar bu fermanı dinlesinler. Bu ferman öğlenden sonra duyuruldu ve akşama doğru Dulkadir tayfasından beş bin kişi topladı. Bunların arasında o gün düğünü olan bir genç kendi düğününü yarım bırakıp orduya gitti ve o genç sonradan yüksek rütbeye ulaştı".²

Alauddevle, Osmanlı ve Memlukilerden Safevilere karşı yardım istese de ona tabi olan Dulkadirler Safeviler tarafından mağlup edildiler. Alauddevle ve Safeviler arasında savaşlar 1502 yılından 1511 yılına dek devam etti ve her defasında Alauddevlenin mağlubiyeti ve oğullarının ölümü ile sona erdi.³ Bu savaşların birinde Alauddevle'nin oğlu Şahruh'un evlatları Muhammed ve Ali şah, Safevi ordusu tarafından esir alındılar. Şah İsmail'e karşı gelemeyeceğini anlayan Alauddevle ona mektup yollayarak aralarında barış olmasını istedi, Şah İsmail onun bu teklifi kabul etti ve bir-birlerine karşılıklı hediyeler yolladılar.⁴ Alauddevle ile Şah İsmail'in bu ittifakları Osmanlı ve Memlukiler

¹ Yinanç Refet, Dulkadir Beyliği, S. 89

² Budak Münşi Kazvini, Cevahirül- Ahbar, S 114

³ Alem Arayi Safevi, Anonim yazar, s.109-118

⁴ Alem Arayi Safevi, s. 118-121

sarayında bile duyuldu, nitekim 1511 yılında Alauddevle Şah İsmail tarafından kendisine hediye edilen çadırı yollaması ile Safeviler hanedanı ile aralarında dostluk olduğunu sübut etti.¹

Bu dostluk öyle bir hadde idi ki, 1514'de Osmanlı Yavuz Sultan Selim Çaldıran savaşına giderken Alauddevle'yi Safevilere karşı savaşa davet etse de o yaşlılığını bahane ederek bu savaşa katılmadı.²

Ama Sultan Selim Alauddevlenin oğullarını Diyarbekir'in Safeviler tarafından seçilmiş hakimi Muhammed han üzerine hücum etmeğe ikna etti bu hücumu duyan babası, Osmanlı padşahı "Ey evlat Şeyh oğlu ile savaş ve düşmanlık iyi değil", dese de Selim babasının bu sözüne rağmen otuz bin askerle Diyarbekir'de Muhammed han Ustaclı'ya hücum ettiler. İlk etapta Dülkadir ve Ustaclı ordusunun köpekleri meydana girdiler ve Dulkadir köpekleri kaçmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Kızılbaşlar "Allahu ekber" deyip savaş meydanına girdiler ve Dulkadirli serdarlarından Orduvane bey ve Kayıtmaz bey katledildi ve Dülkadirler kaçtılar.³

Osmanlı ve Memlukiler Dulkadirlerin onlardan uzaklaştığının farkında oldukları için Dulkadirlerle yardım etmiyorlardı. Nihayet 1515 Mustafa Paşanın Osmanlı ordusu için topladığı beş senelik besin Alauddevle tarafından yakıldığı ve yağmalandığı için Handegar ona hücum etti ve bu savaşta Alauddevle katledildi. Alauddevlenin savaş meydanında katledildiğini duyan Dülkadir ordusu meydanı terk edip kaçtılar ve böylece Dulkadiroğulları beyliğine son koyuldu. Bundan yedi sene sonra Osmanlıların seçtiği hakimlerle devam eden bu beylik 1522'de tam olarak çöktü. Bu hakta Safevi döneminde yazılmış kaynaklarda daha geniş yazılmıştır.⁴

Dulkadir beyliği Safevi devleti ile savaşsalar da bu beylik ve etraf bölgelerde yaşayan Türkler özellikle Dulkadirler bu hanedana çok bağlı idiler. Bu bağlılık daha önceki yıllardan devam ediyordu, örneğin Şeyh Haydar'ın en yakın müridlerinden olan Dede Abdal bey Dulkadir elinden idi.⁵ Bundan başka Şah İsmail düşmeni Rüstem tarafından takip edildiği zaman, teyzesi Paşa hatun tarafından Erdebilde cerrahlık yapan Dulkadirli

¹ Yinanç Refet, S.95

² Yinanç Refet, S.96

³ Alem Arayi-Safevi, S.138-141

⁴ Gazi Ahmet Kumi, c.1.S. 88-96, Mostufi Muhammed, Zöbdetüt-Tevarih, S.50 ve İskender bey Münşi, c. 1.S.53-56 ve Alem Arayi-Safevi, S.539-544

⁵ İskender bey Münşi, c. 1. S. 42, 53

tayfasından olan Aba (Ebe) Sultan adındaki bir kadına teslim edilmiş ve onun evinde saklanmıştı. İsmail'in akıbetinden korkan bu kadın onu babasının muridlerine teslim etti ve nihayet 1493 de İsmail'i ele geçiremeyen Rüstem, Aba'yı Tebriz'in Pazar meydanında astırdı.¹

Adı geçen devletin teşkil olunmasında büyük hizmetler göstermiş ve bu hanedana sonuna dek sadık kalmış Dulkadirler, gerek tayfa gerekse de bireysel olarak Şah İsmail ve ondan sonraki Safevi şahlarının döneminde pozitif bazen de olumsuz davranışlar göstermekle Safevi tarihinde iz bırakmışlardır.

Örnek olarak yukarıda adı geçen Dede Abdal bey Dulkadirdir. O, Şah İsmail'in Gilan'a hücumu zamanı iki yüz askerle, Şahın yardımına gitti,² Safevi devleti teşkil olunduktan sonra Korçubaşı vazifesine atandı, sonra Savucbulak ve Rey valisi, daha sonra ise Özbeklerden yeni alınmış Merv şehrinin valisi olarak atandı. 1513'de Özbeklerin Merve hücumu zamanı Merv'i koyup kaçtığı için, Safevi hanedanı ve devletine ettiği hizmetinden dolayı onu öldürmediler, lakin başkalarına da ibret olsun diye sakalını kesip, ulağın üstünde ters oturarak gezdirdiler.³ Bu hadiseden sonra onun hakkında hiç bir bilgi yoktur.

Safevi devletinin kurulmasında ve bir çok savaşlarda Şah İsmail'in yanında olan Dulkadirlerden biri Keçel bey Dulkadir lakaplı İlyas beydir. 1503'de Şah İsmail Fars vilayetini⁴ aldıktan sonra onu bu bölgenin valisi etti, o günden şimdiye (yazarın zamanına) kadar bu ülke bu oymağın idaresinde oldu.⁵

Evveller Diyarbekir'de Uzun Hasanın yakın emirlerinden biri Mansur bey Afşar Kehgiluye valisi, sonra ise Şiraz valisi seçildi. Şah tarafından Kızılbaşlık tacı almış Mansur bey kendi vazifesinde çok kalmadı. Onun yerine Dulkadirlerin Şeyhli kolundan olan Ümmet bey geldi. Hemin zamandan itibaren Ümmet bey, Halil Sultan adı ile meşhur oldu.⁶ Çaldıran savaşında o, şahın sağ kolu emirleri arasında idi⁷ lakin sonra öldürüldü. Onun yerine Dulkadirlerin Çiçekli obasından Ezuddin

¹ Yinanç Refet, S. 89

² İskender bey Münşi, c. 1. S. 42 ve Gazi Ahmet Kumi, c.1. S.87-88

³ Gazi Ahmet Kumi, c. 1. S. 113, 126 ve Sümer Faruk, s. 61

⁴ Bu vilayeti "ocaklık" adı ile İlyas beye hevale etti. Şerefeddin Bitlisi, Şerefname, c. 2, S.136

⁵ Gazi Ahmet Kumi, c1. S. 80 , 81

⁶ Budaq Münşi Kazvini, S. 123 ve Gazi Ahmet Kumi, c1, S. 88

⁷ İskender bey Münşi, c. 1. S.70

Korçubaşı seçildi, ve o, Ali Sultan lakabıyla tanındı.¹ Alem Arayi-Abbaside diğer Dulkadirli Korçulardan Misir Koruklu'nun da adı geçiyor.²

Yukarıda adı geçen şahısların bazıları I. Şah İsmail zamanında makam sahibi olmuş ve ondan sonraki şahların zamanında da devam etmişlerdir.

1524 yılında I Şah İsmail vefat ettikten sonra bu devlete şah seçmek meselesi gündeme geldi. Şah Tahmasip hakimiyyete geldiği zaman on yaşında olduğu için tayfa emirleri kendi güçlerini göstermeğe başladılar. Her bölge bir tayfa, Fars vilayeti de Dulkadirler tayfası tarafından idare olunmakta idi. Bu zaman Tekkeli, Rumlu ve Ustaclı tayfaları devlete karşı isyan ediyordular. Durumdan yararlanan Hamedan valisi Karaca Sultan ve Şiraz valisi Ali Sultan Dulkadir, Ustaclılara hücum edip onları mağlubiyete uğrattılar ve Tekkeliler bir çok yüksek makamları kendi ellerine aldılar.³ En çok karışıklık yaradan tayfalardan biri Tekkeliler idi ve Kızılbaşların, o cümleden Dulkadirlerin mukavemeti sonucunda çok kayıp verdikleri için Osmanlılara sığınıp Bağdada gittiler.⁴

Bu muhalefetler sonraki yıllarda da devam ederek büyük çatışmalara neden oldu. Örneğin, 1546'da Tebriz'de Afşarlarla Dulkadirler arasında silahlı çatışma baş verdi. Durumu öğrenen şah kendisi Tebriz'e gelip onların arasındaki muhalefete son koydu. Şah, Şahkulu Halife Dulkadir, İbrahim han Dulkadir, Ali Sultan han Dulkadir ve Afşar memurlarından, bir daha bir-birleri ile savaş etmeyeceklerine dair söz vermelerini istedi. Onlar buna dair söz verip, yemin ettiler.⁵

Yaranmış bu iç çekişmeler nedeni ile bu ellerden bazısı devlette olan birincilik statüsünü kaybetti. Ustaclılar devlette birinciliyi kazandılar, hatta beylerin ve emirlerin üçde ikisini Ustaclılar teşkil ediyordular. İkinci yerde Afşar ve Kacar elleri, üçüncü ise Dulkadirler idi.⁶

Dulkadirler, Şah Tahmasip döneminde yaranmış birçok iç ve dış savaşlara katılır ve şaha çok sadakat gösterirdiler. Onlar devlete tabi olan ve hizmet gösteren en esas illerden biriydi. Buna örnek Şah Tahmasip'in

¹ Sümer Faruk, S. 61-62

² İskender bey Münşi, c. 1. S.82

³ Sümer Faruk, S. 74

⁴ Budaq Münşi Kazvini, S, 150-161

⁵ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S.316

⁶ Sümer Faruk. S.103

tavsiyesiyle diğer tayfalarla birleşip Tekkelilere karşı çıkmaları ve onları yenmeleridir. Hemin zaman Ustaclı, Afşar ve Rumlu elleri arasında Dulkadirler de vardı.¹

Hemçinin 1526'da Dulkadir emirleri ve Gilanlılar arasında savaş oldu, bu savaşta Muhammed han Dulkadir Gilan'da ayaklanan Ustaclılara karşı savaşmış düşmeni mağlup ettiler.² Yene 1526'da Dulkadir emirleri ile Gilan halkı arasında savaş çıktı ve Dulkadirler gilanlıları mağlup edip gilekilerin başından Gazvin şehrinde minare yaptılar.³

1539'da Rey şehri kalesinin muhasarası zamanı Dulkadirler ve Afşarlardan ibaret bütün Fars eyaleti emirleri bu muhasarada iştirak ettiler, Hasan Sultan Reyşehri'yi şahın huzuruna getirdiler.⁴

Safeviler devleti yarandığı tarihten itibaren batılı komşuları Osmanlılar ve doğulu komşuları Özbekler tarafından sık sık hücum ve tehditlerle karşılaşmışlardı. Übeydullah han Özbek defalarca böyle hücumlar etmiştir, bunlardan biri 1530'da Horasana ettikleri hücumdur. Bu hücumda Şah Tahmasip Özbeklere karşı doğuya ordu yolladı ve Dulkadir emirleri sekiz bin atlı ile şahın ordusuna birleşip düşmana karşı mücadele yapmaktalardı.⁵ Bir sene sonra, yani Übeydullah'ın altıncı kere ettiği hücumunda Safevi ordusu yene düşmanla mücadeleye kalktı. Bu mücadelede Damğan hakimi Dulkadir Sultan düşmanla mücadele için kaleyi korumağı kendi üzerine almıştı.⁶

Batı taraftan sık sık Osmanlıların hücumuna maruz kalan Safeviler, Şah Tahmasip zamanında da Sultan Süleyman'ın art ardına hücumları ile karşılaşmışlardı. 1534'de Osmanlı sultanı Süleyman Kanuni Tebriz'e, onun ardınca Sultaniyye şehrine girdi. Bu döyüşte Şah Tahmasip'in emirlerinden ve şahın şahsen ona evlatlık lakabı verdiği Muhammed han Dulkadir, Kaya Sultan ve Hüseyin Sultan tabiliklerinde olan üç bin nefer savaşçıyla Osmanlılara koşuldular.⁷ Alem Arayı- Abbaside Sultan Süleymanın Safevi torpkalarına dört hücumu yazılıp ve bu hücumlarda Dulkadir tayfası Safevi ordusu dahilinde düşmanla mücadele yapıyorlardı.⁸

¹ Sümer Faruk, S. 77

² Gazi Ahmet Kumi, c 1. S. 163 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.80

³ Gazi Ahmet Kumi, c 1. S. 163

⁴ Gazi Ahmet Kumi, c 1. S. 289

⁵ Gazi Ahmet Kumi, c 1. S. 201, 263 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.80, 93

⁶ Mostufi Muhammed, S.61

⁷ Mostufi Muhammed, S. 67-68 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.88

⁸ İskender bey Münşi, c. 1. S. 109-134

1547`de Kürt emirleri Osmanlı sultanının emriyle beş bin kişilik atlı ile Urmiya'ya hücum ettiler. O zaman Urmiya'nın hakimi önceler Kapı ağası vazifesinde çalışmış Veli Sultan Yolku Dulkadir idi, devletin yüksek makamlarından birine yükselen Yolku bey Dulkadir aynı zamanda aksakal ve hayırsever insandı. O, Kürtlerin hücumu zamanı üç yüz atlı ile ordunun içerisine daldı. Yolku Sultanın bir grup Kürt emiri esir aldığını gören savaşçılar kendi ülkelerine doğru geri çekildiler. Veli Sultan onların ardınca asker gönderip garet ve katliam yaptı ve onun bu kahramanlığı her tarafa duyuldu.¹

Yene 1548`de Osmanlı Sultan Selim büyük bir ordu ile Safevilere hücum etti, odlu silahlarla silahlanmış Osmanlı ordusu Azerbaycan'a girdi. Birkaç aşamada devam eden bu savaşta Kızılbaş elleri seferber olup Osmanlıya karşı çıktılar. Bu savaşların birinde şah, Dulkadir Korçularını karovula yolladı, onlar gittikleri yerde istirahat için dinlenirken Osman Çelebi Rumulunun hücumuna maruz kaldılar. Lakin kızgın şir gibi savaşan Dulkadirler Osmanlıları mağlup ederek katlettikleri askerlerin başı ve ganimetle şahın yanına döndüler.²

Osmanlı Alkas Mirza de bir kaç defa Osmanlı tarafından Safevilere hücumlar etmişti, hemin senede Osmanlılar ve Kürtlerden ibaret koşunu ile Kum ve Kaşan'ı ele geçirmiştir. Osmanlı Alkas budan sonra Şiraz'a gitti ve o zaman İbrahim han Dulkadirin kardeşi Cüneyd bey ve diğer Dulkadir aileleri orada idiler. Alkas beş gün orada kaldı ve kalanın alınmasının mümkün olmadığını görüp Behbehan'a gitti.³

Yukarıda söylediğimiz gibi Şiraz şehri ve Fars vilayeti Safevilerin eline geçtiği zamandan itibaren, bölgenin hakimiyeti Dulkadirliere havale olunmuştu. Lakin vali ya emir değişiklikleri sık sık oluyordu. I Tahmasip devrinin Fars ve Şiraz hakimlerinden biri Sultan Ali Çiçekli Dulkadir, Tebriz şehrinde vefat ettikten sonra kardeşi oğlu Murat Sultan 1525`de onun yerine tayin edildi, daha sonra ise Hamza bey Camuslu Dulkadir bu makama sahip oldu.⁴ 1532`de Halil Hanın kardeşi Gazı Han bu göreve atandı, lakin yeddi yıldan sonra vefat ettiği için Keçel beyin evladı İbrahim Sultan Şiraz valisi seçildi. Uzun süre bu görevde çalışan İbrahim Han Dulkadir 1555`de emirlerden birinin gözünü çıkardığı için görevinden uzaklaştırıldı ve onun yerine Ali Sultan Tati oğlu Dulkadir

¹ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S. 322 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.173

² Gazi Ahmet Kumi, c 1. S. 331, Budak Münşi Kazvini, s. 202

³ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S.334 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.115-116, 121-122

⁴ Gazi Ahmet Kumi, c 1. S. 161

Şiraz hakimi seçildi.¹ İbrahim Han sonradan Estrabad ve Kum valisi oldu ve Hanlık rütbesine layık görüldü, oğlu Zeynel bey ise 1562'de Horasana tabi olan Cam şehrinin valisi oldu.² Ali Sultanın bu devlete büyük hizmetleri olmuştur. Onun döneminde (1546) Dulkadir ve Afşar emirleri arasında muhalefet yarandı, büyük ihtilafa sebep olan bu mesele Dulkadirler tarafından Şahkulu Halife mühürdar, İbrahim Sultan, Ali Sultan Tati oğlu, ve Afşarlar tarafından Sevindik bey Korçubaşı, Sultan Han ve Mahmut Hanın müzakereleriyle sona erdi.³ Ali Sultan Tati oğlu aynı zamanda 1555'de hücum etmiş Aya Oklu Türkmene karşı diğer illerden olan emirlerle birlikte mücadele yapmıştır.⁴ O, 1558'de vali olduğu zaman Gandahar kalesini almak için gönderildi ve kaleyi alıp Sultan Hüseyin Mirza'ya verdi.⁵

1566 yılında Şahveli Sultan Tati oğlu Dulkadir⁶ Şiraz hakimi oldu lakin o sene onu görevinden uzaklaştırıp, Dulkadir eyanlarından biri, Muhammedhan beyi devletin yüksek rütbelerinden birine layık görmekle, Şiraz hükümetine tayin ettiler.⁷

Tahmasip döneminde Dulkadir ilinden diğer bölge hakimleri, emirleri ve başka görevlerde olan kişiler de var idi. Bunlardan biri mühürdarlık görevinde çalışan Mahmud bey Dulkadirdir, o, şahla oyun zamanı attan düşüp öldü.(1533)⁸

Mahmut Beyin canişini Şahkulu Halife adlı başka bir Dulkadirli 1532-33'de mühürdarlık görevindeydi. O, 1558'de Abay Sultanla muharibe olana dek bu görevde idi ve bu zaman vefat etti.⁹ Seffetüs-Sefa kitabının Türk diline tercümesini onun yaptığı söylenilir.¹⁰

Hacılar obasından olan Yolaldı ağa Dede adlı bir Dulkadirli, İsamail Mirza'nin dedesi ve emir idi, Şah Tahmasip Irakeyin seferinden önce onu

¹ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S. 377-378

² İskender bey Münşi, c. 1. S. 153 ve Hasan bey Rumlu, S. 437, 440,444

³ Sümer Faruk, S. 117

⁴ İskender bey Münşi, c. 1. S.177

⁵ İskender bey Münşi, c. 1. S151

⁶ O, habele 1570-ci ilde Meşhed hükümetinden uzaklaştırıldı. İskender bey Münşi, c. 1. S.217, 235

⁷ Gazi Ahmet Kumi, c.1, S.455-456

⁸ Gazi Ahmet Kumi, c.1, S.223, 237-240

⁹ Budaq Münşi Kazvini,S. 213

¹⁰ Sümer Faruk, S. 117

Elçi (sefir) olarak İstanbul'a yollanmıştı. Lakin Ürkmez Sultan Dulkadir ve Ulama Sultanın ona vurduğu töhmetle 1530'da öldürüldü.¹

Kör Şahruh'un oğlu ve Dulkadir beyi Alaüddövlü Dulkadirin torunu Muhammed Han, Dulkadiroğulları beyliği ile savaşların birinde Safevilerin esiri olduğunu söylemiştik. O, Şah Tahmasip'in hizmetinde terbiye aldığı için Şah onu kendi evladı olarak kabul etmiş ve ona evlatlık makamı vermiştir. Tahmasip zamanı birkaç iç ve dış savaşlarda Safevi ordusunda savaşmıştır.² Lakin Sultan Süleyman Handegar Sultaniyye şehrine hücum edip geldiği zaman babası ve kardeşlerinin Kızılbaşların eli ile öldürüldüğü nedeniyle içinde birikmiş nefretini zahir etti, Borun Sultan Tekkeli'nin oğlu Hüseyin Han ve bir grup askerle Şahdan yüz çevirip, muhalif ordu, Osmanlılara taraf geçti.³ Bu hadiseler esnasında daha bir Dulkadirli, Şaban ağanın adı geçiyor, Şaban ağa İsfahan darğası görevinde işlemiştir.⁴

Ayrıca 1560'da Horasan etrafındaki şehirlerin birinde Melken oğlu isminde bir Dulkadirinin, Dulkadirlerin hakimi olduğu hakta malumat var.⁵ İlçi olarak İstanbul'a gitmiş başka bir Dulkadirli Tebet ya Tabet ağadır. O, Osmanlı Şahı tarafından şaha hediyeler ve armağanlar getirmiştir. Tebet ağa daha sonra Hüseyin Han Sultan Rumlunun vekili olarak iki yüz kişi ile karovula yollanmıştı.⁶ Dünya görmüş ve müdrik insan olduğu için Cam şehrinin hakimiyetinin ona verilmesi hakkında Gazi Ahmed Kumi bilgi veriyor.⁷

1569'da Özbeklerle savaşta katledilen Hamza bey Sencer oğlu, Şiraz valisi Veli Sultan Kalkancıoğlu, Lar şehrinin hakimi Şahkulu Halife, Hoy şehrinin valisi Dulkadir o tayfadan olan tanınmış emirler idiler.⁸ Bunların arasından Veli Sultan Kalkancıoğlu sonralar fermanferma rütbesine yükseldi.⁹

Faaliyetleri en çok Şah Tahmasip'in zamanında olan Dulkadirler, II Şah İsmail ve Sultan Muhammed Hudabende döneminde de emir, vali olarak Safevi devletine hizmet göstermişlerdir. Fermanferma ve Şiraz

¹ Sümer Faruk, S. 116-117

² İskender bey Münşi, c.1. S. 80-89

³ İskender bey Münşi, c. 1. S.111, Budaq Münşi Kazvini, S. 173-174, 181

⁴ Budaq Münşi Kazvini, S. 173-174

⁵ Sümer Faruk, S. 118

⁶ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S. 325, 342, c.2 s.978 ve İskender bey Münşi, c. 1.S. 407

⁷ Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 994

⁸ İskender bey Münşi, c. 1. S.162

⁹ İskender bey Münşi, c. 1. S.206

hakimi olmuş Veli Han Sultan Kalkançoğlu, şahın itimadını kazanmış emirlerden biri olduğu için şah 1577'de şah, onu yeni doğulmuş evladı, Şah Şüca'nın Atabeyi, lalası tayin etti.¹ O, hakimiyetin babadan oğula geçmesi düşüncesi ile, şahın sekiz aylık evladının Şahlık makamına seçilmesi fikrini yürüttü, lakin diğer emirler tarafından bu teklif itirazla karşılandı.² Sultan Muhammed hakimiyete geldikten sonra, daha bir yaş olmamış kardeşi, Şah Şüca'yı öldürttü ve Veli Sultan Klakançı oğlunu, onunla düşmanlığı olan Dulkadırlere teslim etti ve çok geçmeden öldürüldü.³ Veli Sultanın Muhammed Mirzanın lalası seçilmesinin sebebi şahla kardeşi arasında olan ihtilafta şahla yandaş çıkması idi. Şah hatta bu nedenle Veli Sultana karşı olan Dulkadir ağaları, özellikle Ali bey ve onun kardeşleri ve Şiraz'ın eski hakimi Muhammedhan ağa Şadibeylinin evladını da itibardan salmıştı.⁴

II Şah İsmail'in bir senelik hakimiyetine, 1578'de hakimiyete gelen Sultan Muhammed Hüdabende son koydu. Onun döneminde de Kızılbaş tayfaları, aynı zamanda Dulkadirler geniş faaliyet gösterir, Şiraz, Fars eyaleti ve diğer bölgelerde hakimiyet ediyordular.

Sultan Muhammed Hüdabende hakimiyete geldikten sonra eyalet başçılığı ve birçok görev sahipleri arasında değişiklikler etti. Fars memleketini yine Dulkadirler arasında böldü ve İbrahim Hanın amcası oğlu Muhammedhan Hacılar Dulkadire Estrabad, sonra da Şirvan hakimiyetini verdi.⁵ Sonraki senelerde Semnan hakimi Şahverdi Sultan Beyt oğlu adlı şahıs, daha sonra ise Ahmet Sultan Dulkadir adında biri Semnan ve Havarın hakimiyetine tayin edildi.⁶ Savucbulak, Coşkan ve Arapların yaşadığı bazı bölgeler de Şahruh Han mühürdara ve Fars memleketi Dulkadir emirlerinin idaresine verildi.⁷

Her bir elin başında bir emir olduğu gibi, ismi geçen Şahruh Han da Dulkadir iline başçılık ediyordu. O, Osmanlıların Azerbaycan'a hücumu zamanı kendi akrabaları ve evlatları ile dayandığı sığınacakta eğlendiği zaman, bin beş yüz Osmanlı askeri onlara hücum etti. Kardeşi Halil

¹ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S. 567, 649 ve İskender bey Münşi, c.1. S.328

² İskender bey Münşi, c.1. S.339

³ İskender bey Münşi, c.1. S. 348

⁴ İskender bey Münşi, c. 1. S.328

⁵ İskender bey Münşi, c. 1. S. 350

⁶ İskender bey Münşi, c. 1.S. 569 ve c. 2. S.627

⁷ İskender bey Münşi, c.1. S. 352

Sultan bir kaç kişi ile birlikte öldürüldü ve Şahruh Han esir alındı, lakin bir süre sonra azat edildi.¹

Yukarıda ismi geçen Estrabad ve Şirvan hakimi, Hacılar obasından olan Muhammed Han Şirvan valisi görevine tayin edildikten sonra 1579'da Muhammed Gerayhan Kırımlı, Tatarlardan ibaret ordusu ile Şirvan'a hücum etti. O zaman, Muhammed Han Dulkadir onlara mukavemet gösterse de bu mukavemet başarılı olmadı, Kızılbaş askerleri savaş meydanında helak oldular. Tatarlar, Şirvan ve Karabağ'ı talan ettiler. Kızılbaş ordusu ikinci defa gösterdiği mukavemet zamanı da mağlubiye uğradı.² Muhammed Han az sonra ona karşı hazırlanan fitne ve tuzak nedeniyle bu görevden uzaklaştırıldı.³

O devirde Şiraz'da, Ümmet beyin vekili olmuş daha bir Dulkadirli, Şadi bey Sarı Şeyhdir. O, Şiraz hakimi Ümmet beyin yerine geçmek arzusunda idi.⁴ Onun ardınca Süleyman bey isimli bir geldi ve o, 1579'da Özbeklerle savaşta canının korkusundan kaçtığı için öldürüldü.⁵

Hüdabende devri, Dulkadirlerin Fars eyaleti dışında, diğer eyaletlerde de faal idiler. Onların savaş zamanı gösterdikleri hizmetlere örnek olarak 1579'da Şahruh Halife Dulkadirin, Dulkadir gazileri ile birlikte Mazandarında Pire Muhammed Hanın yardımına gitmesidir.⁶

Ayrıca 1582'de yukarıda ismi geçen Dulkadirli Ummet bey Sarı Şeyh Yüzbaşı, Gürcüstana hücum etmiş ve düşmana karşı savaşmıştır. Bu hücumdan sonra o, hemin yılın sonu Fars eyaleti valiliyi ve Hanlığı makamına yükseldi ve onu Hanlık, beylerbeyilik makamından başka, Dulkadir tayfasının aksakalı seçtiler.⁷

Ümmet bey, Kehgiluyede Afşarlarla Kalandarların arasında giden savaşta Fars vilayetinin emirleri ve hakimleri ile birlikte Kalanarlara karşı savaştılar, savaş esnasında Dulkadir gazileri hücum edip düşmeni mahvetmek isteseler de, onların yandaşı olan Afşar gazileri bu işi gördüler.⁸

¹ Netenzi Mahmut Hidayetullah, Nekavtul-Asar, S. 177, 378-379

² Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 686 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.368, 390

³ Netenzi Hidayetullah, S. 100-101

⁴ Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 802, 852

⁵ Gazi Ahmet Kumi, c.1. S. 88, 412

⁶ Gazi Ahmet Kumi. C.2. S. 691

⁷ Gazi Ahmet Kumi. C.2. s. 722-723 ve İskender bey Münşi, c. 1. S.431

⁸ İskender bey Münşi, c. 1. S. 422

Ümmet Han önceler devletin hizmetinde olsa da bir süre sonra devlete karşı çıktı. İran dahilinde yaşayan Tekkeli ve Türkmenler Tebriz'e hücum ettikleri zaman Fars valisi Ümmet Han Dulkadiri kendi taraflarına çektiler.¹ Aslında kendi olumlu inanç ve hasletlerine göre Türkmen ve Tekkelilerden seçilen Dulkadirlerin onlara niye birleştikleri muammalı idi. O zaman şahın en yakın Yasavul sohbeti olan Kor Hebib lakaplı Hebib bey Dulkadir, Ümmet Hanı bu yanlış yoldan çekindirmeye çalışırdı, lakin düşman ordusuna başçılık eden Muhammed Han, ona Hebib beyi öldürmeyi teklif etti. Bazi Dulkadirli buna karşı çıksalar da Muhammed Hanın ısrarı ile Kır Hebib Sultaniyyede katlettiler ve Tebriz kalesini muhasaraya aldılar.² Bunu duyan şah Tebriz kalesini azad etmek için ordu yolladı ve bu yürüşte de Dulkadirler şaha yardım ettiler. Şahın sol cınağında, İşlemiş han mühürdar, Ali Sultan Tati oğlu ve Şahkulu Halifenin torunu Ali Sultan Dulkadir iki bine yakın savaşçı ile Alikulu Hanın yanında idiler. Lakin Alikulu Sultan Tati oğlu Dulkadir öldürüldü ve askerleri düşman karşısında mağlup oldular.³

Şahkulu Halife mühürdarın diğer torunu, Alikulu Sultan, Kum hükümetine tayin edildi.⁴ O, 1587'de Türk tayfaları arasında baş veren ihtilafta iki bin askerle Ustaçılara yardım ediyorlardı. O zaman Şadibeyli obasından olan Alihan Dulkadir adlı şahıs Fars beylerbeyi tayin edildi.⁵

Şah Muhammed Hüdabende zamanında Fars eyaletinden başka, Iraki-Acemde de Dulkadirlerin mülkleri vardı. Safevi devletinde esas görevlerden biri sayılan "mühürdarlık" görevi hala bu ile mahsus idi.⁶ Dulkadir tayfası, Şadibeyli obasından olan beylerbeyi Alihandan razı kalmadıkları için 1587'de onu katledip o obadan olan Mehdikulu bey mühürdarın etrafında topladılar.⁷ Onun döneminde Kazibey Dulkadir adlı şahın yakınının adı geçiyor.⁸

Aynı zamanda Cam hakimi Meliki ağa, Estrabad hakimi İbrahim Hanın amcası oğlu Muhammed Halife, Şahkulu Halife, İbrahim Han ve Mensur bey de o devrin devlet memurları idiler.⁹

¹ Netenzi Hidayetullah, S. 180

² İskender bey Münşi, c. 1.S. 501-505

³ İskender bey Münşi, c. 1.S 521-524. ve Netenzi Hidayetullah, s. 346-371

⁴ İskender bey Münşi, c. 1.S. 563

⁵ İskender bey Münşi, c. 1.S. 531

⁶ İskender bey Münşi, c. 1. S.344

⁷ Sümer Faruk, S. 173

⁸ İskender bey Münşi, c. 1. S.335

⁹ Mostufi Muhammed, S. 98

1586 yılından başlayarak tayfa başçıları aynı zamanda Fars Dulkadirleri Abbas Mirza'yı şah olarak kabul ettiler. Nihayet 1587'de Alikulu Han Ustaçlı, yine Dulkadirlerden olan İslemiş Han mühürdar, Şah Veli Halife ve diğer emirler ve beylerle birlikte Abbas Mirze'nin padişahlığını kabul ettiler. Böylece Abbas Mirze, Safevi taht-tacına sahip çıktı ve Şah Abbasi- Kebir ismi ile Safevi tarihinde derin izler bıraktı.

Şah I Abbas hakimiyete geldikten sonra bir çok emirlerin katledilmesine ferman verdi ve Türk emir ve valilerinin bazılarını görevlerinden uzaklaştırdı. Bunların arasında Dulkadir elinden olan, Şiraz valisi Mehdikulu Han ve Alikulu Han mühürdar da var idi.¹

O, görevinde eylemsiz kalan veya gelecekte ona tehlike yaratabilecek genç emirleri de aradan kaldırdı ve her biri bir bölgede merkezleşmiş Afşar, Dulkadir, Kacar, Bayat ve sair tayfaları İran'ın farklı bölgelerine göçürdü. Bütün bunlara rağmen yine de Şah Abbas döneminde farklı bölgeler, Fars vilayeti ve etrafındaki bölgelerde Dulkadirlerin hakimiyeti devam etmekteydi. 1001 hicri yılında Dulkadirler savaşta sönük kaldıkları için Fars eyaletinin hakimiyeti Hüseyin Han Kacar'a verilse de Dulkadirler özür dileyip bir daha böyle duruma düşmeyeceklerine dair söz verdiler ve yeniden Fars eyaletinin hakimiyeti Dulkadirlere geri verildi.²

Önceki şahların döneminde olduğu gibi, Şah Abbas'ın döneminde de Doğu ve Batı komşuları tarafından hücumlar devam ediyordu. Buna misal olarak 1586'da Osmanlıların Tebriz şehrine saldırıp şehri viran koyduklarını gösterebiliriz. Bu hücumun karşısını almak için Safevi şahı bütün tayfaları seferber ederek her birini bir görevle görevlendirdi. Dulkadirlerin başçısı Şahruh Halife mühürdar, kalani korumakla görevlendirildi. O, 7-8 gün içinde kalanın 50 metre yakınlığına dek ilerledi. Budan korkuya düşen Osmanlı ordusu onlara hücum etmek için fırsat arıyordu. Günlerin birinde Dulkadir askerleri besin elde etmek maksadıyla kale yakınlığından uzağa gittiler, kalede ise Şahruh ve onun yakınlarından başka kimse kalmadı. Bunu gören Osmanlılar 260 kişiyle saldırarak Şahruh ve yakınlarını bir evde sıkıştırdılar. Durumu böyle gören Dulkadirler kılıçlarını çekerek evden çıkıp savaşmaya başladılar. Bu savaşta Dulkadir ordusundan Şahruh Halifenin oğlu Ebülkasım Sultan, kardeşi oğlu Halil Sultan, Halifeyi-Alemdar Dulkadir ve Muhammed bey Sefer oğlu Dulkadir yirmi tanınmış kişi ile birlikte helak oldular. Şahruh

¹ - İskender bey Münşi, c.2. S. 594-600.

² - İskender bey Münşi, c. 2. S. 717

Hanı ise esir götürdüler. Ama kale muhafızları mücadeleden dönmeyip iki ay yarım Osmanlılarla savaştılar.¹

Şah Abbas, Kızılbaş Türk tayfalarının hakimiyette kudretlerinin, daha doğrusu Türk tayfalarının dizginsizliğin karşısını alsa da bu devletin yaranmasında büyük rolleri olmuş Anadolu Türklerinin kudreti tam olarak ortadan kalkmadı. Başka tayfalar gibi, Dulkadirler arasında yüksek devlet makamlarına yükselmiş emirler var idi ve tayfalar arasında Dulkadirler Şamlılardan sonra hakimiyette ikinci güçlü tayfa sayılırlardı.²

Şah Abbas'ın döneminde hakimiyette tanınmış ve devlet işlerinde faaliyet gösteren Dulkadirlerin yaşadıkları obalar Koruklu, Söklen ya Soklan, Şemseddinli, Eymur, Hacılar, Sarı Şeyhli, Camuslu (Camışlı) ve Çiçekli obalarından ibaretti.

Şah Abbas'ın zamanında Şemseddinli ve Hacılar elinden bir grup şahıs şahın huzurunda on iki şeritli tacı (Kızılbaş papağı) koymak şerefine nail olmuşlardı.³

Genellikle Anadolunun Maraş, Kadirli ve Yeni el bölgesinden gelen Koruklu Dulkadirleri arasında Sevefi devletinde hizmet gösteren emirlerden biri Kumda sakin olan Alikulu Sultandır. O, I Şah Abbas şahlık tahtına oturduktan sonra onun huzuruna geldi ve Şah tarafından mühürdarlık makamına tayin edildi, 1586'da Kum ve etraftaki bölgelerin hakimi seçildi.⁴ Lakin sonra Mürşidkulu Hanın aleyhtarlarına birleştiğine göre hapsedildi ve öldürüldü.

Şah Abbas'a çok yakın olan şeyhlerden biri Mürşidkulu Han idi, lakin bu şahıs birçok emirler ve devlet ayanları tarafından sevilmiyordu. Buna göre 1588'de bir grup emir, o cümleden Emiraslan Han, Mehdikulu Han Dulkadir ve Alikulu Sultan Dulkadir, Mürşidkulu Hanı yok etmek niyetindeydiler. Bu nedenle saraya gittiler, lakin Mürşidkulu durumu daha önceden bildiği için kendisi onlarla görüşmedi. Ertesi gün Mürşidkulu olup bitenleri şaha iletme amacıyla şahın yanına gittiği zaman Mehdikulu Han da bu hakta konuşmak için şahın huzuruna geldi. Mürşidkulu onun öldürülmesini emretti ve Mehdikulu Hanın başını kesip yandaşlarının yanına yolladılar. Hadiseden haber alan Mehdikulu Hanın, kardeşi Cüneyd Sultanın ordusu ve diğer Dulkadir ağaları ile Korkmaz Sultanın evinde olan Mürşidkulu Hanın yandaşları arasında çatışma çıktı

¹ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 798-799

² - Sümer Faruk, S.214

³ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 1050, 1291

⁴ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 828

ve Dulkadirler karşı tarafı yendiler.¹ Hacılar obasındaki Dulkadirlerden olan Mehdikulu Han Dulkadir, Şah Abbasın döneminde yaşamış ayanlardan idi. O, İbrahim Han Hacıların oğlu Yakup bey tarafından öldürüldü ve Fars eyaleti Hanlık makamı ile birlikte Yakup beye havale edildi.²

Yakup Han hakimiyetinin ilk yıllarında kendi devleti ve şahına sadık kalarak, devlete karşı çıkan tayfalarla mücadele yapıyordu. Bu konu üzerine Alam Araye-Abbaside geniş yazılmıştır.³

Bundan başka 1591’de Dulkadir ağalarından çoğu kendi cemaatine karşı kanunla davranmadıkları için Şiraz hakimi Yakub Han, şah tarafından memur seçilip şaha birleşmek için Fars ordusunu topladı. Bunu duyan Dulkadir ağaları, Kirman hakiminin oğlu, aslında onlara düşman olan Bektaş Han Afşar’ın yanına gedip, ondan Yakup Hanı bu yoldan çekindirmesini rica ettiler. O, rica için gelenlerin isteğini kabul edip Yakup Hanı bu yoldan çekindirdi.⁴

O sene Yakup Han Dulkadir, Horasandan çıkıp Yezd yolu ile Şiraz’a gitti, Şiraz hakimiyetini ele almak için tanınmış ve hürmet sahibi Dulkadir emirzadeleri ve ağalarını yok etmek kararını aldı ve birçok Dulkadirliyi katledip mallarına sahip çıktı. Kale sahibi olmak sevdasında olan Yakub Han, daha sonra Şiraz’da şahların meskeni olan Gülşen bağı ve o dönemde benzeri olmayan Darus-sefa ve Darul-eytam okullarını harabeye çevirdi. Bunu duyan şah Kör Hasan Ustaclı’yı onunla mücadele yapmak için Şiraz’a yolladı, Yakup Han yaptıkları için şahın onu affetmeyeceğini anladı. Kör Hasan durumu şaha anlattıktan sonra şah Şiraz’a gitmek kararı verdi. Şahın gelişini duyan Yakup Han av yapmak amacıyla Estehr kalesine gitti. Şah, Dulkadir emirlerini Şamlı korçuları ile Estehre yolladı. Şaha her zaman sadık kalan Dulkadir tayfası bu kes de Yakup Hanla mücadele yapmak için Estehr kalesini muhasaraya aldılar. Şah ise Şiraz’da İbrahim Han Dulkadirin evinde kalıp Ramadan ayını orada geçirdi. Fars eyaletini Bünyad bey Yüzbaşı Dulkadire verip ona Hanlık ve Tavaçbaşılık titülü verdi ve ordunu ona havale edip Yakub Hanın Şiraz’a dönmesine mani olmak fermanı verdi. Lakin Yakup Han Mirzecan Beyi şahın yanına yollayıp, günahlarının bağışlanmasını istedi, şah onu affedip Şiraz’a davet etti, özrünü kabul edip Şiraz hükümetini ona

¹ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 873 ve İskender bey Münşi, c.2. S.594-598, 685-690

² - İskender bey Münşi, c. 2 .S.598

³ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 598-664

⁴ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 888

havale etti. Ama Yakup Hanın yakın taraftarı Mustafa Bey Keçeli katlettiler. Şahın rahmine rağmen Yakup Hanın nefreti ve düşmanlığı hala devam ediyordu, nihayet şahın emri ile onu tutuklayıp, dara çektiler.¹ Yakup Beyden sonra Şah Abbas Fars beylerbeyi görevini Bünyad Bey Yüzbaşı Dulkadire, sonra da Merclu Dulkadire verdi ve onu Hanlık makamına yükseltti.²

Diğer görevlerde olan Dulkadirlerden, biri Şahruk Han Tatı oğlu Dulkadirin oğlu İleşmiş Han, mühürdar görevine atandı.³

Aynı zamanda Karadağ Dulkadirlerinden ve bu Hanedanın eski sufilesinden olan, kendi başarısı ve adaletine göre benzeri olmayan Maksud bey Divani-ali (mahkemenin) ve bütün idarelerin reisi görevine yükseldi.⁴

Şah Abbas döneminde Karabağ nahiyesinde hakim olan Şemseddinli obasından Deli Muhammed Sultan önce Tiflis valisi ve şaha çok yakın olan emirlerden biri idi, sonraki senelerde Hanlık makamına yükseldi. Ama çok şarap içtiği ve doktorunu dinlemediği için 1620`de vefat etti. Onun Hanlık görevi kardeşi Selim beye verildi.⁵ Selim Han önceler Karabağ emirlerinden idi, sonra Ahıska kalesinin hakimi oldu.⁶ Karabağ emirlerinden aynı zamanda Kelbeli Sultanın oğlu, Eymur obasından Halil Sultan Dulkadirin ismini söylemek olar.⁷ Eymur obasından aynı zamanda Aliyar Han Eymur⁸ adlı şahsin adı geçiyor. 1586`da Tebriz`in Muhammed Sultan Dulkadir Yasavul başına ve Şiraz eyaletinin Kuluhan Dulkadire havale edilmesi hakta elimizde bilgi var.⁹

Alihan Sultan Şemseddinli de bu devrin emirlerinden idi.¹⁰ Bundan başka 1597`de Ruhullah bey Dulkadir adlı bir Yasavul söhbetin* ismi geçiyor. Bu şahıs şahın emri ile Ebdülmömin Hana nasihat dolu mektup

¹ - Gazi Ahmet Kumi, c. 2. S 908-919 ve İskender bey Münşi, c. 2. S.665-670, Netenzi Hidayetullah,S.342-361

² - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S.918

³ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 598, 1185

⁴ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S. 906

⁵ İskender bey Münşi, c. 2. S. 1435, 1455, 1472-73, 1491, 1497

⁶ - İskender bey Münşi, c. 3. S. 1808

⁷ - İskender bey Münşi, c. 3. S. 1808

⁸ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 845, 933,

⁹ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. s. 828

¹⁰ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 1090, 1131

* Yavasul söhbet Şah`ın en yakın sırdaşı

yazıp onun huzuruna götürdü.¹ Nadir Han adlı başka bir Dulkadir hakkında Alem Arayi-Abbasi'de bilgi vardır bu şahıs mühürdar ve Ordu beyi görevinde olmuştur.² Hüseyin Bey Carçıbaşı Kur Dulkadir de bu ildendi.³ Dulkadirli mühürdar görevinde çalışmış Şahkulu Halifenin kızından olan torunu Muhammed Sultan Ereş kalesinin hakimiydi ve Dulkadir tayfasıyla birlikte kaleyi koruyordu.⁴ Şah Abbas'ın vefat ettiği zaman daha iki Dulkadirli, Serehs valisi İbrahim Sultan ve mühürdar Şahkulu Halifenin torunu, aynı zamanda Nadir Han mühürdarın kızından olan torunu, Farsda iktâ sahibi olan, mühürdar Dergahkulu Sultan Koruklunun adları geçiyor.⁵

Sarı Şeyhli obasından diğer bir şahıs Mehdikulu bey Sarı Şeyhli Dulkadirdir, o, şahın emri ile Dulkadirlerin vekili ve aksakalı tayin edildi ve Bonat ve Kaşanın Kebir, Tesuc adlı bölgelerini ona havale etti.⁶

1590'da, daha Yakup Han hayatta olduğu zaman, Camuslu obasından olan Hamza beyin adı geçiyor. O, kendi ordusu ile Yezd kalesi ve Şolistanı almak istese de Yakup Hanın mukavemeti ile yüzleşti ve kendi yandaşlarıyla birlikte Yakup Han tarafından tutuklandı ve katledildi, etrafında olan Camışlı (Camışlu) tayfası da dağıldı.⁷ Kör Hamza lakaplı daha bir Hamza bey isimli Dulkadir de Kandahar hakimi olmuştur.⁸

Şah Abbas'tan sonra hakimiyete gelen Şah Sefi (1629-1642) döneminde, ondan önceki şahların zamanındaki gibi olmasa da, Dulkadirlerin faaliyetlerine dair elimizde belge var. Örneğin Şah Sefi, Halil bey Susu oğlu isimli bir Dulkadire, baba dedesinin bu devlete olan hizmeti ve sadikliğine göre sultanlık lakabı verdi ve Bedir Han mühürdarın kızından olan torununa ait mahalın hakimiyetini ona havale etti.⁹

Bu dönemde Dülkadirlerin Kafkaslarda hakim olduklarını da görüyoruz. Yukarıda ismi geçen Şemseddinli obasından Selim bey, Şah Sefi döneminde Hanlık unvanıyla kardeşinin yerine geçti. O, bir zamanlar

¹ - İskender bey Münşi, c. 2. S.908,909, 962

² - İskender bey Münşi, c. 2. S.1000,

³ - İskender bey Münşi, c. 2. S 1229

⁴ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 1466-1467,1481

⁵ - İskender bey Münşi, c. 3. S. 1807-1808

⁶ - Gazi Ahmet Kumi, c.2. S.1063

⁷ - İskender bey Münşi, c. 2. S.657-658

⁸ - İskender bey Münşi, c. 2. S. 752

⁹ - İsfahani Muhammed Masum, S. 48

Gürcistan ve Ahıska kalesinin hakimi idi. Osmanlılar oraya hücum edip soygunculuk yaptıktan sonra geri döndüklerini duyup, kaledeki askerlerden oluşan koşunla onların ardınca gitti, lakin Selim bey kendisi Osmanlıların eline geçti, askerleri ise kaçtılar. Osmanlılar yeni hücum etseler de mukavemetle karşılaşp geri çekildiler. Şah, Selim beyin gösterdiği kahramanlığa göre onun küçük yaşlı oğlu İsmail'i babasının yerine Ahıska kalesine hakim tayin etti ve ona Hanlık adı verdi. Onun amcası da İsmail Hanın kefilisi olarak Ahıska kalesine gitti.¹

1641`de Osmanlılar Selim Bey başta olmakla esirliklerinde olan diğer Kızılbaş ayanlarını serbest bırakıp İbrahim ağa Çavuşla birlikte İsfahan'a yolladı ve Şaha yazdığı mektupta Kızılbaşların esaretinde olan Osmanlıların azat edilmesini istedi. Otuz kişiye yakın Osmanlı ayanı serbest bırakıldı.² Şah Sefi döneminde aynı zamanda Şemseddinli Dulkadirlerinden olan Muhammed Sultan Şemseddinli de genç yaşındayken hakim seçilmiştir.³

Şah Sefi ve II Şah Abbas zamanı Söklen Dulkadirleri ayanlarından Rüstem Sultan Söklen`in ismi geçiyor. O, Kirman valisi idi ve 1603`de Osmanlılar tarafından esir alındı.⁴ Şah Abbasın zamanında gösterdiği hizmetine göre, şahın mühürdarı ve Kirmanın valisi olan oğlu Emirhan'ı Korçubaşı görevine atadı. Büyük oğlunu ise yüksek makamlardan biri olan mühürdarlık görevine atadı.⁵ Nazarali bey Söklen Dulkadir adlı diğer Söklenli, Emirhan Korçubaşının naibi ve mulazemi idi, o, ettiği hizmetine göre Bağdadın hakimi olarak atandı. Emirhan ise Şah tarafından Horasan serdarı seçilerek Horasana gitmeli oldu. O dönemde kendi yakını ve onun canişinliğine layık olan Nazarali bey Dulkadiri kendi görevine koydu.⁶

Emirhan Söklen Dulkadirin⁷ büyük oğlu Abdullah Mühürdar ve Korçubaşı görevinde olmuştur lakin Abdullah bey dünyasını değiştigi için büyük kardeşi Rüstem bey onun yerine geçmiştir.⁸

II. Şah Abbas döneminde adı geçen daha bir Dulkadirli, Berhordar Sultan Kalkançı oğludur, o, Hürmüz hakimi idi.¹ 1639`da eski Korçubaşı

¹ - Muhammed Yusuf Kazvini, S.49-50, 213

² - Muhammed Yusuf Kazvini. S. 97-98

³ - İskender bey Münşi, c. 2. S 1345

⁴ - İskender bey Münşi, c.3. S. 1807

⁵ - Muhammed Yusuf Kazvini. S.118, c.2. s. 1067, 1165, 1168 ve İskender bey Münşi, c. 3. S. 1763

⁶ - Zeyle- Alem araye- Abbasi, S. 228, Muhammed Yusuf Kazvini. S. 186

⁷ - İsfahani Muhammed Masum, S. 142, 285

⁸ - Muhammed Yusuf Kazvini. S. 283, İsfahani Masum, S. 285

Emir Hanın oğlu Ümmet bey, Emir Hanın kardeşi Kara Han Sultanın yerine Hürmüz ve Bender Abbas'ın hakimi atanmış, sonra ise Söklen korçularının yüzbaşısı seçilmiştir. Handankulu Bey adlı başka bir Söklenli Dulkadir ise Yasavul söhbet görevine atanmıştır.²

II Şah Abbas'ın hakimiyetinden sonraki zamana ait kaynaklara ulaşamadığım için sonraki dönemde Dulkadirlerin faaliyetleriyle bağlı araştırma yapmadım. Sadece elimde bulunan Safevi döneminin çökmesine ait Mecuat-tavarih adlı bir kaynakta Dulkadir elinden üç şahsın ismi geçiyor. Onlardan biri Korçuluk görevinde çalışmış Haydarali bey Dulkadir³, diğeri Fars vilayetinden Emir Aslanhan Koruklu ve onun oğlu Şeref beyin adları vardır.⁴ Bu da Safevilerin son döneminde bile Dulkadirlerin yüksek vazifede olduğunu bir daha onaylıyor.

Gelecek araştırmalarımda II Şah Abbas döneminden sonraki zamanlarda devlet memuru olmuş Dulkadirlerle ilgili daha geniş bilgi edineceğime umut ediyorum.

Bu araştırmadan vardığım sonuç:

1-Dulkadirler Safevi Hanedanının teşkili ve Safevi devletinin yaranmasında büyük hizmetler göstermiş tayfalardan biridir.

2-Dulkadirler Anadolu'dan gelme ve yerli Türkler arasında Safevi devletine çok sadık kalan tayfa idiler. Onlar ister dış isterse de iç savaşlarda her zaman devletin yandaşı olmuşlar. Diğer tayfalarla kıyasladıkta Dulkadirlerin devlete karşı muhalefetleri olgusu yok derecesindedir. Tekkeli, Ustaclı ya Türkmenler tayfa şeklinde devlete karşı çıktıkları halde Dulkadirler tayfa değil, sadece ferdi şekilde ve çok az hallerde devlete muhalefet etmişlerdir.

3-Dulkadirler Safevi devleti yarandığından sonlarına dek bu tayfa devlete hizmet eden ve devlette önemli sayılan tayfalar arasında ilk sıralarda olmuşlardır.

4-Dulkadirler diğer Türk tayfalarına nisbeten Safevi hanedanının resmi mezhebi olan Şiilik ve o devirde yaygın olan sufiliye daha çok meyilli idiler.

5-Dulkadirler Safevi devletinde, diğer Anadolu Türkleri ile kıyasladıkta, ister sosyal isterse de politik bakımdan en faal tayfalardan

¹ - Muhammed Yusuf Kazvini. S.150 ve İsfahani Masum, S. 148

² - Muhammed Yusuf Kazvini. S. 295

³ - Muhammed Yusuf Kazvini. S.304

⁴ - Mirze Muhammed Halil Maraşiyeye-Safevi, Mecmuet-Tevarih, s. 131

biri idiler. Nitekim uzun seneler boyu Safeviler devletinin en büyük eyaletleri ve yüksek görevleri bu tayfanın idaresinde olmuştur.

6-Bu araştırmada ismi geçen Dulkadirlerden 22 kişi vali, 38 kişi emir ya hakim, 3 kişi Beylerbeyi vezifesinde çalışmışlardır. Elbette kaynaklarda vali, hakim, emir ve beylerbeyi hemen hemen aynı veya bir birine yakın vezife ismi gibi geçiyor.

Bunlardan başka ismi geçen Dulkadirliler arasında 7 kişi hanlık makamı almış, 12 kişi Mühürdar, 7 kişi Korçubaşı ve 1 kişi Korçu, 2 kişi İlçi, 3 kişi Yasavul söhbet, 1 kişi Yasavulbaşı, 2 kişi Yüzbaşı, 1 kişi Kapı ağası, 1 kişi Fermanferma, 1 kişi Tavaçıbaşı, 1 kişi Carçıbaşı, 1 kişi Darğa, ve 1 kişi Divani-Ali'nin reisi görevlerinde çalışmışlardır. Elbette bu görevde çalışanların arasında bazı kişiler bir kaç göreve daha sahip idiler.

İsimleri geçen bu Dulkadirlerden başka, Safevi devletinin hizmetinde olmuş, lakin bize malum tarihlerde isimleri kayıtlanmamış, belki diğer kaynaklar veya daha araştırılmamış kaynaklarda isimleri geçen Dulkadirler de vardır muhakak. Onların tanınmasını ve Safevi döneminin sonları ve sonraki hükümetlerin zamanında Dulkadirlerin faaliyetlerinin araştırılmasını umud ediyorum.

KAYNAKLAR

- Anonim yazar, Aləm Arayi- Safevi ya Alem Arayi- Şah İsmail, teshih Yedullah Şükri, İttılaat yayınevi, 1363 h. ş. Tahran
- Budaq Münşi Kazvini, Cevahirül- Ahbar, tashih Behramnejad Möhsün, Mirase Mektub yayınevi 1378h.ş. Tahran
- Gazi Ahmet Şerefeddin El- Kumi, Hülasetüt-Tevarih, c.1 ve 2., teshih İşraqi Ehsan, Tahran Univeristesi yayınevi, 1384 h.ş.Tahran
- Gündüz Tufan, Bozkırın Efendileri. Yeditepe Yayınevi, 2009. İstanbul
- Hasan Rumlu, Ehsenut-Tevarih, teshih Çarlz Siden (Orienta İnstitute Baroda), Şems yayınevi, 1931 m. Tahran
- İsfahani Muhammed Masum, Hülasetüs-Seyr, teshih Efşar İrec, Elmi yayınevi, 1368 h.ş. Tahran
- İskenedr bey Münşi, Tarihe Alem Arayi-Abbasi, c. 1, 2 ve 3., teshih Ridvani İsmayıl, Dünyaye-kitab yayınevi, 1377 h.ş.Tahran
- Mirze Muhammed Halil Maraşiye-Sefevi, Mecmuet-Tevarih, teshih Aştiyani Abbas İkbal, Tehuri ve Senai yayınevleri,1362 h.ş. Tahran
- Muhammed Möhsin Mostufi, Zöbdetüt-Tevarih, teshih Guderzi Behruz, Tahran Univeristesi yayınevi 1375 h.ş. Tahran
- Muhammed Yusuf Valeh Kazvini, İran der Zamane- Şah Sefi ve Şah Abbase- dovvom, teshih Nesiri Muhammed Rza, Encümeni-Asar ve Mefaheri-Ferhengi yayınevi, 1380 h.ş.Tahran
- Netenzi Mahmut ibn Hidayetullah, Nekavtul-Asar, teshih İşraqi Ehsan, Şirkete- İnetşarate- Elmi ve Ferhengi yayınevi, 1373 h.ş. Tahran
- Sümer Faruk, Neqşi Torkan Anatuli der Teşkil ve Tosiyeyi Dovlete-Safevi, çevirenler İşraqi E. ve İmami M. Gostere yayınevi 1371 h.ş. Tahran.
- Yinanç Refet, Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu yayınevi, 1989 m. Ankara

II. OTURUM

DULKADIRLI CEMAATLERİNİN HASILATINA AİT BİR TAHRİR DEFTERİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK*

Giriş

Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer grubu olan ve yaylak-kışlak sahaları başta kuzeyde Erciyes dağıyla Bozok yaylaları, doğuda Diyarbakır'a mümted sahalar ve güneyde de Gündüzlü ovasıyla Çukurova bölgeleri olan Dulkadirli Türkmenleri başka bölgelere de yayılmış cemaatleriyle büyük bir konar-göçer nüfusu oluşturmuşlardır. Maraş tahrir defterleriyle müstakil Dulkadirli tahrir defterlerinde Zülkâdiriye taifesine tâbi görünen Avşar cemaatleri de bu konar-göçer nüfusun yüksek çıkmasında önemli bir unsur olmuştur. Dulkadirli Türkmenleri diğer konar-göçerler gibi hayvancılıkla uğraşıp yaylak-kışlak güzergahlarında pazarlar kurarak ürünlerini satmış, deri, et, peynir, tereyağı gibi hayvan ürünlerini temin etmiş, develeriyle taşımacılık yapmış, avcılık ve kuşçulukla da uğraşmışlardır. Bu bildiride Dulkadir Türkmenlerine tâbi taife ve cemaatlere ait tarihsiz, sayfaları eksik ve üst kısımları çürümüş bir tahrir defteri incelenecektir.

Dulkadir Beyliği'ni kurup Akkoyunlu, Memluk ve Safevî devletlerinde de mühim siyasî roller oynayan Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer grubu Dulkadirli Türkmenlerinin Oğuzların Bozok koluna ve boy olarak da Bayat boyuna mensup oldukları bildirilmektedir.¹ Dulkadirli Türkmenleri Maraş çevresinden başka Güneydoğu

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, e-posta; meliacik63@yahoo.com

¹ Faruk Sümer, *Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar*, Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu 10-11 Şubat 1986, Ankara 1987, s.45.

Anadolu'dan Ege kıyılarına kadar uzanan geniş bir sahada yerleşmiş ve konar göçerlik etmişlerdir. Bununla birlikte, tahrir defterlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kangal, Gürün, Şarkışla ve Divriği havalisinde konar-göçerlik eden bazı Türkmenlerin de Dulkadirli Türkmenlerine mensup oymaklardan oluştuğu görülmektedir. Dulkadirli Türkmenlerinin ana kütlesi başta Oğuzların Bayat, Avşar ve Beydilli boyları olmak üzere Yıva, Eymür, Kargın, Bayat, Yazır gibi boylarından oluşmuş ve bu çatı altında Dokuz, Cerid, Ağcakoyunlu, Anamaslu, Kızıllı, Kara Yuvalı, Eymir, Avcı, Döngelleli, Gurbetan, Avşar, Çimeli, Alcı, Çağıranlı, Gündesli, Tecirli, Küşne, Eymürlü gibi 700'e yakın cemaat bulunmuştur. Tahrir defterlerinden bu cemaatlerin 16. yy sonlarına doğru yaklaşık 40000 vergi nüfusuna sahip buldukları görülmektedir. Bayat ve Beydilli boylarıyla birlikte Dulkadir Beyliği'ni kuran Avşarlar arasında Kuzey Suriye Avşarlarından İmanlı Avşarları başta gelmektedir. Ayrıca Maraş tahrirlerinde Afşar-ı Bedin, Alishirli, Anızmanlı, Avşar Yörüğü, Aydoğmuşlu, Bahşayışlı, Balaban, Bucak, Burhanlı, Çiğdemli, Deliler, Derzilü, Gündüzlü, Hoca Fakihli, Kozanlı, Köpekli gibi birçok Avşar cemaatine rastlanması eski Dulkadir sahasının büyük bölümünün Avşar kökenli olduğuna işaret sayılabilmektedir. Dulkadirli Türkmenleri sayıca kalabalık olduklarından, zamanla ikiye ayrılarak bir kısmına ifrâz-ı Zülkâdiriyye denilmiş ve bu Türkmenler başta Çukurova olmak üzere Ankara, Afyon, Aydın ve Balıkesir'e kadar uzanan bir sahada yerleşmişlerdir.

ABSTRACT

Turkmen Dulkadir is a group of nomadic most populous in Anatolia. Spring-winter quarters in the north areas of Mount Erciyes and Bozok highlands, areas extending east to Diyarbakir in the south pastures Gündüzlü regions and the Cukurova plain. Outspread to other regions and communities have formed a large nomadic population. Maras revaluation tax registers and registers with the detached Dulkadirli Zülkâdiriye related Avsar communities that are connected to the high occurrence of this nomadic population, constituted an important element. The Turkmen Dulkadirli such as other nomadic cattlestruggle, spring-winter quarters by establishing routesmarkets its products sold, leather, meat, cheese, butter, animal products, such as to have obtained, had with camels transportation, have been busy with the hunting and birding. In this paper will be examined depending on Dulkadir Turkmen

communities connected a revaluation book undated, pages missing, and the upper parts of the decayed.

Key words: Turkmen Dulkadir, Revaluation, Revaluation book, Nomadic, Spring-winter

KONAR-GÖÇERLİK

Türklerin karakteristik özelliklerinden birisi de sürekli yer değiştirip konar-göçer bir hayat yaşamalarıdır. Türk-İslam devletlerinde hâkim olan fetih anlayışı konar-göçer Türk boylarının aktif biçimde kullanılmasını gerektirmiş ve herhangi bir yer fethedilmeden önce bu boylar sınır boylarına yerleştirilerek o bölgelerin içten fethedilmesi hedeflenmiştir. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya akın akın gelen konar-göçer Türk boylarının Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında çok önemli katkıları olmuş ve bu boylar Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde fethedilen toprakların işlenip kullanılması ve vergilendirilmesi gibi hususlarda önemli görevler üstlenmişlerdir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde uç bölgelere yerleştirilen konar-göçer Türkmenler gerektiğinde devlete asker yetiştirmiş, hayvancılıkla geçinmiş, sınır boylarının güvenliğinden sorumlu tutulmuşlardır. Osmanlı toplum yapısına bakıldığında yarı göçebe hayat yaşayan konar-göçer aşiretlerin mühim bir bölüm oluşturduğu görülmektedir. Aşiret, yarı göçebe hayatı yaşayan, boyun altında, cemaatin üstünde bir topluluk olup akrabalık ilişkilerine dayanan, ortak çıkar ve yarar sağlamak için bir araya gelen insanların oluşturduğu birlikteliktir.¹ Aşiretlerin adlandırılmasında Türkmen ve Yörük tabirleri kullanılmış ve Kızılırmak'ın doğusunda kalan aşiretlere Türkmen, batısında Ege, Marmara ve Rumeli bölgelerinde yaşayan aşiretlere de Yörük denilmiş, Maraş ve çevresinde yaşayan Dulkadirli Türkmenlerine ise hem Türkmen hem de Yörük tabiri kullanılmıştır.² Anadolu'nun içlerine doğru gidildikçe konar-göçerliğin azaldığı dikkati çekmektedir.

¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s.12; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s.14; M. Halil Yinanç, "Aşiret", İA (MEB), C.1, İstanbul 1993, s.710; Y. Halaçoğlu, "Aşiret", DİA, C.1, İstanbul 1991, s.9; Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolusunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev. Müfit Günay), İstanbul 2000, s.78; İbrahim Solak, *XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri*, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2002, s.110.

² Faruk Sümer, *XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış*, İÜİFM, C. XI, İstanbul 1949-1950, s.511, 520; İ. Solak, agm. s.110.

Konar-göçerler reâyâdan sayılmakla beraber hayat tarzlarınınca farklı bir kategoride değerlendirilmiş, yerleşik halkın verdiği vergileri vermeyip kendilerine mahsus bir nizam içinde ele alınmışlardır. Tahrir defterlerinde 24 Oğuz boyuna ait yerlerle cemaat kethüdalarının adını taşıyan köylerin çok sık görülmesi konar-göçerliğin yaygınlığının bir işaretidir. Osmanlılarda ilk kanun metinlerinde yörük veya konar-göçerlerden bahsedilmezken, Kanunî devrinde idarî ve malî mükellefiyetlerini gösteren mufassal kanunnâmeler yazılmıştır. Konar-göçerler hayat tarzlarının bir gereği olarak hayvanlarına otlak bulmak amacıyla yaylak-kışlak hareketine bağlı kalmış, küçük çapta da olsa ziraatla uğraşmış, kimseye raiyyet kaydedilmemiş ve mükellefleri bennâk, mücerred ve kendi kendine yeten hanelerden ibaret bulunmuştur.¹ Konar-göçerlerden âdet-i ağnâm, yaylak-kışlak resmi, resm-i arûs (gerdek), yave akçesi (sahipsiz tutulan hayvanlar için alınan, kaçkun da denilen vergi) ve bâd-ı hevâ(bir kimsenin mal ve mülküyle davarına zarar verenden alınır), salgun (masraflar vergi kaynaklarından karşılanamadığında seferberlik hâli içinde gerekli para, hizmet, eşya ve mahsûlün muhtelif bölgelere tevzîyle alınmış bir vergi) gibi vergiler alınmıştır. Konar-göçerlerin asıl meşguliyeti hayvancılık olmuş ve bu yolla imparatorluğun et, süt, yağ, peynir, deri vb. ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu bildirin konusu da, konar-göçer Dulkadirli cemaatlerinin ödediği koyun, yave, arûsâne ve salgun vergilerini, vergi mükelleflerini ve toplanan vergi hasılatını gösteren lokal bir tahrir defteridir.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ

Arapça bir kelime olan ve lügatte yazma, kaydetme, deftere geçirme anlamlarına gelen tahrir, nüfus ve arazi tespiti için yapılan yazma yerinde kullanılmış bir tabirdir. Osmanlı Devletinde fethedilen yerlerde uygulanacak idari teşkilat çerçevesinde nüfus, arazi ve emlakın tespit edilip kaydedilmesi neticesinde tapu tahrir defterleri ortaya çıkmıştır. Tahrir yapılırken esas birim sancak olmakla beraber fazla geniş olmayan vilâyetler de bir sayım ünitesi olarak belirlenmiştir.² Tahrirde, tahririn yapıldığı idarî üniteye köy ve kasabalarda yaşayan yetişkin erkek nüfusla ellerindeki toprak miktarları, tâbi tutuldukları vergiler, kendi ve

¹ Anadolu ve Rumeli’de yaşayan konargöçer Türkmenler hakkında daha geniş bilgi için: “Yör-Türk Vakfı, *Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, (Yör-Türk Vakfı 14 Mayıs 2000 Tarsus), Ankara 2000’e bakılabilir.

² Halil Sahillioğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 1989, s.27.

babalarının adları, her köyün kimin timar, mülk veya vakfı olduğu, ekimi yapılan tarım ürünleriyle yetiştirilen hayvanların çeşit ve miktarları, öşür ve rüsum değerleri belirtilmiş, şehir, kasaba, köy ve mezraalarla yaylak-kışlak mahallerinde yaşayanların isimleriyle hukukî ve iktisadî statüleri, alınan vergilerin cins ve miktarları, toprağı tasarruf şekilleri, mülkiyet ve vakıf sistemi ayrı ayrı kaydedilmiştir. Tahrir, öncelikle timar sisteminin bir gereğı olarak bölgedeki gelir kaynaklarının tespiti için yapılmış ve şehir, kasaba, köy ve çiftlikler dolaşarak vergi mükellefleri, vergiden muaf olanlar ve muafiyet sebepleri yazılmış, topraklı ve topraksız köylüler, evli ve bekar haneleri, meslek grupları, ilmiye mensupları, ihtiyar ve sakatlar ayrı ayrı kaydedilmiş, köy meraları, orman konusu, yaylak ve kışlağı, çayırı, yetiştirilen mahsullerle yıllık vergi miktarları gösterilmiştir.¹ Günümüze 2334 cildi ulaşabilen² tapu tahrir defterleri bilhassa 16-17. yüzyıl beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında çok önemli tarihi ve istatistiki bilgiler vermektedir. Düzenli biçimde tutulan bu defterler fethi müteakip ilk tahrirden sonraki genel değişiklikler, vergi gelirlerindeki artma-azalma, yeni bir padişahın cülusu, kaybedilen bir yerin istirdadı gibi sebeplerle yenilenmiş, uzun süreli saltanat dönemlerinde ise tahrir 30-40 yılda bir tekrarlanmıştır.³ Tahrirlerin, timar işlerinin kontrol ve tanzimi, eyalet siteminin düzenli işlemesi, boşalan yerlerin imar ve iskânı, piyade, derbendci, köprücü gibi geri hizmet erbabının istihdamı, tahta yeni çıkan padişahın hâkimiyetinin tesisi, yeni fethedilen yerlerde Osmanlı nizâmının kurulması, toprak tasarruf edenler arasındaki anlaşmazlıkların halli gibi birçok faydası olmuştur. Tahrir sadece gelirlerin tespiti için değil, bölgedeki vakıflar, konar-göçerler, piyade ve müsellemlerin tespiti için de yapılmıştır. Tahrirde tutulan ayrıntılı deftere mufassal, mufassalın özeti mahiyetinde teşkilat, köy adları ve yıllık hasılatın topluca kaydedildiğı deftere de icmâl defteri denilmiştir. Ayrıca, bir bölgede iki tahrir arasındaki sürede yapılan

¹ Ö.Lütfi Barkan, *Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri I*, İÜİFM, C.II, S.1-2, İstanbul, 1940, s.20; *Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*, TM, C.X, Ankara, 1951-1953, s.9; *Tahrir Defterleri’nin İstatistik Verimleri Hakkında Bir Araştırma*, IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Ankara, 1952, s.292-293; Ö.L.Barkan-E. Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, TTK, Ankara 1988.

2

http://www.tkgm.gov.tr/tapuarsiv/index.php?page=sayfalar&op=tapu_arsiv_genel_bilgiler, 24 Mayıs 2011 21:01.

³ Mustafa Öztürk, *1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri*, OTAM, S.8, Ankara, 1997, s.250.

işlemlerle idari değişiklik, timar tevcihi, vergi muafiyeti vs.nin sürekli işlendiği rûznâmçe, derdest veya tahvil defteri denilen defterler de tutulmuştur.¹ Tahrir, mutemed bey veya kadılar arasından atanmış bir tahrir emini tarafından yapılır, tahrir emini şaibeleri önlemek için o bölgenin kadısı, bütün timar sahip veya temsilcileri, havas-ı hümâyûn yetkilileri, vakıfların mütevellileri ve mülk sahiplerinin katıldığı bir toplantı düzenler, sayımda önce merkezi kazadan başlanıp diğer kazalara geçilir, yalnız aile reisleri ve kazanç sağlayabilecek bekârlar sayılıp kadın ve çocuklar sayılmaz, kocasının çiftliğini işlemeyi üstlenmiş dul kadınlar bive diye kaydedilip indirimli bir vergiye tâbi tutulur, vergi veremeyecek durumdaki a'mâ, kötürüm, deli, takatsız ve yaşlılarla imâm, müezzin, hatip, papaz, şeyh, derviş ve seyyid olanlar ayrıca işaret edilir, sayım bitiminde hâsılın eski defterlerden düşük olmamasına dikkat edilir, kayıtlar temize çekilip merkeze gönderilir ve merkez de resmiyet ifade eden bir tuğrayla defteri onaylardı.² Merkezde hazırlanan müsveddeler iki nüsha halinde temize çekilerek icmâl ve mufassal defterleri hazırlanır, daha sonra padişah tuğrasını taşıyan bir defter ait olduğu beylerbeyliğe gönderilip diğeri defterhânedede saklanır, bir sancağın idarî olarak bağlı bulunduğu beylerbeylik değiştiğinde o sancağa ait defterler yeni bağlandığı eyâlete gönderilirdi.³ Yeni bir padişahın tahta çıkması veya umumi değişikliklerden dolayı ilk tahriri müteakip yeni bir tahrir daha yapılır ve bu durumda ikinci tahrir defterine *defter-i cedîd*, ilkinde ise *defter-i atık* denirdi. Üçüncü bir tahrir yapıldığında ise ilk tahrir defterine *defter-i köhne*, ikincisine *defter-i atık* ve üçüncüsüne de *defter-i cedîd* denirdi.⁴

DULKADİRLİ CEMAATLERİNE AİT “BOA MAD 23010” No’lu TAHRİR DEFTERİ

Tahrir defterlerinin sadece belli bir bölgede ve bir taife üzerinde yapılmış olanları da bulunmakta olup bunlardan birisi de BOA

¹ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara 1988; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s.46-58; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “Tahrir”, C.III, MEB, İstanbul 1983, s.376.

² Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ 2003, s.XXII; Halil Sahillioğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 1989, s. 29-31.

³ Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi*, Osmanlı, C.6, Ankara, 1991, s.313.

⁴ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (1518-1566)*, Ankara, 1989, s.3.

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi) MAD (Maliyeden Müdevver Defterler) nr.23010'da kayıtlıdır. Bu defter eksik, tarihsiz, çürümüş ve yıpranmış bir tahrir defteri olup şu ana kadar bildiğimiz kadarıyla üzerinde bir çalışmada yapılmamıştır. Üzerinde tarihi yazılı olmayan bu defter büyük ihtimalla 16.yüzyıla, bir ihtimal de 17.yüzyıl başlarına aittir. Bilindiği üzere tahrir usulü 16. yüzyıl sonuna kadar muntazaman devam etmiş, 17.yy ortalarından itibaren terkedilerek yeni usuller uygulanmıştır. Bugün elde bulunan tapu tahrir defterleri BOA ile Ankara Tapu Kadastro Gen. Müd. arşivinde bulunmaktadır. Dulkadir Türkmenlerine mensup bazı aşiretlere dair ilk bilgiler Bozulus Türkmenlerinin 1540'da yapılan tahririnde görülebilmektedir. Maraş ve çevresinde yaşayan Dulkadirli cemaatlerine ait çeşitli tarihlerde tahrirler yapılmış olup elde bulunan ilk tahrir defterleri Maraş'ın Dulkadir Beyliği'nden Osmanlı hâkimiyetine geçtiği 1522 tarihinden başlamakta ve 1526, 1530, 1561 ve 1563 tarihleriyle devam etmektedir.¹ Bu defterlerden 1530 icmâl tahrir defteri ve 1563 mufassal tahrir defteri yayımlanmıştır.² BOA nr.402'de kayıtlı olan defterin de tıpkı incelediğimiz defter gibi eksik, yıpranmış ve tarihsiz olduğu dikkati çekmektedir.

BOA MAD nr.23010'da kayıtlı olan incelediğimiz defter, Dulkadirli'lere bağlı muhtelif cemaatlerden alınan âdet-i aġnâm, resm-i yave, resm-i arûsâne, salgun vergileriyle toplam hasılatın miktarını göstermektedir. Bilindiği üzere BOA MAD fonu, Maliye Bakanlığı'ndan 1945 yılında yıġın hâlinde devralınan 26000'e yakın defterin tasnifidir. Bu tasnifte muhtelif maliye kalemlerine ait defterlerden başka, arazi tahriri, saray, yeniçeri, mevâcib vs. defterler de bulunmakta olup, tasnifte önce arap harfleriyle her defterin üç nüsha fişi çıkarılmış ve fişler kronolojik, numara sırası ve konularına göre olmak üzere üç grup hâlinde kutulara yerleştirilerek araştırmacılara sunulmuştur. 830/1427 yılında başlayıp 1346/1927 yılına kadar gelen tasnifteki son defterin sıra numarası 23138'dir.³ Bu durumda, bizim incelediğimiz 23010 nr.lı defterin,

¹Bu defterlerden 1526 tahriri BOA Mufassal Tahrir Defteri nr.402, 1530 tahriri BOA İcmâl Tahrir Defteri nr.998, 1561 tahriri BOA İcmâl Tahrir Defteri nr.331, 1563 tahriri ise Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Mufassal Tahrir Defteri nr.101'de kayıtlıdır.

² 998 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ve Arab ve Zü'l-Kâdiriyye Defteri 937/1530, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen.Müd., Ankara 1999; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri 1563, I-II, Ankara 1988.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Devlet Arşivleri Gn. Müd., Yayın Nu:108, İstanbul 2010, s.266.

kronolojik sıraya göre en son sıradaki 23138 nr.lı deftere çok yakın bulunması tarihinin de eskiliğine işaret etmektedir. Zira kronolojik sıra, en yeni tarihten en eski tarihe göre yapıldığında böyle bir sıra ortaya çıkmakta ve bu da defterin ilk tahrirlerin yapıldığı 16.yüzyıla yakın bir tarihte düzenlendiğine işaret sayılabilmektedir. Bu çalışmamızda Faruk Demirtaş'ın BOA tahrir defterleriyle Tapu Kadastro Arşivi Kars-ı Zülkadriyye defteri nr, 991 ve diğerlerini inceleyerek hazırladığı makalelerinden¹ istifade ettiğimizi belirtmeliyiz.

BOA MAD 23010 No'lu TAHRİR DEFTERİ

İncelediğimiz tahrir defterinde cemaat ve taife adının yazılı olduğu başlık kısmı aynen transkribe edilmiştir. Kişi adlarını gösteren listeden ise sadece ilk sırada yer alan ve genellikle o cemaatin kethüda veya beyini gösteren kişinin adı transcribe edildi. Daha sonra gelen istatistiki kayıtlar ise aynen aktarılmıştır.

Cemâ'at-i Aydullu an-tâife-i Zülkâdiriyye.

Devletcan veled-i İsa... 140 kişi.

Hâsıl 14801. âdet-i ağnâm 13500, resm-i yave 43, resm-i arûsâne 86, salgun 172

Cemâ'at-i Yuvalu tâbi'-i İsmail Kethüda an-tâife-i Yaban eri

İsmail veled-i Hacı Bekir Budak ? 100 kişi.

Hâsıl 231. resm-i yave 33, resm-i arûsâne 66, resm-i salgun 132

Cemâ'at-i Köpeklü an-tâife-i Zülkâdiriyye yaylakçıyan. Mahmud veled-i Osman...31 kişi. **Hâsıl 11532**

Baş kısmı yok **Hâsıl 4098.** âdet-i ağnâm 4000, resm-i yave 14, resm-i arûsâne 28, salgun 56

Cemâ'at-i Bayındır tâbi'-i Yaylı Hoca an-tâife-i Yaban eri yaylakçıyan

Yaylı Hoca veled-i İvaz...100 kişi

Mahalle-i Hüseyin Kethüda an-cemâ'at-i mezbûr. Hüseyin veled-i saru... 83 kişi..

Hâsıl 413. resm-i yave 59, resm-i arûsâne 118, salgun 236

¹ Faruk Demirtaş, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları*, AÜ DTCF Dergisi, C.7, S.2, Ankara 1949, ss.321-365; *Üçoklu Oğuz Boylarına Ait (Bayad - Karkın) Vesikalar I Bayad*, ay, ss. 366-385.

Cemâ'at-i Bedin(Bedil) Afşarı be-nâm-ı Tabgı an-tâife-i Zülkâdiriyye *yaylakçıyan*

Karlu veled-i Mirza...202 kişi.....(üst kısım çürümüş olduğunda hiçbir bilgi yazılamadı)

Cemâ'at-i Taifi ? Afşar tâbi'-i Receb Kethüda an-tâife-i Zülkâdiriyye (üst kısım çürümüş)

Safa? veled-i Sarı....252 kişi

Cemâ'at-i mezbûre be-nâm-ı Avretlü Yaycı

Hüseyin veled-i Yusuf...34 kişi

Cemâ'at-i Afşar tâbi'-i Erkiydı (Erkondu T) ? an-tâife-i Zülkâdiriyye

Hasan veled-i Ekber...15 kişi

Mahalle-i Arkalu (üst kısmı çürümüş, T.Urfalu?), 29 kişi... (son kişi:Abdülkadir veled-i Mehmed)

Cemâ'at-i Gazilü tâbi'-i cemâ'at-i mezbûr

İmirza veled-i Ali...23 kişi **Hâsıl 33162.** âdet-i ağnâm 31000, resm-i yave 166, resm-i arûsâne 332, salgun 664

Cemâ'at-i Afşar-ı Bedin (Piri Beg T.?) tâbi'-i Gökçe Hacı an-tâife-i Zülkâdiriyye

Hüseyin veled-i Gökçe...49 kişi

Hâsıl 2540 (T.80 ?). âdet-i ağnâm 2400, resm-i yave 20, resm-i arûsâne 40, salgun 80

Cemâ'at-i Hoylu tâbi'-i kabîle-i Afşar an-tâife-i Zülkâdiriyye 65 kişi

Hâsıl 2322. âdet-i ağnâm 2200, resm-i yave 26, resm-i arûsâne 32, salgun 64

Cemâ'at-i Kerîmüddinlü tâbi'-i tâife-i Zülkâdiriyye

Ahmed veled-i İlyas... 68 kişi

Hâsıl 348. âdet-i ağnâm 180, resm-i yave 24, resm-i arûsâne 48, salgun 96

Cemâ'at-i Uç an-tâife-i Yaban eri.

Haydar veled-i Selim...65 kişi

Hâsıl 168. resm-i yave 24, resm-i arûsâne 48, salgun 96

Cemâ'at-i Kamdalı Afşar an-tâife-i Zülkâdiriyye 30 kişi...

Hâsıl 1852. âdet-i ağnâm 1800, resm-i yave 7, resm-i arûsâne 15, salgun 30

Cemâ'at-i Kozaklu an-tâife-i Zülkâdiriyye

Mûsâ veled-i Osman...neferen 9, müzevvec 6 mücerred 3. 50 kişi...

Hâsıl 77. resm-i yave 11, resm-i arûsâne 22, salgun 44

Cemâ'at-i Kozan tâbi'-i Bozoklu Hacı Günütoğmuş tâife-i Yaban eri. *el-mezbûr Gurilinde ? kışlayup Soğanlu nâm mevzi'de yaylarlar hâric-i cedvele terk edildi. Tâife-i mezbûre yaylaka çıkmayup hâric-i cedvelde olmağın resm-i raiyyet mukâbelesinde resm-i şâkku'l-mezra'ı virmege razı oldukları kayd-ı defter olundu.* 181 kişi.....

Hâsıl 3220 âdet-i ağnâm 2800, resm-i yave 60, resm-i arûsâne 120, salgun 240

Cemâ'at-i mezbûre tâbi'-i Ahmed Kethüda. *Tâife-i mezbûre Guriline ? tâbi' Kaçkınağaç nâm mevzi'de kışlayup Soğanlu'ya tâbi' Kuruçayhanı nâm koruda yaylarlar, hâric-i cedvele terk edildi*

Ahmed veled-i Ali...40 kişi..... **Hâsıl 1070** âdet-i ağnâm 1000, resm-i yave 10, resm-i arûsâne 20, salgun 40

Cemâ'at-i Gökkarlu an-tâife-i Zülkâdiriyye

37 kişi..... **Hâsıl 1255** âdet-i ağnâm 1150, resm-i yave 15, resm-i arûsâne 30, salgun 60

Cemâ'at-i Delüler Afşarı an-tâife-i Yaban eri

Hacı Mehmed veled-i Hacı Ali.....28 kişi....**Hâsıl 49.** resm-i yave 7, resm-i arûsâne 14, salgun 28

Cemâ'at-i Sa'îd Fakîhlü tâbi'-i İmâmetlü Kızıllu an- tâife-i Zülkâdiriyye

Arab veled-i Eymür....59 kişi...

Hâsıl 2176. âdet-i ağnâm 2050, resm-i yave 18, resm-i arûsâne 36, salgun 72

Cemâ'at-i Puyaklu Yaruçuk yurduyu yaylarlar der-kurb-i Yılanlu 5 kişi....

Hâsıl 10. resm-i yave 1, resm-i arûsâne 3, salgun 6

Cemâ'at-i Kanâatlü Tokuz an- tâife-i Zülkâdiriyye

154 kişi...**Hâsıl 3178** ? âdet-i ağnâm 3000, resm-i yave 11, resm-i arûsâne 23, salgun 144...

CEMAATLER

Cemâ't-at-i Aydullu an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Yuvalu tâbi'-i İsmail Kethüda an-tâife-i Yaban eri

Cemâ't-at-i Köpeklü an-tâife-i Zülkâdiriyye *yaylakçıyan*

Cemâ't-at-i Bayındır tâbi'-i Yaylı Hoca an-tâife-i Yaban eri *yaylakçıyan*

Cemâ't-at-i Bedin(Bedil) Afşarı be-nâm-ı Tabgı an-tâife-i Zülkâdiriyye *yaylakçıyan*

Cemâ't-at-i Taifi ? Afşar tâbi'-i Receb Kethüda an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i mezbûre be-nâm-ı Avretlü Yayıcı

Cemâ't-at-i Afşar tâbi'-i Erkiydı (Erkondu T) ? an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Gazilü tâbi'-i cemâ't-at-i mezbûr

Cemâ't-at-i Afşar-ı Bedin (Piri Beg T.?) tâbi'-i Gökçe Hacı an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Hoylu tâbi'-i kabîle-i Afşar an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Kerîmüddinlü tâbi'-i tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Uç an-tâife-i Yaban eri

Cemâ't-at-i Kamdalu Afşar an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Kozaklu an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Kozan tâbi'-i Bozoklu Hacı Günütoğmuş tâife-i Yaban eri

Cemâ't-at-i mezbûre tâbi'-i Ahmed Kethüda

Cemâ't-at-i Gökkarlu an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Delüler Afşarı an-tâife-i Yaban eri

Cemâ't-at-i Sa'id Fakîhlü tâbi'-i İmâmetlü Kızıllu an-tâife-i Zülkâdiriyye

Cemâ't-at-i Puyaklu Yaruçuk yurduyu ? yaylarlar der-kurb-i Yılanlu

Cemâ't-at-i Kanâatlü Tokuz an-tâife-i Zülkâdiriyye: 1840 kişi

HASILAT MİKTARINA GÖRE CEMAATLERİN SİRALAMASI

- 14801: Cemâ't-i Aydullu an-tâife-i Zülkâdiriyye
33162: Cemâ't-i Gazilü tâbi'-i cemâ't-i mezbûr
11532: Cemâ't-i Köpeklü an-tâife-i Zülkâdiriyye *yaylakçıyan*
4098: Baş kısmı yok
3220: Cemâ't-i Kozan tâbi'-i Bozoklu Hacı Günütoğmuş tâife-i
Yaban eri
3178: Cemâ't-i Kanâatlü Tokuz an- tâife-i Zülkâdiriyye
2540: Cemâ't-i Afşar-ı Bedin (Piri Beg T.?) tâbi'-i Gökçe Hacı
an-tâife-i Zülkâdiriyye
2322: Cemâ't-i Hoylu tâbi'-i kabîle-i Afşar an-tâife-i
Zülkâdiriyye
2176: Cemâ't-i Sa'îd Fakîhlü tâbi'-i İmâmetlü Kızıllu an- tâife-
i Zülkâdiriyye
1852: Cemâ't-i Kamdalı Afşar an-tâife-i Zülkâdiriyye
1255: Cemâ't-i Gökkarlu an-tâife-i Zülkâdiriyye
1070: Cemâ't-i mezbûre tâbi'-i Ahmed Kethüda
413: Cemâ't-i Bayındır tâbi'-i Yaylı Hoca an-tâife-i Yaban eri
yaylakçıyan
348: Cemâ't-i Kerîmüddinlü tâbi'-i tâife-i Zülkâdiriyye
231: Cemâ't-i Yuvalı tâbi'-i İsmail Kethüda an-tâife-i Yaban
eri
168: Cemâ't-i Uç an-tâife-i Yaban eri
77: Cemâ't-i Kozaklu an-tâife-i Zülkâdiriyye
49: Cemâ't-i Delüleri Afşarı an-tâife-i Yaban eri
10: Cemâ't-i Puyaklu Yaruçuk yurduyu ? yaylarlar der-kurb-
i Yılanlı
Toplam Hâsıl: 82502 akçe

KALEMLERE GÖRE VERGİ MİKTARLARI:

- âdet-i ağnâm 65080
resm-i salgun 2260
resm-i arûsâne 1129
resm-i yave 549

TOPLAM:69018 (82502)

VERGİ HASILATI BELİRTİLMİYENLER:

Cemâ'at-i Bedin(Bedil) Afşarı be-nâm-ı Tabgı an-tâife-i Zülkâdiriyye yaylakçıyan

Karlu veled-i Mirza...202 kişi.....(üst kısım çürümüş)

Cemâ'at-i Taifi ? Afşar tâbi'-i Receb Kethüda an-tâife-i Zülkâdiriyye Safa? veled-i Sarı....252 kişi

Cemâ'at-i mezbûre be-nâm-ı Avretlü Yayıcı Hüseyin veled-i Yusuf...34 kişi

Cemâ'at-i Afşar tâbi'-i Erkiydı (Erkondu T) ? an-tâife-i Zülkâdiriyye Hasan veled-i Ekber...15kişi

Mahalle-i Arkalu (üst kısmı çürümüş, T.Urfalu?), 29 kişi... (son kişi:Abdülkadir veled-i Mehmed)

Vergi ayrıntısı bulunmayan:

Cemâ'at-i Köpeklü an-tâife-i Zülkâdiriyye yaylakçıyan Mahmud veled-i Osman....31 kişi. Hâsıl 11532

SONUÇ

Oğuzların Bozok koluna ve boy olarak da Bayat boyuna mensup olup bünyesinde Oğuz boylarından birkaçını ve bunlara bağlı cemaat ve aşiretleri barındıran, kendilerine hem Türkmen hem de Yörük tabiri kullanılan ve Dulkadir Beyliği'ni de kurmuş olan Dulkadirli Türkmenleri, Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer gruplarından olup çeşitli tarihlerde tahrir-i nüfus ve vergi işlemine tâbi tutulmuşlardır. Bu bildiride Dulkadir Türkmenlerine tâbi taife ve cemaatlere ait bir tahrir defteri incelenmiştir. Tahrir defterlerinin çoğunluğu belli bir ülke, bölge veya coğrafyada genel düzeyde yapılmıştır; incelediğimiz tahrir defteri ise sadece belli bir bölgede, Dulkadirli Türkmenleri ve ona tâbi cemaatler üzerinde yapılmıştır. Tahririn yapıldığı bölge büyük ihtimalle Maraş ve çevresidir. Bu tahrir defteri eksik, tarihsiz ve üst kısımları çürümüş de olsa büyük kısmı okunabilir ve faydalanılabilir vaziyettedir. Büyük ihtimalle 16. veya 17.yüzyılın başlarına ait olan defterde yer adlarından ziyade cemaat adları geçmekte ve kaynaklarda adı geçmeyen isimlere de rastlanmaktadır. Bu yönüyle de yeni çalışmalara ışık tutucu mahiyet arz etmektedir. Defterde

Dulkadirli cemaatlerinden alınan ağnâm, yave, arûsâne ve salgun vergileri ve miktarları gösterilmiş olup, bunlardan salgun vergisinin ağnâmdan sonra ikinci sırada bulunması devlet açısından bir müzayaka ve darlık bulunduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere salgun vergisi, masraflar vergi kaynaklarından karşılanamadığında tıpkı seferberlik hâli gibi, muhtelif bölgelere hizmet, eşya ve mahsûl dağıtımı yapılarak alınmış bir vergidir. Böyle bir durum da 17.yüzyılın ilk yarısını işaret eder gibidir. Defterde eksik kısımlar hariç Dulkadirli cemaatlerinden toplam 1840 kişinin ismi ve künyesi kaydedilmiş olup alınan vergi ise eksik kısımlar hariç 82502 akçedir. Bu vergi kalemlere göre: ağnâm 65080 akçe (guruş), salgun 2260 akçe, arûsâne 1129 akçe, yave 549 akçedir.

**XIX. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINA AİT VAKIF
MUHASEBE KAYITLARINDA YER ALAN MARAŞ
VAKIFLARI**

Doç. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN*

Okt. Erhan ALPASLAN**

Giriş

Vakıf, belli gayelerin gerçekleşmesi için menkul veya gayr-i menkulün bir amaca tahsisidir. Sözlükte vakıf, “durma, durdurma, hareketten mahrum bırakma ve hapsedme” gibi manalara gelmektedir.¹ Vakfiye ise, vakfın kuruluş gayesini, bu gayenin gerçekleşmesi için ne miktarda menkul veya gayr-i menkul vakfedildiğini ve bunların nasıl işletileceğini, gelir ve giderlerinin hangi esaslar dâhilinde yapılacağını gösteren ve hâkim kararıyla tescil edilen yazılı bir vesikadır.² Vakıflar başlangıçta ferdî veya mahallî ihtiyaçların karşılanması gayesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra içtimaî, iktisadî, sosyal, kültürel ihtiyaçların giderilmesindeki fonksiyonları sebebiyle yaygınlaşmış; eğitim, sağlık, bayındırlık, ulaşım, sosyal güvenlik ve güzel

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyesi, e-posta; bilgin.ms@hotmail.com

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyesi.

¹ Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983), s.27.

² Bahaeddin Yediyıldız: "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri" Vakıflar Dergisi, sayı. XX, (Ankara: 1988), s. 404.

sanatlar alanında da insanlığın hizmetine girmiştir. Denilebilir ki vakıf insanlık tarihinin en önemli bir yardımlaşma kurumudur.

Türk-İslam dünyasında toplumsal hayatın en önemli kurumlarından olan vakıflar, sosyal ve iktisadî hayat üzerinde derin tesirler yapan dinî-hukukî müesseselerdir.¹ Bir Türk-İslam devleti olarak Osmanlı Devleti de kendinden önce başlamış olan bu geleneği devam ettirmiş ve bir vakıf medeniyeti inşa etmiştir. Osmanlı Devletinde vakıf geleneğinin başlangıcı, devletin kuruluşuna kadar gitmektedir. Nitekim ilk vakfın, Orhan Bey zamanında tesis edildiği kabul edilmektedir.²

Osmanlı Devletinde vakıf kurumu, diğer kurumlarda olduğu gibi XIX. yüzyılda bir takım değişikliklere tabi olmuştur. İdareyi bir çatı altına toplama ve kurumda bir takım yenilikler yapmak amacıyla, Sultan II. Mahmut zamanında 14 Ekim 1826 tarihinde çıkarılan irade-i seniyye ile Darphane Nezareti'nden ayrılarak "*Evkaf-ı Hümayûn Nezareti*" adıyla yeni bir nazırlık kurulmuştur.³ Böylece vakıflar bu günkü anlamda bir bakanlığa sahip olmuştur. Nazırlığın tesisi akabinde vakıfların yıllık gelir-giderleri ve muhasebelerinin tutulduğu nezaret sonrası evkaf defterleri ortaya çıkmıştır. Çalışmanın ana konusu olan Maraş vakıfları da, bu defterler vasıtasıyla tespit edilmiştir.

1. Türk-İslâm Geleneğinde Vakıf Sistemi ve Gelişimi

Allah rızasını kazanmak ve halkın herhangi bir ihtiyacını gidermek amacıyla menkul veya gayrimenkul malların bir kısmının veya tamamının dinî, hayrî ve içtimaî yardım maksadıyla tasarruf edilmesi anlamına gelen vakıf geleneği M. 7. asırda Mısır ve Suriye'de yayılmaya başlamıştır. Böylece, vakıf sistemi bu yüzyıldan sonra İslâm medeniyetinin sosyo-ekonomik temelini teşkil ve temsil eden ana unsurlarından biri haline gelerek dinî, hukukî ve sosyal bir kurum olarak İslam tarihindeki mümtaz ve mümeyyiz yerini almıştır.⁴

¹ M.F. Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Yayınlayan O. Köprülü, (İstanbul 1983), s. 351.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfıyesi", *Bellekten*, (Ankara: 1941), cilt V, sayı. 19, ss. 281-282.

³ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), No:VII, Dizi, S.97, s.283.

⁴ M. Fuad Köprülü, '*Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti*' *Vakıflar Dergisi*. cilt.I. (Ankara 1938), ss.1-6; Bahaeddin Yediyıldız, 'Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri', *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi-Dün- Bugün-Yarın*, sayı XV, (Mayıs 1986), ss.24-27.

Vakıf müessesesi bilhassa, Türk hakimiyetinin başlamasıyla beraber, kurumsallaşma ve yaygınlaşmasının zirve noktasına ulaşmıştır. Bu mühim özellikleri dolayısıyla ki Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Türk-İslâm dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında temel rol oynayan bu müessese gerek hukukî bakımdan ve bilhassa da genel tarih ilmi açısından son derece önemli bir kaynak değerine sahip olmuştur.

Hukukî bir müessese olarak vakıf, Hz. Muhammed'in Fedek Arazisi'ni vakfetmesiyle başlamış ve sahabelerin yaptıkları vakıflarla devam etmiştir. Ancak İslam'dan önce de Hz. İbrahim (a.s.)'den başlayarak nebî ve resullerin vakıf yaptıkları bilinmektedir. Hz. İbrahim'in çeşitli hayır müesseseleri meydana getirip vakfettiği ve bunların en akdeminin Kâbe olduğu muteber kaynaklarda zikredilmiş ve buna ve Filistin'deki vakıflarına Halîlurrahmân Vakfı denmiştir. Hatta bu vakıflara ait kayıtlar Osmanlı zamanında dahî cârî olmuştur. Ayrıca Hz. Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.)'ın Filistin'de asâr-ı hayriyye oluşturup vakfettikleri de bilinmektedir.¹

İslâm tarihi incelendiğinde Hz. Peygamberin gerek kendi uygulamalarında ve gerekse de tavsiyelerinde vakıf müessesesi teşvik edilmiş ve Medine çevresindeki yedi hurmalık fakirlere ve burada meskûn olan muhtaçlara vakf olunmuştur. Müslim, Tirmizi, Neseî gibi kaynaklarda Hz. Peygamberin vakıfla ilgili hadisleri şu şekilde zikredilmiştir: “Resulullah (s.a.v.) buyurdu: İnsan vefat ettiğinde ameli kesilir yani amel defteri kapanır. Üç şey hariç: sadaka-i câriye, kendisinden faydalanılan ilim ve ona duâ edecek salih evlât.” Hz. Câbir'den gelen şu rivayet, İslam tarihinin ilk dönemlerinde vakıf müessesesine verilen önemi gayet net izah etmektedir: “Ben muhâcir ve ensardan bir kimse bilmem ki, malı olup da malını vakf ve tasadduk etmesin.”²

Daha sonraki devirlerde İslâm devletlerinde vakıf müessesesi iyice olgunlaşp kalıcı bir kurum haline gelmiştir. Abbâsîler, Selçuklular, Eyyûbîler ve Memlûklularda çok büyük vakıflar teşkil edilmiştir. Özellikle, Mısır ve Suriye'deki Eyyûbî ve Memlûk vakıflarının bir kısmı hâlen mevcudiyetini muhafaza ettirdiği ve mütevellîlerinin de devam ettiği bilinmektedir. Bu vakıflarla bu coğrafyada cami, medrese,

¹ Ali Himmet Berki, “İslâm'da Vakıf Sahih ve Gayr-i Sahih Nev'ileri”, c.IV, 1941.

² Müslim, Hadis No:3084; Tirmizî, Bâbu'l-Vakf, 5/243; Neseî, Fazlu's-Sadaka, 11/424.

kervansaray vb. nice hayır eserleri inşa edilmiştir. Kahire'deki Câmîu'l-Ezher dahî Eyyûbî ve Memlûk vakıflarının bir semeresidir.¹

Vakıf müessesesi Müslüman-Türk hâkimiyeti döneminde yaygınlaşmış ve kurumlaşma bağlamında zirve noktasına ulaşmıştır. Osmanlı döneminde ise Anadolu ve Rumeli'de yapılan vakıflarla adeta bir 'vakıf cenneti' oluşturma hedefinin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.²

Özellikle de vakıf medeniyetinin yeşerdiği Osmanlı coğrafyasında, vakıflar, iç ve dış güvenliğin sağlanması, yurt savunması ve yönetimi dışındaki bütün hizmet alanlarında, bu hizmetlerin devlet görevi sayılmadığı alanlarda faaliyet göstererek; eğitim, öğretim ve sağlık işleri ile yollar, medreseler, hanlar, hamamlar, hastaneler, çeşmeler imar edilerek, devlet sınırlarının bir ucundan diğer ucuna kadar düzgün ve uyumlu bir biçimde bu hizmetlerin görülmesi sağlanmıştır. Bu sayededir ki, Türk toplumu, bilimde ve teknikte, yurttaşların sağlığı gibi amme hizmetlerinde çağdaşı diğer ülkelerden üstün bir konuma erişmiştir.³

Balkanlar'dan Yemen'e uzanan Osmanlı topraklarında, vakıf, şüphesiz en önemli yardım kurumuydu. Barkan ve Ayverdi'nin bulgularına göre, 1546 yılında yalnız İstanbul'da 2515 vakıf bulunuyordu. 1718 ve 1800 yılları arasında Halep'te (bugünkü Suriye) toplam 687 vakıf kurulmuştu. Kesin bulgular, vakıfların sadece Osmanlı İmparatorluğunda değil, Atlantik'ten Pasifik'e, yani Fas ve Cezayir'den Hindistan'a ve uzak Malezya ve Endonezya'ya kadar tüm İslâm dünyasında geliştiğini ortaya koymaktadır.⁴

Osmanlı'daki vakıf geleneğinin başlangıcı, devletin kuruluşuna kadar gitmektedir. Nitekim ilk vakfın, Orhan Bey zamanında tesis edildiği kabul edilen bir gerçektir. Osmanlı'nın kuruluş dönemlerine tekabül eden en önemli vakfiyelerden biri de Germiyanogullarından Yakup Bey'e ait taşa işlenmiş olan vakfiyedir. Bu kitabe Kütahya'da Ulu Cami karşısında yer alan Yakup Çelebi Medresesi'nin avlusunda duvara yaslı şekilde bulunmaktadır. Alt kısımları kırılmış olan ve 814/1411 tarihine ait taş

¹ Müfid Yüksel, *Osmanlı Devleti'nde Vakıf*.

² Murat Çizakça, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", <http://www.tusev.org.tr>, s.21; Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıflar*, (Sakarya: 1999), ss.19-20.

³ Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi*, ss. 51-52; Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, ss. 80-81.

⁴ Çizakça, "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", s.22.

vakfiyede medresenin inşası yer aldığı gibi, Kütahya ve civarındaki vakıf arazileri de konu edilmiştir. 34 satırlı, 3,30x.10 metre ebadında olan bu uzun Türkçe taş vakfiyede, dönemin yöredeki vakıfları ve vakıf mütevellileri ile özellikle Germiyanogulları tarihine ışık tutacak bilgilere de yer verilmiştir¹

Fatih devri incelendiğinde, özellikle İstanbul'un fethinin akabinde şehir iskânı ile beraber çok büyük vakıflar tesis edilmiş olduğu görülmektedir. Bu vakıfların en büyüğü, Büyük Ayasofya Vakfı'dır. Bu meyânda Kapalıçarşı dahî Ayasofya Vakfı'nın akarı olmuştur. Ardından Fatih Camii ve İmareti vakfiyeleri bunu takip etmiştir. Vakfiye metinlerine göre imparatorluğun çeşitli yerlerinde bir kısım ekili arazi gelirleri ya da şehir ve kasabalarda dükkân veya haneler bu vakıflara gelir kaynağı olarak belirlenmiş olup zaman zaman bazı hayır sahiplerinin bu vakıflara ek bağış yaptığı da vâki olmuştur. Fatih döneminde Bursa'da, Edirne'de, Balkanlar'da, Bosna ve Arnavutluk'ta da büyük vakıflar teşkil edilmiştir.²

II. Bayezid döneminde ise, teşkil edilen en büyük vakıf Haremeyn Evkâfi'dir. Bu vakıf, henüz o dönemde, Osmanlı idaresi dışında olmasına rağmen, Haremeyn-i Şerifeyn'e gelir sağlamak üzere büyük akar sağlamış olup, Anadolu ve Rumeli'de birçok menkul ve gayrimenkul mülk ve gelir bu vakfa tahsis olunmuştur. Yavuz Sultan Selim zamanında Hicaz'ın Osmanlı topraklarına katılması akabinde bu vakıf daha da büyümüştür. İstanbul civarında Söğüt ve Hasköy başta olmak üzere birçok mıntıka ve arazi Haremeyn Vakfı'na bağlanmış, bu vakıf Cumhuriyet dönemine kadar sürmüş, Hicaz'a her sene gönderilen surre alayları bu vakıfla bağlantılı olarak tanzim edilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında da, uzun süren saltanat devrinde, birçok vakıf bina edilmiştir. Özellikle, bu vakfa bağlı tekke ve zaviyeler, başta Melâmiyye'den ve Pîr Ali Aksarâyî'nin hulefâsından Helvâî Şeyh Yakup Efendi'ye ait Bozdoğan Kemerli bitişindeki zaviye ve bunlara ait mülkler olmak üzere bir hayli çoğalmıştır. Bu dönemde

¹ Osman Nuri, Ergin, *Muallim Cevdet, Hayatı-Eserleri ve Kütüphanesi*, (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1937.), 720; *Arşiv Kılavuzu, Topkapı Sarayı Müzesi, I. Fasikül*, İstanbul 1938, ss. 97-98; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Gâzî Orhan Bey Vakfiyesi. 724 Rebülevvel-1324", *Bellekten*, cilt V, (Ankara: 1941.), sayı 17-18, ss. 277-288; Tahsin Öz, 'Murad I. ile Emir Süleyman'a Ait İki Vakfiye', *Tarih Vesikaları Mecmuası*, sayı. 4, (1941), ss.241-244.

² Ömer Lütfi Barkan-Ekrem-Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri, 953/1546*, (İstanbul: 1970), ss. 11-12.

yapılan su yolları, İstanbul'daki ünlü kırkçeşmeler de önemli vakıflardandır. İstanbul çevresinde Kâğıthâne, Büyükdere, Debbağ İbrahim Deresi, Kemerburgaz gibi yerlerde Mimar Sinan tarafından su yolları yapılmış olup, buralardan gelen sular İstanbul içindeki çeşmelere, cami, medrese, imaret vesair vakıf hayratlarına verilmiştir.¹

Bu dönemlerde büyük vezir vakıfları da bir hayli artmıştır. İznik'te Çandarlı ailesine ait vakıflar; Fatih devrinde Veziriâzam İshak Paşa'nın vakfı; II. Bayezid devrinde, Hadım Ali Paşa, İbrahim Paşa ve İskender Paşa vakıfları; Kanûnî devrinde Ayas Paşa, Semiz Ali Paşa, Rüstem Paşa, Frenk İbrahim Paşa, Kara Ahmed Paşa, Pertev Paşa, Sokollu Mehmed Paşa vakıfları bunların başta gelenleridir. Anadolu, Suriye, Irak, Mısır ve Balkanlar'a kadar Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde bu tür vezir vakıfları inşa edilmiştir.

16. yüzyılda Osmanlı vakıfları, yükseliş dönemi ile paralel olarak en parlak devirlerini yaşamış ve en büyük vakıflar da bu devirde ortaya çıkmıştır. Daha sonraki devirlerde vakıf geleneği zaman zaman zayıflasa da hayatini Osmanlı devrinde hep devam ettirmiş ve böylece bir Osmanlı vakıf medeniyeti teşkil edilmiştir. Özellikle İstanbul ve Rumeli bölgeleri Osmanlı vakıf medeniyetinin en önemli mimarî eserlerini ve mâbetlerini barındırmıştır.

Vakıf kurumu, diğer kurumlarda olduğu gibi XIX. yüzyılda bir takım değişikliklere tâbi olmuştur. İdareyi bir çatı altına toplamak ve kurumda bir takım yenilikler yapmak amacıyla, Sultan II. Mahmut zamanında 14 Ekim 1826 tarihinde çıkarılan irade-i seniyye ile Darphane Nezareti'nden ayrılarak "*Evkaf-ı Hümayûn Nezareti*" adıyla yeni bir nazırlık kurulmuştur.² Böylece, vakıflar, bu günkü anlamda bir bakanlığa sahip olmuştur. Nazırlığın tesisi akabinde vakıfların yıllık gelir-giderleri ve muhasebelerinin tutulduğu nezaret sonrası evkaf defterleri ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise, 1924'te Evkâf ve Şer'iyye Vekâleti lağvedilmiş; yerine Vakıflar Umum Müdürlüğü tesis edilmiştir. Reform ve inkılâp kanunları sonucu tekke, medrese gibi çok önemli kurumlar lağvedilip yasaklanmış; bunların vakıf gelir ve mülkleri Umum

¹ İbrahim Ateş, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Su Vakfıyesi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987), s.27.

² Murat Çizakça, 'Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları', s.22; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (Ankara: 1988), s.283.

Müdürlüğü'ne devredilmiş; birçoğu 30'lu 40'lı yıllarda satılıp elden çıkarılmıştır. Bu dönemde birçok cami de kadro dışı bırakılma bahanesi ile bina ve arsaları şahıslara satılarak ortadan kaldırılmıştır. Medrese ve tekke gibi müesseseler resmen yasaklanıp kapatıldığından ve bunların vakıf gelirlerine Vakıflar Umum Müdürlüğü ve bu müdürlüğe bağlı Vakıflar Bankası'nca el konulduğundan, bunların binaları ve mimarî eserleri, ya yapılış amacına uygun olmayan şekillerde kullanılmış ya da harap olmaya, yıkılmaya yüz tutup nihayetinde satılmışlardır.

2. Muhasebe Defterleri

Vakıf sistemi Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal yapısında ve kültürel tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Kırsal alanda geniş tarımsal araziler ve değirmenlerden, kentsel alanda dükkânlar, hanlar, hamamlar ve çeşitli işletmelerden elde edilen büyük miktarda gelirlere sahip olan vakıflar, büyük bir alım gücü yaratarak iktisadî hayatta yer alırlar ve yeniden dağıtıcı bir fonksiyon üstlenirler.

Vakıflarla ilgili uygulamaları bize aksettiren çeşitli kayıtlar mevcuttur. Bu konuda başlıca bilgiler, genellikle vakfiye, şer'iyye sicilleri, Şeyhülislamlık'ta bulunan defter ve diğer arşiv malzemeleri arasında yer alan para vakıfları kayıtları, mühimmeler, ahkâm ve şikâyet defterleri ve vakıf muhasebe defterlerinde bulunmaktadır. Bu arşiv kaynakları içinde vakıf muhasebe defterleri vakıfların zaman içinde gelişimlerinin izlenmesi ve detaylı iktisadî analizi bakımından daha kapsamlı arşiv kaynaklarıdır.¹ Vakıf kayıtları genelde diğer belgelerle birlikte tutulmuştur. Ancak Davut Paşa Mahkemesi'nde olduğu gibi, yalnız vakfiye ve muhasebe kayıtları için müstakil defterlerin tanzim edildiği de görülmektedir.² XIX. yüzyılın ikinci yansından sonra tutulan vakıf defterleri ve vilayet salnameleri aracılığı ile de vakıflar hakkında bazı bilgiler elde edinebilmek mümkün olmaktadır.

Vakıflarla ilgili bu belgeler nazariyatın/teorinin değil, tatbikatın yazılı vesikalarıdır. Bu vesikalar bize geçmişteki insanların düşüncelerinin uygulamaya nasıl yansıdığını göstermesi bakımından

¹Kayhan Orbay, "Vakıf Muhasebe Defterlerinde Aynî Toplanan Tarımsal Gelirler ve Aynî Giderlerin Fiyatlandırılması ve Tarihsel Fiyatlar Endekslemeleri Konusunda" *Osmanlı Araştırmaları*, sayı. XXIV, 2004, s. 291.

²İsmail Kurt, 'Para vakıfları ve Muhasebe Kayıtları', <http://ismailkurt.blogcu.com/para-vakiflari-ve-muhasebe-kayitlari-3847789.html>, 23/04/2011.

önemlidir. Vakıf muhasebelerinde ihtisas isteyen muhasebe teknikleri yerine, en kolay ve herkesin anlayabileceği bir kayıt sistemi uygulanmıştır. Meselâ, ilk önce vakfın sermayesi kuruluş ve para cinsinden yazılmış, bu rakamın altına günlük olarak gider ve gelir rakamları ve karşılıklarına da açıklamaları yazılmış, gelen miktar sermaye ile toplanarak, giden miktar ise çıkarılarak sonuç alt satırda gösterilmiştir. Böylece vakfın son hesap durumunu görmek mümkün olmaktadır. Bu hesap usulü, binlerce vakfın hesaplarının tutulması için hesap uzmanı bulma imkânının olmadığı bir dönem için en geçerli bir yol idi.

Vakıfların gelir ve giderlerinin muhâsesinin yapıldığı bu belgeler şehirde mevcut vakıfların sayısı, gelir kaynaklarının durumu, gelirleri, görevlilerin sayısı, ücretleri, diğer masrafları, devletin vakıf gelirlerinden aldığı harçlar hakkında bilgi içerir. Dolayısıyla vakıfların topoğrafik, ekonomik ve demografik yapısıyla alakalı bilgiler edinilmesini sağladığı gibi özellikle vakfın ekonomik durum ve faaliyetlerinde zaman içinde meydana gelen değişimlerin görülmesine yardımcı olur.¹

Vakıf muhasebe defterlerinde muhasebe tekniği açısından gelir ve gider olmak üzere iki ana kısım bulunur. Asl-ı mal dediğimiz birinci kısımda vakfın geliri kaydedilir, daha sonra da masarifat başlığı altında giderleri kaydedilir. Son olarak da vakfın nakit parası var ise bu paraların kimlerin zimmetinde olduğu tek tek yazılır. Nitekim bu kayıtlardan vakıfların mal varlığını, gelir ve gider durumlarını, ne kadar akarının bulunduğunu ve bunlardan ne kadar gelir elde edildiğini, kimlere ne kadar borç verildiğini, verilen borca mukabil alınan nema miktarı ile ne çeşit rehin alındığını ve kimlerin kefil kılındığını tespit etmek mümkündür.²

¹ Ömer Demirel, “Osmanlı Vakıf-Şehir ilişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü”, (Ankara, TTK yay., 2000),s. 7

² Vakıf hukuku çalışmaları için bkz. Tahsin Özcan, “Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları” TALİD. cilt. 3 . sayı. 5, s.513-552; Para vakıfları ile ilgili bibliyografya için bkz. Süleyman Kaya, “Para Vakıfları Üzerine”, TALİD. cilt.I.sayı.1,s.189-203; Vakıflarla ilgili genel bibliyografya için bkz. Bahaeddin Yediöldüz, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde yapılan Vakıf Araştırmaları Bibliyografyası”, Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı, 2, s.551-565.

3. Vakıfların Gelir ve Gider Kalemlerinden Bazıları

Vakıfların gelirleri arasında ziraî mahsullerden alınan vergiler ile vakıf eliyle işletilen işletmelerin hâsılatı, dükkân ve meskenlerden alınan kiralar yer almaktadır. Bunların dışında hamam, değirmen gibi sınaî kuruluşlar, çeşitli imalathâneler ve gediklerden elde edilen gelirler de vardır. Vakıfların asıl gelir kaynaklarını vakıf arazilerinden alınan vergiler ve kira gelirleri teşkil etmektedir. Hayır maksadıyla yapılan aynî ve nakdî teberrûlar da vakıfların gelir kaynakları arasında bulunmaktadır.

Vakıf gelirleri, vakıflarda vazîfe yapan câbîler vasıtasıyla tahsil edilmiş ve vakıf muhasebesine "asl-ı vakf" olarak kaydedilmiştir. Vakıflar, gayelerinin tahakkuku için bir takım masraflar yapmışlardır. Vakfın çeşidine ve gayesine göre muhtelif masraf çeşitleri vardır. İmaretler için mübaya'a bedelleri en başta gelen masraflar arasında yer alır. Bir hizmetin karşılığı olarak ödenen ücrete "vazîfe, çoğulu vezâif" denildiği gibi bu vazîfeyi alanlara da "ehl-i vezâif veya mürtezika" adı verilmektedir. İşte bu hizmet karşılığında ödenen ve genelde günlük olarak belirlenen ücretler ile talebelere ve fakirlere karşılıksız yapılan yardımlar giderlerin bir bölümünü teşkil etmiştir. Vakfın durumuna göre mürtezika'ya ödenen ücretlerin aylık, üç aylık, altı aylık veya senelik olarak ödendiği olmuştur.

İnşa, tamir ve aydınlatma giderleri vakfın mâlî gücü nispetinde ve belli bir öncelik sırasına göre yapılmış ve vakfiyelerde tamirle ilgili olarak "İmâre, rakabe, meremmet, termîm..." gibi tâbirler kullanılmıştır.

Vakıf giderleri arasında, herhangi bir hizmet karşılığı olmaksızın ilim sahiplerine yapılan ödemeler, mübarek gün ve gecelerde, bayramlarda yapılan harcamalar da bulunmaktadır ki, bu harcamalar vakfın bütün masrafları düşüldükten sonra kalan zevâidden karşılanmıştır.

Yine gelir fazlaları ile bir sosyal yardım hizmeti olarak imarethânelere destek olunmuş, dâru'ş-şifâlara bedava ilâçlar temin edilmiştir. Bu gibi harcamalar da vakıf muhâsebesine "el-Mesarifat/Giderler" olarak kaydedilmiştir.

Muhâsebe kayıtlarını ilgilendiren diğer bir defter serisi de tereke defterleridir. Ölen şahısların geride bıraktıkları malların tam bir listesi ile mahkeme neticesi geride kalanlara ne nisbetlerle taksim edildiğini gösteren, vefattan doğan hukukî durumun neticesini ortaya koyan defterlerdir. Bunlar da yine şer'iyeye sicili defter kayıtları arasında yer

almaktadır. Dava sahiplerinin mahkeme giderlerini karşılamak üzere kanunla belirlenmiş miktarda yatırdıkları ücretler için ayrıca harç defterleri tutulmuştur. Böylece bu defter serisinden mahkeme harç miktarlarını takip etme imkânı doğmuştur.

Vakıf muhasebesi ile ilgili bu kayıtlardan, her vakfın mütevellisi tarafından hesapların tutulduğu, muhasebe kayıtlarının değişik tarihlerde yapıldığı, yıllık veya birkaç aylık hesapların çıkarılarak kadı ve şahitler huzurunda hesap görüldüğü, hesap gününde vakfın ne miktar mal varlığının olduğu, akarının olup-olmadığı ve varsa ne miktar gelir getirdiği, vakfın kimlerde alacağı veya kimlere borcunun olduğu, vakıf vazifesini yürüten vazîfeliler için ne miktar ücret ödemelerinin yapıldığı, sandık mevcudunun ne olduğu tespit edildikten sonra muhasebe sonuçlarının sicillere kaydedildiği, muhasebe kayıtlarının herkesin anlayabileceği tarzda olduğu görülmektedir.

Vakıf muhasebe defterlerinden bazıları sadece bir vakıf adına düzenlenmişken, bazılarında sekiz ile on vakıf muhasebesi kaydedilmiştir. Bu durum, muhasebesi bir arada tutulan bu vakıfların muhasebe kayıtlarının azlığını yani vakıf gelir-gider hareketliliğinin çok olmadığını göstermektedir.¹

4. Maraş Bölgesinde Türk Hâkimiyeti ve Vakıf Eserleri

Maraş Osmanlı hâkimiyetine geçmeden önce birçok devletin hâkimiyet alanı ve önemli bir yerleşim bölgesi olmuştur. Maraş'ın Selçuklu Türkleri tarafından fethedilmesiyle birlikte bölgeye yönelik hâkimiyet mücadeleleri devam etmiş, bu defa Selçuklu, Ermeni ve Bizanslılar arasında savaşlar olmuştur. Bu sebeplerden dolayı birçok kez el değiştiren Maraş'ta bir dönem haçlı hâkimiyeti yaşanmış olsa da daha sonra Türk idâresi altına geçmiştir. Selçukluların bölgedeki hâkimiyeti XIV. yüzyıla kadar devam etmiştir. Daha sonra Memluk Devleti zamanında, bu devlete bağlı valiler tarafından yönetilmiştir. 1337 yılında bu bölgede yoğun olarak bulunan Dulkadirli Türkmenleri tarafından Dulkadirli Beyliği Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere, Memluklara tabî olarak kurulmuştur.²

¹İsmail Kurt, 'Para vakıfları ve Muhasebe Kayıtları', <http://ismailkurt.blogc.com/para-vakiflari-ve-muhasebe-kayitlari-3847789.html>, 10/8/2007.

² Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, (Ankara: TTK Yayınları, 1989), s. 10.

XIV. yüzyıldan itibaren Dulkadirlielerin eline geçen Maraş bölgesi, devamlı olarak istilâlara maruz kalmıştır. Bu durum, bölgede mevcut olan kültür, eğitim ve sanat alanındaki bir takım müesseselerin tahribine neden olmuştur. Nitekim Elbistan şehri ve çevresi 1507'de Şah İsmail tarafından şiddetle tahrip edilmiş, vakıf eserlerden birçoğu bu tahripten kurtulamamıştır. Ancak bu tahribata rağmen, Dulkadirli Beyliği döneminde, yeni eserler yaptırılarak bunlara vakıflar tahsis edilmiş, böylece bölgenin imar edilmesine çalışılmıştır.¹

Dulkadir Beyliği, Mısır Memlukları ve Osmanlılar arasında, zaman zaman bunlardan birine tâbi olarak 1522'ye kadar 185 yıl boyunca hüküm sürmüştür. Bu beylik döneminde bölgenin imarına yönelik yapılan çalışmalarda diğer beyliklerde olduğu gibi, Selçuklu geleneğine bağlı kalınmakla birlikte, Memluklu ve Osmanlı mimarisi de etkisini göstermiştir. Dolayısıyla Selçuklu mimarisi kendine özgü bir üsluba ulaşamamıştır. Dulkadirli Beyliği'nin başlıca merkezleri olan Maraş ve Elbistan şehirleri, aynı zamanda idarî merkezleri ve en önemli eserlerinin bulunduğu yerlerdir.² Ayrıca Ashab-ı Kehf'in dinî bir merkez olması, bu merkezlerin sosyal canlılığını artırmıştır. Bunun yanı sıra, Göksün, Pazarcık, Andırın ve Göynük gibi merkezlerde kurulan camiler ve zaviyeler, bu merkezlerin yollar üzerinde kurulmuş olmalarının da etkisi ile çevredeki nüfusun, sosyal tesislerin, iş imkânlarının artmasına, dolayısıyla sosyal ve iktisadî gelişmeye neden olmuşlardır.³

Maraş Kazası'nda bulunan vakıfların büyük birçoğunun Osmanlı öncesi Dulkadirli Beyliği zamanından kalma oldukları görülür. Bunların kurucularının ise genellikle Alaüddeve Bey, eşi Şems Hatun, Süleyman bin Nasreddin Mehmet Bey ve Şehsuvaroğlu Ali Bey olduğu anlaşılmaktadır. Dulkadirli döneminde yapılan vakıflar genellikle dinî (cami-mescit), eğitim (medrese-buk'a) ve sosyal (imaret, zaviye) vakıflardır.⁴

¹ M.H. Yınanç, "Elbistan", İA, cilt IV, (İstanbul 1993), s. 228.

² Oktay Aslanapa, Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar Türk Sanatı, cilt.I-II, (Ankara 1990), s. 356.

³ Yaşar Baş-Rahmi Tekin, Maraş Vakıfları Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi, (Konya: Oğuz Dulkadiroğlu Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği, Bahçıvanlar Basımevi, 2007), s. 79.

⁴ İbrahim Solak, "16. Yüzyılda Maraş Kazası Vakıfları", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı.8,(Konya 2002), s.286; Bu konuda bakınız: aynı yazar, XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563), (Ankara: Akçağ Yayınları, s.294); Mehmet Özkarcı, Türk Kültür Varlıkları Envanteri (Kahramanmaraş 46), cilt I-II, XXVII. Dizi, S.11-11a, (Ankara: TTK Yay., 2007); Hamza Gündoğdu, Dulkadir Beyliği Mimarisi,

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Osmanlı idarecilerinin herhangi bir vakıf yaptıklarına dair bir kayda rastlanmadığı ileri sürülmekle birlikte şunu ifade etmek gerekir ki, Osmanlı Devleti burada daha önce kurulmuş olan vakıfları aynen korumuş ve bunların gelirlerini artırmıştır. Nitekim Maraş bölgesi ile ilgili başta Osmanlı arşivleri olmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakıf defterlerinde yer alan veriler Dulkadirli Beyliği döneminde yapılmış birçok vakıf ve vakıf eserlerinin daha sonraki dönemde de devam ettiğini bize göstermektedir. Yani Osmanlı Devleti bu vakıfları yaşatmak ve devam ettirebilmek için gerekli düzenlemeleri yapmıştır. 1522'de Dulkadiroğulları Beyliği'nin tamamen Osmanlıların eline geçmesinden sonra, yapılan ilk tahrirler esnasında, Dulkadir beyleri adına vakıflar kaydedilmiştir. Bu devirde halktan zengin olanların vakıflar yaptırılmalarına karşılık Dulkadirli zamanında yapılan vakıfların genellikle sultanlara ait olması ise bu konuda dikkati çeken ayrıntılardan biri olarak gözükmektedir.¹

Osmanlılar tarafından Maraş bölgesinin ele geçirilişinden sonra yapılan ilk tahrir esnasında, Zülkadriye Eyâleti vakıf gelirlerinin eyâlet gelirlerine oranı %5 idi. Yine bu devirde, tahrir defterlerine göre, Zülkadriye Eyaleti'ne bağlı kazalardan Zamantı'nın vergi gelirlerinin % 8,75'i, Kars-ı Zülkadriye (Kadirli)'nin % 1, 03'ü ve Maraş merkez Kazası'nın % 2,45'i vakıf geliri olarak ayrılmıştı. Elbistan'ın vakıf gelirlerine Ashab-ı Kehf vakıflarının gelirleri de dâhildi. Çünkü Osmanlılar zamanında ve daha öncesinde Afşin (Efsus) ve Ashâb-ı Kehf'in bulunduğu bölge Elbistan Kazası'na bağlıydı. Ancak Ashab-ı Kehf vakıflarının, Elbistan Kazası'ndaki vakıfların içinde önemli bir yeri ve ayrı bir değeri vardı.²

Osmanlılar zamanında Maraş'ın merkezinde kurulan vakıfların büyük bir çoğunluğunun hayrî ve zürri vakıflar olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakıflar genelde zengin kişiler ya da şehrin idarecileri tarafından kurulmuş, şehir merkezinde cami, medrese ve benzeri dinî ve eğitime yönelik vakıflardan oluşmaktadır. Maraş'ın merkezi dışında daha küçük yerleşim birimleri ve köylerinde de Osmanlılar zamanında çoğunluğunu

(Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1989); M.Zafer Bayburtluoğlu, "Maraş'ta Bir Grup Dulkadirli Yapısı", Vakıflar Dergisi, sayı.10, 1973,s. 234-250.

¹Yaşar Baş,"Maraş Çevresinde Dulkadirli ve Osmanlı Vakıfları", I.Kahramanmaraş Sempozyumu, Kahramanmaraş Belediyesi, cilt II, (İstanbul: 2005) s, 565.

²Ö.Lütfü Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi; İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, (İstanbul: 1970), s. XVII.

camii ve mescitlerin teşekkül ettiği bazı vakıf eserleri inşa edilmiş ve bunlara vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Maraş'taki vakıf eserler zaman içerisinde hızlı bir şekilde azalmaya başlamış, eskiden mevcut olan bazı vakıflar zamanla ortadan kalkmıştır.

15721 NOLU EVKAF MUHASEBE DEFTERİNE GÖRE MARAŞ VE ELBİSTAN'DAKİ VAKIFLAR İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME VE SONUÇ:

Çalışmanın ana kaynağını oluşturan 1271-1273 tarih ve 15721 numaralı Evkaf Muhasebe Defteridir. Defter 12 varaktan oluşmaktadır. Çalışma konusu olan Vakıf Muhasebe Defteri Adana ve Maraş Evkaf müdürü Rıza Efendi tarafından Maraş merkez ve Elbistan kazasında bulunan Camii, mescit, Tekke ve zaviye'nin 1271 senesi başlangıcından 1273 senesi sonuna kadar 3 senelik muhasebeleri görülerek hazırlanmış ve 3 safer 1274 yılı itibariyle tamamlanmıştır.

Muhasebe Defterinde vakıf adını müteakip varidat, sonra mesarifat kalemleri verilmiştir. Defterde Maraş Sancağını oluşturan sadece Maraş ve Elbistan kazasına ait vakıf muhasebe kayıtları bulunmaktadır.

Elimizde muhasebe kaydı tutulmuş toplam; 37 vakıf muhasebe kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan 31 adedi Maraş merkezinde bulunan vakıflardır. Bu vakıflardan 4 adedi Evlad-ı vakıf, 6 adedi Camii, 1 adedi Medrese, 1 adedi İmaret, 13 adedi Zaviye, ve 7 adedi ise diğer vakıf olmak üzere vakıf isimlerine göre kaydedilmiştir. Bu vakıflardan 6 adedi ise Elbistan'da bulunmaktadır. Bu eserlerin 1 adedi Camii, 1 adedi külliye, 4 adedi zaviyedir.

Maraş Sancağı Vakıfları üzerinde değerlendirme yapmamıza imkân veren yukarıda bahsettiğimiz muhasebe defteri ile ilgili birkaç hatırlatmada bulunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, elimizde bulunan bu vakıf muhasebe defterinde yer alan vakıflar Maraş'ta bulunan bütün vakıf ve vakıf eserlerini kapsamamaktadır.

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi bu defterde yer alan vakıflar, Adana ve Maraş Evkaf müdürü Rıza Beyin memuriyeti döneminde 1271-1273 tarihleri arasında Maraş merkez ve Elbistan ile sınırlı tutulan ve vakıf muhasebeleri görülen vakıflardır. Zira bu tarihten önceki veya sonraki muhasebe kayıtlarına baktığımızda mevcut defterde yer alan vakıf eserlerinin bir kısmı aynen geçmekle birlikte bir kısmı ise yer

almamaktadır. Daha sonraki yıllara ait vakıf muhasebe defterleri için durum aynıdır. Bu ya bir kısım vakıfların işlevinin ortadan kalkması ya da ilgili vakıf muhasebe müdürünün memuriyeti dönemindeki vakıf muhasebeleri görülecek vakıflarla sınırlı tutulmuş olmasıyla açıklanabilir.

Bu vakıf defterleri defter muhasebe tekniği açısından klasik gelir ve gider dökümleri ve son hesap işlemlerini içine almaktadır. Bu durum vakıflarla ilgili ayrıntılı bir bilgiye ulaşmamızı zorlaştırmıştır. Bu sebepten dolayı olabildiğince mevcut veriler çerçevesinde muhasebe kayıtlarında yer alan bilgiler tablolastırılarak bir değerlendirme yapılabilmektedir.

Çalışmada önce, Muhasebe defterindeki kayıtlardan bu dönemdeki vakıfların kurucuları başta olmak üzere vakıf eserleri tespit edilerek gelir ve gider kalemleri belirlenmiştir.

I. Vakıf Kurucuları

İncelediğimiz dönemde Maraş vakıfları içerisinde Evlatlık vakıfların yanı sıra Dini- Hayri ve Eğitim amaçlı vakıfların çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Nitekim Muhasebe defterlerinde her kaydın başında vakfın adı, vakıf kurucusunun unvan, görev ve lakap gibi onun sosyal tabakalaşmadaki yeri hakkında fikir veren bilgi de bulunmaktadır. Kayıtların çoğunda bu görev ve unvan bilgileri belirtilmiş olmakla birlikte belirtilmeyenler de vardır.

Maraş kazasında bulunan vakıfların büyük birçoğunun Osmanlı öncesi Dulkadirli Beyliği zamanından kalma oldukları görülür. Bunların kurucularının ise genellikle Alaüddeve Bey, eşi Şems Hatun, Süleyman bin Nasreddin Mehmet Bey ve Şehsuvaroğlu Ali Bey olduğu anlaşılmaktadır. Dulkadirli döneminde yapılan vakıflar genellikle dinî (cami-mescit), eğitim (medrese-buk'a) ve sosyal (imâret, zaviye) vakıflardır.

Ayrıca diğer vakıfların kurucuları veya yöneticilerinin ise, "Seyyid", (es-seyyid Mehmed) "Ağa", "Şeyh", "El Hac" gibi lakaplara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum vakıfların daha çok dinî, siyasî ve aşiret ileri gelenleri tarafından kurulduğunu göstermektedir. Vakıf adları ile ilgili olarak da; şahıs ismi (Yunus Fakih, Şazi Bey. Ümmet Dede, Yum Baba) kullanılırken, aşiret ismi (Bağdadiye medresesi-Bektutlu aşireti) ve yerleşim yeri ismi ile de (Yenice Kala, Kal'a kaya, Küpeli kız (köy ve mezra) vakıflar kaydedilmiştir.

ULUSLARARASI DULKADİR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU

İncelediğimiz muhasebe kayıtlarında yer alan Maraş'ta bulunan vakıf eserleri aşağıda tablo halinde belirtilmiştir.

EVLATLIK VAKIFLARI

Vakfın Adı (Evlatlık Vakıfı)	Mütevellisi	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarıfatı (Gider)/Kuruş
Tekyenişin	Mustafa	4290	1946 (Vakıf fazlası: 2343)
Koca Emin Ağa	Abdullah	2700	1500 (Vakıf fazlası: 1200)
Kalender Çelebi, Ahmed Çelebi ve Mehmed Efendi	Mehmed Efendi vesaire	6000	2250 (Vakıf fazlası: 3750)
Çukadaroğlu Vakfı	Saadeddin Ağa	4950	3075 (Vakıf fazlası: 1875)

CAMİ VAKIFLARI

Vakfın Adı (Cami)	Mütevellisi	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarıfatı (Gider)/Kuruş
Şazi ve Müftü Efendi Camii	Lütfullah ve Ahmed	7100	7100
Yunus Fakih Camii	Es-Seyyid vesaire	1085	1085
Nakibü'l-eşraf Camii	Şevket ve Mustafa	2700	2700
Boğazkese n Camii	Es-seyyid Lütfullah ve es-seyyid Mustafa	1235	1235
Cığcığı Camii	Ahmed ve İsmail	190	190
Cami-i Kebir ve İmaret-i Nebeviye	Müftü Evliya Efendi ve Ahmed Necib (kaimmakam, kâtip, câbi ve nâzır)	89897	68057 (Vakıf fazlası: 21840)

MEDRESE VAKIFLARI

Vakfın Adı (Medrese)	Mütevellisi	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Bağdadiye-i Kübra Medresesi	Tefsirzâde Ahmed Efendi	3825	3825

ZAVİYE VAKIFLARI

Vakfın Adı (Zaviye)	Zaviyedârı	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Örtlek Zaviyesi	Ahmed Reşid, Mehmed Reşid ve Mehmed Duran	2710	2710
Alaüddevle Bey Zaviyesi	Osman, Mehmed Sabit ve Ömer	2625	2625
Yenicekale Zaviyesi	Reşid, Osman ve Duran	3500	3500
Yum (Yemen) Baba Zaviyesi	Yusuf Efendi	235	235
Ümmet Dede Zaviyesi	Yusuf ve Sabit	285	285
Kal'a Kaya Zaviyesi	Mustafa vesaire	965	965
Seyyid Mazlum Zaviyesi	Osman, Ali, Mustafa vesaire	21350	21350
Çomak ve Bayezid Zaviyesi	Ömer ve Abdurrahman	1540	1540
Alaüddevle Süleyman Bey Zaviyesi	Hacı Mesud Efendi ve Hacı Mustafa Efendizâde	2950	2950
Küpelî Kızı Zaviyesi	Ahmed Tahir ve Mehmed Arif	1110	1110
Seyyid Mazlum Zaviyesi	Osman, Ali, Mustafa vesaire	21350	21350

ULUSLARARASI DULKADİR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU

Alaüddevle Süleyman Bey Zaviyesi	Hacı Mesud Efendizâde, Ahmed Tahir ve Ali	720	720
Nimetullah Zaviyesi	Mehmed Efendi (mütevelli)	3750	3750
Müteveffa Alaüddevle Bey Zaviyesi	Hasan, Mehmed vesaire	2525	2525
Yenicekale Zaviyesi	Reşid, Osman ve Duran	3500	3500

DİĞER VAKIFLAR

Vakfın Adı (Diğer Vakıflar)	Görevlileri	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Süleyman Bey Mezraası	Ahmed, Mehmed ve Mustafa (mütevelli)	7370	7370
Ali Bey bin Şehsuvar Bey ân evlâd-ı müteveffa Alaüddevle Bey Vakfı	Es-seyyid Ahmed Reşid (mezradar)	1090	1090
Gökçayır Vakfı	Mehmed Ağa (vakıf vekili)	9055	9055
Alaüddevle Bey Mezraası	Mustafa ve Ömer Kâmil (mezradar)	690	690
Müteveffa Alaüddevle Bey Mezraası	Şevket ve Mustafa (mezradar)	45	45
Sadu'l-Aziz Vakfı	Es-seyyid Mehmed Lütfullah ve es-seyyid Mustafa (mutasarıf)	1720	1720

İMARET VAKIFLARI

Vakfın Adı (İmaret)	Mütevellisi	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Nebeviye İmareti	Ahmed Necib ve Mehmed Kütfullah	17500	17500

B. ELBİSTAN VAKIFLARI

CAMİ VAKIFLARI

Vakfın Adı (Cami)	Mütevellisi	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Şeyh Camii	Ahmed, Mehmed vesaire	2102	2102

ZAVİYE VAKIFLARI

Vakfın Adı (Zaviye)	Zaviyedârı	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Cenderiye Zaviyesi	Hayati, Ali, Mustafa vesaire	17853	17853
Dede (Deve) Baba Zaviyesi	Hayati, Şeref Halil, Mehmed vesaire	8033	8033
Ümmet Baba Zaviyesi	Hayati, Ahmed, Ali vesaire	18285	18285
Ebecik nâm-ı diğer Ahmed Bey Zaviyesi	Hayati Efendi	862	862
Ebecik nâm-ı diğer Ahmed Bey Zaviyesi	Hayati Efendi	749	749

KÜLLİYE-CAMİ-İMARET

Vakfın Adı (Küllîye- Cami- İmaret)	Mütevellisi	Varidatı (Gelir)/Kuruş	Masarifatı (Gider)/Kuruş
Ashab-ı Kehfû'ş-şerif Vakfi	Müderris es-seyyid Ali ve es-seyyid Mehmed	51865	51865

II. Vakıf Gelirleri

Muhasebe kayıtlarında vakıfların gelirleri (varidat) ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır. Gelirler genel başlığı altında, alt başlıklar şeklinde çeşitli gelir kalemleri belirtilmektedir.

Her bir vakfın gelir ve gider kalemlerinin verilmesinde genelde bir standart yol takip edilmiştir. Sadece bir iki kayıta gelir ve harcama

kalemleri ile ilgili ayrıntıya gidilmiştir. Mesela çoğu vakıflarda gelir kalemlerini aşar geliri oluştururken bu gelirler yıllara göre ayrı ayrı belirtilmiştir. Zira elimizdeki muhasebe defteri 3 yıllık bir kayıttır. Bu kayıtlarda gelirler ve giderler bir yıl üzerinden hesaplanmak suretiyle toplam gelir ve giderlerin dökümü yapılmıştır. Diğer gelir kalemi ise müsakkafat gelirleridir ve bunlarda yıllık olmak üzere hesaplanmıştır. Bu kalemde yer alan gelirler başta dükkân, değirmen, han, hamam icar gelirleridir.

Evlatlık (Zürrî) Vakıflar

Evlatlık (zürrî) vakıf deyimi, kişinin kurduğu vakıfların yönetimini kendi soyundan gelen (en büyük erkek, erkeklerden en salih olan gibi) belirli özellikteki kişilerden birinin yürütmesi ve bunun karşılığında vakfın gelirlerinden belirli bir maaş alması şeklinde şartlar taşıyan vakıflar için kullanılır. Bazı vakıf kurucuları da vakfın giderlerinden artan kısmın (zevâid), kendi soyundan gelen belirli özellikteki kişilere verilmesi şartını vakfiyeye koymuşlardır; bunlar da evlatlık vakıftır. Değerlendirmesini yaptığımız Maraş Muhasebe defterinde kayıtlı dört adet evlatlık vakıf bulunmaktadır.

Maraş'taki evladiyelik vakıfların gelirleri müsakkafat denilen kira gelirlerine dayanmaktadır. Kayıtlarda hane, dükkân kasap, değirmen (asiyab) hamam, icare-i zemin olarak geçmektedir. Muhasebe kayıtlarında geçen dört adet evladiyelik vakfın bütün gelirleri kira gelirleridir. Buna göre kira gelirlerinin üç yıllık gelirinin toplamı 17940 kuruştur. Yıllık kira gelirlerine baktığımızda bu kiralık meskenin durumuna ve işlevine göre değişmektedir. Mesela Hane kirası yıllık 400 kuruş olarak yer alırken Kasap 300kuruş, Dükkan 150 kuruş, Değirmen 500 kuruş, Hamam 1000 kuruş, İcare-i zemin 30 kuruş olarak yer almıştır.

Evladiyelik vakıfların genel olarak gelir ve gider hesaplarına baktığımızda hesap işleminin sonunda "Fazla vakıf" ibaresine rastlanmaktadır. Buna göre vakfın gelirlerine göre giderleri az çıkmakta ve kalan miktar "vakıf evladına" kalmaktadır.

Cami Vakıfları

Maraş'taki Cami, Medrese, Zaviye, imaret ve benzeri dini-hayri ve eğitim vb. amaçlı kurulmuş olan vakıfların gelirlerine baktığımızda

öncelikle aşar gelirleri, kira gelirleri, vergi ve resimler (kıst resmi) ve tevliyet gelirlerinden oluştuğu görülmektedir.

Cami vakıflarının temel gelir kaynakları aşar gelirlerinden oluşmaktadır. Maraş merkezindeki camilerin aşar gelirleri toplamı 68230 kuruştur. Bu aşar gelirinde en büyük pay Maraş merkezinde bulunan Ulu camii (Cami-i Kebir)'nin vakıf gelirleri oluşturmaktadır.

Ulu Caminin üç yıllık aşar gelirleri şunlardan oluşmaktadır. Kırış karyesi(köyü) aşarı 3900 kuruş, Perakende 1055, Beylik Hopuru köyü 3365 kuruş, Elmalar ve Kömeç köyü aşarı 3380 kuruş, Dere Hopuru köyü 16025 kuruş, Geyik sazı köyü aşarı 3550, Bahçe aşarı 3360 kuruş olmak üzere toplam aşar geliri 59735 kuruşa ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra Ulu camiinin aşar gelirin yanı sıra bedel-i kıst ve arasta vakfının 24725 kuruş ve Elbistan Kazası bedel-i Tevliyet 3302 kuruş, Seyyid Mazlum Zaviyesi Bedel-i tevliyet geliri olarak 2135 kuruş ile birlikte toplam gelir olarak 89897 kuruş gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ulu Camii vakfının bu gelire karşılık 68057 kuruş gideri vardır. Muhasebe defterindeki hesap işlemine göre 21840 kuruş “fazla vakf” çıkmıştır.

Medrese Vakıfları

Muhasebe defterinde Maraş merkezinde yer alan medreselerden bir adedi yer almaktadır. Bağdadiye-i Kübra Medresesi olarak geçen bu medresenin de gelir kaynağı “Nısf-ı Hasan Tepe” aşar geliridir. Üç yıllık aşar geliri 3875 kuruştur.

Zaviye, İmaret ve Diğer Vakıflar

Zaviye vakıflarının gelirleri de genelde aşar gelirlerden oluşmaktadır. Mevcut zaviyelerden; Örtlek zaviyesi vakfi aşarı 2710 kuruş, Çomak ve Bayezit Zaviyesi vakfi 1540 kuruş, Alaüddevle Süleyman Bey “Heyk Tepesi” aşarı 2950 kuruş, Küpeli kız zaviyesi vakfi aşarı 1110 kuruş, Alaüddevle Bey “Fenk Mezrası” aşarı 720 kuruş, Nimetullah zaviyesi hasılatı 3750 kuruş, Alaüddevle Bey zaviyesi “Çamcırız ve Irlağan aşarı 2525 kuruş, Yum (Yemen Baba) zaviyesi aşarı 235 kuruş, Ümmet Dede aşarı 285 kuruş, Alaüddevle Bey “Çomakkala ve Dolman aşarı 2625 kuruş, Yenice kale zaviyesi vakfi “Purca ve Koznek” aşarı 3500 kuruş, Kala kaya zaviyesi (Haruniye) 965 kuruş, Seyyid Mazlum “Karadere” aşarı 21350 kuruş olmak üzere toplam 44265 kuruş aşar gelirine sahip oldukları görülür.

Muhasebe Kayıtında İmaret olarak bir vakıf eseri geçmektedir. Alaüddevle Bey tarafından yaptırılan İmaret-i Nebeviye vakfının da geliri üç yıllık aşar geliri olarak 1750 kuruştur.

Maraş Muhasebe defterinde geçen diğer vakıfların gelir kaynakları da aşar gelirine dayanmaktadır. Bu vakıflarda kayıtlarda şu şekilde geçmektedir. Vakf-ı mezra-i Süleyman “mezra-i Kürküş ve Sakız Höyüğü” aşar geliri 45 kuruş, Alaüddevle Bey tarafından kurulan, Ali Bey bin Şehsuvar Bey “Kanlı kavak” vakfının aşar geliri 1090 kuruş, Vakf-ı Gökçayır “vakf-ı Mezra-i Alaüddevle (Karacaviran-Haruniye)” aşarı 690 kuruş, Vakf-ı Mezra-i Alaüddevle “mezra-i Kürküş ve Sakız Höyüğü” aşarı 45 kuruş, Sadü'l-aziz vakfı aşar geliri 1720 kuruş olmak üzere toplam 12645 kuruş gelire sahiptir.

Elbistan Kazasındaki Vakıflar

Elbistan Kazasındaki vakıflar ise muhasebe defterinde; Cami, Zaviye ve Külliye-Cami-İmaret vakıfları olarak yer almaktadır. Cami vakfi olarak sadece Şeyh Cami vakfı ile ilgili bir kayıt vardır. Bu vakfında geliri üç yıllık aşar geliri olarak 2102 kuruştur. Zaviye vakıflarına baktığımızda bunların da gelirleri aşar gelirleridir. Muhasebe kayıtında geçtiği üzere; Cenderiye Zaviyesinin 1266-1270 yılları arası beş yıllık aşar geliri toplamı 17853 kuruştur. Dede (Deve Baba) Zaviyesinin yine 1266-1270 yılları arası aşar geliri 8033 kuruş, Ümmet Baba Zaviyesi'nin 1266-1270 tarihleri arasındaki aşar geliri ise 18285 kuruştur. Ayrıca Ebecik Zaviyesi (Ahmet Bey) nin üç yıllık aşar geliri 862 kuruştur. Bu vakıf ile ilgili diğer bir kayıta ise yine üç yıllık aşar geliri olarak 749 kuruş olduğu da yer almaktadır.

Külliye-Cami-İmaret vakfı olarak Haremeyn vakfına bağlı olan Ashab-ı kehf vakfı yer almaktadır. Bu vakfın 1270-1273 yılları arası üç yıllık geliri ise 16299,5 kuruştur.

III. Vakıf Giderleri

Vakıf giderleri ana başlığı altında, vakıfların hedefledikleri hizmetleri yürütmek için yaptıkları harcamalar değerlendirilmiş olup bunlar birkaç alt başlık şeklinde ele alınmıştır. Vakıf muhasebe defterlerinde vakıf gelirleri belirtilirken bunun yanı sıra vakıf gelirlerinin nerelere harcandığı da kayda geçirilmiştir. Bu giderler, genelde vakfın temel ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan harcamalardır.

Yönetim ve İşletim Giderleri

Osmanlı Devleti'nde diğer Türk ve İslam devletlerinde geçerli olan vakıf yönetim sistemi sürdürülmüştür. Vakıfların başında kadının onayı ile atanan ve vakfın yöneticisi durumunda olan "*mütevelli*"ler bulunurdu. Vakfın şartlarına uygun olarak şer'i hükümler gereğince vakıf işlerinin idare edilmesi, vakfın haklarının korunması, vakıf gelirlerinin nasıl sarf edileceğini, taşınmaz malların kiraya verilmesi, artan vakıf gelirinin tasarrufu gibi görevleri yürütmekle mükelleftiler.¹

Büyük vakıflarda vakfın gelir ve giderlerine nezaret etmek üzere "*nazır*" atanırdı. vakf edilen gayrimenkullerin gelirini toplayan tahsildar durumundaki "*cabi*"ler de vakfın diğer görevlileri arasındadır.² Evkaf defterlerinde vakıf çalışanlarının vakfiye de belirlendiği üzere ne miktarda ücret (vazife-cihet) aldıkları kaydedilmiştir. Bazı vakıflarda tek bir görevlinin tevliyet, imamet ve hitabet görevini yürütüp, bu görevler için ayrı ayrı maaş almış olduğu anlaşılmaktadır. Maraş vakıflarında vakıfların yıllık gelir ve giderleri hesaplarından görevlilere verilen ücretlerin yıllık olduğu anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Maraş sancağında bulunan vakıfların büyük bir kısmı kayıtlardan anlaşıldığına göre, bu yüzyıl sonrasında da yaşamış ve çeşitli vakıf görevlileri bu vakıflarda görev yapmaya devam etmişlerdir. Bir kısmı ise, vakfın devam etme şartları ortadan kalktığından esas vasıflarını kaybetmişlerdir. Bu vakıfların bir kısmı da günümüze kadar gelememiştir. Her şeye rağmen bunlar gerek söz konusu dönemde gerekse günümüze kadar gelen süreçte, önemli hizmetler yerine getirmiştir. Maraş sancağında Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde eğitim-öğretim, dinî ve sosyal ihtiyaçların büyük bir kısmı vakıflar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Tamir Giderleri

Vakıflara ait evler, odalar, dükkânlar, hamam, değirmen, hanlar vs ile vakıfların yaptığı ve/veya desteklediği cami, mescit, medrese, mektep, hamam, değirmen gibi yapıların, tamir giderlerine sarf edilmektedir.

¹F.Köprülü, "Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", Vakıflar Dergisi, sayı.II, Ankara, 1942, s.1-35; Aynı Yazar, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, (neşr. O. F. Köprülü), İstanbul 1983, s. 374 vd.; Z. Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, (Marifet Yayınları), İstanbul 1985, s. 31; N. Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Bakımından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 84.

² B. Yediyıldız. "Vakıf İstilahları Lugatçesi", VD, XVII, (1983), s. 56 vd.

Vakıfların önemli gider kalemlerinden birisi de tamir-bakım giderleridir. Genel bir hukuki kural olarak "tamir masrafları maaş ödemelerinden önce gelir. Dolayısıyla, vakıfta tamire ihtiyaç varken, gelirler maaşlara ödenemez."¹

Aydınlatma Giderleri

Vakıflar tarafından giderleri karşılanan okul, cami, imaret gibi çeşitli kurum ve binaların aydınlatma giderleri de önemli bir yer tutmaktadır. Aydınlatma giderleri zaman zaman "kandil ücreti" veya "kandilin yakılması" şeklinde belirtilirken zaman zaman da aydınlatmada kullanılan zeytinyağı, balmumu, yağ mumu ve sade yağ gibi malzemelerin adları yazılmıştır.

Vakıf Giderleri ile ilgili olmak üzere Maraş Muhasebe defterinde yer alan ve Cami vakıfları arasında gelir bakımından en büyük paya sahip olan cami-i kebir (Ulu Camii) nin 3 yıllık giderleri örnek teşkil etmesi ve konuya açıklık getirmesi bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Yönetim ve Hizmet Giderleri:

Kaymakamlık görevi için 13883 kuruş ödenmiştir.

Ehl-i Mürtezıkaya 26120 kuruş 10 para ödenmiştir.

Loğ-Leşan'a 85 kuruş ödenmiştir.

Evrak Bedeli (Varaka-i Sahiha) 108 kuruş ödenmiştir.

Cami İhtiyaçları (aydınlatma, ısınma, beslenme vb. giderleri):

Revgan-ı zeyt 1070 kuruş

Revgan-ı mum 740 kuruş

Kandil Baha 225 kuruş

Nan-ı aziz(Ekmek) 3780 kuruş

¹H.Hüsni Koyunoğlu, "Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17.Yüzyıl İstanbul Uygulaması" Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (2008), sayı:1,s.291

Tamir Giderleri:

Ulu Caminin üç yıllık tamir(onarım ve Bakım) giderine 3260 kuruş ödenmiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere gider kalemlerine baktığımızda vakıf hizmetlerinde bulunan başta kaymakam, müteveli olmak üzere müderris, imam, müezzin, câbi, zaviyedar, vb. görevlerde bulunanlara vazife-maaş olarak verilenler ile muhtelif vakıf masraflarına yapılan harcamalar oluşturmaktadır.

Ayrıca bu kayıtlardan da anlaşıldığı üzere, Maraş'taki, cami, mescit, medrese, zaviye, han, hamam vs. vakıf eserlerinin bakım ve onarım masrafları karşılanırken, ayrıca ısınma ve aydınlatma, temizlik ve benzeri hizmetlerin karşılanması bu gelirlerden sağlanmıştır. Bunun yanı sıra vakfın işlevine göre bazı harcamalarda çeşitlilik görülmektedir; “mürtezika” denilen şahısların vakfın gelirlerinden düzenli bir şekilde yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu gider kaleminde en büyük pay görevlilere ödenen maaşlardır. Başta müteveli olmak üzere cabi, zaviyedar, Dua-gû, Ferraş, Hatip, İmam, Katip, Müderris, Müezzin, Hafız, Nazır, Bevvab, Cüzhan, Tilavet, Loğ-keşan vs. gibi görevliler ve talebeler vakıf gelirinden faydalanmaktaydılar.

Vakıfların hizmetleri yürütebilmek için çok sayıda personel çalıştırması ve personele maaş ödenmesi istihdamı artırıcı yönde bir etki yaratmıştır. Ayrıca zamanla yıpranan ve onarım ihtiyacı duyan vakıf eserlerinin inşa edilmeleri durumunda ek istihdam da yaratılmıştır. Vakıfların gelir ve servet dağılımını iyileştirici yönde katkısı da olmuştur. Üst gelir grubuna dâhil kişilerin vakfettikleri mallarla kurulan vakıflardan alt gelir grubuna dahil kişilere gelir artırımını söz konusu olmuş ve bu da bireylerin yaşam maliyetlerini düşürebilmiştir.

Vakıflar aracılığıyla toplumsal hizmetlerin sunulması, devletin diğer gelir kaynaklarını savunma, güvenlik alanında kullanılabilmesi imkânını doğurmuştur. Vakıflar, Türk-İslam toplumlarında sosyal yardım, sosyal dayanışma, sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayarak sosyal çatışmaların önlenmesi ve sosyal bütünleşmenin sağlanması yönünde olumlu etkiler yaratmıştır.

SONUÇ

Vakıf müessesesi Türk-İslam devletlerinde en mükemmel şekliyle uygulamasını bulmuş önemli bir kurumdur. Bu kurumlar üzerinde yapılan çalışmaların geçmiş devlet ve toplumları anlamada ve geleceğe yönelik sosyal ve ekonomik projeler oluşturmada büyük katkılar sağlayacağı aşikârdır. Nitekim Türk-İslam Devletlerinin sınırları içerisindeki şehir ve diğer yerleşim alanlarında kurulan vakıflar bugünkü incelemeler ışığı altında günümüz insanına ve insanlığa yeni değerler sunmaktadır.

Biz de bu çalışmada Maraş bölgesinde kurulan vakıflar ve vakıf kurumlarını tespit etmeye çalıştık. Maraş bölgesinde kurulan vakıfları Osmanlı öncesi ve Osmanlı Dönemi olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür.

Tarih boyunca bir çok kültür ve medeniyetin izlerini taşıyan ve tarih öncesi ve tarihi devirlerden itibaren en eski yerleşmelere sahne olan Maraş bir çok devletin de hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı bir bölge olmuştur. Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süresi içerisinde Türklerin Anadolu'yu fethiyle birlikte Maraş bölgesi de 1085'li yıllardan itibaren Türk yerleşmelerine sahne olmuştur. Ancak bu tarihten sonra da bölgede Bizans-Selçuklu mücadeleleri yıllarca sürmüştür. Bölgedeki Türk hâkimiyetinin sağlanmasıyla birlikte Türk yerleşmeleri günden güne artmıştır.

Bölgede Selçukluların hâkimiyeti XIV. yüzyıla kadar devam etmiştir. Haçlılar zamanında çok harap olan ve nüfusu azalan Maraş ve Elbistan bölgesi Anadolu Selçuklularının Maraş Emirlerinden Hüsameddin Hasan Bey, oğlu İbrahim Bey ve torunu Nusretüddin Hasan Bey dönemlerinde imar edilmiştir. Elbistan, Afşin, Nurhak, ve Pazarcık çevresinde Anadolu Selçuklularını dönemine ait mimari eserler mevcut olmakla beraber, şehir merkezinde bu döneme ait hiçbir yapı günümüze gelmemiştir.

Daha sonra Memluk Devleti zamanında, bu devlete bağlı valiler tarafından yönetilmiştir. 1337 yılında bu bölgede yoğun olarak bulunan Dulkadirli Türkmenleri tarafından Dulkadirli Beyliği Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere, Memluklara tâbi olarak kurulmuştur.

Dulkadirliiler döneminde yapılan vakıflar genellikle dinî (cami-mescit), eğitim (medrese-buk'a) ve sosyal (imaret, zaviye) vakıflardır. Bunların kurucularının ise genellikle Alaüddevle Bey, eşi Şems Hatun, Süleyman bin Nasreddin Mehmet Bey ve Şehsuvaroğlu Ali Bey olduğu anlaşılmaktadır. Şehir merkezinde mevcut olan yapılar ise Dulkadir

Beyliği ve Osmanlılar dönemine aittir. Bu vakıfların bazılarının müesses at-ı Hayriyeleri, Osmanlı öncesi ve erken Osmanlı döneminde yapılmıştır. Bu vakıf eserlerin ancak bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir.

Maraş ve Elbistan, Dulkadirliiler zamanında en önemli iki yerleşim alanı ve idare merkezi olmuşlardır. Maraş'ın bu dönem geçiş yolları üzerinde bulunması ve buralarda cami ve zaviye vb. dini ve içtimai bir takım yapıların inşa edilmesi, zamanla bu bölgelerin nüfus yapısının değişmesine ve ekonomik hayatın canlanmasına yol açmıştır.

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Osmanlı idarecilerinin herhangi bir vakıf yaptıkları kaydına rastlanmamış, ama önceden var olan vakıfların gelirlerini artırmışlardır. Yani Osmanlı Devleti burada daha önce kurulmuş olan vakıfları aynen korumuş ve devam ettirmiştir. Osmanlılar zamanında Maraş'ın merkezinde kurulan vakıfların büyük bir çoğunluğunun hayri ve zürri vakıflar olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakıflar genelde zengin kişiler ya da şehrin idarecileri tarafından şehir merkezinde cami, medrese, zaviye, han, hamam ve benzeri dini ve eğitime yönelik vakıflar ile ve diğer vakıflar yapılmaya devam edilmiştir. Bu vakıflara Maraş Kazası'nda bulunan bir kısım köy ve mezra hâsılları, dükkân, hamam, değirmen, bağ-bahçe, bostanlık ve zeminler vakfedilmiştir. Özellikle Dulkadir Beyliği döneminde başta Alaüddevle olmak üzere bu beyliğin önde gelen kişilerince kurulan vakıflarla birçok yapının ihtiyaçlarının karşılanması yoluna gidilmiştir.

Maraş'ın merkezi dışında daha küçük yerleşim birimleri ve köylerinde de Osmanlılar zamanında çoğunluğunu cami ve mescitlerin teşekkül ettiği bazı vakıf eserler inşa edilmiş ve bunlara vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.

Dulkadirliiler'den beri devam ede gelen vakıflar ile Osmanlılar zamanında bunlara eklenen vakıflar, Osmanlı vakıf muhasebelerinde aynı deftere kaydedilmişlerdir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Maraş sancağında bulunan vakıfların büyük bir kısmı kayıtlardan anlaşıldığına göre, bu yüzyıl sonrasında da yaşamış ve çeşitli vakıf görevlileri bu vakıflarda görev yapmaya devam etmişlerdir. Bir kısmı ise, vakfın devam etme şartları ortadan kalktığından esas vasıflarını kaybetmişlerdir. Bu vakıfların bir kısmı da günümüze kadar gelememiştir. Her şeye rağmen bunlar gerek söz konusu dönemde gerekse günümüze kadar gelen süreçte, önemli hizmetler yerine getirmiştir. Maraş sancağında Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde

eğitim-öğretim, dinî ve sosyal ihtiyaçların büyük bir kısmı vakıflar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Maraş vakıfları üzerinde yeteri kadar bilimsel çalışmalar yapılmamıştır. Ancak, araştırmacıların son dönemlerde bu konuya eğilmeye başladıklarını görmekteyiz. Bu çalışmaların başta Maraş şehrinin kültür tarihini ekonomisini ve sosyal yapısını ortaya koymada önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**DULKADİR BEYLİĞİ DÖNEMİNDE GÖKSUN (1337
TEMMUZ 1522)**

Yrd. Doç. Dr. Ramazan HURÇ*

Özet

21. yy. kentlerin ön plana çıktığı bir yüzyıl olmuştur. Kent ve kentli dünden bu güne kentiyle alakadar ne varsa bütün ayrıntıları ile öğrenmek istemektedir. Bu edinilen bilgiler kentliyi ortaçağ karanlığına götürmeyecektir. Nasıl ki felsefe olanların ne, nasıl ve nedenini sorgulamak istiyorsa kentliler de kentiyle ilgili her şeyi sorgulamak istemektedirler.

Genel tarihler yanında şehir tarihleri de yazıla gelmiştir. Son yıllarda şehir tarihleri daha büyük ilgi görmektedir. Bu bağlamda Kahramanmaraş ilinde de şehir tarihi ile ilgili bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu sempozyum da bu çalışmaların bir devamıdır.

Kent tarihlerinin yazılması genel tarihlere ve genel kültüre ciddi katkılar sağlayacaktır. Arşivlerin araştırmacıya açılması, ciddi araştırmacıların artması tarihin akışını da değiştirecektir. Artık her aklına düşen bir tarih kitabı yazmaya kalkmayacaktır.

Çünkü geçmişimiz kendimizin önemli bir parçasıdır. Bizi çeken her dalga, bize canlılık veren her faaliyet maziden gelir. Kentlerle ilgili

* Göksun Belediye Başkanı.

araştırmalar arttıkça kentli kendinden emin olacak ve toplumsal bütünlük sağlanacaktır. Belki de kentin bir ansiklopedisi yazılacak, her türlü envanter oluşacaktır. Kente yatırım yapmak isteyen her girişimci istediği bilgiyi bu envanterlerden elde edecek, zaman ve emek kaybını en aza indirecektir.

Biz de bu çalışmamızda Dulkadiroğulları döneminde Göksun'un sosyo-ekonomik yönü, stratejik konumu ve tarihte üstlendiği rol ve özellikle tarihçiler arasında yeri konusunda net bir karar verilemeyen Turna Dağı Savaşı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Dulkadir oğulları, Alauddevle Bozkurt Bey, Göksun, Turna Dağı Savaşı

Göksun'un Jeo-Stratejik Konumu

Göksun tarih boyunca ticaret ve askeri harekât yolu merkezi olma özelliğini muhafaza etmiştir. Geç Hitit döneminde Assurluların Kayseri Kültepe'de kurdukları Assur Ticaret Kolonilerinin Ninova (Musul)-Kayseri hattı Göksun'dan geçmiştir¹. Romalılar döneminde ise İskenderun-Osmaniye-Kadirli- Göksun yolu Göksun'sa ikiye ayrılarak biri Göksun-Kayseri, diğeri Göksun-Sivas yoludur. Bu yollar üzerinde bulunan kaleler ve kayalara işlenen yol işaretleri önemini iyice muhafaza etmektedir. Bizans döneminde de bu yolları aynı amaçla kullanmışlardır. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu enine ve boyuna ticaret yolları ile donatılmıştır. Tarihte ipek yolu olarak adlandırılan İskenderun-Osmaniye-Kadirli-Göksun yolu Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri döneminde çok önemli rol üstlenmiştir. Halep Salnamesinde ise Göksun'dan Sivas ve Kayseri'ye giden kervan ve yolcuların (yol) güzergâhı ve Elbistan ile Aziziye'ye araba işlemekte olduğundan kabil-i terakkidir² şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Göksun Ortaçağda önemli bir merkez ve ordu durağı idi³. Kalelerin her biri bir derbent görevi yapmaktaydı. Göksun Höyüğü'nde (Kale) Abbasiler döneminde (Harun Reşid, oğulları Emin, Me'mun ve Mu'tasım) Bizans'a karşı müdafaa ordusu tutarlardı⁴. Yavuz Sultan Selim

¹ Konyar, ERKAN, 'İlk Tunç Çağ'ından Orta Demir Çağ'ına Kahramanmaraş', Dağların Gazeli Maraş, Haz. Filiz Özden, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 133.

² 1322 Senesi Halep Salnamesi'nde Maraş Sancağı, s. 578.

³ TEXIER, Charles, Küçük Asya'da Maraş, Hazırlayan: Yaşar Alpaslan-Serdar Yakar, Kahramanmaraş 2009, s.113.

⁴ TANKUT, Hasan Reşit, Maraş Yollarında, Kahramanmaraş 2008, s.86.

Mısır'ın fethinden sonra ordunun talebi üzerine Kahire'den ayrılır¹. Yavuz Sultan Selim 19 Mayıs'ta Halep'ten ayrılarak Antep, Pazarcık, Maraş, Fırnız, Göksun, Zamantı, Sarımsaklı üzerinden Kayseri'ye ulaşır².

Göksun XVI. Yy'da Liva-i Kars'a bağlı bir nahiyedir³. Göksun ile Kadirli arasındaki en kestirme yol 21. Yy'ın son çeyreğine kadar göç yolu olarak kullanılan Göksun-çamurlu- Mazgaç-Kadirli yoluydu. Kadirli Livası'na bağlı Göksun Nahiyesi arasında kullanılan yol muhtemelen bu yoldur. Turna Dağı savaşı da bu yol çevresinde yapılmış olmalıdır.

Göksun'da Dulkadirli döneminde dört önemli savaş olmuştur.

1. Dulkadir Beylerinden Sevlî Bey ile Memluk Sultanı Berkuk arasında yapılan savaşta Dulkadir Bey'i Sevlî, 1387 yılında Memluk ordusunu Göksun ovasında ağır bir yenilgiye uğratmıştır.

2- Yine 1467 yılında Memlûklularla Dulkadir Bey'lerinden Şehsuvar Bey arasında Göksun yakınlarındaki Turnadağı eteklerinde yapılan savaşta Memlûklular yenilmiştir.

3-Safevî Hükümdarı Şah İsmail ise 1507 yılında Dulkadirli'lere saldırmış, başarılı olamayacağını anlayan Alâüddevlî Bey, Göksun yakınlarında bulunan Turnadağı'na çekilerek hayatını kurtarmıştır.

4- Dulkadir Beyliği döneminde Göksun'da yapılan son savaş ise 1515 yılı 13 Haziran ayında turna dağı savaşıdır. Yavuz Sultan Selim'in vezirlerinden Sinan Paşa komutasında ordu yine Dulkadir Beylerinden Şehsuvar oğlu Ali Bey'in rehberliğinde Alâuddevlî Bey'i stratejik bir bölge olan Turna Dağı'nda hezimet'e uğratmıştır⁴. Osmanlı ordusunun bu savaşta başarılı olması Ali Bey'in bölgeyi iyi bilmesinden kaynaklandığı bir gerçektir.

Yukarıda ifade edildiği üzere Göksun, konuşlandığı yer itibariyle hem bir ticaret yolu merkezi, hem orduların geçiş yolu ve hem de bölgenin jeo-stratejik merkezi özelliğini tarih boyunca korumuştur.

¹ Askerin Kahire'de kalma süresi uzayında askerde Anadolu özlemi artar. Durumu Anadolu Kazaskeri Kemalpaşazâde'ye bildirirler. Kemalpaşazâde ile Padişah bir gün atla yan yana giderken, Kemalpaşazâde askerinin şu türküyü söylediklerini söyler. Türkü: 'Nemiz kaldı bizim mülk-i Arab'ta/ Nice dururuz Şam u Halte/ Cihan halkı kamu 'iş ü tarabda/ Gel ahi gidelim Rum illerine'. EMECEN, Feridun M., Yavuz Sultan Selim, Ayhan Matbaası, İstanbul 2010, s. 367.

² Feridun, Yavuz Sultan Selim, 321.

³ Zü'l-kadriye Tahrir Defteri, 51;BA, MAD, nr. 252, x, s. 31; Ayrıca bkz.; ÖZTÜRK, Sait- Ali SARIKAYA, Göksun Tarihi, Görsel Dizayn, İstanbul 2010, s. 384-424.

⁴ ÖZTÜRK, Sait, Göksun Tarihi, Görsel Dizayn, İstanbul 2010, s.56.

Şehsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi

Göksun nahiyesine bağlı bulunan Kanlıkavak 129 vergi nüfuslu, 33 haneden oluşan bir köydü. Şeyh Selman Halife dervişleri bu köyde bulunuyordu. Göksun ise Göksunlu cemaatinin ziraat ettiği 72 vergi nüfuslu bir yerleşim yeri idi¹. Kanlıkavak Köyünde Şehsuvar oğlu Ali Bey (Dede Garkın) Zaviyesi kurulmuştur. KANLIKAVAK köyü 1525 yılında 65 hane 12 mücerred (bekâr) vergi nüfusu vardı. Köyün vergi geliri 4132 akçe iken 1857 yılında vakfın geliri 380 krş'a düşmüştür. Bu duruma göre 19.yy'ın ortalarına doğru Kanlıkavak köyü iyice boşalmış ve bu arada Göksun göç almıştır².

Karkın Oğuz boylarından olan bir Türk boyudur. Garkın, Karkun ve Kargun şeklinde yazılmaktadır. Karkın oymağı Halep Türkmenleri arasında Dulkadirli döneminde kalabalık bir yer işgal etmektedir. Dulkadirli içinde Karkın oymağının bir kolu da Dede Karkın adındaki bir şeyhin Göksun'da bulunan zaviyesinde hizmet etmektedir. Bu Dede Karkın'ın XVIII. yüzyılda yaşaması mümkündür³. Göksun nahiyesi Tecirli ve Bozdoğan aşiretlerinin yaylası olarak istifade edilmiştir⁴

Yer adları (Onomastik)

Bir tarihi olayı aydınlatmada yer adları önemli ipuçları vermektedir⁵. Zü'l-Kadriye Tahrir Defterindeki Göksun'a ait yer adlarının günümüzde de aynı tazeliğini koruduğu görülmektedir. Bu adların anlamlarına bakıldığında; bölgeye yerleşen kabile ve oymakların adının verildiği, yeni yerleşim yerine gelen bölgenin adının konulduğu, Coğrafi bölgenin topografik yapısına göre; pınar, ırmak, tepe gibi yerlere yerleşen topluluğun diline göre (Türkçe) adlandırıldığı, bölgede yaşayan toplulukların önemli şahsiyetlerinin adlarının verildiği dikkat çekmektedir.

1530 yılında Göksun Nahiyesi çevresinde adı geçen yer adları; Göksun, Camuslu, Kireç Pınarı, Kuruca-âbâd, Değirmen-deresi, Büyük

¹ YİNANÇ, Refet, Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.139.

² Bkz. Yaşar Baş-Rahmi Tekin, Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi), Bahçıvanlar Basımevi, Konya-2007, s.213-215.

³ Bkz. Faruk Sümer, (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları, Türk dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul1992, s.235.

⁴ 1322 Senesi Halep Salnamesi'nde Maraş Sancağı, s. 578.

⁵ KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., Tarih Araştırmalarında Usul, İkinci Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1991, s. 14.

Çamurlu, Kutu, Yoğun-oluk, Öşüngele, Bebek-tepesi, Kuz-oluk, Saraycık, Sülüklü, Yan-tepesi, Kozcugaz, Çağılğan, Orta-depe, Kömür-deresi, Kavşud, Boz-öyük, Mürsel, Üç-oluk, Kanlu-kavak, Kızılıcak-ı sağır, Kızılıcak-ı kebir, Göksun deresi, Kamışcık-ı kebir, Kemallu, Oruççu, Çatuklu ve Tombak-ı kebir, Çukur-hisar, Süsü, Tekfur-pınarı, Şahinkayası'dır. Bugünkü Cödden deresinden akan Aksu'nun adı Göksu olarak geçmektedir¹.

Dulkadir Beyliği dönemindeki yer adlarına bakıldığında Turnadağı savaşının başladığı yer olan Ördekli bugünkü Afşin ilçesine bağlı Kötürecik, Çoban-pınarı, Tilavşın ile Kitiz köyleri arasında bir yer adıdır². 1563 sayılı Tahrir Defterinde gösterilen yer adlarında ise Elbistan Kazası sınırları içerisinde gösterilen Kurıca Ördekli bugünkü Sarız sınırları içerisinde bulunan Ördekli'yi göstermektedir³.

Göksun, Andırın ile Kadırlı (Zü'l-Kars) 1563 sayılı Tahrir Defterinde Maraş sınırları içerisinde geçmemektedir⁴. XVI. Yy. da askeri durum ve gideri; adet-i çeri 14, süvar ve mükemmel 11, piyade 3, toplam 162.221 olarak geçmektedir⁵. Göksun ve Andırın ile döneme ait bilgileri bulmak için Kars-ı Maraş Tahrir Defterine bakmak gerekmektedir⁶.

Göksun'da ekonomik yapı

1563 sayılı Tahrir Defterinde kayıtlı Elbistan kazasına ait bilgilere bakıldığında üretilen ürünler; hinta (buğday), şa'ir (arpa), humus (nohut), ades, erzen (darı), deştbanı, duhan (tütün), âsiyâb, kevvâre, ağnem (koyun), bostan, meyve, sebze, piyaz (soğan), keten üretilmektedir⁷. Göksun Elbistan ovasının bir devamıdır. Bugün de hemen hemen aynı ürünler yetiştirilmektedir. Bu duruma göre Dulkadirli Beyliği döneminde Göksun'da tahıl ve sebze üretilmektedir. Hayvancılık vazgeçilmez bir geçim kaynağıdır. Savaş ganimetlerine bakıldığında hayvancılığın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu ürünler arasında en fazla buğday ve arpa üretilmektedir. Buğdayın toplam ürünler içerisindeki payı 81.204,5

¹Zü'l-kadriye Tahrir Defteri, 173,

²Zü'l-kadriye Tahrir Defteri, 173,

³YİNANÇ, Refet- Mesut ELİBÜYÜK, Maraş Tahrir Defteri (1563), Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, No: 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988, c.1, s.XLV,

⁴Bkz. Maraş Tahrir Defteri (1563, c.1.

⁵Zü'l-kadriye Tahrir Defteri, 51.

⁶Bkz. Kars-ı Maraş Tahrir Defteri, Tapu ve Kadasro Genel Müdürlüğü Arşivi, no. 168.

⁷Bkz. Maraş Tahrir Defteri (1563, c.11.

akçelik öşür ile % 67'lik oranla ilk sırada gelmektedir. Arpa ikinci sırayı almakta olup 25.727 öşür ile ikinci sırayı almaktadır. Bu da toplam üretimde % 21 paya ulaşmaktadır. Erzenden ise 11.715 akçe öşür alınmaktadır. Buğday ölçü birimi olarak da kile kullanılmaktadır¹.

Elbistan ovasında yapılan savaflara bakıldığında Göksun hep sığınma yeri olmuştur. Topografyanın dağlık ve ormanlık olması düşmanı dağların iç kısımlarına çekmiştir.

Göksun nahiyesinin sanayi ve ticaret faaliyetlerinden alınan vergi toplamı 12.817 akçedir. XVI. Yy'ım önemli tesislerinden birisi boyahanedir. Boyahaneden 1527 yılında 4.000 akçelik gelir elde edilmiştir. Bu dönemde önemli gelir kaynaklarından birisi de (asiyab) değirmenlerdir. 1525 yılında nahiyeye genelinde 32 bab değirmen bulunmaktadır². Bölge hayvancılığa müsait olduğu için Pazar gelirleri, kasaplık ve kırışçıyan vergileri de önemli bir yer işgal etmektedir. Zü'l-kadriye Tahrir defterine göre Vilayet-i Zü'l-kadriye'nin muhasebesi verilirken Göksun'a tabi bir adet Ma'den-i sîm'den bahsedilmektedir³.

Göksun nahiyesinin 1527 yındaki toplam geliri 162.221 akçe iken 1563'te % 3'lük artışla 166.852 Akçeye ulaşmıştır⁴.

Evlîya Çelebi Seyahatnamesi'nde Göksun şöyle tavsif edilmektedir: Papamunta mü'ellifi ve Atlas ve Minör ve Coğrafya kitabları mü'elliflerinin kavî-i sahîhleri üzre rûy-ı arzda cümle yüz kırk sekiz adet ulu dağlardır kim bâlâda tahrîr olunmuştur. Bu Göksun yaylası dağı dahi mezkûr yüz kırk sekiz cebel-i münthânın birisidir. Eyle bir kûh-ı bülenddir kim mehdinde kerrûbiyânlar felekde âciz-mândelerdir. Eyle bir kûh-ı azîmdir kim on kerre yüz bin âdem ve yüz kerre yüz bin hayvanat yaylasa vüs'at üzre seyerân u devrân ederler. Eyâlet-i Konya ve eyâlet-i Mar'aş halkı ve niçe boy Türkmânları bu yaylada cilvelenüp birbirlerinden haberleri yokdur. Bu cebel-i âlîde olan nebâtât [u] giyâhât [u] ezhârât ahşâbât-ı işpeçar bir diyar yaylağında yokdur. İlla Erzurum ensesinde Bingöl yaylasında bî-hadd u hasr haşîşât vardır. Ve niçe bin kaynak uyûn-ı câriyeler var kim her biri birer âb-ı hayâtdan nişân verir.

¹ Solak, Göksun, 122; Bkz: Solak, İbrahim, Göksun Sempozyumu, Şenyıldız Matbaası, İstanbul 2010, s.210-211.

² Solak, Göksun, 125.

³ Sadeleştirenler: ÖZKILINÇ Ahmet- Ali COŞKUN – Abdullah, SİVRİDAĞ- Murat YÜZBAŞIOĞLU, 998 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-ı Bekr ve Arab ve Zü'l-kadriye Defteri (937/1530), Başbakanlık Devler Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 40, Ankara 199, s.28.

⁴ Solak, Göksun, 128.

Böyle bir kûh-ı vâsi'dir. Diller ile ta'bir ve kalemlerle tahrîr olunmaz. Vasıfdan Müberrâ bir yaylağ-ı ra'nâdır¹.

Sanatsal Yapılar

Dulkadir Beyliği döneminden günümüze intikal eden belli başlı bir sanatsal yapı bulunmamaktadır. Kanlıkavak'ta Dede Kargın Zaviyesinden bahsedilmektedir. Konuyla ilgili saha çalışmamızda adı geçen zaviye ile ilgili şifahi hiçbir anekdot olmadığı gibi zaviye kalıntısına ait bilgi de bulunmamaktadır. Göksun'da evler ve sair yapılar diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi kerpiç ve ahşaptan yapılmıştır. Bu tür evlerin ömürleri sanıldığı gibi uzun ömürlü değildir. Yangınlar ve zamanın yıpratması eski yapıları günümüze taşımamıştır².

Demografik yapı

Kemallu, Oruççu, Çatuklu ve Garkın gibi oymaklar yaşamıştır. Garkın; Karkun ve Kargun şeklinde yazılmaktadır. Karkın oymağı Halep Türkmenleri arasında Dulkadirli döneminde kalabalık bir yer işgal etmektedir. Dulkadirli içinde Karkın oymağının bir kolu da Dede Garkın adındaki bir şeyhin Göksun'da bulunan zaviyesinde hizmet etmektedir³. Göksun nahiyesi Tecirli ve Bozdoğan aşiretlerinin yaylası olarak istifade edilmiştir⁴. Alauddevle Bozkurt Bey Osmanlı askerlerini ulaşılması güç ve çetin bir dağ olan Turna Dağına sığındı. Turna Dağının kenarı Türkmen Kızılbaş evleri ile çevrili idi⁵. Dulkadir Beyliğinin 1515'te Şahsuvar Oğlu Ali Bey'e verilmesi üzerine Dulkadirli bir kısmı Şah İsmail'in hizmetine girmişlerdir. Safavilerin kuruluşunda İran'a Maraş ve Yozgat'tan giden Dulkadirli oymağının seksen bin ev olduğu kaynaklarda geçmektedir⁶.

¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yayına Hazırlayan Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 1999, c. 3, s. 104- 105.

² Texier, xlx. Yy'da yaptığı seyahatinde 'Göksun evlerinin ağaç kütüklerinde yapılmış kulübeler' olduğunu ifade etmektedir. Texier, 113.

³ Bkz. Faruk Sümer, (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları, Türk dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s.235.

⁴ 1322 Senesi Halep Salnamesi'nde Maraş Sancağı, s. 578.

⁵ İbn Kemal, Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, 255-256.

⁶ SÜMER, Faruk, Safavi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.48-49.

Kars-ı Maraş Sancağına ait 1527 tarihli İcmal Defterine göre Göksun Nahiyesinde 1nefs, 2 köy, 12 aşiret-cemaat ve 77 mezra yer almaktadır. Nahiyenin merkezi nefsi-i Göksun'dur. Burada 48 hane, 8 mücerret, 1 imam, 1 hatip, 1 müezzin, 3 çeri, ve 2 eşkinici bulunmaktadır.

Köyler ise Kanlıkavak ve Kavşut köyleridir. Kavşut köyünün nüfus kaydı verilmemiştir. Kanlıkavak köyünde ise 65 hane, 12 mücerret, 1 kethuda, 15 derviş bulunmaktadır. Dervişler adı geçen köydeki zaviyenin hizmetinde çalışmaktadırlar. Aynı zamanda Göksun nahiyesinde kış mevsiminde yapılan şenliklere gelip gidenlere de hizmet etmektedirler. Dervişler yaptıkları bu hizmetlerin karşılığında Sultan Selim tarafından avâriz-ı diyâniyeden muaf tutulmuşlardır¹.

Turna Dağı Savaşı

Turna Dağı savaşı Dulkadir Beyliği ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen en önemli olaylarından biridir. Ancak ne hikmetse bu savaş son dönemde kaleme alınan yapıtlarda çelişkili bir tarzda kaleme alınmaktadır. Bu yazılar yöreyi iyi bilenleri ikna edememektedir. Turna Dağı savaşını ve bu savaşa giden yolu irdelemekte fayda vardır.

Alauddevle Bey ile Yavuz Sultan Selim ilişkileri

Dulkadir Beyliği Osmanlı, Safavi ve Memlûklular arasında geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Beyliğin başında yaşlı kurt Alauddevle Bey bulunmaktaydı. Alauddevle Osmanlı sultanları ile ilişkilerinde güvenilir bir portre çizmiyordu. Alauddevle Bey'in Mısır sultanları ile ilişkileri daha iyiydi, hutbeleri ve sikkeleri onlar adına okutur ve bastırırdı. Bir yandan da Safavilerle dost görünürdü. Bunlara rağmen Yavuz Selim ona hep 'ammim' derdi².

Yavuz Sultan Selim Şah İsmail ile savaşmağa giderken ordusunu Alauddevle toprağı olan Çubuk Ovasında konuşlandırdı. Sultan akrabası ve mezhepdaşı olan Alauddevle Bey'den 'dinden çıkan bid'at ehlinin tepelenmesi ve fesatlık damarlarının kesilmesi, kendisine yoldaş olması ve i'la-yı kelimetu'llah uğruna mücadele etmesi için talepte bulundu.

¹ SOLAK, İbrahim, 'XVI. Yy'da Göksun (1527-1563), Dulkadir Beyliği Araştırmaları II, Ukde, Kahramaraş 2008, s. 118.

² Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997, s. 605.

Ancak yaşlı Bey Sultanı oyaladı, davete katılmadı ve Safaviler üzerine giden Osmanlı Sultan'ın topraklarına saldırdı¹.

Alauddevle Bey'in Sultan'ın askerlerine yardım etmemesinin en önemli sebebi rakibi Şehsuvar oğlu Ali Bey'di². Bir nedenle de olsa kendisini tahttan indirerek onun kendi yerini almasını beklemekteydi. Yavuz Selim'in planları da bu doğrultuydu³.

Yavuz Selim Çaldıran zaferinden sonra Tebriz'i almış, kışı Amasya'da geçirmişti. Yavuz Selim Amasya'da Dulkadirli Şahsuvaroğlu Ali Bey'e Dulkadir ülkesini vermeyi vaad etmiş, bu tahakkuk edene kadar şimdilik onu Kayseri Sancağına göndermişti⁴.

Kemah Kızılbaşları Erzincan halkına yaz kış demeden baskınlar yapmaktaydı. Sultan Tebriz'in fethinden sonra kışı Amasya'da geçirdi. Erzincan valisi olan Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Kemah kalesini fethetmek için görevlendirdi. Baharla beraber Sultan Kemah'a gelerek kaleyi teslim aldı. Sultan bu fetih hareketiyle Safavilerin Anadolu'da en önemli ve en uç karakoluna son vermiş oldu⁵.

¹ Hoca Sadettin Efendi, Tacu't-Tevarih, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1992, IV, s. 182; Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 606-607. Hoca Sadettin Efendi'nin dedesi Sultanın Hafızlarındandı. Babası Hasan Can ise Sultan'ın sırdaşlarındandı. Hoca Sadettin Yavuz dönemi ile haberleri, olayların yakın tanığı olan babasından dinlemiştir. Bu nedenle Tacu't-Tevarih çok büyük önem arz etmektedir. Emecen, Yavuz, 159.

² UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, II, 272; YİNANÇ, Refet, 'Dulkadirhılar', İslam ansiklopedisi, Eskişehir Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 1997, III, s. 661. Bkz; Ali Bey'in babası Şehsuvar Osmanlıların yardımı ile Dulkadir Beyi olmuştu. Şehsuvar yapılan savaşta başarısız olunca Kahire'ye götürülerek 1472 yılında üç kardeşi birlikte idam edilmişti. Babasının asılmasından sonra Ali Bey Osmanlılara iltica etti. Ali Bey Çaldıran savaşında büyük yararlılık gösterdi. Kayseti ve Bozok sancakların idaresi Ali Bey'e verildi. Dulkadir Beyliği alındığında idaresinin Ali Bey'e verileceği sözü Sultan tarafından verildi.

³ Emecen, Yavuz, 161.

⁴ Emecen, Yavuz, 152.

⁵ Hoca Sadettin Efendi, IV, 231. Turna Dağı diye meşhurdu. Dağa çıkacak yol çok tehlikeliydi. Bu yoldan geçmeyi herkes göze alamazdı. Bir Dulkadirli olan Şahsuvaroğlu Ali Bey bu dağda bir çok kez av yapmıştı. Alauddevle Bey atını, silahını ve bol miktarda yiyeceğini bu dağa çıkarmıştı. Dağın etrafında Kızılbaş evleri de vardı. Düşmanın gelmesini beklemekteydi. Yaz aylarında dahi dağda kar eksik olmazdı. Lakin kışın gelmesi yaklaşmaktaydı. Uzun süre bu dağda kalmak mümkün değildi. Bkz: ibn Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, VIII, 255-256.

Kemah kalesinin alınmasından sonra Sultan Kayseri İncesu'ya gelerek konakladı. Padişah'ın emri üzerine Sivas'ta bulunan Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa on bin kişilik bir ordu¹ ile Şehsuvar oğlu Ali Bey'in rehberliğinde yola çıktı. Şehsuvar oğlu Ali Bey bölgeyi gayet iyi biliyordu. Sinan Paşa Elbistan'a geldiğinde Alauddevle Bey (Elbistan-Göksun arasındaki) Ördeklideydi. Alauddevle Bozkurt Bey Sinan Paşa komutasındaki orduyla savaşmayı göze alamadı. Daha önce de Alauddevle Bey Şah İsmail'e karşı ülkesini korumak için sarp Turna Dağına sığınmıştı². Alauddevle Bey bu sefer de aynı taktiği uygulayarak **Turna Dağı adıyla bilinen Cebel-i Zühal adlı yere sığındı**³. Alauddevle Bey ailesi, hazinesi ve neyi varsa alıp yol vermez, geçit vermez Turna Dağına getirdi. Turna Dağının etrafındaki derbendleri çevirdi.

Sinan Paşa Göksun ovasından göçüp yiğit bineğini mahmuzlayarak savaş ateşini başlattı. Alauddevle'yi sığındığı yerde kuşattılar.

¹ Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s.608; Uzunçarşılı bu sayının kırk bin kişi olduğunu ifade etmektedir. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 272.

² Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, II, s. 438; Sümer, Safavi Devleti, s. 30. Şah İsmail'in Alauddevle Bey'e savaş açmasının nedenleri: Alauddevle Bey **Güney-Doğu Anadolu'dak Akkoyunlu devletini hakimiyeti altına almak istiyordu**. Ak-Koyunlu devleti iyice zayıflamıştı. Alauddevle Bey Akkoyunlu hükümdarı Elvend' in(1505-1506) yılında vefatından sonra, kendi yanında bulunan Akkoyunlu Uğurlu Mehmed'in oğlu Zeynel'i kardeşi Abdurrezzak ile oğulları Ahmet ve Şah Ruh Beyleri Diyarbakır bölgesine gönderdi. Amid, Mardin ve bazı yerler Dulkadir ülkesine dahil edildi. Zeynel Amid'de Akkoyunlu tarhına oturdu. Bu hakimiyet çok sürmedi. Elvend'in Beylerbeğisi Musullu Emir Bey Zeynel ve Dulkadirli Beyleri yeni yerlerinden geri gönderdi. Ancak Alauddevle Bey Musullu Emir Bey'in kendisine metbu olmasını istedi. Ancak Emir Bey Şah İsmail'den emin olmak için Kızılbaş tabiiyetine girdi. Alauddevle Bey ile Şah İsmail arasındaki ikinci neden de **Alauddevle Bey'in ülkesindeki Kızılbaşların İran'a gitmesine izin vermemesiydi**.

Şah İsmail Dulkadir ülkesini istila etmek için yola çıkarak Erzurum ve Erzincan'ı izinsiz olarak geçti. Amasya valisi Şehzade Ahmet babasını haberdar etti. Bayezid II. İstanbul'da Şah İsmail'in Osmanlı topraklarına saldırı düzenleyeceği kanısı hakim oldu. Ancak beklenen olmadı. Diğer yandan Şah İsmail'e Osmanlı tabiiyetinde bulunan hiçbir Kızılbaşta tabii olmadı. Şah İsmail daha sonra II. Bayezid'den Dulkadirli ülkesine saldırmak için izin istedi. Padişah da ülkesinden geçiş iznini verdi. Şah İsmail kalkanı hiçbir zarar vermeden Osmanlı topraklarından ayrıldı. Şah İsmail Sarız üzerinden Elbistan'a geldi. Elbistan'ı yakıp yıktı (1507). Alauddevle Bey ülkesini Şah İsmail'e karşı korumaya çalıştı. Sarp Turna Sağına sığınarak Memlûklular ve Osmanlılardan yardım istedi. Memlûklular Dulkadir Bey'inin talebine cevap dahi vermedi. Bayezid bir yardım gönderdi. Bu yardım birliği Ankara'dan öteye geçmedi. Zaten kış geldiği için Şah İsmail de Elbistan'dan ayrılmak zorunda kaldı. (Sümer, Safavi Devlet, s.29); UĞUR, Ahmet, Yavuz Sultan Selim, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayset 1992, s. 51.

³ Hoca Sadettin Efendi, IV, 238-239.

Rebiulahirin yirmidokuzuncu günü (13 Haziran 1515) iki taraf karşı karşıya geldi. Osmanlı ordusu Alauddevle Bey'in sarp dağlara kaçmasına bile izin vermedi. Dağın göğüs ve eteği Türkmen cesetleri ile doldu. Çarpışma sırasında bir asker Alauddevle ile karşılaşmış başını kesti¹.

Yavuz Selim Cemaziyu'l-evvel ayının ilk günlerinde Hünkâr otağını Göksun çayırına kurmuştu. Sinan Paşa tarafından fetih müjdesi geldi. Alauddevle Bey'in çocukları, torunları, amca oğulları ve hısımlarının çoğu bu savaşta öldürüldü. Alauddevle Beyin kesik başı, dört oğlunun, otuz kişi emirler ile devlet ileri gelenlerin kesik başlarını getirdiler². Kardeşi Abdurrezzak Bey çocuklarıyla beraber zincire vurularak Padişah'ın katına götürülenler arasındaydı³.

Sultan Gansu Gavri'ye ve diğer çevre beylere fetihname-i humayunlar gönderdi⁴. Alauddevle Bey'in kesik başını Mısır'a götüren elçi Hasan Bey'di⁵.

Savaş sonucunda Osmanlı ordusu yığınla mücevher, sayısız para ve kıymetli giysilere sahip oldu. Ganimetler sayılamayacak kadar çoktu⁶. Askerlere biner akçe bahşiş verildi. Askerler ganimetlerle doyuma kavuştu. Savaşın asıl kahramanı Sinan **Paşa ise 18 Haziranda Vezirlik rütbesiyle taçlandırıldı**⁷. Alauddevle Beyliğinin idaresi Şehsuvaroğlu Ali Bey'e ihsan edildi⁸. Yavuz sultan Selim askerinin dinlenmesinden sonra Göksun'dan ayrılarak Kayseri üzerinden İstanbul'a yöneldi. Rumeli, Anadolu ve Karaman askerlerine izin verdi⁹.

Turna Dağı Neresi

Uzunçarşılı ve Hakkı Dursun yıldız, Alauddevle Bey'in Göksun muharebesinde bozularak süratle kaçıp Elbistan'ın güneyindeki Turna (Nurhak) dağına çıktığını söylerken¹⁰, başka bir yazar da Şehsuvar

¹ Hoca Sadettin Efendi, IV, 240.

² Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 611.

³ Hoca Sadettin Efendi, IV, 241.

⁴ Hoca Sadettin Efendi, IV, 242.

⁵ Emecen, Yavuz, 179.

⁶ Hoca Sadettin Efendi, IV, 243.

⁷ Hoca Sadettin Efendi, IV, 242.

⁸ YİNANÇ, Refet, 'Dulkadıroğulları', TDVİA, İstanbul 1994, IX, s. 556.

⁹ Hoca Sadettin Efendi, IV, 243; Celâl-Zâde Mustafa, Selim-Nâme, s. 611.

¹⁰ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 273; YILDIZ, Hakkı dursun, doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları 1989, X, 302; ÖZAYDIN, Abdülkerim-İdris Bostan-Fehamettin Başar, İslam Tarihi, Kayıhan Yayınevi, İstanbul ?, VIII, s.341.

oğlunun öncülük ettiği Osmanlı ordusunu Göksun ile Andırın arasında karşılayan Alauddevle yenildi ve öldürüldü¹ diyerek aynı yer adı farklı yerlerde gösterilmektedir.

Alauddevle Bey'in mezarı sözlü kültüre göre Kahramanmaraş'ta Aladan Mahallesiindeki kabrinde metfun bulunmaktadır. Ayrıca Kahramanmaraş Ulu Camii'nin kuzey-batısında bulunan Taş Medrese'de Alauddevle Bozkurt Bey'e ait bir mezar daha bulunmaktadır. Bir diğer görüş de değerli bilim adamımız İlyas GÖKHAN Bey'e aittir. O'na göre Alauddevle Bey'in kabrinin Andırın'a bağlı Çuhadarlı köyü Gökçebel denilen mevkide askerleri ile metfun olduğu görüşü ileri sürülmektedir².

Adı geçen köye 23 Mayıs 2011 günü giderek saha çalışması yaptım. Köyde yaşayan kişilerden aldığım bilgilere göre Gökçebel'deki mezara Halet (Halep) Padişah Mezarı denilmektedir³. Gökçebel'e Padişah'ın hangi yolu kullanarak geldiğini sorduğumda Mustafa ÇUHADAR⁴, Babamdan duyduğuma göre Padişah ordusunu Maraş'tan alarak Gene köprüsünden (Hartlab üzerinden batıya giderek Ceyhan üzerinden geçilen köprünün adıdır. Sır Barajının altında kalmıştır.) geçerek Sır'da konaklamış. Orada askerlerinin bir kısmı kaybolmuş, bir daha bulunamamıştır. Bu hadiseden sonra oraya Sır adını vermişler. Bugünkü Sır köyünün adı o zaman konulmuştur. Padişah daha sonra ordusunu BALK denilen yere getirmiş ve otağını Balk'a kurmuştur. Etraf yüksek dağlarla çevrili olduğundan Padişah otağının görülüp görülmediğini kontrol için tepelere askerler gönderir. Askerler tepelere çıkıp baktığında otağı Balk Balk gördüklerini söylerler. Bundan dolayı o yere BALK adı verilmiştir. Bunun üzerine Padişah Balk'tan kalkarak Gökçebel'e gelerek ormanların içine pınarın başına otağını kurar. Düşman askerleri ile burada savaşarak ölür.

Andırın'ın batısında bulunan Turnadağı ile doğusunda bulunan Gökçebel ters istikamette bulunmaktadır. Üstelik coğrafya çok dağlık ve geçiş zordur. Mehmet Çuhadar Bey'in babasından aktardığı bilgilere göre adı geçen Padişah ve ordusu Maraş'tan hareket etmiştir. Alauddevle Bey'in ordusunun hareket alanı ise Göksun üzerinden gelmektedir. Buna

¹ (Refet Yinanç, 'Dulkadiroğulları', TDVİA, IX, s.556.) 13 haziran 1515.

² GÖKHAN, İlyas, Göksun Tarihi, İstanbul 2010, s. 58.

³ Durdu Mehmet Çuhadar, Andırın Çuhadarlı Köyünde ikamet etmektedir. 1931 doğumlu, yedi çocuk babası, okur-yazar.

⁴ Mustafa ÇUHADAR, baba adı Ahmet, 1952 doğumlu, Lise mezunu ve emekli memur. Yazları Çuhadarlı köyünde oturur.

göre bilgiler çatışmaktadır. Gökçebel'deki savaş ve mezarları Turna Dağı savaşından ayrı tutmak daha doğru olacağı kanaatindeyim.

Sinan Paşa komutasındaki ordu Çinçin boğazında konuşlanmıştır. Bölgeye yakın ve savunmaya en müsait alan Kayran Dağı, Mazgaç Kalesi ve Kersen bölgesidir. Eğer Alauddevle Bey ile ölü askerlerinin yeri aranacak ise Meryemçil yaylası ya da Kersen'deki mezar kalıntıları arasında konunun uzmanlarınca (Antropolog vb.) incelenmesi daha uygun olacaktır.

Evliya Çelebiye göre Turna Dağı savaşı

Hattâ sene 922 târîhinde Selîm Şâh-ı evvel İrân-zemîn şâhı Şâh İsmail üzre sefere giderken Zülkadriyye sâhibi Sultân Alâüddevle Mısır'da Sultân Gavrî tahrîkiyle bu Alâüddevle Âl-i Osmân askerinin ilerisin ve gerisin nehb [ul gâret etdükde Selim Han Sultan Gavri'ye nâmeler gönderüp "Şu Alâüddevle'yi zabt edin memerr-i asâkir-i İslâm üzre rehzenlikler eder, hakkından gelin yohsa hakkından gelirim" deyü nâme gönderdikde Gavrî nâmeyi kıra'at edüp namesinde: "Hakkından gelmeğe kâdir isen gel" deyüp Selim Hân'a nâme gönderir. Bir nâme dahi Alâüddevle'ye gönderüp "Göreyim seni Şâh İsmail'e niçe imdâd edersin" dedikde Selim Han Çıldır sahrasında Şah İsmail ile cenk ederken görse yigirmi bin kırmızı şâlvârlı Mısır silahşörü pür-silah cündi ve yigirmi bin Alâüddevle'nin Zülkadirli ve Mamaylı ve Pehlivânlı ve Yeni-eli Türkman askeri ve şâh askeri, Selim Şâh'ı askeriyle ortaya alup kıra kıra inhizâm sadedinde iken Cenâb-ı Bârî yârî kılub nesîm-i nusret Selîm Hân tarafına esüp cümle dendan-ı tîğdan geçirüp şâh İsmail ancak yetmiş aded kimesne ile Âzerbâyçân'a cân atup Selim Hân şâh-ı İrân-zemînin yedi aded mîr-i mîrânlık yerlerin feth edüp der-i devlete geldi. Andan mezâhib-i erba'a şeyhülislâmlardan fetvây-ı habl-ı metînler alup Mısır Sultânı Gavrî Kızılbaş'a imdâd etdiğiçün üzerine sefer edüp Selîm Hân Kayseriyye'ye geldüğü mahalde hâkim-i Mar'aş Alâüddevle bu Göksun yaylasında yüz bin asker cem' edüp Selîm Hân'ın Mısır üzre gitmemesine âmâde olup gûnâ-gûn rahzenlikler ederken Selîm Hân veziria'zamı olan Tavâşî Sinân Paşa'yı ve vezîr Ayas paşa'yı kırk bin asker ile Göksun yaylasına gönderüp Alâüddevle ile bir ceng-i perhâş [u] savaş etdiler kim âl-i Osmân'ın on bir ceng-i azîminin biri dahi bu Göksun cengidir. Âhir bi-emri Hudâ Sinân Paşa Mansûr [u] muzaffer olup Sultân Alâüddevle'yi yetmiş boy beğleriyle ve yetmiş aded ümerâlarıyla cümle katl edüp Selîm Hân'a kellelerin nâmeler ile Gavri'ye

gönderüp, “İşte haklarından geldim hâzır ol vaktına!” deyü haber gönderdi. Türkmân uzuvları Göksun yaylasında yığın yığındır kim hâlâ kabr-i Alâüddevle ve yetmiş bin Türkmân bu Göksun’da medfûndur¹.

Halep Salnamesinde Turna Dağı Savaşı

1302 Senesi Halep Salnamesi’nde Maraş Sancağı (21 Ekim 1884- 9 Ekim 1885) Göksun’da yapılan Turna Dağı savaşından bahsedilmektedir. Alaüddevle Bey Devlet-i Çerakiseye tarafgir olduğundan Malatya tarihiyle İran üzerine sevk olunmakta olan Urdu-yı Humayun mühimmat kabilelerine tasallut etmesiyle tertib-i cezası için Vezir-i A‘zam Sinan Paşa ile hükümdar muma ileyhin biraderzadesi hizmet-i Padişahide bulunan Şehsuvar oğlu Ali Bey i‘zam buyurulduğundan 922 tarihinde Alauddevle ile müşarunileyhima beyninde Göksun’da vuku‘ bulan muharebede Asakir-i Zülkadriye mülhezim ve Alauddevle ile beraberinde bulunan erkan-ı hükümeti semt-i firara azim olmuşlarsa da müşarunileyh Alaüddevle Turna Dağında tutularak katledilmiştir. Doksan yaşında idi. Binaenaleyh Zülkadriye memleketi Maraş Eyaleti namıyla doğrudan doğruya Memalık-i Osmaniye’ye ilhak ve valiliği müşarunileyh Ali Bey’e tevcih ve ihsan buyuruldu².

Sonuç

Göksun, Dulkadir Beyliği döneminde ve özellikle XVI. Yy.’a ait kayıtlarda Kadirli’ye bağlı bir nahiyedir. Kadirli kazası da o dönemde Dulkadir Beyliği’nin bir Livasıdır. Göksun topografyası ile son derece stratejik bir özelliğe sahiptir. Dulkadir Beyleri genelde Göksun ovası ve dağlarında savaşı kabul etmişler, düşmanlarını zor duruma düşürmüşlerdir. Çoğu zaman yapılan savaşları lehlerine çevirmişlerdir.

Göksun’un topografik özelliği ve konuşlandığı coğrafya birtakım ticaret yolları ile orduların geçit yeri olmuştur. Günümüzdeki kaleler ile derbendler en önemli kanıtlardır.

Ekonomik yönden de çevresindeki yerleşim yerlerinden hiç de geri kalmamıştır. Tahıl, meyve, sebze üretimi yapılmış, dağlarında çok geniş kapsamda hayvancılık yapılmış, pazarlardan gerekli payı almıştır. Madenleri işletilmiştir. Dulkadir Beyliği döneminde, sim (gümüş),

¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yayına Hazırlayan Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 1999, c. 3, s. 104- 105.

² 1302 Senesi Halep Sancağı Maraş Sancağı, 470, 485.

Osmanlılar dönemine demir ile kömür, günümüzde ise bakır, altın ve seramik toprağı tespit edilmiştir.

**DULKADİROĞULLARI ESERLERİNE DAİR OSMANLI
DÖNEMİ KAYNAKLARINDAN MARAŞ KAZASI
HURUFAT DEFTERLERİ**

Uzm. Pakize YILDIZ*

Uzm. Cemile HALİLOVİÇ**

Hurufat, harf kelimesinden türemiş bir sözcüktür. Kazaların defterlere alfabetik sıraya göre yerleştirildiğini göstermektedir. Bu işlem Arap Alfabesine göre yapılmıştır.

Hurufat Defterleri'nin özelliği, kayıtların kazaları esas olarak tutulmuş olmasıdır. Kazalara göre kadıllardan gelen her türlü bilgiyi içeren yazılar, bu defterlere özet olarak geçirilmektedir. Büyük bir kısmı vakıflarlada ilgili olduğundan, vakıflara ait konular için de önemli bir kaynaktır. *Hurufat Defterleri* ilk olarak XVII. yüzyıl sonlarında tutulmaya başlanmış ve H. 1255/M 1839 yılına doğru kayıtlar tutulmaya devam edilmiştir¹.

Görevliler, görevinden feragat ederse, azledilirse ya da ölürse yerlerine yeni atama yapılır, bunların berat özetleri *Hurufat Defterleri*'ne kaydedilirdi. Ayrıca her padişah değişikliğinde görevlilerin beratları yenilenir bu defterlere özetleri yazılırdı. *Hurufat Defterleri*'nde kazaya ait

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, e-posta; yildiz_pakize@hotmail.com

** Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, e-posta; cemileh@hotmail.com

¹ Tuncer Baykara, **Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**, Ankara, 1990, s.1-5.

hemen tüm vakıf eserleri, bunların banileri ile tamir ettirenleri, nelerin tamir veya ilave edildiği, atama ve vakıf problemleri kayıt altına alınmıştır.

I. Maraş Kazası Hurufat Defterleri

Dulkadiroğulları eserleri ile ilgili bilgi sahibi olmak için pek çok arşiv kaynağından faydalanmak mümkündür. Ancak beylik dönemine ait en önemli kaynaklardan biri olan Osmanlı döneminde tutulan *Hurufat Defterleri*'dir. Bu defterler sayesinde Maraş merkezinde bulunan Dulkadiroğlu eserleri yani cami, mescit, tekke, zaviye, buk'a, mektep, medrese, kütüphane gibi vakıf eserleri ile bedesten, kale ve mahkeme gibi kurumlarla buralarda çalışan görevlileri tespit etmek mümkün olmaktadır. Ayrıca bu görevlilerin nasıl atandıkları, ne kadar ücret aldıkları ve çalışma şartları da bu defterlerde kayıtlı berat özetlerinden çıkarmak mümkündür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde "*Mim Harfi Anadolu*"da 1159 numaralı defterden başlanarak 558 numaralı deftere kadar 25 adet defter bulunmaktadır. Bu kayıtlar H.1102 – H.1203 / M.1691-1829 tarihleri arasında tutulmuştur. Aşağıda Dulkadirli ailesinden olanların sadece Maraş merkezinde yer alan vakıf eserleri *Hurufat Defterleri*'ne göre ayrı başlıklar altında gösterilecektir.

II. I. Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey'in Yaptırdığı Eserlerle İlgili Kayıtlar

II. I. I. Bektutiye Medresesi

Bektutiye Medresesi, Bektutiye Mahallesi'nde olup, Bektutiye Camii'nin yanında idi. Bazı araştırmacılara göre medrese, Mehmed Bey tarafından XV. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmıştır¹. Dulkadir Beyi Nasreddin Mehmed Bey'in bu eseri, Alaüddevle Bey (1479-1515) tarafından tamir ettirilmiştir². Bu nedenle *Hurufat Defterleri*'ndeki kayıtlarda bânisi Alaüddevle Bey olarak gösterilmiştir³.

¹ Refet YİNANÇ , Mesut ELİBÜYÜK, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I. , Ankara, 1988, s.XXXVI.

² Mehmet Özkarcı, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 46*, I. , Kahramanmaraş, 2007, s. 1195.

³ BOA. C.MF. 25/1207.

Bektutiye Medresesi'nin vakfı için nazır ve mütevelliyeye ihtiyaç olup atamaları yapılmıştır. Alaüdaevle vakıflarından Bektutiye Medresesi'nin vakfının nazırı olmadığı için vakıf zor durumda kalmış, bunun üzerine vakıfta çalışanları Maraş mahkemesine haber vermelerinden sonra nâzır Seyyid Osman günlüğü on akçe ile Maraş kadısı Seyyid Mehmed Hâşim'in arzıyla Cemaziyelahir 1197/Mayıs-Haziran 1783'te göreve atanmıştır¹.

II. II. Süleyman Bey Döneminde Yaptırılan Eserlerle İlgili Kayıtlar

Dulkadir Devleti'nin kurucusu bilindiği üzere Zeyneddin Karaca Bey'dir. Ancak *Hurufat Defterleri*'nde bu zatın vakıf eserlerine rastlanmamıştır. Nasreddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey'in eserleri ile ilgili çok az sayıda belge bulunmaktadır.

II. II. I. Süleyman Bey Camii/Cami-i Kebir

Maraş'ta günümüzde Ulucami olarak anılan Cami-i Kebir *Hurufat Defterleri*'nde "*Süleymân Bey ve nâm-ı diğer Alâü'd-Devle Bey Câmî*" ve "*Câmî '-i Kebîr*" olarak geçmektedir². Camiye ait 1502 tarihli kitabe tamir kitabesi olup, cami Alaüddevle'nin babası Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır. Süleyman Bey'in 1442-1454 yılları arasında yaşadığına göre tahminen cami de bu yıllar arasında inşa edilmiştir³. Alaüddevle Bey ise camiyi tamir ettirmiş olmalıdır⁴. Bu nedenle bazen belgelerde Alaüddevle Bey'e ait olarak da gösterilmektedir.

Süleyman Bey Camii'nde devlet başkanı için Paşa mahfili bulunmaktaydı. Burası için ayrıca müezzin görevlendiriliyordu. Nitekim paşa mahfilinde görevli müezzin Hasan'ın vefatı üzerine yarım akçe ile Molla Mehmed Cemaziyelahir 1139/Ocak-Şubat 1727'de tayin edilmiştir⁵.

¹ VAD. No: 1151, vr.23b.

² VAD. No: 1159, vr. 44a-44b.

³ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989, s.119-120.

⁴ İbrahim Solak, **XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)**, Ankara, 2004, s.207.

⁵ VAD.No: 1128, vr. 119a.

II. II. II. Süleyman Bey Muvakkithanesi

Süleyman Bey Camii'nde görev alan muvakkitten anlaşılacağı üzere bu eserin bitişiğinde bir de muvakkithane bulunuyordu¹.

Muvakkithaneye yukarıdakinden başka atama kayıtları da mevcuttur. Süleyman Bey Camii'nde günlüğü on akçe ile imamın kardeşi Şerif Ahmed'in görevi devretmesiyle muvakkit olan Seyyid Yahya Halife'nin eski berat ile Zilhicce 1174/Temmuz-Ağustos 1761'de tayini yapılmıştır². Bu görev dışından farklı görevleri de yapanlar vardı. Süleyman Bey Camii'nde duagû ve muvakkit Ali Halife'nin Rebiülevvel 1117/Haziran-Temmuz 1705'te beratı yenilenmiştir³. Yine aynı camide günlüğü on akçe ile imam olan kardeşi Şerif Ahmed'in görevi bırakmasından muvakkit olan Seyyid Yahya'nın eski beratı Zilhicce 1174/Temmuz-Ağustos 1761 tarihinde yenilenmiştir⁴.

II. II. III. Süleyman Bey Camii Kütüphanesi

Süleyman Bey Camii'nin bir de kütüphanesi bulunuyordu. Bazı belgelerde Alaüddevle Süleyman Bey Camii Kütüphanesi olarak geçmektedir. Kütüphanede nazırın çalıştığı görülmektedir. Alaüddevle Süleyman Bey Cami-i Kebiri'nde kütüphane nazırlığı beş akçe ile Maraş naibi Seyyid Süleyman Efendi'nin arzı ile Cemâziyi'l-âhire Sene 164/Nisan-Mayıs 1751'de Şeyh Mehmed Efendi'ye beratı gönderilmiştir⁵.

II. III. Alaüddevle Bey Döneminde Yapıtılan Eserlerle İlgili Kayıtlar

II. III. I. Alaüddevle Bey Camii/ Cami-i Kebir Mektebi

Alaüddevle Bey tarafından yaptırılan Alaüddevle Bey Camii yakınında hücreler halinde bulunan mektebe muallimhane deniyordu. Bu eğitim kurumu Alaüddevle İmareti yakınında da gösterilmektedir⁶. Aslında yukarıda zikredilen Süleyman Bey Camii'nin bitişiğinde bulunmaktadır. Camiyi Alaüddevle onarttığı için onun adıyla da

¹ VAD.No: 1135, vr. 18a.

² VAD.No: 1135, vr. 30.

³ VAD.No: 1157, vr. 37a.

⁴ VAD.No:1135, vr.30.

⁵ VAD.No:1148, vr. 36a.

⁶ VAD.No: 1157, vr. 37a.

anıldığından belgelerde Alaüddevle Bey/Cami-i Kebir Mektebi olarak geçmektedir.

Muallimhane'de muallimlik görevinden, başka görevlere geçenlerin yerine muallim atanıyordu. Maraş'ta Câmî-i Kebir yakınında hürelere has mektepte Hoca Ahmed başka göreve geçtiğini haber vermekle yerine Hüseyin Maraş naibi İsmail'in arzıyla Şaban 1111/Ocak-Şubat 1700'de atanmıştır¹.

Buraya atanan muallimlerin görevleri dışında duagûluk vazifelerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Maraş'ta Cami-i Kebir Mektebi'nde muallim ve duâgû olan İbrahim, Mehmed ve Derviş Ömer'in görev ehliyetlerinin bulunmadığının anlaşılmasıyla görevden alınmışlar Seyyid Mehmed ve Hacı İbrahim Maraş naibinin arzıyla Recep 1117/Ekim-Kasım 1705'te atanmışlardır².

Alaüddevle Bey Camii Muallimhanesi, Veli Bey tarafından muhtemelen XVII. yüzyılın ikinci yarısında tamir ettirilmiştir. Bu nedenle mektebin adı Veli Bey Muallimhanesi olarak da geçmektedir³. Aynı yer işaret edildiği göz ardı edilmemelidir.

Alaüddevle Camii Mektebi'nde görev alanlar da liyakat aranırdı. Aksi takdirde görevden azledilirdi. Nitekim, muallimhanede, muallim-i sıbyan Ali, Süleyman ve Hüseyin görev ehliyetlerinin bulunmadığının anlaşılmasıyla görevden alınmışlar, şeyhülkurra Hüseyin Halife Maraş naibinin arzıyla Cemaziyelahir 1117/Eylül-Ekim 1705'te atanmıştır⁴.

II. III. II. Bağdadiye-i Kebir Medresesi

Alaüddevle Bey tarafından yaptırılmıştır⁵. Medresede müderrislik vazifesi babadan oğula geçmiştir. Bağdâdiye-i Kebir Medresesi'nin yarım hisse ile müderrisliğine mutasarrıf olan Sünbül-zâde Mehmed Said Efendi kendi rızasıyla yarım hisse müderrisliği oğulları Mehmed Salih Efendi ve Seyyid Mehmed Efendi'ye terk edip Maraş mahkemesinde teslim etmiş; Mehmed Salih ve Seyyid Mehmed 9 Safer 1219/20 Mayıs 1804'te beratla onun yerine atanmışlardır⁶.

¹ VAD.No: 1159, vr. 44b.

² VAD.No: 1157, vr. 37b.

³ VAD.No:1157,vr.41a.

⁴ VAD. No:1157,vr.37a.

⁵ BOA. C.MF. 33/1637b.

⁶ Aynı yer.

II. III. III. İmaret-i Nebeviye

Maraş'ta XVII. yüzyılda iki imaret mevcut idi. Nitekim Evliya Çelebi, Maraş'ta İmaret-i Ulu Cami ve İmaret-i Kadriye olmak üzere iki imareten bahsetmektedir¹. Aynı yerde zikredilen “*Muhammedi ve İmaret-i Ulu Cami*” *Hurufat* belgelerinde “*İmaret-i Nebeviye*” olarak geçen yer olmalıdır.

İmaret-i Nebeviye, Alaüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarında, aynı adı taşıyan İmaret-i Nebeviye Medresesi ile birlikte Ulu Cami'nin yanına yaptırılmıştır². Bektutiye Medresesi'nin de yakınında olan imaretin medrese öğrencilerinin yeme-içme ihtiyaçlarını karşıladığı anlaşılmaktadır. 1906 yılında fonksiyonunu hala devam ettirilen imaret, 1914 yıllarında harap olmuştur³.

İmarette günlük ekmek alan kişiler merkeze gönderilen arz ile atanmışlardı. Bu vazife de babadan oğula geçmekte idi. Şeker Dere Sakinleri tarafından Şeyh Hüseyin'in görevi devretmesiyle Şeyh Mehmed 3 adet ekmeğe atanmıştır⁴ Babası Şeyh Mehmed'in vefatı ile bu görev 5 adet ekmekle oğlu Seyyid Mehmed Halife tayin edilmiştir⁵.

II. III. IV. İmaret-i Nebeviye Medresesi

İmaret-i Nebeviye Medresesi, Alaüddevle Camii'nin kuzey tarafında İmaret-i Nebeviye'nin bitişiğinde yer almaktaydı⁶. Camii, medrese ve imaretin bir arada bulunmasından bir külliye olarak yaptırıldığı anlaşılmaktadır. *Hurufat* kayıtlarına göre, medresenin vakfına mütevellî ataması yapılmıştır. Alaüddevle vakfından almak üzere İmaret-i Nebeviye Medresesi'nin mütevellisi olan Mehmed Ali elindeki berat zâyi olmakla yeniden Maraş naibi Seyyid İbrahim arzıyla Safer 1174/Eylül-Ekim 1760'da atanmıştır⁷.

¹ Evliya Çelebi, *aynı eser*, s.175.

² Yinanç, *aynı eser*, s.130.

³ Özkarcı, *aynı eser*, s.1206.

⁴ VAD.No: 1119, vr. 193a.

⁵ VAD.No: 1145, s.116.

⁶ Özkarcı, *aynı eser*, s. 1199.

⁷ VAD.No: 1135, vr. 24a.

II. III. V. Taş Medrese

Taş Medrese, Alaüddeve Bey tarafından yaptırılmış ve buraya vakıflar tahsis edilmiştir¹. Çeşitli tamiratlar geçirmesine rağmen, Dulkadir Beyliği döneminden günümüze kadar gelebilen tek medrese binası olan Taş Medrese, günümüzde Ulucamii olarak bilinen Köprübaşı mevkiindeki Alaüddeve Süleyman Bey Camii yakınındadır². Taş Medrese'nin mescit bölümü hâlâ hizmet vermeye devam etmektedir.

Taş Medrese vakfının yönetilmesi için müteveli ataması yapılmıştır. Taş Medrese Camii vakfının mütevellisi olmayıp, lazım olduğundan bir akçe ile Mehmed'e Cemaziyelahir 1137/Şubat-Mart 1725'te yeniden berat verilmiştir³.

Taş Medrese'nin içinde bulunan mescid bölümünde müezzin, imam gibi görevliler mevcuttu. Taş Medrese Mescidi'nde yarım akçe ile müezzin Abûzer'in vefat üzerine boş kalan yerine İbrahim Maraş naibi arz etmiş, Ramazan 1120/Kasım-Aralık 1708'de merkez tarafından atanmıştır⁴.

II. III. VI. Alaüddeve Şeyh Haydar Zaviyesi

İsminden Alaüddeve Bey tarafından Şeyh Haydar adına yaptırıldığı anlaşılan zaviyenin Maraş'ta hangi mahallede bulunduğu dair şimdilik bilgi bulunmamıştır. Alaüddeve Şeyh Haydar Zaviyesi'ne tek bir belge kaydı bulunmaktadır. Alaüddeve Şeyh Haydar Zaviyesi'ne mutasarrıf Seyyid Ahmed'den Mehmed kendi üzerine alıp haksızlık ettiği ortaya çıkınca, tekrar Seyyid Ahmed'e Rebiülevvel 1103/Kasım-Aralık 1691'de verilen beratla görevine devam etmiştir⁵.

II. III. VII. Bum Baba Zaviye ve Türbesi

Alaüddeve Bey tarafından yaptırılan Bum Baba Zaviyesi⁶, Kuytul Mahallesi'nde yer almaktaydı. Aynı yerde türbesi de bulunan Bum Baba'nın Alaüddeve Bey dönemi (1480-1515) mutasavvıflarından

¹ VAD.No: 1157, vr.38b.

² Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Konya/Ereğli, 2007, s.108.

³ VAD.No: 1119, vr. 192b.

⁴ VAD.No: 1157, vr.38b.

⁵ VAD.1159, vr.44a.

⁶ BOA. C.Ev. 566/28571.

olduğu tahmin edilmektedir. Özkarcı, bu zatın Mevlevî şeyhi olduğunu ileri sürmektedir¹. Ancak Baş ve Tekin bu zaviyeden bahsederken burasının Mevlevihane olduğuna dair herhangi bir ifade kullanmamışlar ve Bum Dede hakkında da bir bilgi bulunmadığını belirtmişlerdir².

Bum Baba Zaviyesi'ne zaviyedar atamaları bulunmaktadır. Alaüddevle Bey vakfından almak üzere Bum Baba Zaviyesi'nin zaviyedarı olan Yusuf'un vefatı üzerine boş kalan yerine kardeşi Mustafa Halife uygun görülerek 22 Cemaziyelahir 1146/30 Kasım 1733'te yerine tayin edilmiştir³.

II. III. VIII. Çomaklı/Çomak Baba Zaviyesi

Evliya Çelebi, Çomaklı Sultan olarak bahsetmektedir⁴. Çomaklı diğer adıyla Çomak Baba Zaviyesi de Alaüddevle Bey tarafından yaptırılmıştır⁵. Günümüzde Sakarya Mahallesi olarak bilinen mahalde Çomak Baba'nın mezarı bulunmaktadır ve zaviyenin de aynı civarda olduğu tahmin edilmektedir⁶.

Çomak Baba Zaviyesi de Maraş'taki Hacı Bektaş Veli Asitanesi'ne bağlı⁷ Bektaşî tekkelerinden biri idi. Çomak Baba ve Bayezid Zaviyesi vakfından dörtte bir hisse ile zaviyedar Hacı Mehmed Halife'nin işine son verilmiştir. 1191 senesi Muharrem/Şubat-Mart 1777'sinde Hacı Bektaş Veli Âsitânesi'nde seccâde-niş'in olan Şeyh Abdullatif Efendi ve Maraş kadısı Seyyid Mehmed Said Efendi'nin arzlarıyla Ahmed Halife'ye berat verilmiş ve üzerinde iken 1196 senesi Cemaziyelahir/Mayıs-Haziran 1782'sinde zâyiden berat verilip hala kendisinde olan görevi Seyyid Ömer'in oğlu Seyyid Hacı Hüseyin Halife'ye devretmiştir. Ancak başka memleketten diğer Ahmed sahte yazıyla zayı olan beratı ele geçirmiş fakat bu berata itibar edilmemiş, Ömer Halife'nin oğlu Seyyid Hacı Hüseyin'e Maraş kadısı Seyyid Mehmed Haşim Efendi arzı ile 15 Receb 1197/16 Haziran 1783'te merkez tarafından berat verilmiştir⁸.

¹ Özkarcı, *aynı eser*, s.1209.

² Baş, Tekin, *aynı eser*, s.123-124.

³ BOA. C.Ev. 566/28571.

⁴ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX.**, (Haz.Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff), İstanbul, 2005, s.176.

⁵ Baş, Tekin, *aynı eser*, s.124.

⁶ ÖZKARCI, *aynı eser*, s.1211.

⁷ BOA. C. Ev. 621/31349.

⁸ *Aynı yer*.

II. III. IX. Merdani Zaviyesi

Alaüddevle vakıflarından olan Merdani Zaviyesi, Maraş merkezinde yer alan zaviyelerden biri olup, Maraş'ta nerede olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Merdani Zaviyesi'ne zaviyedar tayin edilmiştir. Merdani Zaviyesi'nin adı belirtilmeyen zaviyedarın rızası ile mutasarrıflardan Hasan'ın vefatından sonra Ali Recep 1133/Nisan-Mayıs 1721'de beratla görevine devam etmiştir¹.

II. III. X. Mahmud Dede Zaviyesi

Mahmud Dede Zaviyesi adına bir berat kaydı mevcuttur. Zaviyenin Maraş'ta bulunduğu yer şimdilik bilinmemektedir. Alaüddevle vakıflarından atanalara ücret verildiğine bakılırsa XV. yüzyılın sonlarında inşa edildiği söylenebilir. Alaüddevle vakfından ücret alan Mahmud Dede Zaviyesi zaviyedarları Hacı Hüseyin ve Ali'nin işine son verilmiş ve yerlerine Maraş kadısının arzı ve merkezin beratını göndermesiyle Safer 1134/Kasım-Aralık 1721'de Hüseyin atanmıştır².

II. III. XI. Mahruz Zaviyesi

Yeri belli olmayan Mahruz Zaviyesi de Alaüddevle Bey tarafından inşa ettirilmiş olup buraya Alaüddevle Bey vakıflarından ücret alan zaviyedar atanıyordu. Mahruz Zaviyesi'nin zaviyedarları Ali ile Hasan ortak çalışan görevlilerken Ali vefat etmiş, hissesi oğlu Hüseyin Halife'ye geçmiştir. Hüseyin Halife ve babasının ortağı Hasan Cemaziyelahir 1169/Mart-Nisan- 1756'da eski beratla tayin edilmişlerdir³.

II. III. XII. Omuzu Güçlü Zaviyesi

Maraş'ın ziyaret yerlerindendi. Nitekim Evliya Çelebi de Omuzu Güçlü Zaviyesi'nden ziyaret yeri olarak bahsetmiş, adını Omuzu Küçi Dede olarak söylemiştir⁴. Ancak *Hurufat* kayıtlarında Omuzu Güçlü olarak geçmektedir⁵. Alaüddevle Bey tarafından muhtemelen XV. yüzyıl sonlarında yaptırılmış olup, günümüze ulaşmayan Omuzu Güçlü Zaviyesi'nin Maraş'ta bulunduğu mevki şimdilik tespit edilememiştir.

¹ VAD.No: 1157, vr. 50b.

² VAD.No: 1157, vr. 51b.

³ VAD.No: 1135, vr. 13b.

⁴ Evliya Çelebi, *aynı eser*, s.176.

⁵ VAD.No: 1157, vr. 54a.

Omuzu Güçlü Zaviyesi'ne değişik görevlere atamalar mevcuttur. Omuzu Güçlü Zaviyesi'ne mutasarrıf olan Seyyid Mustafa'dan alıp adları belirtilmeyen kişiler kendi üzerlerine aldığı anlaşılması neticesinde Seyyid Mustafa Maraş naibinin arzıyla Muharrem 1136/Ekim 1723'te merkezce yeniden göreve getirilmiştir¹.

II. III. XIII. Seyyid Mazlum Zaviyesi

Günümüzde Ulucami olarak bilinen Alaüddevle Camii'nin güney tarafında yer alan Seyyid Mazlum Zaviyesi², Ulucami'nin bir parçasını oluşturmakta idi.

Seyyid Mazlum Zaviyesi'nin mutfağı, mahzeni, misafir hücreleri, kileri ve ayrı yerde bulunan tuvaletleri ile³ büyük bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. 1913'te işlevini kaybeden zaviyenin vakıf gelirleri bazı büyük camilere verilmiştir. Günümüze kalıntısı bile ulaşmayan zaviyenin⁴ bakımsızlık neticesinde yıkılmış olmalıdır. Seyyid Mazlum Zaviyesi'ne genellikle zaviyedar atamaları bulunmaktadır. Bu iş için atanan kişilerin vefat etmesi durumunda yerlerine oğulları geçmekteydi. Ancak çocuğu bulunmayan kişilerin memuriyetleri kardeşlerine kalabiliyordu. Seyyid Mazlum Zaviyesi vakfının yarım hisse zaviyedarlığına Hasan, Mehmed, Zekeriya ve Hüseyin Halifeler ortak mutasarrıflarken, Hüseyin'in çocuksuz olarak vefat etmesi nedeniyle yerine kardeşleri Hasan, Mehmed ve Zekeriya Maraş kadısının arzıyla 9 Cemaziyelahir 1226/1 Temmuz 1811'de ellerinde beratla merkezden tayinleri yapılmıştır⁵.

II. III. XIV. İklime Hatun Camii

İklime Hatun Cam, Hatuniye Mahallesi'nde yer almaktadır⁶. Evler arasında harap halde olan yapı, 1549'da Alaüddevle Bey'in kızı İklime Hatun adına yapılmıştır⁷.

¹ Aynı yer.

² Solak, *aynı eser*, s.216.

³ Aynı yer, s.121.

⁴ Özkarcı, *aynı eser*, s.1208.

⁵ BOA. C.Ev.122/6067.

⁶ VAD.No: 1157, vr. 53a.

⁷ Zafer Bayburtluoğlu, "Kahraman Maraş'ta Bir Garp Dulkadıroğlu Yapısı", **Vakıflar Dergisi**, X. Ankara, 1973, s.234-250.

II. III. XV. Şems Hatun/Hatuniye Camii

Yavuz Sultan Selim'in büyük annesi ve Alaüddevle'nin eşi olan Şemse Hatun adına yaptırılmıştır. Bugün varlığını devam ettiren caminin gerek mekân yapısı, gerek kitabesi gerekse arşiv belgelerinin ortaya koyduğu bilgilerden bir külliye yapısını oluşturduğu anlaşılmaktadır¹. Şemse Hatun Camii günümüzde hâlâ ibadete açık bir mabettir.

Sonuç

Hurufat Defterleri Maraş'ın şehir tarihi açısından eşsiz kaynaklardan biridir. Söz konusu defterlerde eserlerin ne zaman yapıldığına, banisine ve tamiratına dair bilgiler bulunmaktadır. Dulkadiroğulları Beyliği döneminde yaptırılan ve Osmanlı Devleti'nin ilhakından sonra da bakımları yaptırılarak halkın hizmetine sunulan eserlere kısaca değinilmiştir. Dulkadiroğulları'nda beylik ailesi mensuplarının birçok vakıf eseri yaptırdıkları, özellikle Alaüddevle Bey'in döneminde şehircilik çalışmalarının zirveye ulaşmış olduğu görülmektedir. Maraş merkezindeki eserlerin dışında makalede yer verilmeyen köylerde de zaviyelerin ve vakıfların bulunduğu da *Hurufat* kayıtları sayesinde tespit edilmiştir. Ancak kapsamı daraltmak amacıyla bu bilgilere yer verilmemiştir.

Dulkadiroğulları Beyliği döneminde Maraş'ta şehrin gelişimini etkileyen birçok vakıf eseri yapılmıştır. Beyliğin başkenti olan Maraş şehrinin, aynı zamanda beyliğin kültür başkenti olduğu da incelenen eserlerin varlığı ve niteliğinden anlaşılmaktadır.

¹ Ayhan Doğan, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş", SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1999, s.214.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

I. I. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

HURUFAT DEFTERLERİ

VAD. No: 1151, vr.23b.

VAD. No: 1159, vr. 44a-44b.

*VAD.*No: 1128, vr. 119a.

VAD. No: 1135, vr. 18a.

*VAD.*No: 1135, vr. 30.

*VAD.*No: 1157, vr. 37a.

*VAD.*No:1148, vr. 36a.

*VAD.*No: 1157, vr. 37a.

*VAD.*No: 1159, vr. 44b.

*VAD.*No: 1157, vr. 37b.

*VAD.*No:1157, vr.41a.

VAD. No:1157, vr.37a.

*VAD.*No: 1135, vr. 24a

*VAD.*No: 1157, vr.38b

*VAD.*No: 1119, vr. 192b.

*VAD.*No: 1157, vr.38b.

*VAD.*No: 1157, vr. 50b

*VAD.*No: 1157, vr. 51b

*VAD.*No: 1135, vr. 13b.

*VAD.*No: 1157, vr. 54a.

*VAD.*No: 1157, vr. 53a.

*VAD.*No: 1119, vr. 193a

*VAD.*No: 1145, s.116.

I. II. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. C.MF. DN. 25, GN.1207

BOA. C.MF. DN. 33, GN. 1637b

BOA. C.Ev. DN. 566, GN. 28571

BOA. C. Ev. DN. 621, GN. 31349

BOA. C.Ev. DN. 122, GN. 6067

II. Diğer Kaynaklar

BAŞ, Yaşar, Rahmi TEKİN, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Konya-Ereğli Oğuz Dulkadiroğlu Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği, Konya/Ereğli, 2007.

BAYBURTLUOĞLU, Zafer, “*Kahraman Maraş'ta Bir Garp Dulkadiroğlu Yapısı*”, **Vakıflar Dergisi**, X. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1973, s.234-250.

BAYKARA, Tuncer, **Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1990.

Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, IX.**, (Haz.Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

DOĞAN, Ayhan, “*XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*”, **SÜSBE Basılmamış Doktora Tezi**, Konya, 1999.

ÖZKARCI, Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46**, I-II., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

SOLAK, İbrahim, **XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

_____, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, I. , Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1988.

III. OTURUM

**DULKADİRLİ BİR ÂLİM: ORD. PROF. MÜKRİMİN HALİL
YİNANÇ VE DULKADİR BEYLİĞİ'NE DAİR
ÇALIŞMALARI**

Prof. Dr. Fahameddin BAŞAR*

ÖZET

1900 yılında Maraş vilayetinin Elbistan kasabasında doğmuş olan Mükrimin Halil Yinanç, ilk tahsilini Elbistan ile Malatya'da, orta tahsilini ise Mardin ve Diyarbakır'dan sonra İstanbul'da tamamlamıştır. O, 1916'da İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'ne kaydolmuş, 1919'da buradan mezun olmuş; aynı dönemde Mekteb-i Mülkiye'ye (şimdiki Siyasal Bilgiler Fakültesi) de devam ederek burayı da başarı ile bitirmiş olmasına rağmen tarihçi olmayı tercih etmiştir. Meslek hayatına Davutpaşa Orta Mektebi Tarih Muallimliği ile başlamış, daha sonra Kabataş ve Galatasaray Liselerinde hocalık yapmıştır. 1923 yılından itibaren Târih-i Osmânî Encümeni'nde hafız-ı kütüb (kütüphane memuru) olan Yinanç, 1933 Üniversite Reformu sırasında Edebiyat Fakültesi'nde "Tarih Doçenti" olarak görev yapmaya başlamış ve 1941'de "Profesör", 1957'de "Ordinaryüs Profesörlük" unvanı almış, 22 Aralık 1961 tarihinde vefat etmiştir.

Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye'de Ortaçağ Tarihi, özellikle de İslâm ve Türkiye tarihi alanında yetişmiş olan büyük bir âlim olup, yapmış olduğu neşriyat, alanında ilk ilmî çalışmalar olmuştur.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. E-posta; fbasar@istanbul.edu.tr

Memleketi olan Maraş ve Elbistan tarihine dair de araştırmalarda bulunmuş olan Yinanç'ın bilhassa **İslâm Ansiklopedisi**'ne yazmış olduğu "Dulkadirîliler" (ikmâl) ve "Elbistan" maddesi ile **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**'nda neşrettiği "Maraş Emîrleri" başlıklı yazıları Dulkadir Beyliği ve bu beyliğin hüküm sürmüş olduğu toprakların tarihi bakımından önemli ve ilk araştırmalardır. Bu çalışmamızda, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın hayatı, şahsiyeti ve tarihçiliği ile Dulkadir Beyliği topraklarına, yani memleketi Maraş ve civarına dair yapmış olduğu neşriyat değerlendirilmiştir.

Dulkadir Beyliği'nin merkezi Elbistan'da doğmuş olan Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye'de Cumhuriyet döneminde yetmiş tarihçiler arasında önemli bir yere sahip olup İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nın kurucusu ve ilk başkanıdır. Bu tebliğimizde, Darülfünun'un yeni bir yapılanmayla İstanbul Üniversitesi'ne dönüşmüş olduğu 1933 yılından vefatına kadar yaklaşık 28 yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmış olan Ord. Prof. M. Halil Yinanç'ın hayatı, tarihçiliği, eserleri ve Dulkadir Beyliği'ne dair çalışmalarını değerlendireceğim.

Ben Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç hocamızı tanımak, talebesi olmak, sohbetlerine katılmak şerefine nail olamadım. Ancak Ord. Prof. M. Halil Yinanç, 1976'dan beri mensubu bulunduğum Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndaki hocalarımın hocasıydı ve bilhassa başta merhum Prof. Dr. Fikret Işıltan (1915-1997) ile merhum Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız (1937-1992) olmak üzere Tarih Bölümü'ndeki hocalarımdan onunla ilgili çok şey öğrendim. Hakkında anlatılanları dinledikçe Mükrimin Hoca'ya olan hayranlığım gittikçe arttı. Bu sempozyum vesilesiyle hayatı ve eserleri hakkında yaptığım çalışma ise bana hocamızı daha yakından tanıma imkânı verdi.

M. Halil Yinanç, Rumi 1316 / Milâdi 1900 yılında Maraş vilayeti Elbistan kasabasında doğdu. Edebiyat Fakültesi Arşivi'nde bulunan Özlük Dosyası'nda¹ yer alan Nüfus Tezkeresi Sureti'ne göre ailesi Maraş vilayeti Elbistan kazası Hacı Yakup Mahallesi 166/6 numaralı hanede ikamet etmekte idi. Babası Halil Kâmil Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. Anne ve baba tarafından âlimler yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Dedesi

¹ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Personel Arşivi, Dosya No: 9.

ulema sınıfından olup müderrislik ve kadılık yapmış, babası Halil Kâmil Efendi de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kadı olarak hizmet etmiştir. Babasının mesleği dolayısıyla ilk tahsilini Elbistan ve Malatya'da, orta tahsilini ise Mardin ve Diyarbakır İdadilerinde yapmış, lisenin son iki sınıfını ise İstanbul Fatih'te okuyarak 1916 yılında Gelenbevi Sultanîsi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'ne kayıt yaptıran Yinanç, 1919 yılında buradan "pekiyi" derece ile mezun olmuş; 1918'de başladığı Mekteb-i Mülkiye'yi (şimdiki Siyasal Bilgiler Fakültesi) ise 1921 yılında bitirmiştir. Prof. Dr. Faruk Sümer'in ifadesine göre babası Halil Kâmil Efendi en son bulunduğu Adana'nın Haçın/Saimbeyli kazasında iken 1919 yılında eşi ile birlikte Ermeniler tarafından şehit edilmiştir¹. Yine Sümer'e göre "Elbistan'ın bu köklü ve eski ailesi 24 Oğuz boyundan olup Türkiye'nin iskânında belki en büyük rolü oynamış bulunan Avşar boyuna mensuptur"².

Vefatından sonra Doç. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun **Vatan** gazetesinde yayımlanmış olduğu "Mükrimin Halil Yinanç" başlıklı yazıda yer alan ve bizzat kendisine dikte ettirdiğini ifade etmiş olduğu hal tercümesinde, babasının vazife ile bulunduğu Dersim'de Çarsancak kazasında 1316 senesinde doğduğu, künyesinin ise İbrahim Mükrimin b. Halil Kâmil b. Mehmet Sakîb Elbistanî olduğu kayıtlıdır³. Ancak Şehsuvaroğlu 1316 yılını Hicri yıl olarak düşünmüş olmalı ki, çeviriyi ona göre yaparak yanına 1898 yılını yazmıştır. Oysa burada verilen tarih Rumi takvime göredir ve 1316 Rumi yılının Miladi karşılığı 1900-1901'e karşılık gelmektedir. Ayrıca doğum yeri de Nüfus Tezkeresi Sureti'nde Elbistan olarak kayıtlıdır. Öte yandan Ali Çankaya'nın mülkiyeliler hakkında hazırlanmış olduğu kitapta liseyi Vefa İdadisi'nde tamamladığı ifade edilmiştir ki⁴, bu da doğru değildir. Zira Yinanç, kendi hal tercümesinde Gelenbevi Sultanîsi'nden mezun olduğunu belirttiği gibi 1933'te İstanbul Üniversitesi'nde göreve başladığı sırada doldurulan formda yer alan önceki görevleri arasında da Vefa Lisesi yoktur.

¹ Faruk Sümer, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç", **Yeni İstanbul**, 18 Ocak 1962, s. 2; Ayrıca bkz. Mustafa Onan, **Haçın Dosyası**, Adana 1981, s. 187.

² Sümer, s. 2.

³ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Mükrimin Halil Yinanç", **Vatan**, 5 Ocak 1962, s. 2.

⁴ Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, Ankara 1968-1969, IV. Cild, s. 1706.

Görüldüğü gibi Ord. Prof. M. Halil Yinanç'ın nerede ve kaç yılında doğduğu, hangi okullarda okuduğu, hatta ölüm tarihi dahi farklı metinlerde değişik şekillerde kayıtlıdır. Biz hocamızın hayatını, hem doğru bilgiye ulaşmak ve hem de kendisinin hal tercümesinin nasıl kaleme alındığını görmek için 1941 yılında Profesörlük müracaatı sırasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na vermek üzere yazmış olduğu Hal Tercümesi'nden takip edelim:

“1900’de Maraş vilâyetine bağlı Elbistan kasabasında doğdum. İlk tahsilimi Elbistan ile Malatya’da, orta tahsilimi Mardin ve Diyarbakır İdadilerinde ve Lisenin son iki sınıfını İstanbul’da okuyarak Gelenbevi Sultanisi’nden 1916 senesinde Pekiyi derecede şهادetname aldım.

1916 senesinde İstanbul Darülfününü Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi’ne kaydoldum ve 1919’da bitirerek Pekiyi derecede mezun oldum. 1918’de Mekteb-i Mülkiye’ye (şimdiki Siyasal Bilgiler Fakültesi) girerek 1921’de ikmâl ettim. 1921’de Davutpaşa Orta Mektebi Tarih Muallimi ve 1922’de Nişantaşı Orta Mektebi Tarih Muallimi oldum.

1923’te Tarih-i Osmanî Encümeni –ki bilahire Türk Tarih Encümeni– ne hafız-ı kütüb oldum ve 1933 senesi Eylülüne kadar 10 sene bu görevde kaldım.

1927’de bu vazifeye inzimamen Kabataş Lisesi Tarih Muallimliği’ne tayin olundum. 1930’da bu liseden Galatasaray Lisesi’ne ve 1931’de tekrar Kabataş Lisesi’ne nakledildim.

1933 Eylül’ünde şimdiki İstanbul Üniversitesi’nin tesisinde Edebiyat Fakültesi Tarih Doçentliğine tayin olundum ve bu münasebetle hem lise muallimliğinden ve hem de hafız-ı kütüblükten ayrıldım ve yalnız bu vazife ile meşgul oldum.

Avrupa’da tetkikat ve tettebbuatta bulunduğum esnada 1925’de M. Clément Huart ve M. Jean Deny’nin teklifleriyle Fransa’daki Société Asiatique’e âza seçildim ve mezkûr Şark İlimleri Cemiyeti’nin çalışmalarına iştirak ettim. Avrupa’dan döndükten sonra 1928’de İstanbul’da ikinci defa te’sis edilen Türk Tarih Encümeni’nin muavin âzalığına intihab ettim.

1929’da bu gün Türk Tarih Kurumu adını taşıyan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti te’sis edildiği zaman mezkûr cemiyete müessis âza olarak seçildim ve halen bu heyetin âzası bulunmaktayım.

Orta Zamanlar Şark Tarihi Doçenti

*Mükrimin Halil Yinanç*¹.

Bu hal tercümesinden anlaşıldığına göre, tarih ve mülkiye okumuş olan Mükrimin Halil Yinanç, küçük yaştan itibaren almış olduğu tarih kültürü ve araştırma arzusu dolayısıyla “tarihçi” olmayı tercih etmiş ve meslek hayatına 1921’de Davutpaşa Orta Mektebi’nde ve 1922’de Nişantaşı Orta Mektebi’nde Tarih Muallimi olarak başlamıştır. 1923 yılında, daha sonra adı Türk Tarih Encümeni’ne dönüşecek olan Târih-i Osmanî Encümeni hâfız-ı kütüblüğüne (kütüphane memuru) getirilmiştir. Burada bulunduğu 10 yıllık devre içinde çok verimli bir çalışma ile kendi kendini yetiştirmeye ve tarih sahasındaki bilgisini derinleştirmeye gayret etmiştir. 1925 senesinde Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Başkanı Rıdvan Nafiz Bey’in önerisi ile Türk Tarih Encümeni tarafından araştırma yapmak ve dil bilgisini geliştirmek amacıyla Paris’e gönderilmiş ve 1927 yılı sonuna kadar kalmış olduğu bu şehirde Bibliothèque Nationale’de bulunan Türk ve İslâm tarihine dair yazmalar üzerinde çalışmış, kendi ifadesiyle tetkikat ve tettebbuatta bulunmuştur². Yurda döndükten sonra Türk Tarih Encümeni’ndeki görevi ile birlikte Kabataş ve Galatasaray liselerinde tarih hocalığı yapmış, 1933 Üniversite Reformu sırasında ise lise öğretmenliğinden ve Türk Tarih Encümeni kütüphanesindeki görevinden ayrılarak Edebiyat Fakültesi’ne “Tarih Doçenti” olarak atanmış ve vefatına kadar burada çalışmıştır.

M. Halil Yinanç’ın, Fakülte Dekanlığı’na yapmış olduğu müracaat üzerine 14 Ocak 1941 tarihinde toplanan Edebiyat Fakültesi Profesörler Meclisi’nde 15 Ordinaryüs Profesör ve diğer Profesörlerin ittifakı ile Profesör olması kararlaştırılmış ve sonra Ord. Prof. Şerafettin Yaltkaya, Ord. Prof. Hamit Ongunsu ve Prof. A. Zeki Velidî Togan’dan oluşan jürinin olumlu raporu ile “Tarih Bölümü Profesörü” olmuştur. 1946 yılında çıkan Üniversiteler Kanunu ile de Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde Eskiçağ Tarihi, Ortaçağ Tarihi, Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi gibi kürsüler kurulunca, yıllardır çalışmakta olduğu alanın, yani Ortaçağ Tarihi Kürsüsü’nün ilk başkanı olarak atanmıştır. 1957 yılında Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Ali Tanoğlu tarafından Ordinaryüslük için

¹ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Personel Arşivi, Dosya No: 9.

² Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Hakkı Dursun Yıldız, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 25 (Mart 1971), s. 189-196; Fahameddin Başar, “Portreler: Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri I: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç”, **Popüler Tarih**, Ocak 2006, s. 76-80.

Profesörler Kurulu'na teklif edilmiş ve Ord. Prof. Dr. Besim Darkot, Ord. Prof. Dr. Kurt Bittel ve Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'dan oluşan jürinin olumlu raporu sonunda aynı yıl "Ordinaryüs Profesör" olmuş, 1959'da ise Edebiyat Fakültesi Profesörler Kurulu'nda en çok oyu alarak senatör seçilmiş, bu görevini vefatına kadar sürdürmüştür.

Ömrünü kütüphanelerde, dersanelerde, dost, arkadaş ve öğrenci muhitlerinde geçirmiş olan Mükrimin Halil Hoca, Paris'te bulunduğu sırada Clément Huart ve Jean Deny'nin teklifleri ile Société Asiatique'e üye olmuş, yurda döndükten sonra da Türk Tarih Encümeni'ne muavin aza seçilmiş; 1929 yılında ise o sırada yeni kurulan ve adı sonradan Türk Tarih Kurumu olacak olan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır.

Ord. Prof. M. Halil Yinanç, 1 Aralık 1961 Cuma sabahı, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji dershanesinde Ortaçağ Tarihi tezli öğrencilerine ders anlatırken fenalaşmış ve tedavi için kaldırılmış olduğu Haseki Hastahanesi'nde 22 Aralık 1961 Cuma günü sabahı vefat etmiştir.

Mükrimin Halil Hoca'nın vefat haberi 23.12.1961 tarihli gazetelerde yer alırken, aynı gün Edebiyat Fakültesi Dekanlığı tarafından **Yeni Sabah** gazetesine verilen ilân ise şöyle idi:

"VEFAT

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ordinaryüs Profesörü Mükrimin Halil Yinanç'ın vefatını derin teessürlerimizle bildiririz. Cenazesi 23 Aralık 1961 Cumartesi günü öğle namazından sonra Süleymaniye Camii'nden alınarak, Üniversite Merkez binasında yapılacak töreni müteakip, Merkezefendi Mezarlığı'na defnolunacaktır. Allah rahmet eylesin.

Edebiyat Fakültesi Dekanlığı"¹

Ord. Prof. M. Halil Yinanç'ın erken sayılacak bir yaşta, henüz 61 yaşında olduğu sırada vefatı, İstanbul Üniversitesi'nde ve Türk ilim dünyasında büyük bir üzüntü yaratmıştır. Çünkü O, yeri doldurulamayacak bir ilim adamı ve tarihçi idi. Hiç beklenmedik bir anda vefat etmesi herkesi çok üzmüştü. Cenazesi büyük bir kalabalık tarafından kaldırılmış olan hocanın vefatından kısa bir süre sonra

¹ **Yeni Sabah**, 23 Aralık 1961, s. 2.

yayımlanan **Tarih Dergisi**'nin 16. sayısında yer alan “Nekroloji: Mükrimin Halil Yinanç” başlıklı yazıdan tarihçiliği, şahsiyeti ve cenaze merasimi hakkında bilgi sahibi oluyoruz:

“Rahmetli üstad’ın cenazesi 23 Aralık 1961 Cumartesi günü askeri merâsimle ve izcilerin de katıldığı kalabalık bir cemâatle kaldırılmıştı. Üzerine Türk bayrağı örtülmüş bulunan tabut, soğuk fakat güneşli bir kış günü Süleymaniye Camii’nin avlusuna getirilmiş, öğleyi müteakip kılınan cenaze namazından sonra Üniversite merkez binasına naklolunmuştu. Hol, hole açılan koridorlar, merdivenler, katların hole nâzır kısımları, hıncahınc dolmuştu. Resmî şahsiyetler, Üniversite mensupları ve öğrencilerden başka rahmetlinin dostları, arkadaşları ve bütün tanıdıkları bu hazin törene gelmişlerdi. İki üç ay evvel aynı yere başka bir büyük tarihçinin, Ord. Prof. Şemseddin Günaltay’ın (öl. 19 Ekim 1961) tabutu getirilmiş ve Mükrimin Halil Yinanç bu tabutun huzurunda bir hitabede bulunmuştu. O gün ise karşısında konuşulmak sırası Mükrimin Hoca’ya gelmişti. Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Vahit Turhan, üstadın şahsiyeti ve ölümü ile Üniversite’nin ne büyük bir kayba uğradığını belirten müessir bir konuşma yapmış ve sonra Ord. Prof. Cavid Baysun (1899-1968) şunları söylemişti:

‘Mükrimin Halil Yinanç’ın tabutu karşısında konuşmak izdirap ile kan ağlayan bir yakın arkadaşı için çok ağır ve çok elemli bir vazifedir. Ebediyen kayb etmek bahtsızlığına uğradığımız bu aziz ve muhterem üstad hakkında birkaç söz söylemeği onunla vedalaşmak telakki ederek, şu perişan cümlelerle duyduğum acıyı dile getirmek istiyorum.

Bundan aşağı yukarı kırk sene önce Mükrimin Halil Bey’i tanıdığım zaman, o, yüksek tahsilini henüz bitirmiş, ümit ile, iman ile, bilgi ile mücehhez bir genç hoca idi. Memleketinin insanlarını, geleneklerini, tarihini her şeyini taşını ve toprağını bütün varlığı ile seven, milletine hizmet etmek ateşiyle yanıp tutuşan bu hoca ömrü boyunca kanaatlerine ve imanına sadık kalmasını bilmiş, her kıymetten üstün bildiği ilim sahasında ilerleyerek en yüksek bir mertebeye varmıştır.

Mükrimin Halil ile meslek hayatımız hemen hemen beraber geçti. O’nun emsalsiz çalışma gücüne, müthiş hafızasına, nadir zekâsına herkesin hayran olduğunu ve bu hayranlığın gün geçtikçe arttığını gördüm. Mükrimin ilmi sayesinde arkadaşlarının üstadı oldu. Durmadan okudu, yıllarca derin araştırmalar yaptı. Öğrendiklerini hafızasına naksettikten sonra onları etrafındakilere anlatıp öğretmekten sonsuz bir zevk duydu. Vaktini kütüphanelerde, dershanelerde, dost, arkadaş ve

öğrenci muhitlerinde geçiren bu nev'i şahsına münhasır âlim, bulunduğu her meclisi bir ilim ve öğretim mahfeli haline getirirdi. Onunla sohbet etmenin daima yeni şeyler öğrenmek, millî tarihimizin derinliklerine kadar nüfûz etmek olduğunu bilenler, Mükrimin Halil'e koşarlar, onunla beraber bulunmak için fırsat kollayıp, bahane icad ederlerdi. O tükenmez bilgi kaynağından, o baha biçilmez ilim hazinesinden faydalanmak en büyük mazhariyetlerimizden biri olmuştur. Tarihin her bölümünü iyi bilen, fakat İslâm ve Türk tarihlerinde eşsiz bir mütehassıs olan Mükrimin Hoca, milliyet şuurunun teşekkülünde ve devamında tarihin büyük ehemmiyetini çok iyi kavrayanlardan biri idi. Türk tarihini bütün ilim kollarından üstün tutması, tedkik ve takrirlerini bu cihete yöneltmesi bu inancından ileri geliyordu.

Tarihe âit her müşkülümüzde ilk müracaat ettiğimiz kaynak olan Mükrimin Halil tarih kitaplarının en büyük bir muhibbi idi. Kitabı, ilmin mahfazası olduğu için severdi. Kendisi de bir kitaptı; dünya yüzünde tek nüsha muazzam bir yazma kitaptı o... Ne yazık ki kitap tamamlanmadan kaldı; sahifeleri bir daha açılmamak üzere kapandı, gitti. Hastalığının bir gün öncesi idi; kim bilir kaç senedir aradığı bir nâdir esere sâhib olmanın sevinci içinde herkesi odasına davet ediyor, kitabını bir çocuk saffetıyla seve okşaya dostlarına ziyaret ettiriyor, bahtiyarlığını onlarca paylaşmağa çalışıyordu. Kim derdi ki o neş'eli ânından yirmi dört saat sonra, sevgi ile kürsüsünün başında sevgili öğrencilerin en sevdiği konuda söz açmış iken, tarih anlatırken, birden bire susacak ve artık konuşmamak üzere yığılacaktı.

Mükrimin Halil Yinanç'ın ölümü ile milletimiz en mümtaz evlâtlarından birini, Üniversite gençliği en değerli bir hocasını, tarihçilik büyük bir üstadını kaybetti. Asırların nâdir yetiştirdiği bir şahsiyet olan Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç tarihe intikal ederken, gençlik saflarında ve bütün aydın çevrelerde uyandıрмаğa muvaffak olduğu çalışma gayreti, ilim aşkı ve tarih zevki, bir meşale gibi, istikbâle ışık tutmakta devam edecek, Mükrimin'den feyz olanlar, ondan öğrendiklerini gelecek nesillere ulaştırarak hocalarının mübârek ruhunu şâd edeceklerdir..."¹.

M. Halil Yinanç'ın tabutu önünde Ord. Prof. Cavid Baysun'un yaptığı bu konuşmada yer alan ifadeler, bir cenaze merasimi sırasında söylenmiş olan abartılı sözler değil, bilâkis O'nu anlatmak için az bile idi.

¹ "Nekroloji: Mükrimin Halil Yinanç", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 16 (Eylül 1961), İstanbul 1962, s. 122-125.

Çünkü O, tarihi en iyi anlayan ve anlatan; bilhassa İslâm ve Anadolu Türk tarihini çok iyi bilen ve bildiklerini başkalarına öğretmekten zevk duyan, yeri doldurulamaz büyük bir âlim idi.

Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, Elbistan'ın köklü bir ailesine mensuptu. Babası kadı, baba ve anne tarafından olan dedeleri de ya kadı ya da müderris idi. Dolayısıyla, küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almış; bu arada tarihe merak sarmıştı. Yetişme çağında Ali Emîrî Efendi, Necip Âsım ve Mehmed Ârif gibi döneminin tarih âlimlerinden devamlı yardım görmüş, bilhassa Türkiye tarihi hakkında çalışmaya yönlendirilmişti. Ayrıca Şerafeddin Yaltkaya, İsmail Sadeddin ve Şirvanlı Sadreddin Beylerden çok istifade etmiş olan Yinanç, okulda ve evde aldığı özel derslerle Arapça ve Farsça öğrenmiş, daha Edebiyat Fakültesi'nde talebe iken, İslâm tarihi ile meşgul olmaya ve mümkün olduğu kadar eski kaynaklardan yararlanmak suretiyle ilk araştırmalarına başlamıştı. Daha sonra Fransızca, İngilizce ve Almanca'yı da öğrenmiş, böylece Batı kaynaklarını da takip eder olmuştu. Ancak, bütün bu üstün vasıflarına rağmen kendi dönemindeki diğer ilim adamlarıyla karşılaştırılınca az yazmış bir araştırmacı idi. Oysa hayatı okumakla ve ilmî araştırmalarla, kütüphanelerde ve kitapların arasında geçmiş olan Yinanç'tan herkes ciltlerce eser beklemekteydi. Nitekim Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan'ın (1904-1972, Tıp doktoru, 1951'den itibaren Rektör) ifadesiyle "*Herkes kitap okur, Mükrimin kütüphane okurdu*"¹.

Tarihçiliği kadar güzel konuşması, geniş bilgisi ve kuvvetli hafızası ile de ünlü olan Yinanç; çok zor yazan, buna karşılık bıkmadan araştıran, okuyan ve konuşan birisi idi. "Yazmaktan çok anlatmaktan hoşlanan biri olması, her türlü kaynağa ulaşma tutkusu, kılı kırk yarması, ilmiyle mütenasip eserler kaleme almasına engel olmuştu".

Ölümünden sonraki günlerde üniversitedeki arkadaşları ile gazetelerin köşe yazarları tarafından şahsiyeti ve tarihçiliği hakkında birçok yazı kaleme alınmış, bu özelliğine de dikkat çekilmişti. Vefatından üç gün sonra, **Yeni Sabah** gazetesinde "Mükrimin Hoca Da Gitti" başlığı ile bir yazı yazmış olan Psikoloji bölümü öğretim üyelerinden Prof. Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968), "*...O asır asır, sene sene, hatta gün be gün tarihi yaşayan adamdı. Her günü mazi idi. Hiçbir hadise olmazdı ki, hâfızasının derinliklerine daldırıldığı dikkatle, altı yüz yıl öncesine ait benzerlerini bulup çıkarmasın. Yaşadıklarımızla onun anlattıklarını*

¹ Kâzım İsmail Gürkan, "Kaybettiğimiz Milli Değerler: Mükrimin Halil Yinanç", **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1961, s. 2.

karşılaştıranlar, tarihin bir tekerrürden ibaret olduğuna inanmak zorunda kalırlardı..."¹ sözleriyle hafıza gücünü ve tarihçiliğini anlatmıştır.

Tıp tarihçisi ve Türk kültür tarihçisi olan Ord. Prof. Süheyl Ünver (1898-1986) de "Mükrimin Halil'den Hatıralar" başlığıyla **Hayat Tarih Mecmuası**'nda yazdığı yazıda güçlü bir hafızaya sahip olduğunu aşağıdaki cümlelerle anlatmıştır: "...Mükrimin'in bir defa okuduğu aklında kalırdı. Müthiş zekiydi. Fakat hafızasına çok yüklendi. Yaşı ilerledikçe bu yükü hafifleyemedi. Nitekim o merkezin yoğunluğundan öldü..."².

Ord. Prof. M. Halil Yinanç, tarihî olayları yalnızca üniversitedeki öğrencilerine anlatmıyor, İstanbul'da ve hatta Türkiye'nin her köşesinde düzenlenen ilmî toplantı, konferans ve sohbetler ile geniş kitlelere ulaşıyordu. O, üniversite hocalığı ve ilim adamlığı yanında, bizim kuşağın pek fazla yetişmediği sohbet adamlarından birisi idi. O'nun yaşadığı dönemde genellikle hafta içi akşam saatlerinde olmak üzere Bayezid'deki Küllük kahvesinde, orası yıkıldıktan sonra da Lâleli'deki kahvehane ile Bayezid Camii yanındaki Çınaraltı'nda çeşitli ilim sahalarını temsil eden hocalar bir araya gelir ve sohbet ederlerdi. Günümüzde bir selâm verip hal-hatır sormaya bile vakit bulamayan bizler için bu sohbetler aslında ne güzel dersler, Türk tarihi ile kültür ve medeniyetinin dile getirildiği ne hoş seminerlerdi. Bu sohbetlere Âsâf Hâlet Çelebi, Ali Nihad Tarlan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, Abdülbâki Gölpınarlı, İbnülemin Mahmud Kemal İnal gibi dönemin ilim adamları, şairler, yazarlar, edebiyatçılar katılır; Türk tarihi ile kültür ve edebiyatından bahsederlerdi. İşte bu ilmî toplantıların müdavimlerinden ve en çok arananlardan biri de Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç idi. Sohbetlerinde bulunanlar, onu saatlerce dinler, vaktin nasıl geçtiğini anlamazlardı.

M. Halil Hoca'nın bu hoş sohbet özelliği ve hafızası, Ahmet Kabaklı'nın (1924-2001) **Tercüman Gazetesi**'nde yazmış olduğu "Mükrimin Halil Bey Hocam" başlıklı makalesinde de dile getirilmiştir: "...Tanıdığım en üstün sohbet adamlarından biri idi. Batı ve Doğuyu geniş hafızasında eritmiş bulunan kültürü ile muhteşem konuşurdu. Kâh bakarsınız, bir Arap tarihçisini, filân kitabın filân faslındaki yanılığını

¹ Sabri Esat Siyavuşgil, "Mükrimin Hoca Da Gitti", **Yeni Sabah**, 25 Aralık 1961, s. 2.

² Süheyl Ünver, "Mükrimin Halil'den Hatıralar", **Hayat Tarih Mecmuası**, Nisan 1967, s. 18-20.

gösterir, kâh bir eski Fransız tarihinden IV. Henri'nin portresini çıkarırdı. Bir bakarsınız, eski bir ahabından söz eder gibi Hazreti Ömer'i anlatır, bakarsınız bir tatlı macera romanı gibi Sultan Cem'in başından geçenleri söylerdi. Hafızası dillere destan olmuştu. İki üç yüz sadrazamın adlarını, nereli oldukları, doğum yılları ve hizmet ettikleri padişahlar ile birlikte, bir çırpıda sayardı. Anadolu'daki şehirlere hükmetmiş olan bütün valileri adları ile bilirdi. Ansiklopedilerdeki tarih hatalarından şüphe edenler, en sağlam kaynağı, onun hafızasında bulurlardı. Çoğu defa telefonu çalınır ve bir tartışmanın çözüm yolunu ondan isterlerdi. Şakaya, latifeye düşkünlüğü sonsuzdu. Nükte gücü eşsiz idi. İlmin suratsız tarafını hiçbir zaman benimsemez, tarihin lâbirentlerinden iç açıcı gülümseme çiçekleri ve ibret verici fıkralar çıkarırdı”¹.

Meslektaşları ve sohbet arkadaşlarının kaleme almış olduğu bu makale ve yazılarda anlatılanlardan M. Halil Hoca'nın bütün ömrünün, Edebiyat Fakültesi ile evi arasında, sohbet mekânlarında ve kütüphanelerde geçtiğini görüyoruz. Zira O'nun Üniversite Kütüphanesi ile Topkapı Sarayı, Fatih ve Süleymaniye kütüphanelerinde görmediği, dokunmadığı kitap kalmamıştı. Hatta O, yalnızca İstanbul ve Türkiye kütüphanelerinde değil, Paris'teki kütüphaneleri görme ve oralarda çalışma imkânını da bulmuştu. Mensubu olduğu Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan nadir eserleri kopya etmek ve araştırmalarda bulunmak üzere 1925'te Paris'e gönderilmiş ve orada bulunduğu iki buçuk yıl boyunca Milli Kütüphane'den çıkmamış, seçtiği kitapları okuyup istinsah etmişti. Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan O'nun Paris'teki yıllarını “*Eminim ki Mükrimin'i bir daha Paris'e götürüp şehrin ortasında bıraksa idiniz yolu bulamaz kaybolurdu. Zira Milli Kütüphane'nin dışında O'nun Paris'le hiçbir alışverişi olmamıştır*”² şeklinde ifade etmiştir.

Hakkında kaleme alınmış olan bu yazılardan da anlaşıldığı gibi M. Halil Hoca'nın bütün lüksü tarih okumak ve anlatmaktı. Hiç evlenmemiş, bütün vaktini ve gelirini araştırmaya ve kitaplara adanmış olan Yınanç için dünya malı, giyim-kuşam önemsiz şeylerdi. Doç. Dr. Bedii N. Şehsuvaroğlu'nun **Vatan** gazetesinde “Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi Mükrimin Halil Yınanç” başlıklı yazısında yer alan aşağıdaki cümleler

¹ Ahmet Kabaklı, “Mükrimin Halil Bey Hocam”, **Tercüman**, 25 Aralık 1961, s.

2.

² Gürkan, s. 2.

Hoca'nın bu yönünü ortaya koymaktadır: “35 senedir onu şöyle bir yeni veya süslü bir şey giymiş gördüğümü pek hatırlamıyorum. Esasen o tabiatın güzellik bâbında kendisinden esirgediğini böyle giyinmekle cemiyete ödetmek isterdi. Buna rağmen giyiminden, hatta boğazından esirgediğini kitaplara seve seve harcardı”¹.

Galatasaray Lisesi'nden öğrencisi olan Haldun Taner'in (1915-1986), **Vatan** gazetesinde yazmış olduğu “Mükrimin Halil Hoca” başlıklı yazısında ise “O profesörden çok, örneğin Fatih'in ünlü medresesinin ünlü bir mütebahhirine benziyordu. İskarpınleri, ayağında mest gibi dururdu. Pantolonunda ise, istediği kadar ütülü olsun bir şalvar çağrışımı vardı. Sirtından çok seyrek eksik ettiği paltosunu, siz biraz hayalinizi zorlayarak bir çeşit cübbe sayabilirdiniz”² ifadeleriyle tasvir edilmiştir.

Tarihçiliği kadar güzel konuşması, geniş bilgisi ve kuvvetli hafızası ile de ünlü olan “Hocaların Hocası” Mükrimin Halil Yınanç'ın en büyük zevki geçmişi anlatmaktı. Hatta O, eski olayları anlatırken sanki o günlerde yaşamış gibi heyecanlanırdı. Gerek ders verirken gerekse özel sohbetlerde konuşurken en küçük ayrıntıları bile ihmal etmez, tarihî savaşlara öncülük eden komutanlarla onların maiyetinde bulunan diğer kahramanların adlarını, babalarının ve dedelerinin isimlerini, kabilelerini, unvanlarını, hatta kullandıkları kılıçların şekillerini bile dinleyicilerin gözlerinde âdeta canlandırır, olayları sanki tablolastırır ve heyecan katardı. Haldun Taner'in ifadesiyle “İslâm tarihini sade öğretmez yaşardı. Çünkü içinde yaşardı. Hayalinde Üniversite medrese, öğrencileri çömezler, evi de hücre idi. Bütün ömrü bu ikisi bir de Üniversite, Millet, Süleymaniye kütüphaneleri arasında geçiyordu. Arada bir Lâleli kahvesinde oturuşlarını saymazsanız başka hiçbir eğlencesi yoktu”³.

Yine Şehsuvaroğlu'na göre “Orta Çağ, bilhassa Selçuklu âlemi sanki onun adım adım, gün gün tanıdığı bir dünya idi. O eski insanlar muhitleriyle ve şahsiyetleriyle ona âyandı. Kısaca Mükrimin Halil Hoca için tarih okunulan, öğrenilen, ders alınan bir geçmiş değil, bil'akis yaşanan, duyulan bir şeydi”⁴.

¹ Bedii N. Şehsuvaroğlu, “Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi Mükrimin Halil Yınanç”, **Vatan**, 4 Ocak 1962, s. 2.

² Haldun Taner, “Mükrimin Halil Hoca”, **Vatan**, 7 Ocak 1962, s. 3.

³ Taner, s. 3.

⁴ Şehsuvaroğlu, s. 2.

Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç, güçlü bir hafızaya sahip olduğu gibi zekâsı da çok fazla idi. Vefatından sonra, Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak'ın (Hukukçu ve Tıp doktoru, Başbakan, 1904-1990) 26 Aralık 1961 tarihli **Yeni Sabah** gazetesinde yayımlanan “Mükrimin Halil Rahmetli” başlıklı yazısındaki ifadeler hocanın bu yönünü anlatıyor: “...Bilgisinin hacmi, akıllara durgunluk verecek bir seviyede idi. İddia edilebilir ki Selçuk ve İslâm Ortaçağını yalnız Türkiye’de değil, bütün dünyada en iyi bilen adamdı... Mükrimin, son yıllarda, tarihte analizden senteze geçmişti. Artık olayları sadece nakletmekle kalmıyor, sosyal ve ekonomik sebeplere bağlıyor, yani tarihin felsefesine giriyordu... Onda tarih sadece bir meslek değil, adeta bir iptilâ idi. Kendisi naklettiği olayları derunî bir yaşayışla tadar ve tattırır. Onun fikrî dinlenmesi, tarihin getirdiği komik tezatları söylemekle olurdu. Geniş bir mizah esprisine sahipti... Onun hayatı öğrenmek ve öğretmekten ibaretti. Her sohbeti bir ders, hatta orijinal bir tezdi. Bilgileri herkesin malı idi. Eğer orijinal fikirlerinin patentini alması icap etseydi, birçoklarımız mevzusuz kalabilirdik! Tek kusuru yazmayı sevmezdi. Bu yüzden emsalsiz bir bilgi hazinesi toprağa karışmaya mahkûm oldu... Bilgin hüviyetinin yanında Mükrimin’in insanlık meziyetleri hayranlığımızı arttıran bir cephesiydi. O, herkesin dostu idi. Vefasına güvenilirdi. Yapabileceği fedakârlıklara hudut yoktu. Açık ve dürüst söz ve hareketleriyle bir insanlık numunesiydi. Beşerî zaaflara geniş müsamahası vardı. Kendisi ise bu zaaflardan hemen hemen münezzehti. Kin denen şeyi tanımamıştır. Kıyasıya kimseyi tenkid ettiği görülmemiştir. Tarih şuurunun tabii bir neticesi olarak esas mizacı muhafazakârdı. Fakat beşerî terakkiye inanırdı. Bu hüviyet ve karakteriyle dostluğuna ve insanlığına doyum olmayan bir insandı. Bütün çalışmaları teşvik etmiştir, bununla da kalmayarak elinden gelen her vasıta ile desteklemiştir. O, hasbî yaradılıştaki bir insandı. Madde ile pek alâkası yoktu. Maneviyat âleminde yaşardı”¹.

Çok okuyan, çok bilen, çok konuşan Mükrimin Halil Hoca, âdeta ayaklı bir kütüphane, canlı bir ansiklopedi idi. Nitekim **Ayaklı Kütüphaneler** adıyla bir eser yazmış olan Dursun Gürlek hocayı şöyle anlatıyor: “Mükrimin Halil Bey’in en önemli özelliklerinden biri de insanı hayrete düşüren güçlü hâfızasıydı. Deyim yerindeyse, hoca tam bir hâfıza şampiyonuydu. Gerek ders verirken, gerekse özel sohbetlerde konuşurken en küçük ayrıntıları bile ihmal etmez, tarihî savaflara öncülük yapan

¹ Sadi Irmak, “Mükrimin Halil Rahmetli”, **Yeni Sabah**, 26 Aralık 1961, s. 2.

büyük kumandanlarla onların maiyetinde bulunan diğer kahramanların adlarını, babalarının ve dedelerinin isimlerini, mensup oldukları kabileleri, unvanlarını, hatta kullandıkları kılıçların şekillerini bile gözlerinizin önünde âdeta canlandırır, tarihî olayları olanca manzaralarıyla sanki tablolaştırır, kendini dinleyenleri son derece heyecanlandırır. Hoca, tarih sohbetleri yapmak için zaman ve mekân kavramlarına önem vermezdi. Fakülte kürsüsünde konuştuklarıyla, Lâleli kahvelerinde yaptığı sohbetler, derinlik ve lezzet itibarıyla aynı kıvamdaydı. Bazen de yürürken hasbihal eder, yine aynı heyecanla geçmiş zamanın özelliklerini ve güzelliklerini bugüne taşır, bu haliyle de eski devirlerin Meşşâî filozoflarını andırırdı. Hiç şüphesiz bu tarih seferleri hayli uzun sürer, fakat siz onun cazibe alanına bir kere girdikten sonra zamanın nasıl geçtiğini bir türlü fark edemezsiniz. Bu ayaküstü yapılan sohbetlere katılan bir doktor, o günleri anarken gözleri yaşarmış, bana ‘Hoca Abbasi halifelerinden söz açınca, Aksaray’dan Beyazıt’a tam üç buçuk saatte geldik’ demişti”¹.

Mükrimin Halil Hoca hem tarih okumuş, hem de mülkiye tahsil etmişti. Ama o tarihçi olmayı seçmiş, bütün hayatı boyunca geçmişini araştırmış ve anlatmıştı. Tarihçi olmasının sebebinin, onun sohbetlerine katılan Bedii Şehsuvaroğlu’nun yazısında yer alan şu sözlerinden öğreniyoruz : “8 yaşından 9 yaşına kadar Kur’anı hıfz etmiştim. Babam medreseye gitmemi, tefsir ve hadise de çalışmamı isterdi. Hattâ liseyi bitirdikten sonra dahi Sahn Medresesi’ni bitir, Medresetü’l-mütahassîn’a gider tefsir çalışırsın, diyordu. Nihayet tarih okumak şartı ile Üniversiteye devamıma müsaade etti. Çünkü onun görüşüne göre tarih hadisin bir şubesi idi. Filhakika zamanla İslâm tarihine girdikçe Peygamberimizin sahabelerinin hayatlarını incelemek için hadis kitaplarını, tefsirleri hattâ Kur’an-ı Kerim’i baştan başa incelemek icap etti. Çünkü Peygamberimizin hayatı için en otantik kitap Kur’an-ı Kerim’dir. Böylece babamın kırılan kalbini hoşnut ettim, sanırım. Fakat gene babam dedi ki: ‘Tarih çok veballi bir ilimdir. Bir insanın yapmadığını kendisine izafe etmek günahtır’. Daima ‘El-uhdet-ü ale’l-ravî... Mes’uliyet nakl edene aittir’ diye bahset derdi”².

Öyle anlaşılıyor ki Hoca, babasının bu sözünden dolayı yazmaktan korkmuş ve kendi dönemindeki diğer akademisyenlerle karşılaştırılınca az yazmış, az eser vermiş bir ilim adamı olmuştur. Ama aslında yazmış

¹ Dursun Gürlek, **Ayaklı Kütüphaneler**, İstanbul 2003, s. 300-301.

² Şehsuvaroğlu, s. 2.

olduğu makaleler ile ansiklopedi maddelerini ve kitaplarını incelediğimizde her yazısının, her monografisinin çok metotlu ve kapsamlı olduğunu görüyoruz. Nitekim **Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası** ile **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**'ndaki makaleleri ve **İslâm Ansiklopedisi**'nde yayımlanmış olan şehir ve biyografi maddelerinin her biri âdeta birer küçük kitap niteliğindedir.

Ortaçağ İslâm tarihi ile Anadolu Türk tarihine âşık, ama bilhassa Anadolu'nun Türk yurdu oluşunun hikâyesini gün gün araştırmış ve öğrenmiş olan Mükrimin Halil Hoca'nın ilk yazıları, daha Üniversite'ye intisâb etmeden önce liselerde tarih öğretmenliği yaptığı sırada başlamış ve çok sevdiği konunun da adını taşıyan **Anadolu Mecmuası**'nda yayınlanmıştır. O'nun "Millî Tarihimizin Adı"¹, "Millî Tarihimizin Mevzuu"² ve "Anadolu'nun Fethi"³ adını taşıyan buradaki ilk makaleleri daha ziyade fikrî sahada olup Anadolu'nun Türkleşmesini ve ikinci bir vatan oluşunu tarihin ışığı altında incelemiştir. Bu üç makale daha sonra **Millî Tarihimizin Adı**⁴ başlığı ile Hareket Yayınları arasında küçük bir kitap olarak neşredilmiştir.

Mükrimin Halil Hoca'nın ilk ilmî araştırmaları ise, kendisinin de hâfız-ı kütüb, yani kütüphane memuru olarak çalıştığı Tarih-i Osmânî Encümeni'nin (daha sonra Türk Tarih Encümeni) yayın organı olan **Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası**'nda (daha sonra **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**) neşredilmiştir. O'nun bu mecmuaya yazdığı "Feridun Bey Münşeâtı" başlığıyla beş sayıda tefrika edilmiş olan makalesinde⁵ 16. yüzyılda Feridun Ahmed Bey tarafından yazılan **Münşeâtü's-Selâtin**'de bulunan Osmanlılar'ın ilk devirlerine ait olduğu söylenen vesikaların bir kısmının başka bir devlete ait olduğunu ilk defa olarak ispat etmiş ve böylece kaynak tenkidi metodunu da başlatmıştır.

¹ "Millî Tarihimizin İsmi", **Anadolu Mecmuası**, Sene I, 1. Sayı (İstanbul 1340), s. 1-6.

² "Millî Tarihimizin Mevzuu", **Anadolu Mecmuası**, Sene I, 2. Sayı (İstanbul 1340), s. 53-59; 3. Sayı (İstanbul 1340), s. 85-92.

³ "Anadolu'nun Fethi", **Anadolu Mecmuası**, Sene I, 4. Sayı (İstanbul 1340), s. 144-150; 5. Sayı (İstanbul 1340), s. 200-207.

⁴ **Millî Tarihimizin Adı**, Hareket Yayınları, İstanbul 1969.

⁵ "Feridun Bey Münşeati", **Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)**, Numara 77 (İstanbul 1339), s. 161-168; Numara 78 (İstanbul 1340), s. 37-46; **Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)**, Numara 79 (İstanbul 1340), s. 95-114; Numara 81 (İstanbul 1340), s. 216-226.

Aynı mecmuada iki sayıda yer alan “Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika” başlıklı makalesinde ise Fatih devri sadrazamlarından Karamanî Nişancı Mehmed Paşa'nın Arapça kaleme almış olduğu **Risâle fî Tevârîhü's-Selâtîni'l-Osmâniyye** adlı eserini Türkçe'ye tercüme ederek ilim dünyasına ilk defa duyurmuş ve yer yer açıklama ve tenkitlerde bulunmuştur¹.

M. Halil Hoca'nın bu mecmuada birbirini takip eden ve üç makale olarak 1924-1925'te neşretmiş olduğu son araştırması ise “**Maraş Emîrleri**” başlığını taşımakta olup, Dulkadir Beyliği başkenti olan Maraş şehrinin Ortaçağ tarihi hakkındaki bu monografisi aşağıda ayrıca değerlendirilecektir. Hoca daha sonra, Paris'teki çalışmaları esnasında Milli Kütüphane'de bularak istinsah etmiş olduğu Fatih devri tarihçilerinden Enverî'nin **Düstürnâme** adlı önemli eserinin metnini **Düstürnâme-i Enverî**² adıyla 1928 yılında neşretmiş, iki yıl sonra ise bu eserin mükemmel bir ilmî tahlilini yaparak **Düstürnâme-i Enverî. Medhal**³ adıyla yayımlamıştır. Tarihçiler arasında çok tanınan ve takdir edilen bu eserde metnin izah ve tenkidini yaptıktan sonra Aydınogulları tarihi ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine dair kıymetli açıklamalarda bulunmuştur.

Bu çalışmalarından başka “Musul ve Elcezire'de Oğuz Türkleri ve Musul Emîrleri” hakkındaki tetkikleri Türk Tarih Kurumu neşriyatı arasında basılmış, “12. Milad Asrında Müverrihler ve Muhammed el-Azimî” adlı etüdü de İkinci Türk Tarih Kongresi monografileri arasında yer almıştır. Hoca'nın Üçüncü Türk Tarih Kongresi tebliğleri arasında neşredilen “Kavaid el-Resail” ve “Gunyet el-Kâtib” eserlerinin mahiyeti ve tahlilleriyle Selçuk devrine ait unvanlar hakkındaki tetkiki bilhassa kayda değer çalışmalardır. Bibliotheque National'deki anonim **Târih-i Âl-i Selçuk** hakkındaki incelemesi ise **Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi**'nde neşredilmiştir. **Tanzimat** kitabında da “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik” konusunda hacimli bir araştırması yayımlanmıştır.

Mükrimin Halil Hoca'ya göre, yüzden fazla devlet kuran; Hindistan'ı, İran'ı, Çin'i, Mısır'ı fetheden Türk'ün en büyük eseri

¹ “Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)**, Numara 79 (İstanbul 1340), s. 85-94; Numara 80 (İstanbul 1340), s. 142-155.

² **Düstürnâme-i Enverî**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1928.

³ **Düstürnâme-i Enverî. Medhal**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1930.

Anadolu'nun fethi idi. Nitekim telif mahiyetindeki müstakil en önemli çalışması da bu sahada, yani Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ve yurt oluşu hakkındadır. İlk defa 1934 yılında neşredilen¹, daha sonra genişletilmiş haliyle 1944'te yeniden basılan bu kitap, o zamana kadar sahasında yazılmış olan tek eserdir². Ancak M. Halil Hoca **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri I: Anadolu'nun Fethi** adını vermiş ve 1015'ten 1085 yılına kadar Anadolu'nun Türkleşme tarihini anlatmış olduğu bu eserin devamını bir türlü neşrelememiştir. Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkân'ın makalesinde belirtildiği gibi "klasik, büyük ve kendi ifadesiyle yirmi üç cilt üzerine tertiplelediği eserin devamını daha birçok vesika ve yazma gördükten sonraya bırakmış, acele etmemiştir"³.

Ord. Prof. M. Halil Yinanç'ın bu makale ve eserlerinden başka, çeşitli dergilerde yayımlanan daha başka araştırma ve monografileri de bulunmaktadır. Özellikle **İslâm Ansiklopedisi**'ne yazmış olduğu maddelerin hepsi, metotlu ve çok zengin kaynak bilgisinin kullanılmış olduğu orijinal makalelerdir. Bunlar arasında "Ahmed Paşa, Gedik", "Alp Arslan" (tadil ve tevsî edilmiştir), "Arslan Şah", "Bâyezid I (Yıldırım)", "Belek, Nur al-Davla", "Celaleddin Harzemşah", "Cihanşah, Muzaffer al-Din", "Cüneyd b. İbrahim", "Çağrı Bey b. Mikail b. Selçuk" ve "Ertuğrul Gazi" gibi biyografi maddeleri ile "Akkoyunlular", "Danışmendliler", "Dulkadırlılar" (ikmal) gibi beylik ve devletlere ait maddeler; ayrıca "Alaiye", "Alaşehir", "Amasya" (ilaveler yapılmıştır), "Behesni (tarih kısmı)", "Bitlis (tarih kısmı)", "Bursa (tarih kısmı)", "Diyarbakir (tarih kısmı)", "Elbistan", "Ermeniye" ve "Erzurum (tarih kısmı)" gibi şehir tarihlerine dair maddeleri eskilerin deyimiyle onun tarih ilminde kelimenin tam anlamıyla bir "mütebahhir", yani derin bilgi sahibi olduğunun şahitleridir⁴.

¹ **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri**, Yazan: Mükrimin Halil, Akşam Matbaası, İstanbul 1934, 88 sayfa.

² **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No 240, Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Neşriyatı, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1944, 191 sayfa. Türkiye tarihi hakkında araştırma yapanların müracaat etmeden geçemeyecekleri bu kıymetli eser, kısa bir süre önce Prof. Dr. Refet Yinanç tarafından **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Cilt I** adıyla yeniden yayınlanmıştır (Yayına Sunan: Refet Yinanç, Kendi Notlarından İlaveli Düzenlenmiş İkinci Baskı, Ankara 2009, 229 sayfa).

³ Kâzım İsmail Gürkan, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1961, s. 2.

⁴ Yıldız, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri", s. 190.

Mükrimin Halil Yinanç, **İslâm Ansiklopedisi**'nde yayımlanmış olan bu makalelerin hepsinde ele aldığı mevzulara hâkimiyetini açık şekilde göstermektedir. Bunlardan “Bâyezid I (Yıldırım)”¹ maddesinde Osmanlı Devleti'nin bu büyük hükümdarının hayatına ait, genellikle az bilinen birçok noktaları aydınlatmış ve bu arada 1394'ten itibaren Bâyezid ile Timur arasındaki münasebetler hakkında orijinal bilgiler vermiştir. Bu makale, müellifinin yararlandığı geniş bibliyografya ve çağdaş vekayinameler sayesinde, bu döneme ait önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

“Akkoyunlular”² makalesi, bizzat görmüş olduğu kitabeleri de kullanmak suretiyle kaleme alınmış olup, bu hanedana ait en ayrıntılı bir şecere ve gayet geniş bir bibliyografya da ihtiva etmektedir. Bu maddede Akkoyunlu Devleti'nin diğer Anadolu devletleriyle mukayesesi yapılmış ve göçebelige dayanan böyle bir cemiyetin devamlılıktan mahrum olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Karakoyunlu hükümdarlarından biri olan “Cihanşah”³ maddesinde de Anadolu'daki Türkmen zümrelerinin birbirleriyle mücadeleleri ve bunların dağılmaya mahkûm büyük devletler kurma hareketleri gözden geçirilmiştir.

Zengin bir bibliyografyası bulunan “Danişmendliler” makalesinde de, bu hanedanın menşesine dair dikkat çekici ve orijinal bilgiler yer almaktadır. “Ertuğrul Gazi” maddesinde, Osmanlı hanedanına atfedilen bütün soy şecereleri tahlil ve tenkit edilmiş ve en doğru görünen neticeye ancak böyle bir sıkı muhakemeden sonra ulaşılabileceğini göstermiştir. “Diyarbakir” maddesinde ise çok iyi bildiği tarihî olayları, bu şehre bağlı olarak mütalaa etmiştir. Burada şehrin Arap, Türkmen, Türk ve Osmanlı dönemlerindeki gelişiminin de izah edilmiş olduğunu görüyoruz. Hoca'nın **İslâm Ansiklopedisi**'ndeki diğer makaleleri de aynı değerde ve çok emek mahsulü orijinal çalışmalardır.

Mükrimin Halil Yinanç'ın basılmış olan bu kitap, monografi ve makalelerinden başka yayına hazırlanmış olduğu çalışmaları da mevcuttur. Bunlar arasında, Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin **Câmi'ü'd-düvel** adlı eserinin Anadolu Selçukluları'na ve Anadolu beyliklerine ait kısmı ile yine bu eserin Suriye'deki beylikler ile Azerbaycan ve çevresindeki devletlere ait olan bölümünü tercüme ederek yayına hazır

¹ “Bayezid I (Yıldırım)”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1943, II, 369-292.

² “Akkoyunlular”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1941, I, 193-199.

³ “Cihanşah, Muzaffer al-Din”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1944, III, 173-189.

hale getirmiş olduğunu biliyoruz. Hoca'nın bir başka çalışması da İranlı edip ve tarihçi İbn Bîbî'nin Anadolu Selçukluları'na dair Farsça kaleme almış olduğu **el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye** adlı eserinin tercümesidir ki bu çalışma da Prof. Dr. Refet Yinanç ve Ömer Özkan tarafından yayına hazırlanarak kısa bir süre önce ayrı bir kitap halinde yayımlanmıştır¹.

Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın neşretmiş olduğu bütün bu çalışmalar, bilgi ve hazırlığını göz önüne aldığımızda ve dönemindeki diğer ilim adamlarıyla da karşılaştığımızda oldukça azdır. Zira yetişme tarzı ve aldığı eğitim ile ciltlerce eser kaleme alabilirdi. Çünkü O, beklenenleri yazabilecek her türlü hazırlık ve vasıtalara sahipti. Böyle olması da gerekirdi. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi bilgisini daha çok dersleri ve sohbetleri ile neşir yolunu seçmişti. O'nun bu özelliği, Prof. Dr. Faruk Sümer'in **Yeni İstanbul** gazetesinde yazmış olduğu "*Ord. Prof. Mükrimin H. Yinanç*" başlıklı yazısında "*Kendisi vefatına kadar bu hususta herkesi tam bir ümitsizliğe düşürmedi ise de, yakın dostları ve talebelerinin çoğunda onun daha fazla eser vermemesi epeyce bir zamandan beri üzüntü konusu olmuştur. Bilhassa son yıllarda bu mesele sık sık açılıyordu. Bir defasında 'Ben Oğuz Han gibi imparatorluğumu altı oğluma taksim ettim, artık onlar bu işi yapacaklar' demişti. 'Altı oğlum' sözü ile şimdi İstanbul ve Ankara üniversitelerinde öğretim üyeleri bulunan beş talebesi ile bir de çok sevdiği bir ilim adamımızı kastediyordu*"² ifadeleriyle anlatılmıştır.

Ord. Prof. M. Halil Yinanç böyle düşünmüş ve fazla yazmamıştı. Ancak, hakkında kaleme alınmış makalelerden de anlaşıldığı üzere 40 yıldan fazla süren meslek hayatı sırasında kütüphanelerden topladığı orijinal malzeme ve notları el yazısı ile defterlere kaydetmiş idi. Bu defterler yıllardır yayınlanmayı beklemektedir. Ümidimiz, vefatının 50. yılı dolayısıyla yapılan etkinlikler arasında Hoca'nın Türkiye Selçukluları'na dair kaleme almış olduğu bu çalışmalarının yayınlanması ve tarih araştırmacılarının istifadesine sunulmasıdır³.

¹ Nasrüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Rugerdî İbn Bîbî, **Selçuknâme**, çev. Mükrimin Halil Yinanç, haz. Refet Yinanç - Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007, XI + 275 sayfa.

² Faruk Sümer, "Ord. Prof. Mükrimin H. Yinanç", **Yeni İstanbul**, 18 Ocak 1962, s. 2.

³ Mükrimin Halil Yinanç'ın **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri** adlı eserinin devamı olarak kaleme almış olduğu notları, defterler halinde yeğeni ve manevi oğlu olan Prof. Dr. Refet Yinanç'ta bulunmakta olup, kendisinin bu defterleri yayına

Mükrimin Halil Hoca, pek az kimsede bulunan hafızasıyla yüzlerce, hatta binlerce kitap görmüş ve okumuştur. Ord. Prof. Kâzım İsmail Gürkan'ın belirttiği gibi “Onun için bir vak’ayı bir-iki mehzada görmek kâfi değildi. Birbirine zıt eserleri de görecekti, hükme varacaktı. Ermeni ve Gürcü yazmalarına pek kıymet veriş, Selçuk devrinin hakiki değerini ortaya koymak içindi. Yoksa Mükrimin okuduğunun binde birini satırlara geçirip -âmiyane tabiriyle- çalakalet kitap çıkarsa rahmetli İbnülemin’in tabiriyle ‘yastık kadar’ eserleri olurdu”¹.

Yine Faruk Sümer’in yazısında “Mükrimin Halil Yinanç dünya tarihinin ana hatlarını gayet iyi bilen bir âlim idi. İslâm tarihini Arap boy ve oymaklarını ve bunlara mensup meşhur kimseleri de çok iyi biliyordu. Bu sahalarda da birinci sınıf bir mütehasıs idi. Çok yakından meşgul olduğu ilim sahası ise Orta Çağ İslâm Türk Tarihi ve bilhassa Orta Çağ Türkiye Tarihi idi. Bu konuda 40 yıldan fazla bir zaman çalışarak pek çok ve pek kıymetli malzeme toplamıştı ki; bu, dünyada pek az ilim adamının erişmiş olduğu bir başarıdır. Bu kıymetli malzeme dikkat ve itina ile yazılmış olarak, sayısı yüzü geçen defterlerde bulunmaktadır”² denilmiştir.

Hakkında yazılan³ makale ve hatıra yazılarından da anlaşılacağı gibi Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç’ın hayatta en sevdiği iki şey kitapları ve öğrencileri idi. Öğrencileri arasından, kendisi gibi yeri doldurulamayacak olan çok kıymetli bilim adamları yetişmiştir. Kütüphanesindeki eserlerin ise değerini ölçmek imkânsızdır⁴.

hazırlamakta olduğunu memnuniyetle öğrenmiş bulunuyoruz. Ayrıca Mükrimin Halil Yinanç Hocamızın yayınlanmış olan makalelerinin tamamının yayına hazırlanmakta olduğunu da burada belirtmeliyiz.

¹ Gürkân, s. 2.

² Sümer, s. 2.

³ Mükrimin Halil Hoca, vefatından sonra hakkında yazı yazılan ilim adamları arasında ilk sırayı almış olan büyük bir âlimdir. Nitekim vefatından sonra meslektaşları, öğrencileri ve gazetelerin köşe yazarları tarafından hakkında birçok makale kaleme alınmıştır. Bu yazılarla birlikte sohbetlerinden bir kısmı öğrencileri tarafından bir araya getirilerek küçük bir kitap halinde yayımlanmıştır. Bkz. **Mükrimin Halil Yinanç’tan Sohbetler**, Derleyenler: Refii Alpayer - Şinasi Özatalay, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962, 79 sayfa.

⁴ Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç’ın bütün hayatı boyunca toplamış olduğu, çok değerli nadir eseri de barındıran kütüphanesindeki kitaplardan bir kısmı, vefatının 48. yılı olan 2009’da manevi oğlu ve yeğeni Prof. Dr. Refet Yinanç tarafından Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kütüphanesi’ne bağışlanmıştır.

Mükrimin Halil Hoca'nın, **Dulkadir Beyliği**'nin hüküm sürmüş olduğu topraklara; yani memleketi **Elbistan** ve **Maraş** hakkında yapmış olduğu neşriyata gelince; bu konudaki en önemli çalışması 1924'te **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**'na "**Maraş Emîrleri**"¹ başlığı ile yazmış olduğu bir dizi makalesidir. 3 tefrika halinde yayımlanan bu çalışma daha sonra ayrı bir kitap olarak da neşredilmiştir². Hoca bu çalışmasında şehrin Dulkadir Beyliği öncesindeki dönemi, yani bütün Ortaçağ boyunca devam eden siyasî tarihini araştırmış; şehirde VII. yüzyılın ikinci yarısından XIII. yüzyılın sonlarına kadar geçen sürede görev yapmış olan 35 yönetici ve bunlar zamanında meydana gelmiş olan olayları anlatmıştır. Bu eser, şehrin tarihine ışık tutan nadir çalışmalardan biri olduğu gibi şehir tarihi alanındaki çalışmaların da ilk örneklerinden birisi olmuştur. Aksarayî, Aynî, Azimî, Belâzürî, Ebu'l-Ferec, İbn Tagriberdî, İbn Asâkir, İbn Bîbî, Ebu Şâme, İbn Haldun, İbn Şeddâd, İbn Vâsıl, İbnü'l-Adîm, İbnü'l-Esîr, İmâdeddin Kâtib el-İsfahanî, Reşidüddin, Sıbt İbnü'l-Cevzî, Yazıcızâde Ali ve Zehebî gibi İslâm müverrihlerinin eserleri ile Batı kaynakları kullanılarak hazırlanmış olan bu çalışmada, Maraş'ta Müslümanlar tarafından fethinden itibaren Dulkadir Beyliği dönemine kadar geçen sürede görev yapan şahıslar tespit edilmiş, bunların bölgedeki faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Maraş şehri için yapılan savaşlar ile siyasî olaylar ve kısmen de sosyo-ekonomik durum hakkında bilgiler bulunan bu eser kısa bir süre önce Dr. Selim Kaya tarafından yeni harflere çevrilmiş ve Giriş, Değerlendirme, Özet, Sözlük ve Bibliyografya bölümleri ilave edilerek yayımlanmıştır³.

M. Halil Yinanç'ın Dulkadir Beyliği tarihine dair yapmış olduğu asıl çalışma ise **İslâm Ansiklopedisi**'nde yer alan "**Dulkadırlılar**"⁴ maddesidir. Bu maddenin yazarı Alman Şarkiyatçısı Jhannes Heinrich Mordtmann (1852-1932)'dir. Aslında bu ansiklopedi maddesi, Mordtmann tarafından **İslâm Ansiklopedisi**'nin İngilizce ilk baskısında

¹ "Maraş Emîrleri", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)**, Numara 82 (İstanbul 1340), s. 283-299; Numara 83 (İstanbul 1340), s. 340-352; Numara 85 (İstanbul 1341), s. 85-100.

² Bu üç makale müstakil kitap olarak da yayınlanmıştır: **Maraş Emîrleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341/1925.

³ Mükrimin Halil Yinanç, **Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Maraş Beyleri**, Hazırlayan: Dr. Selim Kaya, Kahramanmaraş 2004, 145 sayfa.

⁴ J. H. Mordtmann, "Dulkadırlılar", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, III, 654-662.

da yer almış; Mükrimin Halil Hoca, bu maddeyi Türkçe yayına hazırlarken İngilizce ve Fransızca ilk baskısında çok fazla kullanılmamış olan Arap, Memluk, Timurlu ve Osmanlı kaynaklarındaki bilgileri de değerlendirerek genişletmiş ve âdetâ maddeyi yeniden kaleme almıştır¹. **İslâm Ansiklopedisi**'ndeki bu madde Dulkadir Beyliği hakkında Türkiye'de yayımlanmış olan ilk ilmî çalışmadır ve bu konuda daha sonra yapılan araştırmalar için de yol gösterici olmuştur².

Yine **İslâm Ansiklopedisi** için kaleme almış olduğu "Elbistan"³ maddesi de bir ansiklopedi sınırlarını aşan hacim ve muhtevada olup burada şehrin tarihi en eski çağlardan itibaren incelenmiş, dolayısıyla Dulkadir Beyliği dönemine dair de ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu ansiklopedideki "Akkoyunlular", "Bayezid I (Yıldırım)", "Cihanşah, Muzaffer al-Din" ve "Diyarbakir (tarih kısmı)"⁴ maddelerinde de adı geçen konularla ilişkileri ölçüsünde Elbistan, Maraş ve Dulkadir Beyliği tarihine dair bilgiler bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de yetişmiş büyük bir âlim olan Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç'ın kitabeler, sikkeler, mektuplar, vakfiyeler ve vekayinâmeler ile Grek, Süryani, Batı, Arap ve Ermeni kaynaklarından yararlanarak hazırlamış olduğu bütün bu makale ve ansiklopedi maddeleri alanlarında ilk ilmî ve yol gösterici araştırmalar olmuştur. Bunlardan **İslâm Ansiklopedisi**'nde yayımlanmış olan ve kendisinin birçok ilave ile ikmâl etmiş olduğu "Dulkadırlılar" maddesi ile kendi telifi olan "Elbistan" maddesi ve diğer biyografi ve şehir maddeleri Dulkadiroğulları hakkında çalışmak isteyen araştırmacıların daima müracaat ettikleri yayınlar olmuştur.

¹ İngilizce baskısında 2 sayfa olan bu madde, Yinanç'ın ilaveleriyle Türkçe ansiklopedide 8 sayfaya ulaşmıştır.

² "Dulkadir" maddesi **İslâm Ansiklopedisi**'nin Avrupa'da yayımlanan ikinci baskısında da yer almış, Mordtmann'ın ilk baskı için kaleme almış olduğu bu madde, ikinci baskıda V. L. Ménage tarafından Türkçe "Dulkadırlılar" maddesinden de yararlanılarak genişletilmiştir. Bkz. J. H. Mordtmann - V. L. Ménage, "Dhu'l-Kadr", **The Encyclopaedia of Islam (EI²)**, New Edition, Leiden-London 1965, II, 239-240; J. H. Mordtmann - V. L. Ménage, "Dhu'l-Kadr", **EI²** (Fransızca), II, 246-247.

³ "Elbistan", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, IV, 223-230.

⁴ "Diyarbakir: Diyarbakir Şehir ve Bölgesindeki Vuku'âtın Tarihi", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, III, 605-626.

KAYNAKÇA

BAŞAR, Fahmeddin, “Portreler: Cumhuriyet Dönemi Tarihçileri I: Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç”, **Popüler Tarih**, Ocak 2006, s. 76-80.

ÇANKAYA, Mücellidoğlu Ali, **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, IV, Ankara 1968-1969.

GÜRKAN, Kâzım İsmail, “Kaybettiğimiz Millî Değerler: Mükrimin Halil Yinanç”, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1961, s. 2.

GÜRLEK, Dursun, **Ayaklı Kütüphaneler**, İstanbul 2003, s. 300-301.

IRMAK, Sadi, “Mükrimin Halil Rahmetli”, **Yeni Sabah**, 26 Aralık 1961, s. 2.

İBN BÎBÎ, Nasrüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Rugerdî, **Selçuknâme**, çev. Mükrimin Halil Yinanç; haz. Refet Yinanç - Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007, XI, 275 sayfa.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Personel Arşivi, Dosya No: 9

KAPAKLI, Ahmet, “Mükrimin Halil Bey Hocam”, **Tercüman Gazetesi**, 25 Aralık 1961, s.2.

MORDTMANN, J. H. - V. L. Ménage, “Dhu'l-Kadr”, **EI²** (Fransızca), II, 246-247.

MORDTMANN, J. H. - V. L. Ménage, “Dhu'l-Kadr”, **EI²** (İngilizce), II, 239-240.

MORDTMANN, J. H., “Dulkadırlılar”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, III, 654-662.

Mükrimin Halil Yinanç'tan Sohbetler, Derleyenler: Refii Alpayer - Şinasi Özatalay, Yağmur Yayınları, İstanbul 1962.

“Nekroloji: Mükrimin Halil Yinanç”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 16 (Eylül 1961), İstanbul 1962, s. 122-125.

ONAN, Mustafa, **Haçın Dosyası**, Adana 1981.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, “Mükrimin Hoca Da Gitti”, **Yeni Sabah**, 25 Aralık 1961, s. 2.

SÜMER, Faruk, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç”, **Yeni İstanbul**, 18 Ocak 1962, s. 2.

ŞEHİSUVAROĞLU, Bedii N., “Kaybettiğimiz Değerli Tarihçi Mükrimin Halil Yınanç”, **Vatan**, 4 Ocak 1962, s. 2.

ŞEHİSUVAROĞLU, Bedi N., “Mükrimin Halil Yınanç”, **Vatan**, 5 Ocak 1962, s. 2.

TANER, Haldun, “Mükrimin Halil Hoca”, **Vatan**, 7 Ocak 1962, s. 3.

ÜNVER, Süheyl, “Mükrimin Halil’den Hâtıralar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Nisan 1967, s. 18-20.

“Vefat”, **Yeni Sabah**, 23 Aralık 1961, s. 2.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç ve Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 25, Mart 1971, s. 189-196.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Milli Tarihimizin İsmi”, **Anadolu Mecmuası**, Sene I, 1. Sayı, İstanbul 1340, s. 1-6.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Milli Tarihimizin Mevzuu”, **Anadolu Mecmuası**, Sene I, 2. sayı, İstanbul 1340, s. 53-59; Sene I, 3. Sayı, İstanbul 1340, s. 85-92.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Anadolu’nun Fethi”, **Anadolu Mecmuası**, Sene I, 4. Sayı, İstanbul 1340, s. 144-150; Sene I, 5. Sayı, İstanbul 1340, s. 200-207.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Feridun Bey Münşeati”, **Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası (TOEM)**, Numara 77 (İstanbul 1339), s. 161-168; Numara 78 (İstanbul 1340), s. 37-46; **Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)**, Numara 79 (İstanbul 1340), s. 95-114; Numara 81 (İstanbul 1340), s. 216-226.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Milli Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)**, Numara 79 (İstanbul 1340), s. 85-94; Numara 80 (İstanbul 1340), s. 142-155.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Maraş Emîrleri”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)**, Numara 82 (İstanbul 1340), s. 283-299; Numara 83 (İstanbul 1340), s. 340-352; Numara 85 (İstanbul 1341), s. 85-100.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Akkoyunlular”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1941, I, 193-199.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Bayezid I (Yıldırım)”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1943, II, 369-292.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Cihanşah, Muzaffer al-Din”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1944, III, 173-189.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Diyarbakir, Diyarbakir Şehir ve Bölgesindeki Vuku’atın Tarihi”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, III, 605-626.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Elbistan”, **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1946, IV, 223-230.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Millî Tarihimizin Adı**, Hareket Yayınları, İstanbul 1969.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Düstürnâme-i Enverî**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1928.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Düstürnâme-i Enverî, Medhal**, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, İstanbul 1930.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Neşriyatı, İstanbul 1944.

Mükrimin Halil Yinanç, **Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Maraş Beyleri**, Hazırlayan: Dr. Selim Kaya, Kahramanmaraş 2004.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, Cilt I, Yayına Sunan: Refet Yinanç, Kendi Notlarından İlaveli Düzenlenmiş İkinci Baskı, Ankara 2009.

MARAŞ BEYLERBEYİ ZULKADİRZADE ÖMER PAŞA

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN*

Doç. Dr. Orhan DOĞAN**

Oktm. Erhan ALPASLAN***

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı Arşiv kayıtlarından faydalanılarak 1782–1795 yılları arasında Maraş beylerbeyliği yapan Zulkadirzade Ömer Paşa döneminde Maraş eyaleti incelenecektir. 1337–1522 yılları arasında Maraş ve Elbistan bölgesinde hâkimiyet süren Dulkadir hanedanına mensup olanlar, beyliğin Osmanlılara bağlanmasından sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılmışlardı. Ailenin bir kısmı İran'a giderken diğer kısımları da Erzurum, Malatya, Kayseri, Elbistan, Bozok, Kırşehir, Çorum vb. şehirlere yerleştiler. Aileye mensup olanlardan bazıları ise Rumeli'ye gönderilerek oralarda çeşitli görevlere tayin edildiler. Bir kısmı da Maraş'ta ikamet etmeye devam etti. Maraş'ta ikamet eden aile mensupları Alaüddeve Bozkurt Bey'in neslindedirler. Bunlar, XVIII.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta; igokhan@ksu.edu.tr

** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Yüzyılda Maraş eyaletinde çeşitli görevler üstlenmeye başladılar. Bu aileden en dikkate şayan XVIII. yüzyıl sonlarında Maraş'ta mütesellim, mutasarrıflık ve beylerbeyilik gibi makamlara yükselen Ömer Paşa'dır. Onun 1795'te bir cinayete kurban gitmesinden sonra oğulları Maraş'ta söz sahibi olmaya çalışsalar da onlar da 1799'da öldürülmüşlerdir.

GOVERNOR OF MARASH: ZULKADIRZADE OMER PASHA

In this study, Maras province will be examined during the Zulkadirzade Omer Pahsa who was the governor of Maraş between 1782–1795 by using of the records of the Ottoman Archives. Marash and Elbistan cities were ruled by Dulkadir dynasty between 1337 and 1522 years. Members of the Dulkadir dynasty were scattered into various places in Anatolia after the principality ligated to the Ottomans.while a part of the family went to Iran, the others settled in the Anatolian cities such as; Erzurum, Malatya, Kayseri, Elbistan, Bozok, Kirsehir, Çorum and so on. Some of those belonging to the Dulkadir family were sent to Balkans and were assigned various tasks there. Some of them continued to live in Marash. The family members residing in Marash was descended of Alaüddeve Bozkurt Bey. These began to assume various positions in the province of Marash in XVIII century. The most remarkable member of this family was Omer Pasha who got important status in Marash, such as; tax layer, deputy governor and governor in the XVIII century. He was murdered in 1795 after his death, his sons tried to have an authority in Marash, but they also were killed in 1799.

Osmanlı Döneminde Maraş'ta Zulkadir (Dulkadir) Ailesi¹

1337–1522 yılları arasında Dulkadir Beyliğini² yöneten Dulkadir ya da Zulkadir¹ ailesi mensupları, beyliğin Osmanlı Devleti'ne

¹ İlyas Gökhan tarafından “Osmanlı Döneminde Maraş'ta Dulkadirli İdareciler” adlı bir çalışma hazırlanmakta olup yakın zamanda yayımlanacaktır.

² Dulkadir Beyliği İçin Bkz: M. Arifi Paşa, *Elbistan ve Maraş'ta Zulkadiroğulları (Dulkadir) Hükümeti*, Toem, V-VII, İstanbul 1915; Halil Edhem, **Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri**, Matba-i Amire, İstanbul 1926; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, TTK. Yay, Ankara 1983; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK. Yay. Ankara 1989.

bağlanmasından sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılmışlardı. Ailenin bir kısmı İran'a giderken diğer kısımları da Erzurum, Malatya, Kayseri, Elbistan, Bozok, Kırşehir, Çorum vb. şehirlere yerleştiler. Aileye mensup olanlardan bazıları ise Rumeli'ye gönderilerek oralarda çeşitli görevlere tayin edildiler. Bir kısmı da Maraş'ta ikamet etmeye devam etti. Maraş'ta ikamet eden aile mensupları Alaüddevlle Bozkurt Bey'in neslindendirler. Bunlar, XVIII. Yüzyılda Maraş eyaletinde çeşitli görevler üstlenmeye başladılar. Onların tımar, vakıf, alaybeyi, mukataa, ayan, mütesellim, mutasarrıf ve beylerbeyi gibi çeşitli görevlerde buldukları bilinmektedir. Bu aileden en dikkate şayan kişi söz konusu yüzyılın sonlarında Maraş'ta mütesellim, mutasarrıf ve 1782'den itibaren de beylerbeyliği makamına yükselen Ömer Paşa'dır. Onun 1795'te bir cinayete kurban gitmesinden sonra oğulları Maraş'ta söz sahibi olmaya çalışsalar da onlar da 1799'da öldürülmüşlerdir. Bundan sonra aileye mensup bazı kişilerin isimleri arşiv kayıtlarında geçse de bunların fazla bir rol oynamadıkları anlaşılmaktadır. Osmanlı Döneminde Maraş'ta idareci olarak görev yapan başta Ömer Paşa olmak üzere Zülkadir ailesine mensup olanların kabirleri Bey Camii'nin haziresinde bulunmaktadır.²

Zülkadirzade Mustafa Bey

XVIII. yüzyılda Zülkadir ailesine mensup Osmanlı arşiv kayıtlarında ismi geçen ilk kişi Zülkadirzade Mustafa Bey olup 1819-1820'lerde Maraş alaybeyiydi. 21 Ekim 1721'de Maraş kadısının İstanbul'a gönderdiği bir yazıda onun; dindar, dürüst, muharebelerde gayretli bir kişi olduğu belirtilerek, vergileri toplayıp gönderdiği ve asi olmadığı yazılarak Maraş Alaybeyi olarak görevine devam etmesi istenmektedir. Bu özelliklerinden dolayı da Maraş alaybeyi atandığı ve devletin ondan memnun olduğu anlaşılmaktadır.³

Zulkadiroğlu oğlu Seyyid Veli

30 Ağustos 1724'te Zulkadirzade Seyyid Veli'nin Maraş Çeltik Enharı Hasları Mukataası'na sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zulkadirzade

¹ Bu çalışmada ilim âleminde kabul gördüğünde şekliyle beylikten bahsedilirken "Dulkadir", aileden bahsedilirken de Osmanlı belgelerinde yazıldığı şekliyle "Zülkadir" ifadelerinin kullanılması tercih edildi.

² Arifi Paşa, *Maraş ve Elbistan'da Zülkadir (Dulkadir) oğulları Hükümeti*, Toem, VII, İstanbul 1915.

³ C.AS./558/No:23409

Seyyid Veli'nin Seyyid Mustafa'nın kardeşi olduğu ve birlikte mukataları idare ettikleri görülmektedir. Onlar hakkında Maraş Kadısı Mehmed Sadık İstanbul'a bir arz yazmıştır.¹ Maraş sancağı ve nahiyelerinde 17100 akçelik tımara tasarruf eden Zulkadirzade Veli'nin öldüğü, 15 Ocak 1725 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır. Onun ölümü üzerine boş kalan tımarın oğulları Zülkadirzade Mehmed ve Hüseyin'e müşterek olarak verilmesine dair Maraş Naibi Hafız Mehmed sadarete bir arz sunmuştur.²

Zulkadirzade

25.11.1743'te Birecik iskelesinin³ inşası için Maraş ve Elbistan'dan kesilecek kerestelerin, kesme ve nakliye ücretleri gönderilmiş, bu işi yapmak içinde bir memur tayin edilmişti. Bu sırada Maraş ayanı olarak Zülkadirzade'nin de bu işe yardım etmesi emredilmektedir. Ayanın adı sadece Zülkadirzade olarak zikredilmekte olup tam ismi verilmemektedir.⁴

Zulkadirzade Süleyman Bey

7.6.1759'da Maraş'ta ayan olarak Zülkadirzade Süleyman Bey bulunmaktaydı. Bu sırada Maraş Mütesellimi Hacı Halil Ağa ile Beylerbeyi Mısırlı Ahmed Paşa'ya yardımlarından dolayı onlar büyük bir memnuniyet duymuşlardı. Bu yüzden Rakka Valisi Hüseyin Paşa ile Süleyman Paşa, Maraş ayanı Zülkadirzade Süleyman Bey'e övücü bir yazı göndermişlerdir.⁵ Arşiv kayıtlarında Zülkadirzade Süleyman bey'le ilgili

¹ İE. ML /106/No:10060.

² İE.TZ /10/ No:1039.

³ Osmanlı Devleti'nin Fırat nehri üzerinde bulunan Birecik İskelesinde bir nehir donanmasının olduğu bilinmektedir. Bu donanmanın Basra Körfezi'ne kadar gittiği ve oralarda gemi yapımında kullanılan malzemenin götürüldüğü bilinmektedir. Maraş Eyaletinde pek çok orman olduğundan daha XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren buradan Birecik'e gemi yapımında kullanılacak kereste götürülmekte olduğuna dair mühime kayıtlarında bilgiler bulunmaktadır. Maraş ormanlarından kesilen kerestenin iki şekilde Birecik'e nakledilmekteydi. Elbistan tarafından kesilen keresteler Fırat'ın kollarından biri olan Göksu çayına atılmakta ve Birecik'e kadar tutulmakta ya da Maraş'tan Birecik'e kadar Antep üzerinden hayvanlarla nakledilmekteydi. Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları, İstanbul 1975,** s.118-119.

⁴ C.NF. 14/No:670.

⁵ C.DH/294/No:14679.

pek çok belge bulunmakta olup bahsettiğimiz çalışma da bunlar yer alacaktır.

Zülkadir AĞa

1775'lerde Maraş Eyaleti Mehmet Paşa olup onun kapı kâhyası ise Maraşlı Zülkadir AĞa'ydı. 4 şubat 1775 tarihinde yakınlığı sebebiyle Azaz ve Kilis kazalarının Maraş'a bağlandığı ve yaptıkları hizmetlerden dolayı Maraş Beylerbeyi Mehmet Paşa ile Kapı Kâhyası Maraşlı Zülkadir AĞa'ya bir hüküm yazılmıştır.¹

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Maraş Beylerbeyi Olması Ve Faaliyetleri

Maraş Beylerbeyi olan Zülkadirzade Ömer Paşa'nın belgelerde babasının adı geçmese de öldürölen Zülkadirzade Mahmud Bey'in kardeşinin oğlu olduğu görölmektedir. XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında Maraş'ta Zülkadiroğulları ile Bayezidoğulları mücadele halindeydiler. Zülkadiroğullarının Maraş içinde büyük güçleri varken, Bayezidliler Andırın nahiyesi tarafına hâkimdiler. Belgelerde her iki aileye mensup pek çok kişinin adı görölmekte ise de biz burada daha çok Zülkadirzade Ömer Paşa'yı incelediğimiz için onun üzerinde duracağız. Zülkadirzade Ömer Paşa, Maraş mütesellimi ve mutasarrıfı gibi görevler yaptıktan sonra 5 Aralık 1782'de Maraş beylerbeyliğine tayin edildi. O, bu tarihten itibaren _ bazan görevinden alınarak sürgüne gönderilme kararı verilse de_ 1795'e kadar aralıklarla bu görevi sürdürdü. Zülkadirzade Ömer Paşa'ya I. Abdülhamid zamanında devam eden Osmanlı- Rus savaşları sırasında asker toplama ve cepheye gitme emri verildi. Ancak bazı bahaneler ileri süren paşa görevi ihmalden 1787'de beylerbeylikten azledildi. O da İstanbul'a bir adamını göndererek padişahtan af diledi ve asker toplayarak sefere katılacağını bildirdi. Bunun üzerine Sultan I. Abdülhamid, Ömer Paşa'yı 1789'da yeniden Maraş beylerbeyi olarak atadı. Padişah ona kıymetli bir elbise de hediye etti.² Ancak o, III. Selim tarafından yine görevi ihmalden 1791'de azledildi. Ömer Paşa 1795'te ise asayişin bozulduğu Maraş ve Antep de düzeni sağlamak amacıyla III. Selim tarafından yeniden Maraş beylerbeyi olarak atandı.

¹ C.DH /301/No:15009.

²HAT/1429/No:58518.

Ömer Paşa'nın Görevden Azledilmesi ve Kıbrıs'a Sürgün Edilmesi:

XVIII. Yüzyılın sonlarında Osmanlı idari sisteminde tam bir kargaşa yaşanmaktaydı. Yöneticilerin sık sık azledilmeleri yanında vilayetlerin statüleri de değişiklik göstermekteydi. Beylerbeyilik şeklinde idare edilen eyaletlerin başında vezir rütbesinde bir paşa bulunurdu. Bu paşa eyaletin merkez sancağında otururdu. Bu sancağa paşa sancağı adı verilirdi. Eyaletlere bağlı sancaklarda mutasarrıflıklar vardı. Bu mutasarrıflıklara da paşalar tayin edilirdi. Genellikle bir mutasarrıfa birden fazla sancağın idaresinin verildiği de görülürdü. Bu yüzden paşa sancağa gelmez yerine vekil olarak bir mütesellim gönderirdi. Sancaklar kazalara ayrıldı. Bu kazalar veya sancaklar bazı idarecilere mukataa şeklinde verilirdi. Bu sebeplerden dolayı eyaletlerde yetki kargaşası yaşanırdı. Bu yüzden bazen beylerbeyleri veya sancak beyleri birbirleri ile mücadele etmek zorunda kalırdı.

Devlet, Rus ve Avusturya harpleri sebebiyle Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'dan 10 Aralık 1787'de asker toplamasını ve sefere katılmasını istedi. Ayrıca Maraş bölgesinde bulunan Azaz ve Kilis Voyvodası Daltabanzade Mehmet Ali ve diğer bazı idareciler de orduya katılma emri aldılar. Sefere katılma emri verilen Zülkadirzade Ömer Paşa bu görevini yapmamış veya yapamamıştır. Bu yüzden onun vezirlik tuğları kaldırılarak görevinden azledildi ve Kıbrıs'a sürgüne gönderilme kararı alındı. Ayrıca mallarına da el konularak hazineye aktarılması kararlaştırıldı. Maraş valiliğine de 5 Mayıs 1788'de Niş Muhafızı Vezir Selim Paşa atandı. Maraş'tan asker toplama ve savaşa götürme emri ise Firuz Paşa'ya verildi. Zülkadirzade Ömer Paşa'nın görevinden alınması ve sürgün edilmesinin sebebi de açıkça belirtilerek onun Moskov ve Nemçe ile devam eden savaşlara katılması için emir verildiği halde geçersiz sebepler ileri sürerek sefere iştirak etmediği belirtildi. Sürgün kararı verilmesine rağmen Ömer Paşa Kıbrıs'a gönderilemedi, Maraş'ta kalmaya devam etti. Bunun üzerine Maraş kadısına 4 Haziran 1788'de yeni bir emir gönderilerek, paşanın tuğ ve sancağının kaldırıldığı ve kendisi hakkında bir kez daha Kıbrıs adasına sürülme kararının verildiği yazıldı.¹

Maraş'tan asker toplama, sefere götürme, Ömer Paşa'nın mallarını müsadere etme görevlerinin yanında onu Kıbrıs'a sürgün etme işi Firuz Paşa'ya verilmişti. Bunun üzerine Zulkadirzade Ömer Paşa,

¹ C.DH/17172/ No: 17.

silahşoru vasıtasıyla İstanbul'a bir arz sundu. Bu arzda Ömer Paşa: kendisine asker toplama emrini getiren eski kapı kethüdası Numan bey'in adamı Mehmet Paşa ile divitdarının İstanbul'dan hareket ederek Maraş'a doğru yola çıktıklarını ancak, Maraş'a 10 saat mesafede Ceyhan nehri kenarında Kısık denilen mevkide Zeytun Ermenilerinden 6 kişi tarafından yolarının kesilerek darp edildiklerini, yarasının etkisiyle Mehmet'in öldüğünü, divitdarın ise yaralı olarak Maraş'a ulaşabildiğini, bunların yanlarında ne varsa Ermeni eşkıyası tarafından gasp edildiğini, ayrıca Maraş etrafında bulunan aşiretlerin asayişsizlik içinde olduklarını, kendisinin de 60 bin kuruş borcunun olduğunu ve durumunun iyi olmadığını vaziyeti hassa silahşoru Mehmet Ağa vasıtasıyla İstanbul'a ilettiğini ve kendisinin affedilmesini istediğini belirtmekteydi. Divitdar, sadece Ömer Paşa'ya değil Daltabanzade Mehmet Ali, Battalzade Mehmet Nuri ve Rişvanzade Ömer paşalara da emirler getirmekteydi. Ömer Paşa'nın durumunu anlatan yazısını Maraş kadısı onaylayarak İstanbul'a bildirmişti. Bu yazıda Ömer Paşa, padişahın emrinde olduğunu, ancak asker sevkine imkân olmadığını, kendisine tabi olanların hareket edemeyeceğini ve asker yazmaya da kudreti olmadığını bildirmişti.¹

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın vezareti kaldırılarak azledilmesi üzerine onun yerine, 30 Eylül 1788'de Maraş'a mütesellim olarak Beyazıt oğlu Hacı Abdullah Bey tayin edildi. Ancak Kıbrıs'a sürgün edildiği halde gitmediği anlaşılan Zülkadirzade Ömer Paşa, Maraş halkını da arkasına alarak yeni mütesellim Beyazıt oğlu Abdullah Bey ile mücadeleye girişti. Beyazıt oğlu Abdullah Bey 500 askerle padişahın çağırıldığı sefere iştirak edebileceğini bildirmişti. Maraş idaresi için Beyazıt oğlu Abdullah Paşa ile mücadeleye giren Zülkadirzade Ömer Paşa, destekçileri daha çok olduğu için galip geldi. Daha önce asker toplamayarak sefere katılmadığı halde şimdi 1500 askerle orduya katılacağını, ayrıca da Darphane'ye de 91 gün içinde 30 bin kuruş vereceğini bildirdi. Halkın da isteği üzerine devlet Zülkadirzade Ömer Paşa'yı yeniden Maraş beylerbeyi olarak atadı.² Ömer Paşa'ya 27 Ocak 1789'da gönderilen Hattı-ı Hümayunda 1500 asker ile sefere katılacağından dolayı, önceki suçunun affedildiği ve uhdesindeki Maraş eyaleti valiliğinin yine kendisinde kaldığı bildirildi. 27 Mart 1789'da başka bir ferman ile de onun sefere katılması için acele etmesi gerektiği

¹ C.DH/17179/No: 31.

² C.DH/969/No: 19.

belirtilerek, söz konusu senenin Mart-ı Nevruzunu girmeden sefere hazırlayacağı 1500 askeri göndermesi istenmekteydi.¹ Ancak Mart ayı geçip Nisan'ın ortaları geldiği halde Ömer Paşa taahhüdünü yerine getiremeyince, bir kez daha Hatt-ı Hümayun gönderilerek bu durum kendisine hatırlatıldı. Ona, eğer görevini yapmazsa bir daha affedilmeyeceği de bildirildi.

Devletin 21 Nisan 1790'da Rusya ve Avusturya ile harpleri devam ederken, Ömer Paşa'nın 1500 süvari ile; Bayezid oğlu Abdullah Bey'in de 500 süvari ile sefere katılacağına dair bilgiler İstanbul'a ulaştı. Görüldüğü gibi Maraş'ın iki büyük ailesi şehrin idaresini ele geçirebilmek amacıyla, devlete hizmette birbirleriyle yarışmaktaydılar.

Devlet, Maraş'ın iki büyük ailesine mensup Ömer Paşa ile Hacı Abdullah Paşa'nın aralarındaki düşmanlığın eski olduğuna ve birbirleriyle devamlı muharebe ettiklerine vakıftı. Bu yüzden iki aile arasında dengeleri gözeterek onları mağdur etmeyecek kararlar alırdı. Bu defa ise savaş sebebiyle asker ve paraya acilen ihtiyaç duyulduğundan Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Bayezidoğlu Hacı Abdullah Paşa'ya tercih edildiği görülmektedir. Gerekçe olarak da Bayezidzade Hacı Abdullah Bey'in taraftarlarının az olduğu ve Maraş'ta da oturmadığı ileri sürülmektedir.

Bu tarihte Maraş Eyaleti, Maraş, Malatya ve Kars-ı Zulkadiriye (Kadirli) sancakları ile Elbistan, Zamantı, Hısn-ı Mansur (Adıyaman) ve Antep gibi kazalardan oluşmaktaydı. 1786'da Malatya sancağı mutasarrıfı olan Rişvanzade Ömer Paşa'nın Zülkadirzade Ömer Paşa'dan alacağı bulunmaktaydı.

Bu arada Zülkadirzade Ömer Paşa uhdesinde malikâne olarak bulunan resmi-i Çift Elbistan ve tevabii mukataası vardı. Ayrıca Varna'da ikamet eden İbrahim Paşa'ya da malikâne olarak Elbistan merkezde ve etrafında bazı yerler mukataa olarak verilmişti. Elbistan'da vergilerin toplanması sırasında iki paşa arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine iki tarafın da birbirlerinin bölgelerine karışmamaları, ihtilaf ve müdahaleleri kaldırmaları yanında aşar ve diğer vergileri nasıl toplayacakları ayrıntılı olarak bildirildi.

¹ C.AS/46238/No: 23.

Zülkadirzade Ömer Paşa ve Payas Ayamı Küçükaliöglü Halil

1786'larda Adana'nın Payas bölgesinde Küçükaliöglü Halil adlı ayan devlete karşı ayaklanmıştı. Bunun üzerine 30 Mart 1786'da, Edirne'de ikamet etmekte olan Azimzade Yusuf Paşa Adana Valiliği'ne tayin edilerek Küçükaliöglü'nun üzerine gönderildi. Paşa Edirne'den bölgeye gelinceye kadar, Küçükaliöglü isyanını bastırma görevi Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer ve Haleb Valisi Mustafa paşalara verilir. Ayrıca Küçükaliöglü Halil'in eniştesi olan Antep ve Kilis Voyvodası Daltabazzade Mehmed Ali Paşa da onlara yardım etmekle görevlendirildi. Bunun yanında Osmanlı donanmasından birkaç gemi de Payas sahillerine gelerek isyancıları kuşatacağı. Söz konusu paşaların derhal bölgeye hareket ederek isyanı bastırmaları ve isyancıları tenkil etmeleri kararlaştırıldı. Osmanlı valileri tarafından kuşatılan eşkıyalarla mücadele sırasında paşalar arasında anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlığı halletmek üzere Maraş Valisi Ömer Paşa görevlendirildi.¹ Payas tarafında kuşatılan Küçükaliöglü Halil'e Daltabanzade'nin yardım ettiği şayiaları yayılmıştı. Neticede Küçükaliöglü Halil baskılar karşısında devletten af talebinde bulunmuş ve affedilerek Payas sancağına mutasarrıf olarak atanmıştı. Ancak Halil Bey daha sonra yeniden ayaklanır.²

Bu arada Azimzade Yusuf Paşa Adana'ya gelmeden görevinden azledilmiş ve yerine de 1787'de Sivas Valisi Vezir Yeğen Mehmed Paşa tayin edilmişti. Yusuf Paşa adına Adana'yı idare eden Maraş beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya da Maraş'a hareket etmesi emredildi.³

Maraş'ta Zulkadirli ve Bayezidli Aileleri Arasında Nüfuz Mücadelesi

1515'te Turnadağ Savaşı ile Yavuz Sultan Selim, dedesi Alâüddeve Bey'i ortadan kaldırarak Dulkadir Beyliğini Osmanlılara tabi hale getirip, Şehsüvaroğlu Ali Bey'i de beyliğin başına getirmişti. Yaklaşık 200 yıldan beri devam eden Dulkadir Beyliği'nin ortadan kaldırılıp, bölge halkının hemen Osmanlılara tabi olması kolay değildi. Bu yüzden Yavuz, Çaldıran Zaferini kazandıktan sonra Doğubayazıt'tan Bayezidli ailesini Maraş'a getirerek Dulkadirli ailesine karşı bir denge unsuru olarak yerleştirmişti. Bu aileden İskender Bey'e Maraş

¹Mehmet Akif Terzi, *Gâvurdağ'ının Bulanık Tarihindeki Sis Perdesi*, Doğu Kütüphanesi Yay, İstanbul 2010, 43.

² Terzi, 44-45

³ C.DH/4856/ NO:16

Çavuşbaşılığı verilmiş ve şehrin batı tarafına yerleştirilmişti. Kanuni zamanında 1522’de Şehsüvaroğlu Ali Bey öldürülmüş, Maraş kesin olarak Osmanlı Devleti’ne bağlanmıştı. Ancak Dulkadir hanedanı mensupları tamamen ortadan kaldırılmamıştı. Onlar beyliğin sarayının da bulunduğu şehrin doğu tarafında yaşamaya devam ettiler. Maraş’ta Zulkadirli ve Bayezidli aillereini birbirinden bir dere ayırmaktaydı. İki aile arasında bu dere kenarında 1850’lere kadar kanlı çarpışmalar olmuş ve iki taraftan da pek çok insan ölmüştü. Bundan dolayı bu dereye Kanlıdere adı verilmiştir.¹ Daha sonraki dönemlerde Zulkadirli ve Bayezidli aileleri birbirinden kız alıp aralarındaki husumeti sona erdirmişlerdir.

Maraş’ta öteden beri Zulkadiroğulları ile Bayezidliler arasında nüfuz mücadelesi devam edip gelmişti. Maraş ve etrafındaki kaza ve nahiyelerin ahalipleri de Zulkadirli veya Bayezidli diye ikiye ayrılmıştı.² Zulkadir ailesi Maraş’ın eski beyleri olduğu için halk nezdinde daha fazla itibarlı olup ayrıca taraftarları da çoktu. Mesela Zulkadirli sefer-i Hümayun için Maraş’tan 1500 asker toplayacak güçte oldukları halde Bayezidliler ancak 500 asker çıkarabilmekteydiler. Zulkadirli halk nezdindeki nüfuzlarına karşılık Bayezidliler Osmanlı yönetimi tarafından desteklenmekteydi. Ne de olsa onlar Maraş’taki Osmanlı taraftarı kişilerdi. Dulkadir Beyliği’nin nüfuzunun kırılmasından sonra Maraş idaresi bir ölçüde onlara verilmişti. Zulkadir ailesi ise beylikleri kaldırılmasına rağmen Osmanlı Devleti ile uyum içinde hareket etmekteydiler. Bilhassa onlar XVIII. Yüzyılda Maraş idaresinde söz sahibi olmuşlar ve birçok idareci yetiştirmişlerdi. Bunlardan biri olan Ömer Paşa ile Zulkadir ailesinin Maraş ve Osmanlı Devleti’nde gücü zirveye ulaşmıştı. Ömer Paşa sadece Maraş merkezde değil eyaletin Malatya sancağı ile Antep ve Elbistan kazalarında da nüfuz kazanmıştı. Antep ahalipli ona büyük saygı ve sevgi göstermekteydiler. Mesela Antep’te çıkan ayaklanmaları bastırılması için Ömer Paşa’nın görevlendirilmesi istenmekteydi.

Bahsettiğimiz izahlardan anlaşılacağı üzere Maraş’ın iki büyük ailesi arasındaki rekabet XVIII. Yüzyılın sonlarında doruğa çıkmıştı. Bunun sebebi iki ailenin de Osmanlı sultanı ve yöneticileri yanında itibarlı devlet adamları yetiştirmeleriydi. Dulkadirli Ömer Paşa’sına

¹ Besim Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, (hız. İ. Gökhan-M. Karataş), Kahramanmaraş 2008, s.88-92.

² Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 21-39s.122; Terzi, s.54.

karşılık Bayezidlilerin Hacı Abdullah Bey'i vardı. Maraş beylerbeyliği bu iki kişi arasında el değiştirmekteydi. 1789'da Ömer Paşa'nın beylerbeylikten azledilmesi ve yerine Hacı Abdullah Bey'in atanması Maraş'ta karışıklıklara neden olmuştu. Kıbrıs'a sürülmesine karar verilen Ömer Paşa Maraş yakınlarında bir mağaraya çekilmişti.¹ Onun adamları Padişah'a başvurarak yeniden Maraş beylerbeyliğine atanması konusunda dilekçeler göndermişlerdi. Buna karşılık Bayezidli taraftarı olan Maraş ahalisinden bazı kişiler de Bayezid oğlu Hacı Abdullah Bey'i desteklemekteydiler. Bu arada Ruslarla devam eden Savaşlar sebebiyle, Sultan III. Selim, sefere 1500 asker ile hazineye 30000 kuruş vereceğini taahhüt eden Zulkadizade Ömer Paşa'yı yeniden Maraş Beylerbeyliğine tayin etmişti. Buna karşılık 500 kişi ile sefere iştirak edeceğini bildiren Bayezid oğlu Hacı Abdullah Bey ise Maraş Beylerbeyliğinden azledilmişti.

Maraş beylerbeyliğinden azledilmesinin sebebini Ömer Paşa'ya bağlayan Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey ve taraftarları ona karşı menfi bir tavır almışlardı. Küçükalioğlu'nun daha önceki isyanını bastırmak üzere Ömer Paşa gönderilmişti. Küçükalioğlu devlete itaat etmesine rağmen Ömer Paşa'ya kin duymaktaydı. Bu arada Hacı Abdullah Bey'in de Ömer Paşa'ya karşı Küçükalioğlu'ndan yardım istemesi Maraş baskınına sebep oldu. Zülkadizadelerin rakibi olan Bayezidli ailesinin, Gavurdağ çevresinde bulunan ayan ve büyük ailelerle yakın ilişkisi, hatta akrabalık bağları vardı. Antakya'da Reyhanlı aşireti Beyi Mürseloğlu Haydar'a Bayezidli bir kızla evlenmişti. Yine Bulanık(Bahçe)'tan Fettahlı beyleri Maraş'a geldiklerinde Bayezidlilerin saraylarında misafir edilirdi. Küçükalioglulları, Karabeyoğulları gibi aileler Bayezidli ailesinin müttefikleriydi. Böyle olunca da Bayezitliler Zulkadizadelerle mücadelelerinde bu ailelerin desteğini elde etmişlerdi.²

Küçükalioğlu Halil'in Maraş'ı Basması ve Yağmalaması

Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey iki aile arasındaki nüfuz mücadelesini kendi ailesi lehine çevirmek istiyordu. Bunun için Hacı Abdullah Bey'in damadı Kalender Bey, Küçükalioğlu, Kurtkulağı'ndan Cerit Hasan Bey, Karalar aşiretinden Topal Paşa ve adamları, Tecirli aşiretinin ileri gelenleri ve Daltabanoğlu Mehmet Ali Paşa gibi bölgenin güçlü şahsiyetleri kendi aralarında bir toplantı yaparak ne yapacaklarını

¹ HAT/11/404 / No :1

² Terzi, s.89-92.

tartıştılar. Bu arada Ceyhan nehri üzerinde Misis köprüsünün yıkılması neticesinde Hac yolu da değişmiş olup Ereğli, Karaman, Niğde, Kayseri, Elbistan, Maraş ve Halep yollarının takip edilmesi kararı alınmıştı. Küçükaliolu Hac yolundan giden Surre-i Hümayunu, hacıları ve kervanları soymaya alışmıştı. Bu defa Maraş üzerinden geçen Hac yolunu vurmaya karar verdi. Önce Maraş'ı basıp daha sonra Halep'i vurulacaktı. Hac yolu baskını ile Maraş'ın vurulacağını haber alan Halep kadısı Mahmud Efendi durumu İstanbul'a iletmişti. İstanbul'dan gerekli haberler yetkililere gelince, Hacılar güvenli şekilde Maraş'a ulaştırılmış ve buradan da Suriye'ye doğru güvenli şekilde yollarına devam etmişlerdi. Bayezidoğlu Abdullah Bey ve Küçükaliolu Halil'in Maraş'ı basacağı ahali tarafından da duyulmuş ve gerekli tedbirler alınmıştı. Maraş'ın tüm ileri gelenleri, âlimleri, halkın ileri gelenleri ve Maraş mutasarrıfı Mustafa Bey şehri terk ederek canlarını kurtarma telaşı içine girmişlerdi. Maraş'a doğru yönelen baskıncılar daha önce serkeşliklerinden dolayı Kıbrıs'a sürgün kararı olup ta sürülemeyen Kanadıkırık oğlu Mehmet ve Veli oğlu Ahmet'i de yanlarına alarak güçlerini artırıp Maraş'ı basıp yakıp yıkmaya ve yağmalamaya girişmişlerdi. Bu baskın sırasında Maraş'ta birçok ev yağmalanıp yıkıldı ve yağmalandı. Maraş halkının bir kısmı öldürülüp, malları talan edildi. Maraş müftüsü Ali Efendi'nin 8 yaşındaki oğlu ile Nakibü'l-Eşraf kaymakamı, Şehy Abdullah Efendi ve eski müftü Esat Efendinin çocukları Küçükaliolu ve adamları tarafından kaçırıldı. Maraş'ın alış veriş çarşısı olan başta bedesten ve diğer dükkânlar talan edildi. Maraş halkı büyük bir korku içinde Antep ve Kilis taraflarına doğru kaçtılar. Maraş halkının çektiği sıkıntı ve perişanlık üzerine Antep ve Kilis halkının ileri gelenleri durumu anlatan bir yazı hazırlayarak durumu İstanbul'a bildirerek sorumluların şiddetli bir şekilde cezalandırılmalarını istediler.¹

Maraş baskını aslında şehrin ileri gelen iki ailesi arasında bir nüfuz mücadelesinin sonucu gerçekleşmişti. İleride Maraş beylerbeyi olan Bayezidoğlu Kalender Paşa da bu baskına katılmıştı. Kalender Paşa ve adamları bu baskını şehirde yaşayan Zulkadiroğlu ailesi mensupları ile onların taraftarlarına yapmışlardı. 1789 Haziran ayında gerçekleşen Maraş baskını ve yağmalanması olayı kara bir gün olarak Maraş tarihine geçmiştir. Maraş mutasarrıfı Mustafa Bey baskından sonra İstanbul'a yolladığı bir yazı ile durumu bildirdi. Görüldüğü gibi daha önceki yaptığı

¹ Mehmet Akif Terzi, **Gavurdağ'ının Bulanık Tarihindeki Sis Perdesi**, Doğu Kütüphanesi Yay, İstanbul 2010, s.50-51.

eşkîyalık yanına kar kalan ve affedilerek kendisine paşa unvanı verilen Küçükalioğlu Halil, yeniden eşkıyalığa başlamıştı. O, Maraş baskını gerçekleştirdiği sırada mirimiranlık rütbesi ile Üzeyir Sancağı mutasarrıfı görevinde bulunmaktaydı. Bu baskından dolayı bölge valilerine gönderilen yazı ile Küçükalioğlu'nun mirimiranlık rütbelerinin kaldırıldığı, Üzeyir sancağı mutasarrıflığından azledildiği ve yakalanarak idam edileceği bildirildi.¹

Bu sırada devlet o kadar güçsüzdür ki Küçükalioğlunu cezalandırabilecek kararlılıkta valilere sahip değildir. Maraş baskını sırasında Maraş Beylerbeyi Zulkadiroğlu Ömer Paşa asi gruba karşı koyamayacağını anlamış ve şehri terk ederek canını kurtarabilmişti. Zaten onun bu kadar kalabalık bir ittifakla şehri basan asilere karşı koyacak bir gücü yoktu. Çünkü Maraş baskını ile ilgili belgede Küçükalioğlu ve Bayezidli Hacı Abdullah Bey'in adamlarının sayısı 10.000 kişi olarak verilmektedir. Bu kadar fazla bir güce Ömer Paşa'nın karşı koyması mümkün görünmemektedir. Maraş baskını ve yağmalanması ile ilgili bilgileri, Antep ve Kilis Voyvodası Daltabanzade'nin muhalefatına el koymak üzere bölgeye gönderilen İzzet Ahmet Paşazade Abdullah Derviş Bey sadarete bildirilmiştir.

9 Temmuz 1789'da Maraş mutasarrıfından alınan bir bilgiye göre Küçükalioğlu Halil Paşa ve Bayezid oğlu Abdullah Bey kendilerine yardımcı olan eşkıya ile Maraş'a gidip halka ve yöneticilere çeşitli zulüm, fesat yapıp halkın mallarını gasp etmişlerdir. Ayrıca ahaliyi perişan etmişlerdir. Maraş şehrinin çarşıları yağmalanmıştır. Maraş Beylerbeyi Zülkadir zade Ömer Paşa ile aralarında husumet olan Bayezid oğlu Abdullah arasındaki bu çekişmeden halk büyük zarar görmüştür. Bu arada kendisine rakip olan Bayezid oğlu Abdullah Bey'in yaptığı bu işlerden dolayı Maraş beylerbeyi Zülkadir zade Ömer Paşa onu devletin gözünden düşürmek için sürekli şikâyetlerde bulunmuştur.

Küçükalioğlu adlı eşkıya Maraş'a hücum ederek beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'yı şehirden kovmuş ve yağma ve tahribatta bulunmuştu. Bu durumla ilgili İstanbul'a bilgiler verilmektedir. Payas ayanı Küçükalioğlu Halil'in Maraş'taki Bayezidliler ile yakın bir dostluğu olduğu anlaşılmaktadır. Adana, Maraş ve Antakya arasında devamlı soygunlar yapan Küçükalioğlu İskenderun körfezinde bir de küçük gemilerden oluşan bir filo kurmuş ve denizde de korsanlığa başlamıştı.1790'da Payas İskelesine gelen bir Fransız ticaret gemisini

¹ Terzi, s.52.

soymuş ve mallarını Maraş'ta Ermenilerin yaşadığı Zeytun'a getirmiştir. Fransızlar bu durumu kendi elçiliklerine bildirmeleri üzerine Osmanlı Devleti'nden soyulan geminin zararının karşılanması istenmiştir. Bu olaydan sonra Küçükalioğlu'nun idamı emredilmişti. Küçükalioğlu sadece bu Fransız gemisine değil Akdeniz'de bir Rus gemisine de baskın yaparak yağmalamıştı. Halil Paşa'nın bu yaptıklarını yanına bırakmak istemeyen devlet onun üzerine bir kuvvet göndermişti. Halil Paşa yapılan saldırıya cevap veremeyecek ve yeniden affını isteyecektir. Affedilen Halil Bey 1804'te vefat etmiştir. Devlet de bu asi ayanından böylece kurtulmuş oldu.¹

Ömer Paşa'nın Antep Tarafındaki Asayişsizliği Önlemek İçin Görevlendirilmesi

Maraş bağlı bir kaza merkezi olan Antep'te Battalzade Mehmet Nuri Paşa görev yapmakta olup halkla arası iyi değildi. Halep tarafında ikamet eden Daltabanzade Mehmet Ali Paşa ise onun rakibiydi.² Daltabanzade aynı zamanda Payas ayanı Küçükalioğlu Halil'in de eniştesiydi. Devlet Küçükalioğlu Halil'i yola getirmek amacıyla onu da görevlendirmiş ve gösterdiği başarılarından dolayı ödüllendirmişti. Antep'teki karışıklık neticesinde şehirde bulunan yeniçeriler, Kilis'te bulunan Daltabanzade Mehmet Ali Paşa'yı buraya davet ederler. Oradan hareket eden Daltabanzade Antep'e bir buçuk saat mesafede olan **Subatıran** Köyüne gelir. Bunun üzerine Kilis ve Azez mukatasına mutasarrıf olan ve Antep'te ikamet eden Battalzade, Antep'e dört saat mesafede bulunan **Çarpan Yaylağı'ndaki** Çiftliğine kaçır. Antep'e giren Daltabanzade, Battalzade'nin amcası ve Antep nakibi Sağık Ağa'yı huzuruna getirtip ona ağır işkenceler eder ve onun 90 kese parasına el koyar. Bunun üzerine Antep halkı nakibe işkence ve zulüm eden bu şahıs bize ne yapmaz diyerek Daltabanzade'nin üzerine hücum edip onu bir kurşunla yaralar. Daltabanzade, Antep'teki sarayına getirdiği Nakip Sağık Ağa'yı 20 Eylül 1789'da idam ettirir, kendisi de yarasının etkisiyle vefat eder. Daha önce Halep'te ikamet eden Daltabanzade'nin birçok malı vardı. Maraş beylerbeyi Ömer Paşa ile bölgede bulunan Derviş Abdullah Bey'e Daltabanzade'nin muhalledatına el koyma görevi verilir. 9 Eylül 1790'da tarihli bir belgeden öldürülen Daltabanoğlu'nun malını müsadere etmek amacıyla Haleb'e Kapıcı başlarından İzzet

¹ Terzi, s.68.

² HAT/15/590 /No: 2

Paşazade Abdullah Derviş Bey'in gittiği ve muhallefatin durumu hakkında bilgiler verdiği anlaşılmaktadır.¹

Haleb'in eski mütesellimi Antebli Nakipzade Seyit Hasan Ağa 20 Mart 1789'da İstanbul'a bir takrir gönderdi. Bu takrirle Antep Voyvodası Mir-i mirandan Battalzâde Mehmet Nuri Paşa'nın, çeşitli mezalim ve baskılarından bıkan Antep halkının, artık sabredecek durumlarının kalmadığı, bu yüzden halkın Battalzâde Mehmet Nuri Paşa'nın üzerine hücum ederek onu ve 300 adamını şehirden kovduğu, Paşa'nın Antep'ten 5 saat mesafede bulunan bir kaleye sığındığı, halkın onu orada kuşatma altına aldığı, Bu arada paşanın da seferi hümayuna çağırıldığı, ancak halkın onu şehre sokmadığı, bunun üzerine Battalzâde Mehmet Nuri Paşa'nın vezirliğinin kaldırılıp, mutasarrıf olduğu Kilis ve Azez mukataalarının da elinden alınarak Maraş beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya verildiği bildirildi. Ayrıca Daltabanzade'nin muhallefatinin da hazinece el konulmasına karar verildiğini, kendisine kapıcıbaşılık payesi verilmesini isteyen Antebli Nakipzade Seyit Hasan Paşa, devlete 100 bin kuruş verceğini takrirle bildirmekteydi.

Battalzade Mehmet Nuri Paşa'ya gelince, onun idamı hakkında ferman sadır olmuştu. O, Kiki Abdi Paşa'nın yanına vararak affedilmesini rica etmişti. Mal ve mülkünün hazine tarafından zapt edilmesi ve canına dokunulmaması şartıyla Sivas Kalesinde kalebend olmuştu. Bu arada onun sefere katılması şartıyla serbest bırakılması emri Kiki Abdi Paşa'ya gönderilmişti. Battalzade Mehmet Nuri Paşa'yla ilgili ferman Kiki Abdi Paşa'ya ulaşmadan o vefat edince asi Battalzade Mehmet Nuri Paşa bunu fırsat bilip Antep'e varıp birçok insanı katledip isyan yolunu tutmuştu.² Bu sırada onun akrabası olan Halep eski mütesellimi Seyyid Hasan, İstanbul'a gizlice haber gönderip, kendisine kapıcıbaşı payesi verilirse onu idam edeceğini bildirmişti. Durumu haber alan Battalzade, Maraş'ta olan Seyyid Hasan benim düşmanımdır deyip kendisi hakkında iftira attığını bildirmişti. Kendisinin yeni geldiğini ve devlete itaat ettiğini bildirmişti. Battalzade'nin etkisiz hale getirilmesi için Maraş valisi Ömer Paşa ve Halep Valisi Mustafa Paşa görevlendirilmişti. Belgelerden anlaşıldığı üzere Battalzade Antep etrafına kaleler inşa edip, toplar getirip, buraya pek çok adam toplayıp, hatta şehrin kadı ve müftüsünü dahi oraya getirtmişti. Antep halkı durumdan şikâyet etmişti. Halep Valisi iki defa Battalzade'nin üzerine varmış, onu mağlup edip 14 adamını

¹ HAT/16/684/No:4

² HAT/193/9431/No:7.

öldürüp başlarını İstanbul'a göndermişti. Fakat Battalzade'yi ele geçirememiş, onu yaptığı kalelerde kuşatmak üzere Birecik'ten 30 top istemişti. Mustafa Paşa Rumkale, Urfa ve Maraş'tan da asker talep etmişti.¹

20 Eylül 1789 tarihli bir belgeden Daltaban oğlu'nun vefatı üzerine malı için Zülkadirzade Ömer Paşa'ya emir yazılması, bir mübaşir tayini ve mukataasının tanzim edilmesi istenmişti. Belgede Daltaban oğlunun mallarının içinde Azaz, ve Kilis kazaları ile Halep'in olduğu belirtilmektedir. Zülkadirzade Ömer Paşa'nın bölgeye uzak olması nedeniyle bu muhallefatin hazineye devrinde görevlendirilmesinin uygun olmayacağı yazılmaktadır. Bundan dolayı Halep, Azaz ve Kilis taraflarının durumuna vakıf olan kapıcı başlardan İzzet Paşazade Abdullah Bey'in tayininin münasip olacağına karar verildi. Ancak Battal Oğlu'nun muhallefatinin zabtına, Anteb'in Maraş'a bağlı olması münasebetiyle Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade'nin tayini ve bir mübaşir gönderilmesi münasip olacağına karar verildi.²

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın İkinci Kez Maraş Valiliğinden Azledilmesi

Osmanlı Rus ve Avusturya harplerine asker gönderme emri verilen Zülkadirzade Ömer Paşa'ya Anadolu'dan toplanacak askerler için Sağ kol sürücülüğü görevi verilmişti. Ancak daha önce olduğu gibi o işi ağırdan almış ve görevini yapmamıştır. Bu yüzden de hem Maraş'taki rakibi Bayezidliler hem de çevre valiler onun hakkında İstanbul'a şikâyetlerini iletirler. 5 Kasım 1790'da Paşa ve adamı Seyyid Ağa'yı İstanbul'a şikâyet edenlerden biri de Mehmed adlı bir şahıstı. Ömer Paşa da kendisi hakkındaki şikâyetlerin aslının olmadığına ve bir iftiradan ibaret olduğuna dair İstanbul'a haberler yolladı.

Zülkadirzade Ömer Paşa'nın asker toplayarak cepheye gitmemesi üzerine 24 Mart 1791 tarihli bir yazı ile bir kez daha Maraş Beylerbeyliğinden azledildi ve yerine Balçık Muhafızı olan Curazade Ahmed Paşa tayin edildi. Ancak kısa süre sonra 22 Nisan 1791 tarihli bir belgeden Maraş valisi Curazade Ahmed Paşa'nın öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Çurazade Ahmed Paşa zamanında Maraş Eyaleti ve kazalarından 25.000 kuruş imdad-ı seferiye toplanmasına karar verilmişti.

¹ HAT/197/9837,/No: 8.

² HAT/15/591 /No:3.

Ancak paşanın ölümü üzerine bu paranın hazineye aktarılması istenmektedir. Ayrıca Maraş eski beylerbeyi ve mutasarrıfı olan Curazade Ahmed Paşa'dan önce Maraş mütesellimi olan Zülkadirzade Ömer Paşa'dan da zimmetinde kalan verginin de tahsili istenmektedir. Ahmet Paşa'dan sonra Maraş Beylerbeyliğine Kayseriyelizade İbrahim Paşa atandı. Aynı sırada Maraş Alaybeyi olan Mikdad Bey de yetkilerini kötüye kullanmasından dolayı azledildi.

Maraş ve Adana Eyaletleri Valisi Vezir İbrahim Paşa

Curazade Ahmed Paşa'nın vefatından sonra Maraş valiliğine Vezir Kayserili İbrahim Paşa tayin edilmişti. 26 Haziran 1792 tarihli bir belgeden Vezir İbrahim Paşa'nın Maraş ve Adana eyaletlerini birlikte yürüttüğü anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa'nın Maraş valiliği sırasında, 30 Haziran 1792 Antep kazasında büyük olaylar olmuştu. Ahaliden eşraf ve seyyidler ile yeniçeriler arasında anlaşmazlık büyümüştü. Bu anlaşmazlıkları halletmesi için Adana ve Maraş Valisi Hacı İbrahim Paşa görevlendirildi. 18 Ağustos 1792 de Antep'e sığınan Battal Oğlu Nuri Paşa ile iki defa harbeden Halep Valisi Mustafa Paşa, öldürülen 14 kişinin kesik başlarını İstanbul'a göndermişti. Ayrıca onun, Nuri Paşa'yı etkisiz hale getirmek için Halep ve Havran'dan asker tertibine ve Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa'nın maiyetine verilmesine dair yazı gönderilmiştir. 16 Ekim 1792 öldürülen Battal oğlu Mehmed Paşa'nın hangi mahallerde ve kimlerde muhalefat ve alacağı varsa miriden zabtına dair Maraş Valisi vezir İbrahim Paşa'ya hüküm yazılmıştır. 7 Ağustos 1793 tarihli bir belgeden Adana ve Maraş Valisi Hacı İbrahim Paşa ile Rakka Valisi Mustafa Paşa'nın aralarının Antep'te olan olaylardan dolayı açıldığı, Antep'in harap bir vaziyet aldığı, bu durumun düzeltilmesi için yöneticilerin halk ile meşveret ederek karar almalarının emredildiği anlaşılmaktadır.

24 Eylül 1793 tarihli bir defterde Sabık Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'nın ahaliden alacağının olduğu belirtilmektedir. Ömer Paşa valiliği süresince halktan bazı vergileri toplayamamış ve Küçükhalioğlu'nun Maraş baskını sırasında zarara uğrayan bazı kişilere para vermişti. Devlet de göndermesi gereken vergiyi vermediğinden Ömer Paşa'dan bunu istedi. Ömer Paşa, kendisinin halktan alacağı olduğunu ve bunu tahsil ettiği takdirde vergisini göndereceğini bildirdi.

1 Nisan 1794 tarihli bir belgeden Maraş beylerbeyliğinden azledilen İbrahim Paşa'nın yerine Hotin Muhafızı Vezir Ferhad Paşa tayin edildiği

anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa'nın da boş olan bir memuriyete tayin olununcaya kadar Kütahya'da Anadolu valisi maiyetine giderek orada ikamet eylemesine karar verildi. Bu arada 31 Ocak 1795'de Maraş mutasarrıfı olarak Bayezidzade Kalender Paşa görülmektedir.¹ 19 Nisan 1795'te ise Maraş sancağına eski Sultanönü mutasarrıfı miri mirandan Seyyid Ahmed Paşa tayin edildi.

Ömer Paşa'nın Üçüncü defa Maraş Beylerbeyi Atanması ve Öldürülmesi (1795)

10 Nisan 1795 tarihli bir belgede, uhdesinde olan mukataa yollarını tesviye etmemesi, diğer mukataa, zeamet ve tımarları zapt ile gelirini sahiplerine vermemesinden dolayı Maraş mutasarrıflığından azil edilerek rütbesi kaldırılan Zülkadirzade Ömer Paşa'nın rütbesinin iadesi ile yine Maraş beylerbeyliğine tayin olduğu bildirilmektedir. Ayrıca kendisine vazifesini iyi yapması için uyarıda bulunulmuştur. 5 Eylül 1795 Antep'te fetva vermeğe yetkili Karamanlıoğlu Seyyid Mehmed taraftarları ile yeniçeri zümresi arasında kavga çıkmış, iki taraftan da birçok kimsenin ölümüyle sonuçlanan olaylar olmuştu. Antep'te asayiş ve düzeni sağlamak, olayları yatıştırmak amacıyla Maraş Beylerbeyi Zülkadirzade Ömer Paşa'ya oraya gitmesi emri verildi. Bu karışıklıkları bastırmak üzere Ömer Paşa Antep'e doğru yola çıkmıştı. Ancak Ömer Paşa'nın, Antep ile Maraş arasında Karabıyıklı denilen köyde Kılıçlı aşiretine mensup eşkiyalar tarafından yolu kesilmiş ve atılan bir kurşunla şehit olmuştur. Bu olayın 14 Eylül 1795 tarihinde olduğu anlaşılmaktadır. Ömer Paşa'nın Maraş'taki rakipleri tarafından söz konusu aşiret mensupları ile anlaşarak bir suikastla öldürüldüğü zannedilmektedir. Ömer Paşa'dan sonra Maraş beylerbeyliğine 23 Kasım 1795'te Derviş Hasan Paşa getirildi.

Ömer Paşa'nın Muhallefatı

Osmanlı Devleti'ne ölen veya görevden azledilen büyük devlet adamlarının muhalefatına (terekesine) hazine tarafından el konulurdu. Müsadere denilen bu sistem Tanzimat dönemine kadar devam etmişti.

Muhallefat şu şekilde tespit edilirdi. Ölen ya da görevden azledilen kişinin ne kadar parası, alacağı ve emlaki olduğunu tespit etmek ve bunları nakit paraya çevirerek hazineye aktarmak için bir mübaşir

¹ C.ML /733/ No:29911.

görevlendirilirdi. Daha sonra şehrin ileri gelenleri huzurunda muhallefatin dökümü yapılır ve onların şahitliğinde muhallefet kabul edilirdi. Taşınmaz mallar satılırdı. Mirasçıları babalarının tüm malını satın alıp hazineye bu parayı verebilirlerdi. Arşiv belgelerine göre biri küçük olmak üzere Zülkadirzade Ömer Paşa'nın Ahmet Turan, Numan ve İbrahim adlarında üç oğlu vardı. Bunlar babalarının mallarını üzerlerine alıp, parasını devlete ödemeye karar verdiler.

Ömer Paşa'nın muhallefatinin hazineye aktarılması için Maraş'a gönderilen mübaşir büyük güçlükler çekti. Muhallefatın üç defa ayrı ayrı hesaplandığı görülmektedir. İlk önce toplam mal 63.844,5 kuruş olarak hesap edilmiş, daha sonra 22.948 kuruşluk bir hesap daha yapılmıştır. Arkasından da 4500 kuruşluk dört parça daha mülkünün olduğu tespit edilmiştir. Ancak yıllık 200 kuruşa kiraya verilen bu dört parça emlakî harap bir vaziyette olduğu için alacak kimse bulunamadı. Ömer Paşa'nın yüklü miktarda muhallefatinin yanında borcu da çoktu. Halep'li gayrimüslim bir tüccarın, Ömer Paşa'dan 13000 kuruş alacağı olduğuna dair elinde senet vardı.¹ Yine Ömer Paşa devlet adına topladığı bazı vergileri de ödemeyerek zimmetine geçirmişti. Zulkadirzade Ömer Paşa'nın ölümü ile Maraş'taki muhalifleri de harekete geçmişler ve varislerinin zarar görmesi için ellerinden geleni yapmışlardır.

Ömer Paşa'nın muhallefati: mutaf, atar ve bakırcı dükkânları, bakırhane, kahvehane, Kuyucak Hamamı, Semerci Hanı, konak, han, tarla, bağ, bahçe, pek çok at, büyük ve küçükbaş hayvan yanında köy ve şehir ahalisinin bir kısmındaki alacaklarıydı.²

1 Ocak 1796'da, Ömer Paşa'nın Maraş, Antep ve Malatya sancaklarında miriye olan borçlarının terekesinden tahsiline ve bütün mallarının müsadere edilmesine karar verildi. Bu amaçla hassa silahşorlarından Ali Bey bu işe memur edildi. Maraş'a gelen Ali Bey yaptığı çalışmalar neticesinden taşınır ve taşınmaz olarak Ömer Paşa'nın mallarını tespit etmeye çalıştı. Yapılan tespitler neticesinde onun nakdi ve aynı 63.844,5 kuruş tekabül edecek malı olduğunu tespit etti. Ancak Ali Bey, Ömer Paşa'nın muhallefatinin tahsil etmekte dirayetsizlik gösterince, Antep'e gelen Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'nın bu muhallefatin hazineye intikaline yardım etmesi hatta gerekirse bir mübaşir tayin etmesi istendi.³

¹ C.H./6619/5/No: 36

² C.M./14948/No: 15

³ C.M/ 812/2, No: 13

7 Temmuz 1796 tarihli bir belgeden Maraş eski mutasarrıfı olan Zülkadirzâde Ömer Paşanın büyük oğlu Ahmet Turan Bey'in, Maraş mirimiranlığı dededen babadan kendi ailelerinde olduğunu ve bunun yeniden kendisine verildiği takdirde devlete sadakatle hizmet edeceğini, şehirde asayişini sağlayacağını, memleketin aşiret ve kabilelerinin zararlarını azaltacağını, vilayeti himaye edeceğini, fukara ve zuafayı kuruyacağını beyan ederek sadarete başvurduğu anlaşılmaktadır. Kendisine Maraş beylerbeyliği verildiği takdirde babasının muhalefatını zamanında ödeyeceğini taahhüt ile teslim edeceğini beyan ederek sadarete başvurmuş ve durum padişaha arz edilmişti.¹ Ahmet Turan Bey, 5 Temmuz 1796'da kendisinin babasının yerine Maraş beylerbeyliğine tayin edildiği takdirde muhalefatının bedeli olan 63.844,5 kuruşa, 40 bin kuruşa zam yaparak 100 bin kuruş olarak devlete vereceğini belirtmişti.² Ancak Maraş ileri gelenleri, Ahmet Turan Bey'in vereceği 40 bin kuruşun 20 bin kuruşunu babasının sağlığında elde ettiğini ve bu paranın onun zimmetine geçtiğini beyan ederek bu parayı ayrıca devlet hazinesine intikal ettirmesi gerektiği söylediler.³ Devlet Ahmet Turan Bey'e Maraş beylerbeyliğini vermediği gibi derhal babasının muhalefatının bedelini hazineye vermesini istedi.

Ömer Paşa'nın Ahmed Turan ve Numan adlarındaki iki oğlu, babalarının 100 bin kuruş tutan muhalefatını 3 taksit şeklinde hazineye ödeyeceklerine dair söz verdiler. İlk taksit olan 33 bin 33 kuruş 15 para 7 Temmuz 1196 senesinden itibaren bir yıl içinde ödenecekti. Geri kalan 66.666 kuruş ise iki taksit halinde 60 ay içinde hazineye intikal ettirmek için gelen mübaşir Ali Bey'e teslim edilecekti. Zülkadirzade Seyyid Ahmet Turan Bey, bu durumu kabul ettiğini sadarete bildirdi.⁴

İstanbul'dan arka arkaya Maraş'a gönderilen yazılardan Zülkadirzâde Ömer Paşa'nın muhalefatının bir türlü tahsil edilemediği anlaşılmaktadır. Neticede yeni bir komisyon kurularak muhalefatın hazineye intikali için memur olarak Dergâh-ı âli kapıcı başlarından Darendeli Damadı Mehmet Said Bey adlı bir şahıs görevlendirildi. Bu şahıs Ömer Paşa'nın muhalefatı ve emlakını satarak imzalı bir deftere kaydetti. Toplamı 22948 kuruş olan yeni bir muhalefat ortaya çıkmıştı. Bunun da dört taksit halinde ödenmesi kararlaştırıldı. Ömer Paşa'nın

¹ C.M./200531/3/ No: 21.

² C.MI/505/No:20531.

³ C.DH/12166 7/ No: 29.

⁴ C.M./200531/2/No: 20.

oğulları Ahmed Turan Bey ve Numan Bey'e 15 Haziran 1798'den (Muharrem 1213) itibaren babalarının muhallefatının 22.955,5 kuruş mukabilinin ilk taksiti olan 5.738 kuruş 45 akçesini peşin olarak İstanbul'a götürüp hazineye teslim etmeleri için emir verildi. Ancak onlar söz konusu ilk taksitin ödeme zamanı geçip ikincisinin zamanı geldiği halde bu parayı ödemediler. Bunun üzerine ödenmeyen para için 9 Kasım 1798'e (evâsıt-ı Cemâziyel evvelinde 1213 senesinin) kadar süre verilerek kapıcı başı vasıtasıyla ilgililerden talep edildi.

Bu arada Ömer Paşa'nın küçük oğlu Numan Bey zimmetlerine geçirdikleri babalarının muhallefatını tahsil ettirmemek için İstanbul'a gelerek bazı dostlar edinip bir müddet orada kaldıktan sonra Maraş'a dönmüş ve paranın iki taksitini ödemediğini yetkililere bildirmişti. Ancak paranın ödendiğine dair elinde bir makbuz yoktu. Maraş müftüsü Şeyh Mahmud Efendi, Numan Bey'in doğru söylemediğini ifşa etti. Bunun üzerine Haziran 1799'da Numan Bey yanına aldığı ağabeyi Ahmed Turan Bey, amcasının oğlu Mustafa Bey ve birkaç adamıyla Maraş müftüsü Şeyh Mahmut Efendi'nin konağını basıp ondan intikam almak istedi. Bunlar konağında yakaladıkları müftüyü kolundan yaraladılar. Müftünün konağının basılarak kendisinin yaralandığını duyan Maraş ahali onların üzerine hücum etti. İki taraf arasında meydana gelen çatışmada Ahmed Turan Bey, Numan Bey ve amcaları oğlu Mustafa Bey olmak üzere yanlarında bulunan adamlarından 18 kişi öldürüldü. Böylece Dulkadirliilerin ileri gelenleri öldürülmüş oldu. Bu olayın temeli Maraş'ta Bayezidli ve Dulkadirli aileleri arasındaki eski husumete dayanmaktaydı. Durumu araştırmak ve öldürülen bu şahısları kimlerin öldürdüğünü sorgulamak üzere Maraş'a müfettişler gönderildi. Ömer Paşa'nın muhallefatını ödeyecek olanların topluca bir cinayete kurban gitmesi üzerine devlete ödenecek 22.953,5 kuruş borcu, muhallefatı satın alanların ödemesine karar verildi. Bu arada öldürülenlerin de muhallefatlarının hazineye aktarılmasına karar verildi. Ayrıca Dulkadirli ailesi mensuplarının katillerinin tespit edilmesi için Maraş'a birçok ferman gönderildi.¹

Yapılan araştırmaların neticesinde başta Zülkadirzade Numan, ağabeyi Ahmed Turan, amcazadeleri Mustafa Bey olmak üzere öldürülen 18 kişinin katledilmesini ve mallarının yağmalanmasını teşvik ettikleri için 16 Temmuz 1799'da alınan bir kararla Maraş ileri gelenlerinden Sünbülzade Esad, Kanadıkırıkzade Mehmed ve Velizade Ahmed efendiler

¹ C.M/2256/1/No: 23

Birecik Kalesi'ne sürgün edildi. Ayrıca öldürülen söz konusu kişilerin katillerinin bulunarak hapsedilmesi ve gerçeklerin İstanbul'a bildirilmesi için Maraş idarecilerine emir verildi.¹

Sonuç

Osmanlı Dönemi'nde Maraş'ta Dulkadir beyliği mensuplarını oluşturan aile ile Bayezidli ailesi rakipti. Bu iki aile arasında 1522'de başlayan mücadele 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına kadar 300 yıldan fazla sürdü. Bu süre içinde her iki aileden de Maraş halkına büyük hizmetleri geçen idareciler yetişti. Dulkadirlilerin yetiştirdiği en önemli devlet adamlarından biri Ömer Paşa'ydı.1780'lerden 1795'e kadar aralıklarla da olsa Maraş'ta mütesellim, mutasarrıf ve beylerbeyi olarak görev yapmıştı. 1795'te Antep'te çıkan kargaşayı önlemek için oraya giderken şehit olmuştur. Büyük bir servet bırakan Ömer Paşa'nın yerini almaya çalışan oğulları Ahmet Turan ile Numan Beyler bir cinayete kurban gitmişlerdi. Üçüncü oğlu İbrahim Bey de 1805-6'da öldürüldü.

¹ C..Zb/18/878.

KAYNAKLAR

AKDAĞ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları**, Bilgi Yay. İstanbul 1975.

ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, (hız. İ. Gökhan-M. Karataş), Ukde Yay. Kahramanmaraş 2008.

TERZİ, Mehmet Akif, **Gavurdağ'ının Bulanık Tarihindeki Sis Perdesi**, Doğu Kütüphanesi Yay, İstanbul 2010.

CEVDET PAŞA, **Tezâkir**, 21-39.

M. ARİFİ PAŞA, *Elbistan ve Maraş'ta Zulkadiroğulları (Dulkadir) Hükümeti*, **Toem**, V-VII, İstanbul 1915.

EDHEM, Halil, **Garbi Anadolu'da Selçukîlerin Varisleri**, Matba-i Amire, İstanbul 1926.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri**, TTK. Yay, Ankara 1983.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK. Yay. Ankara 1989.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeler.

C.AS./558/No:23409

İE. ML /106/No:10060

İE.TZ /10/ No:1039.

C.NF. 14/No:670.

C.DH/294/No:14679.

C.DH /301/No:15009.

HAT/1429/No:58518.

C.DH/17172/ No: 17.

C.DH/17179/No: 31.

C.DH/969/No: 19.

C.AS/46238/No: 23

C.DH/4856/ NO:16

HAT/11/404 / No :1

HAT/15/590 /No: 2

HAT/16/684/No:4

HAT/193/9431/No:7.
HAT/197/9837,/No: 8.
HAT/15/591 /No:3.
C.ML /733/ No:29911
C.M/ 812/2, No: 13
C.M./200531/3/ No: 21.
C.MI/505/No:20531.
C.DH./12166 7/ No: 29
C.M./200531/2/No: 20.
C.M/2256/1/No: 23
C..Zb/18/878.
C.H./6619/5/No: 36.
C.M./14948/No : 15

**DULKADİR BEYLİĞİ MENSUBU OSMANLI HANIM
SULTANLAR**

Dr. Nurgül SUCU*

ÖZET

Osmanlı tarihinde, aslen Dulkadir hanedanı mensubu olup Maraş'tan Osmanlı sarayına gelin giden beş hanım sultanın adı zikredilir. Bunlar kronolojik sıraya göre; Yıldırım Bayezid'in hanımı Devlet-Devletşâh veya Sultan Hâtun, Çelebi Mehmed'in hanımı Emine Hâtun, II. Murad'ın hanımı Alime Hâtun, Fâtih Sultan Mehmed'in hanımı Sittî Mükrimme (Mükerreme) Hâtun ve II. Bayezid'in hanımı Ayşe Hâtun'dur. Emine Hâtun, Sittî Hâtun ve Ayşe Hâtun'un Dulkadir Beyliği mensubu olduklarında konuyla ilgili tüm kaynaklar ittifak hâlinde olmakla beraber, Yıldırım Bayezid'in Devlet-Devletşâh veya Sultan Hâtun olarak anılan hanımı ile II. Murad'ın hanımı Alime Hâtun'un Dulkadir Beyliği mensubu olup olmadıkları tartışma konusudur. Dulkadirli Nasreddin Mehmed Bey'in veya daha zayıf bir ihtimalle Seveli Bey'in kızı olan Emine Hâtun, Çelebi Mehmed'in eşi ve bazı kaynaklara göre Sultan II. Murad'ın annesidir. Bu evlilikle kurulan Dulkadirli-Osmanlı akrabalığı Fatih Sultan Mehmed'in Sittî Mükrimme Hâtun ile evlenmesiyle birlikte daha da güçlenir. Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı olan Sittî Mükrimme Hâtun, Osmanlı mülkünde bazı ilklere imza atmış ve Osmanlı kültür

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi. E-posta; nurgulsucu@selcuk.edu.tr

hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Dulkadirli Alâüddeve Bozkurt Bey'in kızı ve Sultan II. Bayezid'in hanımı olan Ayşe Hâtun ise Yavuz Sultan Selim'in annesidir. Ayşe Hâtun da Osmanlı mülkünde derin izler bırakmış bir hanım sultandır. Onun vasıtasıyla inşa edilen mimari eserlerin bir kısmı günümüzde hâlâ ayaktaadır.

Bu tebliğde, aslen Dulkadirli olup Osmanlı sarayına gelin giden hanım sultanların hayatları ve bunların Osmanlı mülkünde bıraktığı izler üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Five sultanas are mentioned in the Ottoman history who were originally from the Dulkadir dynasty and entered the Ottoman palace as brides from the province of Marash. They are as follows (in chronological order); Yıldırım Bayezid's wife Devlet-Devletshah or Sultan Hâtun, Chelebi Mehmed's wife Emine Hatun, the wife of Murad II Alime Hatun, Sultan Mehmed the Conqueror's wife Sitti Mukrime (Mukerreme) Hatun and Bayezid II's wife Aishe Hatun. Although all the sources agree that Emine Hatun, Sitti Hatun and Aishe Hatun were members of the Dulkadir Principality, there is controversy about whether Yıldırım Bayezid's wife, who is called Devlet-Devletshah or Sultan Hatun, Murad II's wife Alime Hatun were from the Dulkadir Principality. Being the daughter of Nasreddin Mehmed Bey of Dulkadir, or less probably of Sevli Bey, Emine Hatun was Chelebi Mehmed's wife and, according to some sources, the mother of Sultan Murad II. The Ottoman-Dulkadir kinship that was established with this marriage became further strengthened when Sultan Mehmet the Conqueror married Sitti Mukrime Hatun. Sitti Mukrime Hatun, who was the daughter of Dulkadiroghlu Suleiman Bey, broke some grounds in the Ottoman territory and made significant contributions to the Ottoman cultural life. Aishe Hatun, on the other hand, who was the daughter of Dulkadir Alauddevle Bozkurt Bey and the wife of Sultan Bayezid II, was the mother of Yavuz Sultan Selim. Ayşe Hatun was also a sultana who left indelible marks on Ottoman territory. Some of the architectural structures that she had built still stand today.

This paper will discuss the lives of sultanas who were of Dulkadir origin but went to the Ottoman palace as brides and the marks they left on the Ottoman territory.

GİRİŞ

Dulkadiroğulları; 1337-1522 yılları arasında, Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere doğuda Harput'tan batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok ile Gemerek ve Gürün'den güneyde Hassa'ya kadar yayılan bölgede hüküm süren bir Türkmen beyliğidir. Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyuna mensupturlar.¹ Beyliğin tarihini; kuruluş, Osmanlı-Memlûk-Akkoyunlu rekabeti dönemi, beylik üzerinde Osmanlı-Memlûk nüfuzu mücadelesi, beyliğin Safeviler ve Osmanlılar ile mücadelesi neticesinde sona ermesi şeklinde dört ana bölümde inceleyebiliriz. Dulkadiroğullarının hâkimiyet süren 11 beyi vardır. Bunlardan Zeyneddin Karaca Bey, Halil Bey ve Seveli (Süli) Bey, beyliğin kuruluş döneminde; Sadaka Bey, Nasreddin Mehmed Bey, Süleyman Bey ve Melik Arslan Bey, Osmanlı-Memlûk-Akkoyunlu rekabeti döneminde; Şahbudak Bey (iki defa beylik yapmıştır) ve Şehsüvar Bey, beylik üzerinde Osmanlı-Memlûk nüfuz mücadelesinin baş gösterdiği dönemde; Alâüddevle Bozkurt Bey ile Şehsüvaroğlu Ali Bey ise, beyliğin Safeviler ve Osmanlılar ile mücadelesi ve bu mücadele neticesinde yıkılışı döneminde hâkimiyet sürmüşlerdir.² Dulkadir Beyliği hakkındaki muteber kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre; bu 11 beyden üç tanesi (Nasreddin Mehmed Bey, Süleyman Bey, Alâüddevle Bozkurt Bey) kızlarını Osmanlı veliahtları ile evlendirerek Osmanlılar ile akrabalık bağı tesis etmişlerdir.³

Dulkadir Beyliği mensubu Osmanlı hanım sultanları, yaşadıkları döneme göre şöyle sıralayabiliriz:

1.Devlet-Devletsâh veya Sultan Hâtun:

Necdet Sakaoglu, Bu Mülkün Kadın Sultanları adlı eserinde Yıldırım Bayezid'in biri Devlet Hâtun, diğeri Devletsâh Hâtun olmak

¹ Refet Yınanç, "Dulkadiroğulları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, s. 553-557, İstanbul 1994; Nuri Yavuz, *Anadolu'da Beylikler Dönemi -Siyasi Tarih ve Kültür-*, Ankara 2010, s. 45-51.

² Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. V-VI.

³ Yıldırım Bayezid'in hanımı olarak adı geçen Devlet-Devletsâh veya Sultan Hâtun ile II. Murad'ın hanımı olarak anılan Alime Hâtun'dan sadece birkaç popüler yayında ve konuyla ilgili kaynak belirtmeden bilgi veren internet sitelerinde rastladık. Bunların haricinde, taradığımız temel kaynakların hiçbirinde Yıldırım Bayezid'in ve Sultan II. Murad'ın Dulkadir Beyliği mensubu bir hanımı olduğu bilgisine rastlamadık. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler, ilgili madde başlıklarında verilecektir.

üzere isimleri birbirine karıştırılan iki hanımından bahseder.¹ Aynı araştırmacı, konuyla ilgili bir başka eserinde de Yıldırım Bayezid'in bu eşini Germiyanlı Devlet/Sultan Hâtun olarak kaydeder.² Buna göre; Çelebi Mehmed'in annesi olan Devlet Hâtun binti Abdullah [ö. Bursa, 1422 (?)]'ın künyesindeki "binti Abdullah" (Allah'ın kulunun kızı) lafzı, Devlet Hâtun'un babasının Müslüman olmadığını gösterir. Sakaoğlu burada Devlet Hâtun'la ilgili bilgilerin yanıltıcı olduğunu ve bu yanlışların başında, Yıldırım Bayezid'in Türk eşi Devletşâh Hâtun ile Devlet Hâtun'un aynı kişi olduğunu kabul etmenin bulunduğunu kaydeder.³ Devletşâh Hâtun [d. Kütahya-ö. Bursa, 1414] ise Germiyanlı Süleyman Şâh'ın kızıdır. Devletşâh'ın annesi, Mevlâna'nın torunu ve Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hâtun'dur. Devletşâh'tan, Âşıkpaşazâde Tarihi'nde Sultan Hâtun⁴ olarak bahsedilir. Devletşâh'ın, Germiyanlı Süleyman Şâh'ın kızı olduğu başta Âşıkpaşazâde Tarihi olmak üzere 14. yüzyıl Osmanlı tarihini ele alan diğer tarihî kaynakların çoğunda sabittir.⁵ Osmanlı padişahlarının anneleri, hanımları ve kızları ile ilgili araştırmaların yer aldığı muteber kaynaklarda yer alan bilgiler de bu fikri doğrulamaktadır.⁶ Lakin konuyla ilgili popüler yayınların birinde Devletşâh'ın, Dulkadiroğlu Süleyman Şâh'ın kızı olduğuna dair bir bilgi yer alır.⁷ Bu bilginin akabinde yer alan açıklamalar ise Germiyanlı Süleyman Şâh'ın Dulkadiroğlu Süleyman Bey ile karıştırıldığı fikrini akla getirmektedir. Zira, ilerleyen satırlarda yer alan ve Âşık Paşa Tarihi'nden alınan açıklamalarda, düğün esnasında kız babası Süleyman Şâh'ın çeyiz olarak Kütahya, Eğrigöz ve Simav şehirlerinin anahtarlarını damadının boynuna astığı; Gediz, Aslanapa, Tavşanlı, Sazanos, Kavak ve Kalınviran beldelerinin de gelin hanıma kardeşleri ve yeğenleri tarafından bağışlandığı bilgileri bulunmaktadır. Kaldı ki, Dulkadir Beyleri Şâh unvanını değil, Bey unvanını kullanmışlardır. Kanaatimizce Devlet/Devletşâh veya Sultan Hâtun Dulkadirli değil, Germiyanlıdır.

¹ Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları -Vâlîde Sultanlar, Hâtunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler-**, İstanbul 2008, s. 59-64.

² Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları -36 Osmanlı Padişahı-**, İstanbul 2009, s. 67.

³ Sakaoğlu (2008), s. 59-60.

⁴ Âşık Paşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osmân -Osmanoğullarının Tarihi-**, hzl. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, İstanbul 2007, s. 100-101.

⁵ Cüneyd Harputlu, **Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Fetret Devri**, İstanbul 2008, s. 7.

⁶ M. Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ankara 1992, s. 7; İbrahim Pazan, **Padişah Anneleri -Eserleriyle Valide Sultanlar-**, İstanbul 2001, s. 45.

⁷ Sibel Eraslan, **Osmanlı Sarayında Kadın Sultanlar**, İstanbul 2008, s. 38.

2.Emine Hâtun:

Beşinci Osmanlı padişahı Çelebi Mehmed'in hanımı ve 6. Osmanlı padişahı II. Murad'ın annesidir. Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey'in kızı olmakla beraber¹ bazı kaynaklarda Emine Hâtun'un, Dulkadir Beyi Sevlî (Süli)² Bey'in kızı olduğu kayıtlıdır.³ Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi'nde, Çelebi Mehmed'in, kayınpederinin adı belirtilmeden, sadece Dulkadiroğlu'nun kızı ile evlendiği bilgisi yer alır.⁴ Solakzâde Tarihi'nde ise, bütün bu bilgilerin hilâfına, Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in, Çelebi Mehmed'in kayınbabası olduğuna dair bir bilgiye rastlanır.⁵ Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin Tuhfetü'l-Ahbâb veya Târîh-i Sâf adlarıyla biline eserinde yine Emine Hâtun'un babasının adı zikredilmeden, onun hakkında; "*Dulkadiroğullarının yıldız kadar temiz ve lekesiz bir kızydı.*"⁶ ibaresi yer alır. Tarihi dönem itibariyle düşünürsek, Emine Hâtun'un, bölgede Osmanlı-Memlûk-Akkoyunlu rekabetinin yaşandığı bir dönemde hüküm süren Nasreddin Mehmed Bey'in kızı olduğu kuvvetle muhtemeldir. Diğer ihtimal bunun yanında daha zayıf kalmaktadır. Zira Dulkadir Beyliği'nin kuruluş döneminde hâkimiyet süren Sevlî Bey 1397-98 yıllarında Memlûk sultanı Berkuk'un bir casusu olan Ali Han tarafından öldürülmüştür.⁷ Hâlbuki Neşrî, Kitâb-ı Cihannümâ'da, Çelebi Mehmed'in, Fetret devrinin sonlarına doğru kayınpederi Dulkadiroğlu'ndan, Mûsâ Çelebi'ye karşı yardım istediğini yazar.⁸ Buna göre, Çelebi Mehmed'in kayınpederi Fetret Devri'nin kapanışına doğru hâlâ hayattadır ki, 1411-1413 yıllarına tekabül eder. Bu tarih, Sevlî Bey'in ölümünden en az 13 yıl sonrasıdır.

¹ İbrahim Pazan, *age.*, s. 49-50; Yınanç (1989), s. 41.

² İsmi iki türlü okunuşu vardır. Harekesiz hâlde "Süli" şeklinde okunurken, tarihçi Aynî'nin harekeleyerek "Sevlî" şeklinde kaydetmesine binaen, konuyla ilgili yakın zamanda yapılan araştırmalarda ismin "Sevlî" şeklinde okunuşu yaygınlık kazanmıştır. Bkz. Yınanç (1989), s. 28.

³ Uluçay, *age.*, s. 10; Sakaoğlu (2009), s. 79; Yavuz, *age.*, s. 47; Yavuz Bahadıroğlu, **Osmanlı'nın İkinci Kurucusu Çelebi Mehmed**, İstanbul 2011, s. 26; Harputlu, *age.*, s. 90.

⁴ Erhan Afyoncu, **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, İstanbul 2007, s. 22.

⁵ Vahid Çubuk (hızl.), **Solakzâde Tarihi**, Ankara 1989, C. I, s. 160.

⁶ Bostanzade Yahya, **Duru Tarih**, hızl. Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978, s. 52.

⁷ Yavuz, *age.*, s. 47.

⁸ Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, hızl. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1987, c. II, s. 501-503.

Emine Hâtun'un, 1389 yılında Maraş veya Elbistan'da doğduğu tahmin edilmektedir. Nasreddin Mehmed Bey, ülkesinin durumunu sınır komşusu olan Memlûkler ve diğer beyliklere karşı güçlendirmek amacıyla kızlarından Emine Hâtun'u Çelebi Mehmed ile Fetret Devri sırasında evlendirmiştir. Bu evlilikten, 1404 yılında Amasya'da Sultan II. Murad dünyaya gelir. Nasreddin Mehmed Bey, kızını Çelebi Mehmed ile evlendirdiği gibi oğlu Süleyman Bey'i de bu karışık dönemde Çelebi Mehmed'e yardıma göndermiş, kendisi de 1412'de Ankara'ya gelip Çelebi Mehmed ile bizzat görüşmüştür. Yukarıda zikrettiğimiz Solakzâde Tarihi'nde Çelebi Mehmed'in kayınpederinin Süleyman Bey olduğuna dair bilginin menşei de bu hadiselerden kaynaklanan bir isim karışıklığı olabilir.

Emine Hâtun ile başlayan Osmanlı-Dulkadir akrabalık ilişkileri daha sonraları da devam etmiş, babasının 45 yıllık saltanatından sonra yerine geçen Süleyman Bey, kızı Sittî Mükrimе Hâtun'u, 1450 yılında, Osmanlı tahtının varisi II. Mehmed ile evlendirmiştir. Süleyman Bey'in oğlu Alâüddevlе Bozkurt Bey ise kızı Ayşe Hâtun'u 1469 yılında, Fâtih Sultan Mehmed'in, kendinden sonra tahta geçecek oğlu II. Bayezid ile evlendirmiştir.

Çelebi Mehmed ile 16 yıl evli kalan Emine Hâtun 1419 yılında genç yaşta Edirne'de vefat eder. Kaynaklarda kabrinin yeri belirtilmemekle beraber muhtemelen Bursa'dadır.¹

3. Alime Hâtun:

Bilinmeyen Osmanlı adlı eserde II. Murad'ın hanımları arasında "Dulkadiroğlu Alîme Hâtun" olarak kaydedilen hanım sultan², Reşad Ekrem Koçu'nun Âşık ve Şâir Padişahlar adlı eserinde "Fatih'in anası Hadice Alime Hüma Hâtun" olarak geçer.³ Necdet Sakaoğlu, 36 Osmanlı padişahını çeşitli yönleriyle tanıttığı eserinde ise II. Murad'ın hanımları arasında Hümâ ve Âlime isimli iki hanım sultanın adını zikreder.⁴ Bunların dışında, taradığımız kaynakların hiçbirinde II. Murad'ın Alime isimli bir hanımı olduğundan bahsedilmez. Bu hanım sultanın Dulkadiroğulları mensubu olduğuna dair bilgiye ise sadece Bilinmeyen Osmanlı'da rastlayabildik. Konuyla ilgili internette yer alan popüler

¹ Pazan, **age.**, s. 49-50.

² Ahmed Akgündüz-Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul 1999, s. 69.

³ Reşad Ekrem Koçu, **Aşık ve Şair Padişahlar**, İstanbul 1950, s. 9.

⁴ Sakaoğlu (2009), s. 93.

bilgiler de muhtemelen bu kaynağa dayandırılmaktadır. Padişah hanımları ve kızları ile ilgili yapılan muteber araştırmalarda II. Murad'ın hanımları arasında Hadice Halime Hâtun ve Hüma Hâtun'un adları ayrı ayrı ve iki farklı şahsiyet olarak geçer.¹ Bunlardan Hadice Halime Hâtun [d. Kastamonu, 1415'ten önce (?), ö. Bursa, 1502 (?)] Candaroğullarından İsfendiyar Bey'in oğlu II. İbrahim Bey'in kızıdır. Sakaoğlu, bu hanım sultanın adının kimi kaynaklarda Alime olarak geçtiğini de kaydeder.² Hüma Hâtun [ö. Bursa, Eylül 1449] hakkında ise tarihî kaynaklarda açık ve net bilgiler yer almaz. Devşirme olduğu ve Fatih Sultan Mehmed'in annesi olduğu kuvvetle muhtemeldir.³ Fatih Sultan Mehmed'in annesini Hüma Hâtun⁴, Hüma Hâtun'u da Candaroğlu İbrahim Bey'in kızı olarak gösteren kaynaklar da mevcuttur.⁵ Kanaatimizce; Alime Hâtun hakkında farklı görüşler teşekkül etmesinin sebebi, Halime-Alime (Âlime-Alîme) isimleri arasındaki benzerlikten ve padişah hanımlarının soyu hakkındaki bilgilerin yüzde yüz netlik kazanmayıp tevile müsait olmasından kaynaklanmaktadır. Hadice Halime Hâtun ile Hüma Hâtun farklı şahsiyetlerdir ve Hadice Halime Hâtun muhtemelen İsfendiyaroğulları mensubu olup Dulkadiroğulları'na mensubiyeti söz konusu değildir.

4.Sittî Mükrimе (Mükerreme) Hâtun:

Dulkadiroğulları'nın 6. beyi Süleyman Bey'in kızı ve 7. Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed'in hanımıdır. Mükerreme Hâtun veya Sittî Hâtun olarak da zikredilen hanım sultan Elbistan'da doğmuş, Eylül 1486'da Edirne'de vefat etmiştir. Edirne'de yaptırdığı Sultan Camii haziresine defnedilmiştir. Ölümünün 1486 olduğunu, kabir taşında yer alan Arapça h. 891 tarihinden anlamaktayız. Sultan II. Murad, Türkmen beylikleriyle akrabalık kurma siyaseti gereği Sittî Mükrimе Hâtun'u oğlu ve veliahtı II. Mehmed ile evlendirmiş, böylelikle, babası Çelebi Mehmed'in Emine Hâtun'la evliliği ile kurulan Dulkadirli-Osmanlı akrabalığını güçlendirmeyi hedeflemiştir.⁶ Şehzade II. Mehmed ile Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sittî Mükrimе Hâtun'un düğünleri Âşık Paşazâde Tarihi'nin 120. bölümünde "*Sultan Murad Han Gazi'nin,*

¹ Uluçay, *age.*, s. 13-15; Sakaoğlu (2008), s. 89-97.

² Sakaoğlu (2008), s. 89.

³ Uluçay, *age.*, s. 14-15.

⁴ Kemal Arkun, *Dünyaya Nizam Verenler-Fatih Sultan Mehmet Han*, İstanbul 2010, s. 372.

⁵ Pazan, *age.*, s. 51-53.

⁶ Sakaoğlu (2008), s. 113.

Oğlu Sultan Mehmed'i Ne Şekilde Evlendirdiğini ve Kimin Kızını Aliverdiğini Anlatır.” başlığı altında şöyle anlatılır:

“Sultan Murad Han Gazi, Kosova muharebesinden kutlulukla gelüp Edirne’de tahtına oturunca, Halil Paşa’ya: ‘Kızımın çeyizini yapıp çıkardım. Şimdi de oğlum Sultan Mehmed’i evlendirmek isterim. Ancak Dulkadiroğlu Süleyman’ın kızını almalıyım. Sonra o Türkmen bizimle doğruluk etmiştir.’ dedi. Halil Paşa da; ‘Sultanım, olsun, hem lâyıktır.’ dedi. Derhal Amasya’dan Hızır Ağa’nın hanımını gönderdiler. Sürdü Elbistan’da [Albostan] Süleyman Bey’e vardı. Süleyman Bey’in beş kızı var idi. Beşini de huzuruna getirtti. Hızır Ağa’nın hanımı kızları gördü ve beğendiği kızın eline yapıştı. İki gözlerinden öptü. Sonra yürüyüp geldi ve padişaha haber verdi. Süleyman Bey’in itâatini, kızının güzelliğini ve huyunu hulkunu anlattı. Sultan Murad da kabul etti. Sonra tekrar Hızır Bey’in hanımı ve Rum’un ileri gelenlerinin hanımları ve beyleri hep birlikte kız almak için gittiler. Süleyman Bey gelenleri kendi karşıladı. Çok hürmet etti ve dünürlere yer gösterdi. Âdet ve an’aneleri ne ise o düzen üzere törelerine göre her bir iş tamamlandı. Sonunda kızın elini Hızır Bey hanımının eline verdiler, kızı alıp doğru Edirne’ye getirdiler. Padişah kızın çeyizini görünce; ‘Benim töremde böyle değildir. Sonra bu azdır.’ dedi. Yeniden kızı padişahlara lâyık çeyiz yaptı ve gelinin çeyizine ekledi. Etraftaki padişahları düğüne davet etti. Âlimler ve fakirler toplandı. Hadsiz hesapsız, sınırsız olan padişahın ihsan ve bağışları bütün insanlara yetiştii.”¹

Âşıkpaşazâde tarihindeki bu anlatım, evlenme çağındaki şehzâdeler için kız tercihi ve seçme yöntemi hakkında da ipuçları vermektedir. Buna göre; padişah, evlenecek oğlu için evvelâ vezirine danışmaktadır. Görücü göndermek için, dostane ilişkiler içinde olunan Anadolu Türkmen beylerinin kızlarına öncelik verilmekte ve görücü olarak yüksek düzeyde görevlilerin hanımlarından oluşan bir heyet gönderilmektedir.²

Oruç Beğ Tarihi’nde bu düğüne kısaca şöyle değinilmiştir; “... Sultan Murâd Han Edirne’de düğün eyleyüp Oğlu Sultân Muhammed’i everüp, Dulkadiroğlu Süleymân Beg’ün kızını Sultan-zâde’ye alıvirdi. Düğünden soñra yaylaya çıkdı. Hicretüñ sene 853.”³ Buna göre düğünün tarihi 1449’dur. Enverî ise, Düstûr-nâme adlı tarihinde, düğünün hicri 854

¹ Âşık Paşazâde, *age.*, s. 181-182.

² Sakaoğlu (2008), s. 115.

³ Necdet Öztürk (hzl.), *Oruç Beğ Tarihi*, İstanbul 2008, s. 75.

yılıının Şevval-Zilkade ve Zilhicce ayları (miladi Kasım-Aralık 1450-Ocak 1451) boyunca devam ettiğini şöyle anlatır:

“Çün sekiz yüz elli dörde girdi sâl
Arnavud’a vardı kılmağa kitâl
Vardı andan geldi düğün eyledi
Oğluna anı hümayûn eyledi
Evlendir Sultan Mehmed ol zamân
Oldu Sarhan İline andan revân
Mâh-ı Şevvâl içre olmuşdu düğün
‘Aş-ı Zilkadededi hadden füzûn
Çünkü Zilhicce ayı oldu tamâm
Çün sekiz yüz elli bişe irdi ‘âm”¹

Şehzâde II. Mehmed ile Sittî Mükrimine Hâtun’un üç ay süren düğün merasimleri Sultan II. Murad’ın vefatından hemen önceki aylara rastlamıştır. Nitekim Düstûr-nâme’de düğünün hemen akabinde Sultan II. Murad’ın hastalığı ve vefatı şöyle anlatılır:

“Çâr-şenbih gün seher-gâh pâdişâh
Hasta oldu iki gün oldu tebâh
Şîr kıldı gûr-ı Behrâmı şikâr
Kaldı Rüstem nakl idüp İsfendiyâr
Terk idüben mâl u mülk ü tâc u taht
Kara toprag içre pinhân kıldı raht”²

Sittî Mükrimine Hâtun, düğünden sonra eşi II. Mehmed’le beraber Manisa’ya gider. Lakin kısa bir süre sonra kayınpederi Sultan II. Murad’ın ölümü üzerine dönemin pâyitahtı Edirne’ye dönerler ve Sultan II. Mehmed ikinci defa tahta çıkar. Fâtih Sultan Mehmed’in padişahlığı süresince çoğunlukla Edirne’de ikamet eden Sittî Mükrimine Hâtun, burada bir saray ve kendi adıyla anılan bir cami inşa ettirir. Osman Nuri

¹ Enverî, **Düstûr-nâme**, hzl. Mükrimin Halil Yınanç, İstanbul 1928, s. 93.

² Enverî, **age.**, s. 93.

Peremeci, Edirne Tarihi adlı kitabında Sittî Şâh Sultan Camii'ni tanıtırken bu camiin; mevki olarak Mahkeme Bayırı'nda yer aldığını, zarif, tek minareli, tek kubbeli ve şadırvanlı olduğunu söyler. Ayrıca manzarasının güzelliğinden, Mimar Hayreddin'in eseri olabileceğinden ve halk arasında Sultan Camii adıyla anıldığından bahseder. Bu bilgilerin akabinde, Sittî Şâh Sultan Camii'nin hemen aşağısındaki Edirne Lisesi'nin yerinde eskiden Sittî Sultan Sarayı'nın yer aldığı, daha sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın ikamet ettiği bu sarayın 1743 senesinde yandığı kayıtlıdır. Camiinin Arapça kitabesindeki tarih bilgisini şöyle özetleyebiliriz: “*Bu yüce ibadet makamını sultan oğlu sultan Gâzî Ebü'l-feth Bâyezid Hân'ın saltanatında, zamanın hâatunlarının en hayırseveri Sittî Şâh Sultan -ki Dulkadiroğlu Süleyman'ın kızıdır- 887'de yaptırmıştır.*”¹ Buna göre, camiinin inşa tarihi miladi 1482 yılına yani Fatih Sultan Mehmed'in vefatından bir yıl sonrasına tekabül etmektedir.

Sittî Mükrimme Hâatun, hem bey kızı hem de sultan hanımı olması hasebiyle Sittî Şâh Sultan olarak anılmıştır. Mezarı, kendi adıyla anılan camiinin kible tarafındadır ve Edirne için bir ilk olma özelliği taşır. Şöyle ki, Osmanlı sultanlarının erkek ve kadın fertlerinden, Edirne'de vefat edenler de dâhil, Edirne'ye defnedilenlerin ilki Sittî Mükrimme Hâatun'dur. Sittî Mükrimme Hâatun'un temsil ettiği ilklerden biri de, minyatürünün olmasıdır. Onun, biri tahtirevan içinde, diğeri erkek kardeşiyle beraber olmak üzere iki minyatürü mevcuttur.² Ayrıca Dulkadiroğulları'na has pek çok gelenek-görenek, özellikle de mutfak kültürü, Sittî Mükrimme Hâatun vasıtasıyla Osmanlı sarayına yerleşme imkânı bulmuştur.

5. Ayşe Gülbahar Hâatun:

Dulkadiroğulları'nın 10. beyi Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı, 8. Osmanlı padişahı Sultan II. Bayezid'in hanımı ve 9. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in annesidir. “Ayşe” ve “Gülbahar” isimlerinin aynı kişiye mi ait olduğu, yoksa iki farklı şahsa mı işaret ettiği tartışma konusudur. Bostanzâde Yahyâ Efendi, Târîh-i Sâf veya Tuhfetü'l-Ahbâb olarak bilinen eserinde, Ayşe Hâatun'un, Dulkadiroğlu Alâüddevle Bey'in kızı ve Yavuz Sultan Selim'in annesi olduğunu şöyle ifade eder: “*Sultan Bâyezid Hân'ın nikâhlı hâatunu, Türkmen Beylerinden Emir Alâüddevle'nin kızı Ayşe Hâatun olup 'denizlerin karaların kahramanı, Arap ve Rum ülkelerinin sahibi, sultanların en değerlisi' Sultan Selim*

¹ Osman Nuri Peremeci, **Edirne Tarihi**, İstanbul 1940, s. 65-66.

² Sakaoğlu (2008), s. 117.

Han bu hârunun oğludur.”¹ Bunun yanında pek çok kaynakta da, Sultan II. Bayezid’in, Dulkadiroğlu Alâüddeve Bozkurt Bey’in kızı olan hanımı ve Yavuz Sultan Selim’in annesi olarak “Ayşe Hâtun” adı zikredilirken²; bazılarında Ayşe Hâtun ve Gülbahar Hâtun iki farklı şahsiyet olarak ele alınmış, bunlardan Ayşe Hâtun yine Dulkadiroğlu Alâüddeve Bey’in kızı olarak gösterilmiş, Gülbahar Hâtun’un ise, isminin kayıtlarda “Gülbahar İbni Abdüssamed” olarak geçtiğinden yola çıkılarak bir cariye olduğu söylenmiştir. Buna göre, Ayşe Hâtun ve Gülbahar Hâtun’dan hangisinin Yavuz’un annesi olduğu netlik kazanmış değildir.³ Bu noktada bir görüş daha ortaya atılmıştır ki, o da, Ayşe ve Gülbahar isimlerinin aynı şahsa işaret ettiği yönündedir. Ayşe Hâtun’un ve Gülbahar Hâtun’un farklı şahsiyetler olarak düşünülmesi durumunda, bunlardan her ikisinin de mezarı belirsiz hâle gelmektedir. Tarihî kaynaklarda, hâssaten Ayşe Hâtun’un müstakil olarak hayatını aydınlatacak yeterli belgeler yer almamaktadır. Bu delillerden de yola çıkarak Ayşe ve Gülbahar isimlerinin aynı şahsa işaret ettiği ve bu şahsın Yavuz Sultan Selim’in annesi Ayşe Gülbahar Hâtun olduğu fikri daha makul görünmekle beraber belgeden yoksundur. Bu karışıklığın sebeplerinden biri de, II. Bayezid’in annesinin adının da Gülbahar olmasıdır. Biri kayınvalide diğeri gelin, iki Gülbahar II. Bayezid’in şehzâdeliğinde Amasya sarayında aynı haremde bulunmuşlardır. Kayınvalide Gülbahar, II. Bayezid’in 1481’de tahta çıkmasıyla birlikte İstanbul’a; gelin Gülbahar ise, Trabzon valiliğine atanan oğlu Yavuz Sultan Selim ile beraber Trabzon’a gitmiştir.⁴

Ayşe Gülbahar Hâtun’un 1453 yılında Elbistan’da doğduğu tahmin edilmektedir. Sittî Mükrime Hâtun, Ayşe Gülbahar Hâtun’un halasıdır. II. Bayezid ile, 1469 yılında Amasya’da sancak beyi iken evlenmiştir. 1470 yılında, Amasya’da Yavuz Sultan Selim’i dünyaya getirmiştir. Sultan II. Bayezid ile 36 yıl evli kalan Ayşe Gülbahar Hâtun, ömrünün son yıllarını Trabzon’da sancak beyliği yapan oğlunun yanında geçirmiş lakin oğlunun padişahlığını göremeden 1505 yılında Trabzon’da vefat etmiştir.

Evliyâ Çelebi Trabzon’a gittiğinde Yavuz Sultan Selim’in annesinin türbesini ziyaret ettiğini, Seyahatnâme’de şöyle anlatır: “*Evvelâ Selîm Hân-ı Evvel, Tarabefzûn’da hâkim iken vâlîde-i mükerrereleri anda merhûme olup Zağanos Kapusu’ndan taşra bir kubbe-i pür-envârın*

¹ Bostanzade Yahya, **age.**, s. 79.

² Yavuz, **age.**, s. 49; Yınanç (1989), s. 77; Sakaoğlu (2009), s. 128-129.

³ Uluçay, **age.**, s. 21-23.

⁴ Sakaoğlu (2008), s. 135-139.

içinde defn olunup türbedârı ve eczâ-hânları cümle doksan kimesnedir. Beher yevm üzerinde üçer hatm-i şerif tilâvet olunur. Sâhibü'l-hayrât Râbi'a-i 'Adeviyye-misâl bir hâtûn-ı afîfe imiş. Kubbe-i pür-envârı gâyet musanna'dır ve sâfi rasâs-ı hâlis ile mestûr bir kubbe-i pür-nûrdur. Ve câmi'i dahi bu türbe cenbindedir.”¹

Rivâyete göre; Yavuz Sultan Selim Han Trabzon'da bulunduğu sırada annesi kendisini ziyaret için deniz yoluyla gelirken şiddetli bir fırtınaya tutulur ve sâlimen karaya ayak bastığı yeri vakfetmeye niyet eder. Nihayet tabîî bir limanda karaya ayak basar ve o toprakları vakfeder. Orası, “büyük vakıf” anlamında “Vakfikebir” adıyla anılır ki hâlen Trabzon'un bir ilçesidir.² Ayşe Gülbahar Hâtun, oğlunun sancakbeyliği sırasında Rize'ye de gider ve orada kendi adıyla anılan Gülbahar Sultan Camii'ni yaptırır. Günümüzde aynı adla anılan mahallede bulunan Gülbahar Sultan Camii, 1956'da restore edilmiştir. Kare planlı ve kubbelidir. Gülbahar Hâtun'un, ayrıca Giresun, Manisa ve İstanbul Beyazıt'ta da vakıf ve hayrâtı vardır. Ayşe Gülbahar Hâtun'un vefatından sonra Yavuz Sultan Selim Han annesinin ruhu için Trabzon Hâtuniye Mahallesi'nde; cami, mektep, medrese, imaret, türbe ve hamamdan müteşekkil Gülbahar Hâtun Külliyesi'ni yaptırmıştır. Bu külliye günümüze ulaşan, sadece cami ve türbedir. Söz konusu cami; Ayşe Gülbahar Hâtun Camii, Hâtuniye Camii, Büyük İmaret Camii ve Vâlîde Sultan Camii adlarıyla anılır. İçinde Ayşe Gülbahar Hâtun'a ait bir kabir bulunan türbe ise caminin doğusunda yer alır.³

SONUÇ

Dulkadiroğulları, 1337-1522 yılları arasında Maraş ve civarında hüküm süren, Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyuna mensup bir Türkmen beyliğidir. Dulkadir Beyliği döneminde hüküm süren 11 beyden üç tanesi kızlarını Osmanlı veliahtları ile evlendirerek Osmanlılar ile akrabalık bağı tesis etmişlerdir. Bu akrabalık bağları ve Dulkadir Beyliği mensubu olup Maraş'tan Osmanlı sarayına gelin giden hanım sultanlar ilk defa bu tebliğde toplu olarak ele alınmıştır.

¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, hzl. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999, C. II, s. 55.

² **Yeni Türk Ansiklopedisi**, “Vakfikebir”, C. 12, s. 4545-4546, İstanbul 1985.

³ Pazan, **age.**, 58-61.

Aslen Dulkadir Beyliği mensubu olup Osmanlı sarayına gelin giden üç hanım sultan vardır. Bunlar; Emine Hâtun, Sittî Mükrimе Hâtun ve Ayşe Gülbahar Hâtun'dur. Bazı popüler yayınlarda, kaynak göstermeksizin sadece adları zikredilen Devlet Hâtun ve Alime Hâtun Dulkadir Beyliği mensubu değildir. Devlet Hâtun'un Germiyanolu Süleyman Şâh'ın kızı, Alime Hâtun'un ise Candaroğlu İbrahim Bey'in kızı olması kuvvetle muhtemeldir.

Çelebi Mehmed'in hanımı ve II. Murad'ın annesi olan Emine Hâtun, Maraş'tan Osmanlı sarayına gelin giden Dulkadir Beyliği mensubu ilk hanım sultandır. Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey'in kızıdır. Fatih Sultan Mehmed'in hanımı olan Sittî Mükrimе Hâtun, Osmanlı sarayına gelin giden Dulkadir Beyliği mensubu ikinci hanım sultandır. Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızıdır. Dulkadir Beyliği mensubu Osmanlı hanım sultanlardan üçüncü ve sonuncusu ise Ayşe Gülbahar Hâtun'dur. Alâüddevlе Bozkurt Bey'in kızı olan Gülbahar Hâtun, Sultan II. Bayezid'in hanımı ve Yavuz Sultan Selim'in annesidir.

KAYNAKLAR

AFYONCU, Erhan, **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.

AKGÜNDÜZ, Ahmed-Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1999.

ARKUN, Kemal, **Dünyaya Nizam Verenler-Fatih Sultan Mehmet Han**, Akademisyen Yay., İstanbul 2010.

ÂŞIK PAŞAZÂDE, **Tevârih-i Âl-i Osmân-Osmanoğullarının Tarihi**, hzl. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yay., İstanbul 2007.

BAHADIROĞLU, Yavuz, **Osmanlı'nın İkinci Kurucusu Çelebi Mehmed**, Nesil Yay., İstanbul 2011.

BOSTANZADE YAHYA, **Duru Tarih**, hzl. Necdet Sakaoğlu, Milliyet Yay., İstanbul 1978.

ÇUBUK, Vahid (hzl.), **Solakzâde Tarihi I-II**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

ENVERÎ, **Düstûr-nâme**, hzl. Mükrimin Halil Yınanç, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

ERASLAN, Sibel, **Osmanlı Sarayında Kadın Sultanlar**, Selis Yay., İstanbul 2008.

EVLİYA ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHMED ZİLLÎ, **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, hzl. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, C. II, İstanbul 1999.

HARPUTLU, Cüneyd, **Sultan Yıldırım Bayezid Han ve Fetret Devri**, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2008.

KOÇU, Reşad Ekrem, **Aşık ve Şair Padişahlar**, Saka Matbaası, İstanbul 1950.

MEHMED NEŞRÎ, **Kitâb-ı Cihan-nümâ**, hzl. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen,

AKDTYK TTK Yay., Ankara 1987.

ÖZTÜRK, Necdet (hzl.), **Oruç Beğ Tarihi**, Çamlıca Yay., İstanbul 2008.

PAZAN, İbrahim, **Padişah Anneleri-Eserleriyle Valide Sultanlar**, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2001.

PEREMECİ, Osman Nuri, **Edirne Tarihi**, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yay., İstanbul 1940.

SAKAOĞLU, Necdet, **Bu Mülkün Kadın Sultanları -Vâlîde Sultanlar, Hâtonlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler-**, Oğlak Yay., İstanbul 2008.

SAKAOĞLU, Necdet, **Bu Mülkün Sultanları -36 Osmanlı Padişahı-**, Oğlak Yay., İstanbul 2009.

ULUÇAY, M. Çağatay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, AKDITYK TTK Yay., Ankara 1992.

YAVUZ, Nuri, **Anadolu'da Beylikler Dönemi -Siyasi Tarih ve Kültür-**, Nobel Yay., Ankara 2010.

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Vakıkebir", C. 12, Ötüken Yay., İstanbul 1985.

YINANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, AKDITYK TTK Yay., Ankara 1989.

YINANÇ, Refet, "Dulkadiroğulları", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul 1994.

DULKADİROĞLU SOY AĞACINA KATKILAR

Ali SAYAR*

ÖZET

Kaynaklarda çok geniş hanedan soyuna sahip olan Dulkadiroğullarına ait bulabildiğimiz en ayrıntılı soy ağacı Refet Yinanç tarafından Dulkadir Beyliği kitabında ve Mükrimin Halil YİNANÇ¹ tarafından Dulkadırlılar maddesinde yer verilendir. Yılmaz ÖZTUNA², İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI³ da soy ağacına yer vermişlerdir.

Biz farklı kaynaklarda rastladığımız hanedan soyundan Dulkadirli şehzade isimlerini Refet YİNANÇ'ın yayınladığı soy ağacına eklemeyi tercih ettik. Mesela Mehmet Akif ERDOĞRU⁴'nun Beyşehir Sancağı eserinde okuduğumuz Dulkadiroğlu Şah Ali Bey'in oğulları Koca Bey ve Süleyman Beylerin isimlerini ekledik. Koca Beyin soyu olan Kocalılar, Alaüddevle Bozkurt Beyin amcası Aşık Bey soyu Aşıklılar ve Refet YİNANÇ'ın yayınladığı soy ağacında Kale kolunda yer verilen Seyf Aliler, Kırşehir kolundan Hacı Fettahlılar'dan bir kol da Konya Ereğli

* Araştırmacı-Yazar, Konya Ereğli Devlet Hastanesi, e-posta; alisayar1963@hotmail.com

¹ YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, T.T.K. Yay., Ankara 1989, kitap sonunda; M. Halil YİNANÇ, İslam Ansiklopedisi *Dulkadırlılar* maddesi.

² ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1978.

³ UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikler ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K.Yay., 4. Baskı Ankara 1988.

⁴ ERDOĞRU, Mehmet Akif, **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.

Bekdik Türkmenleri arasındadır. Kale'de ve Sivas İmranlı'da yerleşmiş olan Şehsuvaroğulları da Dulkadiroğlu olup varlıklarını devam ettirmektedirler.

Daha önce varlıkları bilinmeyen Dulkadiroğlu Şaban Suli Bey'in soyu; Konya Ereğli, Niğde Bor, Aksaray, Karaman, Konya merkez, Konya Çumra gibi İç Anadolu'da yer alan yerlere iskan edilmiş olan Bekdik Türkmenleri ile ve Kırşehir Mucur Karacakurt (Karacakürt, Karacayurt) Türkmenlerinin beyi olan merhum Osman BÖLÜKBAŞI'nın nesli ile devam etmektedir. Bu bildiriye bu iki cemaate ait Hacı Sulizade şeceresini göstereceğiz.

Şahruh Bey oğlu, Erzurum Beylerbeyi Mehmed Han'ın, bazı kaynaklarda da kardeşi Ali Mirza Bey'in oğlu olarak geçen Kara Han Bey'in soyu oğlu olan önce Artvin sonra Çorum Sancakbeyi Cafer Bey ve oğlu Kayseri Sancakbeyi Davut Bey ile devam etmektedir. Günümüzde Davutlular, Kayseri Zamantı Alaybeyleri nesli olan Dulkadiroğulları şehzadeleri Gülveren köyünde yaşamaktadırlar.

Sopa örnek olarak da M.1495'de Aksaray Miralay, Alay Beyi olan, İmam-ı Gazali neslinden Hamza Bey Çelebi'nin eşinin Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey'in torunu, Şahruh Bey'in kızı Selçuk Hatun' u vereceğiz. Aksaray Çimeli'de (Çimeli, İnallu'dan Çimeli Arabı denilen Türkmenlerin köyüdür.) Aksaray Dulkadiroğlu kolu Kara Karacalar'ın halaları bulunmaktadır, bu hanımlar Karaca ve Karacaer soyadını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dulkadiroğulları, Soy Ağacı, Hanedan Soy, Dulkadirli şehzadeleri

ABSTRACT:

The most detailed family trees of Dulkadiroğulları who have a very wide range of descendants of the dynasty within the sources are the family tree given in the book of Dulkadirli Beyliği by Refet YİNANÇ and the one given in the article Dulkadirliler by Mükrimin Halil YİNANÇ. Also Yılmaz ÖZTUNA and İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI have given family trees.

I preferred to add the names of princes of the dynasty descended Dulkadirli which I find in different sources, to the family tree which was published by Refet YİNANÇ. For example, I added the names of the sons of Dulkadiroğlu Şah Ali Bey, Koca Bey and Süleyman Bey, where I read in Beyşehir Sancağı, the work of Mehmet Akif ERDOĞRU. Kocalılar that the descendants of Koca Bey, Aşıklılar that the descendants of Aşık

Bey who was the uncle of Alaüddeve Bozkurt Bey, Seyf Aliler given in the Kale branch of the family tree published by R.YİNANÇ and a branch of Hacı Fettahlı from Kırşehir branch published by R.YİNANÇ are among Konya Ereğli Bekdik Turkmen.. Şehsuvaroğulları settled in Kale and Sivas İmranlı are also Dulkadiroğulları and maintain their presence. The descendants of Dulkadiroğlu Şaban Suli Bey that were previously unknown lineage continues by Bekdik Turkmen who were settled in places as Konya Ereğli, Niğde Bor, Aksaray, Karaman, Konya centrum, Konya Çumra which are located in Inner Anatolia, and the descendants of deceased Osman BOLUKBAŞI who was the bey of Kırşehir Mucur Karacakurt Turkmen. In this study, I also represent family tree of Hacı Sulizade which belongs to all of these two Turkmen congregations.

The descendants of Karahan Bey who was the son of Şahruh Bey's son Erzurum Beylerbeyi Mehmet Han, in some sources was the son of Mehmet Han's brother Ali Mirza Bey, continues by Cafer Bey who was sancakbeyi of Artvin first, then Çorum and his son Kayseri Sancakbeyi Davut Bey. In our day Davutlular and Dulkadiroğlu princes of Kayseri Zamantı Alaybey generation are living in Gülveren village.

I give Selçuk Hatun as an example for maternal lineage (the ancestry of the mother) who was Şahruh Bey's daughter and Alaüddeve Bey's granddaughter and the wife of Hamza Bey Çelebi who was the Miralay and Alaybeyi of Aksaray in 1495 and descendant of İmam Gazali. In Aksaray Çimeli (Çimeli is from İnalı. It is the village of Turkmen named Çimeli Arabı) the aunts of Kara Karacalar, Aksaray branch of Dulkadiroğulları, are living and their surnames are Karaca and Karacaer.

Key words: Dulkadiroğulları, family tree, descendants of the dynasty, princes of Dulkadir

GİRİŞ:

Faruk SÜMER¹ <Çok ihmal edilmiş olan Dulkadir Oğulları tarihi üzerinde araştırmalar ilerledikçe ailenin geniş bir soy kütüğünü yapmak mümkün olacaktır.> yazarak makalesinin sonunda, hanedanın Sungurlu ve Kale kolunun soy kütüğünü vermektedir. Bu söz üzerine geniş soy kütüğünü yapma yolunda ilk adımı atmak amacıyla bu bildiri hazırlanmıştır.

¹Faruk SÜMER, *Bozok Tarihine Dair Araştırmalar*, Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Anma Kitabı, Ank. Ün. D.T.C.F.Yay. No. 239, s. 339.

Bu çalışmamızda; Mükrimin Halil YİNANÇ¹, Faruk SÜMER ve Refet YİNANÇ² verilen soy kütüklerini temel alarak yeni isimlerle katkılarda bulunacağız.

Dulkadiroğulları'na dair diğer soy kütükleri İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI³, Şinasi ALTINDAĞ⁴, Yılmaz ÖZTUNA⁵ tarafından verilenlerdir.

M. H. YİNANÇ'ın verdiği soy kütüğünde, Ali (Mirza) Bey'in oğlu olarak gösterilen Karahan Bey (Karahana Bey, hanedanın, bugünkü Kayseri (Zamantı) kolunun dip dedesidir.), güncel kaynaklarda arşiv belgeleriyle, Mehmet Han'ın oğlu olarak görülmektedir. Yine Karaca Bey'in oğlu olarak görülen Davud Bey, ayrıca Refet YİNANÇ' ta İbrahim Bey'in oğlunun adıdır. Bizim ekleyeceğimiz ilk isimler, Refet YİNANÇ'ın Dulkadir Beyliği kitabında⁶ adı geçip soy kütüğünde yer almayan isimler olacaktır. Bunlardan Nasreddin Mehmed Bey oğlu *Davud Bey* (s. 45), *Hasan Bey*⁷ (s. 47) Kayseri valisiydi. Tuğrak* Bey oğlu *Ali Bey* (s.54) babası gibi Humus valisi idi. Şehsuvar Bey'in kardeşi *İsa Bey*⁸ (s. 76) ve Alaüddeve Bey'in Amcası *Aşık Bey*'in⁹ (s.77) adları geçmektedir. *Şah Mehmed Bey ve Süleyman Bey* (s.67) Rüstem Bey ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'e sığınmış ve 1473'de Otlukbeli Savaşında Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır. Bu Süleyman Bey, Şehsuvar Bey'in kardeşi *Salman, Selman Bey* olabilir ve Bozok'daki Selmanlu oymağının adını Selman Bey'den alması mümkündür.¹⁰ Şahruh Bey'in oğlu *Ahmed Bey*, Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından Zamantu kalesinde öldürüldü (s.99,100). Nasreddin Mehmed Bey'in yeğeni ya da amcaoğlu, Şehsuvaroğlu Ali Bey'in akrabası olarak geçen *Hisar Bey* ile

¹ M. H. YİNANÇ, *İslam Ansiklopedisi Dulkadirliolar maddesi*.

² R. YİNANÇ, **Dulkadir Beyliği**, T.T.K.Yay., Ankara 1989.

³ Bkz. Özet Kaynakça dipnot 3.

⁴ Ş. ALTINDAĞ, *Türk Ansiklopedisi Dulkadirlioğulları maddesi*.

⁵ Y. ÖZTUNA, **Büyük Türkiye Tarihi; Devletler ve Hanedanlar**, Ank. 1989, s.88.

⁶ Bkz. 3 numaralı dipnot.

*Tuğrak: Kaşgarlı'ya göre yılmaz, yiğit, bahadır. Memlûklular' da becerikli ve akıllı, yiğit, şen. Dulkadir oğullarından biri de aynı adı taşıyordu. (Faruk SÜMER, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, TDAV Yay., İst.1999, c.II, s.743,766.)

⁷ Refet YİNANÇ-Mesut ELİBÜYÜK, **Maras Tahrir Defteri (1563)**, A.Ü., O.T.A.U.M. Yay. No.1, Ankara 1988, s.XXII.

⁸ İsa Bey Şubat 1477'de Kahire'de vebadan ölmüştür.

⁹ Aşık Bey soyu olması kuvvetle muhtemel olan Aşıklılar (Sofular), Konya Ereğli Dulkadiroğlu Bekdik Türkmenleri'nin içinde yer almaktadır.

¹⁰ Sümer, Bozok Tarihine....., s. 313, 314.

Hisar Bey oğullarından *Zünnun Bey* (s.103) (ve *Zünnun oğlu*) da¹ hanedandan idi. Allaüddevle Bey'in, Taş Medrese bitişiğindeki türbede medfun olan oğlu *Mehmed Bey* ve Şahruh Bey'in 1547'de adıyla anılan mescidi yaptıran kızı *İklime Hatun* bulunmaktadır (s.121). Süleyman Bey'in kızı *Mısır Hatun* (s.134) ve ablası, Hamamcık köyünde adıyla anılan zaviyesi olan Alaüddevle Bey'in torunu, Kasım Bey'in oğlu *Murad Bey*² (s.137) vardır. Şahruh Bey eşi *Şah Sultan* (s.138), Şehsuvar Bey'in kızı *Şah Hatun* olup türbesi Yozgat Boğazlayan Çandır'dadır.

Dulkadir Beyliği kitabında Göynük Köyünde Murad Bey Camii (s.121) bahsinde *Murad Bey'in* Rüstem Bey'in oğlu olduğu belirtilirken 1563 Maraş Tahrir Defterinde³ (s.XXXV) ‘Rüstem Bey'in oğlu olan Murad Bey Dulkadirli hükümdarı Süleyman Bey'in torunudur.’’ ibaresindeki torunu kelimesi ya yeğeni olmalı ya da Süleyman Bey'in, kardeşi Rüstem'in adını taşıyan, bilmediğimiz bir oğlu olmalıdır. Yine kitapta Halil Bey oğlu *İbrahim Bey* (s.22) yazılmış, Halil Bey'in kardeşi İbrahim Bey'i biliyoruz, ya oğlu yerine kardeşi olacak ya da Halil Bey'in bilmediğimiz İbrahim Bey adında bir oğlu var. 43.sayfada Nasıreddin Mehmed Bey'in yeğeni *Tuğrak Bey* 1417'de Besni müdafii iken, soy kütüğünde amcası İbrahim oğlu Davud' un oğlu olarak geçen Tuğrak Bey 1438 öncesi 1421' de Humus valisi idi. Burada da bu iki bey ya aynı kişidir ya da ayrı bir yeğen Karaca Bey oğlu Davud oğlu Tuğrak Bey vardı. Melik Arslan Bey'in oğlu *Kılıç Arslan Bey* (s.76,77. 1469 yılı), onun da oğlu *Alp Arslan Bey* (s.88. 1498 yılı) idi. Nasıreddin Mehmed Bey'in eşi *Hatice Mısri Hatun* (s.42,130) idi.

Diğer kaynaklarımıza geçtiğimizde; Şehsuvar Bey'in Ali Bey dışında Sultanönü sancakbeyi olan *Kasım Bey* ve Mora'da *İsfendiyar Bey* (*İsfendiyar birader-i Ali bin Şehsuvar*) ve *Yusuf*⁴ isminde üç oğlu daha vardı. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in *Sarı Arslan Şah*, *Divane Veled* (*Veled Han**) ve *Üveys* (1519 Bozok valisi) *Beyler*'den başka *Şahsuvar Bey* ve

¹ Sümer, Bozok Tarihine....., s. 313, 315,317,326.

² **998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zü'l-Kadiriye Defteri**, O.A.D.B.Yay. no:40, Ank.1999, s.80: Murad Bey b.Kasım Bey b. Alaüddevle Bey.

³ Bkz. dipnot 8.

⁴ Bkz. dipnot 2; Halime Doğru, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**, Afa Yay., İstanbul 1992,s.55; **387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri ile 114, 390 ve 101 Numaralı İcmal Defterleri** (920- 937/1514-1530) I.cilt,Karlı-ili,Agrıboz,Mora,Rodos ve Tırhala Livaları,B.O.A.G.M.Yay.,Ank. 2007, 390 no. İD / s. 168,278,124.*Sicill-i Osmani, Fatih maddesinde Süleyman Bey'e '**Dulkadiroğlu İsfendiyar**' denmiş. c.I,s.23

Şah Hüseyin Bey, ile *Koca Bey ve Süleyman* (25 Ocak 1565) ve *Mehmed* (1519)¹ isimli beş oğlu daha vardır. 2. Bayezid (1447-1512) döneminde 1520-1530'da Dulkadiroğlu *Veled Bey* Kayseri Sancakbeyi idi ve kardeşleri müteferrika *Hasan ve İsmail Beyler* Kayseri'de timar sahibiydi². *Şahsuvaroğlu Hüseyin Bey* ya bu Şah Hüseyin beydir, ya da bu Şahsuvar Bey'in oğlu, amcasının adını taşıyan bir Hüseyin Bey'dir.³ 1526-27'de *Şüca Bey b. Dulkadir* ve *Belkıs Hatun binti Murad Bey b. Dulkadir*⁴ isimleri geçmektedir. Aynı yıllarda muhtemelen Dulkadiroğlu olan Aşık v. Hamza Bey, Budak v. Aşık, Karaca v. Ali Beğ, Budak v. Karaca, Arslan v. Karaca, Hamza v. Karaca, Pir Gani ve Mehmed v. Şah Mehmed, Mirza v. Melik Arslan, Pir Ahmed v. Şahrüh⁵, Pirbende ve Abdülkerim v. Pir Ahmed⁶ isimleri mülk sahipleri olarak görülüyor. 1522-23 Timar beyleri listesinde geçen *Ahmet Çelebi v. Mektub*⁷ da Bektutulu mahallesinden olup Dulkadiroğlu'dur. Yine aynı listede geçen oymaklarına isim veren beylerden Ali v. İncik' in oymağı İnciklü (İncuk, Halaçlı), Paşa Beyin? v. Temkir?'in oymağı Tengirli, Pir Gayıb v. Üsfer? (1563 tahrirde Pir Gaib v. Suli de var.s.33) 'in Pir Gayb bölümü (Kaman'a 15 bölük olarak iskan olan Bekdik'lerin (Bektutulu) bölük başısı Ahmed oğlu Pir Gaib.⁸), Piri v. Kılağuz'un oymağı Kılğuzlu,

*Veled Han kalabalık bir ordu ile Şah İsmail katına geldi (928/1522).Akibeti hakkında bir kayda rast gelinmiyor. (Faruk SÜMER, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., k.1992, s.71.) Veled Bey için söylenmiş bir Barak havasını tespit etmiş bulunuyoruz. Bu Veled Han ile babası Şehsuvaroğlu Ali Bey ile öldürüldüğü söylenen Divane Veled Bey farklı kişiler olmalı.

¹ Prof.Dr.İsmet MİROĞLU, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, T.T.K.Yay., Ank.1990, s.103; **998 numaralı Muhasebe-i.....**, s.83, M.Akif ERDOĞRU, **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)**, IQ Yay., İst.2006, s.406, belge 26. Kocalular da Bekdikler içindedir. Mehmet TAŞDEMİR, **XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarih**, T.T.K.Yay. , Ank. 1999, s.290; Solakzade,s.440.; Ali, IV,44.

² Tayyip GÖKBİLGİN, **16.Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası**, Zeki Velidi Togana Armağan, İstanbul 1950, s. 93-108.

³ İbrahim SOLAK, **XVI.Asırda Maraş Kazası(1526-1563)**, Akçağ Yay., Ank. 2004, s.247; **998 Numaralı.....**,s.83.

⁴ İ. SOLAK, **XVI.Asırda Maraş** s.201.

⁵ İ. SOLAK, **XVI.Asırda Maraş**, s.243, 214, 259, 196, 201, 263, 262, 202, 201

⁶ R. YİNANÇ-M. ELİBÜYÜK , **Maraş Tahrir**, s.476.

⁷ Yaşar BAŞ-Rahmi TEKİN, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, ODBEKDER Yay., Konya Ereğli 2007, s. 104; Refet YİNANÇ-Mesut ELİBÜYÜK, **Maraş Tahrir.....**, s. 25.

⁸Sebahattin YAŞAR, **XV. Yüzyılda Kırşehir Varsakları**, Kırşehirililer Fed. Yay. No. 2, Ankara 2005, s.42.

Murad v. Ulak'ın oymağı Ulak bölüğü halen, Suli Bey soyunda belirteceğimiz Bektutulu-Bekdik Türkmenleri içindedir. 1561 listesinde adı geçen *Karaca Ahmed* ise Suli Bey soyunda yer almaktadır. Bu listede geçen oymaklarına isim veren beylerden Sağır v. Hamza'nın oymağı Sağırlı da halen Bekdikler arasındadır. 1563 tahririnde Alemlü mahallesinde *Mehmed v. Dulkadir* ve 1470-80'de Tokat'ta olan *Devletyar b. Dulkadir* (v. Zü'l-Kadir) ile oğlu *Mansur*¹ var. 1530 tarihli Zülkadriye muhasebe defterinde² Alaüddeve Bey'in oğulları; *Feridun Bey*, *Kaplan Bey*, *Kasım Bey* (Kasım Bey, Sarı Kaplan olarak da geçiyor.) ile eşi *Şah Nigâr Hatun* isimleri ve *Mehmed v. Davud* geçmektedir. Aynı yerde *Şeref Bey b. Zülkadir** ile *Zevce-i Seydi Gazi b. Alp Arslan binti Alaüddeve Bey* isimleri bulunuyor. Alp Arslan Bey'in Melik Arslan oğlu Kılıçarslan Bey'in oğlu olduğunu söylemiştik. Burada zikredilen *Sunkur Bey*'in *Ali Mirza Bey* oğlu *Sungur Bey* olduğunu sanıyoruz. 1556'da ve 1572'de sırasıyla Maraş Çeribaşısı olan *Feyyaz* ve *Uveys Beyler* bulunuyor³. Diyarbakır yöresinde⁴ Batılı cemaati diğer adıyla *Kamber b. Dulkadir* cemaati 2. Selim döneminde Ergani'deydi (Bayat boyundan kaydı var. Diyarbakır ve Şanlıurfa'daki Badıllı aşireti olabilir.) ve *Bektaş*⁵ v. *Dulkadir* cemaati 1532'de Diyarbakır'daydı (Eymür boyundan kaydı var.). Bozok'ta Selman Bey (Şehsuvar Bey'in kardeşi Salman-Süleyman Bey, Selmanlu oymağı) ve Hisar Bey'den (Hisar Beyli, Hisar Bey

¹ R. YİNANÇ-M. ELİBÜYÜK, **Maraş Tahrir...**, s. 30, 80; **998 numaralı Muhasebe-i.**, s.73; M. Şahabeddin TEKİNDAĞ, *II.Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi*, Belleten, XXXI / 123, Ank.1967, s.368.

² **998 numaralı Muhasebe-i.....**, s.74, 77, 78, 83, 80, 84, 86.

* Şeref Beylü ve Nacak cemaatinde adı geçen Nacaklar, Konya Ereğli Bekdik Türkmenleri içerisindedir, soyadları Nacak'tır. Cemaat, Küşne taifesi içinde gösterilmiştir. (İ.SOLAK, *XVI.Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri*, S.Ü.Türkiyat Araştırmaları.Enst.,T.A.Dergisi, Konya 2002, Sayı 12, s.152.) Aynı çalışmada Eşkinciyan içindeki Kadılı, Karaca Ahmedlü, Karacalu ve Sevli Şihlu (Şeyhlü, Suli Bey Obası); farklı taifeler içindeki Hasanlu, İncik, Yenicelü, Kodallu, Karalu, Kayışlu, Kederlü (Köder), Camuscı, Kamanlu, Halaçlu, Kılavuzlu Bekdikler'in içindedir.

³ Alaaddin AKÖZ-İbrahim SOLAK, *Osmanlı Taşra Yönetimi ve XVI.Yüzyılda Maraş Kazası Yöneticileri*, **Selçuk Ün. S.B.E. Dergisi**, Yıl 2003, Sayı 9, s.29-45.

⁴ Yusuf HALAÇOĞLU, **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, s.252, 320.

⁵ Bektaşlu, hem *Mehmed Han oğlu Karahan oğlu Cafer oğlu Davud b. Dulkadir*'in köyü Kayseri Tomarza Gülveren köyünde, hem de Konya Ereğli'de Bekdik Türkmenleri içerisinde varlar. Ereğli'de Kamberliler de vardır.

oğullarından Zünnun Bey ve oğlu) başka Kızıl Koca (*Kızıl Karaca*)¹ oğullarının <doğrudan doğruya Dulgadır hanedanına mensup oldukları anlaşılıyor.²> Bu ailenin soy kütüğü bulunmaktadır. Soy kütüğünde yer almayan *Hasan Bey* (1466-72) ve oğlu *Halil Bey* (1524-25) vardır. Dulkadir beyzadelerinden *Veli (Deli) Dünder Bey* Kalender Çelebi isyanında 1527’de öldürüldü. Yozgat Boğazlayan Çandır’daki Şah Sultan Türbesi etrafındaki mezarlarda medfun olan <*Hubyar Hatun* ile *Mansur Bey*’in Dulkadirli hanedanından olmaları muhtemeldir.>³ Devletyar Bey’in Mansur isminde oğlu olduğunu görmüştük.

1519, 1524 ve 1530’da Adıyaman bölgesinde isimleri geçen Alaüddevle Bey’in diğer oğulları *Dulkadiroğlu Ali Bey*, *Durak Bey* (1506 Adıyaman Beyi), *Feridun Bey** ve *Cafer Bey*⁴ dir. *Şahrüh Bey oğlu Ahmed** ve *Haydar Bey b. Şahrüh Bey* de Adıyaman’dadır. Yine *Mehmed v. Veled Bey* (*Şehsuvaroğlu Ali Bey oğlu Veled*), *Şehsuvar v. Mehmed, Sevli v. Mehmed, Sevli v. Suvar, İbrahim ve Halil veledanı-ı Üveys* (*Şehsuvaroğlu Ali Bey oğlu Üveys*), *Murad v. Durak (Alaüddevle Bey oğlu Durak?)*, *Mehmed v. Feyyaz, Zeyneddin b. Halil*⁵ da hanedandan olmalı. Yine Adıyaman bölgesinde, Pasinler, Avnik ve Tiflis beylerbeyi *Ali Mirza Paş Bey*’in oğlu *Behram Bey*’in oğulları *Kubad, Ahmed ve Devletşah*’ ın (Kubad, Ahmed, Devletşah evlad-ı Behram b. Ali), *Ali ve Şehsuvar v. Ahmed* ile *Şehsuvar b. Mirza b. Piri Bey* isimleri⁶ geçmektedir. Şahbudak Bey oğlu Şahkubad Feyyaz Bey’in Kubad Ömer Bey isminde bir oğlu vardı.

¹Aksaray, Kaman ve Ereğli Bekdikleri’nden olan Kara Kocalu cemaati için **387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri**, O.A.D.B.Yay. no:40, Ank.1999, s. 54’de Kara Karacalu okunuşu da verilmiştir ki doğrusu budur. 1520’de Kaman Bekdikleri içerisinde bulunuyorlardı (Sebahattin YAŞAR, **XV. Yüzyılda Kırşehir**, s.42.). Aynı yerde Kara Koçlu okunan cemaatte Kara Karacalar idi.*Kalender Şah ile birlikte Dulkadır hanedanından Veli-Dünder isminde bir şahsında...’Bostan, *Süleymanname* , Süleymaniye Ktb. Ayasofya 3317, vr.168a; TTK ktb.,nr.Y/18.

² F.SÜMER, *Bozok Tarihine* s. 313, 344, 322, 314.

³ F.SÜMER, *Bozok Tarihine* s.341.

* Feridun Bey , **998 numaralı Muhasebe-i**, s.74.* Ahmed için F.SÜMER, *Bozok Tarihine.....*,s.338. İskenderun Güzel köylüler Ali Bey’den (oğlu Ahmet) geldiklerini söylerler. Sinan Paşa’nın çok küçük olduğu için Ali Bey’i öldürmediği rivayet edilir.

⁴ M. TAŞDEMİR, **XVI. Yüzyılda Adıyaman**, s.213, 236, 241, 243, 227;

⁵ M. TAŞDEMİR, **XVI. Yüzyılda Adıyaman**, s.290, 296, 301, 202, 285, 215.

⁶ M. TAŞDEMİR, **XVI. Yüzyılda Adıyaman**, s.215, 292, * Behram Bey, için 34.dipnot, s. 249.

Karahan Bey, Ali Mirza Bey'in oğlu olarak biliniyordu ancak Erzurum Beylerbeyi olan Şahruh Bey oğlu Mehmed Han (ö.977/1569)'ın oğlu olduğu görülmektedir.¹ Mehmed Han'ın diğer oğulları *Alaüddeve Bey ve Şahruh Bey*'dir. Şahruh Bey 1560'da Bağdat Azepleri Ağası idi ve *Mehmed Bey* isminde oğlu vardı. Mehmed Han ve Ali Mirza Beyler ile Safevi' den gelen Kaya Sultan Dulkadir ve Safevi Devletine giden Dulkadirli İzzu'd-devle hanedandan olabilir. Ali Mirza Bey'in 1538'de sipahi olan *Behram Bey*'den başka, ünlü Divan şairi *Ömer Nef'i*' nin babası olan *Şah Mehmed Bey ve Süleyman* isminde iki oğlu daha vardı, Şah Mehmed Bey Trabzon sancağı sancakbeyi, 1566' da da Kars sancağı Sancakbeyi idi ve akrabası *Rüstem* kapucubaşısı idi. Karahan Bey' in *Cafer Bey*² ismindeki oğlu Çorum Alaybeyi idi (1000/ 1591-92'de oğlu Davud Bey'in yanına Kayseri'ye gelir ve orda vefat eder.). Cafer Bey' in oğlu Davud Bey (ö.1630) 1593'te Kayseri Sancakbeyiydi.³ Mehmed Han'ın bir diğer oğlu *Şah Bey* Hasankale'de idi ve Mehmed Han'ın kethüdası *Turak* ismini taşıyordu. Ali Mirza Bey'in 1536'a sipahi olan *Babur*⁴ isminde bir oğlu daha vardı. Dulkadiroğlu Cafer oğlu Davud Bey soyundan gelen Zamantı Sipahi Alaybeyleri olan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden tespit edebildiğimiz Alaybeyleri listesi tarih sırasıyla şöyledir: Dulkadiroğlu Sipahi *Hasan Bey*-1661 (İ.E.AS. DNO:19 GNO:1779 T:1077 B 15), Dulkadiroğlu Sipahi *Ahmed Bey*-1673 (İ.E. A. S. DNO: 10 GNO: 875 T: 1089 L 29), Dulkadiroğlu Sipahi *İbrahim Bey*-1695 (AE. SMST. II DNO: 20 GNO: 1941 T: 1111 L 20), Dulkadiroğlu Sipahi *Abdülvehab Bey*-1698 (İ.E. AS. DNO: 34 GNO: 3035 T: 1114 M 05), Dulkadiroğlu Sipahi *Hüseyin Bey*-1699 (İ.E. AS. DNO: 34 GNO: 3036 T: 1115 CA 18), Dulkadiroğlu Sipahi *Halil Bey*-1712 (İ.E. AS. DNO: 87 GNO: 8013 T: 1128 S 09), Dulkadiroğlu Sipahi *Mustafa Bey*-1714 (İ.E. AS. DNO: 87 GNO: 8019 T: 1130 B 27), Dulkadiroğlu Sipahi *Osman Bey*-1761 (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İst., Tahvil: 14 s. 85, H. 1174 s.4, M.11 Mart 1761), Dulkadiroğlu Sipahi *Mustafa Bey*-1764

¹ Dündar AYDIN, **Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)**, T.T.K.Yay., Ank. 1998, s. 90 dipnot. (Gelibolulu Ali, Kühü'l-ahbar, matbu nüshası; BA.MD. II, 12; Maliye, 519. vr. 126/B; BA.MD.IV,s.52.), s.53, 249 (BA. TD.190, s.6, 14), 261, 278.

² F.SÜMER, *Bozok Tarihine...*,s.338.

³ Mehmet İNBAŞI, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar*, III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (Kayseri, 6-7 Nisan 2000), Kayseri 2000, s.237-251.

⁴ Ahmet DULKADİROĞLU, **Kırşehir ve Yöresinin Kavmi Yapısı Düünden Bugüne Dulkadiroğulları**, Çetin Ofset, Ank.2002, s.197.

(Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İst., Tahvil: 14 s. 442, H. 1177 k 6, M. 8 Nisan 1764) Dulkadiroğlu Sipahi *Mehmed Bey* ve oğlu Küçük Sipahi *Mehmed Ağa* (Dulkadiroğlu), *Davudoğlu* (Dulkadiroğlu) *Mehmet bin Mehmed* (Tımarlı Süvari Asakiri Nizamı Şahanede) oğlu *Mükrem*, kardeşi *Davud* (Tımarlı Süvari Asakiri Nizamı Şahanede) oğlu *Salih* (Hüseyin CÖMERT, Erciyes Ün. Emekli uzman okutman, kişisel arşivi, 1884 Kayseri Nüfus Sayımı.). Bu alaybeylerinden başka 1723’de İbrahim, Seyyid Bekir, Sungur-oğlu Elhac Abdülvehhab, kardeşi Seyyid Ebubekir, 1726’da Ali, kardeşi Murtaza, 1727-28’de Hasan, Ahmed, 1730’da diğer Ahmed Zamantı alaybeyleri¹ idi. Burada adı geçen *Sungur Bey*, Ali Mirza Bey’in sancakbeyi olan oğlu olup, Sunguroğlu *Mehmet Bey* Maraş’tan oradaki beylerle geçimsizlik yüzünden Çorum Sungurlu’ya gidip yerleşmiş ve buraya babasının adını vermiştir.

Dulkadirli *Lütfi Latif Bey*, 1526’da tanınmış beylerdendi.² *Esenbay*, Karaca Bey’in akrabalarındandı³ Dulkadiroğlu *Nasiruddin Sa’dullah oğlu Muhammed*’in adı 1510 tarihli Alaüddeve Bey vakfiyesinde geçmektedir.

Dulkadiroğlu *Hüsam Bey* (1013 /1604-05) Karacaoğlan’ın (d.1606-ö.1679?-89?) Maraş’ta yanında altı yıl kaldığı beydir.

Maraş Alaybeyisi Dulkadiroğlu *Murteza Paşa*⁴ ile Vezir Hasan Paşanın 1126/1714-15’de kethüdası olan Dulkadiroğlu *Murteza Ali Paşa* aynı kişi olmalıdır. Beğ cami hazresindeki bir mezarda kerimesi Hurşid Hatun-ö.1110/1694 yazmaktadır.

Zülkadir-zade *Mustafa Paşa*⁵-1720, Murteza Paşa-zade *Seyyid Turan* (Hisn-ı Keyfa mutasarrıfı, Maraş Müteselimi Dulkadiroğlu *Ahmed Turan*)ve kardeşi *Mahmud*⁶ (1137, 14 Ca 138/ 17 Şubat 1726), Dulkadir evladından darende *Seyyid Süleyman* (11 C 142/1729), *Seyyid Abdullah Paşa* (ö.1187 / 1773-74. Maraş ve Tokat ve ol havâlîde yedi yüz tarihinden beri mülûk-ı tavâyîfden ZÜLKADRİYE DEVLETİ ki yüz elli yıl kadar kimesne pâdişâh olup ekseri maktûl ve âhirü’l-mülûk olan Şehsüvâr-zâde ‘Ali Bey neslinden olup mîr-i mîrânlık ile niçe menâsıbdâ bekâm ve KÂDİR-OĞLU demekle benâm iken cünha-i nâ-malûmu

¹ Fahameddin BAŞAR, **Osmanlı Eyalet Tevcihati (1717 1730)**, T.T.K.Yay., Ank. 1997, s. 227,228.

² Mehmed SÜREYYA, **Sicill-i Osmani**, Tarih Vakfı Yurt Yay.,İst. 1996, c.3, s.902.

³ R.YİNANÇ, Dulkadirli Bey,s.16.İbrahim SOLAK, *916H/1510M Tarihli Alaüddeve Bey Vakfiyesi*, S.Ü. S.B.E.Dergisi 2005/15, s.531

⁴ Fahameddin BAŞAR, **Osmanlı Eyalet Tevcihati (1717-1730)**, T.T.K. Yay., Ank. 1997, s.301

⁵ Besim ATALAY, **Maraş Tarih Coğrafyası**, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008, s.86

⁶ F.BAŞAR, **Osmanlı Eyalet.....**,s.225.

sebebiyle Kaza-i ÜSKÜDAR, sene 1187 târihinde ser-i maktû'u Âsitane'ye gelüp ba'de ref olunup Dedeler kurbünde sahrâhda defn olunmuşdur.)¹, Zülkadir-zade *Mahmud Beğ* (1784-1839)², Zülkadir-zade *Seyyid Mustafa Bey* (Es-Seyyid Mustafa Bek ibn Murtaza Paşa-1827-28. Zor-Zebil ve Erdebil sancağı (mutasarıf) tevcih olunan Mar'aşî Dulkadir-oğlu *Seyyid Mustafa Bey*)³, Zülkadir-zade *İbrahim Bey* (1819-20. Antep i hükümet adına yöneten Çapanoğulları ile münazaada öldürüldü.)⁴, Zülkadir-zade *El-Hac Halil Bey* (1265/ 1848-49. *İbrahim Bey oğlu Hacı Halil*)⁵, Zülkadir-zade *Süleyman Bey* (1853-54. 1919 Kuvay-ı Milliye Alemlî (Sakarya) Mahallesi reisi.)⁶, Zülkadir-zade *Asaf Ağa* (17 C 1272/ 1856)⁷, Dulkadiroğlu *Muhammed Esad* (nesli Alaüddevle Bey, 1899-1900)⁸, Zülkadir-zade *Duraklı Ali Bey* (1806-07)⁹ isimli beyler vardı. 1664'de Babüssaade Ağası Maraş'lı *Zülkadir Ağa* (BOA.,D.13, G.1514,F.İE.EV.), 1677'DE İnebahtı livasında *Zülkadir Paşazade Rüstem Bey* (BOA., D.2, G.146, F.İE.ENB.), 1723-24'de *Zülkadiroğlu Seyyid Veli* (BOA. Dosya No.106, Gömlek No.10060,Fon Kodu: İE.ML.), 1736'da sabık alaybeyi *Zülkadir hanedanzadelerinden Süleyman* (BOA.,D.99, G.4946, F.C.72), 1795-96'da sabık Maraş Valisi *Zülkadirzade Mehmet Paşa* (vefat etti. BOA., D.43, G.2134, F.C.72), 1800'de *Zülkadiroğlu Numan ve Devran* (kardeşler (katledildi. BOA.,D.18, G.878, F.C.ZB), 1805'de *Zülkadirzade Ahmet Durak* (Maraş eyaleti tevcih edildi. BOA.,D.15, G.735, F.C.DH), 1851'de Ferecik köyü naibi *Ali Zülkadir Efendi* (BOA.,D.117, G.14, F.MVL.) *Abdurrahman Beyzade Zülkadir* (BOA.,D.408, G.44, F.MVL), 1898-99'da *Zülkadirzade Rıza* (BOA.,D.2225, G.2,F.ŞD), 1901'de Mekteb-i Mülkiye mezunu *Ali Zülkadir* (Trablusgarb'a tayini. BOA.,D.2499, G.14, F.ŞD) isimleri vardı.

¹Hafız Hüseyin AYVANSARAYI, **Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl**, Hazırlayan: Fahri DERİN, İstanbul Ün.Edebiyat Fakültesi Yay., İst.1978, s.58). Çankırı Kalecik'li Şehsuvarzadeler' den de aynı isimde paşa var, onun ölüm tarihi 1726-27.

²B. ATALAY, **Maraş Tarih**, s.97.

³F.BAŞAR, **Osmanlı Eyalet.....**,s.304; Mehmet ÖZKARCI, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş**, T.T.K.Yay., Ankara 2000, 2 cilt, s.94.

⁴B. ATALAY, **Maraş Tarih**, s.94.

⁵Y. BAŞ-R. TEKİN, **Maraş Vakıfları**, s. 265; M. ÖZKARCI, **Türk Kültür** s.301.

⁶M. ÖZKARCI, **Türk Kültür** s.308.

⁷MKT.UM.

⁸M. ÖZKARCI, **Türk Kültür** s.310.

⁹M. ÖZKARCI, **Türk Kültür** s.325.

Kurtuluş Savaşımızın Maraş milli kahramanlarından *Süleyman ZÜLKADİROĞLU*, Belediye Başkanlığı yapmış *Salman ZÜLKADİROĞLU*, şair ve hatip *Mustafa ZÜLKADİROĞLU* adlarını da zikrederim.

Maraş Beylerbeyi *Zülkadıroğlu Ömer Paşa* memleketin nizama kavuşması için görev alır. Antep'e gitmekte iken eşkiyanın hücumuna uğrar, aldığı kurşun yarısıyla şehid olur. Sicill-i Osmani'de "1195/1781'de Maraş Beylerbeyi olup 1210/1795-96'da Kudüs yoluyla giderken hırsızlar tarafından vurulup şehid olmuştur" yazar. Beğ camideki bir mezar taşında mahdumu *Tevfik Bey*(Ö.1214/1798) adı vardır.

Bektutulu cemaati Dulkadiroğlu Şaban Suli Bey neslidir. Bugün *Bekdikler* adıyla Konya Ereğli, Niğde Bor ve Aksaray'da yoğunurlar. 1510 tarihli Alaüddevle Bey Vakfıyesinde Bektutiye Medresesine bağlı Elbistan Aynu'l-Arus nahiyesi Bekdik mezarası zikredilmiştir. Cemaatin mezaradan mı isim aldığı yoksa mezaraya mı isim verdiği bilinmemekle beraber İbrahim SOLAK özel bir isim olması sebebiyle cemaatin mezaraya isim verdiği görüşünü tarafımıza bildirdi. Bekdikler Türkmen olmalarına rağmen bugün yaşadıkları yerlerde bey olmaları hasebiyle sadece isimle anılır, Türkmen denmez yani Bekdikler denir. Bekdik Türkmenleri denmez. Âl-i Bektut neslinden Alaüddevle Bey'in şeyhülislamı *Mevlana Bektut hazretleri* (Necip Fazıl Kısıkürek'in dip dedesi, kendi el yazısıyla Osmanlıca yazdığı şecereye göre. Yine O ve Ben kitabında Bektutuların Dulkadiroğulları'ndan olduğunu belirtmiş.), *Mevlana Abdülkadir b. Yakub b. Şemseddin b. Bektut, Bektûtî Abdurrahman Efendi** (D.?-Ö.931/1524-25): *Yusuf Efendi*'nin oğlu olan bu zat Dulkadiroğlu Bektûtîzâdeler ailesine mensuptur. Abdurrahman Efendi, 931/1524-25 yılında vefat etmiştir. Merhum Kara Çelebi, Abdurrahman Efendi'nin ölümüne "hayf Bektûte" diye tarih düşmüştür. Nev'izâde Atâî de Abdurrahman Efendi'nin ölümüyle ilgili olarak şu tarihi söylemiştir.

"Çünkü İbnü'l-Muîd-i Bektûtî
Taze dağ urdu dehr-i fertûte
Biri kalkup dedi o dem tarih:
Fevtine hayf İbn-i Bektûte"

* Abdurrahman Efendinin adı ile anılan Abdurrahmanlılar hem Ereğli, hem de Nevşehir Bekdikleri'ni içindedir. Nevşehir Bekdikleri'nin bey ailesi Abdurrahmanlılar'dan; Osmanlı'nın ilk PTT Müdürü Ahmet Fahri Bey, son dönem paşalarından Şükrü Paşa ve Galatasaray Futbol takımına aslan lakabını vermiş olan Aslan Nihat BEKDİK vardır.

Evliya Çelebi şöyle bahseder: bu Turu Zita'nın tam tepesinde Tur kalesi.,bu kalenin doğusunda mezarlık vardır.Hatta dedemiz Ahmed Beyin biraderi Sâlimi Bey'in , babamızdan işittiğimize göre mezarını bulup ruhuna yasin okudum. Burada gömülmelerinin sebebi şudur: Sultan Selim Han, Zülkadriye Beyini Köksün yaylasında mağlup ederek başını ve 12 boy beyini Mısır Sultanına göndermişti. Bunlar arasında akrabamız Salim Bey de varmış. Mısır Sultanı hepsini azât edince buraya gelip burada vefat etmiş. Kendisi Germiyan'lıdır. Ve yine *Karaca Ahmed Efendi**, Kudüs mollası iken vefat edip buraya gömülmüştür. Yine burada *Muid-zâde Mehmed Efendi Bektûti-zâde* gömülüdür. Ana tarafından Atası Abdurrahman Efendi'nin ölümüne Kara Çelebi tarih demiştir (Hayf Bektute-931) ve Atâî Çelebi'nin güftesi:

Biri kalkub didi ol dem tarih
Fevtine hayf İbni Bektûte (sene 983)

Evliyadan olan Abdurrahman ve Mehmed Efendilerin ruhuna, Evliya Çelebi Yasin-i Şerif ve Fatiha tilavet etmiştir.

Faziletli Evliya Efendi: Rumi 1278/1862'de Maraş müftüsüdür. Dulkadiroğlu'dur. Kadılık da yapmıştır. Adı, *Muhammed Raşid Efendi*'dir. Süleyman Bey torunu olarak geçen *Şemseddin Mehmed*¹ Efendi (D.?-Ö.XV.yy.), Zülkadriogulları' na mensup Evliya Efendi'nin oğlu ve Süleyman Efendi'nin torunudur. 893/1487-88 tarihinde yazmış olduğu 'Mushaf-ı Şerif', Alaüddevle Bey tarafından 899/1493-94 yılında Cami-i Kebir (Ulu Camii) Kütüphanesi'ne vakfedilmiştir.1488 yılından sonra vefat etmiştir. (Burada dedesi Süleyman'ın hükümdar Süleyman Bey olmadığı görülüyor) *İbrahim Evliya Efendi (Evliyazade Evliya Bey, Hacı Evliya)* (D.1873-Ö.1942'den sonra: Maraş'ta doğdu. Mekteb-i Hukuk mezunu, Evkaf Nezareti Müsteşarı.1912 Maraş Milletvekili.)²

M.1495'de Aksaray Miralayı, Alay Beyi olan, İmam-ı Gazali neslinden Hamza Bey Çelebi'nin eşi Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in torunu, Şahruh Bey'in kızı *Selçuk Hatun* idi. İmam-ı Gazali neslinden Oruç Bey oğlu Mirliva, Aksaray Sancak Beyi Sinan Bey oğlu Hamza Bey

*Suli Bey şeceresinde yer alıyor.

¹ Y. BAŞ-R. TEKİN, **Maraş Vakıfları**, s. 269; Arifi Paşa, Elbistan ve Maraş'da Zülkadir Oğulları Hükümeti, TOEM, No.32, İst.1331, s.85,92.

² Cemil ÇİFTÇİ, **Maraş'lı Şairler Yazarlar Alimler**, Kitabevi Yay., İst.2000, s.146; B.Sami BAYAZIT, **Kahramanmaraş'ta Bayazitoğulları**, Ukde Yay. Kahramanmaraş 1999, s.307-314, 407,408.

Çelebi ve eşi Dulkadiroğlu Şahruh Bey kızı Selçuk Hatun'dan olan çocuklar Paşa Hand Hatun, Mahmud Bey, Ali Paşabey (Ali Paşa Çelebi), Hüsrev Bey, Mehmed Çelebi, Ahmed Bey'dir. Hamza Bey'in oğlu Mahmud' dan Bostan Bey isminde bir torunu vardır.¹

Aksaray'daki Dulkadiroğulları **Kara Karaca'** lardandır. Kara Kocalı, Kara Koçlu olarak yazılmış/okunmuş olan cemaatin doğru ismi budur. Kızıl Kocalılar da aslında **Kızıl Karacalılar** olmalıdır. Aksaray Çimeli' de (Çimeli, İnallu' dan Çimeli Arabı denilen Türkmenler' in köyüdür.) Aksaray Dulkadiroğlu Karacalar' ın halaları bulunmaktadır, bu hanımlar Karaca ve Karacaer soyadını taşımaktadır. Aksaray Bektoniye, Begtunlu, Bekdanlu olarak okunmuş cemaatler de Bektutulu'dur.

Hanedan aynı isimleri kullandığı için defterlerden takip edilebilmektedir. 1563 tahrir defterinde muhtemelen hanedandan olan sipahi ve sipahizadegan olan isimler şunlardır: Mehmed v.Üveys, Divan mahallesi; Murad v.Üveys, Pınar-ı Çelebi Mescit mahallesinden; Ahmed Fakih v. Seveli, Hacı Kurd (benam Ali Fakih Mescid) mahallesinden; Şah Hüseyin v. Selman, Oğlan Çavuşlu mahallesinden; Üveys v. Hamza, Kullar mahallesinden, Kasım v. Şah Mehmed, Kullar mahallesinden; Şahruh v. Mehmed ve Şah Hüseyin v. Şahruh, Çiçeklü mahallesinden; Elbistan Tay Kendi nam-ı diğer Kethüda Kendi köyü: Osman v. Sadaka, Ahmed ve Mehmed v. Osman, Ömer v. Sadaka, Sadaka-Hasan-Hüseyin v. Ömer, Yakub v. Sadaka, Mustafa v. Yakub, İbrahim v. Sadaka.

Faziletli Evliya Efendi ve Evliyazadeler' den söz ettik. Konya Ereğli Suli Bey şeceresinde Ahmed Karaca oğlu Sadaka-Sadıklı kolu yani İzmir kolu var. Efendi ve Beyaz Türkler' in Büyük Sırrı kitaplarında Sabetay ailelerden gösterilen birbirine akraba Evliyazadeler ve Uşakizadeler² Maraş'tan geldiklerini söylüyorlar ki bunlar Maraş'taki Evliyazadeler' den olmalıdır, Sadaka Bey kolundan olabilirler.

Bizzat kendimiz tarafından tanınan ve Dulkadiroğlu olduklarını söyleyenlerden bahsedeceğiz:

Siirt'in ünlü ailesi Bedükler de Bekdik'dir. Selçuk Üniversitesi rektör yardımcısı Prof. Dr. Dinçer BEDÜK ile yaptığımız görüşmede kendilerinin araştırdığını, Çağatayca bilen akademisyenlerin Bedük kelimesinin aslının Bekdik olduğunu söylediklerini iletiler. Aile kendilerini bir şecere ile Halid b. Velid' e bağlıyor. Dulkadiroğulları' nın

¹İbrahim Hakkı KONYALI, **Abideleri ve Kitabeleri İle Aksaray Tarihi**, Fatih Yay.,İst.1974.

² Atatürk'ün eşi Latife Hanım Uşakizadeler'dendi.

Horasan'da iken Halid b. Velid ile akrabalık kurduğu rivayetleri mevcuttur.

Isparta Uluborlu'da Malumoğulları olarak bilinen sülale Durak Ağa nesli ve Dulkadiroğlu olduklarını söylüyorlar. Onlara göre Durak Ağa, Ali Mirza Bey'in oğlu, şair Ömer Nef'i'nin babası Şah Mehmed' dir. Emekli olunca 2.Selim'in nedimi olmuş, Mevlevi olmuş, müzikle uğraşmış, notada duraklama işaretini bulduğu için Durak adını almış (Durak, Tuğrak zaten Dulkadiroğullarınca yaygın kullanılan bir isimdir.). Oğlu Ömer Nef'i'nin oğlu Tuna komutanı Durak İbrahim Paşa olup 1717'de Belgrad harbinde şehid olmuştur. İbrahim Paşanın oğlu Durak Mehmed Paşa kaptan-ı derya idi ve Durak Reis adıyla meşhurdur. İki kez Konya valiliği yapmış olan Durak Mehmed Paşa Konya Mevlana Müzesindeki Nef'i sembolik mezarını ilk yaptıran kişidir. Bu mezarın yanında babası Şah Mehmed Paşa yani Durak Ağa mezarı vardır. Nef'i mezarı 1965'de tekrar yapılmıştır. Konya'da Durak Çeşmesi ve mahallesi vardı. Azledilen Durak Mehmed Paşa Uluborlu'ya sürülmüş. Mehmed Paşanın (S.O., s.815) İsmail Bey ve Said Mehmed Bey adında iki oğlu var. Said Mehmed Beyin oğlu İbrahim Bey 1832'de vefat etmiş. İsmail Beyin (ö.1754) oğlu Mustafa Sabit Beyin iki oğlu var: Yekçem Ahmed Şevki Bey (1808-1839), onun da Mehmed Nuri Bey (ö.1841) adlı oğlu vardı. M.Sabit Beyin diğer oğlu Abdülkerim Beyin kızı Nefise Hanım Sicill-i Osmani yazarı Mehmed Süreyya'nın babaannesi idi.

Adana Şeriyeye Sicilleri, numara 21, s.71-72'de Maraş Bektutiye Medresesi Vakfına bağlı Kara Bekir'in Türkmenleri'nden bahsediliyor. Kara Bekirli Elbistan, Kayseri Tomarza Persek (Kapukaya. Köyde Karabekirli kabilesi olarak bilinen kabilenin de Maraş'ın Elbistan ilçesinden geldiği ve köye yerleştiği söylenir.) köyü, Kayseri Sarıoğlan Karabekirli (Akin) köyü ve Karaman Kazım Karabekir ilçesinde bulunmaktalar. *Kazım Karabekir Paşa*, Karaman Kara Bekir' lidir.

Trabzon Dulgar, Dülger, Dulkar, Zülgaroğulları olarak bilinen sülaleler Dulkadiroğlu'dur. Bu bildiriye naçizane sunan bizim oymağımız olan Sağırlı-Sağıroğulları Trabzon Dulkadirli içindedir. Sürmene, Maçka ve Yomra' dadırlar (Yıldırım soyadları.).Çaykara, Of, Akçaabat ve Arsin'nde de varlar. Of'lu Nuh Paşa sülalesi Nuhoğulları da Dulkadiroğulları'ndan olduklarını söylerler.

Andırın Efrağızlı köyü, Kadirli'de Kadiroğulları, (Yaşar Kemal'in Binboğalar Efsanesi kitabındaki Ayakkabı tamircisi Hacı Fakit bu sülaledendir.)

Malatya kolunun hangi beyden geldiği belli değildir. Bilinen en eski Dulkadiroğlu Mehmet Ağa Dulkadir' dir. Bilinen en eski tarih ise torunu Muro Süleyman'ın doğum tarihi olan 1871'dir.

Kırşehir kolu Mehmed Han oğlu Hüseyin'den gelmektedir. Kırıkkale Denek Dağı Dulkadiroğulları da bu koldan ayrılmadığıdır. Ayrıca Mucur'da bulunan Karacakurt Aşiretinin bölükbaşları olan Osman BÖLÜKBAŞI ailesi de Suli Bey neslindedir. Ereğli ve Mucur'da Hacı Sulizadeler- Süllüler olarak bilinirler. Sadaka Bey oğlu Hasan Bey neslidirler, ilk yerleştikleri köyün adı da Hasanlı'dır (Hasanlar Başköy). Mehmet ALTINSOY¹, Bölükbaşı'ların Bekdikler ile akraba olduğunu tarafıma bildirmişti.

1515'lerde Bozok Sancak Beyi, 1540'da Yeni-İl valisi olan Keser İsa Bey'in oğlu Çerkez Ahmet Paşa'nın vakfiyesinde belirttiğine göre Keser İsa Bey ve ataları "Dulkadiroğulları" ndan olduğu yazılıdır, henüz vakfiyeye ulaşamadık. Çerkez Ahmet Bey, 1557'de Kırşehir sancak beyi, 1576'da Bozok sancak beyidir. Ahmet Paşa, 1588'de ölmüştür. Yozgat'ın Çayırlan İlçesi'nde türbesi ile bir de vakfiyeli camisi vardır. Türbesi Çandır'daki Şah Sultan Türbesine benzer. Oğlu Çapar Ömer Ağa (Çapar Koca) Keser İsa Bey'in dört ila beş batın torunudur. Çapanoğulları'ndan Çapanoğlu Ahmet Paşa Çapar Ömer Ağa'nın (Çapar Koca) oğludur.

Adıyaman'da Şahruh Bey neslinden Abu Paşa sülalesi Dulkadiroğulları'ndan olduklarını söylerler.

Sivas İmranlı' da Şahsuvaroğulları var. Soyadları Karabudak ve Şahsuvaroğlu' dur. Elllerinde 1800'lü yıllardan kalan Şahsuvaroğlu Ali Bey vakıf beratı var. Dulkadiroğulları' na ait olan arşivin daha önce kendilerinde olduğunu ancak kadınların orda burada yaktıklarını söylerler.

Mısır'ın doğusunda Şah Budak ailesi var, soyadları Maraşlı' dır.

Yozgat'ta Karaca Bey oğlu Sarımüddin İbrahim Bey'in neslinden geldiklerini, onun neslinden Hacı Mahmut (Doğan soyad) ve Mustafa (Karagöz soyad) isimli iki kişiden geldiklerini söylüyorlar.

Çankırı Kalecik hanedanı olarak bilinen Şahsuvarzadeler de Dulkadiroğlu olduklarını söylüyorlar ancak bu Şahsuvar Bey için "Çerkesdir." kaydı var. Şahsuvarzadeler olarak bilinen IV. Murad devri

¹ Mehmet ALTINSOY, Eski Devlet Bakanı. Dedesi Çardak'lı Çapan Ağa İç Anadolu yöresinin tanınmış kervancılarından olması hasebiyle hemen her köye misafir olup, Türkmenler hakkında çok fazla bilgi sahibi idi, bu bilgiler M. ALTINSOY tarafından bilinirdi.

ricalinden olan Şehsuvar Bey oğulları günümüzde Şehsüvaroğlu soyadını taşımaktalar.¹

Diyarbakır Silvan' lı olan Hüseyin Dulkadir ve oğulları Ali ve Mirza Dulkadir ise kürt olduklarını söylüyorlar. Ancak Silvan Kumgölü köyü ve dört mezarı eski soyadlarının Dulkadiroğlu olduğunu, kendilerinin de Dulkadiroğlu olduklarını ifade ediyorlar. Badikan Aşiretinden olduklarını belirtiyorlar. Daha önce tarafımızdan Badiklerin Bekdikler olduğu konusunda çalışmalarımız olmuştur.*

İran Dulkadirlileri yedi oymaktan (Türk Kültürü 6.cilt, Sümer, Safevi...) meydana gelmektedir:

1.Tatioğlu (Tutuoğlu)

2.Bektoglu(Bek Toklu, Beg Tuğlu, Bek Tolga. **)

3.Koroğlu (Koroğlu. Bugün Rize yöresinde.)

4.Kalkanhacıoğlu

5.Hacılı (Döger ya da Bayat Boyundan. İç Anadolu'dakiler Döger.

)

6.Şamsaldinli (Şemseddinli)

7.İmür (Eymir)

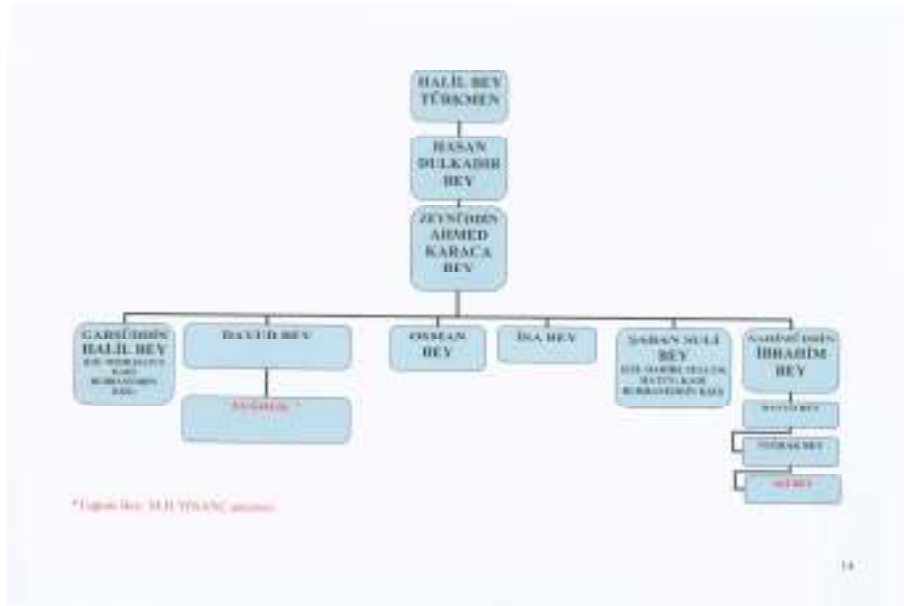
Daha önce Begtutulu Bekdikler ile ilişkili olduklarını düşündüğümüz için (Tatioğlu muhtemelen Tutu oğlu ve Begtogla muhtemelen Bektuğlu, Bek Toklu, Bek Tolga. N.MUSALI: Tutuoğlu-Tatioğlu veya Beytoğlu-Bektoklu değişimleri olabilir.) araştırdığımız, bugün Azerbaycan'da oldukları tarafımızca bilinen Tatioğlu ve Bektoglu oymaklarını bu sempozyuma katılan Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Elyazmalar Enstitüsü, Farsça Elyazmaların Tetkiki Bölümünden Yrd. Doç. Dr. Namiq Musali' ya sorduk, ikisinin de Dulkadir cemaati, Dulkadir oymağına ait boylar olduğu cevabını aldık. Bu iki oymak konusunda başka bir eserde bilgi vereceğiz. Namiq MUSALI, : 'İskender Bey Münşi. Tarih-i alemara-yi Abbasî. I. cilt.

¹ Mehmed SÜREYYA, Sicil-i Osmani,...c.5, s.1573,1574.

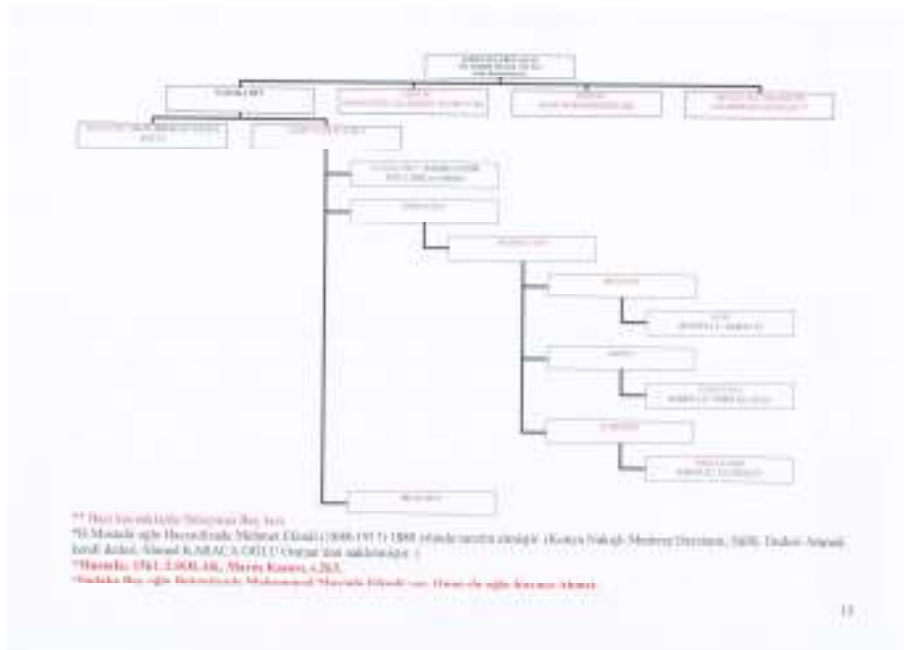
* Anadolu'da beğ kelimesi beağ (kısa e, uzun a) olarak söylenir, Beğdik ya da Bağdik Badik olarak değişime uğramış olmalıdır. Bekdik Türkmen Tarihi isimli henüz basılmamış kitabımızda bu konulara (Badikan, Tatioğlu, Begtogla) yer vermiştik.

** Bek Togla kelimesi Dulkadir adının menşei olabilir. Türkçede Togla / Tolga değişimi mümkündür. Köşkerli'den Halit AKYÜZ çok farklı bir rivayet bildirdi.Bugün Gaziantep'te bulunan DÜLEK (adını DÜLÜK BABA'dan almış.) köyünün Dulkadiroğulları'nın ilk yerleşimi olduğunu ve Dulkadir kelimesinin bu köyden ad aldığını bildirdi.

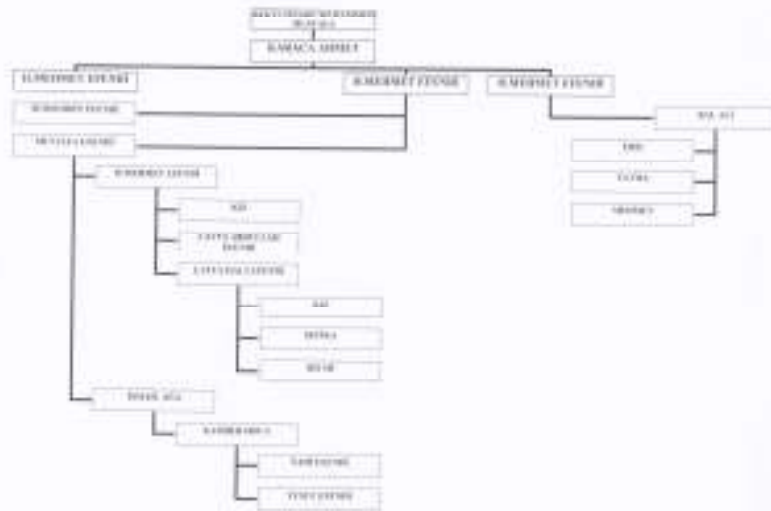
Farsçadan tercümenin, ön sözün, şerhlerin ve göstericilerin müellifleri: O.Efendiyev ve N. Musalı. Bakü: Tahsil Neşriyatı, 2009, 792 sayfa. ‘ adlı eserden şu bilgileri verdi: ‘‘1548 yılında Safevî hükümdarı Şah Tahmasb’ın emriyle *Ali Sultan Tatı-oğlu Dulkadir* 10 bin kişilik kuvvetle Adilceviz üzerine gitmiş ve Güzel deresi isimli bir mevkiye Osmanlı birliklerini ağır yenilgiye uğratmıştı (adı geçen eser, s.172). Dulkadir oymağının Tatı-oğullar neslinin diğer bir temsilcisi *Şah Veli Sultan*’dır. O, Şah Tahmasp zamanında Meşhed beylerbeyisi olmuş, fakat 1570-1571 yılında bu görevden alınmıştır (adı geçen eser, s.295). Şah Muhammed Hudabende (1578-1587) zamanında Safevî sarayında çok önemli bir görev olan mühürdar vazifesi *Şahrüh Han Tatı-oğlu Dulkadir*’e aitti (adı geçen eser, s.448). Begtöglü Safevî kaynaklarında Tebet-oğlu veya Beytöglü diye geçmektedir. Bunların en büyük emiri Havar ve Simnan bölgelerinin hakimi *Şahkulu Sultan*’dır. (adı geçen eser, s.397,455,523-524). ‘‘Namiq MUSALI bu iki cemaatin hanedandan olduklarını düşünmediğini zira İran kaynaklarında hanedandan olanlar belirtildiği halde bu iki cemaatin belirtilmediğini belirtti. Bizim bildiğimiz en eski hanedan kolu Şaban Suli Bey kolu yani Bektutulu Bekdikler olmalarına rağmen başkalarınca bilinmediği için İran kaynaklarında da belirtilmemiş olması doğaldır. Dulkadirli hanedanına mensup en eski kol Şaban Suli Bey kolu yani Bektutulu Bekdikler için İç Anadolu’da saygıdan Türkmen yani Bekdik Türkmeni denilmez sadece Bekdikler (ancak yanlış anlamalar sebebiyle günümüzde Bekdikler kendilerini Bekdik Türkmeni olarak tanımlamayı tercih ediyor.) olarak söylenir. Tatıoğlu-Tutuoğlu ve Bektöglü oymaklarının Dulkadirli hanedanını çıkaran oymaklar olup olmadıkları mutlaka araştırılmalıdır.

14

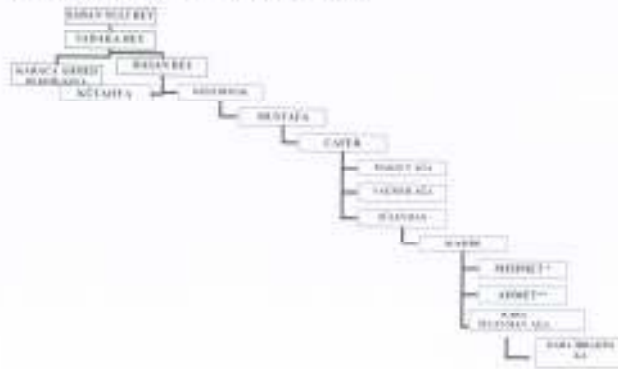
15

30

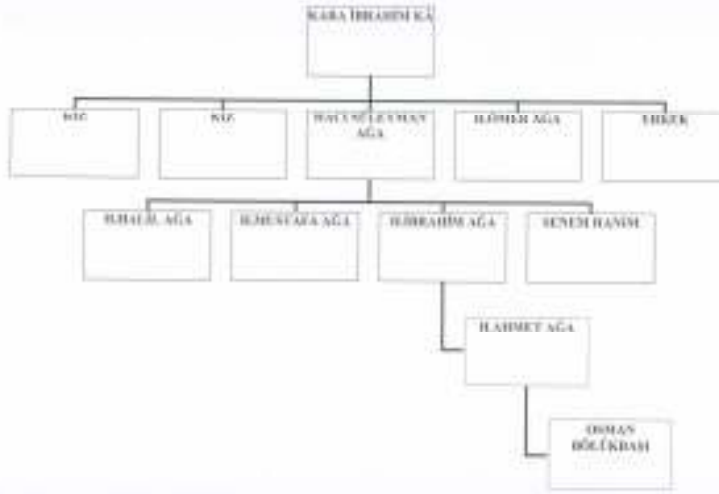
Bu çalışmada ilgilendiren konuların (maddelerin) yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı ile ilgili Alınan Kararlar (Kararlar Aracılığıyla), Bakanlıkça Alınan Kararlar ve Alınan Kararlar (Kararlar Aracılığıyla) ile ilgili kararlar sunulmaktadır.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI İL MÜDÜRLÜĞÜ YAPISI

31

“MEDHET, HANANLARLI SÜLLÜLERİN BÜYÜK BEDEİ”
“MEDHET, HANANLARLI SÜLLÜLERİN BÜYÜK BEDEİ”

18

19

28

29

* DULKADİR BEYLİĞİ BEYLİĞİ Kİİ
 * Mustafa Kemal Atatürk, "Türk Tarihinde Dulkadir Beyliği", Ankara, 1952, s. 208-209. (Dulkadir Beyliği, Atatürkçü Düşünce Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 208.)

* KARAMAN BEYLİĞİ BEYLİĞİ BEYLİĞİ BEYLİĞİ BEYLİĞİ BEYLİĞİ BEYLİĞİ BEYLİĞİ

ZAMANI ALAYBEYLERİ Hakan Töker DULKADİROĞLU tarafından hazırlanmış ediler yukarıda ki dala (358) olan alaybeyleri (Fatahuddin BAŞAR, Osmanlı Eyalı Tevhitin (1717-1739), T.I.K. Yay. Ankara 1997, s.227-228) eserde buluyoruz. Zamanı alaybeyleri şirahi olup İsmaili olanak bilgin ve İsmaili Dulkadirli'dir.

1. Alaybeyi **İBRAHİM** (9 Ra 135/1723)

2. Alaybeyi **SEYYİD DEKİR**

3. Alaybeyi **KURBAN** oğlu **ŞAH ABİDÜLVAHİD** ve kardeşi oğlu **SEYYİD İBRAHİM** (Ali Miran Beyin oğlu Sarıgözü Bey ve oğlu Mehmed Bey) buluyoruz. Çöğür Sarıgözü'ya babasının ismini veren Mehmed Bey bulduk.

4. Alaybeyi **ALİ** (gümrü § 135/1723) ve kardeşi **MURTAZA** (28 N 138/1723)

5. Alaybeyi **HASAN** (14 L 140/1728)

6. Alaybeyi **AHMED** (13 L 141/1728)

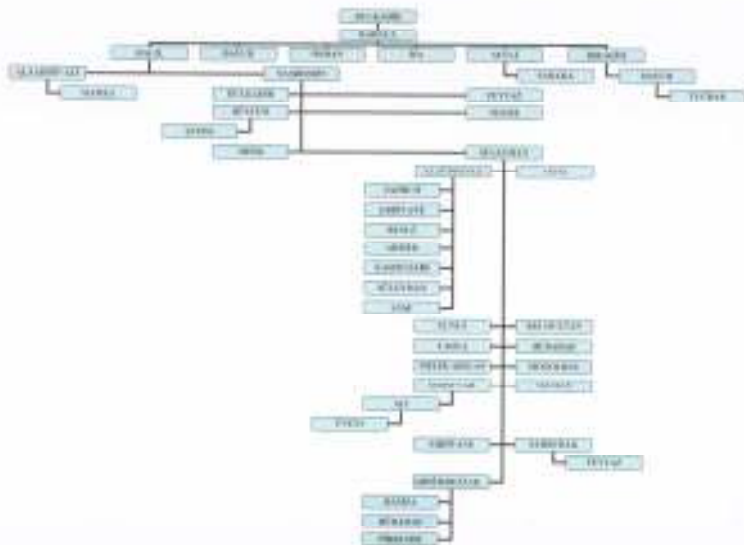
7. Alaybeyi diğer **İSMAILİ** (10 K 4 142/1730)

18

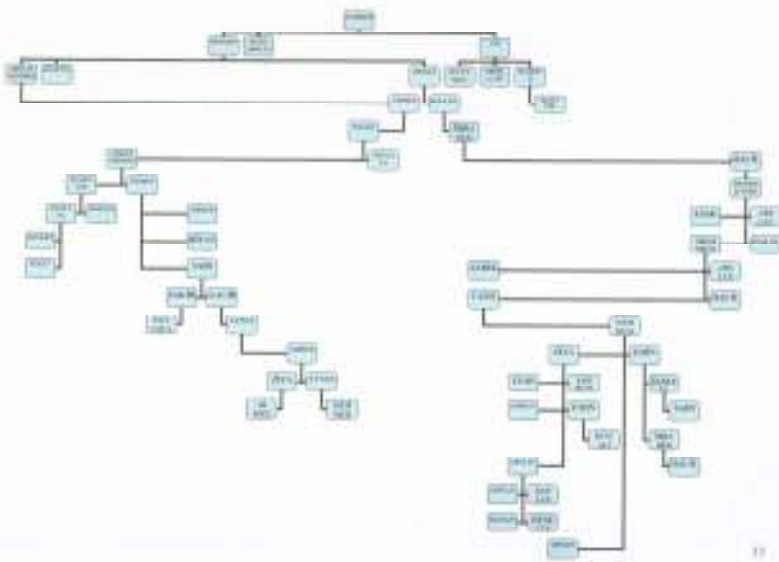
MALAYYA

29

17

18

KAYNAKÇA:

I. YAYINLANMIŞ BELGELER:

1. 998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zü'l-Kadiyye Defteri, Murat Şener, Salih Dutoğlu, Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Yay. no:40, Ankara 1999.
2. 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Gülşen Ergün, Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1996.
3. **114, 390 ve 101 Numaralı İcmal Defterleri** (920- 937/ 1514-1530) I.cilt, Karlı-ili, Ağrıboz, Mora, Rodos ve Tırhala Livaları, B.O.A.G.M. Yay.,Ank. 2007.
4. BAŞAR, Fahameddin, **Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)**, T.T.K.Yay.,Ankara 1997.
5. HALAÇOĞLU, Yusuf, **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, T.T.K.Yay. , Ankara 2009.
6. YINANÇ,Refet-ELİBÜYÜK,Mesut, **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, A.Ü., O.T.A.U.M. Yay. No.1, Ankara 1988, 2Cilt.

II. KAYNAK ESERLER:

1. BOSTAN: *Suleymanname*, Suleymaniye Ktb., Ayasofya 3317; TTK ktb., nr.Y/18.
2. Evliya ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, YKY., İstanbul.
3. Hafız Hüseyin AYWANSARAYI, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, Hazırlayan: Fahri DERİN, İstanbul Ün.Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1978.
4. Mehmed SÜREYYA, *Sicill-i Osmani*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, 3 Cilt.
5. **Solakzade Tarihi**, Haz.Vahid ÇABUK, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

III. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER:

1. AKÖZ, Alaaddin - SOLAK, İbrahim, *Osmanlı Taşra Yönetimi ve XVI. Yüzyılda Maraş Kazası Yöneticileri Selçuk Ün. S.B.E. Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 9.
2. ALTINDAĞ, Şinasi, Türk Ansiklopedisi *Dulkadirhoğulları* maddesi.
3. Arifi Paşa, *Elbistan ve Maraş'da Zülkadir Oğulları Hükümeti*, TOEM, No.32, İstanbul 1331.
4. ATALAY, Besim, **Maraş Tarih Coğrafyası**, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008.
5. AYDİN, Dünder, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566), T.T.K.Yay., Ankara 1998.

6. BAŞ, Yaşar - TEKİN, Rahmi, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Oğuz Dulkadiroğlu Bekdik Kültürünü Yaşatma Derneği Yay., Konya Ereğli 2007.
7. BAYAZIT, B.Sami, **Kahramanmaraş'ta Bayazıtöğulları**, Ukde Yay. Kahramanmaraş 1999.
8. ÇİFTÇİ, Cemil, **Maraş'lı Şairler Yazarlar Alimler**, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
9. DOĞRU, Halime, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**, Afa Yay., İstanbul 1992.
10. DULKADİROĞLU, Ahmet, **Kırşehir ve Yöresinin Kavmi Yapısı Dünden Bugüne Dulkadiroğulları**, Çetin Ofset, Ankara 2002.
11. ERDOĞRU, Mehmet Akif, **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2006.
12. GÖKBİLGİN, Tayyip, *16.Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası*, Zeki Velidi Togan' a Armağan, İstanbul 1950.
13. İNBAŞI, Mehmet, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar*, III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (Kayseri, 6-7 Nisan 2000), Kayseri 2000.
14. KONYALI, İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri İle Aksaray Tarihi**, Fatih Yay., 3 Cilt, İstanbul 1974.
15. MİROĞLU, İsmet , **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**, T.T.K.Yay., Ank.1990.
16. ÖZKARCI, Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş**, T.T.K.Yay., Ankara 2000, 2 cilt.
17. ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi**, Ötüken Yay., İstanbul 1978.
- **Devletler ve Hanedanlar**, Ankara 1989.
- 18.SOLAK, İbrahim, **XVI.Asırda Maraş Kazası(1526-1563)**, Akçağ Yay., Ank. 2004.
-*916H/1510M Tarihli Alaüddeve Bey Vakfiyesi*, S.Ü. S.B.E.Dergisi 2005/15.
-*XVI.Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri*, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları.Enst.,T.A.Dergisi, Konya 2002, Sayı 12, s.109-154)
19. SÜMER, Faruk,...*Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Anma Kitabı*, Ank. Ün., D.T.C.F.Yay. No. 239, s. 339.
-**Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, T.D.A.V.Yay., İstanbul 1999, 2 Cilt
-**Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., Ank.1992.
20. TAŞDEMİR, Mehmet, **XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarih**, T.T.K.Yay. , Ankara 1999.
- 21.TEKİNDAĞ, M. Şahabeddin, *II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi*, Belleten, XXXI / 123, Ank.1967.

22. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikler ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K.Yay., 4. Baskı Ankara 1988.
23. YAŞAR, Sebahattin, **XV. Yüzyılda Kırşehir Varsakları**, Kırşehirliler Fed. Yay. No.2, Ankara 2005.
24. YİNANÇ, M. Halil, İslam Ansiklopedisi *Dulkadırlılar* maddesi.
25. YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliğı**, T.T.K. Yay., Ankara 1989.

IV. OTURUM

**DULKADİR BEY'İ “ŞAHSUVAROĞLU ALİ BEY” VE
“SANCAKLI YÖRÜKLERİ”**

Uz.Dr. Metin ÖZER*

Özet

Manisa dağı (Spil) eteklerindeki köylerde topluca ve çeşitli yerleşim yerlerinde dağınık olarak “Sancaklı Yörükleri” bulunmaktadır. Manisa Dağı çevresindeki Sancaklı Yörük köylerine gidilerek; ad bilimi (Onomastik) ve sözlü tarih çalışması yapılmış, kişilerin ad-bilimsel(Antroponimik) olarak, kendilerini “Sancaklı” adıyla tanımlamalarının, “Yavuz” kelimesinin anlamı ve “Ali” ve “Ali Bey” adlarının çokça kullanılmasının nedeni araştırılmıştır.

Yapılan araştırmada; “Sancaklı Yörükleri” Yavuz Sultan Selim'in 1514'de Safeviler'e karşı yaptığı Çaldıran seferine asker verdikleri için “Sancaklı” adını aldıklarını söylemişlerdir. “Yavuz” adı bazı Yörüklerde kötü anlamlar içerirken; Sancaklı Yörüklerinde ise “Güzel, hoş” anlamında kullanılmaktadır.

Çaldıran Savaşının ve Doğu Seferinin geçtiği yol üzerinde “Sancaklı” ismi ile anılan yerleşim yerleri vardır. Farklı isimlerle anılan yerlerde de kendilerini “Sancaklı Yörük'ü” olarak tanımlayan kişiler yaşamaktadır.

* İzmir Ege Doğumevi Anesteziyoloji ve Reanimasyon Uzmanı. E-posta; drmetinozer@gmail.com

Cevdet Türkey'in 1999'da basılan "Başbakanlık arşivi belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler" isimli kitabının 550. Sayfasında "Sancaklı (Sancaklu)" cemaati yer alır. Prof.Dr.Yusuf Halacoğlu'nun 2009'da basılan "Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)" isimli kitabının 1946.sayfasında ise "Sancaklu Oğulları" Cemaatinin yerleşim yeri, 1563-64 yılı kayıtlarına göre, Maraş-Pazarcık olarak gösterilmektedir.

Sancaklı Yörükleri; Ali adını çocuklarına, sadece "Ali" veya "Mustafa Ali", "Mehmet Ali", "Ahmet Ali" olarak ikili ad şeklinde, daha da önemlisi "Ali Bey" olarak vermişlerdir. "Ali Bey" adı için zengin veya fakir çocuğu olmasına bakılmamıştır. Kendilerini Sünni Müslüman olarak tanımlayan Sancaklı Yörüklerinin "Ali" adı sevgisi, Çaldıran Savaşında başlarında bulunan Şahsuvaroğlu Ali Bey'in adını yaşatmaya yönelik olduğu saptanmıştır.

Sancaklı Yörük köylerinde yapılan ad-bilim çalışması

Sancaklı Yörük köylerinde ad-bilimi (Onomastik) ve sözlü tarih çalışması yapılmış, kişi-ad-bilimsel (Antroponimik) olarak, kendilerini "Sancaklı" adıyla tanımlamalarının, "Yavuz" kelimesine verdikleri anlam ile "Ali" ve "Ali Bey" adlarının çokça kullanılmasının nedeni ve anlamı, kaynak kişilerle* görüşülerek, araştırılmıştır.

Sancaklı Yörüklerinin 1950'li yılları bulan tamamen yerleşik düzene geçişi, sosyo-kültürel yönden değişime neden olmuştur. Sonraki süreçte köy odalarının işlevlerini yitirmesiyle de kültürün yeni nesillere sözlü aktarımı zorlaşmıştır. Yine de bazı kişiler atalarından dinlediklerini anılarında korumuşlardır.

Onomastik (Onomastique); özel adlar bilimi anlamına gelen bir kelimedir. Kişi adları, soyadları, takma adlar ve yer adları alanlarında

* Kaynak kişiler: Gürle köyünden 1933 doğumlu Recep Salih Gürle, Sancaklı İğdecik köyünden 1940 doğumlu Halil Şimşek, Sancaklı Bozköy'den 1923 doğumlu Mustafa Ali Özer, Sancaklı İğdecik köyünden 1938 doğumlu Aysel Doğan, Sancaklı Bozköy'den 1954 doğumlu Nevzat Sert, Sancaklı Bozköy'den 1951 doğumlu Zeynep Taşkın, Sancaklı İğdecik köyünden 1968 doğumlu Bekir Doğan, Sancaklı Bozköy'den 1928 doğumlu Ayşe (Özer) Kabasakal, Sancaklı Bozköy'den 1928 doğumlu Halil Kabasakal, Sancaklı İğdecik köyünden 1926 doğumlu Ali Rıza Tecim, Sancaklı Bozköy'den 1954 doğumlu Mehmet Toprak, Sancaklı Bozköy'den 1958 doğumlu Metin Özer, Narlıdere'den 1963 doğumlu Fatma Taş.

gelişme göstermiştir. Onomastik biliminin kişi adlarını konu alan bölümüne “Antroponimi” (Antroponymie) adı verilmektedir¹.

Sancaklı Yörükleri’nin yaşadığı yerler

İncelemeye konu “Sancaklı Yörükleri”, Manisa dağı (Spil) eteklerindeki Gürle, Sancaklı Bozköy, Uzun Çınar, Sancaklı İğdecik, Sancaklı Çambel, Akalan, Damlacık, Sütçüler, Yenmiş, Ansızca, Kuyucak, Kayadibi, Çeşmebaşı, Sancaklı (Karşıyaka), Sancaklı (Cumaovası) isimli köylerde ve beldelerde topluca, ayrıca İzmir ve Manisa’da çeşitli yerleşim birimlerinde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Ülkemizin çeşitli illerinde “Sancaklı” isimli yerleşim birimleri ve kendini “Sancaklı Yörük’ü” olarak tanımlayan kişiler bulunmaktadır².

Cevdet Türkay’ın 1999’da basılan “Başbakanlık arşivi belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler” isimli kitabının 550. Sayfasında “Sancaklı (Sancaklu)” cemaati yer alır. Bu eserde yerleşim olarak, Akşehir, Saruhan (Foça, Menemen, Manisa, Demirci, Nif=Kemalpaşa), Sis (Tarsus, Adana, İçel), Karaisar-ı Şarki Sancakları (Erzurum, Kars) gösterilmiştir³. Prof.Dr.Yusuf Halacoğlu’nun 2009’da basılan “Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)” isimli kitabının 1946. sayfasında ise “Sancaklu Oğulları” Cemaatinin yerleşim yeri, 1563-64 yılı kayıtlarına göre, Maraş-Pazarcık olarak gösterilmektedir⁴.

Sancaklı Yörük Cemaatinin 1802 yıllarında Afyon-Sandıklı civarında göçer durumda olduğunu ve şikayet sonucu ceza aldığını ortaya koyan kaynağa göre; “1802 yıllarında Karatekeli, “Sancaklı”, Karginlı, Fıtnak, Burhan, Sarıtekeli ve Harmandalı Yürük ve aşiretleri ve on binden fazla çoluk çocukları ile Sandıklı kazası sınırları içine girip ekinleri tahrip ettiklerinden şikayet edildiler. Bu hususa dergah-ı ali gediklilerinden yeğen Mustafa ağa mübaşir, Hacı Hüseyin ağa da mahkemeye aşiret ileri gelenlerini getirmekle görevlendirildi” denmektedir¹.

¹ Saim Sakaoğlu, **Türk Ad Bilimi**, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara, 2001, s.10-11.

² Metin Özer, **Sancaklı Yörükleri**, Umay Yay, İzmir, 2006, s. 13- 91.

³ Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak Aşiret ve Cemaatler**, İşaret Yay, İstanbul, 2009, s.550.

⁴ Yusuf Halacoğlu, **Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, TTK Yay, Ankara, 2009, s.1946.

¹ M. Çağatay Uluçay, M. Çağatay, Manisa’nın Son Yüz Elli Yılı, “**Gediz**” Manisa Halkevi Yay, 7. Cilt, Sayı 78, 1945, s. 2-3.

Diğer Yörükler gibi Sancaklı Yörük Cemaati de 1842 yılında alınan bir kararla bulunduğu sancağın dışına çıkamamış, o sancağın içerisinde konup göçmeye devam etmiştir. 1861 yılında ise imparatorluğun neresinde konar-göçer oymak dolaşıyorsa, oranın valisi aşiretleri iskan etmekle görevlendirilmiştir². Hicri 1280-1290 (Miladi 1864-1874) yıllarına ait sicil defterlerinde aşiretlerin son iskan dağılımlarına göre, Sancaklı Aşireti; Karaoğlanlı, Çobanisa, İğdecik, Bozköy, Kemalpaşa civarına yerleştirilmiş görülmektedir³.

Sancaklı Bozköy'den babam, 1923 doğumlu Mustafa Ali Özer, atalarından dinlediğine göre; “Bizim yaylağımız Manisa dağında, kışlağımız ise İzmir-Cumaovası'nda imiş, iskan emri verildiğinde yaylakta olan Sancaklı Yörükleri yaylakta, o anda kışlakta olanlar ise kışlakta kalmışlar” derdi. 1940 doğumlu Halil Şimşek ise atalarından “Boz oğlanlar buldukları yere yerleşsinler, hiçbir yere kıpırdamasınlar” şeklinde emirler olduğunu dinlemiş.

Sancaklı Yörüklerine sorulduğunda; “Toroslardan, Adana, Maraş yörelerinden gelmişiz” şeklinde genel söylemleri vardır. Prof.Dr.Yusuf Halacoğlu'nun “Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar(1453-1650)” isimli kitabında Sancaklı Yörüklerinin yerleşim yeri olarak Maraş-Pazarcık gösterildiğini belirtmiştik. Pazarcık; denizden 850 metre yükseklikte, Akdeniz bölgesinin Adana bölümünde, Torosların dış kuşağında yer almakta olup, yerleşim olarak Sancaklı Yörüklerinin genel söylemine uygundur. Sancaklı Yörüklerinin Çaldıran Savaşı sonrası ülkemiz topraklarındaki dağılımı da Cevdet Türkay'ın kitabındaki verilerle uyumludur.

Sancaklı İğdecik köyünden 1926 doğumlu Ali Rıza Tecim'in 1935 yılında 105 yaşında vefat eden ninesi Sarı Ayşe'den dinlediğine göre; “Toros dağlarından Manisa'daki Yund dağlarına gelinmiş, burada diğer Yörüklerle yer darlığı nedeniyle sorunlar çıkınca, yöneticiler Sancaklı Yörüklerini, bölgedeki ayanlardan Karaosmanoğlu'nun topraklarına yerleştiril- melerine karar vermişler. Sancaklı Cemaati mensupları “kekik biten, keklik öten yer istemişler, saz biten, kaz öten yer istemeyip, bizim hayvanlarımız çamura saplanmasın, sinekler yemesin” demişler. Bu nedenle de ovalara değil de Manisa dağı eteklerine iskan edilmişler.

² Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı**, Eren Yay, İstanbul, 1987, s. 114.

³ İbrahim Gökçen, **16. ve 17. Asır sicillerine göre Saruhan'da Yürük ve Türkmenler**, Marifet Yay, İstanbul, 1946, s. 94.

Burada Sancaklı Yörüklerinin yöneticiler tarafından diğer Yörük gruplarına göre yerleştirmede daha öncelikli tutulduğu ve daha elverişli yerlere yerleştirildiği görülmektedir.

Gürle köyünden 1933 doğumlu Recep Salih Gürle babasından dinlediğine göre; “1873 yılında ölen büyük dedesi Hacı Hamza, Sancaklı Yörüklerinin zorunlu iskan öncesinde Hıdrellez zamanı Teke yaylalarına gidip, kasım ayı gibi Gürle köyünün üst kısımlarına geldiklerini” anlatmıştır.

“Sancaklı” adının anlamı

Çalışma yaptığımız köylerde öncelikle “Sancaklı” adının nasıl alındığı ile ilgili sorular soruldu. Genel olarak verilen cevap: “Osmanlı döneminde sancağın altında toplanıp askere gitmişiz” ya da “Yavuz Sultan Selim’e Doğu Seferi sırasında asker verdiğimiz için bize Sancaklı denmiş” şeklindeydi. Çaldıran Savaşı (1514) incelendiğinde Yörük-Türkmenlerin genelde Safevi yanında savaşa girdiklerini veya Osmanlı yanında savaşmaktan kaçındıkları, Osmanlı yanında savaşan Şahsuvaroğlu Ali Bey’in çevresinde ise bir kısım Yörük’ün öncü kuvvet olarak yer aldığını görürüz.

Sancaklı Bozköyden 1954 doğumlu Mehmet Toprak 12 yaşında iken; Çakallar mahallesinde oturan, medrese eğitimi almış, bilgili, sevilen, sayılan bir kişi olan Emeksizlerden Eyüp Hoca, 80 yaşında imiş. 1886 doğumlu Eyüp Hoca, köy odasındaki toplantılarda; “Boyumuz Yavuz Sultan Selim’e Doğu Seferinde asker verdiği için bize Sancaklı denmiş” diye anlatmıştır.

Eyüp Hoca; “Sancaklı Yörüklerinin sefere 500 kişi ile katıldıklarını, Safeviler savaşmayıp sürekli çekildiklerinden, takip sırasında aralarından bazılarının yol boyunca yerleşerek kaldıklarını, bu nedenle de çeşitli yerlerde Sancaklı Yörüklerinin yaşadığını” söylemiş. Sancaklı Bozköy’den 1954 doğumlu Nevzat Sert, 1990 yıllarında seyahatleri sırasında gittiği Kars’ın Göle ilçesinin Değirmendere köyünde yaşayanların da kendilerini “Sancaklı Yörük’ü” olarak nitelendirdiklerini, “Giyim, kuşam ve lehçelerinin de kendileriyle benzer olduğunu” anlatmıştır.

Sancaklı Yörük Cemaatinden Eyüp Hoca’nın anlattıklarıyla tarihi kaynaklar birbiriyle uyumludur. Osmanlılarda sancak ne zaman çıkarılsa yedi yaşından yetmiş yaşına kadar her Müslüman’ın onun altında toplanarak cihada iştirak etmesinin farz olduğu kabul edilmiştir. Yavuz

Sultan Selim'in (1512-1520) devrinde doğudaki muharebeler için Karahisar (Afyon) ve Kütahya Yaylalarına çıkan tımarlı olmayan Yörüklerden 500 kişi askere alınmış ve sefere iştirak ettirilmiş¹. Danişmentli Türkmenlerinden 400, Kilis ektradından 500, çöl hakiminden 400 kişi istenmiş. Fakat bunlar bu kadar askeri gönderecek kudretleri olmadığını ileri sürerek itirazlara başlamışlar. Hatta bir kısmının sefere gelmediği kaynaklarda belirtilmiştir².

Genelde Bozoklardan olan Sancaklı Yörük cemaati içerisinde bir çok Yörük grubunun da bulunduğu görülür. Çocukluk yaşlarımda Sancaklı Bozköy'de "Çakal Ebe" olarak anılan yaşlı bir akrabamızı ziyarete giderdik. "Çakal Ebe" adını Çakal Yörüklerinden almış olmalıdır. Sancaklı İğdecik köyünden 1926 doğumlu Ali Rıza Tecim de çocukluk yıllarında "Kacar Yusuf" adında bir kişi olduğunu anlatmaktadır. Bazı kişilerin adı bağlı bulunduğu Yörük grubunun adı da eklenerek anılırlardı" demiştir. Ceritler, Burhanlar, hatta sürüldükleri Konya'dan gelen bir Kürt ailenin de bu gün kendilerini Sancaklı Yörük'ü olarak tanımladıklarını anlatmıştır.

Sancaklı Yörükleri yerleştikleri bölgelere kendi adlarını verme başarısını gösterirlerken, bazı aşiretler ise eski yerleşme birimleri içerisinde kaybolmuşlardır¹. Sancaklı Yörük Cemaati köylerine kendi adlarını verdikleri gibi diğer Yörük gruplarını da "Sancaklı" adı altında toplayabilmiştir. Bu durumu köylerimize işçi olarak gelen ve daha sonra evlilik yoluyla köylerimize yerleşen kişilerde de görürüz. Bunun en iyi örneği de İzmir-Cumaovası Sancaklı köyüdür. Köyden 1923 doğumlu Mehmet Sürücü ve 1930 doğumlu Nazmi Bilgi'nin verdikleri bilgiye göre; Seferberlik (1914) sonrası köydeki erkek nüfusunun büyük oranda azalması nedeniyle, özellikle aşağı mahalledeki kızların yüzde sekseni Konya'dan işçi olarak gelenlerle evlendirilmiş. Burada önemli olan ise tüm köylüler kendilerini "Sancaklı" olarak nitelendirmekte ve köylerinin adını da "Sancaklı" olarak gururla yaşatmaktadırlar.

¹ Kamil Su, **Balıkesir ve Çevresinde Yürük ve Türkmenler**, Resimli Ay Yay, İstanbul, 1938, Sf. 1-3.

² Orhonlu, s. 27.

¹ Sabri Sürgevil, **Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu**, "Nif(Kemalpaşa) Kazasında Aşiretlerin İskanı 1845", İzmir, 1999, s.232.

Sancaklı Yörüklerinde “Yavuz’un” anlamı

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat “Yavuz” için “şiddetli yanan, a-la, fevkalade, pek sert” karşılıklarını verir². 2.Beyazıt’ı tahtan indiren, hatta onun vefatına sebep olan oğul olarak suçlanan Selim için babası; “Bu oğlan öyle Yavuz oldu” dediği, halk arasında lakabının buna dayanma ihtimalinin büyük olduğu anlatılır³. “Yavuz” lakabı burada da şiddetli ve sert anlamını içermektedir.

“Yavuz” kelimesinin anlamı ile ilgili yapılan çalışmada; İzmir-Narlıdere’de yerleşmiş Yörük-Türkmen-Alevilerin bu kelimeyi isim ve soyadı olarak kullanmadıkları gibi Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’i katleden “Yezit” ile eş anlama gelecek şekilde kötü anlamlar yükledikleri saptanmıştır. Sancaklı Yörüklerinde ise; “Yavuz” kelimesi ad veya soyadı olmamasına karşın “güzel, hoş” anlamları içeren bir sıfat olarak kullanılmıştır. “Pek bi yavuz olmuş” yaygın bir söylemdir. Bu söylem, giysilik basma kumaştan, bakımı yapılan ağaçlara, bağlara, yetiştirilen hayvanlara, pişirilen yemeğe kadar kullanım bulur.

“Pek yavuz basma, bağa pek yavuz bakmışsın, ağaçlar pek yavuz olmuş, tütün yavuz olmuş, atın pek yavuz olmuş, ne yavuz yemek pişirmiş”. Hasta ziyaretine gidildiğinde “pek yavuz olmuşsun” diyerek hastanın yakın zamanda şifa bulması beklenir. Çocuk; yakışıklı, güçlü bir delikanlı olunca “yavuz olmuş” diye nitelenir.

Sancaklı Yörüklerinde “Ali” ve “Ali Bey’in” anlamı

Sancaklı Yörüklerinde çocuklara ad verirken, öncelikle ölen dede ve ninelerin adlarının tercih edildiği tespit edilmiştir. Erkek çocukların adını ailenin ileri gelen yaşlı bir erkeği veya baba dedesi çocuğun kulağına ezan okuyarak, verirken; kız çocukların adlarını ise yaşlı kadınlar verir. Bu uygulamada ataların anılarını adlarla yaşatma çabası görülmektedir. Sancaklı Yörükleri 1950’li yıllara kadar sadece İslami adlar kullanmışlardır. Erkeklerde; Mustafa, Ali ve Mehmet kadınlarda ise Ayşe, Fatma ve Emine adı çoktur.

Lakaplar ve soyadları öz Türkçedir. Erkeklerde “Yaşar” ve “Durmuş”, kadınlarda ise “Döne” veya “Döndü” dışında öz Türkçe ad saptanmamıştır. Bu adlar bile eski Türk inanışlarının içten içe yaşadığının bir kanıtıdır. Aile erkek çocukları yaşamamışsa yeni doğan erkek çocuğa

² Hekimoğlu İsmail, **Osmanlıca-Türkçe Büyük Lugat**, Sebat Yay,2006, s. 1044.

³ Feridun M. Emecen , **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yay, İstanbul, 2010, s. 67.

“Yaşar veya Durmuş” adı vererek, yaşamasını, sürekli kız çocuğu sahibi olan bir aile ise yeni doğan kızlarına “Döne veya Döndü” adı vererek sonra doğacak çocuklarının erkek olmasını umarlarmış. Günümüzde ise, tüm toplumda moda olan adları da tercih etmektedirler.

Sancaklı Yörüklerinde “Ali” sık kullanılan bir addir. “Ali” adını çocuklarına, sadece “Ali” veya “Mustafa Ali”, “Mehmet Ali”, “Ahmet Ali” olarak ikili ad şeklinde, daha da önemlisi “Ali Bey” olarak vermişlerdir.

“Ali Bey” adını alan kişilerin bazı ortak özellikleri vardır. Bazı bebeklere “Mehmet Bey”, “Ahmet Bey” gibi adlar verilmeyip, zayıf, yetim, öksüz bebeklere; varsıl veya yoksul aile çocuğu olmasına bakılmaksızın “Ali Bey” adı verilmiştir. En çok bilinenler; Tellinin Ali Bey, Sarı Emminin Ali Bey, Kanatlının Ali Bey, Şerif Beyin Ali Bey’dir.

Sancaklı Yörükleri Çaldıran Savaşından sonra, 1609 Avusturya seferine, Plevne savunmasına, Kafkas, Yemen ve Çanakkale Savaşlarına asker vermiş, Kurtuluş Savaşı sırasında köylerde 15 yaşın altındakiler veya eli silah tutamayan yaşlılar kalmıştır. Bu savaşlara gidenler çoğunlukla dönmemiş, ayrıca salgın hastalıklar da birçok erişkinin ölmesine neden olmuş, çocuklar yetim, öksüz ve bakıma muhtaç kalmıştır. Sancaklı Bozköy’den 1928 doğumlu Halil Kabasakal çocukluk yaşlarında, hasta olan anne ve babasını kaybetmiştir. Dedesi Hacı Kanatlı torunlarına sahip çıkmış, sorumluluklarını almıştır. En küçük torunu zayıf ve güçsüzdür. Dede torununu dizlerine oturtur, hoplatır; “Ali Beyim, Ali Beyim” diye severmiş.

Varsıl veya yoksul çocuğu olsa da; “Ali Bey” adı verilen çocuk çelimsizdir, bakıma muhtaçtır. Sancaklı İğdecik köyünden 1926 doğumlu Ali Rıza Tecim de gençliğinde; köylerinde çelimsiz, zayıf bir bebeği ninesinin neden “Ali Bey” diye sevdiğini merak etmiş. Ali Rıza Tecim, bebeği “kaş yok, sarı çıyan gibi zayıf bir bebek, ayrıca yetim” olarak tanımlıyor. Bu bebeğe neden “Ali Bey” adı verilmiş dendiğinde; “Bebeğe kötü bir ad konulmasın, iyi bir adla çağrılıp, adını aldığı kişiye benzesin” cevabı vermiştir. Görüldüğü gibi “Ali Bey” bir ad olarak kullanılmak yerine bir sıfat gibi kullanılmaktadır. Çocuk nüfusa “Ali” ismiyle kaydedilirken “Ali Bey” olarak nitelendirilmektedir.

Sonuç:

Eski Türk töresinde ad verilmez, ad alınır. Dede Korkut hikayelerinde boğayı deviren yiğit de “Boğaç” adını bileğinin hakkıyla

almıştır. “Yiğit namıyla anılır” derler. Sancaklı Yörükleri de adlarını hak ederek aldıklarını düşünmektedirler. Yavuz Sultan Selim’in Doğu Seferi olarak da bilinen ve Safeviler ile yapılan 1514’deki Çaldıran Savaşının öncesindeki ve sonrasındaki gelişmeler incelendiğinde; Sancaklı Yörük Cemaati üyelerinin anlattıklarıyla, tarihsel bilgilerin uyumlu olduğu görülür. Çaldıran savaşının ve Doğu seferinin geçtiği yol üzerinde “Sancaklı” adı ile anılan yerleşim yerleri vardır. Sancaklı Yörükleri bu yerlerde kendi cemaatlerinden kişiler yaşadığını söylemektedirler. Sancaklı yerleşim merkezlerinden bazılarının “Doğu seferinin” güzergahı üzerinde ya da Dulkadiroğlu toprakları içinde olması anlamlıdır.

Prof. Dr. Halil İnalçık’a göre, toponimi; isimlerin arkeolojisi, antroponimi ise isimlerin bir nevi sosyal psikolojisidir¹. Türkler tarih boyunca bir çok dine inanmışlar ve o dinlere uygun adlar almışlardır. İslam dinini kabul ettikten sonra da İslam’a uygun adlar almışlardır. Fakat bu adların da Türkler üzerinde sosyal ve psikolojik anlamları farklı olmuştur. Türkler Alevi olsun veya Sünni olsun “Yezit” adını çocuklarına vermezken, Prof.Dr. Yılmaz Kurt’un 1572 yılı Adana Sancağı ile ilgili araştırmasında saptadığı gibi “Ali” adını ise sıklıkla kullanmışlardır². Bu durum Sancaklı Yörüklerinde de benzerdir.

“Yavuz” ve “Ali Bey” ise Sancaklı Yörüklerinin hafızasında asıl anlamları dışında sosyal ve psikolojik anlamlar kazanmış, “Yavuz” ve “Ali Bey” sıfatlarına farklı anlamlar yüklemişlerdir. “Güzel, hoş olmuş” anlamında “Yavuz” sıfatını geliştirmişlerdir.

Kendilerini Sünni Müslüman olarak tanımlayan Sancaklı Yörükleri zayıf bebekleri “Ali Bey” adı veya sıfatı ile anarak gelecekte Dulkadir Beyi Ali Bey’e benzeyip, cesur ve yiğit kişiler olmalarını istemişlerdir. Dulkadir Beyi Şahsuvar’ın 1472 tarihinde öldürülmesinden Çaldıran savaşına kadar geçen 42 yıllık zaman içinde oğlu Ali Bey hakkında hiçbir bilgi yoktur³. Ali Bey çocuk yaşta yetim ve korumasız kalmıştır. Onun gibi yetim kalan birinin daha sonra Dulkadir Beyi olması imrenilecek bir durumdur. 1514 tarihindeki Çaldıran savaşına öncü kuvvetlerin başında gitmiş olan Yavuz Sultan Selim’in çok sevdiği Ali Bey, Dulkadir beyi

¹ Halil İnalçık, **V. Beynelminel Onomastik ilimler Kongresi, Belleten**, Cilt 20, Sayı 78, 1956, s.223.

² Yılmaz Kurt, **Adana’da 1572 yılında kullanılan Türk erkek şahıs adları**, Belleten C. LVII, Sayı 218, 1993, s.176-177.

³ Faruk Sümer, “Ali Bey (Beg): Son Dulkadir Beyi”, 1995, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 95, s. 76-81.

olmuştur⁴. Kanuni döneminde (1522) Ali Bey'in çocuklarıyla birlikte ortadan kaldırılması sonrası Ali Bey için ağıtlar yakılmış, Ali Bey adı hafızalara kazınmıştır¹.

⁴ Irene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Cumhuriyet Yay, İstanbul, 1999, s.224.

¹ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay, 1989, s.105.

Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşunda ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay, 1999, s.75.

KAYNAKÇA:

- SAKAOĞLU, Saim, **Türk Ad Bilimi**, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara, 2001.
- ÖZER, Metin, **Sancaklı Yörükleri**, Umay Yay, İzmir, 2006.
- TÜRKAY, Cevdet, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler**, İşaret Yay, İstanbul, 2009.
- HALACOĞLU, Yusuf, **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, TTK Yay, Ankara, 2009.
- ULUÇAY, M. Çağatay, Manisa'nın Son Yüz Elli Yılı, **Manisa Halkevi Gediz Dergisi**, 7. Cilt, Sayı 78, Manisa, 1945, s. 2-3.
- ORHONLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı**, Eren Yay, İstanbul, 1987.
- GÖKÇEN, İbrahim, **16. ve 17. Asır sicillerine göre Saruhan'da Yürük ve Türkmenler**, Marifet Yay, İstanbul, 1946.
- SU, Kamil, **Balıkesir ve Çevresinde Yürük ve Türkmenler**, Resimli Ay Yay, İstanbul, 1938.
- SÜRGEVİL, Sabri, **Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu**, "Nif (Kemalpaşa) Kazasında Aşiretlerin İskanı 1845", 1999, s.232.
- HEKİMOĞLU, İsmail, **Osmanlıca-Türkçe Büyük Lugat**, Sebat Yay, 2006.
- EMECEN, Feridun M. , **Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yay, 2010.
- İNALCIK, Halil, **V. Beynelminel Onomastik ilimler Kongresi**, Belleten, Cilt 20, Sayı 78, 1956, s.223,.
- KURT, Yılmaz, **Adana'da 1572 yılında kullanılan Türk erkek şahıs adları**, Belleten C. LVII, Sayı 218, 1993, s.176-177.
- SÜMER, Faruk, Ali Bey (Beg): Son Dulkadir Beyi, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 95, 1995, s. 76-81.
- MELİKOFF, Irene, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Cumhuriyet Yay, 1999.
- YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay, Ankara, 1989.
- SÜMER, Faruk, **Safevi Devletinin Kuruluşunda ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK.Yay, Ankara, 1999.

DÖNEMİNDE MARAŞ'TAKİ SOSYAL VAKIFLARIN HALK SAĞLIĞINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Mine AKBEN*

Özet:

Dulkadirli dönemi Maraş'ında sosyal hayata bakıldığında insanların rahatça yaşayabileceği bir ortam oluşturma çabası içinde olduklarını görmekteyiz. Bunların başında barınma, beslenme, temizlik ve bazı hastalıklarla baş etme gelmektedir. Yazın sıcağından korunmak için sayfiye alanlarına göçülmüş. Beslenme için ziraat ve bahçecilikle uğraşılmış. Temizlik ve içme suyu ihtiyaçlarının giderilmesi için kaynak suları bulunan yerlere çeşmeler yapılmış. Camilere geniş avlular ve şadırvanlar yapılarak insanların hem dinlenip hem de ibadet ihtiyaçları giderilmiş. Hastalıklar için çeşitli şifa kaynaklarından faydalanılmıştır. Sosyal yardımlaşma için imarethaneler, dinlenme için hanlar beden temizliği için hamamlar yaptırılmıştır. Bunlara gelir kaynağı olarak da çeşitli vakfiyeler kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, sağlık, hamam, imarethane

Abstract:

A close inspection of Maraş social lives during the ruling of Dulkadirli reveals that there were efforts to provide peaceful social live opportunities for people. These opportunities were essentially related to accommodation, food, cleaning and treatments for several diseases.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü
Öğretim Görevlisi. E-posta; mineakben@ksu.edu.tr

People went to summer resorts to escape hot weather during summer times. They were occupied with farming and gardening to get their food. Water fountains were built over the clean water sources to meet people's needs for water and cleaning. Wide courtyards and fountains were built inside mosques to allow people both to relax and do their religious service. Different treatment opportunities were presented to patients for their health care. They built almshouses to consolidate social solidarity; hostels to accommodate travellers; and public baths for people to have shower. In addition, order to support these facilities financially, various foundations were organised.

Key Words: Foundations, health care, public baths, almshouses

Giriş:

Türk-İslam ülkelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarındaki gelişmelerde vakıf müesseselerinin önemli bir rolü olmuştur. Vakfiyeler, Türklerin imar hususunda olduğu kadar ilim, sıhhat, içtimaî yardım ve dini müesseseler yapımında da yüzlerini ağartacak, kendilerinden evvel gelmiş ve geçmiş milletlere üstünlüklerini gösterecek olan sosyal müesseselerdir.¹

Genel anlamıyla vakıfları, Türk-İslam ülkelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında VIII. asrın ortalarından XIX. yüzyılın ortalarına kadar önemini koruyan dini, hukuki ve sosyal müesseseler olarak kabul edebiliriz.

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde ise vakıf “Bir hizmetin sürüp gidesiye yapılması için belli şartlarla ve resmi bir şekilde ayrılıp şu veya bu kimse tarafından bırakılan mülk veya para” diye tanımlanmaktadır.² İnsanların hizmetine sunulmuş maddi gelir getiren bütün akarlar vakıf sistemi içinde değerlendirilmiştir.

Vakıf; hayır sahibi kimsenin taşınır ya da taşınmazlarını kamu yararına tahsis etmesidir. Vakıf ile imaret arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir vakıf o yerin kadısı huzurunda hazırlanan ve Sultan tarafından tasdik edilen bir vakıf senedi ile hayata geçirilir. Bu vakıf kâğıdına vakfiye de denir. Vakfiyeler, vakıflara varlık veren resmi belgelerdir. Vakfiye,

¹ Osman Ergin, **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 5.

² Mehmet Ali Ağakay, **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 3. Baskı, Yeni Matbaa, Ankara 1959, s. 794.

hukuki tabirle vakfın tescilidir. Vakfı kuran şahsın adı, kimliği, vakfettiği şeyin miktarı nevi ve evsafi, bunların gelirleri, yapılacak harcamalar ve benzeri hususlar, vakfiyelerde bütün ayrıntıları ile kayıtlıdır. Vakfiyelerde o dönemin duyuş ve düşünüş özelliklerini tespit etmek mümkündür.¹

Eski çağlarda iki önemli gelir kaynağı ortaya çıkmaktadır. Bunlar tarım ve ticarettir. Bu çağlarda sanayi devrimine kadar tarım önemli bir rol oynamıştır. Devlet hizmeti olarak hükümdarlar sulama kanalları, arklar, bentler, köprüler, su sarnıçları, su kemerleri, kervansaraylar, hanlar gibi oluşumları yaptırmışlardır. Halkın hizmetine sunulan bu yapılarla toplumun rahat ve sağlıklı bir hayat yaşaması, hem de devlet hazinesinin elde edilecek vergilerle zenginleştirilmesi düşünülmüştür.²

İslam dininde insanlara hizmetin, insanî ve hayrî bir davranış olarak kabul görmesi bu oluşumların yaygınlaşmasını sağlamıştır. İslamiyet'le birlikte hükümdar dışındaki hayır sahibi varlıklı insanlar da devreye sokulmuş, vakıf ve imaret sistemiyle birlikte yerleşim yerleri insan yaşamına uygun, hızlı bir şehirleşme sürecine girmiştir. Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin, vakıf kurumunu iyi algıladıklarını ve uyguladıklarını, diğer beyliklere de güzel bir model olduklarını görmekteyiz.

İmaretler, dar anlamıyla öğrencilere, yolculara, muhtaçlara yemek dağıtılan yerlerdir. İmarethanelerin Türk İslam şehirlerinin oluşumu ve gelişiminde günlük hayatta ve bütün bölge halkını ilgilendiren sosyal yardımlaşmada, çok büyük önemi vardır. Geniş anlamıyla, imarethaneler genellikle cami etrafında oluşturulan medrese, kütüphane gibi eğitim kurumları ile hastane, hamam, aşevi, hanikah (derviş misafirhanesi), türbe, arasta, kapalı çarşı, han gibi sağlık ve sosyal hayata yönelik kurumlardan oluşmaktadır.³

Bu kurumları ayakta tutabilmek, bakım ve onarmak için gerekli kaynakları sağlamak üzere vakfedilen han, çarşı fırın, değirmen, boyahane ve salhane gibi iş yerleri de vakıfların bir parçası, sosyal ve iktisadi hayatın önemli unsurlarındandır. Dulkadirli dönemi Maraş'ında tespit edebildiğimiz kadarıyla halkın barınma, beslenme, beden ve ruh

¹ Yaşar Baş- Rahmi Tekin, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Konya 2007, s. 23. Hasan Aytekin, Osmanlı Devleti 'nde Vakıf ve İmaret Sistemi,

<http://akibet.blogcu.com/osmanli-devleti-nde-vakif-ve-imaret-sistemi/1885467>

(15.04.2011)

² Aytekin, Osmanlı Devleti'nde Vakıf ve İmaret Sistemi (15.04.2011)

³ Ergin, s. 19; Baş-Tekin, s. 76.

sağlığı açısından ihtiyaçlarını giderecek çeşitli vakıf eserlere rastlamaktayız. Bunlar, camiler, medreseler, tekke ve zaviyeler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar ve çeşmelerdir.

Camiler:

Camiler ve mescitler, Türk- İslam şehrinin merkez müesseseleridir. İslam şehri cami, mescit ve çarşı merkezli olup, bu yapılara odaklı olarak şekillenmiştir. Burası yalnız ibadet için kullanılmamış aynı zamanda dünya işleri için yapılacak toplantılar için de kullanılmıştır.

Bazı camilerin avlusunda insanların abdestlerini aldıkları bir havuz, etrafında suyun aktığı (su olukları) çeşmeler yer almıştır. Ayrıca camilere bitişik durumda insanların bedenlen ve ruhen temizlenmeleri için umuma açık gusülhaneler yapılmıştır.¹

Bu şekilde camiler insanların ibadet yerleri, bedenlen temizlendikleri, ruhen ve bedenlen dinlendikleri, sosyal iletişim kurdukları mekânlar olmuştur. Camilerde çalışan din adamlarına, bakım ve onarımı ile görevlendirilen insanlara, vakıf gelirlerinden maaş verilerek iş bulmaları sağlanmıştır.

Ulu Cami, Hatuniye Cami, Şazi (Şadi) Bey Camii bu eserlerin en güzel örnekleridir. Ulu Cami, Alaüddeve Bey'in Maraş'ta bulunan vakıfları içinde geliri en çok olan vakıf eseridir. Gelirleri, değirmen, arsa, mezra, dükkân, bağ, çiftlik gibi akarlardır.²

Medreseler:

Medreseler İslam memleketlerindeki eğitim kurumlarının adı olarak tanımlanmaktadır.³ Dulkadir Beyliği döneminde eğitime ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Bu eğitim kurumları için vakıf kurulmuş, devamı için de vakfiyeler tanzim edilmiş, öğrencilerin tüm masrafları vakıf gelirlerinden karşılanmıştır. Bu kurumlar zamanına göre ilk, orta, lise tahsili veren, hükümet memuru olan kadıların da yetiştiği yatılı

¹ Kemalettin Koç, **Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010, s. 165.

² Baş-Tekin, s. 84-85.

³ İbrahim Solak, **XVI. Yüzyılda Maraş Şehri**, [Editörler: Mehmet Özkarcı, İlyas Gökhan, Selim Kaya] **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, KSÜ Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerleri ve Uygulama Merkezi Yayınları, Kahramanmaraş Ağustos 2008, s. 157.

mekteplerdir.¹ Bu medreselerin tamir ve bakımı için de çeşitli vakıflardan gelirler aktarılmıştır.

İmareter, medrese talebeleri, vakıf görevlileri, fakirler ve yolculara yemek dağıtılan, hastalara sağlık evi olarak kullanılan yerler olmuşlardır.² Medreseye kayıt olan talebeler genelde iki kişilik olan odalarda parasız olarak yatırılır, harçlık verilir, yiyecekleri imaret çevresinde bulunan aşevinden sağlanırdı. Dulkadirliiler'de bunun en güzel örneği “Nebeviyye İmareti”dir. Bu imareti Alaüddeve Bey Maraş'ta aynı adı taşıyan medresenin yanına inşa ettirip, medrese talebelerinin ikametine tahsis ettirmiştir. Bu uygulamayla öğrencilere, eğitim, barınma, düzenli beslenme alışkanlıkları kazandırılmıştır. Bu da onların beden ve ruhen sağlıklı, ahlaklı, maneviyatı yüksek insanlar olarak topluma katılmalarını sağlamıştır.

Dulkadirliiler döneminde yapılan medreseler şunlardır: İmaret Medresesi (Nebeviyye Medresesi), Bağdadiye Medresesi, Taş Medrese, Kadı (Begtunlu) Medresesi, Hatuniye (Şems Hatun) Medresesi. Bu medreselere gelir getirmesi için bulunduğu yer itibarıyla hamam, değirmen, dükkân, arazi, su arkı ve bazı vergi gelirleri vakfedilmiştir.³

Tekke ve Zaviyeler:

Zaviye köşe bucak, evin bir odası anlamına gelmektedir. Herhangi bir tarikat mensubu olan dervişlerin, bir şeyhin idaresinde toplanıp, manevi terbiye aldıkları sosyal paylaşım ve hayır kurumları olarak hizmet vermişlerdir. Aynı zamanda Tekke ve Zaviyeler gelip geçen yolculara karşılıksız yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezleri veya yol üzerinde bulunan bina toplulukları olarak halka hizmet vermişlerdir.

Bu zaviyelerden bazıları şunlardır: Seyyid Mazlum Zaviyesi, Bum(Yum) Dede Zaviyesi, İsa Baba Zaviyesi, Omuzu Güçlü Zaviyesi⁴

Bu kurumların devamı için bağ, mezra, çiftlik, değirmen gibi gelirler vakfedilmiştir.

¹ Ergin, s. 21.

² Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 130.

³ Yinanç, s. 128-129

⁴ Yinanç, s.131.

Evler:

Eski Türkler yazın zaruri olarak yaylaklarda, kışın ise barınmak için yaptıkları evlerde oturmuşlardır. Türk hükümdarlarının biri yaylaklarda, öteki vadilerde, su kenarlarında olmak üzere iki merkezleri bulunmaktaydı. Evlerin daha ziyade kerpiç ve ahşap olması tercih edilirdi. Taş pek az kullanılırdı, surlar bile kalın ağaç kütüklerinden yapılmaktaydı.¹

Dulkadirliiler döneminde de eski Türklerdeki gibi yazlak ve kışlakları görmekteyiz. Elbistan yazlak, Maraş kışlak olarak kullanılmıştır. Elbistan 1505 yılında Şah İsmail tarafından tahrip edilince beylik merkezi Alaüddevle tarafından Maraş'a taşınmıştır. Şehir bu dönemde vakıflar kanalıyla büyük imar faaliyetlerine sahne olmuştur.²

Evin büyük aile için planlanmış olması ısıtma ve bakım harcamalarında önemli tasarruflar sağlıyordu. Genelde evler kerpiç ve ahşaptan yapılmıştır. Dulkadirliiler döneminde, sağlıklı barınma için evlerin yönleri güneye bakacak şekilde konuşlandırılmış, ancak şehir dere yataklarının aşındırdığı bir coğrafya üzerine kurulmasından dolayı evlerin bir kısmı dere yataklarına bakacak şekilde yapılmıştır. Dulkadirliiler döneminde halk, genelde yerleşim yeri olarak sosyal kurumların bulunduğu Ulu Cami ve etrafını tercih etmişlerdir.

Hanlar-Kervansaraylar:

Hanlar da imaret parçalarından biridir. Bu binaların imaret çevresinde veya biraz yakınında yapıldıklarını görmekteyiz. Eski hanlar oturmak ve yatmak için olduğu kadar alış verişe de yararlıdır.³ Genelde ticaretin yapıldığı arasta civarı tercih edilirdi. Maraş'ta Kâtip (Büyük Bağdat-Müftü) Hanı buna güzel bir örnektir. Dulkadir Beyliği hükümdarı Alaüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. Gelirini Seyyid Mazlum Zaviyesine vakfetmiştir. Şehre gelen tüccar ve yolcuların ihtiyacını karşılamak üzere yapılmıştır. Han ahşap ve kerpiç yapıdan oluşturulmuş, odalar yan yana, pencereleri güneş ışığını alacak şekilde yapılmıştır. Güneye bakan kısmında bir balkon vardır. Ayrıca birinci

¹ İbrahim Kafesoğlu, **Ortak Dersler Türk Tarihi I: Kültür ve Medeniyet**, Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara, 1977-1978, s. 222.

² Kemalettin Koç, **Dulkadir Beyliği Zamanında Maraş Şehirleşme Tarihi**, [Editörler: Yaşar Alparslan, Mehmet Karataş, Serdar Yakar], **Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008, s. 234-236.

³ Ergin, s. 39.

katta merdivenin yanında helâsı da bulunmaktadır.¹ Bu binayı genel olarak ele alacak olursak o zamanın şartlarına göre insan yaşamına uygunluğu halk sağlığı açısından değerlendirilebilir. Ayrıca aynı sokakta bir hamamın da bulunması, uzaktan gelip orada geçici barınanların beden temizliği açısından önemli olmaktadır.

Türklerin seyahate, konaklamaya verdikleri öneme dayanarak her dönemde örnek bir konukseverlik ruhu gösterdikleri ve bugünkü anlayışa çok benzeyen bir konaklama sistemi geliştirdikleri söylenebilir. Bu sistem içinde yer alan ve seyahatlerde en fazla kullanılan konaklama tesisleri ise kervansaraylar olmuştur. Kervansaraylar vakıf olup kazanç müessesesi olarak görülmezdi. Kervansaraylarda, bu tesislerden yararlanma ve hizmet koşullarının yazılı olduğu vakıfnameler bulunurdu. Gelip geçen hür, köle, zengin, fakir, kadın, erkek her yolcuya hizmet verilmesi bu vakıfnamelerde yazılıydı. Ayrıca şehre gelen garip ve kimsesizleri üç gün misafir ederek yedirip içirdikleri gibi bindikleri hayvanları da üç gün beslemek ve barındırmak zorundaydılar.² Sınıf ayrımı yapılmadığı gibi Müslüman ve Gayrimüslim ayrımı da yapılmadan her yolcuya aynı özen gösterilirdi. Hastalar iyileştirilir, ilaç verilir, yoksul yolcuların bazı ihtiyaçları karşılanırdı.³

Kervansaraylar yolcuların her tür gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanmıştı. Aşevi, mescit, hamam, nalbant, araba tamirhanesi, sağlık ocağının yanı sıra bazılarında kitaplık bile bulunmaktaydı. Selçuklu Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey 1215 yılında Afşin'de Ashabü'l Kehf Külliyesi içinde yer alan kervansaray, tekke ve zaviye, 1232'de bir cami yaptırarak vakıf tesis etmiştir.⁴ Dulkadirli zamanında bunlara ilave tesisler yapılmış, Alaüddevle Bey tarafından vakıf geliri tahsis edilmiş ve böylece devamı sağlanmaya çalışılmıştır.⁵

Beslenme:

Hunlar, Göktürkler, Uygurlar buğday, darı vb. ekip biçtiklerini, tarıma elverişli topraklarda çiftçilikle uğraştıklarını, Göktürklerde her

¹ Mehmet Özkarıcı, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46**, I-II. Cilt Ankara 2007 s. 370.

² Ergin, s. 24.

³ **Han ve Kervansaray-Türkler'de**, <http://www.nuveforum.net/1723-genel-kultur-h/66612-han-kervansaray-turklerde/> 09.04.2011.

⁴ Yinanç, s. 123.

⁵ Yinanç, s. 124.

ailenin ekip-biçtiği, suladığı arazisi olduğunu, Hunlar'ın Altay bölgesinde sulama kanalları açtıklarını, Göktürkler döneminde açılan başka kanalların da olduğu çeşitli kaynaklarda yazılmaktadır.¹ Türkler, Moğol istilasından sonra Anadolu'ya göç ettiklerinde bu kültürlerini de sürdürmüşlerdir.

Dulkadirliiler döneminde Maraş'ta oturlan yerleşim yeri dışındaki Maraş altı dediğimiz ekip biçmeye uygun bazı vakıf arazileri halkın kullanımına açılarak toprağın işlenmesi sağlanmıştır. Buralardan elde edilen gelirin bir kısmı vergi olarak alınmış vakıf geliri olarak halkın yararına kullanılmıştır. Tarımın gelişmesi için de sulama kanalları, su arkları yapmışlardır. Arifi Paşa, Dulkadirliilerin ürettikleri gıdalar hakkında şunlara dikkat çekmektedir:²

“Zulkadirliilerin o vakit ki hayât-ı ictimâiyesi pek sâde ve ihtiyâcât-ı hâriciyeden âzâde idi. Kendi ekinlerinin mahsûluyla geçinirlerdi. Kendi unlarından, kozlarından (ceviz), kendi ballarından yaptıkları bir baklava şekerin verdiği çaşni(çeşni) kadar bir lezzet olmasa bile yine meydana gelen bu yiyintiyi ekşi ve tatlı yine kendi bağlarının koruğu bulunurdu. Hulâsa kazançları kendi illerinde, ellerinde kalıyor idi.....”

Mahsûlleri ise envâ-yı hubûbât ile peynir ve yağ ve bal; yaş ve kuru sebze ve meyve ve misk gibi dana ve koyun etinden yapılmış kavurma ve basdırma ve dürme³ ve sucuk, tarhana ve bulgur ve erişte ve şa'riye gibi şeyler idi. O çağdaki ekinleri: arpa, buğday, küncü (Sisam), pirinç, mercimek, darı, nohut, küşne (filik), pamuk, çavdar, peygamber darısı (mısır), kendir gibi mevad idi.

O çağdaki ekinleri: arpa, buğday, küncü (Sisam), pirinç, mercimek, darı, nohut, küşne (filik), pamuk, çavdar, peygamber darısı (mısır), kendir gibi mevad idi.

*Dulkadirliiler bağcılıkta ve bahçivanlıkta mâhir olduklarından pekmezin a'lâsı ve üzümün her türlü şiresi⁴, yani tatlısı Maraş'ta yapılır idi”.*¹

¹ Kafesoğlu, s. 223

² Arifi Paşa, *Maraş ve Elbistanda Dulkadirli Hükümeti, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cilt VII-38, İstanbul, 1915. s. 89-90.

³ **Dürme**: Güneşte kurutulduktan sonra kıyma yapılan ve kışın kullanılan çiğ et, Büyükyapalak *Elbistan, Maraba, Senir, Türkçayırı, Hunu *Aşşin –Maraş. **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1969. cilt: 4

⁴ **Şire**: Farsi bir kelime ise de Anadolu’da ve Mar’aş Türkleri bu kelimeyi üzüm suyundan yapılan samsa, basdık, kırma, kesme, sucuk gibi tatlıların umûmuna şâmil bir ism-i âmm olarak isti'mâl iderler. Arifi Paşa, s. 90

Bazı vakfiyelerde meyve bahçeleri, üzüm bağları, zeytinlik, pirinç, buğday, arpa, darı, susam, mercimek gibi zirai ürünlerden ve gelirlerinden bahsedilmektedir. Arifi Paşa'nın tespitlerinden de anlaşıldığı üzere kendi ürettikleri doğal gıdalarla beslenmeye çalışmışlardır. Yöremizde çeltik (pirinç), çeşitli hububat ekimi, bağcılık ve bahçecilik günümüzde de devam etmektedir. Daha düne kadar şehrin merkezi yerlerinde sebze bahçelerini görmek mümkündür.

Ayrıca, sosyal vakıflarda gelen giden misafirlere, ulemaya, fukaraya, medresenin ve imaretin talebelerine, fakirlere yetimlere yolculara sabah akşam olmak üzere iki öğün yemek verilmesi halkın beslenme ihtiyacının giderilmesi bakımından önem arz etmektedir. Buna en güzel örnek İmaret-i Nebeviye vakfidir.²

Giyim-Kuşam

Maraş ve yöresi giyim kuşamında Anadolu etkileşimi, bilhassa da kadın kıyafetlerinde “barak” etkisi egemendir. Kadınlarda bol dökümlü hafif giysiler görülmektedir. Geleneksel erkek giyiminde en belirgin özellik, üst giysilerde görülmekte, “Maraş Abası” ve “Sako” denen kısa paltolar yakın zamana kadar yaygındır. Abanın altına aynı renk işlemeli şalvar giyilir, bunlara da “çuha” denilirdi. Her gün giyilen şalvar siyahtır. Başa poşu bağlanır, zıbın üstüne simli mintan, kuşak ve yemeni bu giyim tamamlayıcısıdır. Yemeniler, sahtiyandan³ çizme ve postal türü ayakkabılar yapılmaktadır.⁴

Arifi Paşa TOEM'deki makalesinde Dulkadirlilerin *kendi el işleriyle giyindiklerini, dokudukları şeylerin de, abâ, kebe, börk, şâl, yazma alaca, edik, çedik⁵, postal, pabuç, yemeni, çevre, pîşgîr (peşkir) olduğunu, Maraş'ta nefâset ve sürümünü muhâfaza eden demircilik⁶, sırmakeşlik, debbağlık ve alacacılık ve saraçlık ve abacılık sanatlarını Türkler'in Asya-yı bâlâdan birlikte Maraş'a getirdiklerini* yazmaktadır.⁷

¹ Arifi Paşa, s. 90.

² Baş-Tekin, s. 117.

³ Sahtiyân: Tabaklanmış ve cilalanmış deri.

⁴ Meryem Savaş, **Kahramanmaraş Yöresi Geleneksel Erkek Kıyafetleri**, Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi Bölümü, Konya, 1996, s. 12-13.

⁵ Çedik: 1. Terlik; 2. Çorabın yarısına kadar üstten dikilen meşin. **Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1968. Cilt: 3.

⁶ Demir kelimesi, “timur ve teymur” şeklinde de okunmaktadır.

⁷ Arifi Paşa, s. 90.

O günün şartlarına göre kendi yaptıkları, kendi dokudukları kumaşlardan dikilen kıyafetleri giymeleri, ayaklarına altı deri olan çoraplar ve deriden yapılmış yemeni, dış kıyafet olarak soğuktan koruyan aba, börk gibi kıyafetler giymeleri, mevsim şartlarına göre beden sağlığını korumaları bakımından önem arz etmektedir.

Çeşmeler ve Su

Su, insanlık tarihi boyunca hayatın merkezinde bulunmuş, insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için en temel ihtiyaç maddesi olagelmıştır. Şehirler su kenarlarına kurulmuş, su için savaşılar yapılmış, politikalar güdülmüş ve savaş stratejileri hazırlanmıştır.¹ Su her zaman insan hayatının vazgeçilemez ihtiyacı olmuştur.

Yerleşik hayata geçmiş halklar için şehre veya sulama için araziye su temini, bütün medeniyetlerin ana problemlerinden birisi olmuştur. Eskiden bütün evlere şimdiki gibi borularla su getirme imkânı olmadığından ancak saraylar, hamamlar, şadırvanlar, camiler, sebiller ve büyük konaklara künklerle² su getirildiği için halk, evlerine lazım olan suyu mahalle çeşmelerinden alırdı. Bu kadar çok çeşme ve sebilin yapılmasında İslamiyet in büyük bir tesiri vardır. Herhangi bir canlının su ihtiyacını karşılamanın büyük sevaplarla ödüllendirileceğine dair pek çok rivayet nakledilmiştir. Birçok dini rivayetlerle haber verilen mükâfata nail olmak isteyen padişahlar, valide sultanlar, vezirler, beyler, ya kendilerinin hayırla anılması veya ölmüş bir yakınının ruhunun şad olması için bir çeşme yaptırdı.

Dulkadirliiler döneminde, camilerin avlularında ve dış yüzlerinde insanların hizmetine sunulan çeşmelere rastlamaktayız. Bunun en güzel örneği, Alaüddevle Bey'in, hanımı Şems Hatun adına yaptırdığı, cami, medrese, türbe ve çeşmeden oluşan Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi'dir. Külliyenin adına gelir getiren akarlar vakfetmiştir. Hacı Abdullah Bey, ailesinin oturduğu Çavuşlu (Yörük Selim) Mahallesi'ndeki külliyesini yaptıırken, mahallenin ve külliyenin su ihtiyacını karşılamak için Pınarbaşı'ndan getirdiği su için Akdere Su Kemerini yaptırmıştır. Bazı kaynaklarda su kemerinin Kanuni Sultan Süleyman veya Dulkadir Beyliği

¹ Ergin AKTAŞ, **Osmanlı'da Çeşmeler**, <http://www.restoraturk.com/restorasyon-sanat/56-restorasyon-sanat-tarihi/223-osmanl...> (09.04.2011)

² Künk: Toprak ve çimento gibi şeylerle yapılan su borusu, su yolu.

Hükümdarı Alâüddevle Bey zamanında yaptırılmış olabileceği ifade edilmiştir.¹

Türk kültüründe temizlik ve su içme amacıyla yapılan çeşmeler kent mekânının estetiğine katkıda bulunan çarpıcı odak noktaları olmuşlardır. Bu gün bile bu geleneği şehrimizde görmekteyiz. Kahramanmaraş'taki çeşmelerde, zincirle çeşme başına bağlı olan bakır kalaylı taslardan, halkın çarşı ve sokaklardan geçerken susuzluğunu gidermek için su içtiklerini görmek mümkündür. Deli Alili Camii yanında bulunan, şu anda izi bile kalmayan “Dundallı Pınarı”, Ulu Caminin Kuzey doğusunda hala mevcut olan çeşme, Ulu Camii içinde şu anda yalağı² müzede olan çeşme, halkın su içme ihtiyacını karşılamıştır. Çeşmelerin çeşmeyi yaptıranın adının, yapım yılının yazılı olduğu taştan kitabeleri vardır.

Hamamlar:

Türklerde yıkanma eskiden beri yaygın bir adetti. Bunun için hamamlar yapılırdı. Orduda bile seyyar hamamlar vardı. Bu usul Selçuklulardan Bizanslılara da geçmiştir.³ Türkler, tarihi asaletleri ile temiz bir millettir. İslâmiyet'i kabul etmeleri ve İslâmiyet'in temizliğe ait hükümlerini büyük bir titizlikle uygulamaları neticesinde devletin dört bir yanında yüzlerce hamam yapmışlardır.

Türklerde İslâmiyet'in emirlerinin gereği olarak her evde, zorunlu hallerde su dökünmek için yıkanma yerleri yapılmıştır. Kahramanmaraş'ta evlerdeki bu küçük hamamlara câ (cağ)⁴ adı verilmiştir. Camilerin gusülhaneleri ve umumi hamamlar beden temizliği için kullanılmıştır. Bu dönemde hamamlar, yazın ve özellikle de kış aylarında halk tarafından tercih edilmiştir.

Türkmen beyliklerinde çok sayıda hamamın varlığı bilinmektedir. Bunların bir kısmı Osmanlılara ulaşmış, yenileri ilave edilmiştir. Hamamlar sonraki yüzyıllarda da görevlerini aktif olarak sürdürüp bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

¹ Özkarıcı, s. 520.

² Yalak: Çeşmelerin önünde bulunan oluk, tekne, **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1979. cilt: 11

³ Kafesoğlu, s. 222

⁴ Câ(cağ): yer, mekân, mevki. **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1968. cilt: 3

Evliya Çelebi, XVII. asırda Maraş'ta 5 hamam olduğunu, bunlardan Çarşı, Çukur ve Boğazkesen hamamlarının isimlerini kaydetmiştir. Hamam sayısı ve 1898'de 11 adet, 1900 yılında 13 adet, Besim Atalay ise 1910'lu yıllarda hamam sayısını 30 adet olarak bildirmiştir. 1619 tarihinde Paşa Hamamı, Pazar Hamamı ve Tekkenişin Hamamının ismi geçmektedir. Ayrıca, Mayıs 1837 tarihli Beyazıtöğlü Süleyman Paşa vakfiyesinde, Cığcığı Mahallesi'nde¹ Çay Hamamı'nı inşa ettirdiğini belirtmektedir.²

Yahudilerin çokça bulunduğu bazı mahallelerdeki hamamlarda, Yahudilerin kendi inançlarına göre temiz olabilmeleri için, yıkandıktan sonra içine dalıp çıktıkları havuzlu bir mekân bulunmaktadır. Mahallî bir ta'bir olarak *kulleytin* adı da verilmektedir. *Paşa, Tüfekçi, Kuyucak* hamamlarında bu özellik bulunmaktadır. Yahudilerin havuza girip çıkmaları, Müslümanların guslü mukabilinde bir işlemdir. İç mekânın aydınlığı kubbede açılan ışık gözleriyle sağlanmıştır. Bu mekânlar, Türklerin engin hoşgörülerini mimarî eserlerine de yansıtmaları bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.³

Hamamlar soyunmalık, sıcaklık, soğukluk, rüzgârlık, ılıkılık, sıcaklığa bitişik su deposu gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bazı hamamların kapılarının hemen yanında çeşmeler de yaptırılmıştır.

Türklerin yaşamında hamamlar sadece bir yıkanma yeri değil, daha ötesi sağlık, sosyal ve kültürel etkinliklerin yaşandığı merkezler olmuştur. İnsanoğlunun yaşamsal gereksinimlerinden biri olan suyun sağlık amacıyla kullanımı, hamam ve kaplıca gibi su mekânlarının inşasına yol açmıştır. Bu yapı türlerinden biri olan hamamlar, insanların özellikle yıkanma ve temizlenme ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Cildi ve bedeni temizlemek, toksinden arındırmak, kan dolaşımını arttırmak, bağışıklık sistemini uyarmak, fiziksel ve mental zindeliği desteklemek için gerekli bir metot olarak düşünülmüştür. Bunun yanı sıra, hamamlar her dönemde toplumların dini inançları doğrultusunda mimari şekillenme göstermiş ve sosyal yaşantılarının bir parçası olmuştur.

¹ Bu günkü taksimata göre Hayrullah Mahallesi olarak geçmektedir.

² Koç, 240.

³ Özkarcı, s. 467.

Hastalıklarla Baş Etme:

İnsan sağlığının aile ve toplumların ayakta kalabilmeleri için ne kadar önemli olduğunu bilen Türkler, bu konuya büyük önem vermişlerdir. Beylikler devrinde yazılan tıp kitaplarında yeni bulgular, tedavi yolları ve ilaçlar yerine, daha çok eskiden yapılmış olan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu dönemdeki Türk tıbbının kendini toparlamaya ve gelişmek için zemin hazırlamaya çalıştığını söylememiz mümkündür. Çünkü Moğol istilası sonucu Anadolu'daki kültürel birikimin önemli bir kısmı, şehirlerin talan edilmeleri, yakılıp, yıkılmaları sonucu yok olmuştur. Özellikle, yüzyılların birikimi olan bilgilerin saklandığı, kitapları sinesinde barındıran kütüphaneler büyük zarar gördüler. Tıp bilimi de bundan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Beylikler döneminde eski bilgilerin ayakta kalması, onların gelecek kuşaklara aktarılması, yeni yetişecek hekimler için kaynak oluşturması için çaba sarf edilmiştir. Beylikler dönemindeki bu çalışmalar Osmanlı hekimliğinin temellerinin atılmasına neden olmuştur.¹

Selçuklu ve Beylikler döneminde kurulan darüşşifalar, gerekse Osmanlı devletinin yaptığı darüşşifalar XIX. asra kadar Anadolu'nun temel sağlık kurumları olarak hizmet vermiştir. Anadolu'nun çoğu kentlerinde darüşşifa, bimaristan, bimarhane, tımarhane, şifahane gibi sağlık kuruluşlarının inşa edildiği ve bunların vakıflarla desteklenerek topluma ücretsiz sağlık hizmeti verdiği görülür.²

Kaynaklara göre Maraş'ta da bir "darüşşifa" mevcuttur. Elbistan Darüşşifası, XIII. yüz yıl Anadolu Selçukluları döneminde inşa edilmiş, 1940'lı yıllarda harabe halde bulunan yapı daha sonra tamamen yıkılmıştır.³ Selçuklular döneminde yaptırılan bu eserin Dulkadirliiler döneminde de kullanıldığını düşünebiliriz.

Eskiden toplumdan soyutlanarak, dışlanan cüzzam hastalarının tedavileri için Anadolu'da hastaneler inşa edilmiştir. XIV. asırda Kayseri'de Dulkadiroğluları tarafından bir cüzzam tedavi hastanesi kurulmuştur.⁴ Bu hastanenin kesin yeri belli değildir. Buraya Nasreddin

¹ Hüseyin Kayhan, **Beylikler Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler**, *Medical Science in Anatolia during the Age of Principalities*, **History Studies** Volume 2 / 3 2010, s. 226.

² **Osmanlı Döneminde Tıp**, <http://www.aamedya.com/Haber-100230-Osman%C4%B1-D%C3%B...> (14.04.2011)

³ Özkarcı s.1232

⁴ A. Süheyl Ünver, *Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri*, **Malazgirt Armağanı**, TTK, Ankara 1972.s.15.

Mehmet Bey'in oğlu Hasan Bey tarafından Kayseri'de bir çiftlik vakfedilmiştir.

Dulkadir Beyliği'nin bu tür deri hastalıklarına karşı gerekli önlemleri aldıkları anlaşılmaktadır. Uyuz, cüzzam gibi deri hastalığı olanların yıkanması için Dulkadir Beyliğinin bugün yerinde olmayan sarayına yakın bir yerde bir çeşme mevcuttur. Halk arasında "Uyuz Pınarı" olarak bilinen bu çeşme kaynaklardan öğrendiğimize göre Romalılar Dönemi'nden beri kullanılmaktadır. Rivayete göre: "*Hz. İsa'nın havarilerinden Tatyus (Taddeus-Yuhada), Maraş'ı ziyaret eder. Maraş'ta vaaz ederek, aynı zamanda şehirde bulunan uyuz ve cüzzam gibi deri hastalıklarına sahip insanları bugün "Uyuz Pınarı" denilen kaynak suda yıkayarak tedavi edermiş.*" Günümüzde halk hekimliği uygulamaları arasında halen bu pınar kullanılmaktadır. Deri hastalıkları olan insanlar buraya gelerek yıkanmakta ve yıkanma işlemi, kutsiyetine inanılan çarşamba ve cuma günleri yapılmaktadır. Çeşmenin suyu içmek amacıyla kullanılmamaktadır.¹

Bu da Müslüman Türk toplumunda bu tür hastaların dışlanmayıp bakımlarının üstlenilmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir. İşin temelinde ise insan sağlığı yatmakta ve bunun toplumda en önemli şey olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Türk toplumunda insana verilen önemi de ortaya koyması açısından önemlidir.

Bu yörede sık rastlanılan hastalıklardan birisi de sıtmadır. Sıtmanın bu yörelerde sık görülme nedenini bataklık ve sulak tarım arazilerinin bulunmasına ve bilhassa da Maraş altı arazilerinin çeltik ekiminde kullanılmasına bağlayabiliriz. Türkoğlu ilçesine bağlı Kırmakaya (Şavkılı) köyünde "Sıtma Pınarı" bulunmaktadır. Sıtma hastalığına iyi geldiği söylenen Sıtma Suyu Pınarı, sıtma hastalığına yakalanan insanların bu pınarda yıkanarak hastalıktan kurtuldukları rivayet edilmektedir.²

Beylikler döneminde kaplıca ve ılıca tedavilerinin de oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Tedavi olmak için çok uzak yerlerden bile gelen hastalar bu binalarda kaplıca sularına girmekte, hemen o civarda yapılmış olan zaviyede konaklayarak, üç gün boyunca misafir edilmekteydiler. Selçuklular devrinde kullanılan çok sayıda kaplıca ve ılıca, beylikler devrinde binaları yenilenmek suretiyle görevini devam

¹ Özkarcı, s. 515-516

² İlyas Gökhan, **Tarihi Coğrafyası ve Kültürü İle Türkoğlu**, Kahramanmaraş, 2009, s. 261.

ettirmiştir. Buna örnek olarak Hasan Kale kaplıcasını gösterebiliriz. Hasan Kale kaplıca ve Ilıcası 1361 yılında Dulkadiroğlu Şah Bey tarafından eski binanın tadilatından geçirilmesiyle halkın kullanımına açılmıştır.¹

Maraş'ta antik dönemden beri kullanılan gelen Süleymanlı (Zeytin) Kaplıcası tarih boyunca çeşitli uygarlıklara hizmet vermiştir. Bu bölgenin Bizans döneminde Mezopotamya'yı, Orta Anadolu ve İstanbul'a bağlayan yol üzerinde olması gelişimini hızlandırmıştır. Bunun yanında Roma dönemine ait ve şu anda kullanılan üç gözlü bir meydan çeşmesi bulunmaktadır. Kükürtlü sıcak suyu deri hastalıklarına iyi geldiği gibi eklem ve romatizma hastalıklarının iyileştirilmesinde kullanılmaktadır. Ilıca özellikle yaz mevsiminde Maraş halkı ve çevre illerden yoğun talep görmektedir.² Buranın gelirini Alaüddeve Bey 1510 tarihli vakfiyesi ile Nebeviyye Medresesine vakfetmiştir.³

Sonuç:

Dulkadir Beyliği döneminde Maraş ve çevresi vakıf müesseselerinin gelişimi ile sosyal, kültürel ve iktisadi bakımdan büyük gelişme göstermiştir.

Halkın ihtiyacı olan eğitim, din, sağlık, kültür, amme hizmetleri gibi hususlarda devlet bütçesinden çok az harcama yapılmış, harcamaların büyük çoğunluğu vakıflar tarafından karşılanmıştır. Şehirlerin su ihtiyaçlarının karşılanması, su kanalları, çeşmeler ve sebillerin yaptırılması, sokakların aydınlatılması, temizlenmesi, şehrin güzelleştirilmesi gibi hizmetler vakıflar tarafından yapılmıştır. Vakıfların yerleşim birimlerinin yaşanılır hale getirilmesinde büyük katkıları olmuştur.

Vakıfların insan sağlığı ve yaşamında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu bu hizmetlerden anlaşılmaktadır. Bu sayede halk kendini sosyal ve kültürel gelişmenin içerisinde bulmuş, sunulan bu hizmetler sayesinde daha rahat yaşam sürmüştür.

¹ Ünver, s. 26.

² http://www.kaplica-otelleri.net/Otel_ilica-termal-kaplicalari_851.html

³ Baş-Tekin, s. 103.

KAYNAKLAR:

ERGİN, Osman, **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.

AĞAKAY, Mehmet Ali, **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, 3. Baskı, Yeni Matbaa, Ankara 1959.

BAŞ, Yaşar - TEKİN, Rahmi, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Konya 2007.

AYTEKİN, Hasan, Osmanlı Devleti 'nde Vakıf ve İmaret Sistemi, <http://akibet.blogcu.com/osmanli-devleti-nde-vakif-ve-imaret-sistemi/1885467> (15.04.2011)

KOÇ, Kemalettin **Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010.

SOLAK, İbrahim, **XVI. Yüzyılda Maraş Şehri**, [Editörler: Mehmet Özkarcı, İlyas Gökhan, Selim Kaya] **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, KSÜ Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerleri ve Uygulama Merkezi Yayınları, Kahramanmaraş Ağustos 2008.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Basımevi, Ankara 1989.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Ortak Dersler Türk Tarihi I: Kültür ve Medeniyet**, Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara, 1977-1978.

KOÇ, Kemalettin **Dulkadir, Beyliği Zamanında Maraş Şehirleşme Tarihi**, [Editörler: Yaşar Alparslan, Mehmet Karataş, Serdar Yakar], **Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.

ÖZKARCI, Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş 46**, I-II. Cilt Ankara 2007.

Anonim, **Han ve Kervansaray-Türkler'de**, <http://www.nuveforum.net/1723-genel-kultur-h/66612-han-kervansaray-turklerde/> 09.04.2011.

Arifi Paşa, **Maraş ve Elbistanda Dulkadirli Hükümeti**, **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, Cilt VII-38, İstanbul, 1915.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1969. cilt: 4

SAVAŞ, Meryem, **Kahramanmaraş Yöresi Geleneksel Erkek Kıyafetleri**, Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi

Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi Bölümü, Konya, 1996, s. 12-13.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1968. Cilt: 3.

AKTAŞ, Ergin, **Osmanlı’da Çeşmeler**, <http://www.restoraturk.com/restorasyon-sanat/56-restorasyon-sanat-tarihi/223-osmanl...> (09.04.2011)

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1979, cilt: 11

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1968. cilt: 3

Hüseyin Kayhan, **Beylikler Devrinde Tıp Bilimi ve Hekimler**, *Medical Science in Anatolia during the Age of Principalities*, **History Studies** Volume 2 / 3 2010.

Anonim, **Osmanlı Döneminde Tıp**, <http://www.aamedya.com/Haber-100230-Osmanl%C4%B1-D%C3%B...> (14.04.2011)

ÜNVER, A. Süheyl, *Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri*, **Malazgirt Armağanı**, TTK, Ankara 1972.

GÖKHAN, İlyas, **Tarihi Coğrafyası ve Kültürü İle Türkoğlu**, Kahramanmaraş, 2009.

Anonim, http://www.kaplica-otelleri.net/Otel_ilica-termal-kaplicalari_851.html.

**DULKADİR BEYLİĞİ VE OSMANLI DEVLETİ
İLİŞKİLERİNE SANATSAL AÇIDAN BİR YAKLAŞIM:
HATTAT HAYREDDİN MARAŞÎ.**

Okt. Ali KOÇ*

ÖZET

Dulkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti arasında, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ilişkiler, çoğunlukla siyasi ve askeri yönlerden incelenmiştir. Sanatsal açılarından da bu bağlantıların değerlendirilmesi gerekliliğinden hareket ederek, hakkında fazla bilgi bulunmayan, Hattat Hayreddin Maraşî gündeme getirilmeye çalışılmıştır. Hayreddin Maraşî, Maraş'ta Dulkadir Beyliği, Amasya'da ise Osmanlı Devleti dönemlerini yaşamış, Osmanlı Padişahı II. Murat'ın oğlu Şehzade Alaaddin Ali'nin Amasya'da, divan kâtipliğini yapmış, Osmanlı Hat sanatını yeryüzünde en değerli yazı sanatı haline getiren Hattat Şeyh Hamdullah'ın da, hocası olmuştur. Dolayısıyla Türk Hat Sanatı geleneğinin meydana getirilmesine önemli katkılar sağlamış ve özellikle, hocalığıyla ön plana çıkmıştır. 14.yüzyıl Ortaçağ Anadolu'sunda bulunan bazı yönetimler arasında, doğal olarak bir takım siyasi ve askeri ilişkiler yaşanması neticesinde sosyal, sanatsal ve kültürel ilişkiler de beraberinde gelmiştir. İşte bu realite, yazının eksenini oluşturan Hattat Hayreddin Maraşî özelinde vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Anadolu, Dulkadir, Osmanlı, Maraş, Amasya, Hat Sanatı, Hayreddin Maraşî.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Güzel Sanatlar Bölümü. E-posta; alikoc@ksu.edu.tr

SUMMARY

Among Dulkadir Principality and Ottoman State, the relations that to appear in the historical process mostly were investigated political and military aspects. Acted of the necessity of evaluation this connections, Calligrapher Hayreddin Maraşı that concerning to be not found more information, have been studied to proposed for he agenda. Hayreddin Maraşı lived Dulkadir Principality period in Maras and Ottoman Empire period in Amasya he made secretary of Ottoman Sultan II. Murat in Amasya. Also he was hodja of Calligrapher Sheikh Hamdullah who has made the most valuable the art of writing on earth the art of Ottoman Calligraphy. On account of he contributed important to bring in the tradition of the art of the Turkish Calligraphy and especially, he came to the fore with being a hodja. Naturally, among of some governments in the 14 th century medieval Anatolia, social, artistic and cultural relations with it has come as a result of political and military relations. Here's the reality, to emphasized the case of Calligrapher Hayreddin Maraşı that make up the axis of the article.

Key words: Anatolian, Dulkadir, Ottoman, Maras, Amasya, Line Art, Hayreddin Maras.

1.Giriş.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu sultanlarından Alp Arslan'ın, Bizans İmparatorlarından Romanos Diogenes'i Malazgirt'te 1071 yılında yenmesiyle Türkler Anadolu'da kendi varlıklarını hissettirmeye başladılar. Malazgirt'ten 14 sene sonra (1085) ise Maraş Türk memleketi olur ve 1337'ye kadar toplam 252 yıl Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresinde kalır. Maraş bu dönemde, bazı zamanlarda Haçlılar ve Memlukluların eline geçse de çoğunlukla Anadolu Selçuklularının yönetimindedir. Orta Asya'dan gelip Anadolu'ya yerleşen Türklerin bu süreçte sanat alanında yaptıkları çalışmalara bakıldığında, eski coğrafyalarına duyarsız kalamadıkları, yeni coğrafyalarını dikkate aldıkları ve İslam kültüründen faydalandıkları görülür. Bu çerçevede içerisinde, Anadolu Selçuklu Sanatı, Türk (Asya), yerel Anadolu (Rum) ile İslam Kültürü olmak üzere en az üç kaynağa dayanır ve 'Selçuklu Türevi' olarak adlandırılır.¹ Anadolu Selçuklularında görülen bu etkileşim, başlangıçta biri Türk, diğeri İslam Kültürü olan iki ayaklı ya da iki ayrı kaynaktan gelen bileşke (sentez) ile

¹ Selçuk Mülayim, Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s.33.

oluşur. Ancak daha sonra Anadolu'ya gelip yerleşen Türkler için üçüncü bir kaynak, bir ayak daha ortaya çıkar. Bu nedenle Anadolu'daki Türk Sanatı giderek üçlü bir bileşkeye dönüşür.² Bu sentezde, özellikle Orta Asya Türk, İran, Irak ve Suriye bölgesi İslam sanatı öğeleri, Anadolu'da daha önce mevcut olan yerli Bizans ve Ermeni mirası ile karışmış, bunun yanı sıra orijinal denemelerle büyük yenilikler sunulmuştur.³ Bu ifadelerde 'Selçuklu Türevi' ya da 'Anadolu Sentezi'⁴ olarak adlandırılan Ortaçağ Türk Sanatı geleneğinin, hangi kaynaklardan beslenerek, nasıl meydana geldiği tespit edilmektedir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, başka sanatlardan alınan unsurlar, yerli yerinde kullanıldığı ve yeni bir anlayışla ele alınıp yoğrulduğu takdirde yeni lezzetler, yeni güzellikler ortaya çıkmaktadır.⁵ Şu halde Anadolu'da gelişip büyüyen Türk Sanatı için, sanatın kendi muhtevasında var olan 'başkalaşım'⁶ olgusunun fazlasıyla yaşandığını söylemek mümkündür. Türk Sanatı, sanatta başkalaşımı gerçekleştirirken, çevresinde olan başka sanat öğelerinden kayıtsız şartsız faydalanmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra, Beylikler Dönemi başlar ve bu süreç esnasında, Maraş ve çevresinde de Dulkadir Beyliği kurulur. Dulkadirliiler o dönem Anadolu'sunda kimi kısa, kimi uzun süreli olan ve yirmiden fazla kurulan beyliklerden, en uzun ömürlülerinden biri olarak tarihe geçer. 1337 ile 1522 yılları arasında toplam 185 yıl varlığını sürdüren, Dulkadir Beyliği'nin 1522 yılında yıkılması neticesinde, Maraş ve civarındaki yerler Osmanlı Devleti yönetimine katılır. Dulkadir Beyliği tarih sahnesinde bulunduğu 185 yıllık zaman diliminde, siyasi ve askeri bakımdan güçlü olan yönetimler arasında var olma mücadelesi yapar. Dulkadirliiler çevrelerinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu, Akkoyunlular (Safevi), Memluklu Devleti, Eretna Devleti, Kadı Burhanettin Ahmet Devleti, Ramazanoğulları Beyliği ve Karamanoğulları Beyliği¹ ile bazen

² Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.244.

³ Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisi ve El Sanatları, Türkiye İş Bank. Kültür Yayınları, Ankara 1992, s.3.

⁴ Turan, a. g. e., s.244.

⁵ Nusret Çam, İslam'da Sanat Sanat'ta İslam, Akçağ Yayınevi, Ankara 1999, s. 94-95.

⁶ Ali Koç, 'Sanat ve Başkalaşım', Genç Adım Dergisi, Kahramanmaraş 2001, sayı 15, s.3.

¹ H. Basri Karadeniz, 'Dulkadir Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış', Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ankara 1996, sayı 104, s.131-157.

karşı karşıya gelir, bazen de bir araya gelerek ortak işler yaparlar. Hatta Dulkadirliiler, kendilerinin geldiği yer olan Suriye taraflarındaki Memluklu Devleti ve o dönemin en büyük siyasi gücü Osmanlı İmparatorluğu ile akrabalık boyutuna varan ilişkilere girerler.²

Osmanlı ile Dulkadirli arasında siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan ilişkilerin -fazlaca gündeme getirilmemesine rağmen- sanat alanındaki yansımaları da vardır. Tam bu noktada, Beylikler (Dulkadirli) Devri sanat ortamının, Osmanlı sanat ortamı ile olan ilişkileri gündeme gelmektedir. Genel anlamda Beylikler Döneminin sanatsal faaliyetleri için, 'Anadolu Selçuklularının devamı' şeklinde bir görüş hâkimdir. Bu dönemde Anadolu Beyliklerinin tamamının amacı Anadolu Selçuklu Devletini ihya ederek, bu topraklarda Türk birliğini yeniden kurmaktır. Bu yüzden varisi oldukları devletin sanatına sahip çıkmak da bu beyliklerin ortak ideali olur. Dulkadir Beyliği'nin de diğer beylikler gibi buldukları bölgede aynı ideal peşinde koştukları söylenebilir.³ Dolayısıyla tüm bu bilinenler ışığında, Anadolu Selçuklu Sanatını 'geleneğin başlangıcı', Beylikler Dönemi Sanatını 'geleneğin bağlayıcısı' ve Osmanlı Sanatını da 'geleneğin zirvesi' olarak görmemiz gerekmektedir. 'Başlangıç' ve 'zirve' arasında 'bağlayıcılık' görevi ile kendine yer bulan Beylikler Devri Sanatının özellikle kitap sanatları (minyatür, hat, tezhip, ebru...) alanı, sanat çevrelerince, çok fazla değerlendirilememiştir. Geleneksel Türk El sanatlarından, kitap sanatlarının Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerine ait kısımlarının değerlendirilememesi sebepleri arasında; var olanlara ulaşamama, bir kısmının tahrip olması ve bir bölümünün de yurt dışına kaçırılmış olması vardır. Bu yüzden, o dönem sanat anlayışları çoğunlukla mimari açıdan ele alınmış ve Ortaçağ Türk Sanatı literatürü bu minval üzere ilerlemiştir. Söz konusu gerçekler etrafında, var olan zorluklara rağmen, Dulkadirli Beyliği ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemini yaşamış olan Hat sanatçısı Hayreddin Maraşî'yi gündeme getirmeye çalışacağız.

² Faruk Söylemez, 'Osmanlı-Dulkadirli Siyasi ve Sosyal Münasebetleri', Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ankara 2002, sayı 138, s.195.

³ Hamza Gündoğdu, Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, Ankara 1986, s. 113.

2. Hayreddin Maraşî ve Maraş.

Hayreddin Maraşî Dulkadir Beyliği Döneminde Maraş'ta doğmuştur. Var olan bilgilere göre Dulkadir Beylerinden Sadaka Bey (1395–1399) veya Nasreddin Mehmet Bey (1399–1442) dönemlerinde, 1395 ile 1405 yılları arasında doğmuş olma ihtimali vardır.

Babası bazı kaynaklarda, Hasan Bin Ali¹, bazı kaynaklarda Hatip² olarak geçmektedir. Hayreddin Maraşî'nin farklı yerlerde ve kaynaklarda 'görülen' imza, lakap ve isimleri şunlardır; Hızır,³ Hayreddin,⁴ Hayreddin Hızır El Meraşi,⁵ Hattatı Meşhur Hayruddin El Maraşi,¹ Hayr-i Din,² Halil Bin Hasan Çelebi,³ Hayreddin Halil Maraşi,⁴ Hayreddin Halil Çelebi,⁵ Maraşlı Muhammet Hayrettin,⁶ Hayreddini Meraşi,⁷ ve Hayreddin Maraşî.⁸ Hayreddin Maraşî'nin babasının ismi olan 'Hatip'ten yola çıkılarak, günümüz Maraş'ında bulunan 'Hatip' soyadlı ailelerle bağlantı kurulmaya çalışılması,⁹ doğruluğu kesin olarak bilinmediği için, iyi niyetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

¹ Muhittin Serin, Hattat Şeyh Hamdullah, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1992, s. 17; Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi, Tuhfei Hattatin, Türk Tarih Encümeni Yay., Devlet Matbaası, (nşr. Mahmud Kemal İnal) İstanbul 1928, s. 199; Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yasar, Amasya Tarihi, İstanbul 1917, c. 9, s. 499–500.

² Mehmet Arifi Paşa, 'Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları Hükümeti', Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, İstanbul 1913, (Çev. Selim Kaya, Yaşar Alparslan, Mehmet Karataş, Serdar Yakar (ed.), Dulkadir Beyliği Araştırmaları I, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008, s. 58.)

³ Mehmet Arifi Paşa, a. g. e., s. 58.

⁴ Mehmet Arifi Paşa, a. g. e., s. 58

⁵ Mehmet Arifi Paşa, a. g. e., s. 58

¹ Mehmet Arifi Paşa, a. g. e., s. 58

² Cemil Çiftçi, Maraş'lı Şairler Yazarlar Âlimler, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 132.

³ Serin, a. g. e., s. 17.

⁴ Serin, a. g. e., s. 17.

⁵ Serin, a. g. e., s. 17.

⁶ Şevket Rado, Türk Hattatları, Yayın Matbaacılık, İstanbul 1984, s. 282.

⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1953, s. 40.

⁸ Muhittin Serin, TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17, s. 57.

⁹ Lütfi Alıcı, Halili Maraşi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010, s. 9. (Yaşar Alparslan'ın Takdim yazısı.)

Doğumundan gençlik yıllarına kadar Maraş'ta yaşadığı¹⁰ anlaşılan Hayreddin Maraşî'nin bu zamanı Dulkadir Beylerinden Nasreddin Mehmet Bey (1399–1442) dönemine rastlar. Nasreddin Mehmet Bey iktidarının ilk yıllarında Timur Devletinin hükümdarı Timur(1370–1405) ile gergin bir süreç yaşar. Daha sonra, Osmanlı Devleti padişahlarından Yıldırım Bayezid'in Nasreddin Mehmet Bey'i Dulkadirli Beyliği'nin başına geçirmesi ile tarihte Dulkadirli-Osmanlı ilişkileri başlar.¹¹ Yıldırım Bayezid'in oğlu I. Mehmed'i (Çelebi Mehmet, 1413–1421) Nasreddin Mehmed Bey'in kızı Emine Hatun ile 1413 yılında¹² evlendirmesiyle dostluk münasebetleri akrabalık bağlarına yükseltilmiş olur.¹³ Sonraki yıllarda Dulkadirli Beyliği ile Osmanlı Devleti arasında akrabalık boyutuna çıkan bu yakınlaşmalar, Hayreddin Maraşî'nin Maraş'tan, Osmanlı'nın şehzade yetiştirdiği kent olan Amasya'ya gitmesine ya da gönderilmesine vesile olacaktır. Burada Hayreddin Maraşî'nin Maraş'tan Amasya'ya gidişini, kişisel bir tercih olarak değil de, iyi anlaşılan iki iktidarın (Dulkadirli-Osmanlı) kendi aralarında yaşanan sanatsal ve kültürel ilişkilerinin, sonucu şeklinde algılamak daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Hayreddin Maraşî eğitim görmek amacıyla Maraş'tan Amasya'ya Dulkadir Beylerinden Nasreddin Mehmet Bey döneminde -tahmini olarak 1420'li yıllarda- gönderilmiştir. Osmanlılar açısından Hayreddin Maraşî'nin Amasya'ya gönderilme zamanı, ya Çelebi Mehmet'in hükümdarlığının son yılına (1421), ya da II. Murad'ın padişah olmasının başlangıcına (1422) tekabül etmektedir. Hayreddin Maraşî için, Osmanlılarda şehzade yetiştirilen kent Amasya'nın eğitim görecek yer olarak tercih edilme sebepleri arasında, bu şehrin o dönem Anadolu'sunda en iyi ilim, sanat ve kültür kurumlarını bünyesinde barındırıyor olması yatmaktadır. Ayrıca o dönemin güçlü iktidarları (Osmanlı Devleti, Timur Devleti, Memlûklular v.b.) çevrelerinde bulunan potansiyel sanat ve kültür etkinliklerini, kendi potalarında toplamak amacındaydılar.

¹⁰ Muhittin Serin, TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17, s. 57.

¹¹ Faruk Söylemez, a.g. m. s.179.

¹² Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.41.

¹³ Faruk Söylemez, a.g. m, s.180.

3. Hayreddin Maraşî ve Amasya.

Eğitim için 1420'li yıllarda Amasya'ya gelmiş olması gereken Hayreddin Maraşî, bu Osmanlı kentinde geniş bir hat sanatı çevresi ile karşılaşmıştır. Önce Hattat Sufi Yahya Çelebi ile Hattat Sinanüddin Yusuf Çelebi'den hat sanatının çeşitlerini (hutut-ı mütenevvia) öğrenmiştir.¹ Daha sonra Amasya'da o dönemin en güçlü hattatı olan Edirneli Yahya Sufi (? - 1477)'den 'aklam-ı sitte' de denilen en önemli altı yazı çeşidini (Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhanî, Tevkii, Rikaa) çalışarak (meşkederek) diploma (icazet) almıştır.² 18. Yüzyılda Osmanlı Döneminin önemli ilim adamlarından Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi(1718–1788)'nin Osmanlı Dönemi (Türk, İrani, Arap) hat sanatçılarının 1787 yılına kadar gelmiş olanların biyografilerini¹ yazdığı 'Tuhfe-i Hattatin' isimli kitabında Abdullah Sayrafî (? - 1345)'yi Hayreddin Maraşî'nin hocası olarak göstermiştir. Fakat 1345'li yıllarda öldüğü bilinen Abdullah Sayrafî'nin 1400'lü yıllar civarında doğan Hayreddin Maraşî'ye hat sanatı hocalığı yapmasının mümkün olmadığı² anlaşılmaktadır. Ayrıca bu bilgiye bağlı olarak Şevket Rado (1913–1988) 1984 yılında çıkan 'Türk Hattatları' isimli kitabına hazırladığı 'Hattatlar Silsilesi'nde de Maraşlı Muhammed Hayrettin'in hocası olarak Abdullah Sayrafî'yi gösterme³ yanlışlığına düşmüştür.

Hayreddin Maraşî hat sanatında eğitimini tamamlamış, diplomalı bir hattat olarak Amasya'da divan kâtipliği ve hat sanatı hocalığı yapmıştır. Osmanlı padişahı II. Murat'ın oğullarından biri olan Şehzade Alaaddin Ali 1442 ile 1443 yılları arasında kısa bir süre Amasya Valiliği yapmıştır. Hayreddin Maraşî ise bu dönemde Şehzade Alaaddin Ali'nin Divan Kâtibi olarak görev yapmıştır.⁴ II. Murat'ın padişahlığı sırasında çıkan saltanat kavgası uğruna, Amasya Valisi olan Şehzade Alaaddin Ali'nin 1443 yılının 6. ayında öldürülmesi sonrasında⁵ Hayreddin

¹ Serin , a. g. e., s. 17.

² Muhittin Serin, TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17, s. 57.

¹ Rado, a. g. e., s. 282.

² Muhittin Serin, TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17, s. 57.

³ Rado, a. g. e., s. 282.

⁴ Serin , a. g. e., s. 17.

⁵ Anthony Dolphin Alderson, Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı, çev. Şerafettin Severcan, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 64.

Maraşî'nin divan kâtipliği görevi de sona ermiştir. Maraş'tan Amasya'ya geliş zamanına ve buradaki eğitim sürecine bakıldığında, Hayreddin Maraşî'nin bu divan kâtipliği işini 40'lı yaşlarda yaptığı anlaşılmaktadır.

Hattat Hayreddin Maraşî 1443'ten 1471 yılındaki ölümüne kadar hat sanatı hocalığı yapmıştır.⁶ Amasya'da yaklaşık olarak 30 yıl hat sanatı eğitimi veren Hayreddin Maraşî'nin en önemli öğrencisi, Osmanlı hat sanatı geleneğine çok önemli yenilikler getiren, kendisi yazı yazarken, Osmanlı padişahı II. Bayezid'in divitini (hokka) tuttuğu Hattat Şeyh Hamdullah (1429–1519)'tır. Diğer önemli öğrencileri ise Hattat Muhyiddin Kösec (? - 1505), Hattat Mir Tacî (? -1485) ve Hattat Seyyid İbrahim² (1440–1529)'dir. Hayredin Maraşî Amasya'ya gelmeden önce bu ilim kentinde, hat sanatı geleneğine ilk kez 'Türk' damgasını vuran Yakut Mustasımi (? – 1298) ekolü ve sonraki yıllarda Abdullah Sayrafî (? – 1345) ile devam eden, hat sanatı ortamı zaten vardı. Hayreddin Maraşî Amasya'da böyle bir ortama geldikten sonra, kendi öğrencileri ve özellikle en önemli öğrencisi Şeyh Hamdullah'ın yetiştirdiği hattatlarla; hat, sadece yazı olmaktan çıkarılmış ve akabinde 'sanat' haline dönüşmesi sağlanmıştır. Bu yüzden sonraki yıllarda, "Kur'an Mekke'de indi, Kahire'de okundu ve İstanbul'da yazıldı"³ sözü söylenmeye başlamıştır. Amasya'daki bu oluşum döneminde, aynı zamanda Şeyh Hamdullah'ın dayısı olan Celaleddin Amasi, Hayreddin Maraşî ile birlikte Hattat Sufî Yahya Çelebi'den hat sanatı dersi almıştır.⁴ Yine bu zamanda Amasya'da Hayreddin Maraşî'nin çağdaşları olarak, Şeyh Hamdullah'ın babası Mustafa Dede, Bağdadizade Abdullah Çelebi (? - 1434)⁵, Esedullah Kirmani ve Ali Bin Yahya⁶ isimleri görülmektedir.

Uzun yıllar Amasya'da yaşayan ve öğrenci yetiştiren Hayreddin Maraşî'nin sanat bağlamında kendi akraba çevresini de etkilediği görülmektedir. Buna göre Hayreddin Maraşî'nin, yaş olarak kendisinden küçük olduğu anlaşılan müzehhip (tezhip sanatçısı) bir kardeşi ile hattat

⁶ Serin , a. g. e., s. 17.

¹ Ayverdi, a. g. e., s. 49.

² Serin , a. g. e., s. 17-23.

³ Muammer Ülker, Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Türkiye İş Bank. Kültür Yay., Ankara 1987, s.327.

⁴ Serin, a. g. e., s. 17.

⁵ Serin , a. g. e., s. 15.

⁶ Ülker , a. g. e., s. 313.

bir oğlu vardır. Mehmet Arifi Paşa'nın, 1913 yılında, 'Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları' başlıklı yazısı içinde, Diyarbakırlı Ali Emiri Efendi (1857–1924)'den aktardığı Hayreddin Maraşî ile ilgili bölümünde, söz konusu bu akraba sanatçılardan bahsedilmektedir. Yazılanlara göre, Dulkadirli Beylerinden Alaüddevle Bey (1479–1515), 1494 yılında Maraş'ta bulunan Ulu Cami'nin kütüphanesine el yazması bir Kur'anı Kerim vakfetmiştir. 1488 yılında hazırlanan bu kitabın hattatı 'Şemsüddin Muhammed Bin Evliya Bin Süleyman Ed Dulkadiri', müzehhibi ise Hayreddin Maraşî'nin kardeşi 'Halil bin Hatip El Maraşî' olarak belirtilmektedir. Yazıya ve yazarın yaşadığı döneme bakılarak Ali Emiri Efendi'nin bu kitabı Maraş'ta -1900 ile 1920 yılları arasında- görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yazar bu kitap için, hüsnü hat ve tezhip sanatı açısından 'çok enfes bir eser' kaydını düşmektedir. Yine bu yazıya göre, Ali Emiri Efendi, Hayreddin Maraşî'nin oğullarından 'Yusuf' adında bir kişinin 1544 tarihli bir kitabını gördüğünü anlatmaktadır ki; bunu İstanbul kütüphanelerinden birinde görmüş olmalıdır. Verilen bilgilere göre de bu kitabın künyesinde (ketebe) Hayreddin Maraşî'nin hattat olan oğlunun adı şu şekilde geçmektedir; 'Yusuf Bin Kâtip Bin Hatip El Amasi'.⁴²¹ Bu ifadeler bağlamında, Dulkadiroğulları'ndan olduğu anlaşılan 'Muhammed Şemsüddin' adlı bir hattatla da karşılaşmaktayız. Şu halde Hayreddin Maraşî'nin bu sanatı öğrencilerinin yanı sıra, kendi akrabalarına da yansıttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Amasya'da yaşamasına rağmen Maraş'la ve Dulkadirli'lerle olan bağlantısını koparmamıştır. Çünkü müzehhip kardeşi Halil bin Hatip El Maraşî, Dulkadirli'lerden olduğu anlaşılan bir hattatla birlikte, yıllar sonra Dulkadirli Beyi Alaüddevle için, Kur'an kitabı hazırlamıştır.

4. Hocalığı ve Sanatı.

Hayreddin Maraşî'nin Maraş (Dulkadirli) ve Amasya (Osmanlı) süreçlerini anlattıktan sonra hocalığını ve bu sanata olan katkılarının hangi safhalarda gerçekleştiğini belirlemeye çalışalım. Her şeyden önce hat sanatını öğrendiği ve öğrettiği yer olan Amasya'nın Anadolu Selçuklu Dönemi ve sonrasında (Beylikler ve Osmanlı) Türk sanat ve kültürünün gelişmesine katkı yapan en önemli merkezlerden biri olduğu kaydedilmelidir. Güzel yazı (Hat sanatı) öğrenme zevk ve geleneğinin Amasya'da yayılmasında ilk fetih yıllarında ve daha sonra Türkistan ve

¹ Mehmet Arifi Paşa, a. g. e., s. 58-59.

diğer kültür merkezlerinden Amasya'ya gelerek yerleşen hattatların önemli rolleri olmuştur.² Amasya'ya gelen bu hattatlara, aynı zamanda Hayreddin Maraşî'nin hocası, Edirne'den gelen Edirneli Yahya Sufi, Bağdat'tan gelen Bağdadizade Abdullah Çelebi, Maraş'tan gelen Hayreddin Maraşî ve Buhara kökenli Şeyh Hamdullah örnek olarak gösterilebilir.

Hattat Hayreddin Maraşî Amasya'da yetişen hattatlar arasında, bazı kaynaklara¹ göre Anadolu'nun yedi büyük üstadı (Esatize-i Rum) arasında gösterilmektedir. Buna göre hat sanatında Anadolu'nun yedi büyük hocası şunlardır; 1- Hayreddin Maraşî, 2- Celaleddin Amasi, 3- Hattat Şeyh Hamdullah, 4- Abdullah Amasi, 5- Muhyiddin Amasi, 6- Cemaleddin Amasi, 7- Mustafa Dede. Bu grup içerisinde yer alan Hayreddin Maraşî ve Celaleddin Amasi kendi etraflarında okul oluşturarak hattatlar yetiştirdiler. Bu iki hat üstadı etrafında toplanan hattatlar Osmanlı Hat Ekolünün doğuşunda çok önemli rol oynadılar. Celaleddin Amasi'nin

kendine ait çok özel bir anlayışı vardı, ancak Hayreddin Maraşî'nin okulundan yetişen Hattat Şeyh Hamdullah ve onun öğrencileri Türk Hat sanatının hakim gücü oldular.² Ekrem Hakkı Ayverdi(1899–1984), 'Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı' adlı kitabında Hattat Şeyh Hamdullah'ı anlatırken, Hayreddin Maraşî ile ilgili olarak şu önemli tespitleri yapmıştır; "Bütün menbalar Şeyhin ilk üstadının Hayreddin-i Mer'aşî olduğunda müttefiktirler. Son asırlarda yazısını görmediğimiz, müzelerde bir yazısını bulamadığımız bu üstadın Şeyh üzerindeki tesirini ölçmeye imkân yoktur. Şu muhakkak ki Cenab-ı Hakkın verdiği deha hazinesi tecelli âleminde de bir kıvılcıma muhtaçtı. Hayreddin-i Mer'aşî'de herhalde tutuşturmasını bilenlerdendi; menkulat (nakledilenler) da bu merkezdedir."³ Hayreddin Maraşî iyi bir hat hocasıdır, ancak öğrencisi Şeyh Hamdullah ise kendi alanında adeta, Leonardo da Vinci(1452–1519) konumundadır. Şeyh Hamdullah (1429–1519) kendi zamanında yaşayan bu dahi İtalyan Rönesans ressamının 'Ustasını geçemeyen çırağın Allah

² Serin , a. g. e., s. 14.

¹<http://www.medineweb.net/İslam-sanatları-tarihi-t18372.html> adresine 01.02.2011 tarihinde erişildi.

² Serin , a. g. e., s. 17.

³ Ayverdi , a. g. e., s. 27.

belasını versin' sözünü sanki duymuş gibidir. Mehmet Arifi Paşa'nın, 1913 yılında, 'Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları' başlıklı yazısında, Diyarbakırlı Ali Emiri Efendi'den aktardığı Hayreddin Maraşî ile ilgili bölümünde, onun hocalığı konusunda da önemli bir vurgu yapmıştır. Bu ifadelerde, Hayreddin Maraşî'den önce yaşamış, Amasyalı bir hattat olan Abdullah Sayrafi (? -1345) İran hat sanatı geleneğinin; öğrencisi Şeyh Hamdullah ise Anadolu (Rum) hat sanatı geleneğinin iki şanlı hocası olarak anlatıldıktan sonra, bu iki büyük hattat arasındaki bağlantıyı -sanatsal başkalaşım anlamında- sağlayan kişinin, hocaların hocası (üstazı esatize) ünvanına sahip Hayreddin Maraşî olduğu anlatılmıştır.¹ Türk hat sanatı geleneğinde, 1442 yılından itibaren öğrencilere verilmeye başlanan hat icazetnamelerinde, Yakut Mustasımi'den başlayarak devam eden hattatlar silsilesi yazılırken, Hayreddin Maraşî Şeyh Hamdullah'ın hocası olarak; '...ve pirimiz Hamdullah el maruf bi ibni şeyhil Amasiyyü hazretlerinden anlar dahi Hayreddin Maraşî 'den...'² şeklinde zikrolunmuştur.

Hayreddin Maraşî 'nin sanatı konusunda ne yazık ki şu ana kadar herhangi bir yazı örneğine ulaşılamadığı için, değerlendirme yapmak zordur. Bu konuda ancak, kendi hocaları veya çağdaşlarından, özellikle yazı örneği bulunanlardan yararlanarak bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ayrıca burada, Hayreddin Maraşî'nin şu ana kadar bazı ilim adamları ve araştırmacılar tarafından 'görülen' yazılarını belirtmek durumundayız. Bu bağlamda 18. yüzyılın Osmanlı Dönemi ilim adamlarından Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi, 1780'li yıllarda yazdığı anlaşılan 'Tuhfe-i Hattatin' adlı kitabında Hayreddin Maraşî'nin 1470 tarihli bir yazısını gördüğünü kaydetmiştir.³ Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi, 'Silsiletül Hattatin' adlı risalesinde de eserlerini görmüş olduğu hattatları, diğerlerinden ayırmak için ayrı bir rakam silsilesi kullanarak Hayreddin Maraşî'yi 33 (otuzüç)'te göstermiştir. Bu bilgiler Osmanlı dönemi ilim adamlarından, aslen İran kökenli, Mirza Habib Efendi'nin (1835-1894) İstanbul'da 1888 yılında yayınladığı 'Hat ve Hattatan' adlı kitabında anlatılmıştır.¹ Ayrıca Mirza

¹ Mehmet Arifi Paşa, a. g. e., s. 58-59.

² Bilal Sezer, 'Erzurum'da Ahmet Vefik Efendi'ye Verilen Hat İcazetnamesi', Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, Erzurum 2009, sayı 16, s. 11.

³ Muhittin Serin, TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17, s. 57.

¹ Süleyman Kınılı, Hat ve Hattatan'da Osmanlı Hattatları, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 54-56.

Habib Efendi bu kitabında, Hayreddin Maraşî hakkında kısa bilgi verirken, 'ma'ruftur' tabirini kullanarak, onun bilinen ve tanınan bir hattat olduğunu vurgulamıştır.² Amasyalı tarihçi Abdizade Hüseyin Hüsameddin Yasar (1869–1939) Hayreddin Maraşî'ye ait 'Halil Bin Hasan' ve 'Hayreddin Halil Maraşî' imzalı yazılarını gördüğünü belirtmiştir.³ Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver(1898–1986) ise Ekrem Hakkı Ayverdi'ye verdiği bilgiye göre; 1951 yılının Şubat ayında Mısır'a yaptığı gezi esnasında, burada bulunan Şerif Sabri Paşa Sarayı Müzesi'nde 'Hayreddin Maraşî' imzalı bir kıta gördüğünü bildirmiştir.⁴

5. Değerlendirme ve Sonuç.

Ortaçağ Türk tarihsel sürecinde birbirleriyle yakın temasta bulunan küçüklü büyüklü yönetimleri, sadece siyasi, ekonomik ve sosyal yönlerden incelemek yeterli değildir. Mutlak surette, bu iktidarlar arasında yaşanan sanatsal ilişkileri de araştırmak gerekmektedir. Bu bağlamda Dulkadirli ve Osmanlı arasında yaşanmış olan sanatsal ilişkileri, önemli fakat az bilinen bir sanatçı nezdinde irdeleyerek, üzeri kapalı kalmış konuları, kısmen de olsa açmaya çalıştık. Anadolu'da Ortaçağda (13.-14.yy.) Dulkadirli ve Osmanlı arasında siyasi ve sosyal yönlerden başlayan yakınlaşmalar, beraberinde sanatsal ilişkileri de getirmiştir. Dulkadirli Beyliği bu dönemde çevresindeki bazı iktidarlardan, özellikle güçlülerıyla olan siyasi ilişkilerinde, uyumlu bir görüntü sergilemiştir. Bunun için gerektiğinde, 'siyasi evlilik' yöntemi kullanılarak, hadise akrabalık boyutuna bile taşınmıştır. Dulkadirli Beyliği, sanatsal etkinlikler itibarıyla, kendinden önce bu toprakların hâkimi durumundaki Anadolu Selçuklularının devamı olmaya çalışmıştır. Osmanlılar ise siyasi yükselişlerinin yanı sıra, sanatsal anlamda da bölgenin lideri olma amacını gütmüşlerdir.

Ortaçağ Anadolu'sunda güçlü olan devletlerin, sadece siyasi ve ekonomik çalışmalar yapmakla kalmadıkları, aynı zamanda sanata ve sanatçılara da çok değer verdikleri bilinmektedir. Güçlü hükümdarlıklar devletlerinin gücünü hem kendi insanlarına, hem de diğer yabancı milletlere gösterme hevesindeydiler. Dolayısıyla bu iş için en çok destek alacakları yerin sanatsal çalışmalar olduğunu da biliyorlardı. O

² Kınılı, a.g.e. s. 83.

³ Muhittin Serin, TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17, s. 57.

⁴ Ayverdi, a. g. e., s. 27.

dönemlerde devletin prestiji bakımından arz ettiği önem sebebiyle sanatçılar, savaşların en değerli ganimetleri arasında sayılmaktadır. Bu sebeple, zafer kazanan bir lider, hemen o ülkede ne kadar büyük sanatkâr varsa kendi başkentine götürmektedir.¹ Mesela o dönemin güçlü Türk hükümdarlarından Timur, İmparatorluğun başkenti Semerkand'ı dünyanın en asil ve en mükemmel şehri yapmak için, kazandığı topraklardaki en usta sanatkârları buraya göndermiştir.² Bunlara göre, siyaseten güçlü Osmanlı yönetimi, kendi prestijini yüceltmek ve daha iyi şehzade yetiştirmek için, iyi münasebetler içinde olduğu, akrabası Dulkadirlilerden genç sanatçı adaylarını (Hayreddin Maraşî v.b. gençler) Amasya'ya getirmiş olmalıdır. Ya da, Hayreddin Maraşî siyasi bir yakınlaşmanın sonucu olarak, eğitim amacıyla Dulkadir Beyliği'nden Osmanlı ülkesine gönderilmiş olabilir. Her halükarda, Hayreddin Maraşî, kendisine verilen rolü başarıyla uygulamıştır. Kendi varlığıyla Dulkadirli - Osmanlı arasında 'köprü insan'³ vazifesi görürken, sanatıyla da, Anadolu Selçuklu ile Osmanlı arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. Anadolu Selçuklu döneminin hat sanatındaki önemli temsilcileri, Yakut Mustasımi (? – 1298) ve Abdullah Sayrafi (? – 1345)'den aldığı bayrağı, kendi öğrencilerine yansıtarak, Osmanlı hat sanatının zirve isimlerinden biri olan Şeyh Hamdullah'ın doğmasına vesile olmuştur. Hayreddin Maraşî bu 'köprü' vazifeleri yanında, elbette hat sanatı hocalığıyla ön plana çıkan bir isimdir. Türk hat sanatı tarihinde, Hayreddin Maraşî kadar, hocalığı önemsenen bir başka hattat olmasa gerek. Ayrıca bu hat sanatı hocalığı sayesinde, akrabaları ile hemşerilerini de etkilemiş ve neticesinde, oğlunun hattat(Yusuf Bin Kâtip Bin Hatip El Amasi), kardeşinin müzehhip(Halil bin Hatip El Maraşî) ve Dulkadirli memleketinden birinin de hattat (Şemsüddin Muhammed Bin Evliya Bin Süleyman Ed Dulkadiri) olarak yetişmesini sağlamıştır.

Hayreddin Maraşî'nin yukarıda da belirtildiği üzere, henüz eserlerine ulaşamamıştır. Sadece bazı sanat adamlarınca, onun farklı yerlerde 'görülen' yazıları bilinmektedir. Bu 'görülen'ler itibariyle, Hayreddin Maraşî'nin Amasya, Kahire ve İstanbul'da; bazı kütüphanelerde ve müzelerde yazıları vardır. Kaydedilen bilgilere göre;

¹ Çam, a.g.e., s.151.

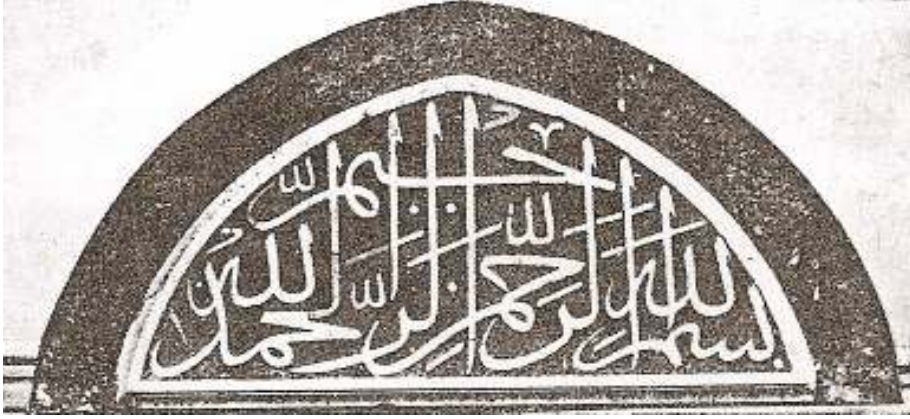
² Çam, a.g.e., s.151; Klaviyo, Timur Devrinde Semerkanda Seyehat (Çev. Ö.Rıza Doğrul), İstanbul 1975, s.167.

³ Mehmet Zeki Kuşoğlu, Gelenekten Geleceğe Köprü İnsanlar, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul 2006,s.11.

Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi 1780'li yıllarda İstanbul kütüphanelerinde, Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi 1920'li yıllarda –tahminen- Amasya kütüphanelerinde, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ise 1951 yılında Kahire'de bir müzede Hayreddin Maraşî'ye ait yazıları görmüşlerdir. Ayrıca 1900 ile 1920'li yıllar arasında Diyarbakırlı Ali Emiri tarafından, Hayreddin Maraşî'nin yakın çevresinde yetişmiş akraba ve hemşeri sanatçılarca yapılan eserlerin 'görülüş' olması da olayın bir başka boyutudur. Bunlar haricinde ise, Maraş ve özellikle Amasya'da kendi sanatını icra ettiği dönemde (1430–1471) yapılmış olan mimari eserler üzerinde, Hayreddin Maraşî'ye ait yazı örnekleri ortaya çıkabilir. Hayreddin Maraşî'ye ait bu ve benzeri yazı örnekleri bulunana kadar, fikir oluşturması açısından yazının sonuna, hocası Edirneli Yahya Sufi ile kendi çağdaşlarından Abdullah Amasi (1436 – 1518), Esedullah Kirmani ve Ali Bin Yahya'ya ait birer adet yazı örneği konulmuştur. Ayrıca, Maraş'tan yetişen bir sanatkar olan Hayreddin Maraşî'ye saygı çerçevesinde, günümüz Maraş'ında onun yetiştirdiği öğrencilerin izinden giden, Hattat Arif Yücel tarafından yazılmış bir 'Hayreddin El-Maraşî' tasarımı da (istif) bu yazıya eklenmiştir.

Yukarıda bahsolunan kendi çağdaşlarının, söz konusu yazıları incelendiği zaman; Hayreddin Maraşî'nin Beylikler (Dulkadirli) dönemi ile Osmanlı dönemini yaşamış bir sanatçı olduğu anlaşılacaktır. Bu durum adeta, Beylikler Dönemi sanatının bir 'geçiş dönemi sanatı olduğu' gibi, Hayreddin Maraşî'nin de bir 'geçiş dönemi sanatçısı' olduğu gerçeğini ortaya çıkaracaktır. Buradan hareketle Hayreddin Maraşî'nin hat hocalığı haricinde, sanatla ilgili öne çıkan bir yönü şu ana kadar tespit edilemediği için, sanatı hakkında 'kendi döneminin özelliklerine bağlı çalışmaları içermektedir' diyebiliriz.

ÖRNEK YAZILAR

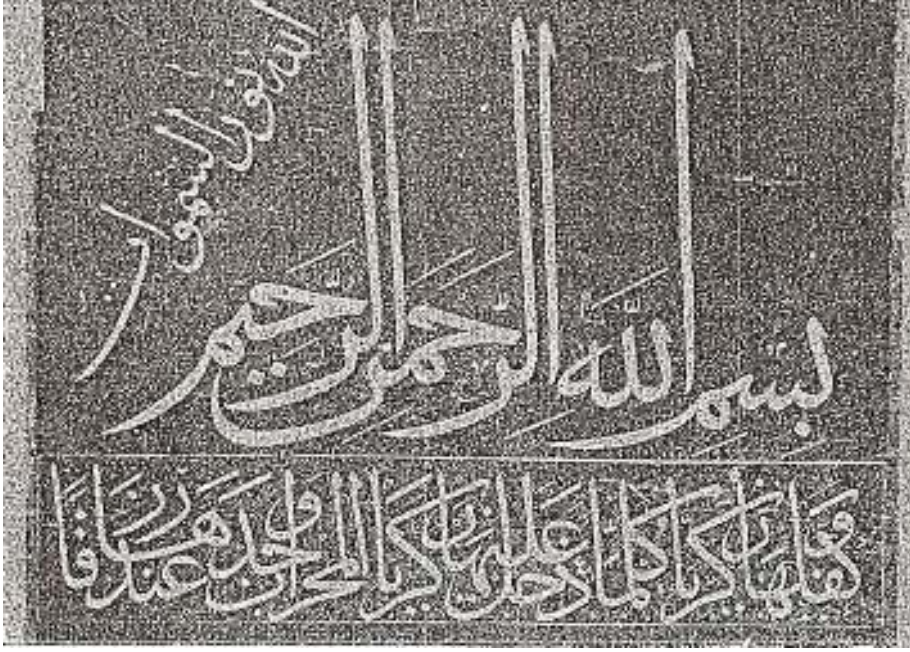
1-Hayreddin Maraşî'nin Hocası Edirneli Yahya Sofî'nin Yazısı.

2- Hayreddin Maraşî'nin çağdaşı Abdullah Aması'nın Yazısı. (E. H. Ayverdi Kolek.).

3- Hayreddin Maraşî'nin çağdaşı Ali Bin Yahya Sofî'nin Yazısı.

4- Hayreddin Maraşî'nin çağdaşı Esedullah Kirmani'nin Yazısı.
(Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu).

5- Günümüz Hattatlarından Arif Yücel tarafından yazılmış (istif edilmiş) 'Hayreddin El-Maraşî' Yazısı.

KAYNAKÇA

ALDERSON, Anthony Dolphin., Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı, çev. Şerafettin Severcan, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

ALICI, Lütfi., Halili Maraşı Divançe ve Etvarı Seba, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2010.

ALPARSLAN, Yaşar -KARATAŞ, Mehmet -YAKAR, Serdar (ed.), Dulkadir Beyliği Araştırmaları I, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı., Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı, İstanbul Matbaası, İstanbul 1953.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı., Türklerde Yazı Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

BOYDAŞ, Nihat., Talik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.

ÇAM, Nusret., İslam'da Sanat Sanat'ta İslam, Akçağ Yayınevi, Ankara 1999.

ÇİFTÇİ, Cemil., Maraş'lı Şairler Yazarlar Âlimler, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

ERSOY, Ayla., Türk Tezhip Sanatı, Akbank Yayınları, İstanbul 1998.

GÖKHAN, İlyas -KAYA, Selim., İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2008.

GÜNDOĞDU, Hamza., Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal., Son Hattatlar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

KARADENİZ, H. Basri., 'Dulkadir Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış', Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ankara 1996, sayı 104.

KINLI, Süleyman., Hat ve Hattatan'da Osmanlı Hattatları, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danş. Dr. Uğur Derman), İstanbul 2007.

KOÇ, Ali., 'Sanat ve Başkalaşım', Genç Adım Dergisi, Kahramanmaraş 2001, sayı 15.

KUŞOĞLU, Mehmet Zeki., Gelenekten Geleceğe Köprü İnsanlar, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul 2006.

MÜLAYİM, Selçuk., Değişimin Tanıkları Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.

ÖNEY, Gönül., Anadolu Selçuklu Mimarisi ve El Sanatları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.

ÖZÖNDER, Hasan., 'Türk El Sanatlarında Kahramanmaraş'ın Yeri', Madalyalı Tek Şehir Kahramanmaraş Dergisi, Kahramanmaraş 1993, sayı 10.

RADO, Şevket., Türk Hattatları 15. Yüzyıldan Günümüze Kadar Gelmiş Ünlü Hattatların Hayatları ve Yazılarından Örnekler, Yayın Matbaacılık, İstanbul 1984.

SERİN, Muhittin., Hattat Şeyh Hamdullah, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1992.

-----., Hat Sanatımız, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1982.

-----., TDVİA, TDV Yayını, İstanbul 1998, c. 17.

SEZER, Bilal., 'Erzurum'da Ahmet Vefik Efendi'ye Verilen Hat İcazetnamesi', Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, Erzurum 2009, sayı 16.

SÖYLEMEZ, Faruk., 'Osmanlı-Dulkadirli Siyasi ve Sosyal Münasebetleri', Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ankara 2002, sayı 138.

TURAN, Şerafettin., Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

ÜLKER, Muammer., Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987.

-----., Geleneksel Türk Sanatları Hat Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

YASAR, Abdizade Hüseyin Hüsamedddin., Amasya Tarihi I Mukaddime, sad. Ali Yılmaz Mehmet Akkuş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1986.

YİNANÇ, Refet., Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

YİNANÇ, Refet – ELİBÜYÜK, Mesut., Maraş Tahrir Defteri Cilt I-II, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1988.

**DURKADİR BEYLİĞİNİ OLUŞTURAN TÜRKMEN
BOYLARI VE CERİD TÜRKMENLERİ**

Uzm. Serdar YAKAR*

ÖZET:

Tarihte Dulkadir Beyliği adı ile bilinen ve merkezi Maraş-Elbistan olan Dulkadiroğulları Oğuz'un Bozok koluna bağlı Türkmen boylarından oluşmuş bir topluluktur. Dulkadiroğullarını oluşturan Bozok Türkmen boyları tek tek sayılsa uzun bir liste oluşur.

Bu Türkmen boyları içerisinde Avşarlar, Tecirliler ve Ceridler en çok bilinenleridir.

Çalışmamızda Dulkadiri oluşturan Türkmen boyları hakkında genel bir bilgi verilmekle birlikte özellikle Cerid Türkmenleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler; Oğuz, Türkmen, Bozok, Dulkadir, Avşar, Cerid.

SUMMARY:

Known as Dulkadir Principality in the history and centre Maras-Elbistan, connected Bozok branch of the Dulkadiroğulları Oghuz Turkmen' heights is a community. The Bozok Turkmen tribes which make up the Dulkadiroğulları can make a long list if it counted one by

* Kamu Yönetimi Uzmanı, Araştırmacı-yazar, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü. E-posta; serdaryakar@hotmail.com

one.Avsarlar,Tecirliler and Ceridler are the most known within these Turkmen tribes. The Turkmen tribes that make up the present general information about Dulkadir while still together, especially in a way that will rely on detailed Cerid Turkmen.

Keywords: Oğuz, Türkmen, Bozok, Dulkadir, Avşar, Cerid.

Oğuz'un 24 boyundan irili ufaklı 7000'e yakın oymak, aşiret ve cemaat oluşturan Türkmenler Anadolu'da üç kıtaya hükmeden güçlü ve büyük devletler kurmuşlardır. Bu oymaklardan biri olan Cerid aşireti Dulkadiroğulları Beyliğinin içerisinde yer alarak çok geniş bir alana yayılmışsa da ana unsur Maraş ve (Kilikya) Çukurova bölgesinde kalmıştır.

Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen Türkmen topluluklarının oluşturduğu Dulkadir Beyliği Maraş – Elbistan merkez olmak üzere ikiyüz yıla yakın bir süre bu topraklarda hüküm sürmüştür.

Adı üzerine Dulkadir, Zülkadir, Zulgadir, Tolgadır gibi çeşitli tartışmalar var ise de Arifi Paşa⁽¹⁾ doğrusunun Dulkadir olduğunu beyan eder.

Dulkadir Beyliği üzerine en geniş araştırmayı yapan Prof. Dr. Refet Yinanç⁽²⁾ da aynı görüştedir.

Arifi Paşa'nın belirttiğine göre bu beyliği oluşturan Türkmen boyları Dulkadir nâmında bir boy beyinin öncülüğünde bir araya gelirler. Yazın otunda suyunda bolluk ve havasında son derece sağlamlık olan Elbistan, Adıyaman, Malatya ve Harput yaylalarında vakit geçirip kışın kar düşmeyen ve ara sıra düşse bile düşmesiyle kalkması bir olan Meraş altında yani düzünde kışlarlar idi.

Dulkadir Bey'in 1310-1311'de vefatının ardından oğlu Zeyneddin Karaca Bey bağlı boyların başına geçer. Zeyneddin Karaca Bey'in beyliğini kabullenen Türkmen aşiretleri Oğuzların Bozok koluna mensup olup sayısı 22'yi bulan oymaktan oluşmaktadır.

⁽¹⁾ Anifi Paşa; Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti, (2011) Ukde Kitaplığı, K.Maraş, sh. 20.

⁽²⁾ Yinanç, Prof. Dr. Refet; Dulkadir Beyliği, (1989), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, sh. 6.

XIV. yüzyılda Bozok'a bağlı şecaat ve cesaretleriyle tanınmış⁽¹⁾ Dulkadiroğulları beyliği içerisinde yer alan Türkmen oymaklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Cerid (1525/26 tarihli tapu defterinde 54 oba (cemaat) oldukları zikredilmektedir.⁽²⁾ (Bazı obaları: Bayır-Cerid, Kara-Hasanlı, Oruç Gazilü, Mamalu.)

2-Anamaslı, öbür adı Karacalı (Bazı obaları: Yazır, Sevinçlü, Oruç-Beğlü, Ulaşlı, Urçanlı, Kazancılu, Söylemezli, Yol-Basanlı, Kara Haytalı.)

3-Dokuz, öbür adı Bişanlı (Bazı obaları: Karkın, Karamanlı, Kürd Mihmadlı, Avcı, Demrek, Hacılar, Neccarlı, Dokuz-Koyunlu, Bazlamaçlı, Kara Göncülü.)

4-Küreciler

5-Peçenek

6-Kavurgalı

7-Elçi

8-Döngellü veya Döngelölü

9-Yuvalı

10-Küşne

11-Tekelü

12-Varsak

13-Ağça-Koyunlu (En önemli obaları: Çalışlı, Musa Hacılı, Musacalı, Kozanlı, Hamidlü)

14-Eymir

15-Çimelü

16-Kızıllı

17-İmanlı-Afşarı

18-Çağıranlı

19-Avcı

20-Gündeşli

⁽¹⁾ Uzunçarşılı, İ. Hakkı; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, (1984) Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, sh. 169.

⁽²⁾ Yurtsever, Cezmi; Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi, (1983) Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık Koll. Şti., İstanbul, sh. 103.

21-Tecirlü

22-Eşkinciler (Bazı obaları: Dede Karkın, Karaca Ahmetlü, Süli Şeyhlü.)

Dulkadiroğulları içerisinde yukarıda zikredilen oymakların yanısıra Kadirli bölgesinde yaşayan Varsak, Demircülü, Karamanlu, Selmanlu, Zakirlü, Kavurgalu, Geçlik ve Eşkinciler de Dulkadirli sayılmaktaydı.

Kaynakların belirttiğine göre Dulkadir Beyliği, hudutları Hatay'ın Amik Ovası'ndan başlayan, Frenklerin Doğu Kilikya diye tabir ettikleri Dört Yol, Karsı Zülkadriye – Kadirli, Kozan – Haçin – Saimbeyli, Maraş, Göksun, Andırın, Elbistan'dan Asbuzi -Eski Malatya- ve Hısn-ı Mansur diye bilinen Adıyaman vilayetini içerisine alan geniş bir toprak bütünlüğüne sahip, Osmanlı hanedanı ile akraba olan koskoca bir devlettir.⁽¹⁾

Anadolu'daki Türkmen boylarının en büyüklerinden biri olan Ceridoğulları, bir buçuk asır öncesine kadar göçebe hayatını devam ettirmiş, Anadolu'nun hangi köşesi hangi mevsimde hoşuna gitmişse orayı mesken tutmuş dolayısıyla da tüm Anadolu'ya yayılmış, hatta Suriye ve İran topraklarını yurt edinmiş durumdadır. Genelde Çukurova bölgesinde varlık göstermiş olan Ceridoğulları, Dulkadir beyliğini oluşturan ana unsurlardan birisidir. Oğuzların Bozok koluna bağlı Bayat boyu içerisinde yer alan ve Dulkadirli'yle yaşayan Ceridoğulları'nın bir kısmı da Bozulus içerisinde yer almıştır.⁽²⁾

İslam aleminin güç kaybettiği yıllar olan X. ve XI. yüzyıllarda Oğuz Türklerinin İslamla kaynaşması İslamın da yeniden güç kazanmasına neden olmuştur. Göçebe bir hayat süren Türkmen oymakları kısa sürede Anadolu'ya yayılmış, Suriye ve Filistin'e dayanmıştır. Türkmen savaşçılar karşısında Bizans orduları geri çekilirken, Türkmen oymakları da bu bölgelere yerleşmiş ama göçebe kültürünü de terketmemiştir.

Bu Türkmen oymaklarından biri olan Kayı'lar koca bir imparatorluğun filizi olurken tıpkı Kayı gibi Oğuzların Bozok kolundan olan Cerid Türkmenleri de özellikle Çukurova bölgesinde Dulkadir beyliğinin içerisinde yer alarak savaşçı kimliğini korumuş, zaman zaman Osmanlı'ya baş kaldırmış, Kilikya Ermeni Devleti'nin başının belası

⁽¹⁾ Bayazıt, Bekir Sami; Kahramanmaraş'ta Bayazitoğulları, (1998) Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, sh 16.

⁽²⁾ Büyük Larousse; Ceridler, (1986) İstanbul, Cilt 5, sh. 2279.

olmuştur. Bu göçebe hayat XVIII. yüzyıl ortalarına kadar sürmüş ve Ceridoğulları'nın ana kolu Çukurova'da olmak üzere, Suriye, İran, Halep, Kırşehir, Çorum, Ankara, Rakka gibi bir çok yöreye yayılmışlardır.

Anadolu'da yaşayan Türkmen oymaklarından olan Avşar'ın meşhur ozanı Dadaloğlu "Hakkımızda devlet etmiş fermanı / Ferman Padişahın dağlar bizimdir" diyerek Türkmenlerin hayat felsefesini özetleyivermiştir.

Binlerce yıllık tarihleri boyunca hiçbir mekanı kalıcı yurt olarak kabul etmeyen Türkmen oymakları at sırtında hep göç halinde bulunmuş hiçbir yerde uzun süreli barınmamıştır. Dadaloğlu'nun özetlediği hayat felsefeleri onların zaman zaman asi olarak ilan edilmelerine, devlet güçlerince takibata uğramalarına, sürgün edilmelerine ve hatta katledilmelerine dahi sebep teşkil etmiştir.

Binlerce yıllık kültür birikimi ile XVI. yüzyılda Çukurova'yı kışlak olarak seçen, yaz aylarında ise Binboğa dağları ve Uzunyayla'ya kadar uzanan Ceridoğulları bu bölgede nam salmış, ad almıştı.

Türkmen aşiretlerinin yaylaya çıkması yasaklanınca yazın sıcağını Çukurova'da sivri sinekler içerisinde geçiren Dadaloğlu şu türküyü söylemekten kendini alamaz:

Göründü de Hemite'nin kalesi
Hiç gitmiyor aşiretin belası
Yıkılıp Yarsuvat viran kalası
Bu yıllık da burda kalsın elimiz

Eser garbisi de adamı yakar
İçilmez suları yosunlu kokar
Yatılmaz gecesi mucuğu çokar
Sehillemiş açılmıyor gülümüz

Gün burnuna İmeli'den inerdik
Sallanır da Saçaklı'ya konardık
Şöhret için yiğit ata binerdik
Çakmaklı tüfekti bizim zorumuz

Devemiz gelirdi tülülü, bazı
Tülünün sesi de bülbül avazlı
Aşığımız vardı kucağı sazlı
Bahşişina cömert idi elimiz

Melik Ejder evliyalara yatağı
Ahır Dağı yaylamızın eteği
Bayazıtlı elimizin tutağı
Cihan Köprüsü'nden bağılı yolumuz

Arabistan atlarına binerdik
Al kabutu al kendire atardık
Her birimiz bir orduya yeterdik
Alışkan tüfektî bizim zorumuz

Kavruk'a varınca semah dönerdik
Genişleyip Suçatı'na konardık
Ha deyince bin gök atlı binerdik
Mertlik köprüsünden geçer yolumuz

Karadik'ten öte Harnı'nın düzü
Oturmuş beyler de ediyor sözü
Fettahlı Beyleri (yok) kim'edek nazı
Enden enden kırık bizim kolumuz

Der Dadalı'm der de bu sitem yeter
Yaylaya çıkınca gukkular öter
Kız, gelin kalmadı hep hasta yatar
Döğüşerek ölemedik birimiz

Aşiretler arasında yaşanan ve zaman zaman bir katliamı andıran silahlı çatışmalar bazen çok küçük sebeplerle kıvılcım alır bazen de kız alıp vermeden çıkabilirdi. Bir aşiretin diğeri bir aşiretten istediği kıızı

vermedikleri zaman kıza talip olan aşiretin kızı zorla kaçırmaları aşiretlerin örf ve adetlerinde normal sayılmakta idi. Bu tür durumlarda kız tarafı olan aşiret karşı tarafa düşman kesilir ve er geç bu iki aşiret arasında silahlı çatışma yaşanır. Halk ozanları bu tür olayları türkü yaparak günümüze dek yaşatılmasını sağlamışlardır. Cerid aşireti ile Mursaloğulları arasında yaşanan böyle bir olay Kul Yusuf'un türküsünde şu şekilde anlatılır:

“Sineği pek çok Nezib’e varmayın
Pusu vardır Şarlangana girmeyin
Mursaloğlu kız isterse vermeyin
Koklatmayın kimseye Gülü Cerid’in”

Türkmen aşiretleri içerisinde kavgacı olarak bilinen Ceridliler'in Avşarlarla olan kavgaları da meşhurdur. Avşar ozanı Dadaloğlu bu kavgalardan birini bir türküsünde şöyle dile getiriyor:

Dadaloğlu:
– Gel edek kavgayı etme bahane
Kavganın derneği olmaz şahana
Susundan ölsende girme Cihan'a
Örkleme atını koruma doğru.

Cerid Beyi:
– Gel edek kavgayı etme bahane
Karganın derneği nasıl olur şahana
Malcıyım olmaz, girmesem Cihan'a
Akan suyu takım etmek niyetim.

Dadaloğlu:
– Ceridoğlu bu sözünü tutmazsan
Benim sözlerime riayet etmezsen
Eğer dönüp sen Kırım'a gitmezsen
Çeviririm yönünü geriye doğru.

Cerid Beyi:

– Altmış bin piyade doksan bin atlı
Çakmaklı tüfenkler yalım barutlu
Önde Bozdoğan artta Ceridli
Çöl ovada bir harp etmek niyetim.

Dadaloğlu ile ilgili derlemelerin tamamında yer alan bu hikaye yüzyıllarca halk arasında söylenegelmiş ve günümüze dek ulaşmıştır.

Avşar'larla Cerid'ler arasında bu tür kavgalar o kadar çoktur ki anlatmakla bitmez.

Yine bir tarihte Kozanoğulları Avşarlarla bir olup Rakka'dan göç ederek Çukurova'ya yerleşen Cerid'leri Çukurova'dan atmak için harekete geçerler. Kararlaştırılan günde Avşarlar Ceridlere saldırır. Ancak Kozanoğlu sözünden dönerek savaşa katılmaz. Dadaloğlu bu dönekliğe kızarak şu türküyü okur:

Yiğit olan yiğit dönmez sözünden
Sözünün üstünde dur Kozanoğlu
Yiğit ıkrarında katı sayılır
Yiğitliğin hak'kın ver Kozanoğlu

Namert kulsun dünkü sözde durmazsan
Kötü kulsun ileriye varmazsan
Ben vururum, sen Cerid'e vurmazsan
Bari beş, on atlı ver Kozanoğlu

Cerid sardı çöl ovayı, bayırı
Dölek yüzü Zıngarlık'ın çayırı
Ho diyenin hoyuk kadar hayırı
Gel gitme yerinde dur Kozanoğlu

Davlumbazlar koygun vurdu havayı
Koç yiğitler Hakk'a etsin duayı

Cerid'e vermeyek Çukurova'yı
Bura kan dökecek yer Kozanoğlu

Dadaloğlu'm der ki, aslım nereli
Bizde ölen şehit, gazi yaralı
Haydin aslanlarım, haydin ileri
Seyret kavgayı da gör Kozanoğlu⁽¹⁾

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sürdürülen iskan politikaları genelde etkili olmuş ve konar-göçer yaşam tarzını sürdüren Türkmen oymaklarının ekserisi yerleşik hayata geçmişse de bazı bölgelerdeki Türkmen aşiretlerini yerleştirmek mümkün olmamıştır. Çukurova ve Gavur Dağları da bu yerlerden biridir. Avşar'ın meşhur ozanı Dadaloğlu şiirlerinde konuyu sık sık işleyerek mecburi iskana karşı gelmiş, Türkmen boylarının mücadelesini sazı ile dillendirmiştir.

İlgıt ılgıt seher yeli esiyor
Gâvur Dağları'nın başı dumanlı
Gönül binmiş aşk atına, aşıyor
Bire beyler, cünunluğun zaman mı

Aşağıdan iskân evi gelince
Sarıp ta gül benzimiz solunca
Malım, mülküm, seyfi gözlüm kalınca
Kaypak Osmanlılar, size aman mı

Aşağıdan iskân evi geliyor
Bezirgânlar koç yiğide gülüyor
Kitabın dediği günler oluyor
Yoksa devir döndü, âhir zaman mı

Aşağıda akça çığın ötünce
Katar başı, mayaların sökünce

⁽¹⁾ Özdemir, Ahmet Z.; A.g.e., sh 215.

Şahtan ferman Türkmen ili göçünce
Daha da hey, Osmanlı'ya aman mı

Dadaloğlu'm sevdası var başımda
Gündüz hayalimde, gece düşümde
Alışkan tüfekte dağlar başında
Azrail'den başkasına koman mı

Osmanlı'ya sitem dolu bu şiirin ardından Türkmenlerin
kahramanlıkları da başka bir şiire konu olur.

Bir vuruşta düşmanların ikiye
Yarın aslanlarım derdi Apalak
Serden geçin yaraları yarayla
Sarın aslanlarım derdi Apalak

Haleb'in Anteb'in soyun keserim
Cehd edersem Elbistan'ı basarım
Bağdat kapısına kilit asarım
Varın aslanlarım derdi Apalak

Hersinen mi geldin hey beyin oğlu
Zannettin Hasan'ın kolları bağlı
On beş oğlun vardı başları tuğlu
Yürün aslanlarım derdi Apalak

Ordu geldi karşımıza düzüldü
Alnımıza kara yazı yazıldı
Yekbıyık vuruldu ordu bozuldu
Kırın aslanlarım derdi Apalak

Dadaloğlu'm söylemezdin hileyi
Alişanlı beyi buldu belâyı

Vurup da düşürdü Halit Köle'yi
Vurun aslanlarım derdi Apalak

Dadaloğlu bir başka şiirinde ise iskan politikası sonucu Türkmenlerin düze inmeleri ile boşalan yaylaları anlatır:

İp kalmadı salıncağa takacak
İt kalmadı Binboğa'ya çıkacak
İskân mıdır başımıza kakacak
Arkasından yetişiyor sağları

Bire Memicioğlu'm unutma bunu
Lorşun benim derdin hanıya Hunu⁽¹⁾
Unuttun mu kuzum geçen günleri
Yalman kalpak geyer idi beyleri

Yalanları gerçeklere kattınız
Kumaş diye çulunuzu sattınız
Avşarların aleyhine attınız
Unuttun mu gök kır atlı ağ'ları (ağaları)

Koca Payas bu oyunu çok gördü
Yedi dağ üstüne ordusun kurdu
Yavuz Sultan Selim korkup da verdi
Bey baban zorundan aldı tuğları

Ahırdağı'ndan da kara beyazın
Bir yazın ağlattı bir de bu güzün
Karbeyaz'ı alırsak Şam'acak bizim
Şam'a kadar gider ulu dağları

⁽¹⁾ Afşin'in birer köyü iken; Lorşun, Altunelma, Hunu da Arıtış adını alarak belde oldular.

Emmim Hacı Osman böyle söyledi
Altı Türkmen beyi, Avşar yediydi
Firenk barutlu da Macar tüfekli
Ölen öldü, hesap edin sağları

Aşık Dadaloğlu doğruyu sever
Her zaman koyağa mazı mı yağar
Adamın aslanı Avşar'dan doğar
Yine yapar al çarpılı evleri.⁽¹⁾

Dadaloğlu hem kendi döneminin hem de kendinden önce yaşamış olayların aktarıcısıdır. Sazı ve sözü ile bey toplantılarına neşe katmış, Avşar'ın önüne düşüp kılıç çalmış, at oynatmış olan bu yiğit Türkmen Ozanı ile ilgili birçok yazılı kaynak mevcuttur. Ozanın ikinci eşi Ceridli Ağ Gelindir.

Oturmuş Ağ gelin taşın üstüne
Taramış zülfünü kaşın üstüne
Bir selam geldi de başım üstüne
Alırım kız seni komam ellere⁽²⁾

Ağ gelin için söylenen bu türkü konar-göçerler arasında sık söylenen ve sevilen bir türküdür. Evini barkını bırakıp diyar diyar gezen Dadaloğlu'nun annesinin de Cerid Türkmeni olduğu belirtilmektedir.⁽³⁾

Başbakanlık Arşiv belgeleri ışığında Cerid aşiretinin yaşadıkları yerleri ve aldıkları farklı isimleri şu şekilde sayabiliriz:

Cerid, Ceridi, Ceridler diye bilinen Cerid Türkmeni, Maraş Eyaletleri, Adana Eyaleti, Bozok (Yozgat) civarı, Nevşehir, Çukurova, Rakka, Aksaray, Sivas, Çorum, Kayseri, Aydın, Kütahya, İçel, Alâiye, Diyarbakir, Malatya, Niğde sancakları, Sorkun Kazası, Karaman Eyaleti,

⁽¹⁾ Yağcı, Öner; Dadaloğlu Yaşamı ve Bütün Şiirleri, (1996) Gün Yayıncılık, İstanbul, sh 245.

⁽²⁾ Özdemir, Ahmet Z.; A.g.e., sh 301.

⁽³⁾ Atılğan, Mehmet; Çukurova'dan Kaman'a Dadaloğlu, (2001) Kaman Belediyesi Yayını, Kırşehir, sh. 40.

Ankara Haymana Kazası, Hama Sancağı, Keskin Kazası, Uşak Kazası, Yüreğir Kazası, Aydın Sevâhili, Şam Eyaleti, Manavgat, Saruhan Sancağı, Burdur Kazası, Doğanhisarı Kazası, Güzelhisar Kazası, Isparta Kazaları vs.⁽¹⁾ gibi geniş bir alana yayılmıştır.

Bu geniş coğrafyada bulunduğu yere göre farklı isimler alan Cerid Türkmenlerinin aldığı isme göre yaşadıkları yerleri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Saçlı Ceridi*; Halep, Aydın, Nevşehir Sivas bölgesinde,
Turanlı Ceridi; Alaşehir, Kula, Adala, Eşme Kazalarında,
Bozanlı Ceridi; Siverek Sancağı, Ruha (Urfa), Trablus-u Şam civarı, Rakka, Mardin, Edremit Kazasında,
İzmir nam-ı diğer Ceridi; Diyarbekir Eyaletinde,
Karalar Ceridi; Kilis, Meraş, Adana, Zülkadiriye Kazâsı, Kınık, Ayaş, Bürendi Kazaları, Çukurova, Tarsus ve Sis Sancaklarında,
Bozatlı Ceridi; Aydın, Meraş Sancakları, Kayseriye Sancağı, Ordu Kazası, Şarki Sancağı, Kırkkilise Kazası (Vize Sancağı), Uşak Kazasında,
Cerid Bayırı; Meraş Sancağında,
Cerid Bayram; İçel Sancağında,
Cerid Çakallısı; Bozok civarı, Zülkadiriye Kazasında,
Cerid Uzlu Cemaati; Bozok Eyaletinde,
Cerid Yörüğü; Meraş, Zülkadiriye Kazasında,
Çağlayan Ceridi; Meraş Eyaletinde,
Çakallı Ceridi; Meraş, Çukurova, Hama ve Humus Sancakları, Kavak Kazasında
Dağ Evi Ceridi; Adana, Meraş Eyaletleri, Zülkadiriye Kazasında
Diğer Bayır Ceridi; Meraş Sancağı, Zülkadiriye Kazasında,
Esranlı Ceridi; Boyâbât Kazasında,
Hacı Ceridi; Rakka Eyaletinde,
İfraz Ceridi; Adana Ovası (Saruhan Sancağı), Sivas Eyaleti, Boğazlıyan Kazasında,
İnallı Ceridi; Meraş Eyaleti, Yeni İl Kazası (Sivas Sancağında),
Kabaklarçı (Nâm-ı diğer Cerid); Halep, Meraş, Rakka Eyaletleri, Kusun Kazası (Tarsus Sancağı),

⁽¹⁾ Türkay, Cevdet; A.g.e., sh. 234.

Karahasanlu Ceridi; Zülkadiriye Kazası, Kınık Kazası, Hezargrad Kazası (Niğbolu Sancağı), Selanik Sancağı, Ürgüp Kazası, Elbistan Kazası, Haymana Kazası, Kozluca Kazası (Silistre Sancağı), Tire Kazası, Adana, Tarsus, Sis, Erzurum, Niğbolu, Meraş, Niğde, Rakka, Denizli Kazası, Sinop Kazasında,

Karahüseyinlü Ceridi; Ulaş Kazası (Tarsus Sancağı), Tarsus, Adana, Meraş ve İçel Sancakları, Ürgüp Kazasında,

Kızıklı Ceridi; Kars-1 Zülkadiriye Kazası, Meraş, Adana ve Sivas Eyaletlerinde,

Kömürcü Ceridi; Gülnar Nahiyesi (İçel Sancağı), Mut Kazaları, Adana, Tarsus, Sis ve İçel Sancaklarında,

Kuşcu Ceridi; Aydın, Saruhan, Ayıntap, Meraş Eyaletinde,

Oruçgazili Ceridi; Meraş Eyaletinde,

Reallı Ceridi; Meraş Eyaletinde,

Sahil Ceridi; Yeni İl Kazası, Bozok, Meraş ve Halep Eyaletlerinde,

Sakallu Ceridi; Yüreğir ve Kınık Kazaları, Adana, Kars-1 Meraş, Rakka, Hama, Humus, Zülkadiriye Kazası, Kıbrıs Ceziresi, Çukurova, Ezine Kazası (Biga Sancağı), Ereğli ve Eski İl Kazalarında,

Sanduklu Ceridi; Aksaray, Kırşehir, Çorum, Karahisâr-1 Sahip Sancakları, Ermenek Kazası (Niğde Sancağı), Hısn-1 Keyf Sancağı (Diyarbakir Eyaleti), Gedos Kazası (Kütahya Sancağı), Nevşehir Kazası, Diyarbakir Eyaletinde,

Saruinallu Ceridi; Yeni İl ve Meraş Eyaletinde,

Selsüpür Ceridi; Rakka, Diyarbakir, Kırşehir, Bozok, Sivas, Karaman, Aydın, Ankara, Keskin Kazası, Çiçekdağı Kazası, Bursa Kazası, Yeni İl Kazası, Dinek Kazasında,

Silsüpür Ceridi; Sivas, Adana, Rakka, Kırşehir, Havran Ovası (Halep Eyaleti), Keskin Kazasında,

Şarkîpâre Ceridi; Sivas, Adana, Yeni İl, Eşme Kazası, Zile Kazası, Keskin Kazasında,

Şeyhler Ceridi; Yeni İl Kazası, Halep Eyaletinde,

Yumaklu Ceridi; Meraş Sancağında,

Zeyniler Ceridi; Meraş Eyaleti, Karahisar-1 Şarkî Sancağı, Güzelhisar Kazası, (Aydın Sancağı), Çeşme Kazasında iskan edilmiştir.

Yukarıda sayılan Cerid oymaklarının yanısıra; Zülkadiriye Kazası, Adana ve Rakka'da iskan edilen *Azizlü Oymağı*, Sokullu Ceridindedir. İçel Sancağı, Larende Kazası (Konya Sancağında) iskan edilen *Kuşçuoğulları Oymağı* Cerid aşiretindedir. Edirne, Tatarpazarı, İçel, Meraş, Adana, Sis, Rakka, Gelibolu, Sivas, Silivri, Uşak vs. de iskan edilen *Tatarlı Oymağı* Sokullu Ceridindedir. Meraş, Adana, Tarsus, Alaiye, Diyarbakir, Rakka, Haleb, Sis, Mardin, Zile, Isparta vs. de iskan edilen *Kılılı Oymağı* da Cerid aşiretindedir.

Anadolu, Kıbrıs, Suriye ve hatta İran'a kadar yayılan bu Cerid oymakları dağınık bir şekilde iskan edilmiş olduklarından kendi adları ile anılan köy ve kasaba oluşturmakta zorlanmışlardır. Ancak büyük gruplar halinde yerleştiklerinde buldukları yere kendi isimlerini verebilmişlerdir. Bu şekilde büyük gruplar halinde yerleşilen yerlerden Çağlayan Cerid, Yumaklı Cerid ve Küçük Cerid Kahramanmaraş sınırları içerisinde yer almaktadır. Adana Aladağ ilçesinde Ceridler Bucağı, Afyon Dinar İlçesinde Cerid yaylası, Artvin Şavsat ilçesinde Ceriddüzü, Çorum Seydam Bucağında Cerid Köyü, Gaziantep Şehitkamil ilçesinde Ceridyeniyapan köyü, İzmir Kiraz ilçesinde Ceridler köyü, Malatya Kuluncak'ta Ceridbelen köyü, Sivas İmranlı ilçesinde Cerid köyü, Aksaray Acıpınar Bucağında Cerid köyü, Karaman Merkez'de Cerid köyü, Kırıkkale Keskin'de Ceridmüminli köyü, Cerid kale köyü ve Cerid obası, Kilis Merkez'de Ceridler köyü halen var olan ve Cerid adını yerleşim yerine veren Cerid Türkmenleridir. Bunların yanısıra Oymak reislerinin adı veya farklı adlar verilen Cerid köylerinin ise varlığı bilinmekle birlikte sayısı hakkında bugüne kadar derli toplu bir çalışma yapılmamıştır.

Prof. Dr. Faruk Sümer'in "Ceridler" adlı makalesinde ise farklı köy isimleri verilmektedir.⁽¹⁾ Sümer'in belirttiğine göre; Kırşehir'in Çebişli, Bebli, Kızıl Osmanlı, Ayvalı, Kel İsmail, İğdeli, Göçbeyli ve Hamid köyü; Ankara Keskin kazasının, Cerid Kale, Cin Ali, Barak, Seyfli, Tokazlı, Çamıratmaz, Cerid Mumlusu ve Beşler köyü; Çukurova Ceyhan kazası dahilinde ise, Tatarlı, Altı Göz, Bekirli, Azizli, Veysiye, İmran, Hamdilli, Değirmendere, İseli, Hürü Uşağı, Ceyhan Bekirli (öteki adı Kazıkçı Bekirli), Alma Galü, Yolak ve Mustafa Beyli Cerid köyleridir.

Cerid ve diğer Türkmen köylerinin bu denli dağınık olması ve onlara farklı adlar verilmesi de bir politikanın sonucudur. Selçuklu

⁽¹⁾ Sümer, Faruk; Ceridler, (1988) Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı 24, sh. 8.

Sultanı Sencer zamanında devlet bürokrasisinin kendilerine yabancılaştığını ve kendilerini hor gördüğünü hisseden Türkmen Aşiretleri çeşitli olayları bahane ederek ayaklanmışlar ve Sultan Sencer'i iki yıl süre ile yanlarında alıkoymayı başarmışlardı.⁽²⁾ Tarihe "Büyük Oğuz Ayaklanması" olarak geçen bu olaydan sonra hem Selçuklular Hem de Osmanlılar iskan konusunda ince bir siyaset takip etmişlerdir. Hatta bir dönem devlet buyruğu ile "Aşiret ismiyle anılan köy ve mahalle kurulması yasaklanmıştır."⁽³⁾

Kahramanmaraş merkezde çok sayıda Cerid Türkmeni var olup bir dernek çatısı altında toplanmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Çağlayancerit ilçemiz de Cerid Türkmenlerinin bölgedeki merkezi ve dağılma noktasıdır. Adı ilçe olmakla birlikte koca bir köy olmaktan da maalesef kurtulamamıştır.

⁽²⁾ Sarıkaya, M. Saffet; Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı, 2003, Ötüken Neşriyat, İstanbul, sh. 21.

⁽³⁾ Yurtsever, Cezmi; A.g.e., sh 215.

KAYNAKÇA

ATALAY, Besim. 1973. Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Dizerkonca Matbaası, İstanbul.

ATILGAN, Mehmet. 2001. Çukurova'dan Kaman'a Dadaloğlu, Kaman Belediyesi yayını, Kırşehir.

ARİFİ Paşa. 2011. Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükûmeti, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş.

BAYAZIT, Bekir Sami. 1989. 1865-1866 Kürt-Dağı, Cebel'i Bereket Kozanoğlu'ları İsyanı ve Güneydeki Aşiretlerin İskanları, Kültür Eğitim Tesisleri, Antakya.

BAYAZIT, Bekir Sami. 1998. Kahramanmaraş'ta Bayazıdoğulları, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

BÜYÜK LAROUSSE. 1986. Milliyet Yayınları, İstanbul.

CEVDET PAŞA, Ahmed. 1980. Maruzat, Çağrı Yayınları, İstanbul.

CEVDET PAŞA, Ahmed. 1991. Tezakir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

HALAÇOĞLU, Yusuf. 1991. XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

MİRZAOĞLU, F. Gülay. 1994. Çukurova'da Yaşayan Cerid Türkmenleri'nde Halk Hikayeciliği ve Halk Hikayeleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

MİRZAOĞLU, F. Gülay. 2003. Çukurova Bozlağı, Binboğa Yayınları, Ankara.

ORHONLU, Cengiz. 1987. Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, Eren Yayıncılık, İstanbul.

ÖZDEMİR, Ahmet Z. 1985. Avşarlar ve Dadaloğlu, Dayanışma Yayınları, Ankara.

REFİK, Ahmet. 1989. Anadolu'da Türk Aşiretleri, Enderun Kitabevi, İstanbul.

SARIKAYA, Mehmet Saffet. 2003. Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

SÜMER, Faruk. 1963. Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara.

SÜMER, Faruk. 1976. Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Selçuklu Tarih ve Medeniyetleri Enstitüsü Yayını, Ankara.

SÜMER, Faruk. 1985. Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.

SÜMER, Faruk. 1988. Ceridler, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 24, İstanbul.

SÜMER, Faruk. 1999. Tarihleri – Boy Teşkilatı Destanları Oğuzlar (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı. 1984. Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

TÜRKAY, Cevdet. 2001. Oymak Aşiret ve Cemaatler, İşaret Yayınları, İstanbul.

YAĞCI, Öner. 1996. Dadaloğlu Yaşamı ve Bütün Şiirleri, Gün Yayıncılık, İstanbul.

YALMAN, Ali Rıza. 2000. Cenup'ta Türkmen Oymakları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

YİNANÇ, Refet. 1989. Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

YURTSEVER, Cezmi. 1983. Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi, Bayrak Yayıncılık – Matbaacılık Koll. Şti., İstanbul.

V. OTURUM

DULKADİR TÜRKMENLERİ VE SAFEVİLİK

Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ*

ÖZET:

Dulkadirli beyliği Osmanlı ve Memluk gibi iki büyük devlet arasında denge siyasetiyle ayakta durmaya çalışan, tamamen Türkmen (Oğuz) sosyal tabanına dayanan sınırları oldukça geniş bir Türkmen devleti kurmuşlardı. Halep ve Şam gibi ılık ovalardan başlayıp Uzun Yayla'dan geçip Orta Anadolu platolarına kadar uzanan geniş bir sahada yaylak-kışlak hayatı geçiren Dulkadir Türkmenleri faaliyet halinde oldukları geniş sahada farklı dini ve kültürel çevrelerin etkisine açık hareketli bir yapı sergilemiştir. Keza Osmanlı coğrafyasının en kalabalık konar-göçer zümreleri Dulkadir Türkmenleri olmuştur. Dulkadir Türkmenleri Safeviyye tarikatının en eski müritlerinden olup tarikatın erken dönemlerinden itibaren Erdebil'e yerleşmeye başlamışlar, Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın faaliyetlerine fiilen destek olmuşlardı. Şah İsmail'in Dulkadir topraklarına gelip Alaüddevle'nin kızına talip olması ve sonuçta bölgede faaliyet göstermesi de Safevi ve Kızılbaş nüfusunun yoğun olmasıyla ilgilidir. Önceleri Şiî Safevi baskısını da ağır bir şekilde hissetmiş, daha sonra da değişen siyasi dengeler gereği Şah İsmail'in Dulkadir beyleri ile dostane ilişkiler sürmeye çalışmıştır. Dulkadir Türkmenleri Müslüman olmakla birlikte, Ortodoks beylerinden farklı

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi. E-posta; dogusselahattin@yahoo.com

olarak sosyal hayatlarına ve aşiret yapılarına uygun bir dini anlayışı benimsemişlerdi. Böylece Erdebil sufilerince örgütlenen Safeviyye tarikatının etkisi altında kalmışlar, zamanla değişen ve gelişen siyasi ve sosyal hadiseler Safeviliğin Kızılbaş hareketine dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Safevi kaynaklarında Türkmen tabiri genel olarak Akkoyunlular için kullanılır ve Sünnilikle eş değer tutulurken, Osmanlı kaynaklarında Türkmen tabiri genellikle Kızılbaşlık ve bazen Kızılbaşlığa eş anlamlar yüklenmesi de anlamlıdır. Erdebil sufilerinden sonra Şeyh Cüneyd'in Halep'e kadar inip Dulkadirli Türkmenleri arasında faaliyette bulunmasından yıllar sonra Şah İsmail devletini kurarken, Dulkadir Türkmenlerinden birçok aşiretin kendisine yardımcı olduğu İran ve Osmanlı kaynaklarıncı doğrulanmaktadır. Keza Dulkadir bölgesinden "Şah'a koşan" binlerce Türkmen tersine bir göç başlatmıştı. Dulkadir Türkmenleri, İran'a göçüp Safevi devleti merkezinde önemli konuma gelmişlerdi.

Anahtar sözcükler: Anadolu, Türkmen, Safavi Tarikatı, Dulkadir

ABSTRACT

Principality of Dulkadir was founded between two great states which were Memluks and Ottoman empires. Leaders of Dulkadir were followed balance policies between Ottomans and Memluks. Principality of Dulkadir had a large territory and its population were completely Turcomen (Oghuz). This Turcomen prinricipality's border was beginning from plains of Aleppo and Damascus to Uzun Yayla and Middle Anatolian plateaus. Dulkadir Turcomen's were migrating between this areas according to seasonal conditions. In Summer, they were living in Uzun Yayla and Middle Anatolian plateaus, in winter they preferred to live in the warm plains of Alepppo and Damascus. In this large area Dulkadir Turcomen were exposed to effects of different religious and ethnic groups. In the Otoman Geography , Dulkadir Turcomen were the most crowded nomadic group. Dulkadir Turcomen were primal followers of safavi order. Dulkadir Turcomen began to settle Erdebil from first period of safavi order. . Dulkadir Turcomen supported sheik Cüneyd and sheik Haydar's activities strongly.

Because of dense population of Kızılbaş in Dulkadir principality, Safavid leader Şah İsmail came to Dulkadir land and he wanted to get married with daughter of Alaüddevle. Şah İsmail first of all maintained despotic policies against Dulkadir Turcomen, but later he changed this policy and

improved friendship with Dulkadir Turcomen. Although Dulkadir Turcomen were Muslim, they had different social life and social structure from Orthodox Muslim Begs. Thus, they were influenced by the Safevi order which were organized by Erdebil sufis. Because of changing social and political matters, safevism transformed to Kızılbaş movement.

In Safavid sources, the name of Turcomen were used for Akkoyunlu and this term were also accepted referring Sünni İslam. In Otoman sources, the name of Turcomen were used to refer Kızılbaş movement. Dulkadir Turcomen were supported Shah İsmail when he was founding Safavid state. Lots of Turcomen tribes migrated to İnan from Dulkadir Land and these Dulkadir Turcomen's got important status in Safavid state.

Key word: Anatolia, Turcomen, Safavi order, Dulkadir.

Merkezi Maraş ve Elbistan olmak üzere Anadolu'da geniş bir bölgede yaylak-kışlak hayatı yaşayan Dulkadirli Türkmenleri, Moğol istilası ile geniş Asya bozkırlarından Anadolu'ya göç eden çeşitli Oğuz boylarına mensup oba ve oymaklarından oluşmaktaydı¹. Dulkadirlilerin Oğuzların Bozok koluna mensup olduğu, halkını teşkil eden aşiretlerin çoğunlukla Bayat, Avşar ve Beydilli boylarından ortaya çıktıkları kabul edilir.² Merhum F.Köprülü'nün ifadesiyle Anadolu'yu türkleştiren Oğuz Türkmenleri, Anadolu'nun İslâm tarihinde şüphesiz en büyük rolü oynamışlardır³. Ortaçağ Ortadoğu'sunun tarihinin belirlenmesinde Anadolu her zaman için başrolü üstlenmiştir. Babaîler isyanı ile birlikte Moğol istilası ve Timur hareketi Anadolu'nun etnik yapısı üzerinde bıraktığı tesirler kadar dinî ve kültürel hayatı üzerinde derin izler bırakmıştır. İnan, Azerbaycan ve Horasan üzerinden Anadolu'ya vaki Türkmen göçleri ve akabinde tersine başlayan göçler bu geniş coğrafyada önemli bir kültürel etkileşim ve etnik kaynaşmayı beraberinde getirmiştir. Çeşitli dinî, tasavvufî ve kültürel yapıların renkli ve hareketli bir özelliğe

¹ Arifi Paşa, *Maraş ve Ebistan'da Zulkadir Oğulları Hükümeti*, TOEM, 30. cüz, İst.1330, s.359.

² Bkz. Selahattin Döğüş, *Osmanlıların Fethine Kadar Dulkadirli Türkmenleri*, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları I**, ed. Yaşar Alpaslan, Mehmet Karataş, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008, s. 73.

³ F.Babinger-F.Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, çev. R. Hulusi, yay. M. Kanar, İnsan Yay., 1996, s. 44.

şekillenmesinde bir merkez konumu kazanmış olan Anadolu, bu farklı özelliklerin etkileşiminde de bir köprü görevi üstlenmiştir.

Dulkadir Türkmenleri Anadolu'da cereyan eden hadiselere seyirci kalmamışlar, Maraş ve havalisindeki göçebe Türkmen cemaatleri 1240 yılında çıkan Babaî isyanına katılmışlardı. İsyanın liderlerinden olan Baba İshak, bölgede bulunan Samsat yakınlarındaki Kefersud nahiyesinden idi. Bununla beraber merkezi Erdebil olan Safevî sufilerinin¹ en faal oldukları yerlerden biri de Dulkadir Türkmenlerinin hâkim oldukları Anadolu'nun güney bölgeleridir. Doğu Anadolu'da hâkim olan Akkoyunlu Türkmenlerinin etkinlikleri Otlukbeli zaferiyle (1473) sona erdiği halde Safevî tarikatının tahribatı Çaldıran zaferine (1514) rağmen sönmemiş değişik kisveler altında Anadolu'da özellikle Türkmenler arasında etkili olmaya ve merkezi hükümetlere karşı tahribatına devam etmiştir.

Akkoyun, Karakoyun ve Dulkadir Türkmenleri, militan ve yıkıcı heterodoks akımların faaliyet sahası olurken Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde Türk üstünlüğünü yeniden ve bir kat daha kuvvetlendirmek hususundaki tarihi rollerini de belirtmeliyiz.

Erdebil Safevîlerinin tahribatı henüz siyasal bir kimliğe bürünmeden önce Anadolu'da çok kolay bir şekilde yayılırken özellikle Timur istilasından sonra Suriye, Irak ve Dulkadir topraklarında ve bölgenin dini hayatı üzerinde kendini hissettirmeye başladı. İlk zamanlarda Azerbaycan'da görülen bu sufi hareket, bölge üzerinden gelen Türkmenler ve aralarında barınan Erdebil sufileri vasıtasıyla Dulkadiroğullarının hâkim oldukları geniş Anadolu topraklarında hızla yayılmıştır.

Dulkadir Türkmenleri, Safevîye tarikatının en eski müritlerinden olup tarikatın erken dönemlerinden itibaren Erdebil'e yerleşmeye başlamışlar, Şeyh Cüneyd ve Haydar'ın faaliyetlerine fiilen destek olmuşlardı. Şah İsmail'in Erdebil'de gizlenmesi de yine Dulkadirli tarafından sağlanmıştı. Şah İsmail'in çağrısına en büyük desteği veren ve kalabalık bir şekilde onun hizmetine girenlerden önemli bir bölümü yine Dulkadirli Türkmenleriydi. Geniş bir sahaya yayılmış bu konar-göçer toplumu Dulkadirli beylerinin kontrol edebilmesi güç olduğu gibi, mesela Alaüddevle'nin, Kızılbaş-Sünni ayırımı konusunda bir kaygısının bulunmama nedeni de düşünülmelidir. Zira Alaüddevle Bey, ülkesinden Türkmen topluluğunun Şah İsmail'in yanına gitmesine kayıtsız kalmıştı.

¹ **Aşıkpaşazâde Tarihi**, Ali Beg neşri, İst. 1334, s.246.

Şah İsmail, Alaüddevle Bey'in kızı Benli Hatun'u istediğinde olumlu cevap almışsa da değişen konjonktür gereği olsa gerek ki Alaüddevle daha sonra kızını vermekten vazgeçmiştir. Üstelik ülkesindeki Kızılbaşların İran'a gitmelerine de engel olmaya çalışmıştı. Şah İsmail, incinen gururunun da belki etkisiyle Güneydoğu seferine çıkarak Elbistan ve Maraş şehirlerini yakıp yıkmıştır. Alaüddevle ise çareyi, sarı Turna dağına çıkmakta bulmuştu. Alaüddevle ile Şah İsmail arasında kısa süreli bir çatışmadan sonra Safevîler ile Dulkadirliler arasında sulh tesis edilmiş, Şah İsmail, Alaüddevle Bey'e gösterişli bir çadır hediye etmiştir.¹

Yüzyıldan fazla bir zaman şeyhlik ve irşat sahasında oldukça şöhret kazanmış olan Erdebil Safevî tarikatı, Şeyh Cüneyd'e kadar siyasi hedefini ortaya koymamıştı. Nihayet çok müteşebbis ve cesur bir kişi olan Cüneyd'in gerçek niyetinin anlaşılmasıyla zamanında açığa çıkan siyasi hedefleri, tehlikenin boyutlarını göstermişti. Anadolu'da siyasi düzenin aleyhine olarak bu zatın eseri olan, siyasi emeller ve hükümlerlik gayeleri güden bir Safevî tarikat devleti ortaya çıkınca Anadolu için asırlarca sürecek bir tehdit ortaya çıkıyordu.

Bu militan ve yıkıcı faaliyetin reisleri kendilerine en sadık ve fedakâr taraftar topluluğunu Anadolu'da buluyorlardı. Safevî hareketi, İran'da yeni bir devlet olarak ortaya çıktığında en önemli ve etkili kitlesini, yine Anadolu'dan gelen ve sosyal taban olarak Oğuzların çeşitli boylarına dayanan Türkmen aşiretleri oluşturuyordu. Dolayısıyla Safevî devletinin milli bir İran devleti olarak kabul edilmesi imkânsızdır; zira bu devleti kuran ve ayakta tutan unsur Anadolu'nun orta ve güney bölgelerinden göçen (Kızılbaş) Türkmen topluluğudur. F.Sümer'e göre Anadolu Kızılbaş Türkler olmasa değil Safevi devletinin kuruluşu, Erdebil şeyhlerinin siyasi gayeleri taşımaları bile düşünülemezdi. Hatta Anadolu Türkleri aşırı dini inançlarını şeyh ve şahlarına kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kaldı ki gerek Erdebil sufileri ve gerekse Şeyh Cüneyd ve Haydar zamanında İran'daki halkın çoğunluğuna Şî denilmesi mümkün görünmemektedir.²

Bu tarikatın müritleri olan sufiler bir savaşçı gazi birliği olarak yapılanmıştır. Şeyh Cüneyd'in (1447-1460) altı yıl süren Anadolu faaliyeti, tarikata o kadar çok mürit ve taraftar kazandırmıştı. Sonunda Osmanlılar dâhil çeşitli Türkmen beylikleri topraklarındaki aşiretlerden

¹ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK basımevi Ankara 1989, s. 90, 95.

² Hamdullah Kazvini, **Nüzhetü'l-Kulub**'dan naklen F.Sümer, **a.g.e.**, s. 2.

oluşan bir orduyla gayrimüslim topraklarına gazalar yaparak ganimetler elde etmeye başlamıştı. Erdebil'deki sufi şeyhlerine tabi olan Anadolu Türkmenleri, Batı Anadolu'da genişlemekte olan Osmanlı sarayından bile vergi talep etmekte, yardımlar toplamakta Safevîler gibi düşünmekteydiler.¹ Daha Şeyh Safi zamanında Anadolu'dan Erdebil'e üç ayda gidenlerin sayısı 3000'i bulmuştu. Safi'nin torunu Hoca Ali'nin Anadolu'da bilhassa güney beyliklerinde pek çok müritleri olduğu nakledilmektedir.² Fakirlere yiyecek verilmesi Erdebil tekkesinin esas vazifesini teşkil etmiştir. Bunlar daima ibadet ve kanaat içinde yaşadıklarından bütün Anadolu, Suriye ve İran'da büyük saygı görürlerdi.

Hazar gölünün güneybatı kıyılarına yakın Erdebil'de doğmuş olan, tarikata adını veren ve bu tarikatın piri sayılan Şeyh Safüyüddin İshak (ö.1334), ne seyyid ne de Şîî idi. Tarikatın başı Azerbaycan'daki Erdebil şehrinde, gövdesi de Anadolu'da idi; İran'da tarikatın pek az mensubu vardı. Şeyh Safiyüddin'in gizli (Batınî) Şîî olduğu rivayetleri varsa da Nüzhetü'l-Kulub'da Erdebil şeyhinin Şafi mezhebinden bir Sünnî olduğu anlatılır.³ Tebriz'in hâkimi olan Karakoyunlu Cihanşah, yerine yakını Cafer'i getirmek üzere Şeyh Cüneyd'i Erdebil'den kovduğu zaman, o döneme kadar Sünnî İslâm'a bağlı bir tarikatın ruhaniliğini siyasal ve savaşçı bir güç oluşturmak için kullanacak olan sapkın bir harekete dönüşmesine neden olabileceğini düşünmemişti.⁴ Osmanlı kaynaklarında daha çok "Erdebiliye" ve müritleri de "Erdebil sufileri" olarak geçmektedir. Şeyh Safiyüddin ile beraber tarikat Avrasya ve Asya steplerinde her tarafa yayıldığı ileri sürülmüşse de Safevîliğin aktivistleri ekseriya Suriye, İran, Azerbaycan ve Anadolu'daki Türkmen konargöçerler olmuştur. Şeyh Safiyüddin'in tekkenin başında olduğu zaman içinde Türk ve Moğol sultanlarından büyük saygı gördüğü ve maddi destekler aldığı görülmektedir. Safi'nin oğlu Sadreddin (1392), torunu Hoca Ali (1429), torunun oğlu Şeyh İbrahim (1447) Safevî postunda oturmuşlardı. Bu zatların şöhretleri Bursa'da Osmanlı sarayına kadar varmıştı; o kadar ki buradan Erdebil'e her yıl çerağ akçesi adı altında kıymetli hediyeler gönderilirdi. Anadolu'daki İran orijinli bu tarikatın

¹ Walther Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, TTK Basımevi, 1992, s. X.

² W.Hinz, **a.g.e.**, s. 8.

³ Erdebil şehrinin ekserisinin Şafi mezhebinden ve Şeyh Safiyüddin'in müritlerinden olduğu nakledilir. Hamdullah Müstevfî-i kazvinî, **Nüzhetü'l-Kulub**, Tahran, 1381/2003, s.128.

⁴ Selahattin Döğüş, **Türk Düşünce Tarihine Bir Bakış**, Ukde Yay., K. Maraş 2009, s. 175.

etkinliği o kadar yaygındı ki Osmanlı tarihlerinde her sene muntazaman Erdebil'e zengin hediyeler ve dolgun keseler gönderildiği memnuniyetle anlatılmaktadır.¹

Timur Anadolu'dan dönerken Şeyh Hoca Ali'yi Erdebil'de ziyaret etmişti. Sufi şeyhlere saygısıyla bilinen Timur, köyleri ve arazisiyle birlikte Erdebil'i vakıf olarak Safevîlere bağışlamış ve tekkeyi en fena caniler için bile melce kabul etmişti. Bu imtiyaz yüzlerce yıl böyle sürmüştür. Timur'un dönüşte beraberinde götürdüğü çeşitli Türkmen obalarının ve Türkleşen Kara Tatarların sayısı bir hayli çoktur ve bu esirler ordusunun çoğu Erdebil şeyhinin isteğiyle serbest bırakıldığı rivayet edilir. Bu Türkmenlerin bu derviş tarikatına bağlanmaları gayet tabiidir ve bunların çoğu vatanlarına döndüler; kalanların yerleşmesi için Hoca Ali, Erdebil'de Anadolu'lular (Rumlu) mahallesi adıyla anılan bir mahalle ayırdı. Timur'un Bozok bölgesindeki Kara Tatarları Türkistan'a göçürmesi üzerine bölge, Dulkadirli oymakları tarafından iskân edilmiş ve Dulkadirli beyliğinin ülkesine katılmıştır. Kızıl Kocalu, Hisar Beğlü, Ağca Koyunlu oymakları bu zamanda İran'a göçürülmüş Dulkadirli oymaklarıdır.² Şamlu ve Dulkadirli oymağı Anadolu'dan göçüp de Safevî devletinin kurulmasında alt yapıyı oluşturan en büyük oymaklardan ikisidir. Halep Türkmenleri arasında gösterilen Bozcalu ve Acirlü aşiretlerinin de Safevî hizmetine girmek üzere İran'a göçmüş diğer oymaklardandır.

Haydar zamanında Fazlullah'ın koyu esmer yüzlü, kirlı ve yağmacı diye tavsif ettiği Şamlular da Suriye ve Halep bölgesinden gelmişlerdi. Halep bilindiği üzere Dulkadirli Türkmenlerin kışlak bölgesiydi. Selçuklulardan beri Halep-Antep arasında kışlayan ve Sivas-Gürün-Gemerek arasında yaylayan Türkmen oymaklarına Farsça tarihlerde Etrak-i Şam veya Türkman-ı Şam, Türk halkı arasında ve Türkçe eserlerde Şamlu deniliyordu. Şamlu oymağı, Osmanlı devrinde Halep Türkmenleri denilen oymakların genel adıdır. Bu genel ad, Safevilerden çok önce Anadolu'da kullanılıyordu. Osmanlı devrinde resmi vesikalarda bu topluluk başlıca Avşar, Beğdilli, İnallu, Harbendelu, Bayat gibi oymaklara ayrılmıştı. Şeyh Cüneyd'ten beri Safevî faaliyetine katılan Şamlular esas itibarıyla bu oymaklardan bazılarının kollarından meydana

¹ Fr. Babinger-F.Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 19.

² Faruk Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK 1992, s. 72-73.

gelmiştir.¹ Şamlular Şeyh Cüneyd'den beri Erdebil tarikatının en eski müritleri arasında yer almışlardı. Şeyh Haydar'ın en önemli halifesi Hüseyin Beg Şamlu'ya mensup idi. Şah İsmail'in de gözde komutanlarından olan Lala Hüseyin Çaldıran savaşında ölmüştü. Kısaca Şamlu oymağına mensup halifeler Safevî devletinde önemli mevkilere getirilmişti.²

Aynı şekilde Safevîler devleti kurulmadan çok önce Dulkadir adlı Türk kabilesi Maraş ve Elbistan bölgesinden İran'a gitmişti.³ Dulkadirli Alaüddeve'nin torunları Ali ve Mehmed, Şah İsmail'in yanında oldukları gibi daha sonraki savaşlardan sonra Dulkadirlielerin büyük bir kısmı Şah'a katılmıştı. Dulkadirli boyundan gidenler Şah İsmail ve Şah Tahmasb'ın en güvendiği oymakların başında geliyordu. Dulkadir elinden İran'a göçen önemli oymaklar şunlardır: Kavurgalu; muhtelif kollar halinde Maraş, Kadirli ve Yeni il'de yaşamaktaydılar. Söklen ve Şemseddinlüler; İran ve Karabağ'da varlıkları görülmüştür. Söklenlerin ana kolu Bozok'ta yaşamaktaydı. Eymürler; bilindiği gibi Oğuzların olduğu gibi Anadolu'daki Dulkadir elinin de büyük boylarından biriydi. Birçok obası bulunan Eymürler, Maraş ve civardaki Pazarcık, Haruniye, Kurupınar yörelerinde kışlamakta, Ahir ve Sandık dağlarında yaylamakta idi⁴. Hacılar obası; Bozok'taki Ağçalı oymağına bağlı bir koludur. Ağca Koyunlu; Anadolu'da Dulkadir elinin en kalabalık nüfuslu bir boyudur. Bu oymağın ana kolu, 16.yüzyılda Maraş-Elbistan bölgesinde yaylamakta, Halep-Antakya taraflarında kışlamaktaydı. Ağca Koyunlular, Maraş ve Elbistan bölgelerinden başka Çukurova, Orta ve Batı Anadolu'ya yayılmışlardır.⁵ Saru Şeyhlü; Şah İsmail zamanında Fars emirü'l-ümerası Halil Sultanın çıktığı obadır. Çiçeklü, Camuslu, Şadi Beğlü, Yiva, İmanlu Avşarı, Ceridler diğer önemli aşiretlerdir. Avşar boyunun Dulkadirli'deki oymakları İmanlu Avşarı olarak bilinir. Avşar'ların Maraş'ta 27 obası bulunuyordu. Genellikle şahıs adları taşıyan ve kethüdalar tarafından idare edilen bu obaların yaylak ve kışlakları muhtelif yerlerde bulunuyor, bu obanın Bedil Afşarı ile diğer birçok obası Suriye ve Çukurova'da kışlamakta ve Maraş sancağına ait çeşitli yerlerde yaylamaktaydı.⁶ İran'a giden Sil Süpürlerin önemli bir

¹ Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu....**, s.172.

² Sümer, **a.g.e.**, s. 47-48.

³ W.Hinz, **a.g.e.**, s. 69, 83.

⁴ Sümer, **Oğuzlar, (Türkmenler)**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1992, s. 254.

⁵ Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu....**, s.186.

⁶ Sümer, **Oğuzlar** s. 221.

kısmı Cerid boyuna mensuptur. Ceridlerin diğer obaları şunlardır: Yabır-cerid, Kara Hasanlu, Oruç Gazilu, Mamalu. Daha sonraki zamanlar Türkiye'deki Ceridlerin bir kısmı Cerid Sil Süpür adı ile anılıyordu. F.Sümer, İskender Beğ'den naklettiğine göre bunlar Türkiye'de geniş çapta yağmacılık yaptıklarından kendilerine Sil Süpür denilmiştir¹.

Gerek Moğol ve Timur istilasının ve gerekse klasik göçler vesilesiyle Anadolu'ya Azerbaycan ve Horasan üzerinden gelen göçebe Türkmen aşiretlerinin çoğu Erdebil'deki bu sufi şeyhlere intisap ettikleri anlaşılmaktadır. Anlaşılan Anadolu'da başı sıkışan bu Türkmen aşiretleri, tersine göçe başlarken bu sufi tarikatın merkezini başlıca sığınak ve kurtarıcı kabul etmiş olmalıdır.

Safevî mensupları tarikat pirlarına o derece sıkı bağıydılar ki müritler bir muharebe birliğı şeklinde gelişiyor ve idealleri uğruna ölümün üzerine gülererek gidiyorlardı. Pirları (şah) adına aslanlar gibi dövüşen bu gazi sufiler, savaşta çıplak göğüsle mücadele ederken teçhizat ve zırh kullanmazlardı. Safevî mensuplarının çoğu Türk'tü bunun için muharebe meydanlarında söyledikleri türkülerini de Türkçe olarak terennüm ederlerdi. Örneğin: *Kurban olduğum (yahut sadaka olduğum) pirim, mürşidim...*² Kızılbaşların uğruna her şeylerini fedaya hazır oldukları şeyhlerin çok genç olmaları (Şeyh Haydar, Sultan Ali ve Şah İsmail hep çocuk yaşta şeyh olmuşlardı) önemli değildi. Anlaşılan şeyhin yaşından çok varlığı daha önemliydi ve Kızılbaşlar şeyhlerinde ilahi tecelliyi görüyorlardı. Ata, dede, baba unvanlı bu Türkmen şeyh ve dervişleri, hemen her bakımdan eski kam ve Şamanların devamı gibi görünüyorlar. Eskiden beri Türkler din adamlarına çok fazla değer veriyorlardı. Gaznelilerle savaşan Tuğrul ve Çağrı Beylere yıldızlar ilmi ile meşgul bir İranlıya, zafer kazanacakları müjdesini vermesi üzerine bu müneccime secde etmeleri bu saygının derinliğine örnektir. Buna Türkçede *yükünmek* denilmekte idi. Anadolu'da büyük bir isyan başlatan Baba İlyas'a da Oğuzlar "Baba Resul, Baba Resulullah" diyorlardı. İsyanın bastırılmasından sonra liderlerinin öldürüldüğüne inanmayan Türkmenler, onların yardım getirmek üzere göğe yükseldiklerine inanarak isyanlarını sürdürmüşlerdi. Anadolu Kızılbaş Türkmenlerin Şeyh Cüneyd ve haleflerini mehdi, peygamber ve hatta tanrı olarak görmeleri daha iyi anlaşılıyor.³ Safevîlerin nihai zaferi, Şamanlığa ama tenasuha ve

¹ Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu...**, s.154, 196.

² W.Hinz, **a.g.e.**, s. 9.

³ Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu...**, s.8.

Tanrı'nın insan şeklinde ortaya çıktığına inanan henüz ilkel, tasavvufi Şiîlikle cilalanmış, islâmlaştırılmış bir Şamanlığa daha yakın kültürdeki bu kabilelerin savaşçılığından kaynaklanıyordu.¹

Erdebil tekkesinin şeyhleri arasında en fazla dikkat çekenleri şüphesiz Şeyh Cüneyd ve onun oğlu Şeyh Haydar'dır. Cüneyd'in Anadolu'daki faaliyeti ile ilgili en önemli bilgi veren kaynak Aşıkpaşazâde'dir. Cezbeci, telkin gücü kuvvetli ve aynı zamanda faal bir insan olduğu anlaşılan Cüneyd, dolaştığı köylü ve göçebe Türkler arasında sayıca önemli bir topluluğu kendisine mürit edindi. Kendisinin Hz. Ali evladından olduğunu iddia etmesi, siyasi amacını gizlememesi, köylü ve göçebe Türkmenlerin siyaseten ve iktisaden propagandaya müsait durumları Cüneyd'in başarılı olmasında etkili olmalıdır. Şeyh Cüneyd, başına topladığı silahlı müritleriyle Trabzon Rum devleti topraklarında gazalarda bulunarak ganimet toplamaya başlamıştır. Bu sırada Uzun Hasan Akkoyunluların başında güçlü bir Türkmen lideriydi ve Cüneyd, Uzun Hasan'ın yanına giderek himayesine girmişti.²

Safevî kaynakları sufi hareketi siyasal bir cereyana dönüştüren bu ikisi hakkında tatminkâr bilgi vermezler. Ama her iki şeyhe kadar gelen Erdebil sufileri hakkında şeyhlerinin emin ve mütedeyyin insanlar olduğundan bahsedilirken son ikisi hakkında kin ve nefretle bahsedildiği görülür. Hatta bunların zamanına kadar hiçbir sufi şeyhin sultanlık iddiasında bulunmadığını, bunların geleneği bozduğundan bahsedilir.³ Safevîlik, Şeyh Cüneyd'e kadar hiçbir zaman siyaset ve dünyevi saltanat ideali taşııyordu. Erdebil şeyhlerinin zamanın devletleriyle münasebetleri Şeyh Cüneyd zamanında başlamış değildi. Fakat bundan evvelki bu münasebetler din ve dünya işlerinin tamamıyla ayrılması esasına dayanıyordu. Buna, Moğol tarihçisi ve veziri Reşidüddin'in Şeyh Safi hakkında gösterdiği ihtimam ve Timur'un Şeyh Hoca Ali'ye karşı yaptığı cömert muameleler örnek gösterilebilir.

Şeyh Cüneyd'in 1449-1456 yıllarında Anadolu ve Suriye'deki ziyareti ve faaliyetleri bu bölgenin dini ve kültürel tarihi bakımından çok önemlidir. Şeyh Cüneyd'in İran'dan çıkartıldıktan sonra Anadolu'ya gelmesi tesadüfi olmadığı gibi II.Murad'ın bu şeyhin taleplerini reddetmesi boşuna değildi; zira işin rengi değişmeye başlamış, Safevîlikle birlikte Kızılbaşlık siyasallaşmaya başlamıştı. Osmanlı sarayından

¹ Irené Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, demos yay., İst. 2006, 53.

² Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu...**, s. 10.

³ Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 5.

umduğunu bulamayan Cüneyd, Osmanlı topraklarını terke mecbur kalarak, Anadolu'nun güney bölgelerine, Türkmenlerin yoğun oldukları Karaman ve Dulkadir Türkmenleri arasında faaliyet sürmek zorunda bırakılmıştır. Zira bölge Türkmenleri arasında dini ayrıntılar o kadar önemli olmadığı gibi Dulkadir aşiretleri Safevî şeyhlerine son derece hürmet etmekte ve Erdebil Sufileri bu Türkmenlerce iltifat görmekteydiler. Suriye'de bir tekkede karar kılan Cüneyd, Anadolu, Irak, Suriye ve Dulkadir bölgesinden gelen birçok sufi müridin rağbet merkezi olmuştur. Şeyh Cüneyd bu bölgedeki propagandasını Memluk ve Osmanlı sarayının ciddi tehdit ve baskıları altında yürütmekten çekinmemiştir.¹

Anadolu'nun belki de en önemli Türkmen padişahı olan Uzun Hasan, Türkmenleri arasındaki Safevî şeyhinin nüfuzunun büyüklüğü karşısında kız kardeşini Şeyh Cüneyd'le evlendirmekten çekinmemiştir. Karakoyunlu Türkmenlerine göre Sünniliğe daha büyük önem veren Akkoyunlu topraklarında Cüneyd'e Safevî propagandasının yapma izni verilmesi bu tarikatın halife ve müritler ordusunu gün geçtikçe büyütüyordu.

Tarikatın militan bir Şîî renge bürünmesi genellikle Şeyh Cüneyd'in kişiliğinde ve faaliyetlerinde aranmaktadır. Ancak onun nasıl ve ne zaman Şîî çevrelerle temas ettiği ve Şîîleştiği bilinmemektedir. Şeyh Haydar'ın müritlerine *tac-ı haydar* denilen 12 dilimli ve kırmızı renkli bir başlık giydirdiği bu yüzden müritlerini diğer zümrelerden ayırdığını biliyoruz. Bundan dolayı Safevî müritlerine Kızılbaş denilmeye başlandığı kabul edilir. Başlangıçta siyasi bir ad olmayan bu deyim zamanla siyasallaşmıştır. Kızılbaşlar, Şeyh Haydar'ı Tanrı yerine koyuyorlar, ibadeti bırakıyorlar ve onu kiblegâh yapıyorlardı. Aşıkpaşazâde'de nakledildiğine göre, Anadolu'daki Safevî mensuplarına Sünnî topluluk, "*bunca zahmet çekip Erdebil'e gideceğinize Mekke'ye varsanız Peygamber'i ziyaret edersiniz daha iyi olmaz mı*" dediklerinde sufiler de "*biz diriye varırız, ölüye varmayız*" cevabını verirlerdi.² Şah İsmail, Divan'ında Alevî adını hiç kullanmamış, kendisini ve taraftarlarını ifade için Kızılbaş deyimini kullanmıştır.³

¹ Hinz, a.g.e., s. 19.

² Aşıkpaşazâde, s. 251; Münecimbaşı'dan naklen W.Hinz, a.g.e., s. 86.

³ "*Yüreği dağ olmayınca bağı kanlı la'l-tek / hiç kimin hadi yohdur Kızılbaş olmağa*" Melikoff, a.g.e., s. 53.

Şeyh Haydar'ın Akkoyunlularla yaptığı ve öldüğü savaşta Kızılbaş aşiretlerinden Dulkadirilerin varlığı dikkat çekmektedir.¹ Şeyh Haydar'ın gazalarında Dulkadiriler hep merkezde bulunuyordu.² Şah İsmail'in Akkoyunlulara son verdiği savaşta en önemli komutanları Şamlu Lala Hüseyin Bey (emirulümera), Dulkadirli Dede Abdal (hassa ordusu kumandanı) ve Dulkadirli Keçel beydir. Bunlar maiyetlerindeki Dulkadir Türkmenlerine kumanda etmekteydi.³ Uzun Hasan'ın torunu Şah İsmail'le birlikte Erdebil tarikat devleti sona ermekte ve İran Safevî devletinin tarihi başlamaktaydı. Artık Safevîler, klasik Müslüman selamı yerine birbirlerine *şah* diyerek selamlaşmaya başladılar. Söz konusu olan Şîî bir İslâmlık değil daha çok Safevî propaganda ile şifileştirilmiş ve sufileştirilmiş bir Türkmen din anlayışı idi.

Osmanlı mağlubiyeti, Uzun Hasan'ı ve Akkoyunlu hanedanını İran âlemine ve Fars kültürüne uydurmaktan başka çare bırakmamıştır. İran'ın cazibesi ile Akkoyunlu hükümdarları İran kısırları arasında yer aldılar. Akkoyunlu Türkmenleri böylece Safevîlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamışlardı. Şah İsmail arazi itibariyle Akkoyunluları ortadan kaldırırsa da siyasi bakımdan onların devamı olmuştur. Cüneyd'ten sonra Şeyh Haydar'ı tarikat reisliğine oturtan yine Uzun Hasan olmuştur. Şah İsmail, Uzun Hasan'ın kızından doğmuştur. O, hem siyasi hem de ruhani lider olarak yeni bir tarih başlatmıştır. Safevîlik, Uzun Hasan gibi Türkmen liderlerinin katkılarıyla yayılmıştır. Şah İsmail sayesinde Safevîlik İran kimliğiyle bütünleşirken sufi ve müritlerin hepsi önceden olduğu gibi Anadolu'dan ve özellikle Dulkadir bölgesinden Erdebil'le gelmekteydi.

Doğunun din tesiri altında bulunan dünya görüşü karşısında derviş kıyafetinde, bilhassa taçta, mistik kuvvet ve ehemmiyet görmek lazımdır. Türk kökenli olan Kızılbaşlar İran büyük hükümdarları zamanında 16.yüzyılda yeni devletin savaşçı kuvveti ve beyleri oldukları için büyük nüfuz elde ettiler. Bu nüfuz 17.asra, İran ve Gürcü gulamların devreye girmesine kadar sürmüştür.

Sürekli savaşlar ve bundan doğan iktisadi darlık dolayısıyla 13. ve 15.yüzyıllarda Anadolu'nun bir dini kaynaşma geçirdiği bilinmektedir.

¹ Gündüz, a.g.e., s. 34.

² Gündüz, a.g.e., s. 63.

³ Hoca Sadedin Efendi, Şah İsmail'in Akkoyunlulara son verip ortaya çıkışı münasebetiyle şu beyti yazmıştır:

“Başına tac aldı çıktı ol pelid (İsmail) / İtti bi-idrak Etraki mürid” F. Sümer, a.g.e., s. 22.

Safevîliğin çabuk yayılmasında bu durum etkili olmuştur. Timur istilası ile Osmanlı kudretinin sarsıntı geçirmesi de bu dervişliğin nüfuz ve tesirinin Anadolu'da yayılmasını hızlandırmıştı. Timur gibi Uzun Hasan'ın da yaradılışındaki sufiliğe meyilli özellik Safevîliğin özellikle Türkmenler arasında yayılmasını ve gelişmesini hızlandırmıştır. Uzun Hasan Türkmen sosyal hayatı gereği ülkesinin her tarafında dört bin tekke ve zaviye yaptırmıştır. Bu nedenle gerek Timur'un ve gerekse Uzun Hasan'ın Safevî tarikatına mensubiyeti ile ilgili rivayetler nakledilmiştir. Ancak her iki hükümdarın Safevîlere, tarikatın siyasi nüfuzundan dolayı önemli bir mevki kazandırdıkları kesindir. Zira her ikisi de sadece Safevîlere değil bütün şeyh ve dervişlere samimi hürmet göstermişlerdir. Anadolu'da Safevî dervişliğinin etkisi Avrupa'da da geniş yankı bulmuştu.¹

Venedik kaynaklarına göre Anadolu halkının dörtte üçü bu yeni tarikatın mensubu bulunmaktaydı.² Özellikle, daha Timur Anadolu'ya gelmeden önce, Anadolu'nun güney bölgelerindeki Türkmen sahaları tamamen Safevî kesilmişlerdi. Safiyüddin'in oğlu Sadreddin'in etrafında bölgedeki Türkmenler coşkun bir kitle oluşturmuşlardı. Bunlar İran'dan gelen şeyhlere tutkun idiler. Timur ordusuyla geçerken bunları esirgemişti. Bu havali ile Erdebil arasında maddi ve manevi sıkı bir rabıta mevcut bulunuyordu. Bu uzak sahalardaki Türkmenlerin pirlерinin mezhebine karşı bu sökülmez irtibat, bir gece içerisinde Şah İsmail'in karizmasıyla oluşmuş olduğuna inanmak güçtür. Bu Anadolu'da vaki uzun bir propagandanın neticesiydi.

Timur, geniş kitlelere nüfuz eden Yesevî ve Nakşi dervişlerin büyük desteğini almış, bunun karşılığında da Cengiz Yasasını iptal ederek ulemaya, sufilere ve dervişlere karşı büyük bir iltifat göstererek zengin vakıflar tahsis etmiş, türbe ve tekkeler yaptırmıştır. O, koyu bir Sünni olmasına rağmen kendisinde Alevilik tezahüratını ve 12 imam temayülâtını gösteren bazı hususiyetlerin sebebi Safevî sufilерini himaye etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Timur'un 12 İmam inancında olduğuna dair kesin bir delil yoktur.³

¹ W.Hinz, a.g.e., s. 105; Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.19, 21.

²Uzun Hasan'ın Venediklerle diplomatik münasebeti bilinmektedir. Bu sayede Venedikli seyyahların Anadolu'nun ahvalıyla ilgili ilginç gözlemleri bulunmaktadır. Babinger, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.33.

³ Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 75.

Akkoyunlu Türkmenlerinin lideri Uzun Hasan da Erdebil sufileriyle akrabalık tesisinden çekinmemiş olsa da ordusunun ekserisini oluşturan kulağı küpeli Türkmenler arasında şüphesiz Sünnilerden ziyade Safevî tarikatı mensuplarının çoğunlukta olmasına rağmen Kızılbaş-Şiîliği resmen tanıdığına dair hiçbir vesika yoktur. Akkoyunlu topraklarında bu mezhebin geniş bir yayılma istidadı gösterdiği gerçektir. Kısaca Akkoyun ve Karakoyunlular zamanında hükümdarların kati bir yardımına nail olamasa da Safevîliğin takibata da uğramaması, bu devletlerin başlıca askeri kuvvetlerini teşkil eden Türkmenler arasında Safevî-Kızılbaş akidelerinin pek ziyade yaygın olmasından ve hükümdarların –kendileri ne fikirde bulunurlarsa bulunsunlar- ordularındaki hissiyata riayet mecburiyetinde bulunmalarından ileri geldiği söylenebilir. Hurufilik gibi tamamen Batınî bir mezhebin en kuvvetli taraftarlarının Türkler olması, Sadreddin-i Erdebili'nin Türk olma ihtimalinin yüksek olması ve kısaca Safevîlik hareketinin hemen münhasıran Türklere dayanması gibi gerçekler, Safevî tarikatının Türkmenler için ne kadar önemli bir inanç sistemi oluşturduğunu anlamamıza kafidir.¹ Safevî devletini kuran Türkmenleri ezici çoğunluğu Akkoyunlu ve Karakoyunlu sahasında Safevî tarikatına bağlananlardır.² Akkoyunlu devleti yıkıldığında Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğuda otorite boşluğu doğmuş, bölge konar-göçerlerinin Safevîlere yönelmesini hızlandırmıştır. 15.yüzyıldan önce bu Türkmenlerin, Osmanlı sınırları dâhilinde kalanları Sünni kalmışken, dışındakiler Kızılbaş kalmışlardır. Safevî kaynaklarında Türkmen tabiri genel olarak Akkoyunlular için kullanılır ve bu yönüyle Sünnilik ile eşleştirilir. Kızılbaşlık ise doğrudan Safevî ordusu anlamında kullanılmıştır.³

F.Köprülü, Halep bölgesinde Türkmenler arasında yaygın olan İsmailî (Batınî) şeyhi Sinan'dan bahsederken, Lazkiye, Halep, Antakya nevahisinin, Amik ovasının, Sumeysat, Maraş ve havalisinin Türkmenlerle meskûn olduğu 6.-8.yüzyıllarda o havalide yaygın Batınî inançlarının Türklere sirayetinin pek tabii olduğundan bahseder.⁴ İbn Batuta, Babaîler isyanından bir asır sonra bu bölgeden geçerken aynı yerlerde yine aynı zümrelere tesadüf etmiştir. Bu da bu sahada

¹ Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 83.

² Gündüz, **a.g.e.**, s. 54.

³ Gündüz, **a.g.e.**, s. 12.

⁴ Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 93.

Türkmenler arasında ne gibi inançların yaygın olduğunu ve Babaîliğin hangi şartlar altında yayıldığını gösterir.¹

Şah İsmail'in Anadolu'ya geldiğinin duyulması, göçebe Türkmen aşiretlerinin hemen Kızılbaş sufiler önderliğinde toplanmasına yetmişti. Çeşitli Türkmen boyları içerisinde Dulkadirli aşiretleri dikkat çekerken, bir anda 7000 kişilik bir sufi ordusu oluşmuştu.² İsmail ile yeni bir devlet kurma yoluna giren Dulkadirli Türkmenlerin çoğu İran'a gitmiştir ki bunların da ekserisi Kızılbaş idi ve çoğu Maraş ve Elbistan çevresinden gitmişlerdi. Şah İsmail'in hizmetine giren bu Türkmenler, daha Timur ve özellikle de Şeyh Cüneyd'in Anadolu seyahati sırasında Safevîye tarikatına bağlanmışlardı. İran'da Şiîlik kurumlaşmadan önce Dulkadirli arasında çok sayıda Kızılbaş unsur mevcuttu.³ F.Sümer önemli eserinde Safevî devletini kuran ve devam ettiren Anadolu Türklerin önemli bir kısmının Dulkadirli bölgesinden gittiğini, Alaüddeve'nin idaresindeki topraklardan Türkmenlerin Şeyh İsmail'in katına gitmesine selefleri gibi izin verdiğini yazar.⁴ Dulkadirli Türkmenlerinin bir bölümü, Osmanlı kaynaklarının ifadesiyle *Erdebil-oğlu* Şah İsmail'in hizmetine katılırken, 1507'de Şah İsmail, Dulkadir topraklarına girince ana vatanlarına ve kan akrabalarına karşı savaşmışlardır. Savaşta Şah'ın sağ ve sol kolları ve merkezinde Dulkadirli bulunmaktaydı. Keza Çaldıran savaşında kendisine önemli bir komuta görevi verildiği anlaşılan bir Dulkadirli reisinin bu savaşta suçundan dolayı Şah İsmail tarafından öldürülmesi dikkat çekmektedir.⁵

Klasik çağında Osmanlı coğrafyasının en kalabalık konar-göçer gruplarının başında Dulkadirli Türkmenleri gelmektedir. 16.yüzyıla kadar Dulkadirli henüz Osmanlı hâkimiyetine girmemişlerdi ve Şeyh Cüneyd örneğinde olduğu gibi Safevî şeyhleri bölgede kolayca faaliyet sürmüştü. Batı Anadolu topraklarındaki Yörükler ise hem dar bir alanda yaylak-kışlak hayatı yaşadıklarından hem de Osmanlı hâkimiyeti altında uzun

¹ Babaîler ve korkunç isyanları için bk. A.Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

² “Şah Kulu Halife Mühürdar'ın naklettiğine göre Şah'ın davet mektubunu Dulkadir taifesine getirdiler, sabahtan akşama kadar 5000 kişi toplanıp yola koyuldular. Bunlar arasında düğün yapmakta ve akşam gerdeğe girecek olan bir genç de vardı. Her şeyi bırakıp şahın yoluna koştu.” **Cevahiru'l-Ahbar**'dan naklen Gündüz, **a.g.e.**, s. 50.

³ Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s. 89.

⁴ Sümer, **a.g.e.**, s. 19.

⁵ Gündüz, **a.g.e.**, s. 7.

süredir barındıklarından dolayı Türkmenlerden farklı olarak, yerleşik düzene mütemayil duruyorlardı.

Akkoyun ve Karakoyunlular da İran'a Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Türk oymaklarının önemli bir kısmını götürmüşlerdi. Mesela Karakoyunlular Maraş-Elbistan bölgesindeki Ağaçerilerden bir kolu İran'a götürmüşlerdi. Safevî devletinin kurulması ile gerçekleşen göçler ise daha ekseriyetle vuku bulmuştur. Dulkadiroğulları, Ağaçeriler ile aynı bölgede yaşamakla beraber onlardan ayrı bir siyasi teşekkül olarak görülüyorlar. Karakoyunlular arasında Ağaçeri adıyla yaşayan bir oymak adına rastlanılmaktadır. Sonraki zamanlar Maraş, Antep, Gavur Dağı, Antalya, Ege bölgesi gibi geniş bir sahanın ormanlık bölgelerinde ekseriyetle göçebe olarak yaşayan Tahtacılar, Ağaçerilerin torunları olmalıdır.¹

Safevî devletini kurmak üzere İran'a göçen Dulkadir oymakları, Safevî kaynaklarına göre seksen bin ev olduğu belirtilir. Maraş'tan Bozok'a (Yozgat) kadar uzanan Dulkadir elinin geniş kolları arasından Şeyh Haydar ve Şah İsmail'in hizmetine giren önemli mevkilere getirilmiş halife ve müritler çıkmıştır. Şah İsmail'in babası Haydar'ın en yakın müridi Dede Abdal Beg, Hassa ordu komutanlığına getirilmişti. Keçel Beg lakabı ile tanınan İlyas Beg, geniş bir bölgenin valiliğine getirilmişti. Dulkadirli'nin Sarı Şeyhlü obasından Emet beg, Halil sultan lakabı ile anılmış önemli Safevi umerasından idi. Yine Dulkadirlilerin Çiçekli oymağına mensup Korucubaşı İzzeddin Ali Sultan unvanıyla anılmış önemli halifelerden idi. Dulkadirli'nin Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1515'li yıllardan sonra da Dulkadirli'lerin bir kısmı yine Şah İsmail'in hizmetine girmişlerdi.²

Safevî tarikatının Anadolu'daki mensupları hep Kızılbaş diye anılmıştır. Bu kavramı, Şah İsmail'den sonra İran'da kurumlaşan Şîîlikle karıştırmamak gerek. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmenleri Kızılbaş olduklarını övünerek ifade etmişlerdir. Devletlerini devlet-i Kızılbaş, hükümdarlarını padişah-ı Kızılbaş ve ülkelerini de ülke-i Kızılbaş tabiri ile vasıflandırmışlardı. 13. ve 15.yüzyıllarda Anadolu'daki Türk göçebe unsurunun kızıl börk giydikleri kesin olarak bilinmektedir. Bu sebeple Safevî mürit ve askerlerinin giydikleri külah ve taçların kızıl renkte olmasının bu gelenekle ilgili bulunması gerekirken, her halde

¹ Sümer, "Ağaçeriler", **TDVİA**, C.1, İst. S. 460; aynı yazar, *Ağaçeriler*, **Bellekten**, Sayı, 103, s.521; İsmail Engin, **Tahtacılar**, Ant Yayınları, İst.1998, s. 30.

² Sümer, **a.g.e.**, s. 48-49.

Osmanlılarda kendi askerlerine ak börk giydirmek suretiyle hâkimiyetlerindeki Yörükleri, Kızılbaş Türkmenlerden ayır etmeye çalışmıştır.

Yavuz Selim'in Çaldıran seferine çıkarken talep ettiği yardımın Dulkadir beyliğinden gelmemesi o bölgeye yapılacak seferin zahiri sebebinin oluşturuyordu. Ancak asıl sebep, Yavuz'un Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da başlatmış olduğu Kızılbaş unsurları temizleme harekâtıdır. Keza Yavuz'un Alaüddevle'nin yerine ikame ettiği Şehsuvaroğlu Ali Bey, Anadolu'da bir Kızılbaş şeyhi olan Bozoklu Celal'in başlatmış olduğu büyük bir Kızılbaş isyanını bastırmıştır. Şah Veli unvanlı Kızılbaş lideri Celal, Celalî isyanları olarak bilinen Kızılbaş kaynaklı isyanlar zincirinin başlatan Bozoklu bir Türkmen'dir.¹

Daha sonraki yüzyıllarda Anadolu'da çıkan çeşitli Kızılbaş ve Celalî isyanlarında da Dulkadir oymaklarından Kızılbaş olanlarının adı geçtiği Osmanlı kaynaklarında geçmektedir. Dulkadirli Zünnun, Çiçeklu, Ağca Koyunlu, Mesudlu vs. oymaklar, Kalender Çelebi, Karacalu ve Bişanlı gibi oymaklarla giriştikleri Kızılbaş isyanları bu türdendir.² Ahmed Refik, Dulkadirli ve Bozok sancağında eşkıya hareketlerine karışan çeşitli Türkmen aşiretlerinden bahseder.³ Dulkadirli, Safevî şahlarının Ustacalu ve Kaçarlardan sonra en çok güvendikleri oymaklardan oluşuyordu. 17.yüzyılda bile Anadolu Türklerinin torunları Sufiyan-ı Rumlu yani Anadolu sufileri adını taşıyordu. Rumlular mahallesinde bulunan Dulkadirli aşiretinden bir aile (Aba Hatun), Şah İsmail'i evinde bir süre saklamış, Akkoyunluların takibatı yüzünden Haydar'ın hayatta kalan çocuklarını Şamlu Lala Hüseyin ve Dulkadirli Dede Abdal Beg gibi önemli müritler onları Gilan'a kaçırmışlardı.⁴ Dulkadirli'den Aba (Ebe) adındaki bu kadın İsmail'i himaye ettiği için Akkoyunlu Rüstem tarafından Tebriz meydanında astırılmıştır. Bu Türkler, 16. ve 17.yüzyıllarda bile Kızılbaş kabilelerin en kuvvetlisi idiler.

Anadolu'daki Kızılbaş halifeler, muhtelif yerlerde yaşayan Kızılbaş zümrelerin başında bulunan temsilcilerdir. Bunlar menşe bakımından yine o

¹ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, IV, haz. İ.Parmaksızoğlu, KB Yay., 1992, s. 347; Yinanç, **a.g.e.**, s. 103; Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyânları**, Bilgi Yayınevi, 1975 Ankara, s. 15.

² Sümer, **a.g.e.**, a.76-77; Selahattin Döğüş, **Maraş'ta Türkmen Aşiretleri, I.Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004**, Kahramanmaraş, 460.

³ Ahmed Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, Enderun Kitabevi, İst.1989, s.29 vd.

⁴ Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu...**, s.15.

zümrelere mensup yani Anadolu kimselerdir. Halifeler bir müddet Erdebil’de bulunup tarikatın usul ve adabını öğrenirler ve aldıkları talimatla memleketlerine dönelerdi. Bu talimatın başlıca esasları, ayinler tertip ederek başında buldukları zümrelerin tarikata bağlılıklarını devam ettirmek, propagandalar yaparak taraftarların sayısını çoğaltmak ve şah hakkı ve nezir adı altında vergi toplayarak İran’a göndermek, ayaklanmalar çıkarmak idi. Yavuz Selim’den itibaren Anadolu’daki Kızılbaşlar devlet tarafından dikkatle takip edilmiş, faaliyetlerini önlemek için şiddetli tedbirler alınmıştı.¹

Kızılbaşlık, dini olduğu kadar toplumsal ve siyasi bir kimlik ifade eder. Heterodoks gruplar türlü türlü adlar aldıktan sonra nihayet 16.yüzyılda Kızılbaş adıyla ayrı bir grup olarak tanımlanmıştır. Bu deyim, Türkmen heterodoks zümreler arasında kendini gazaya adanmış militan grupların 13.yüzyıldan beri başlarında taşıdıkları kızıl börtken adını almıştır. Safevî tarikatı 15.yüzyıldan sonra Osmanlı idaresine karşı doğudaki Türkmen muhalefetinin ifadesi olmaya başladığında, Kızılbaş deyimini, Şah İsmail ve Safevîlerle birlikte ortaya çıkan asıl tarihsel isim olmuştur ve başlangıçta herhangi bir küçültücü anlamı yoktu. Bu deyim yüzyıllar içinde küçültücü bir anlama kaymış, Celalî olarak bilinen dini-sosyal hareketler dolayısıyla da dinsiz, asi anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak Safevî Kızılbaş devleti, 15 yaşındaki bir çocuğun karizmatik kişiliğinde aranacağına iki asır boyunca devam eden Dulkadirli vb. Türkmenlerin göçleri ve bu göçerlerin dini ve sosyal gerçeklerinde aranmalıdır.

¹ Sümer, a.g.e., s. 82.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa; **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik kavgası Celali İsyancıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.
- Arifi Paşa; Maraş ve Ebistan'da Zulkadır Oğulları Hükümeti, **TOEM**, 30. cüz, İst.1330.
- Aşıkpaşazâde Tarihi**, Ali Beg neşri, İst. 1334.
- Babinger Fr. – Köprülü Fuat; **Anadolu'da İslâmiyet**, çev. Ragıp Hulusi, yay. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Hoca Sadedin Efendi; **Tacü't-Tevârih**, IV, haz. İ.Parmaksızoğlu, KB Yayınları, 1992
- Hinz, Walther; **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, TTK Basımevi, 1992.
- Döğüş, Selahattin; *Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*, **I.Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004**, Kahramanmaraş
- Döğüş, Selahattin; *Osmanlıların Fethine Kadar Dulkadirli Türkmenleri*, **Dulkadır Beyliği Araştırmaları I**, ed. Yaşar Alpaslan, Ukde Yay., K.Maraş 2008.
- Döğüş, Selahattin; **Türk Düşünce Tarihine Bir Bakış**, Ukde Yay., K. Maraş 2009
- Engin, İsmail; **Tahtacılar**, Ant Yayınları, İst.1998
- Gündüz, Tufan; **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.
- Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî, **Nüzhütü'l-Kulub**, Tahran, 1381/2003.
- Melikoff, Irené; **Uyur İdik Uyardılar**, demos yayınları, İstanbul 2006.
- Ocak, A.Yaşar; **Babaîler İsyancıları**, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.
- Refik, Ahmed; **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, Enderun Kitabevi, İst.1989,
- Sümer, Faruk; *Ağaçeriler*, **TDVİA**, C.1, İstanbul.
- Sümer, Faruk; *Ağaçeriler*, **Bellekten**, Sayı 103.

Sümer, Faruk; **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkerlinin Rolü**, TTK yayınları 1992.

Sümer, Faruk; **Oğuzlar, (Türkmenler)**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1992

Yinanç, Refet; **Dulkadir Beyliği**, TTK basımevi Ankara 1989.

**DULKADİROĞLU BEYLİĞİNDEN GELENLERİN
İKTİSADİ VE TİCARİ HAYATLARI: ANDIRIN
İLÇESİNDE YAŞAYANLAR**

Doç. Dr. H. Mustafa PAKSOY*
Yrd. Doç. Dr. Sadettin PAKSOY**

ÖZET

Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesi Çuhadarlı Köyü yakınındaki Gökçebel mevkiinde bulunan eski bir mezarın Dulkadiroğlu hükümdarı Alaüddevle Bozkurt Bey'e ait olduğu söylenmektedir.

Kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilere göre, Yavuz Sultan Selim'in 1515 deki Çaldıran zaferi dönüşünde Ali Bey ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı Dulkadiroğlu Beyliği üzerine göndermiştir. Akçadağ eteği Turna mevkiinde mağlubiyete uğrayan Alaüddevle Bozkurt Bey sağ kalan askerleriyle birlikte Andırın'a doğru kaçmıştır. Alaüddevle Bozkurt Bey Yavuz Sultan Selim'in askerlerine yakalanacağını anlayınca, açlık ve hastalıktan telef olan askerlerinden sağ kalanlarını da serbest bırakmış ve tek başına Çuhadarlı Köyü yakınlarındaki, daha önce de yaylak olarak kullanıp çadır kurduğu Gökçebel'e gelmiştir. Rastladığı bir çobandan kendini öldürmesini istemiştir. Çobana, yanında taşıdığı altınları

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi. E-posta; hmpaksoy@yahoo.com

** Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi. E-posta; spaksoy@kilis.edu.tr

göstererek *‘Eğer beni öldürürsen bu altınların sahibi olacaksın’* demiştir. Çoban korksa da altınları almak için Alaüddevle Bozkurt Bey’i öldürmüştür. Daha sonra da Yavuz Sultan Selim’in Alaüddevle Bozkurt Bey’i arayan askerlerine Alaüddevle’yi öldürdüğü yeri göstermiştir.

Alaüddevle Bozkurt Bey’in son zamanlarında serbest bıraktığı askerlerin torunları olduklarını söyleyen çok sayıda aile bu gün bu bölgeye yakın yerlerdeki köylerde yaşamaktadırlar.

Bu çalışmada, Alaüddevle Bozkurt Bey ve mezarı, Andırın’daki Dulkadiroğlu Beyliğinden gelen ailelerin (Baloğulları, Zulkadiroğulları) iktisadi ve ticari hayatları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alaüddevle Bozkurt Bey, Andırın, Gökçebel, Çuhadarlı, Darıovası.

ABSTRACT

There is a tomb in the Gökçebel, near Çuhadarlı Village, Andirin/Kahramanmaraş. People who live in this village say that this is the tomb of Alaüddevle Bozkurt Bey. According to information passed down from generation to generation, in 1515, Sultan Selim had sent Ali Bey and Sinan Pasha to Principality Dulkarid. Alaüddevle had been defeated in this battle near Crane Mountain and, he and his surviving soldiers had come to Andirin. When Alaüddevle realized that Yavuz Sultan Selim's soldiers had captured him, he had released his soldiers who perished of hunger and disease. Then, he had gone to Gökçebel. He had seen a shepherd there. He had said to him *“If you kill me you'll be the owner of the gold”*. Shepherd had killed Alaüddevle. Then, he had shown the dead to soldiers of Yavuz Sultan Selim. Today, many families who live around here say that we have been coming from Principality Dulkarid.

In this study, we have done a research on the economic and commercial life of the families who say that we are coming from Alaüddevle Bozkurt Bey.

Key Words: Alaüddevle Bozkurt Bey, Andirin, Gökçebel, Çuhadarlı, Darıovası.

1. GİRİŞ

Dulkadiroğlu Beyliği, Elbistan ve K. Maraş civarında 1337–1522 yılları arasında hüküm sürmüş olan bir Türkmen beyliğidir. Beyliğe adını vermiş olan Dulkadirli Türkmenleri Oguzlar’ın Bozok koluna

mensupturlar. Dulkadirli halkını teşkil eden Bozok Türkmenleri Oğuzların Bayat, Avşar ve Bey dilli boylarındandır. Beylik 1337’de Zeyneddin Karaca tarafından kurulmuştur.

Alaüddevle Bozkurt Bey, 1480 yılında Fatih Sultan Mehmet’in desteği ile Dulkadirli Beyliğinin başına geçmiş ve 1480–1515 yılları arasında Beyliği yönetmiştir.

1515’de Yavuz Sultan Selim, Sinan Paşa’yı kırk bin kişilik bir kuvvetle Dulkadir ülkesinin zabtı için göndermiş ve Sehsuvar-oglu Ali Bey de bu kuvvetlere öncülük yapmak üzere orduya katılmıştır. Osmanlı ordusuna karşı çıkan Alaüddevle Bozkurt Bey, bozguna uğrayınca Elbistan’ın güneyindeki Turna dağına çekilmiştir. Daha sonra, Sinan Pasa O’nu takip ederek bir kez daha bozguna uğratmış ve Alaüddevle Bozkurt Bey’i, oğullarını ve akrabalarını öldürmüştür.

Alaüddevle Bozkurt Bey yakalanacağını anlayınca, yanındaki askerleri serbest bırakmış ve tek başına Çuhadarlı Köyü yakınlarındaki Gökçebel’e gelmiştir. Rastladığı bir çobana yanında bulundurduğu hazineyi vererek kendisini öldürtmüştür.

Bugün Andırın’da yaşayan “Baloğulları” ile “Zülfikaroğulları” soylarının Dulkadiroğulları Beyliğinden geldiği ifade edilmektedir.

2. ALAÜDDEVLE BOZKURT BEY KİMDİR?

Yavuz Sultan Selim’in dedesi olan Alaüddevle Bozkurt Bey Dulkadiroğlu Beyliğinin en önemli hükümdarlarından birisidir.

Dulkadiroğulları Beyliği’ni kuran Türkmenlerin hangi boydan geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Dulkadir halkının çoğunluğunun Bayat Boyuna mensup Türkmenler olduğu tahmin edildiğinden beyliğin kurucularının da Bayatlar olması mümkündür.

Mısır ve Suriye’ye sahip olan Memlûklular, Zeyneddin Karaca’yı 1337’de Elbistan naipliğine atar ve Dulkadir Beyliği kurulur. Süleyman Bey zamanında Dulkadir-Osmanlı ilişkileri gelişir. Süleyman Bey kızı Sitti Mükrim Hatun’u II. Murad’ın oğlu II. Mehmed’e (Fatih’e) verir. Diğer kızını da Memluk Sultanı Zahir Çakmak’a verir. Böylece iki büyük devletle akrabalık bağı kurarak Beyliğini, Karaman oğullarına ve Akkoyunlulara karşı savunmak için destek sağlar.

Osmanlı Sultanı Fatih, yanında bulundurduğu Şahbudak Bey’in kardeşi Alaüddevle Bozkurt Bey’e destek vererek, Onun Dulkadir Beyliği’ni 1480’de ele geçirmesini sağlar. Alaüddevle Bozkurt Bey, ilk

yıllarında, Osmanlıların yanında yer alır. Alaüddevle Bey, kızı Ayşe'yi II. Beyazıt'a verir. Bu evlilikten Yavuz doğmuştur. Böylece Alaüddevle Bozkurt Bey, Yavuz Sultan Selim'in dedesi olmuştur.

Alaüddevle, Yavuz Sultan Selim'in düzenlediği Çaldıran Seferi'ne çağrıldığı halde katılmadığı gibi Şah İsmail ile de ittifak kurar. Öte yandan, Yavuz'un yanında bulunan kardeşi Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'in Osmanlılar tarafından desteklenmesini hoş görmemektedir. Bu yüzden Çaldıran Savaşı'na giden Osmanlı ordusunun iase yollarını keserek teçhizatlarını yağmalatır.

Harita 1. Dulkadiroğulları Beyliği (1337-1522)

Yavuz Sultan Selim 1514 yılında kazanılan Çaldıran zaferinden sonra Dulkadir Beyliğini ortadan kaldırmak için harekete geçer. Kayseri Sancak Beyliğine getirilen Şehsuvaroğlu Ali Bey'e Dulkadir topraklarını aldığı takdirde kendisine verileceği vaat edilir. 1515'de Ali Bey ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, Alaüddevle Bey üzerine gönderilir. 13 Haziran 1515'de Göksun yakınlarında Turna Dağında Osmanlılar ile Dulkadirliler arasında yapılan savaşta Alaüddevle Bey yenilerek dört oğlu ile birlikte idam edilir. Böylece, Dulkadiroğulları Beyliği fiilen son bulur. Yaklaşık 180 yıl devam eden Dulkadiroğulları Beyliği, Osmanlıların

Anadolu'da sınırlarına kattıkları son beyliktir. Dulkadiroğluları Beyliği; Kırşehir, Bozok, Kayseri, Pınarbaşı, Elbistan, Harput, Maraş, Kadirli, Antep gibi geniş bir alanda hâkimiyet sürmüştür. Sözü edilen bu şehirlerde Dulkadiroğlularından kalma birçok camii, kale, medrese, mescit vs. eserlere rastlanmaktadır (www.ozgungazetesi.com).

Maraş, Elbistan ve Kayseri gibi Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinde iki yüzyıl kadar hüküm sürmüş olan Dulkadiroğluları zamanından günümüze pek çok mimarî eser kalmıştır. Bunların en önemlileri cami, mescit, medrese, türbe, köprü, zaviye ve kale gibi yapılardır. Dulkadiroğulları'nın yaptırmış olduğu bu dinî ve sosyal müesseseler Anadolu Selçuklu eserlerinin bir devamı niteliğindedir.

Dulkadir beyleri arasında en çok imar faaliyetlerinde bulunan bey Alaüddevle Bozkurt Bey'dir. 1480-1515 yılları arasında hüküm sürmüş olan Bozkurt Bey'in yaptırmış olduğu en önemli eser Elbistan'da bulunan Alaüddevle Bey Camii (Cami-i atik)'dir. Vakfiyesinden 1501 yılında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Alaüddevle Bozkurt Bey bundan başka Elbistan'ın Ceyhan mahallesinde bulunan Ümmet Baba Camii (1500), Antep'te Alaüddevle Bey Camii, Haruniye'de Haruniye Camii, Kırşehir'de birkaç cami, Maraş'ta Ulu Cami ve Bağdadiye Medresesi, Pazarören'de Zamantı Kalesi Medresesi gibi eserler yaptırmıştır. Adıyaman Ulu Camii'nin de Alaüddevle Bozkurt Bey zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır (www.enfal.de).

3. ALAÜDDEVLE BOZKURT BEY'İN MEZARI NEREDE?

Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesine bağlı Çuhadarlı Köyü sakinleri, köylerinin yakınındaki Gökçebel mevkiinde bulunan eski bir mezarın Dulkadirli hükümdarı Alaüddevle Bozkurt Bey'e ait olduğunu iddia etmektedirler.

Dedelerinin çocukken kendilerine aktardıkları bilgiler doğrultusunda konuşan köylüler; *"Dedelerimiz, Yavuz Sultan Selim'in 1515 deki Çaldıran zaferi dönüşünde Ali Bey ve Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı Dulkadirli Beyliği üzerine gönderdiğini, Akçadağ eteğinde Turna mevkiinde mağlubiyete uğrayan Alaüddevle Bozkurt Bey'in ise mahiyetindeki sağ kalan askerlerle Andırın'a doğru kaçtığını söylerlerdi."* Alaüddevle Bozkurt Bey, Yavuz Sultan Selim'in askerlerine yakalanacağını anlayınca, açlık ve hastalıktan telef olan askerlerinden sağ kalanlarını da serbest bırakmış ve tek başına Çuhadarlı Köyü yakınlarındaki, daha önce de yaylak olarak kullanıp çadır kurduğu,

Gökçebel'e gelmiştir. Rastladığı bir çobandan kendini öldürmesini istemiş ve yanında taşıdığı altınları göstererek "Eğer beni öldürürsen bu altınların sahibi olacaksın" demiştir. Çoban korksa da altınları almak için Alaüddevle Bozkurt Bey'i öldürmüştür. Daha sonrada Yavuz'un Alaüddevle Bozkurt Bey'i arayan askerlerine Alaüddevle'yi öldürdüğü yeri göstermiştir.

Gökçebel'de hiçbir yerleşim yeri yoktur. Yani bu mezar bir köy mezarlığı değildir. Sonradan göçebeler buraları yurt tutmuş ve ölenlerinin bazılarını buraya defnetmişler. Ancak bu mezarın yapısı diğerlerinden çok farklıdır. Ne yazık ki, define arayanlar bu mezarı talan etmişler.

Çuhadarlı köylülerinin en yaşlılarından Mustafa Çuhadar; Gökçebel'de ki bu eski mezara yıllardır saygı gösterildiğini ve padişah mezarı olarak bildiklerini söylemektedir. "Ancak son zamanda define arayıcıları mezarı kazarak harap hale getirmişler. Dedelerimizin saygı gösterdiği, bir zamanlar bölgede devlet olmuş bir beyliğin en ünlü beyinin mezarının bu halde olması bizleri çok üzüyor. Bu mezarı bir projeye anıt mezara dönüşmesini istiyoruz. Konuyu araştırmak isteyen herkese kapımız açık" demektedir.

Yıllardır konuyu araştırdığını söyleyen Kadirli Lisesi öğretmenlerinden Mehmet Bal; "Yaptığım tüm araştırmalarda ulaştığım tüm bilgiler Alaüddevle Bozkurt Bey'in bu bölgede öldürüldüğünü gösteriyor. Çocukluğumda büyüklerin sohbetlerini dinler not alırdım. Konuyu araştıran akademisyenlerin de ifade etiklerine göre Alaüddevle Bozkurt Bey Turna'da yapılan savaşın ardından daha önce de kullandığı Balk Dağına doğru kaçmış oradan da bu bölgeye geçmiş. Rivayete göre ya teslim olmamak için kendi isteğiyle ölümü seçmiş ya da Sinan Paşa'nın askerlerine yakalanarak hemen bu bölge de idam edilmiş. Konunun akademisyenlerce araştırılması bence çok önemli" demektedir.

Çuhadarlı Köyünden Öğretmen Veysi Kabaca ise; "Dulkadirli'i Beyliğini araştıran tarihçilerden Besim Atalay Alaüddevle Bozkurt Bey'in bir çoban tarafından Andırın civarında öldürüldüğünü" anlatmaktadır. "Bizim dedelerimizden duyduklarımızla tamamen örtüşen bu bilgilerin değerlendirilmesi lazım diye düşünüyorum" demiştir (www.ozgungazetesi.com).

Fotoğraf 1: “Gökçebel”de Alaüddevle Bozkurt Bey’in mezarı olarak bilinen yer.

Alaüddevle Bozkurt Bey’in kabrinin yeri tartışmalıdır. Ancak Göksun-Andırın arasında olması daha muhtemeldir. (A’dan Z’ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi).

Tarihçi Besim Atalay Alâüddevle’nin ölümü hakkında şu rivayeti yazmaktadır:

Turna Dağında yenilen Alâüddevle askerleriyle beraber Andırın istikametine kaçır, asker açlık ve sefaletten kırılır. Tek başına kalan ihtiyar emir rastladığı bir çobana;

-“Al şu silâhı, vur öldür beni” der.

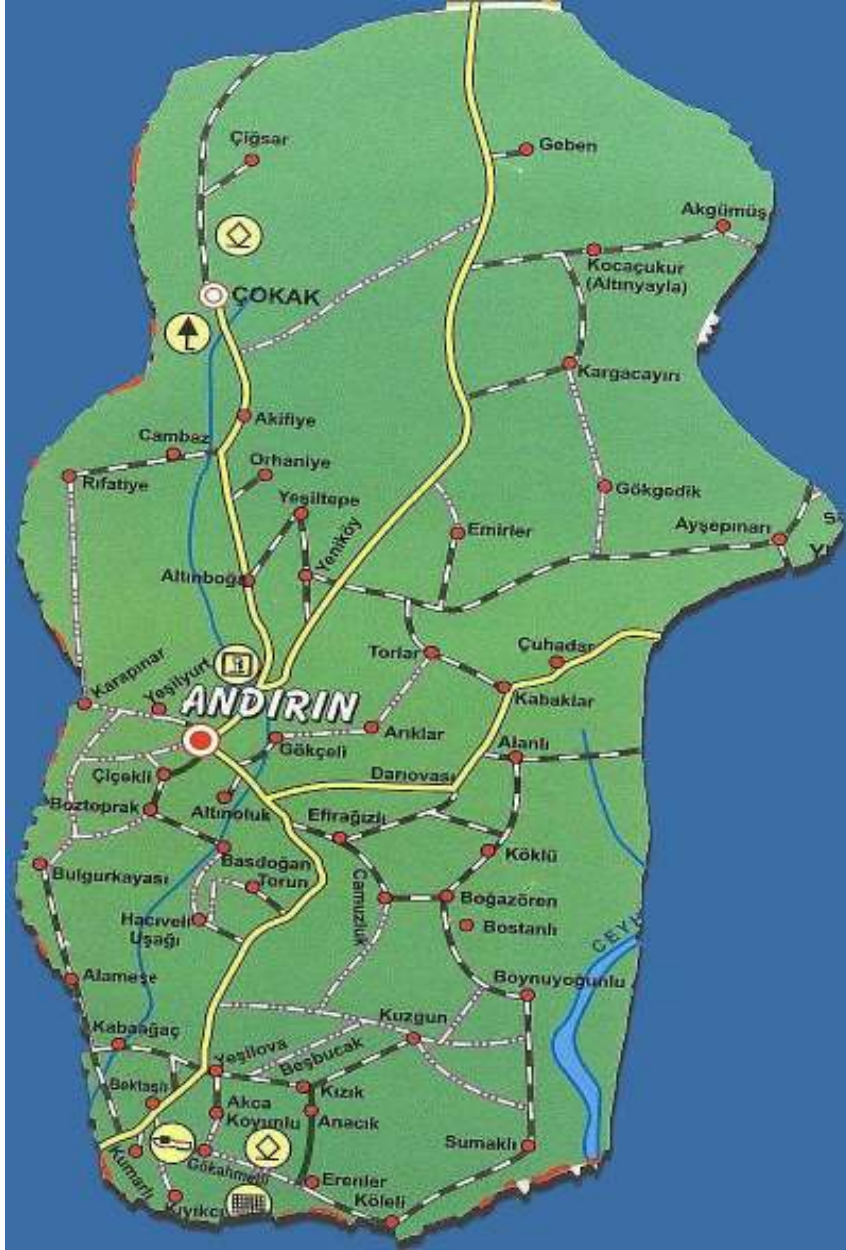
-Çoban: “Seni öldürürsem beni de öldürürler” diye cevap verir. Bunun üzerine yanında taşıdığı bir heybe altını çobana veren Alaüddevle;

-“Bunlar senin olsun, beni şu canımdan kurtar” der.

Altınları gören çoban Alaüddevle Bozkurt Bey’i öldürür (www.marasbugun.com).

Andırın ilçesinin Çuhadarlı Köyü’nün 5 km. kuzeyinde Gökçebel yaylasında bulunan dört mezarın Dulkadiroğulları’na ait olduğu sanılmaktadır. Besim Atalay bu mezarların yerini bulmuştur. Günümüzde

son derece harap olan bu mezarlardan bir tanesi yumuşak yöresel sarı taşlardan yapılmıştır. Ancak, defineciler tarafından tahrip edilmiştir.

Harita 2. Andirın İlçesi ve köyleri Kaynak: www.andirin.gov.tr

4. ANDIRIN İLÇESİNDE YAŞAYAN DULKADİOĞLU BEYLİĞİ MENSUPLARI

Andırın İlçesi Darıovası Köyü Köleballı (Ballar) Obasında yaşayan Hicri 1330 doğumlu İsmail BAL, “Bal-Baloğlu” soy ismini taşıyanların Dulkadir Beyliğinden geldiğini ifade etmektedir. Baloğlu soyu Semerkant Buhara’dan Dulkadir Beyliği tarafından satın alınmış ve bu soydan gelenler Beyliğe her zaman sadık kalarak hizmette bulunmuştur.

Baloğulları: Yoğun olarak Darıovası Köyünde yaşamaktadırlar. Hatta bu köye bağlı bir obanın adı da “Köleballı”dır. Bugün bu soydan gelenler Andırın’dan başka Kadırlı, Osmaniye ve Kahramanmaraş’ta ikamet etmektedirler.

35 yıl eğitimci olarak Darıovası Köyünde çalışan ve binlerce insana okuma yazama öğreten İsmail Bal, Alaüddeve Bozkurt Bey ile ilgili olarak dedelerinden duyduklarını şöyle anlatmaktadır:

“Yavuz Sultan Selim, İran seferine (Çaldıran Zaferi) yardım etmeyen Alaüddeve’yi ortadan kaldırmak ister. Bu durumu öğrenen Alaüddeve askerleri ile birlikte K.Maraş’tan ayrılarak Ceyhan Irmağına gelir. Karşı tarafa geçmek için Irmak üzerine bir tahta köprü yaptırır. Yanındakilerin tamamı köprüden karşı tarafa geçtikten sonra köprüyü yıktırır. Yanındakiler “niye yaptırдың, niye yıktırдың?” diye sorunca, Alaüddeve “Sağ olursam gene yaptırırım” der. Bu köprüünün adı “Gene” köprüsü olarak kalır. Bu köprü K. Maraş’ın Döngöle kasabası yakınlarında Ceyhan Irmağı üzerinde bulunmaktadır. Sır Barajı göleti altında kalmıştır. Daha sonra Alaüddeve mahiyetindekilerle birlikte Balk Köyüne gelir ve buraya çadırlarını kurarlar. Av yapmak üzere dağa çıkan Alaüddeve “bizim çadırlar da balk balk balkıyor” der. Bu köyün adı Balk (Köklü) kalır.

Alaüddeve sonra Çuhadarlı Köyü yakınlarına gelir. Burada bir atlı adama rastlar.

-Alaüddeve adama: “nerden geliyorsun” der.

-Adam: “Maraş’tan geliyorum” der.

-Alaüddeve: “Kaç günde buraya geldin” der.

-Adam: “Sabah erken Maraş’tan çıktım, öğleye buraya geldim” der.

- Alaüddeve: “Acep biz düşmanın üzerine gerimi gidiyoruz? Ecel mi yetti” der.

Maraş'tan çok uzaklara geldiğini zanneden Alaüddevle Gökçebel'de rastladığı Çıngıl oğullarından bir çobana kendisini öldürtür. Arifi Paşa'nın "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti" isimli eserinde Alaüddevle Bozkurt Bey'in öldürülmesi ve mezarı ile ilgili olarak şu paragraf yer almaktadır: "Alaüddevle hin-i katlinde 90 yaşında, iri yarı, aksakallı, al yanaklı, bir adem idi. Meydan-ı harpten başını alıp götürren at oğlanının Şehsuvar oğlu Ali Bey hevâdârlarından ve Andırın'lı Çıngıl oğullarından bir genç olduğu ilâ yevminâ hâzâ Meraş'ta an'aneten mervîdir. Alaüddevle'nin başı aşağıda beyân edileceği vechile Mısır'a gönderildiğinden orada ve cesedi Meraş'daki Cami'i Kebîr mezarlığında meftundur."

Fotoğraf 3: İsmail BAL'ın Nüfus Cüzdanı Örneği

İsmail BAL, kendisinin Hicri 1330 doğumlu, Miladi takvime göre ise 1911 doğumlu olduğunu ifade etmiştir. Ancak, 59623211706 T.C. vatandaşlık numaralı nüfus cüzdanında 01.07.1918 doğumlu görülmektedir. Hicri 1330 yılını Miladi takvim yılına dönüştürdüğümüzde İsmail BAL'ın 1911 doğumlu olduğu ortaya çıkmaktadır. (Hesaplama: $1330/32=41$; $1330-41=1289$; $1289+622=1911$)

Fotoğraf 4: İsmail BAL (Doç. Dr. H. Mustafa PAKSOY 9 Nisan 2011).

*Fotoğraf 5: İsmail BAL (ortada), S. Paksoy (solda),
H. M. Paksoy (sağda), 9 Nisan 2011.*

Zülfikaroğulları: Andırın kazasının 1865 yılında kuruluşunda ilçe merkezinde yerleşerek “*eşrafa*” özelliği taşıyan bir ailedir. Ermeni Ağası, Zülfikarlı'nın 1600'lü yıllarda Andırın yöresi ve Geeben'de önde gelen Zulkadir beylerinin uzantısı aile olduğundan bahsetmektedir. Ermenilerin 1895 Andırın baskınında ilçe merkezinde adı geçen ağlar içinde Zülfikarlı Hacı Bey'in adı da geçmektedir. 1900'lü yılların başlarında Andırın ovasında çeltik ekimini teşvik eden Zülfikaroğlu Hacı Bey ve onun soyundan gelenler 1940 ve 1950'li yıllarda Andırın suyu üzerinde sulama kanalının açılmasını sağlamışlardır (Yurtsever, 2008).

Zülfikar oğullarının Milli Mücadelede yıllarında önemli katkıları olmuştur.

5. ANDIRIN İLÇESİNDE YAŞAYAN DULKADİROĞLU BEYLİĞİNDEN GELENLERİN İKTİSADİ VE TİCARİ HAYATLARI

5.1. Baloğulları

Andırın İlçesi Darıovası Köyünde yoğun olarak yaşayan Baloğulları soyu yörede “Ballar” diye de anılmaktadır. Çuhadarlı Köyü; Kavaklı, Ballar, Kundakçılar, Doburlu, Çingırlar, Bahçeciler, Çotlu ve Gedikli mezralardan oluşmakta (Yurtsever, 2008) ve Andırın-K.Maraş karayolu güzergâhında bulunmaktadır. Andırın'a yaklaşık 11 km. uzaklıkta olan Köyde iktisadi hayat daha çok tarım ve hayvancılık üzerinedir. Köyde faaliyet gösteren bir değirmen, bir çay ocağı ve birkaç bakkal bulunmaktadır.

Köyün arazisi eğimli ve çoğu yeri ormanla kaplıdır. Ancak sulu tarım yapılan düz arazileri de bulunmaktadır. Köyde buğday, arpa, yer fıstığı, fiğ ve mısır tarımı önde gelir. İklimi elverişli olduğundan bu köyde hemen hemen her türlü meyve ve sebze tarımı yapılabilmektedir. Köyde hem büyük baş (süt sığırcılığı) hem de küçük baş (koyun, keçi) yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kısaca, köyde yaşayanlar tarım ve hayvancılıkla iştigal etmektedirler.

Öte yandan, özellikle köyde iş imkânı bulamayan gençler, başka yerlere çalışmaya gitmektedirler. Daha çok Kadirli, Osmaniye, İskenderun, Adana gibi yerlere çalışmak üzere gidenlerin sayısı oldukça çoktur.

Yine, köyde ekonomik olarak gelecek görmeyen çocuklar “okuyarak” çeşitli kamu dairelerinde görev almaktadırlar. Yaz tatillerini köylerinde geçirmek isteyen bu gençler köylerine “yazlık evler” yaparak doğdukları yerlere bağlılıklarını göstermektedirler. Emekli olanlar da yine aynı şekilde köylerine dönmektedirler.

5.2. Zülfikaroğulları

Asıl adları Dulkadiroğulları olup, yoğunlukla Andırın Yeşilova (Tokmaklı) beldesinde yaşamaktadırlar. Çok toprakları olduğu için, toprak ağalığı da yapmışlar. Yeşilova Andırın-Kadirli karayolu güzergâhında bulunmaktadır. Tarıma elverişli düz arazileri vardır ve hemen hemen her türlü meyve ve sebze tarımı yapılabilmektedir. Bitkisel üretimden pirinç, pamuk tarımı başta gelmektedir.

Bugün, daha çok Yeşilova, Andırın, Kadirli, Osmaniye’de yaşamaktadırlar.

SONUÇ

Yapılan araştırmalar ve çeşitli kaynaklar Dulkadir Beyliğinin son hükümdarı Alaüddeve Bozkurt Bey’in ömrünün sonuna doğru Andırın civarlarına geldiğini ve burada öldüğünü ortaya koymaktadır.

Kaynaklarda, “Göksun yakınlarında Turna Dağında Osmanlılar ile Dulkadirliiler arasında yapılan savaşta Alaüddeve Bey yenilerek dört oğlu ile birlikte idam edildiği”, başının kesilerek Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır Sultanı Kansu Gavriye gönderildiği, bedeninin ise K.Maraş’a defnedildiği şeklinde yer alsa da, konuyu araştıran bazı tarihçiler ve Dulkadir Beyliğinden geldiğini söyleyenler Alaüddeve Bozkurt Bey’in mezarının (başsız bedeni) Andırın Çuhadarlı Köyü yakınlarındaki “Gökçebel” de olduğunu savunmaktadırlar.

Eğer, Bir Türk Beyliği olan Dulkadir Beyliğinin son hükümdarı Alaüddeve Bozkurt Bey’in mezarı “Gökçebel” yaylasında ise, bu mezara sahip çıkmak ve anıt mezar haline getirmek için, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları gerekli girişimleri yapmalıdır.

Bugün Andırın İlçesi Darıovası Köyünde yaşayan “Ballar-Baloğulları” aileleri ile Yeşilova Beldesi’nde yaşayan “Zülfikaroğulları” ailelerinin Dulkadir Beyliğinden geldiklerini belirtmektedirler.

Darıovası Köyü Ballar obasında yaşayan ve yaklaşık 100 yaşlarında olan İsmail BAL’ın, elinde bulundurduğu aile şeceresine (soyağacı) göre,

bu sülalenin Dulkadir Beyliğinden geldiği söylenebilir. Bugün itibari ile aradan yaklaşık 500 yıl geçse bile, “Baloğulları” dedelerinden duyduklarını kuşaktan kuşağa aktararak, geçmişte yaşanan olayları gelecek nesillere öğretmektedirler.

Köyde yaşayanların geçim kaynağı tarım olmakta birlikte, çoğu “Baloğulları” ailesi farklı şehirlerde yaşamaktadır. Bunların kimileri çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapmakta, kimileri ise ticaretle iştiğal etmektedirler.

KAYNAKLAR

Akşit, Niyazi, A'den Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi, Serhat Yayınları, 2006.

Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti", Editörler: Yaşar Alparlan ve Serdar Yakar, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş, 2011.

BAL, İsmail, "Özel Arşivi", 2011.

BAL, İsmail, "Röportaj", 9 Nisan 2011.

www.andirin.gov.tr

www.ozgungazetesi.com/cuhadarli-koyunde-padisah-mezari-1, 11.01.2011.

www.marasbugun.com/haber_detay34673.html, 12.04.2011.

www.enfal.de/starih33.htm, 10.01.2011.

Yurtsever, Cezmi, Andırın Tarihi, Adana, 2008.

**DULKADİROĞULLARI'NIN MARAŞ İLİNE
BIRAKTIKLARI KÜLTÜREL MİRAS**

Yrd. Doç.Dr. Nedime ŞANLI*

Uzm. Hülya YALÇINKAYA (DULKADİROĞLU)**

Uzm. Sevinç AKSAY ALBUZ

Uzm. Filiz METE

1. GİRİŞ

Her nesil, önceki nesillerden öğrendiklerini ve kültürün bütününe kendi katkılarını bir sonraki nesile aktarır. Bu nedenle kültür mirası, toplumun devamı için çok önemlidir. Kültür, daha önceki kuşakların çaba ve tecrübelerinin bir ürünü olarak devralınır. Toplumların yaşam tarzları, giyimleri, beslenme şekilleri, doğum, evlilik ve ölümle ilgili gelenekleri ve âdetleri; günlük yaşantının içine sıkıştırılmış inanışları ve alışkanlıkları, bize o toplumun yaşayış alışkanlıkları, dünya görüşleri hakkında bilgi veren en sağlam kaynaklardır. Çünkü bunlar halk kültürünü kuşaktan kuşağa canlı olarak iletirler.

Kültür mirası, bir ülkenin veya milletin tarihsel veya güncel kültürüyle ilgili bütün maddi ve manevi değerleri içeren; sanata, tarihe, arkeolojiye, etnografi ve paleontolojiye ilişkin öneme sahip taşınır veya taşınmaz varlıklarıdır. Taşınmaz kültür varlıkları arkeolojik öneme sahip

* Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. E-posta; nsanli@gazi.edu.tr

** Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. E-posta; hulyayalcinkaya@yahoo.com

alanlar, peyzajlar, yapı grupları vb. olarak; taşınır kültür varlıkları ise bilimsel veya edebî eserler, görsel materyaller vb. olarak örneklendirilebilir.

Orta Asya'dan gelen ve Oğuzların Bozok-Bayat Türkmen boylarından olan Dulkadiroğulları'nın Maraş ve çevresine yerleşmesi ile birlikte geliştirdikleri ve nesiller boyu aktardıkları kültür mirası, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Every generation transfers the knowledge that they learned from former generations and their own contributions to the whole culture. For this reason, cultural inheritance is crucial for public's continuity. The culture is taken over as product of generations' effort and experiments. Communities' life styles, dressing, nutrition styles, customs related to birth, wedding, funeral, their beliefs and habits in daily life are the most reliable sources that give us information about world views. These transmit public culture from generations to another generation.

In Maras, which has been home to the oldest civilizations of the Anatolian, after settling of the Turks and Arabians in area's cultural structure significant changes occurred. Cultural changes such as belief, dressing, and architecture enriched Maras from the point of view of culture. Maras presents a developed social appearance in Dulkadirli an Ottoman reigns, particularly because of trade roads they had. The works remain to current time are mostly the handwritings that belong to Ottoman's reign and the ones from Dulkadiroglus.

In Dulkadirogullari's reign Maras and Elbistan were important centers. For that reason in these cities important political, economical, and cultural developments occurred.

Between 1339-1515 Dulkadir Dukedom which was found by Zeyneddin Karaca, necessity of their life styles, in winter they generally came back to inhabiting centers near the old cities and towns, but in summers they emigrated to cooler plateaus and they were mostly interested in cattle-breeding. They bred animals such as sheep, goat, camel and horse. In winters, tribes were interested in agriculture at the rate of their need. Dulkadirli People which came from Middle Asia and were from Oguz's Bozok-Bayat tribe, were adherent to their customs from past to current times they maintained their essence culture, customs and traditions and by transferring them to next generations they secured their continuity.

This research was conducted for determining the Dulkadiroğulları's cultural qualities and contributions to Kahramanmaraş.

Key Words: Dulkadiroğulları, Kahramanmaraş, Culture

1.1. Dulkadiroğulları Kimdir?

Halep'ten başlayarak Amanosların doğusundan Tohma vadisine kadar uzanan bölgede yurt tutan Dulkadir Türkmenleri Oğuzların Bozok koluna mensupturlar. Dulkadirli halkını teşkil eden Cemaatler ise çoğunlukla Ağaçeri, Bayat, Avşar ve Beydilli boylarından idiler¹.

Büyük Anadolu Beyliklerinden biri idi. Dulkadiroğulları, Mısır'daki Türkmen Memluk devletleri arasında güçlü ve uzun ömürlü bir beylik olarak görülmüştür. Dulkadiroğlu Zeyniddin Ahmed Karaca Bey tarafından kurulmuştur (1337). 14. asırdan 16. asrın ilk yarısına kadar Anadolu tarihinde mühim rol oynayan, Oğuzlar'ın Bozok koluna bağlı bir Türkmen hânedânıdır. Anadolu'ya, Hasan Dulkadir adlı bir beyin idaresinde gelen ve Dulkadirli Beyliğinin çekirdeğini meydana getiren bu ilk grubun, Maraş ve Elbistan arasındaki yaylalık bölgeye yerleştikleri ve daha sonra geniş bir alana yayıldıkları anlaşılmaktadır².

Dulkadirli Beyliği, Elbistan başkent olmak üzere Maraş, Kayseri, Elazığ, Ayıntap, Malatya ve Adıyaman vilayetlerinde hüküm sürdü³.

Bazı zamanlar Memluklara karşı da isyan eden Dulkadir Türkmenleri, uzun yıllar Maraş ve Elbistan bölgesine hâkim oldular. Dulkadir Beyleri XV. yüzyıl başlarından itibaren beyliğin hudutlarını doğuda Harput'tan batıda Kırşehir ve Bozok'a, kuzeyde Darende'den güneyde Hassa'ya kadar genişlettiler. Bu beylik kuruluş tarihi olan 1337'den Osmanlı'ya bağlandığı 1515 tarihine kadar yaklaşık iki yüz yıl boyunca bölgede siyasi, sosyal ve ekonomik yönden önemli roller oynadı. Çok dinamik bir yapıya sahip olan Dulkadir Türkmenleri müstakil olmak için Memluklarla sürekli çatıştılar. Ayrıca Eretne, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Karamanoğulları, Kadı Burhaneddin Ahmet, Timur,

¹ GÖL, Ercan, Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) Maraş'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişimi, Yüksek Lisans Projesi, Kahramanmaraş, Eylül-2006.

² <http://www.dallog.net/beylikler/dulkadir.htm>

³ http://www.weblopedi.com/beylikler_ve_hanliklar/dulkadirogullari-t465.0.html

Osmanlı ve Safevi gibi devletlerle Dulkadir Türkmenleri başa baş mücadele ettiler¹. Dulkadir Beyliği 1522 yılında ortadan kaldırılmıştır.

Dulkadiroğulları, bazen Memluklara, bazen Osmanlılara tabi olmuşlar fakat en çok Osmanlılarla iş birliği yapmış ve Osmanlı sarayı ile akrabalık kurmuşlardır.

Dulkadiroğulları XV-XVII. yüzyıllarda Maraş ve Sivas arasında çok geniş alanlar üzerinde konar ve göçer bir hayat yaşıyorlardı. Şehir ve köy toplumlarından farklı bir yapıya sahip olan göçebeler, Osmanlı kaynaklarında rastlanan daha doğru bir ifadeyle konargöçerler veya yürükler merkezî hükümetin kontrolünden mümkün olduğu kadar bağımsız olmakla birlikte, yine de kendileri için düzenlenmiş kanunlar çerçevesinde bir hayat sürdürüyorlardı.

Dulkadirli Türkmenleri Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer grubudur. Onlar konargöçer bir hayat yaşamalarına rağmen erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçmeye başladığı ve Dulkadirli Beyliğinin hâkimiyet sahası olan Elbistan, Maraş, Bozok, Çukurova ve hatta Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Kırıkkale, Aydın, Balıkesir, Afyon ve İzmir'e kadar olan geniş bir sahaya iskân olunmuşlardır².

Konargöçerlerin asıl işleri hayvancılıktı şehirlerin et, yağ, yoğurt, tereyağı ve peynir ihtiyaçlarının çoğunu bunlar karşılardı. Dulkadirli Türkmenleri de diğer konar-göçer teşekküller gibi hayvancılık ile uğraşıyorlardı. İstanbul, Bursa gibi büyük şehirlerin et ihtiyacının konar-göçer teşekküllerden karşılandığı ve onların büyük koyun sürülerini cepler vasıtasıyla talep edilen merkezler yolladığı bilinmektedir. Onların hayvan ürünlerini nasıl pazarladıkları hususunda şimdilik detaylı bilgilere sahip değilsek de Yeni İl Türkmenlerinde olduğu gibi yaylak pazarları kurulduğu muhakkaktır. Ayrıca, şüphesiz, yaylak veya kışlak güzergâhı boyunca şehir merkezlerine yaklaştıkça ellerindeki ürünleri buralarda pazarlamaktaydılar. Ordunun sefere çıkması halinde ihtiyaç duyulan et, peynir, tereyağı, deri gibi hayvan ürünlerinin bedeli karşılığı temininin yanı sıra Dulkadir sipahilerinin sefer yükümlülüğünü yerine getirmek için orduya katıldıkları da anlaşılmaktadır. Ayrıca onlar, sahip oldukları develer sayesinde taşımacılık sektöründe de önemli bir boşluğu doldurmaktaydılar.

¹ GÖKHAN, İ. , KAYA, S. , İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş, UKDE-Kahramanmaraş-2008.

Kışları avcılık yapıyorlardı. Çok az miktarda tarımla da uğraşıyorlardı. Bazı oymaklar da devlet için ok ve yay imal ederler ve vergilerini bu şekilde ödemiş olurlardı. Aşiretlerden ayrıca, yol ve kavşakların ve dağ geçitlerinin korunmasında, yol yapımı ve onarımında, köprü, kale ve liman yapımlarında ve kervanların korunmasında yararlanılırdı. Şehir ve deniz yakınlarında yaşayanlar donanma için malzeme sağlamak ve gemi yapımına yardım etmek zorundaydılar. Öte yandan Maraş şehrinde bulunan debbağhanelerin de en önemli deri kaynağı Dulkadir Türkmenleri idi.

Dulkadir Türkmenlerine mensup bazı aileler konar-göçerliğin yanı sıra sarayın ihtiyacı olan avcı kuşların, yakalanması, gözetlenmesi, eğitilmesi gibi işlerle de uğraştıkları ve bu faaliyetlerine karşılık bazı vergilerden muaf tutuldukları tespit olunmaktadır. Sayyad (avcı) mesleği ile ifade olunan bu gruplar doğan, atmaca, şahin, balaban, zağnos, seyfi, esper gibi yırtıcı ve avcı kuşları takip ile yuvalarının ve yumurtaların korunmasına gözcülük yapıyorlar; avladıkları ve yetiştirdikleri bu kuşları Doğancı başına teslim ediyorlardı¹.

Dulkadirlilerin kendi el işleriyle giyindiklerini, dokudukları şeylerin de, abâ, kebe, börk, şâl, yazma alaca, edik, çedik, postal, pabuç, yemeni, çevre, pîşgîr (peşkir) olduğunu, Maraş'ta nefâset ve sürümünü muhâfaza eden demircilik, sirmakeşlik, debbağlık ve alacacılık ve saraçlık ve abacılık sanatlarını Türkler Asya-yı bâlâdan birlikte Maraş'a getirdiklerini yazılmaktadır².

O günün şartlarına göre kendi yaptıkları, kendi dokudukları kumaşlardan dikilen kıyafetleri giymeleri, ayaklarına altı deri olan çoraplar ve deriden yapılmış yemeni, dış kıyafet olarak soğuktan koruyan aba, börk gibi kıyafetler giymeleri, mevsim şartlarına göre beden sağlığını korumaları bakımından önem arz etmektedir.

“Zulkadirlilerin o vakit ki hayât-ı ictimâiyesi pek sâde ve ihtiyâcât-ı hâriciyeden âzâde idi. Kendi ekinlerinin mahsûluyla geçinirlerdi. Kendi unlarından, kozlarından (ceviz), kendi ballarından yaptıkları bir baklava şekerin verdiği çaşni (çeşni) kadar bir lezzet olmasa bile yine meydana

¹ GÖKHAN, İ. , KAYA, S. , İlkçağdan Dulkadirlilere Kadar Maraş, UKDE-Kahramanmaraş-2008.

² AKBEN, M., Dulkadirli Döneminde Maraş'taki Sosyal Vakıfların Halk Sağlığına Etkisi, Uluslararası Dulkadiroğlu Beyliği Sempozyumu, Kahramanmaraş, 2011.

gelen bu yiyintiyi ekşi ve tatlı yine kendi bağlarının korusu bulunurdu. Hulâsa kazançları kendi illerinde, ellerinde kalıyor idi.

Mahsûlleri ise envâ-yı hubûbât ile peynir ve yağ ve bal; yaş ve kuru sebze ve meyve ve misk gibi dana ve koyun etinden yapılmış kavurma, bastırma, dürme, sucuk ve tarhana, bulgur, erişte ve şairiye gibi şeyler idi. O çağdaki ekinleri: arpa, buğday, küncü (Sisam), prinç, mercimek, darı, nohut, küşne (filik), pamuk, çavdar, peygamber darısı (mısır), kendir gibi mevad idi.

O çağdaki ekinleri: arpa, buğday, küncü (Sisam), pirinç, mercimek, darı, nohut, küşne (filik), pamuk, çavdar, peygamber darısı (mısır), kendir gibi mevad idi. Dulkadirliler bağcılıkta ve bahçıvanlıkta mâhir olduklarından pekmezin alâsı ve üzümün her türlü şiresi, yani tatlısı Maraş'ta yapılır idi”.

Ayrıca, sosyal vakıflarda gelen giden misafirlere, ulemaya, fukaraya, medresenin ve imaretin talebelerine, fakirlere yetimlere yolculara sabah akşam olmak üzere iki öğün yemek verilmesi halkın beslenme ihtiyacının giderilmesi bakımından önem arz etmektedir¹.

Dulkadir Beyliği Osmanlı Devleti tarafından 1522’de tamamen ortadan kaldırılmasına rağmen, bu beyliğin yönetici ailesi kaybolmamış ve Osmanlı yönetiminde önemli görevler almışlardır. Balkanlarda ve diğer Osmanlı topraklarında bu aileye mensup birçok kişi hizmet etmiştir. Hâlâ günümüzde aile mensupları özellikle Maraş'ta varlıklarını sürdürmektedirler.

1.2. Araştırmanın Sınırlıkları

Dulkadiroğulları'nın Maraş ve çevresinde oluşturdukları kültür mirası; yemek, mimari, kuyumculuk, el işlemesi olarak yöreye kültürel katkıları ve günümüze yansımaları bakımından ele alınmıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Varlığı korumanın en doğru yolu, kültür mirasını belirlemek, korumak ve sonraki nesillere iletebilmektir. Yalnızca yakın geçmişteki değil, mümkün olan en eski zamanlardan bugüne gelen, ortak yaşayış,

¹ AKBEN, M. Dulkadirli Döneminde Maraş'taki Sosyal Vakıfların Halk Sağlığına Etkisi, Uluslararası Dulkadiroğlu Beyliği Sempozyumu, Kahramanmaraş, 2011.

düşünüş, örf ve adetleri ortaya koyarak maddi ve manevi değerlerin devam etmesi sağlanmalıdır.

Bu araştırmada Dulkadiroğulları'nın taşınır ve taşınmaz kültür mirasının belirlenmesi ve Maraş'ın güncel yaşantısına yansımalarının incelenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma; tarama modelinde durum tespitine yönelik betimsel bir çalışmadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya ilişkin kuramsal veriler kaynak tarama yöntemiyle toplanmış, daha sonra içeriksel olarak analiz edilerek yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Kültürel Etkiler

Orta Asya'dan gelen ve Oğuzların Bozok-Bayat Türkmen boylarından olan Dulkadirli halkı, törelerine sıkı sıkıya bağlı olup geçmişten günümüze öz kültürünü, gelenek ve göreneklerini yaşatmış ve bunları gelecek nesillere aktararak, sürekliliğini sağlamışlardır.

Hasan Dulkadir Bey tarafından 1339 yılında Maraş çevresinde kurulmuştur. Anadolu'nun en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapan Maraş'ta, bölgeye Dulkadiroğulları'nın yerleşmesinden sonra, bölgenin kültür yapısında önemli değişimler meydana gelmiştir. İnanç, giyim, el sanatları ve mimarî gibi birtakım kültürel özellikler, Maraş'ı kültürel açıdan çok zenginleştirmiştir.

3.1.1. Sim Sırma İşi

Büyük bir el emeğinin ürünü olan, ince ince işlenen ve anavatani Kahramanmaraş olan sim sırma işi Kahramanmaraş'a özgü bir el sanatıdır.

Sırmanın tarihi Selçuklular dönemine kadar uzanır, genç kızların çeyizlerinin vazgeçilmezi olarak o nadide yerini korumaktadır. Bu orijinal

el işi sırmanın tarihi Selçuklulara kadar uzanır. Maraş şehri ve çevresinde hüküm süren Dulkadiroğulları Prenseslerinden Emine Hatun ve Sitti Mükrim Hatun, Osmanlı sarayına gelin giderken çeyizlerinde Maraş'ın sırma işinden yapılan çeyizleri (yatak örtüleri, bohçalar, seccadeler, şaseler, sabahlıklar, Kuran kapları, Bindallı modelinde düğün ve nişan kıyafetleri) kullanmışlardır.

Osmanlı Sarayına gelin giden Dulkadiroğlu Beyi'nin kızı Emine Hatun'un çeyizleri arasında bulunan sırma işleri saray çevresinin dikkatini çekmiş ve çok beğenilmiştir.

Daha sonra Fatih Sultan Mehmet'e gelin giden Dulkadir Bey'in kızı Sitti Mükrim Hatun'un 40 katır yükü çeyizleri arasında çeşitli sırma işlerinin olması Kahramanmaraş'a has el sanatının Rumeli'ye geçmesine yol açmıştır. Hatta Rumeli giysilerinde Maraş sırma işi çizgileri görülür¹.

Yavuz Sultan Selim'in de Mısır'ın fethinden sonra, Maraş bölgesinden geçerken saraya sim sırma işi götürdüğü bilinir. Bu tarihten sonra Osmanlı Türk sanatında önemli bir yer tutan ve büyük bir ilgi gören bu sırma işlemeciliğinin özel bir sanat dalı olması ve bu sanatın zarafetinin günümüze kadar gelmesi de ayrı bir güzellik taşımaktadır.

Osmanlı sarayına gelin veren Kahramanmaraş'ın saray gelinlerinin vazgeçilmez çeyizlerinden olan ve büyük bir maharetin ürünü olarak ortaya çıkan geleneksel el sanatlarından olan sim sırma günümüzde de tüm hızıyla devam etmektedir. Aile kızlarının sim sırma ile yapılmış el işleri, çeyizlerinde başköşeyi tutmuştur. Böylece millî bir değer olan sim

¹ YAKAR, E.B. Maraş İşi Sim Sırma ve Bindallı, K.Maraş, Maraş Ofset, 2011.

sırmayı, sarayın bu güzel çeyizlerini, günlük hayatta kullanılan her türlü aksesuarda da görme imkânı olmakta ve sim sırma, Kahramanmaraş ekonomisine de katkıda bulunmaktadır ¹.

3.1.2. Kuyumculuk

Kahramanmaraş'ın en önemli el sanatlarından birisi de kuyumculuktur. İlde kuyumcu sanatı, Osmanlı Dönemi ve daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Tarihten bu zamana kadar devam ederek ve kendini geliştirerek yeni modelleri ile piyasadaki yerini her zaman muhafaza etmiştir. Zülkadiroğlu Beyliği zamanında işlenmekte olan ve günümüze kadar yapıla gelen Maraş burması Kahramanmaraş'a özgü kreasyonları yansıtmaktadır ².

Maraş Burması

3.1.3. Yemek Kültürü

Kahramanmaraş, yüzyıllardır değişik medeniyetlere ev sahipliği yapmış. Her medeniyetten ona kalan en önemli miras ise mutfağına giren

¹ http://simsirma.com/simsirma_tarih.html

² http://www.k-maras.com/a_dos/elsanati.htm

farklı tatlar olmuştur. Ancak Kahramanmaraş'ın yöresel yemeklerini diğer yöresel yemeklerden ayıran en önemli özelliği, Osmanlı saraylarından gelen yemek kültürünü hala devam ettiriyor olmasıdır.

Özellikle Dulkadiroğulları Beyliği zamanında Kahramanmaraşlı genç kızların saraya gelin giderek saray mutfağının yemek kültürünü Kahramanmaraş'a, Kahramanmaraş mutfağının eşsiz lezzetlerini de saraya taşımıştır.

Bey ve şehzadelerle evlenerek saraylara gelin olarak giden Kahramanmaraşlı sultanlar, (Yıldırım Beyazıd Han ile Devlet Hatun, Çelebi Mehmet ile Dulkadirli Mehmet Bey'in kızı Emine Hatun, II. Murat ile Alime Hatun, II. Beyazıd ile Dulkadirli Bozkurt Bey'in kızı Gülbahar Sultan, Fatih Sultan Mehmet Han ile Sitti Hatun) geleneksel mutfak ve yemek kültürlerini sarayda da devam ettirmişlerdir. Ekşili çorbadan tarhana çorbasına, dolmadan sarmaya, içli köfteden sömelek köfteye, ekşili aya sulusundan etkabağı sulusuna, keşki aşından bulgur aşına kadar birbirinden farklı yemekler... Harmanda baklavasından kırmaya, samdasan, hapısaya, çullamadan pestile farklı tatlılar, Revanda şerbeti, meyan şerbeti, urmududu suyu gibi özel içecekler... Sultan sofralarına layık lezzetleri ile ortaya çıkan uzun bir liste...

Geleneksel yemeklerden olan ve Dulkadir Beyliğinden beri yapıldığı bilinen, Kahramanmaraş'a ait tarhananın da ayrı bir özelliği vardır. Tarhana, Dulkadir Beyliği zamanında yapılıyordu. Yavuz'un Mısır

seferine giderken tarhanayı ikmal maddesi olarak bulundurduğu rivayet edilmektedir¹.

3.1.4. Mimarî Eserler

Maraş, özellikle kervan yollarının buradan geçmesi sebebiyle Dulkadirli ve Osmanlılar zamanında gelişmiş bir sosyal görünüm arz etmektedir. Günümüze kadar ulaşan eserler, daha çok Osmanlı dönemine ait el yazmaları ile Dulkadirlilerden kalan eserlerdir. Dulkadiroğulları döneminde Maraş ve Elbistan, beyliğin önemli merkezlerindendi. Bu yüzden bu iki şehirde önemli siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler olmuştur².

Dulkadir Beylerbeyliği sınırları içerisinde Dulkadir Beylerine ait camii, medrese ve bunlara ait vakıflara rastlanmaktadır. Ancak bunların tamamını tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bazı defterlerin çürümüş olması, bazılarının erken döneme ait olmaması bu durumu zorlaştırmaktadır. Fakat elde mevcut bulunan defterlerdeki kayıtlara göre Elbistan ve Maraş'ta bu şahısların eserlerine rastlanılmaktadır³.

Dulkadir Beyleri imar faaliyetlerine büyük önem vermişlerdir. Dulkadir şehirlerinde başta cami, medrese, buk'a, hankâh, zaviye, türbe, han, hamam, köprü, çeşme gibi birçok mimarî eserler inşâ ettirilmiş olup bunlar günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Dulkadir Beyleri bu eserlerin yaşaması ve fonksiyonunu devam ettirmesi için zengin vakıflar tesis etmişlerdir.

Dulkadir Beyliği döneminde şehir merkezinde ilk yerleşimin kale çevresinde olduğu anlaşılmaktadır. Maraş, gerek sosyal ve gerekse iktisadî bakımdan Dulkadir Beyliği (1337-1522) döneminde altın çağını yaşamıştır. Dulkadir Beyliği hükümdarlarından Halil Bey (1353-1386), Nasreddin Mehmet Bey (1399-1442) ve Süleyman Bey (1442-1454) şehrin imarında önemli gayretleri olmuştur. Arşiv belgelerinden Nasreddin Mehmet Bey'in (1399-1442), kalenin doğu tarafında yer alan Bektutiye (Çınarlı) Camii'nin (1500) avlusunda bir medrese inşa

¹ <http://www.kentmaras.net/kahramanmaras-tanitim/21-kahramanmaras-tarhanasi.html>

² GÖL, Ercan, Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) Maraş'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişimi, Yüksek Lisans Projesi, Kahramanmaraş, Eylül-2006.

³ ALTINÖZ, İ. , Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi, UKDE-Ocak-2009.

ettirdiğini öğreniyoruz; medrese günümüze gelmemiştir. Özellikle Alâüddevle Bey (1480-1515) zamanında vakıflar vasıtasıyla yeniden imar edilmiştir. Safevi hükümdarı Şah İsmail 1507'de Elbistan'ı tahrip edince Alâüddevle Bey beyliğinin merkezini Maraş'a taşımıştır. Maraş'ın 1522 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra Dulkadir Beyliği döneminde yapılan vakıflar aynen korunmuştur.

Alâüddevle Bey (1480-1515), kalenin güney tarafında yer alan Ulu Camii'nin çevresinde geniş bir külliye inşa ettirmiştir. Ulu Camii, Dulkadir Beyliği hükümdarı Süleyman Bey tarafından saltanat yılları olan 1442-1454 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Daha sonra yapıyı, taçkapısındaki kitabeye göre, Süleyman Bey'in oğlu Alâüddevle Bey 907 H./1501-2 M. yılında yenilercesine tamir ettirmiştir.

Alâüddevle Bey Külliyesi günümüzde olduğu gibi, Beylik döneminde de şehrin merkezi durumundaydı. Dulkadir Beyliği zamanında bu çevre etrafında yerleşim birimleri kurularak şehir gelişmiştir. Bu bölgeler; Ulu Camii'nin kuzeybatısında Boğazkesen (Ekmekçi Ali Ağa) ve Bektutiye (Çımarlı) camilerinin bulunduğu Ekmekçi ve Bektutiye (Fevzi Paşa) mahalleleri, güneybatı tarafında Şazi Bey Camii'nin yer aldığı Şazi Bey Camii (Dumlupınar) Mahallesi ve güneydoğu tarafında Haznedarlı (Ali Ağa) Camii'nin bulunduğu Haznedarlı (Duraklı) Mahallesi arasında geniş bir alanı kapsamaktaydı. Yukarıda bahsedilen camiler Alâüddevle Bey (1480-1515) döneminde inşâ edilmiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Maraş şehri, Dulkadir Beyliği döneminde gerek sosyal ve gerekse iktisadî bakımdan gelişmişti. Bu beylik döneminde bir bedesten çok sayıda dükkânlardan oluşan ve çeşitli esnaf gruplarının toplandığı çarşı, arasta (zahire pazarı) ve hanlar inşa edilmiştir. Maraş, Osmanlı topraklarına katılınca sosyal ve ekonomik bakımdan daha da ilerleyerek bölgenin önemli bir ticaret merkezi olmuştur; 1580'li yıllarda Anadolu'nun gelişmiş şehirler statüsüne giriyordu. Osmanlılar döneminde şehrin ticarî potansiyeli daha da gelişince Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilen ticarî yapılara ilâveten, bir bedesten, Kapalıçarşı, çeşitli meslek gruplarının toplandığı çarşılar, hanlar ve hamamlar yapılmıştır. Böylece şehirde iki bedesten ile geniş bir çarşı kompleksi oluşturulmuştur.

Ulu Camii'nin doğu tarafında başlayan ve 1935 yılı civarına kadar üzeri kapalı olan 3 belediye (Maraş) Çarşısı, Hışır Hanı ve Tuz Hanı ile dikkati çeken bir grup oluşturmakta ve bunu harabe halde iken 1960 yılında yıktırılan ve günümüze az bir bölümü gelen Eski (Yukarı)

Bedesten (1480-1515) tamamlamaktaydı. Çarşı kompleksinin bu kanadının temeli XV. yüzyılda Dulkadir Beyliği döneminde atılmış, Osmanlılar zamanında da şimdiki şeklini almıştır.

Kahramanmaraş'ın en eski ticarî mekânlarından biri. Ulu Camii'nin hemen güneydoğu tarafından başlayan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan Belediye Çarşısı'dır. Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilen çarşı, Alâüddevle Bey'in 906 H./ 1500 M. tarihli vakfiyesinde, Sûk-ı Maraş (Maraş Çarşısı) ismiyle geçmektedir; şimdiki adını sonradan almıştır. Burası Dulkadir Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde en canlı ticarî bölge olduğu gibi, günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir.

Arşiv belgelerinden tespit ettiğimize göre Maraş'ta, Dulkadir Beyliği (1337-1522) ve Osmanlı Devleti (1522-1922) zamanında inşa edilen mimarî eserlerin önemli bir kısmının yıkıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde şehir merkezinde mevcut olan mimarî eserler alfabetik olarak aşağıda belirtilmiştir.

3.1.4.1. Külliye

- Hatuniye (Şems Hatun) Külliyesi
- Hatuniye (Şems Hatun) Camii (1509)
- Hatuniye (Şems Hatun) Medresesi (1500)
- Hatuniye (Şems Hatun) Türbesi (1500)
- Hatuniye (Pazar - Marmara) Hamamı (1500)

3.1.4.2. Camiiler

- Bektutiye (Çınarlı) Camii (1500)
- Boğazkesen (Ekmekçi - Ali Ağa) Camii (1480-1515)¹.

Ayakta kalabilmiş Dulkadirli eserlerinden başka, günümüze gelebilmiş pek çok eser olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak bu eserlerin önemli bir kısmının, ihtiyaca göre yapılmış, basit, moloz, taş ve harçla örülmüş yapılar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Küçük bir beylik olmasına rağmen bulunduğu bölgenin önemi bakımından hem çevrelerindeki küçük beyliklere, hem de büyük devletlere karşı baş kaldırdıkları için Dulkadirli ülkesi sık sık istila ve baskınlara uğramıştır. Kuruluşlarından itibaren kontrolleri altında buldukları Memlûklerce, ülkeleri birçok defa istila edilip yıkılıp yakılmış, XIV. y.y.ın sonlarına doğru buna Timur'un, XVI. y.y.ın başlarında da Şah İsmail'in ve Osmanlıların akınları ve istilaları da eklenince, başlangıçtan sonuna kadar Dulkadirli topraklarının sürekli baskınlara uğradığı görülmektedir. Şüphesiz bu baskınlardan en önemlisi Şah İsmail'in 1505 yılında, Alâuddevle'ye karşı olan husumetinden dolayı vuku bulan baskındır ki Elbistan'daki önemli yapıların ve Bey Sarayı'nın bu tarihte yakılıp yıkıldığı kayıtlıdır. Bilinen eserlerden başka Elbistan'da pek az Dulkadirli eserinin günümüze geldiği düşünülürse, bu istilanın Dulkadirlinin son devirlerinde Elbistan'da yaptırdıkları her şeyi silip süpürdüğü anlaşılmaktadır. Buradaki yapılardan Sadiye ve Hatuniye medreseleri ile Babaiye ve Ebe Bey zaviyelerinin de tahrip oldukları anlaşılmaktadır.

Medreselerin, bugün yeri ve arsaları bile belli değildir, zaviyelerin de izlerine rastlanamamaktadır.

Gerçekten uzun bir süre beyliğin merkezi olmuş Elbistan'da Ulu Cami'den başka, günümüze sağlam durumda hiçbir yapı ve tarihi eser gelmemiştir. Şüphesiz bu dönemde başta Bey sarayı olmak üzere daha pek çok eserin bulunması gerekirdi. Hiç bahsetmedikleri Dulkadirli Sarayı'nın bugün Ulu Cami yakınlarında Sarayaltı Camii'nin bulunduğu yerde olduğu anlaşılmaktadır.

Ulu Camii yanındaki imaretten de günümüze hiçbir şey kalmamıştır².

¹ ÖZKARCI, M. Kahramanmaraş'ın Tarihi Doku, Türkiye Yazarlar Birliği 1. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiler Kitabı, sf 129-132, Ankara, Kasım-2010.

² GÜNDOĞDU, H. ,Dulkadiroğlu Beyliği Mimarisi Sanat Eserleri Dizisi:8 Birinci Baskı Kasım Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:657, 1984.

3.1.4.3. Zaviyeler

Kahramanmaraş'ta Dulkadirîliler devrinde yaptırıldığı bilinen, fakat günümüze ulaşmamış olan zaviyeler de şunlardır:

- Karadede Zaviyesi
- Bumdede Zaviyesi (Camlu Bey)
- Çomak Baba Zaviyesi
- İsa Baba Zaviyesi
- Omuz Güçlü Zaviyesi
- Said'el-Aziz Zaviyesi
- Seyyid Mazlum Zaviyesi
- Ulu Camii Zaviyesi
- Ümmet Dede Zaviyesi
- Osman Dede Zaviyesi

906/1500 tarihinde Alâuddevle tarafından yaptırılmış bir Han ve yine Alâuddevle tarafından yaptırılmış Hatuniye Hamamı da Kahramanmaraş'da Dulkadirîlilere bağlanan eserlerdir.

Anadolu Beylikleri arasında varlıklarını sürdürebilmenin yanında, sanat faaliyetlerini de yürütebilecek kadar kuvvet, kudret ve şecaat sembolü olan Dulkadirîlilerin sanat eserleri ilginç özellikler taşımakta ve devrin Anadolu-Türk sanatına katkı sağlamaktadır.¹

4. Sonuçlar ve Öneriler

4.1. Sonuçlar

Dil, din, tarih, örf, âdet ve gelenekler, aile kurumu, mekânlar, bayrak, vatan, gibi millî ve manevi değerler birbirinden ayrılamayan ve birbirleriyle iç içe olan, birbirini tamamlayan ortak değerlerdir. Fert ve toplumlar tarafından kendi varlık sebepleri olarak görülen bu kültürel değerler, millet ve toplumları ayakta tutan öz benlikleridir. Millî ve

¹ ÖZKARCI, M. Kahramanmaraş'ın Tarihi Dokusu, Türkiye Yazarlar Birliği 1. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiler Kitabı, sf 129-132, Ankara, Kasım-2010.

manevi değerler millet ve toplumlar için hayat kaynaklarıdır. Bu hayat kaynaklarını kaybetmemek ve devam ettirebilmek için maddi ve manevi kültürel mirasa sahip çıkılmalıdır.

4.2. Öneriler

Kültürel mirasa sahip çıkmak için yapılması gerekenlerden bazıları şöyledir:

- Küreselleşme karşısında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan ulusal kültür ve değerler, nesillerin kültürel kimliklerini oluşturabilecekleri ve koruyabilecekleri biçimde ulusal eğitim programlarına yansıtılarak uygulanması sağlanmalıdır.

- Taşınmaz kültür varlıkları yüzyıllarca tahrip edilmiş ve edilmekte olan izlerle birbirine bağlıdır. Bu nedenle kâğıt üzerinde tek tek koruma altına alınmış olması varlıkların hâlihazırda tahrip ediliyor olmasına engel olamamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile STK'ların iş birliği içinde önlemler alınmalı ve bu tür kültür miraslarının korunması sağlanmalıdır.

- Maraş'ın kültürel miraslarını ülkeye ve dünyaya tanıtmaya çalışmaları, ülkemizin kültür politikasıyla bütünleştirilmelidir. Ayrıca Hayat Boyu Öğrenme kapsamında kültürel mirasın tüm yaş gruplarına uygun olarak tanıtılması sağlanmalıdır.

- Türkiye'de sosyo- ekonomik değişimler sonucunda kültürel yaşamda da değişiklikler meydana gelmekte, gelenek ve göreneklerimiz çoğu kaybolmakta ya da otantik özellikleri değişmektedir. Bu alanlarda yapılacak çalışmaların hızlandırılması, desteklenmesi, amaca uygun hale getirilmesi ve elde edilen verilerin geçmişteki kültürel yaşantıyla bağ kurularak değerlendirilmesi gelecek kuşaklara aktarmada yarar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALTINÖZ, İ. , Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi, UKDE-Ocak-2009.
- AKBEN, M., Dulkadirli Döneminde Maraş'taki Sosyal Vakıfların Halk Sağlığına Etkisi, Uluslararası Dulkadiroğlu Beyliği Sempozyumu, Kahramanmaraş, 2011.
- BARKAN, Ö. L. XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraat Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I, Kanunlar, İstanbul, 1943.
- DULKADİROĞLU, A., Kırşehir ve Yöresinin Kavmi Yapısı Dünden Bugüne Dulkadiroğulları, Çetin Ofset Matbaacılık A.Ş. ,Şubat-2002.
- GÖKHAN, İ. , KAYA, S. , İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş, UKDE- Kahramanmaraş-2008.
- GÖL, Ercan, Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) Maraş'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişimi, Yüksek Lisans Projesi, Kahramanmaraş, Eylül-2006.
- GÜNDOĞDU, H. ,Dulkadiroğlu Beyliği Mimarisi Sanat Eserleri Dizisi:8, Birinci Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:657, Kasım -1984.
- GÜRBÜZ, Adnan, 16-17. Yüzyıllarda Maraş Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 2/9 2009.
- HALAÇOĞLU, Y. Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar I 1453-1650 Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-2009.
- ÖZKARCI, M. Türk Kültür Varlıkları Envanteri, I-II., 2007.
- ÖZKARCI, M. Kahramanmaraş'ın Tarihî Dokusu, Türkiye Yazarlar Birliği 1. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiler Kitabı, Ankara, Kasım-2010.
- SÜMER, F. , Tarihleri- Boy Teşkilatı Destanları, Oğuzlar (Türkmenler), 5. Baskı Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul-1999.
- TÜRKAY, C. Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler Acar Matbaacılık, İstanbul, Mayıs 2001.

- YAKAR, E.B., Maraş İşi Sim Sırma ve Bindallı,K.Maraş,Maraş Ofset, 2011.
- YİNANÇ, R. , Dulkadir Beyliği, Türk Tarih Kurumu Basım evi-Ankara 1989 VII. Dizi Sa. 108.
- YILMAZ, A. , Küçük Asya'nın KIR-ŞEHRİ, Kültür-Tarih Yayınları Serisi I-Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti. 2006.
- Türk Dünyası Kültür Atlası Selçuklu Dönemi I, İstanbul-1997.
- Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 4.cilt. Görsel Yayınları, İstanbul-1994.
- Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II, UKDE-Kahramanmaraş, Nisan-2008.
- Türkiye Yazarlar Birliği 1. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiler Kitabı, Ankara, Kasım-2010.
- Cumhuriyetin 50. Yılında ELBİSTAN, Gençlik Basımevi,1973.

İnternet Kaynakları

- <http://www.zaman.com.tr/haber.do;jsessionid=28C40AA6FF9AA474AB0C4111B4784E37?haberno=753302>
- <http://www.maraspazar.com/haberler.asp?nws=8>
- www.tufangunduz.com
- www.delinetciler.net
- www.izafet.com
- www.mado.com.tr
- http://simsirma.com/simsirma_tarih.html
- <http://www.restoraturk.com/restorasyon-kultur/189-simsirma.html>
- <http://www.bilsek.biz/index.php?ln=tr&newsid=29&page=news>
- <https://www.xing.com/net/tourixinga/bulten-arsivi-411346/grup-bulteni-maras-yemek-kulturu-32547004/>

- <http://sempozyum.kahramanmaras.bel.tr/sempozyum-bilgileri.html>
- http://www.k-maras.com/a_dos/k_tarhanasi.htm
- <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=95907>
- http://www.k-maras.com/a_dos/elsanati.htm

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU VE ZEYNEDDİN KARACA BEY

Arş. Gör. Yaşar ARSLANYÜREK*

ÖZET

Oğuzların Bozok koluna mensup olan Dulkadir Beyliği, iki yüz yıla yakın hüküm sürmüştür. Dulkadir Beyliği, XIV. Yüzyılın ilk yarısında, Maraş ve Elbistan havalisinde ortaya çıkıp, doğu'da Harput'tan batı'da Kırşehir'e, kuzey'de ise Sivas'ın güneyindeki Gemerek ve Gürün'den başlayarak Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar olan geniş bir alan içerisinde hüküm sürmüştür. 1337'de Dulkadir Beyliği Kuruluncaya kadar Maraş, Memluklara bağlı olarak yönetildi. Anadolu'da İlhanlıların zayıflaması ile nüfuz alanlarını genişleten Türkmenler, Maraş'tan Elbistan'a kadar olan sahayı ele geçirdiler.

Dulkadir Beyliği, Maraş ve Elbistan çevresindeki Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerinin reisi konumunda bulunan Zeyneddin Karacabey öncülüğünde 1337'de kuruldu. Bundan sonra Karaca Bey, hâkimiyet sahasını genişletti. Karaca Bey, bir baskınla kuzeyde Eretneliler'in elinde bulunan Darende'yi, Ermenilerin elinde bulunan Geben Kalesini ele geçirdi ve Memluklar ile mücadelede bulundu. Bu mücadele sırasında Eretno oğlu Mehmed tarafından yakalanarak Memluklar'a teslim edildi. Kahire'ye götürülen Karaca Bey, 11 Aralık 1353 tarihinde idam edildi. Ondan sonra yerine oğlu Halil Bey geçti. Beylik üzerinde nüfuz

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Araştırma Görevlisi. E-posta; halaskar_46@hotmail.com

kurabilme mücadelesi Osmanlı Devleti, Memluklu ve Safeviler arasında büyük çekişmelere neden oldu.

Konumuzun kapsamı olan Dulkadir Beyliği'nin Kuruluşu ve Zeyneddin Karaca Bey bu bağlamda ele alınacak olup, tafsilatlı bir bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Elbistan, Dulkadir Beyliği, Zeyneddin Karaca Bey.

ABSTRACT

Which is a member of the Oğuz branch of Bozok Dulkadir Principality, prevailed for nearly two centuries. Dulkadir Principality which emerged in the first half of the XIVth century, in a wide area reigned down Hassa connected to Hatay which originated in the vicinity of Maras and Elbistan, from in the East Harput to West Kırşehir, in the North beginning from the Gemerek and Gurun in the south of Sivas the first half of the XIVth century, Marash ruled dependent on Mamlukes until the Dulkadir Principality establishment in 1337. The Turkmen annexed that extend their zone of influence, the area from the Marash to Elbistan with the weakening of Ilkhanids in Anatolia.

Dulkadir Principality was established around in the Marash and Elbistan under the leadership of Zeyneddin Karacabey who head of the Bozok and the Ağaçeri Turkmen in 1337. After that Karacabey expanded field of dominance. Karaca Bey with a raid captured the Darende in the hands of the Eretne in the North and the Geben Castle of Armenians and with the Mamluks. Mehmed of the Eretne delivered to the Memluks by catching during this fray. That was taken Karacabey were executed in Kahire in the December 11, 1353. Afterwards Halil, became a governor in place of his. The struggle to establish influence over the principality led to great rivalries among the Ottoman Empire, Safavid and Memluk.

The scope our subject that Establishment of the Principality of Dulkadir and Zeyneddin Karaca Governor will be discussed in terms of this, will be studied in detail to provide information.

Dulkadir adının Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklarda çeşitli şekillerde yazılmış olması, kelimenin etimolojik menşeyini tespit etmek isteyen modern tarihçilere ve dilcilere güçlük çıkartmaktadır. Zira bu ad çeşitli kaynaklarda Dulkadir, Dulğadır, Zulkadir gibi birçok şekillerde yazılmıştır. Diğer taraftan bir kelimenin bazen çeşitli dillerde farklı telaffuz edildiği de bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla yazılış ve telaffuz

farklılıkları, Dulkadir isminin kökeni hakkında çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹

Selçuklu fetihleriyle beraber Anadolu Türkleşmeye ve İslamlaşmaya başladı. Doğudan gelen Türkmen aşiretleri Maraş bölgesine de yoğun olarak yerleştiler. Keza, Dulkadir Beyliği kurulmadan önce de Maraş bölgesine Vilayet-i Türkman ve Türkmen İli gibi isimler verildiğini görüyoruz.²

Maraş ve Elbistan bölgesine vaki yoğun Türkmen göçü, Moğol istilasıyla XIII. yüzyılda daha da arttı. Halep'ten başlayarak Elbistan'a kadar uzanan bölgeye yerleşen bu Türkmenler Dulkadirli halkını teşkil etmişlerdir ki, bunlar çoğunlukla Oğuzların Bozok kolunun, Bayat, Aşar ve Beydilli boylarından idiler. Bunun yanında Dulkadir Beyliğini oluşturan Türkmenler arasında Ağaçerileri de sayabiliriz.³ Bu Türkmenler, şecaat ve cesaretleriyle tanınıyorlardı. Bunlar, birçok siyasi cereyanlardan istifade ederek Maraş ve Elbistan taraflarında Memluk devletinin yüksek hâkimiyeti altında olarak bir beylik kurdular ve daha sonra hudutlarını genişleterek Malatya, Harput taraflarına kadar gittiler. Öyleyse bu beyliğin başlangıç tarihi XIV. yüzyılın ilk yarısıdır. Dulkadir Beyliği olayları, Memluk Devleti ve Osmanlı devleti arasında meydana gelen olaylar ile karışık olduğundan, bu iki devletin tarihçileri tarafından oldukça malum ve mazbuttur.⁴

Dulkadir Beyliği'nin kurucusu olan Karaca Bey'in ismi ilk defa el-Makrizi'nin es-Sülük adlı eserinde geçmekte olup burada, Memluk sultanı en-Nasır Muhammed b. Kalavun, 1317-1318'de Birecik'te oturan Zeyneddin Karaca et-Türkmani'ye bir emirlik beratı verdi. İşte Karaca Bey, Dulkadir Bey'in oğlu olup söz konusu beyliğin kurucusudur. Dulkadir Beyliği'nin kurulmasından yirmi yıl öncesine ait olan bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki, beyliği kuran Oğuzların Bozok koluna mensup Türkmenler, Birecik'ten Maraş ve Elbistan'a kadar olan sahada oturmaktaydılar. Behisni, Nizip, Rumkale, Merzuban (Yavuzeli), Raban (Araban), Antep, Dülük gibi şehirlerde yaşayan Türkmenler Memluklara bağlı olup, söz konusu şehirler fethedildiğinde ahali, Mısır veya

¹ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK. Yay, VII. Dizi-Sa. 108, Ankara 1989, s.6.

² Ahmet Eyicil, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2009, s.28.

³ Selahattin Döğüş, **Maraş'ta Dulkadirli Türkmenleri ve İsyanları**, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, Kahramanmaraş 2008, s.125.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK. Yay, Ankara 1988, s.169.

Suriye'nin güneyinden getirilmeyip, buralara bölgedeki Türkmenler yerleştirilmişti.¹

1318'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Anadolu'da meydana gelen otorite boşluğundan yararlanan bazı Türk beyleri, beylikler kurmaya başladılar. Söz konusu dönemde kurulan beyliklerden birisi de Zeyneddin Karaca Bey'in 1337'de kurduğu Dulkadirli Beyliğidir. Maraş ve Elbistan merkezli olarak kurulan bu Türk beyliği, konargöçer Türkmenlerin bu bölgelere daha rahat gelmesine zemin hazırladı.²

1310-1311 senesinde Dulkadir Bey vefat ettikten sonra oğlu Zeyneddin Karaca Bey, yerine ilbeyi olup 30 sene kadar beylik ettikten sonra hükümetini kurdu. Ancak hükümeti göçebelik halinde idi. Zeyneddin Karaca Bey ile aşireti halkı, inici binici ve pek keskin akıncı olduklarından,³ Mısır ve Şam ümerası ile beraber savaflara katıldı ve birçok yararlılıklar gösterdi.⁴ Bu Türkmenler bazen de kendi inisiyatifleriyle Çukurova'daki Ermeniler üzerine veya Moğol hâkimiyeti altında bulunan Anadolu içlerine doğru akınlar yapıyorlardı. Bu bağlamda Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan bölgeleri de ele geçirmişlerdi. Bunların çoğu Antakya'dan başlayıp kuzey-doğu yönünde Maraş'a kadar uzanan Amanoslar'ın doğu vadisinde kışlıyor, yaz gelince de vadinin kuzeyinde Binboğalar, Berit, Nurhak, Akçedağ, ve Tohma ile çevrili havzadaki yaylalara çıkıyorlardı. İşte bu havzanın güneyinde bulunan Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerinin bir kısmı, Anadolu'da Moğol hâkimiyeti çökerken Zeyneddin Karaca Bey'in etrafında toplanmaya başladılar. Memluklar'ın saldırıları ile sarsılmış olan Ermeni Prensligi'nin zayıf düşmesinden faydalanan Karaca Bey, Mayıs 1335'te beş bin atlı ile Çukurova'ya girerek Ermeni Prensligi'nin doğu bölgelerini tahrip ettikten sonra, zengin bir ganimet ile Maraş'a döndü.⁵

Karaca Bey, Memluk ordusuna çok yararlılıklar gösterdi. Ayrıca muharebelerde aldığı malların çoğunu silah arkadaşlarına dağıttı. Tüm

¹ İlyas Gökhan, *Memluklar Devrinde Maraş*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel sayı 1, 2009, s. 403.

² Faruk Söylemez, *XVIII. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*, Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, Kahramanmaraş 2008, s.163.

³ Arifi Paşa, *Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti*, ed. Yaşar Alparslan-Serdar Yakar, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2011, s.22.

⁴ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2008, s.75.

⁵ Yinanç, *Dulkadir Beyliği...* 8-9.

bu özelliklerinden dolayı Karaca Bey, Memluk ordusu kumandanlarının itimadını kazandı.¹

1335'te Ebu Said Bahadır Han'ın ölümüyle İlhanlı Devleti yıkıldı ve Anadolu'da bulunan Türkmenler rahat bir nefes aldılar. Bu tarihlerde Elbistan'da Türkmenlerin başında Karaca Bey gibi Taraklı Halil diye bir lider de bulunmaktaydı.² Taraklı Türkmenlerinin lideri Halil Bey, Elbistan'ı sahiplenerek en-Nasır Muhammed'in Halep valisi Alaeddin Altunboğa'ya başvurarak ona yüz at gönderdi ve buna karşılık da şehrin hakimiyet beratını aldı.³

Kendisine rakip olarak diğer bir Türkmen beyinin ortaya çıkışı, bölgedeki bütün Türkmenleri idaresi altında toplamak isteyen Karaca Bey'i endişelendirdi. Bunun üzerine oğlu Halil'e, Taraklı Halil'i Elbistan'dan atma görevini verdi. Bunun sonucunda vuku bulan bir muharebenin ardından Zeyneddin Karaca'nın oğlu Halil, Taraklı Halil'i mağlup ederek şehri 1337'de ele geçirdi. Taraklı Halil, yapılan bu muharebede yaralanarak Memluklar'ın Halep valisi Atunboğa'ya iltica ederek yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Altunboğa, Zeyneddin Karaca'yı derhal Halep'e gelip hesap vermesini istedi. Halep'e gitmeyi reddeden Karaca Bey, maiyetiyle yaptığı görüşmenin ardından, o sıra Halep valisi Altunboğa ile arası açık olan Şam valisi Tengiz'in dostluğunu kazanmaya karar verdi. Böylece oğlu Halil'in temsil ettiği bir heyeti, kıymetli bazı hediyeler ve 200 at ile Şam valisi Tengiz'e gönderdi. Karaca Bey, Tengiz'e gönderdiği mektupta, sultanın sadık bir bendesi olarak halen elinde bulunan yerleri muhafaza etmek arzusunda olduğunu beyan ediyordu. Şam valisi bu isteği Kahire'ye iletmişti gibi, sultan Nasır ile yaptığı bir görüşme sırasında da Türkmen boylarından çoğunun Karaca'nın itaati altında bulunduğunu, sultanlığın kuzeyde onun sayesinde kuvvet kazanacağını, hâlbuki Taraklı Halil'in emrindeki bin kadar atlı ile bölgeyi muhafaza edemeyeceğini belirtti. Tabii bu sırada Halep valisi de sultan nezdinde, himayesine aldığı Taraklı Halil'in hakkını savunuyordu. Nihayet sultan Nasır, rakip iki Türkmen beyini de Kahire'ye çağırıldı.⁴ Memluk sultanı burada Karaca Bey'i tercih ederek

¹ Uzunçarşılı, 169.

² İlyas Gökhan - Selim Kaya, **İlkçağlardan Dulkadirililere Kadar Maraş**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2008, ss.174-175.

³ Gökhan - Kaya, 175.

⁴ Karaca Bey ve Taraklı Halil bu daveti alınca her ikisi de derhal harekete geçerek aynı anda Kahire'ye ulaştılar.

kendisine Türkmenlerin Emiri olarak kabul edildiğine dair bir menşur¹ verdi.² Böylece 1337 yılında Memluklar'ın himayesi altında Maraş ve Elbistan bölgelerinde yaklaşık iki asır kadar devam edecek olan bir beyliğin temeli atıldı. Karaca Bey ülkesine dönerken Kahire'de muhteşem bir tören yapıldı ve zamanın âdetine göre maiyetini teşkil eden Türkmenlerin her birine kıymetli hediyelerle birer hil'at (şeref elbisesi) verildi.³

Zeyneddin Karaca Bey Dulkadiroğlu Beyliğini kurduktan sonra, ilk olarak Kuzey komşusu Eretne Bey'in arazisiyle ilgilendi. Bu bağlamda Darende kuşatıldı ve fazla zorlanılmadan kale ele geçirildi (Ağustos 1338). Bunun ardından Zeyneddin Karaca Bey, Memlûklü sultanı Melik Nasır'a müracaat ederek kaleye bir naip tayin edilmesini istedi ve bu istek Memlûk sultanının çok hoşuna giderek Karaca Bey'e teşekkür etti. Ancak bu durum Eretne Oğulları ile Dulkadirlilerin arasını açarak⁴ kanlı bir muharebeye neden oldu. 1339'da yapılan muharebe sonunda her iki taraftan da 500 kadar kayıp verildi. Neticede Eretne muharebe meydanından çekilirken Karaca Bey, hem rakibinin oğlunu esir aldı hem de zengin bir ganimet ele geçirdi. Bir süre sonra Sultan Nasır'ın aracılığı ile yapılan barış sonunda Dulkadirliler, Eretneliler'den ele geçirdikleri 20.000 baş hayvanın bir kısmını iade etmek zorunda kaldılar. Karaca Bey Eretne ülkesine akınlar yaparken, Türkmen emirlerinden biri olan Taşgun oğlu da onun beyliğini tanımayarak devamlı saldırılarda bulunarak Dulkadirli kabilelerini taciz ediyor ve bu hareketinden dolayı da Halep valisi Altunboğa tarafından mükâfatlandırılıyordu. Zaten Taraklı Halil'in elinden Elbistan'ı almasına kızan Halep valisi, Taşgun'a bu akınlarında destek oluyordu. Karaca Bey'in şikâyeti üzerine Şam Valisi Tengiz, bu cüretkar Türkmen emirini cezalandırması için Altunboğa'ya baskı yaptığından Taşgun hapse atıldı. Ancak Taşgun 1340'ta kendisine bağlı Türkmenlerin yardımı ile hapisten kaçarak kurtuldu.⁵

Karaca Bey, Şam Valisi Tengiz'in teşviki ile 1340'ta yeniden Eretne'ye ait bölgeleri yağmalamaya başladı. Eretne'nin şikâyeti üzerine Tengiz, Mısır'a çağrılarak İskenderiye'de hapse atılıp daha sonra da

¹ Osmanlıca bir kelime olarak Menşur, neşr'den gelir ki, neşrolunmuş, dağıtılmış, herkese ilan edilmiş, Sultanın emri ve fermanı gibi anlamlara haizdir.

² Yinanç, **Dulkadir Beyliği...** 9-10.

³ Yinanç, 10.

⁴ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.8. Çağ Yay, İstanbul 1988, ss.573-574.

⁵ Yinanç, **Dulkadir Beyliği...** 11-12.

katledildi. Dostu ve hamisi Tengiz'in öldürülmesine üzülen Karaca Bey, Memluk Devleti ile ilişkilerini kestiği gibi, 1341'de Sultan Nasır'ın ölümünü müteakip Mısır'da çıkan karışıklıktan faydalanarak Memluklar'ın tabiiyetinden kurtulmaya çalıştı; Eretne ile dostluk kurup Halep'i ele geçirmek istedi. Tam bu sırada Halep Valisi Taştımur da Mısır'da Sultan Ebubekir'i devirip Eşref Küçük'ü tahta çıkararak iktidarı ele geçiren Emirü'l-asakir Kosun'a karşı isyan etti. Karaca Bey de Taştımur'a yardım ederek onunla işbirliği yapmaya başladı. Mısır'da Kosun'un katledilmesi üzerine Taştımur ordu komutanlığı görevine davet edilince, onunla birlikte Kahire'ye gitti. Fakat Taştımur'un kısa bir süre sonra tutuklandığını gören Karaca Bey, ülkesine dönerek yeniden Halep'e doğru akın yapmaya başladı. 1343 yılında Eretne'nin Çobanlı Şeyh Hasan'ı Karambük'te yenerek ele geçirdiği ganimetleri Halep'e taşıyan kervanın yolda Dulkadirliler tarafından soyulması, Karaca Bey'in Memluklar ile arasını büsbütün açtı.¹ Bunun üzerine Halep valisi, mühim miktarda askerle Karaca Bey'in üzerine yürüdü. Karaca Bey ilk muharebede mağlup oldu ve Maraş'ın Güney Batısında bulunan Döldül Dağı'na² çekildi. Yelboğa, Karaca Bey'in ailesini esir etti. Karaca Bey de burada askerlerini yeniden tanzim etti ve sarp dağlarda savaşmaya alışkın olmayan Mısır Süvarilerini bozguna uğrattı. Bunun üzerine Mısır sultanı görüşmelere başlayarak, Karaca Bey'in ailesini iade eyledi. Bu harpten sonra Zeyneddin Karaca Bey, Melik Kahir unvanını aldı.³ Bu arada Karaca Bey de ilişkilerin daha da kötüye gitmemesi için savaşta aldığı esir ve ganimetleri Kahire'ye gönderdi ve vali Yelboğa'yı savaşın sorumlusu olarak gösterdi. Memluklu sultanı Melik es-Salih İsmail de onun bu mazeretini kabul etmiş görünerek, ona eman verdi ve onu Elbistan naipliğinde bıraktı.⁴

Karaca Bey, 1346 senesi başlarında, Sis Ermeni Prensiği'nin müstahkem bir kalesi olan Gaban (Geben)'i savaşıarak aldı⁵ ve burayı kurtarmağa gelen Kral III. Konstantin'i ve bu arada Sis Kralı Gufidun

¹ Refet Yinanç – Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, C. I. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay, Ankara 1988, ss.XVI-XVII.

² Döldül Dağı, Andırın ile Eložlu ilçeleri arasında bir mevkiye olup sarp bir dağdır.

³ Atalay, 76.

⁴ Abdurrahman Acar, *Memlukler İle Dulkadirliler'in Maraş üzerindeki Nüfuz Mücadelesi*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, Kahramanmaraş 6-8 Mayıs 2004, ss.381-382.

⁵ **Maraş Tarihinden Bir Kesit, Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, I. Ed., Yaşar Alparslan vd., Ukde Yay, Kahramanmaraş 2008, s.18

(Gofyedun)'u ağır bir yenilgiye uğrattı. Karaca Bey bu zaferinin müjdesini Mısır'ın Memluklu sultanı Melik el-Kamil Şaban'a bildirdi ve onun ikramına nail oldu. Ancak Halep valisi emir Arıktay ile aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden Ermeniler bu kaleyi geri almaya muvaffak olmuşlardır.¹

Dulkadirli – Memluk ilişkileri, Dulkadir Beyi ile Halep valileri arasındaki dostluk ilişkilerine bağlı idi. Halep valiliğine Argun Şah'ın tayin edilmesi, Arıktay'ın bozulmasına sebep olduğu ilişkileri yeniden düzeltti. Argunşah Safad valisi iken eski dostu olan Karaca Bey ile haberleşmekte idi. 1347 yılında Halep'e gelişinde Karaca Bey onu karşılamaya gitti. Aralarındaki dostluk o kadar derindi ki Dulkadir Beyliği geçici olarak Mısır için gaile olmaktan çıkmıştı. Yeni Halep valisi, Karaca Bey'in, Memluk Devleti'ne itaatini temin için onun oğlu Serimüddin İbrahim'e Şam'da Emirü'l-tabl (nevbet emirliği) görevini verdi. Karaca Bey, Memluklar ile bir yıl sonra tekrar bozuştu. Kahire'de Melik Nasır Hasan 1347 yılı sonlarında tahta çıkınca Halep valiliğinde yapılan yersiz ve zamansız bir değişiklik ilişkileri altüst etti. Dulkadirli'lerin istemediği Arıktay Mart 1348'de ikinci kez Halep valiliğine tayin edildi. Karaca Bey bu tayini dostça olmayan bir davranış olarak vasıflandırarak Memluk Devleti'ne itaate son verip Halep civarına akınlar yapmaya başladı ve Emir unvanını yetersiz bularak Malik Kahir unvanını almaya başladı. Şüphesiz Karaca Bey, sık sık Mısır'da meydana gelen iktidar değişikliğini ve bu arada yaşanan karışıklığı, tamamen bağımsızlığını elde etmek için iyi bir fırsat olarak görüyordu. Kilikya Ermeni Prensi'nden Memluk Sultanlığı'na ödemekte olduğu vergiyi bundan böyle kendisine göndermesini isteyecek kadar ileri gitti. Bilhassa Argunşah'ın 1349'da öldürülmesi Karaca Bey'in Memluklara karşı duyduğu kını daha da artırdı. Böylece Halep üzerine yapmakta olduğu akınları da sıklaştırmaya başladı. Aslında Karaca Bey'in tek amacı tamamen bağımsız olmaktı. 1351'de Sultan Hasan'ın kumandanlarından Emir Taz tarafından tahttan düşürülerek yerine Melik Salih'in çıkarılışı Mısır'da ve Suriye'de kanlı isyanların çıkmasına neden oldu. Karaca Bey de bu isyanlara iştirak etti. Bunun üzerine Sultan Melik Salih büyük bir kuvvetle Şama geldi. Burada Sultan tarafından görevlendirilen Argun Kamil, Taz ve Şeyhu; Karaca Bey'den asilerin iadesini istedi. Ancak Karaca Bey bunu reddetti. Karaca Bey'in bu davranışı üzerine Memluk Sultanı, Dulkadir Beyliği'nin hakimiyet menşurunu Üçok

¹ Acar, 380-38; **Dulkadir Beyliği Araştırmaları I...** 18.

Türkmenleri'nin reisi Ramazan Bey'e verdi. Bu sırada Halep Valisi'nin uyarısı üzerine Karaca Bey, kaçan asileri tutuklayıp 1353 yılı başlarında Halep'e gönderdi. Asiler orada derhal idam edildiler. Ne var ki Emir Taz ve Seyhu ne pahasına olursa olsun Karaca Bey'in hakkından gelmeye kararlı idiler.¹ Karaca Bey, durumunu sağlamlaştırmak ve Memluk Hükümeti tarafından gelecek darbeyi karşılamak için kendisine yardımcı arıyordu. İşte tam bu sırada Memluk beylerinden olup hükümetine isyan eden Beyboğa ile birleşti ise de Beyboğa'yı mağlup eden Memluk ordusu² 10.000 kişilik bir kuvvetle Elbistan'a ulaşarak şehri yaktılar. Karaca Bey bunun üzerine maiyetiyle birlikte Düldül Dağı'na çekilerek burada 20 gün kadar mücadele etti. Ancak burada başarılı olamayacağını anlayarak az bir kuvvetle kaçmak zorunda kaldı. Bütün erzak ve teçhizatı ile iki oğlu da Memlukların eline esir düştü.³

Memluk kuvvetlerinden kurtulan Karaca Bey, Sivas ve Kayseri hükümdarı Eretne oğlu Mehmed Bey'e iltica etti ise de Mehmed Bey, Karaca Bey'i yakalayarak Memlûklara teslim etti.⁴ Eretne oğlu Mehmed zaten bir süreden beri Memluk kumandanlarından Karaca Bey'in kendi ülkesine girdiği takdirde yakalanmasını isteyen mektuplar alıyor, aynı zamanda babası Eretne gibi Memluk Sultanı'nı metbu olarak tanıyordu. Kendisine mülteci olarak sığınan Karaca Bey'e bir Türkmen beyi sıfatıyla saygıda kusur etmeyen Eretneli Mehmed yine de onu Halep'e gönderdi. Daha sonra sultan'ın emri üzerine zincirlenerek Kahire'ye sevk edildi. Karaca Bey,⁵ burada sultan'ın huzuruna çıkarıldı. İşlediği suçlar kendisine tek tek sayıldıktan sonra hapse atıldı. Berid görevlisi, Karaca Bey'in oğullarının düşmanca hareketlerine dair bilgiler getirince Sıryakus'ta bulunan Sultan, naibi Kubilay'a haber göndererek Dulkadir Oğlu'nun öldürülmesini emretti. Kubilay da Karaca'yı 48 gündür bulunduğu hapisten çıkararak Kahire Kalesi'nin eteğine götürdü.⁶ Karaca Bey burada işkence ile 11 Aralık 1353'te idam edildi. Cesedi üç gün Züveyle kapısında teşhir edildi.⁷

¹ Yinanç, **Dulkadir Beyliği...** 15-18

² Uzunçarşılı, 170.

³ Yinanç, **Dulkadir Beyliği...** 15-18

⁴ İsmail Altınöz, **Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2009, s.28.

⁵ Yinanç, , **Dulkadir Beyliği...** 18-19.

⁶ Acar, 382.

⁷ Yinanç, , **Dulkadir Beyliği...** 18-19; Eyicil, a.g.e., s.29; Dulkadir Beyliği Araştırmaları I. adlı eserde, Zeyneddin Karaca Bey'in 1378-1379 tarihinde 100 yaşında vefat ettiği yazılmaktadır. s.20.

Karaca Bey, Dulkadirli Beyliğini kurarak, aşireti bir hükümet haline getirdi. Ne var ki Beylik, kurulduktan sonra da bir hükümet-i tabia olmaktan kurtulamadı.¹ Karaca Bey'den sonra Memluk devletine itaat etmek şartıyla, Elbistan valiliğine Karaca Bey'in oğlu Halil Bey tayin edildi.² Memluk Devleti, Karaca Bey'in yerine Ramazanoğlu'nu getirmek istedi ise de, Bozok Türkmenlerinin direnişi üzerine 1355 yılında Halil'in Dulkadir Beyi olmasını kabul etmek zorunda kaldı.³

¹ Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.76.

² Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri., s.170.

³ Yinanç – Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, s.XVIII.

BİBLİYOGRAFYA

ACAR, Abdurrahman, *Memlukler İle Dulkadirli'lerin Maraş üzerindeki Nüfuz Mücadelesi*, **I. Kahramanmaraş Sempozyumu**, Kahramanmaraş, 6-8 Mayıs 2004.

ALTINOZ, İsmail, **Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2009.

ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2008.

Arifi Paşa, **Elbistan ve Maraş'ta Dulkadir Oğulları Hükümeti**, ed., Yaşar Alparslan- Serdar Yakar, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2011.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.8, İlmî Müşavir ve Redaktör, Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yay, İstanbul 1988.

DÖĞÜŞ, Selahattin, *Maraş'ta Dulkadirli Türkmenleri ve İsyanları*, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, Kahramanmaraş 2008, s.115 – 142.

EYİCİL, Ahmet, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2009.

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel sayı 1, 2009.

GÖKHAN, İlyas - KAYA, Selim, **İlkçağlardan Dulkadirli'lere Kadar Maraş**, Ukde Yay, Kahramanmaraş 2008.

GÖKHAN, İlyas, *Memluklar Devrinde Maraş*, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Özel sayı 1, 2009, s.385 – 411.

Maraş Tarihinden Bir Kesit, Dulkadir Beyliği Araştırmaları, I. Ed., Yaşar Alparslan vd., Ukde Yay, Kahramanmaraş 2008.

SÖYLEMEZ, Faruk, *XVIII. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, Kahramanmaraş 2008, s.163 – 192.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK Yay, Ankara 1988.

YİNANÇ, Refet– ELİBÜYÜK, Mesut, **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, cilt I. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay, Ankara 1988.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay, VII. Dizi-Sa. 108, Ankara 1989.

VI. OTURUM

DULKADİROĞULLARI SOYUNDAN GELEN ÜNLÜ ŞAİR
NEF'İ'NİN FARŞÇA ŞİİRLERİNE DAİR

Prof. Dr. Mehmet ATALAY*

Özet

Nef'î, Erzurum'un, Hasankale ilçesinde 979/1572 civarında doğmuştur. Memleketinin eşrafından olduğu, Nef'î mahlasını almadan önce Ömer Bey adıyla tanındığı belirtilmektedir. Babasının, şiirle de uğraşan ve Kırım hanına nedimlik hizmetinde bulunan Mehmed Bey, dedesinin ise Mirza Alî Paşa olduğu, tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1007/1599) Farsça yazdığı *Mecmau'l-bahreyn* adlı eserinde belirtilmektedir.

Nef'î, Türk Edebiyatının ünlü kaside ve hiciv şairlerindedir. I. Ahmed. II. Osman ve IV. Murad devrinde İstanbul'da bulunmuştur. Türkçe ve Farsça birer divan ile hicivlerini ihtiva eden *Sihâm-ı Kazâ* adlı eseri vardır.

Şairin, Farsça divanı 16 kaside, sâkînâme tarzında 1 terci-i bend, 1 kıt'a-yı kebire, 21 gazel ve 171 rubai olmak üzere toplam 1465 beyitten oluşmaktadır.

Nef'î'nin Farsça divanındaki 16 kasidenin 8'i naattır. Naatları takip eden 4 kaside Mevlânâ medhiyesine dâirdir. Son 4 kaside ise Şeyhülislâm

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. E-posta; mehmet_atalay1955@hotmail.com

Es'ad Efendi (ö. 1625), Kırım Hanı Hüsam Giray (ö. 1637), Sultan IV. Murad (slt. 1623-1640) ve Hind hükümdarı Selim Han hakkındadır.

Kasidelerinde çoğu defa klasik şeklin dışına çıkarak, nesib ve girizgâh bölümlerine yer vermeden doğrudan doğruya konuya girmiş; bazen de fahriye ile kasidesine başlamıştır. Gerek naatlarında, gerekse diğer medhiyelerinde, memduhundan daha fazla kendisini övmüştür.

Rind bir şair olan Nef'î, çoğu âşıkâne ve rindâne olan gazellerinde aşk, maşuk, bahar ve hasretten, şevkle ve şuh bir eda ile bahsetmiştir.

Farsça divanında, 171 rubai vardır. Rubailerinde tasavvufî ve felsefî fikirlere yer vermiştir.

Nef'î, Azeri edebiyatının büyük şairi Fuzûlî'den (ö. 963/1556) etkilenmiştir. Nef'î'nin *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı Farsça kasidesi, Fuzûlî'nin *Enîsü'l-kalb* adlı Farsça kasidesine naziredir.

Rindane bir üslupla tasavvufî konulara yer veren Nef'î'nin rubaileri, tasavvufî unsurlar ve terennümlerle doludur. Mevlâna'yı (ö. 672/1273) çok sevmesi ve onun övgüsü hakkında 4 Farsça kaside yazmış olması, Mevlevimeşrep bir kişi olduğunu gösterir.

Nef'î, şiir poetikasını, şiirlerinde çeşitli vesilelerle ifade etmiştir.

İran edebiyatını iyi bildiği, şiirlerinden anlaşılan şair, bazen, takdir ettiğini ifade etmek, bazen de kendisinin onlardan daha üstün olduğunu göstermek için, özellikle Enverî (ö. 583/1143), Hâkânî (ö. 595/1198) ve Urfî (ö. 999/1590) gibi şairlerin şiirlerine birçok nazireler yazmıştır. Meselâ, Farsça divanındaki *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı naatında, İran edebiyatının ünlü şairleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Türk şâirleri içinde, Şiirin dış cephesi yani düzgünlük ve âhenk bakımından Hâfız'a (ö. 791/1388) en çok yakın olan şair Nef'î'dir.

Abstract

Nef'î was born in Hasankale of Erzurum in 979/1572. He was one of the élite in his country and known as Ömer Bey before getting his nickname Nef'î. Mustafa Ali of Gallipoli (d. 1007/1599) wrote in his Persian Mecmau'l-bahreyn, that Ne'fî's father Mehmet Bey was into poetry and his grandfather was Mirza Ali Paşa.

Nef'î is one of Turkish eulogist and satirist poets. He lived in Istanbul during Ahmed I, Osman II and Murad IV's periods. He has Turkish and Persian divans and another work named Sihâm-ı Kazâ which contains satirist poems.

His Persian divan contains 16 qasidas, 1 tarji'-band, 1 qıt'a, 21 ghazals, 171 ruba'is, and totally 1465 lines.

He praised Prophet Mohammad in 8 qasidas, Rumi in 4 qasidas, and Şeyhülislâm Es'ad Efendi (d. 1625), Hüsam Giray the Khan of Cremia (d. 1637), Sultan Murad IV (reigned 1623-1640) and Selim Khan, the ruler of the Indian in the other 4 qasidas.

Nef'î as a 'rind' poet, mostly praised himself in his qasidas, spoke of love, spring and longing in gazals. And his quatrains have included the mystical and philosophical ideas. He loved and praised Rumi very much, that shows him as a Mevlevi.

Nef'î described his opinion about poetics and poets in different parts of his poems. His poems show us he knew Persian literature very well. He simulated Persian poems, especially Anvarî (ö. 583/1143), Khâqânî (d. 595/1198) ve Urfî's (d. 999/1590) works. He revealed his own views about known poets of Iranian literature, in his Tuhfetü'l-uşşâk.

Nef'î is the most close poet to Hafez (d. 791/1388), in terms of smoothness and harmony.

Bilindiği gibi Nef'î, Türk edebiyatının, kaside alanında güçlü bir siması olup, verdiği eserlerle gerek devrinde gerekse kendinden sonra adından çok söz ettirmiştir.

Nef'î, Erzurum'un, bugün Pasinler adıyla anılan Hasankale ilçesinde doğmuştur. 979/1572 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Dulkadıroğlu ailesinden gelen şairin¹, Nef'î mahlasını almadan önce Ömer Bey adıyla tanındığı belirtilmektedir. Babasının, Mehmed Bey, dedesinin ise Mirza Alî Paşa olduğu, tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1007/1599) Farsça yazdığı *Mecmaü'l-bahreyn* adlı eserin dibacesinde belirtilir:

از تلامیذ ما* ناظم دُرر ادا* غزلسرای موصوف الذکا* مخدوم معلوم ذوی النهی*
نفعی عمر بن محمد بن میرزا علی پاشا* نفعه الله تعالی* بمنافع الانشاد و الانشا* ناگهان از
در در آمد* بطریقی که سلام کردن خود را به پرسش خاطر و تقید به حلّ عقد مآثر انجامد*
پس از عرض نیایش و ثنا* ز روی نیاز و انها* به تقریر سخنهاى راز مباشرت و آغاز می
کرد* یعنی به خلوص ضراعت خصوص* در گرد کردار مودت نصوص آسیا آسا می

¹ Bu konuda bk. M.Fahrettin Kırzioğlu, "Tolgadırlu (Dulkadırlu) Beylerinden Gelen Pasinli Şair Ömer Nef'î'nin Sekiz Arka Atası ve Babası Şah-Mehmed'in Bir Tarih Şiiri", Türk Dili, Ankara 1961, Sayı. 120, s. 919-923; Dünder Aydın, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Ankara 1998.

گرد[ید]* که لله الحمد و المنة یگانهء هنرمندان دیار* و فرزانهء سخنوران روزگاری* که اکثر فضلاى آفاق* بل کافهء بلغای ثابت الاستحقاق* به اشعار معجز شعار شما* هرآینه راغب اند* و مردمان پای تخت و روشناسان روشن بخت* که دولتخانهء ایشان* روزان و شبان* مجمع دانشوران پیران و شُبان بوده* همواره آن جواهر نوادر را* به نقودِ رغبت و اعتبار خریداران و طالب اند* وقتها باشد که از دست مطالبهء اهل عرفان* یا کشاکش جیب و دامن* بنزدیکِ مضرت و خسران می رسیم* با آنکه این جفاهای دستادست را* همه از دست شما می دانیم* زمانها می شود که به نیاز مستمندان* در نقض عهدی که نیامده بودیم از عهدهء آن* چار ناچار به خجلت زدگی و شرمساری* در صددِ احتجاب و اعتذار می شویم* و این دغدغه را نیز از تغافل شما می شناسیم* باری چندان غزل آبدار* از آن جواهر تابداری* به طریق انتخاب و اختصار* بر اوراق اعتبار* نقش و نگار بکنیم* و به دست هنروران برسانیم که رندان معارف مدار* به این مکارم سازگار* یکدیگر را ارجمند و بهره دار می سازند* و به وصف و محمدمت شما* در مقابل آن موهبت کُبری* تا در طریق ستایش و امتنان به جلوه می آغازند* شک نیست در این عمل که به افادهء معارف* و افاضهء زلال لطایف* مثاب و مأجور می شوی*

“Bir gün talebelerimizden Mirza Ali Paşazade Mehmed oğlu Nef’i Ömer hazretleri ansızın içeri girdi. Selam, hal ve hatır sorduktan sonra söze başladı: Sizin şiirlerinizi herkes beğenir. Konakları gece gündüz genç ve ihtiyar âlimlerin toplantı yeri olan ekâbir, daima bu nadir cevherlere taliptirler. Öyle vakitler olur ki bunu elde etmek için ehl-i irfan birbirine girer. Bütün bu çekişmeleri sizden biliyoruz. Bu yazdığınız güzel gazellerden muhtasar bir müntahabat vücuda getirseniz, çok iyi olacak ve çok sevaba gireceksiniz.”¹

İlk tahsilini doğduğu yerde, medrese tahsilini Erzurum’da yapan şairin iyi bir öğrenim gördüğü, şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Şair, önceleri Zarrî mahlasını kullanmıştır. Ünlü tarihçi Gelibolulu Mustafa Âli’nin Erzurum Defterdarlığı esnasında, adı geçen kişi tarafından Nef’î’ye çevrilmiştir. Nef’î, Âli’nin övgüsü hakkında söylediği suhan redifli kasidesinde buna işaret eder:

Eyledin mahlas-ı Nef’î ile kadrîm efzûn

Zihn-i pâkimde görüb kuvvet-i iz’ân-ı suhan²

Nef’î, Canibek Giray tarafından Celâlî ayaklanmalarını bastırmak için Anadolu’da bulunan Sadrazam Kuyucu Murâd Paşa’ya tavsiye edilmiş ve adı geçen Paşa kendisini, 1014 yılında³ İstanbul’a

¹ Mehmet Atalay – Orhan Başaran, *Gelibolulu Âli’nin Mecmau’l-bahreyn Adlı Eseri I*, Doğu Araştırmaları, C. 6, Sayı. 2, İstanbul 2010, s. 81.

² Naimüddin Seyyid, *Nef’î’nin Bilinmeyen Kasideleriyle Diğer Manzumeleri*, DTCF Dergisi, C. XI, Ankara 1953, s. 131.

³ Ziyâeddin Fahri, *Erzurum Şairleri*, İstanbul 1927, s. 30.

göndermiştir.¹ Onun İstanbul'a gidişi I. Ahmed (1011-1026/1603-1617) devrine rastlar.² İlk önce burada Divan-ı Hümayunda Maden Mukataacılığı olmak üzere, sırasıyla Mukataa Kâtipliği, Edirne Muradiye Mütevelliliği ve son olarak İstanbul'da Harac-Cizye Muhasebeciliği görevlerinde bulunan şair, kısa bir süre dışında, Osmanlı başkentinde 30 yıl kadar yaşamış, bu süre içinde birçok defa görevden azledilmiştir.³

I. Ahmed'e kasideler yazarak iltifat gören Nefî, 1020/1612 yılında padişahın Edirne'ye gidişinde onunla birlikte bulunmuş ve ona

Edrine şehri mi bu ya gülşen-i me'vâ mıdır

Anda kasr-ı pâdişâhî cennet-i a'lâ mıdır⁴

matlalı ünlü kasidesini sunmuştur.

Şair, II. Osmân (1028-1031/1618-1622) devrinde de birçok lütuflara nâil olmuştur.

Âferîn ey rûzgârın şeh-süvâr-ı saf-deri

Arşa as şimden geri tîğ-i süreyyâ-gevheri⁵

matlalı ünlü şiiri, adı geçen padişah hakkında söylediği kasidelerdendir.

Nefî, daha çok IV. Murâd (1032-1040/1623-1640) döneminde rağbet ve iltifat görmüştür. Bu padişah hakkında 12 Türkçe ve 1 Farsça kaside söylemiştir. Kendisi de şair olan IV. Murâd'ın nedimi olarak sohbetlerinde bulunmuş; söylediği şiir ve hicivler nedeniyle, bu sohbetlerin ağırlık noktasını oluşturmuş, padişah da mizacına hoş gelen bu şiirlerden dolayı ona büyük ilgi duymuştur.⁶

Nefî'nin, IV. Murâd'a irticâlen sunduğu

Esdî nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem

¹ Ebüzziyâ Tevfik, Nefî, İstanbul 1311 h., s. 6-7.

² Naîmâ, Târih, İstanbul 1280 h., C. III, s. 234.

³ Kâtib Çelebi, Fezleke, İstanbul 1287 h., C. II, s. 183; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, I-IV, İstanbul 1311 h., C. IV, s. 576; İsmâîl Belîğ, Nuhbetü'l-âsâr li zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr, Ankara 1985.s. 490; Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, C. II, s. 441; Muallim Nâci, Esâmî, İstanbul 1308 h.,s. 37; M.Fuad Köprülü, Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1934.s. 391; Abdülkadir Karahan, *Vesikaların Işığı Altında Nefî'nin Hayatından Çizgiler*, Türk Dili, C. III, s. 264; Tulga Ocak, *Nefî ve Türk Edebiyatındaki Yeri*, Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nefî, Ankara 1987, s. 5-10.

⁴ Nefî Divanı, haz. Metin Akkuş, Ankara 1993, s. 62.

⁵ Akkuş, s. 90.

⁶ Naîmâ, C. III, s. 234-235; Ebüzziyâ Tevfik, s. 44-47; Ziyâeddin Fahri, s. 30.

Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem¹
matlalı 39 beyitlik bahariyesinden çok hoşlanan padişah, söylediği
şu kıt'a ile onun şairliğini övmüştür:

Gelin insâf edelim fark edelim mikdârı
Şâiriz biz diyerek lâf ü güzâfı koyalım
Edelim bî-meze söz söylemeden istigfâr
Dâmen-i Nef'î-yi pâkîze-edâyı turalım
Biz kelâm nâkiliyiz nerde o sâhib-güftâr
Ana teslîm edelim emrine münkâd olalım²

Nef'î'nin övdüğü kişilerden biri de Hind padişahı olup, asıl adı
Selim olan Nurüddin Cihangir'dir (sal. 1014-1037).

Sert bir mizaca sahip Nef'î'nin hicivci bir karakteri vardır. O,
çağdaşlarından birçok önemli kişiyi hicvetmekten çekinmemiştir. Nitekim
onun öldürülmesine sebep olarak da vaktiyle hiciv söylemeyeceğine dâir
ettiği yemini bozarak Bayram Paşa'yı hicvetmesi gösterilmektedir.³
Nef'î'nin 8 Şaban 1044/27 Ocak 1635 tarihinde öldürülerek cesedinin
denize atıldığı kaydedilir. Ölümü hakkında düşürülen tarihlerden biri
şudur:

Nâgehân geldi bir eksikli dedi târîhin
Âh kim kıydı felek Nef'î gibi üstâda
آه کیم قیدی فلک نفعی کبی استادہ 1043+1: 1044⁴

Merhum Ali Nihad Tarlan'ın (ö. 1978) teklifi ile, Konya'da
Mevlâna haziresinde, Nef'î ile Pakistanlı büyük şair Muhammed İkbâl (ö.
1938) için yanyana, temsili iki mezar yapılmıştır.⁵

Nef'î'nin eserleri, Türkçe ve Farsça birer divan ile hicivlerini
topladığı *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinden oluşmaktadır.

¹ Akkuş, s. 94.

² Ebüzziyâ Tefvik, s. 33-35; Kemâl Edib Kürkçüoğlu, *Nef'î'nin Bilinmeyen Birkaç Şiiri*, DTCF Dergisi, Ankara 1949, C. VII, s. 287-294.

³ Naîmâ, III, 235; Bursalı Mehmed Tâhir, C. II, s. 441.

⁴ Kâtib Çelebi, C. II, s. 183; Bursalı Mehmed Tâhir, C. II, s. 441; M.Fuâd Köprülü, s. 393; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârih*, haz. Fahri Ç.Derin - Vâhid Çabuk, İstanbul 1985, s. 161; Ziyâeddin Fahri, s. 31; İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, İstanbul 1968, C. II, s. 271; Nihâd Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, C. II, s. 655.

⁵ Ali Nihat Tarlan, *Mevlânâ*, İstanbul 1974, s. 109.

Şairin Türkçe divanı, önce 1252 h. yılında Mısır Bulak Matbaasında, daha sonra 1269 h. senesinde İstanbul Ceride-i Havadis matbaasında basılmıştır. Şairin, bu iki baskıda yer almayan bazı manzumeleri, daha sonra Kemal Edib Kürkcüoğlu ve Naimüddin Seyyid tarafından DTCF Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu divan üzerinde ilk bilimsel çalışma, Fatma Tulga Ocak tarafından yapılmıştır. (*Nefî ve Türkçe Divan*, basılmamış Doçentlik tezi, Ankara 1980) Divanın tenkitli metni, daha sonra Metin Akkuş tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve yayınlanmıştır. (*Nefî Divanı*, Ankara 1993) Söz konusu neşirde 62 kaside, 1 terki-i bend (sâkînâme), 1 mesnevi, 9 kıt'a-i kebire, 134 gazel, 2 kıt'a, 4 nazm, 5 rubai, 16 müfred bulunmaktadır.

Şairin Farsça divanı 16 kaside, 1 terci-i bend, 1 kıt'a, 21 gazel ve 171 rubaiden oluşur. Bu divan üzerinde, İstanbul kütüphanelerinde bulunan 4 yazma nüshanın karşılaştırılmasıyla, Ali Alptekin tarafından lisans tezi yapılmış ve bu metin merhum Ali Nihad Tarlan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Şairin Farsça şiirleri hakkında bir de Doktora tezi yapılmıştır. (Mehmet Atalay, *Şâir Nefî Farsça Divanının Edisyon Kritiği ve Üslûbu*, basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1988.)

Nefî'nin hicivlerini içeren *Sihâm-ı Kazâ*, 1943 yılında Saffet Sıtkı tarafından *Nefî'nin Sihâm-ı Kazâ'sı* adıyla muhtasar olarak basılmıştır. Eserin, incelemeli ve karşılaştırmalı seçme metni, Metin Akkuş tarafından yayınlanmıştır. (*Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*, Metin Akkuş, Ankara 1998)

Türk şiirinin en büyük kasidedicilerinden olan Nefî'nin edebî yönü, mizacı ile de yakından ilgili olup, onun kendine mahsus karakteri, şiirine tamamen yansımıştır. Mübalağaya yatkın olan şair, övgü ve hicivlerinde ifrat ve tefrit yolunu seçmiş, hiçbir zaman orta yolu benimsememiştir. O daima benliğini, şiirinin mihrakı yapmıştır. Şiirinin önemli bir yönünü oluşturan hicivciliği de onun benliğine olan düşkünlüğünün bir göstergesidir.

Nefî'nin şiirlerinde önemli bir yer tutan mübalağa, sahip olduğu engin muhayyilesinden kaynaklanır. Farsça bir kasidesinde, hayal ettiği at hakkında, "*Hareket ettiği zaman, çıkardığı rüzgardan dolayı dünya bir çadır kenarı gibi uçuşur.*" (Metin, 884)¹ diyen şairin, hayâliyle yapamıyacağı şey yoktur. Bu hususa şöyle işâret eder:

می خواهد اگر مالکِ دریای خیالم

¹ Nefî'nin Farsça şiirlerinden yapılan alıntılarda, "Metin" kelimesinden sonra verilen rakamlar, tarafımızdan neşre hazırlanmakta olan Nefî'nin Farsça Divanı'ndaki müteselsil beyit numaralarını göstermektedir.

بارو کشد از دُر و گهر ساحل یم را

“Bir ummana benzeyen hayâlimin sahibi isterse, o denizin sâhiline inci ve mücevherden kale yapar.” (Metin, 43)

Farsça bir beytinde

آن واله رندم که دلم فوت نکرد ست

یک نکته بموقع نه ثنا را و نه ذم را

“Öyle hayran bir rindim ki gönlüm, övme ve yerme konusunda, yerinde bir nükteyi kaçırmamıştır.” (Metin, 10) diyen, sözünü *seb‘a‘l-mesânî*, yani fatiha ile mukayese etmek cür‘etinde bulunan¹ şair, diğer şairlere de meydan okumuştur:

Bunca demdir da‘vi-i sâhib-kırânî eylerim

Bir mübâriz yok mu, meydân-ı suhan tenhâ mıdır?²

Nef‘î’nin yaşadığı devirde ve daha sonra yazılan tezkireler ve diğer kaynaklar, onun kaside ve hiciv alanındaki ustalığından söz ederler.

Mesela Riyâzî (ö. 1053/1644), “... *Meânî nakş-perdâzî olup semt-i Irâk‘da tavr-ı Acemâne üzre nevâzende-i kânûn-ı suhan-sâzîdir...*”³ der.

Çağdaşlarından Kâtib Çelebi (ö. 1068/1657) de *Fezleke*’sinde, Nef‘î için: “*Şuarâ-yı Rûm‘un mümtâz ve ser-bülendi... Şâir-i mezbûr müfred-i zamâne, vâdi-i hicvde yegâne, sâhib-dîvân, şâir-i nükte-dân idi. El-hak hicv-gûyluk da cümle şuarâyı geçmiştir. Kasâidi dahi müselleme-i âlem ve bi‘l-cümle şiirde nazîri nâdir âdem idi.*”⁴ şeklinde takdir edici ifadeler kullanır.

Tezkireci Rızâ (ö. 1081/1671), şairden söz ederken şöyle der: “*Debdebe-i eş‘ârla velvele-endâz-ı tâs-ı çarh-ı berîn olup vilâyet-i Rûm‘da zebân-ı tâze ile eş‘âr-ı bî-hemtâya ser-âğâz eden Erzurûmî Nef‘î Efendi‘dir. Kasâid-i meânî-perdâzında olan her ma‘nâ, câme-zîb libâs-ı fâhir-i hüsn-edâ ile likâu‘l-mahbûb ve gazeliyyât-ı sihr-sâzında olan mazmûn-ı dil-fîrîb sûret-i ferhunde-likâ ile şifâü‘l-kulûbdur. Tab‘-ı mu‘cize-şemâyili hücum-i hicv ü hezele mâil olup hezeliyyâtını sebt ü tahrîr edip Sihâm-ı Kazâ deyu nâm vermiştir...*”⁵

¹ Akkuş, s. 45

² Akkuş, s. 64.

³ Riyâzî, Riyâzü‘ş-şuarâ, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3724, no. 3724, va. 141b.

⁴ Kâtib Çelebi, C. II, s. 183.

⁵ Rızâ, Tezkire, İstanbul 1316 h., s. 95.

Diğer bir tezkireci, İsmâil Belîğ (ö. 1141/1729) ise onun hakkında, “*Zemânında meşhûr şâir-i mâhir iken Fâizî merhûm Zübde’de eş’ârını tahrîrde müsâmaha etmekle bu fakîr-i câ-miü’l-âsâr çeşm-i insâfla nazar edip bu zeyl-i muhtasara mehmâ emken dîvân-ı mezbûrdan intihâba iltizâm olundu.*”¹ demektedir.

Şair, kendisi gibi mağrur bir kişiliğe sahip olan Urfi’nin (ö. 999/1590) de etkisiyle fahriyeye çok yer vermiş ve birçok kasidesinde memduhundan daha çok kendisini övmüştür. Meselâ Türkçe divanının başındaki

Ukde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdir sözüm Silk-i tesbîh-i dür-i seb’a’l-mesânîdir sözüm² matlalı ve 45 beyitten oluşan naatinın 31 beytinde kendisini övmüştür. Farsça kasidelerinde de çoğu kez klasik şeklin dışına çıkarak nesib ve girizgâh bölümlerine yer vermeden konuya girmiş, özel bir üslup özelliği olarak, kasidesine fahriye ile başlamıştır. (Metin, 197, 296) Hatta bazen, fahriye ile başladığı kasidesinde, medhiye bölümünden sonra, tekrar fahriyeye yer vermiştir. (Metin, 360)

Memduhlarını överken, mübalağa sanatını çok ve ustaca kullanmıştır. Mübalağada çoğu kez gulüvv, belki de iğrak derecesine varan örnekler veren Nef’î, bazen de yaptığı aşırılığın farkına vararak, söylediklerinin hezeyan olduğunu belirtmiştir:

تا به کی کلکم از سر دعوی
هذیان مکرر اندازد

“*Kalemim daha ne zamana kadar iddialı hezeyanlar yazacak.*” (Metin, 814)

Mübalağa ile birlikte, Nef’î’nin sanatının önemli özelliklerinden bir diğeri de şiirlerindeki âhenktir. Şiirde âhenge çok önem veren şair, kullandığı kelimelerde, konu ile âhengin uyumuna çok dikkat etmiş ve bu konuda büyük başarı göstermiştir. Nef’î’nin bu yönüne dikkat çeken Ali Ekrem’in (ö. 1937), “*Mübâlağa, Nef’î’nin rûhudur... Nef’î’nin mübâlağadan sonra belki de mübâlağadan ve her şeyden evvel iltizâm eylediği tasannu’ yahud mağlûb olduğu san’at, âheng-i beyândır... Nef’î’nin hey’et-i umûmiyyesiyle şiddet ve rikkate ayırdığımız musikar şiirinde her nev’-i tannâniyyet mevcûddur: gulgule, velvele, cûş u hurûş, tarrâka-i ruûd, feryâd-ı cân-güdâz, âyîn-i âşıkâne, bükâ-yı rûh hattâ sadâ-yı meş’ûm! Bu semâvî-fitrat şâirin divanına âhenk nokta-i*

¹ İsmâil Belîğ, s. 490.

² Akkuş, s. 45.

nazarından bir ummân-ı şiir denilse şâyân olur. Evet, şâirin lisânı bir ummân-ı âhenkdir, fakat ummân kadar hatarnâk bir lisân! Hücûmuna ma'rûz kalanlar şiddetine karşı kuvve-i muhâkemenin sedd-i sedîdiyle tehaffüz etmezlerse ka'r-ı nâ-yâbına kadar sürüklenip giderler!... Fikirde mübalağa ve şekilde âhenk. İşte Nef'î'nin şâirliği."¹ ve Ziyâeddîn Fahrî'nin (ö. 1974) "Mübâlağa ve âhenk, gâyesine Nef'î'de vâsıl olmuştur."² şeklindeki ifadelerine muhatap olmuştur.

Onun şiirindeki âhenge Şihabeddin Süleyman da şöyle işaret eder: *Hüsni tasavvur, âheng-i selâset gibi meziyetlerle şâirlerimizin içinde temeyyüz eden Nef'î, pek mükemmel, pek âlî şiirler inşâd ederek, meselâ âdî bir şeyi kendisine mahsûs olan âheng-i ifâde ve letâfet-i beyân ile âlî göstermek, ve âlî bir mâddeyi yine kendisine mahsûs bir san'at-ı şâirâne ile âdî olmak üzere irâe etmek kudret-i hâriku'l-âdesine mazhar olduğunu isbât eyleyen ve her sözüünün ka'bına yetişilmek kâbil olmayacağını anlatan bir şâirdir.*³

Ebüzziyâ Tefîk, Nef'î'nin şiirindeki âhenk hakkında şöyle der: *Nef'î'nin iğrâkâtı, mübâlağâtı, ve zamânımıza göre hilâf-ı tabîat addolunacak birçok teşbîhâtı ile berâber, her kavli vicdâna bir neşve-i iğtirâr ihsâs eder. İnsân âsârını okurken bayağı kendisinde bir hâlet-i celâdet hisseyler. Kalbe bu te'siriyle berâber, elfâzındaki insicâm ve âhengin sâmiya olan te'sir-i şevk-âveri dinleyenleri hayrân etmemek muhâldir.*⁴

Rindane bir üslupla tasavvufî konulara yer veren Nef'î, gerçekte mutasavvıf değildir. Farsça divanı, özellikle bu divanda bulunan rubaileri, tasavvufî unsurlar ve terennümlerle doludur. Bu, onun geniş bir tasavvuf bilgisine sahip olduğunun delilidir. Büyük mutasavvıf Mevlâna'yı (ö. 672/1273) çok sevmesi ve onun övgüsü hakkında 1 Türkçe ve 4 Farsça kaside yazmış olması, en azından onun Mevlevimeşrep bir kişi olduğunu gösterir.

Merhum Ali Nihad Tarlan'ın bazı konferanslarından oluşan *Mevlânâ* adlı kitapta, Nef'î'de ve İkbâl'de Mevlâna tesirinden söz edilirken şu ifadeler göze çarpar: "*Bizim edebiyatımıza bakarsak "Mevlânâ'yı ruh ve heyecan hamlesi bakımından en iyi anlayan tek şâir,*

¹ Ali Ekrem, *Nef'î'de Tasannu*, Darulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. IV/3-4, s. 136, 140, 141.

² Ziyâeddin Fahrî, s. 35.

³ Muhammed Celâl, *Osmanlı Edebiyatı Nümüneleri*, İstanbul 1312 h., s. 581.

⁴ Ebüzziyâ Tefîk, s. 60.

Nef'î'yi görürüz. Nef'î, Mevlevî şâiri olmamakla beraber Mevlânâ'nın hudut tanımayan vecdini en iyi duymuştur... Nef'î her şeye rağmen bir mutasavvıf, şeklen olmasa bile ruhan Mevlânâ mürididir... Nef'î, Mevlevî meşrebinde idi. Ve Mesnevî'yi tedkik etmiş, ondaki müşkülleri de meşhur şâir ve mutasavvıf Feridüddîn Attâr'ı okuyup anlayarak halletmişti. Böyle bir insan elbette İslâm'ın bu yüksek ruhunu aksettiren felsefenin içinde yaşıyordu. Bunu filvaki Türkçe Divanında göremeyiz. Bunun için Farsça Divanındaki Mevlânâ kasidelerini ve bilhassa rubailerini gözden geçirmemiz icabeder. Türkçe Divanındaki davalarını Farsça Divanında ispat etmiştir...¹

Nef'î, şiir poetikasını, şiirlerinde çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. Ona göre: Söz, kısa; mânâ ise zengin ve nazik olmalı; ifade, kolay anlaşılır olmalı; şiir, saf, temiz, parlak ve akıcı olmalı; yeni ve orijinal ifadeler içermeli; lisan sağlam olmalı; şiir dili, nesir dilinden farklı olmalıdır.

İran edebiyatını iyi bilen şâir, bazen, takdir ettiğini ifade etmek, bazen de kendisinin onlardan daha üstün olduğunu göstermek için, özellikle Enverî (ö. 583/1143), Hâkânî (ö. 595/ 1198) ve Urfî (ö. 999/1590) gibi şâirlerin şiirlerine birçok nazireler yazmıştır. Meselâ, Farsça divanındaki *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı naatinde, İran edebiyatının ünlü şâirleri hakkındaki kanaatlerini ortaya koymuştur:

Firdevsî'nin (ö. 411-416/1020-1025), sözü çok uzatan bir efsaneçi olduğu için kendisine rakip olamayacağını; Attâr'a (ö. 627/1229) mürit olduğunu, onun nefesinin feyzi ile yetiştiğini; çok saygı duyduğu Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) ayağının tozu olduğunu; Senâî'nin (ö. 545/1150), hakîm olması hasebiyle kendisine rakip olamayacağını; Câmî'nin (ö. 898/1492), molla; kendisinin ise şâir olması nedeniyle onunla ilgisi olmadığını; adını saygıyla andığı Nizâmî'nin (ö. 604/1207), bir şeyh olması hasebiyle kendisine akran olmadığını; hezeyanlarından dolayı beğenmediği Kemâleddîn-i İsfahânî'den (ö. 635/1237) üstün olduğunu; Hallâku'l-meânî lakabıyla ünlü olan bu şâirin, hezeyanlarıyla memduhunu korkuttuğunu, Sa'dî'nin (ö. 691/694/1291-1294), vahdet âleminden dem vururken vicdânının hasbihâlini yazacak yerde seyâhatnâme yazdığı için rind olamayacağını; hayranlığını açıkça ifade ettiği Hâfız'ın (ö. 791/1388) divanının baştanbaşa rindâne olduğunu; sihirbaz diye nitelediği Enverî'nin (ö. 583/1143) şuh tabiatinden, bütün cihanın hoşlandığını; temiz şiir söyleyen Zahîr'in (ö. 598/1201), sıkıntılı

¹ Tarlan, s. 87-88, 89, 91.

bir hayat yaşadığı için, şiire zaman ayıramadığını ifade eden şair, son olarak Urî'nin (ö. 999/1590) adını anar ve onu, “*Tefekkür hususunda ne devletli bir şâirdir*” diyerek takdir eder. Nefî'nin, yukarıda adı geçen şairlerden Attâr, Enverî, Hâfız ve Urî hakkında müspet kanaat serdettiğini ve bunların üslûbunu benimsediğini görüyoruz.

Nefî, Türk edebiyatında Bâkî'yi (ö. 1008/1600) beğenir ve takdir eder. Nefî'nin

Esdî nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem¹
matlalı ünlü kasidesi, Bâkî'nin
Âlem hayât-ı nev bulur cânlar bağışlar dem-be-dem
Enfâs-ı Rûhullâh'dır gûyâ nesîm-i subh-dem²
matlalı kasidesine naziredir.

Nefî, Azeri sahası Türk edebiyatının büyük şairi Fuzûlî'den (ö. 963/1556) de etkilenmiştir. *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı Farsça kasidesi, Fuzûlî'nin *Enîsü'l-kalb* adlı Farsça kasidesine naziredir.

Daha hayatta iken zamanının en ünlü kasideci ve hicivcisi kabul edilen Nefî, çağdaşları üzerinde ve daha sonraki devirlerde kuvvetli etkiler bırakmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi (ö. 1054/1644), Sabrî (ö. 1055/1645), Âlî (ö. 1058/1648), Fehîm (ö. 1058/ 1648), Cevrî (ö. 1065/1654), Neşâtî (ö. 1085/1674), Nedîm (ö. 1143/1730), İzzet Alî Paşa (ö. 1147/1734), Şeyh Gâlib (ö. 1213/1798), Sünbülzâde Vehbî (ö. 1224/1809), Vâsıf-ı Enderûnî (ö. 1240/1824), Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1245/1829), Şinâsî (ö. 1288/1871), Yenişehirli Avnî Bey (ö. 1301/1883), Üsküdarlı Hakkı Bey (ö. 1312/1894) gibi birçok kişi, Nefî'yi takdir, taklit, tazmin veya tanzir etmek suretiyle, ondan az-çok etkilendiklerini göstermişlerdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Nefî'nin Farsça divanında 16 kaside vardır. Bunlar 35-97 beyit arasında değişen uzunluklarda olup, ilk 8 tanesi naattır. Naatları takip eden 4 kaside Mevlânâ medhiyesine dâirdir. Son 4 kaside ise Şeyhülislâm Es'ad Efendi (ö. 1625), Kırım Hanı Hüsâm Giray (ö. 1637), Sultan IV. Murad (slt. 1623-1640) ve Hind hükümdarı Selim Han (sal. 1014-1037/1605-1628) hakkındadır.

¹ Akkuş, s. 94.

² Bâkî Dîvânı, haz. Sabahattin Küçük, Ankara 1994, s. 296.

Nef'î, kasidelerinde çoğu defa klasik şeklin dışına çıkarak, nesib ve girizgâh bölümlerine yer vermeden doğrudan doğruya konuya girmiş; şahsî bir üslup özelliği olarak, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, fahriye ile kasidesine başlamıştır:

دل داند و اندیشه که از چیست ضمیرم
من بو العجب صنع خداوند قدیرم

Benim hamurumun neden yapıldığını gönül ve tefekkür bilir. Ben, her şeye kadir olan Allah'ın harikulâde yarattığı bir varlığım. (Metin, 197)

من که نقدِ خوشدلی در جیبِ غم افکنده ام
هوشبر داروی غم در جام جم افکنده ام

Zevk parasını gamın cebine atan ben, gamın akli götüren ilâcını Cem'in kadehine atmışım. (Metin, 296)

Şairimiz bazen de medhiye veya fahriye ile kasidesine başlar. Şu örneklerde olduğu gibi:

ای فخر جهان آفرینش
قربان تو جان آفرینش

Ey yaratılış âleminin kendisi ile öğündüğü Peygamber, hilkatın canı sana kurban olsun. (Metin, 382)

هر سر مویم از زبان باشد
در تنای خدایگان باشد

Eğer vücudumdaki her tüy bir dil olsa, efendimi över. (Metin, 818)

Bazen de şairimiz, fahriye ile başladığı kasidesinde, medhiyeden sonra tekrar fahriye bölümü ihdas etmiştir. Meselâ:

تا خیالم ز زبان خنجر بهرام گرفت
چرخ از واهمه تب لرزه در اندام گرفت

Hayalim, dilinden dolayı, Behram'ın hançerini eline aldığı zaman, çarh korkusundan dolayı titremeye başladı. (Metin, 338) matlâlı bir naatında

باهر المعجزه پیغمبر صاحب شمشیر
که جهان را همه با تیغ و به پیغام گرفت

O, mucizesi ayan-beyan olan ve kılıç sâhibi bir Peygamberdir. Cihanı, Kur'ân ve kılıçla fethetti. (Metin, 358) beyti ile başlayan medhiye bölümünden sonra ikinci bir fahriye bölümü yer almakta ve şu beyitle başlamaktadır:

نفعی نعت سرایم که چو وحی مُنزل
حکم فیض سخنم در همه اقلام گرفت

Naat söyleyen Nef'î'yim. Şiirimin feyzinin hükmü, vahiy gibi bütün kalemlere hâkimdir. (Metin, 370)

Nef'î, gerek naatlarında, gerekse diğer medhiyelerinde, çoğu kez memduhundan daha çok kendisini övmüştür. Meselâ bir kasidesinde (Metin, 197-237) fahriyeyi 25, medhiyeyi 10; diğer bir kasidesinde (Metin, 419-480) fahriyeyi 37, medhiyeyi 20; başka bir kasidesinde (Metin, 626-683) de fahriyeyi 45, medhiyeyi 10 beyit oluşturmaktadır.

Memduhlarını överken bile kendisini medhetmeyi ihmal etmeyen Nef'î, kasidelerinde, övdüğü kişileri ve kendisini Hz. Ali ve Ebû Hanîfe gibi din büyüklerine, bazı efsanevî kahramanlara, tarihî şahsiyetlere ve büyük şairlere benzetir. Meselâ:

من حیدر کرّار بیانم به عدویش
از خامهء سرتیز کشم تیغ دو دم را

Ben onun düşmanı karşısında belâgatimle bir Haydar-ı Kerrâr'ım. Keskin kalemimle iki uçlu kılıcı (zülfikarı) çekerim. (Metin, 57)

بو حنیفه ست که باز آمده گویا به جهان
یا چو او پیشرو مجتهدان دگر است

O, dünyaya geri dönmüş Ebû Hanîfe veya onun gibi diğer müctehidlerin önde geleni. (Metin, 712)

رستم خاندان چنگیزی
که سر خصم حیدر اندازد

Bir hamlede orduyu (orduları) yenen, Allah'ın yalın kılıcı Hüsam Giray. (Metin, 772)

ز من چه پرسى از آن غمزه پرس احوالم
که اوست یوسف خلوتگه سرای دلم

Ahvalimi benden ne soruyorsun; o gamzeden sor. Zira gönlümün sarayının halvetgahının Yusuf'u odur. (Metin, 505)

ماه یوسف شمیم که تصویرش
مجلس آرای قدسیان باشد

Tasviri, meleklerin meclisini süsleyen, Hz.Yusuf tabiatli bir ay. (Metin, 836)

Nef'î, kasidelerinin renkli hayallerle ve kuvvetli tasvirlerle süslediği nesîb bölümlerinde aşk, şarap, sâkî, kadeh, bezm-i safâ, tevhid, rindlik,

huzurun fenâ' da olduğu, dünyadaki tahtın ve tacın geçiciliği gibi konulara yer vermiştir. Meselâ:

دل است و عشق و حسن بی زوال و حسرتِ دائم
که حسرت مایهء عشق است و وصلت عین نقصانش

Gönül, aşk, sonsuz güzellik ve devamlı hasret vardır. Hasret, aşkın mayası; vuslat ise onun azalmasıdır. (Metin, 73)

دلم در عالم عشق آن حکیم دور بین آمد
ندارد آرزوی ذوق وصل از بیم حرمانش

Gönlüm, aşk âleminde öyle tecrübeli bir hâkimdir ki ondan mahrum olma korkusu ile vuslat zevkini istemez. (Metin, 76)

مغنی دم مزن ساقی مرا ساغر مده دیگر
که من بی تاب و دلبر نیمخواب و دیده حیرانش

Ey mutrib, terennüm etme! Ey saki, artık kadeh sunma! Çünkü ben bitkinim; sevgilim mahmur; gözlerim ise ona hayran. (Metin, 77)

اگر ساغر دهی ساقی ز صهبای محبت ده
که مخمورم ز کیف پر خمار زهر هجرانش

Ey saki, eğer kadeh sunacaksan muhabbet şarabından sun! Çünkü onun hicranının zehrinin sarhoşluk veren keyfi ile kendimden geçmişim. (Metin, 78)

خورشید که بر تخت فلک تاجور آمد
روزی نگذشتی که کمالش بسر آمد

Felek tahtına hükümdar olan güneşin kemali, bir gün içinde sona erdi. (Metin, 564)

جمشید که او مخترع بزم صفا بود
دوری نه بسر برده دلش پُر کدر آمد

Safa meclisinin mucidi olan Cemşid, bir devri bitirmeden gönlü kederle doldu. (Metin, 565)

آسایش اگر هست در افنای وجود است
دعوی وجود آفت پُر شور و شر آمد

Eğer huzur varsa, varlığı ifnada (yok etmede) vardır. Vücut (varlık) davası, kötülük dolu bir afettir. (Metin, 568)

نه دولت خورشید و نه جمشید ببايد
آن رند خدا را که درین رهگذر آمد

Bu dünyaya gelen ilâhî rinde, ne güneşin ne de Cemşid'in devleti lâzımdır. (Metin, 569)

Nef'î'nin Farsça divanında 21 gazel vardır. Nef'î, gazellerinde aşk, maşuk, bahar ve hasret gibi konulara yer vermiştir. Meselâ:

سوز عشقم آتش و سینه جهان آتش است
دود آه پر شرارم آسمان آتش است

Naat söyleyen Nef'î'yim. Şiirimin feyzinin hükmü, vahiy gibi bütün kalemlere hakimdir. (Metin, 370)

خانه زاد عشقم از ابنای جنسم کس نماند
گوهرم یکتا چراغ دودمان آتش است

Ben aşk evinde doğmuşum. Benim cinsimden kimse kalmadı. Benim cevherim, ateş ailesinin tek çerağıdır. (Metin, 1024)

کی بمیرد آتش عشقم که از سوز درون
خون گرم در بدن روح روان آتش است

Aşkımın ateşi nasıl söner? Vücudumdaki sıcak kan, ateşin akan ruhudur. (Metin, 1025)

بلبل عشقم که در دور گل از آسودگی
چون سمندر آشیانم در میان آتش است

Aşk bülbülüyyüm; gül devrinde semender gibi ateş içinde rahat bir yuvam vardır. (Metin, 1026)

سوخت نفعی هر که بشنید آتشین گفتار تو
هندوی کلکم تو گویا ترجمان آتش است

Nef'î, senin ateşin sözlerini işiten herkes yandı. Senin kaleminin Hindlisi, sanki ateşin tercümanıdır. (Metin, 1027)

Gazellerinde de kendisini öven Nef'î, konusu sırf fahriye olan gazel dahi söylemiştir. O bazen de sufîyâne gazellere yer vermiştir.

Nef'î'nin Farsça divanında terci-i bend şeklinde yazılmış bir sâkînâme ile 20 beyitten oluşan fahriye konulu kıt'a-yı kebîre de bulunmaktadır.

Nef'î'nin 171 adet Farsça rubaisi vardır. Nef'î, rubailerinde çoğunlukla tasavvufî ve felsefî konulara yer vermiştir. Ayrıca O, rubailerinde tefekkür, tevekkül, suhan (söz), rebab, Hz. Peygamber sevgisi, Mevlânâ muhabbeti, tevhid gibi hususlara da yer vermiştir. Meselâ:

ترکیب تنم عشق و غدايم عشق است

تابِ نفسم عشق و صدایم عشق است
عشق است که از لذتِ او بی هوشم
گویا نمکِ دردِ خدایم عشق است

Vücudumun terkibi aşk, gıdam aşktır. Nefesimin gücü aşk, sesim aşktır. Lezzetinden dolayı kendimden geçtiğim şey aşktır. Sanki bendeki Allah derdinin tuzu aşktır.(Metin, 1148)

آسودگیم عشق و بلایم عشق است
شوریدگیم عشق و صفایم عشق است
من عشق مجسم آدم چون شعله
از پا به سر و ز سر به پایم عشق است

Huzurum da aşk, derdim de aşktır. Perişanlığım da aşk, neşem de aşktır. Vücudum aşktan oluştu. Alev gibi, baştan ayağa, ayakta başa kadar aşkımdır.(Metin, 1149)

آنم که ز غوغای وجود آزادم
با سابقهء لطفِ ازل دلشادم
تن پرور و جان دوست نیم شد ز ازل
دل دادن و جان باختگی معتادم

Ben varlık kaygısından kurtulmuş bir kişiyim. Allah'ın ezelde bana bahşettiği lütuflarla gönlüm şendir. Vücuduma ve canıma düşkün değilim. Ezelden beri adetim, gönül vermek ve canımı ortaya koymaktır.(Metin, 1220)

خواهی که حیات جاودانی یابی
از دست قضا خطِ امانی یابی
در نقطهء گردابِ حقیقت گم شو
تا گوهر اسرار معانی یابی

Ebedî hayatı bulmak, kaza elinden emniyet fermanını elde etmek istersen, hakikat girdabının noktasında kendini kaybet; o zaman mânâların sırlarının incisini elde edersin.(Metin, 1289)

سلطان رسل هادی کل فخر امم
شاهنشاه دین عرب و روم و عجم
در کفهء میزان شریعت حکمش
از حکم خداوند نه بیش است و نه کم

Peygamberlerin sultanı, bütün insanlara doğru yolu gösteren; Arap, Rum ve Acem dininin şahlarşahi. Şeriat terazisinin kefesinde O'nun hükmü, Allah'ın hükmünden ne çok, ne de azdır. (Metin, 1261)

یک مُشْتِ غبارم که ز استعلايم
گویا فلکِ عالم استغنايم
بر عرشِ نُتُق می کشم ار نیست عجب
گردِ قدمِ حضرتِ مولانايم

Bir avuç toz olmama rağmen yüceliğimden dolayı sanki istiğna âleminin feleğiyim. Arş üzerine duvak örtüyorsam şaşılmaz. Zira Hz. Mevlânâ'nın ayağının toprağıyım. (Metin, 1275)

Sonuç olarak; Dulkadıroğlu soyundan gelen Nef'î, Farsça şiirlerinde, mübalağacı ve kendisiyle aşırı derecede övünen kişiliğini, yalnız kasidelerinde değil, gazel ve rubailerinde de yansıtmıştır. Onun Mevlânâ'ya olan sevgi ve bağlılığını da Türkçe şiirlerinden daha çok Farsça şiirlerinde müşahede ediyoruz.

KAYNAKÇA

AKÜN, Ömer Faruk, *Âli Mustafa Efendi*, DİA, İstanbul 1989, C. II, s. 414-421.

Alî Ekrem, Nef'î'de Tasannu', Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, C. IV, Sayı. III-IV, s. 141, 1341 h.

ATALAY, Mehmet - BAŞARAN, Orhan, *Gelibolulu Âli'nin Mecmau'l-bahreyn Adlı Eseri I*, Doğu Araştırmaları, C. 6, Sayı. 2, İstanbul 2010, s. 75-90; *Gelibolulu Âli'nin Mecmau'l-bahreyn Adlı Eseri II*, Doğu Araştırmaları, C. 7, Sayı. 1, İstanbul 2011, s. 83-116.

ATSIZ (Hüseyin Nihal), *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968.

AYDIN, Dünder, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Ankara 1998.

Ayvansarâyî, Hâfız Hüseyin, *Mecmûa-i Tevârîh*, haz. Fahri Ç. Derin - Vâhid Çabuk, İstanbul 1985.

Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhu'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi, haz. Mustafa Tatçı – Cemâl Kurnaz, İstanbul 1333-1342 baskısı üzerinden ofset, Ankara 2002.

Ebüzziyâ (Tevfik), Nef'î, İstanbul 1311 h.

İsmâil Belîg, Nuhbetü'l-âsâr li zeyl-i Zübdeti'l-eş'âr, haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Ankara 1985.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, haz. Komisyon, I-IV, İstanbul 1968.

KARAHAN, Abdülkadir, *Âli'nin Bilinmeyen Bir Eseri Mecmaü'l-Bahreyn*, Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri, İstanbul 1980, s. 275-286.

KARAHAN, Abdülkadir, *Âli'nin Bilinmeyen Bir Eseri, Mecmau'l-Bahreyn*, V. Türk Tarih Kongresine Sunulan Tebliğler, Ankara 1960, s. 329-340.

Kâtib Çelebi, Fezleke, I-II, İstanbul 1287 h.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Tolgadırlu (Dulkadırlu) Beylerinden Gelen Pasinli Şair Ömer Nef'î'nin Sekiz Arka Atası ve Babası Şah-Mehmed'in Bir Tarih Şiiri*, Türk Dili, Ankara 1961, Sayı. 120, s. 919-923.

KÖPRÜLÜ, M.Fuad, Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1934.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemâl Edib, Nef'î'nin Bilinmeyen Birkaç Şiiri, Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi, Ankara 1949, C. VII, s. 287-294.

Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, I-IV, İstanbul 1311 h.

Muallim Nâcî, Esâmî, İstanbul 1308 h.

Muhammed Celâl, Osmânî Edebiyatı Nümûneleri, İstanbul 1312 h.

Naîmâ, Târîh, I-VI, İstanbul 1280 h.

Naîmüddîn Seyyid, Nef'î'nin Bilinmeyen Kasideleriyle Diğer Manzumeleri, Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi, Ankara 1953, C. XI, s. 125-147.

Nef'î Divanı, haz. Metin Akkuş, Ankara 1993.

OCAK, Fatma Tulga, *Nef'î ve Eski Türk Edebiyatındaki Yeri*, Ölümünün Üçyüzdellinci Yılında Nef'î, Ankara 1987, s. 1-44.

Rızâ, Tezkire, İstanbul 1316 h.

Riyâzî, Riyâzü'ş-şuarâ, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3724.

Şihâbüddîn Süleymân, Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye, İstanbul 1328 h.

TARLAN, Ali Nihat, Mevlânâ, İstanbul 1974.

Ziyâeddîn Fahrî, Erzurum Şairleri, İstanbul 1927.

**DULKADİR BEYLİĞİ COĞRAFYASININ ŞEVKET
BULUT'UN HİKÂYELERİNDE YANSIMASI**

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Fetih YANARDAĞ*

Özet:

Dulkadir Beyliği, Anadolu Selçuklu Beylikleri içinde en son kurulmuş olup, 1337- 1515 (1522) yılları arasında toplam 178 yıl tarih sahnesinde kendisinden söz ettirmiştir. Dulkadir Beyliği, 178 yıl boyunca on bir bey tarafından yönetilir. Dulkadir Beyliğinin sınırları; Maraş, Kırşehir, Ankara, Malatya, Harput, Adıyaman, Diyarbakır, Urfa, Antep, Antakya, Kozan, Kadirli... ye kadar geniş bir coğrafyaya yayılır. Bu coğrafyanın yaklaşık olarak 100 bin kilometreye sahip olduğu kaynaklarda yer alır. Yüzyılları aşmış günümüze gelinceye kadar birçok edebiyatçının bu topraklardan çıkarak Türk edebiyatına katkı sağladığını görürüz. Bunlardan birisi de Şevket Bulut'tur. Türk hikâyesine, kazandırdığı sekiz hikâye kitabıyla katkıda bulunur. Bu çalışmada Dulkadir Beyliği'nin hüküm sürdüğü coğrafya merkez alınarak, yüzyıllar sonra bu coğrafyanın yazarımızın hikâyelerinde mekân olarak nasıl işlendiği ve bu mekânların özellikleri ortaya konulacak ve elde edilen bulgular irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dulkadir Beyliği, Türk Hikâyeciliği, Şevket Bulut, Mekân, Coğrafya.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta; fyanardag@ksu.edu.tr

Abstract:

Dulkadir Principality is principality which is the most recent established of Anotolian Seljukian. It was prevail for 178 year, between 1337 and 1515 (1522). Dulkadir Principality was commanded by 11 ruler for 178 year. The borderline of Dulkadir Principality is formed by cities of Maras, Kırşehir, Ankara, Malatya, Harput, Adıyaman, Diyarbakır, Urfa, Antep, Antakya, Kozan, Kadirli etc. Historical resources mention area of Dulkadir principality that is settle on 100.000 km area. A lot of author who are from this area contribute to Turkish literature. One of this author's is also Şevket Bulut. He contribute with 8 stories to Turkish story. To center area of Dulkadir Principality, This study is research characteristics of this area and what the author of this area is treat in his story.

Keywords: Dulkadir Beyliği, Turkish Story, Şevket Bulut, Place, Area,

1.Giriş

1337'de Maraş ve Elbistan'da Türkmen Beyi Zeyneddin Karaca tarafından kurulan Dulkadir Beyliği topraklarında yaşayan Türkmenlerin çoğunluğunun Oğuzların Bozok koluna mensup Bayat, Beydilli ve Aşar boylarından oluştuğu görülür.

Yaklaşık iki asır hüküm sürdükten sonra Osmanlı Devleti tarafından hükümlerine son verilen Dulkadir Beyliği olgunluk dönemini yaşadığı Alaüddeve Bey zamanında, bugünkü Kahramanmaraş ili ve ilçelerini içine alan bölge başta olmak üzere Ankara'dan Kırşehir, Yozgat, Kayseri, Malatya, Antep, Adıyaman, Urfa, Antakya, Diyarbakır ve Adana'ya kadar uzanan geniş bir alanda hüküm sürmüştür.

Dulkadirliilerin hâkim olduğu: Kahramanmaraş, Kayseri, Kırşehir, Konya (Ereğli) ve Malatya (Doğanşehir) gibi şehirlerde ve ilçelerde zaman içerisinde dernekler kurulmuş olup bu dernekler Dulkadir kültür ve geleneklerini yaşatmaya çalışırlar. Her beylik; tarihini, dil özelliklerini, edebiyatını, sanat tarihini, kültürünü ve sosyal hayatının özelliklerini tarih sayfasına kaydederek, tarihteki yerini alır. Bu vasıflar yüzyılları aşarak günümüze kadar gelir ve etkisini devam ettirir.

Kahramanmaraş'ın edebiyat bakımından verimli olmasının altında yatan sebeplerden belki birisi de Dulkadir Beyliğinin yaklaşık iki asır boyunca geniş bir coğrafyaya yayılması ve buraları etkilemiş olmasından

kaynaklanır. Çünkü bu süre bir kültürün ve edebiyatın oluşumu açısından oldukça önemlidir.

Bildiriye konu olan Şevket Bulut, aslen Kilisli olan fakat kendisini Maraşlı olarak gören günümüz hikâyecilerinden birisidir. 1936 yılında Kilis'te dünyaya gelen Şevket Bulut, 1959 yılından itibaren ağırlıklı olarak hayatını ölümüne kadar Maraş'ta sürdürmüştür.

Şevket Bulut kendi ifadesiyle: “Hikâyelerimde Maraş, Gaziantep, Adana, Hatay, Malatya gibi geniş bir bölgeyi işlemeye çalışıyorum. Bilmediğim ve görmediğim bir çevreyi, insanları nasıl anlatırım? İnsan bir yerde insandır. Önemli olan bir bölgeyi odak olarak onun kimil kimil yaşantısını verebilmek, dramını yaşatabilmektir” diyerek, hikâyelerinde mekân olarak Dulkadir Beyliği coğrafyasını tercih ettiğini söyler.

2. Şevket Bulut'un Hayatı ve Hikâyeciliği

Şevket Bulut 31.07.1936 tarihinde Kilis'in Abidinpaşa Mahallesi'ndeki anneannesinin evinde dünyaya gelir. Babasının adı Mehmet, annesinin adı ise Meryem'dir. Şevket Bulut dünyaya geldiğinde babası askerlik görevini yerine getirmektedir. Babası askerden dönünce Musabeyli Bucağının Gülgüman köyüne yerleşirler. Daha sonra Suriye sınırında Bulambaçlı köyüne bağlı Sapkanlı obasına taşınırlar. Değirmencilik ve ziraatçılık yapan babası 1946 yılında mide kanamasından genç yaşta hayatını kaybeder. Babasının ölümü üzerine Kilis Şih Abdullah Mahallesine taşınırlar.

1946 yılında Kilis Cumhuriyet İlkokulu'nda öğrenimine başlar ve 1951'de bitirir. Yazar okulu bitirince 1952 yılında girdiği Devlet Yatılı Sınavını kazanarak Adana Yapı Enstitüsü'ne kaydolar. 1957 yılında buradan mezun olur. Anadolu insanını bu okulda tanıdığını söyleyen yazar, başta doğu ve batı klasikleri olmak üzere pek çok kitabı, çok zengin bir kütüphanesi bulunan okulunda okuma imkânı elde eder.

Çocukluk ve gençlik yıllarında çırak ve kalfa olarak çalışan yazar, çorapçılık, köşkerlik, gazete satıcılığı, amelelik, duvar ve sıva ustalığı, fayans ve karo imalatı, alçıdan kartonpiyer yapımı gibi çok çeşitli mesleklerde çalışır. 1952 yılında annesinin vefatı üzerine iki kardeşi ile birlikte anneannelerinin yanına sığınır.

1957-1959'da iki yıl Erzurum Tekniker Okulu'nda okur. İnşaat Teknikeri olarak mezun olur. O dönemde Erzurum'un meşhur mekânlarından Âşıklar Kahvesine devam eder. Erzurum'da Edebiyat

Fakültesi'nde görev yapmakta olan Mehmet Kaplan ile bir vesile ile tanışır. Bu tanışmanın yazarımızın hayatında önemli bir yeri vardır.

1959 yılında Kahramanmaraş Milli Eğitim Müdürlüğü'nde inşaat teknikeri olarak göreve başlar. 1961'de Hatice Özkömeç ile evlenir. Nermin (1962), M. Pervin (1963) ve M. Akif (1967) adlarında üç çocuğu vardır.¹

1970 yılında Kahramanmaraş Bayındırlık Müdürlüğü'nde göreve başlar. Kahramanmaraş'ta kaldığı süre boyunca meşhur âşıklardan Ahmet Çıtak, Abdürrahim Karakoç, Hafız Rahmi, Bahaettin Karakoç, Ali Akbaş gibi isimlerle tanışır ve dost olur. Bu dönemde halk tarzında yazdığı şiirler kaleme alır. 1970 yılından itibaren ise hikâyeye geçiş yapar.

1982–1986 yılları arasında Sivas Yapı İşleri'nde görev yapar. Sivas'ın manevi havasından çok etkilendiğini belirten yazar, yaklaşık olarak 27 yıl devlet kapısında çalıştıktan sonra kendi isteğiyle 1986 yılında emekli olur. Sivas'tan Kahramanmaraş'a döner.

“Her şeyin başı sevgidir. Çok şükür gönlümün derinliklerindeki insan sevgisi henüz ölmedi. Kendi halimde bir insanım. Topluluk karşısına çıkmaktan hoşlanmam. Politika ve politikacıdan uzak durmaya çalışırım. Nurettin Topçu'nun tabiriyle ‘sessiz ve nümaysiz olarak’ kendi kozamın içinde, kendi çapımda ipeğimi dokumaya çalışıyorum. Şu ölümlü dünyada vatana, millete faydalı olduysam ne mutlu bana. Malda, servette gözüm yok. ‘Rahmetli iyi insandı, Allah razı olsun!’ temennisi benim için en büyük servettir.² Sözleri ile kendini anlatan yazar, 17 Eylül 1996'da aramızdan ayrılır.³

Yazarımızın karakterinin ve sanat yönünün oluşmasında yaşadığı ortamın etkisi oldukça büyüktür. Yazarın çocukluğunun geçtiği dönemde Kilis ve civarının sosyal hayatına dair bazı bilgilere bakmakta fayda vardır. Bu bilgiler Şevket Bulut'un sanatının oluşuma doğrudan etki eden unsurlardır. “Kilis'in köy evleri tek gözlü, bir yanında hayvan bağlı, çitle bölünmüş ince uzun bir oda... Odanın tam ortasında kapı açılan duvarda kemerli bir ocak bulunurdu. Ocağın tabanı siyah granit taşlarıyla döşeli olurdu.(...) Ev eşyası çok sade ve temizdi. Ocak önünde genellikle bir

¹İhsan Işık, **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, Elvan Yay., Ankara 2006, s.764.

²İbrahim Erşahin, **Folklor Malzemesinin Modern Türk Hikâyesinde Kullanılması ve Şevket Bulut Örneği**, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Yüksek Lisans Tezi 1996, s.70.

³Işık, 764.

keçe daha üst başta ise halılar serili olurdu. Odanın en üst kısmında boydan boya zahire ambarı yer alırdı.”¹

Şevket Bulut’un çocukluk dönemi oldukça sıkıntılı ve zorluklarla geçmiştir. Köylüler hem yiyecek hem de yakacak odun bulmakta zorlanmaktadır. “Yiyecek olarak ekmek, gılgıl darısı tabir edilen ağ darı, arpa ve nispeten de buğday unun karışımıyla hamur yapılıp, haftalık olarak pişirilirdi. Demirbaş katık ise, bulgur aşıyla duru ayran ve bir baş kuru soğandı. Köylülerin yakacağı, Darmık Dağı’nın kesilen meşe kütükleri, tezek ve küncü saplarıydı. Aydınlatma aracı olarak, gaz konulan fitilli idare lambası kullanılıyordu.”²

Köylülerin okumaya karşı olan ilgisizliği ve erken yaşlarda yapılan evlilikler yazar tarafından çarpıcı bir şekilde anlatılır. “Köylerde okuryazar olan insan, parmakla gösterilirdi. Bilhassa uzak dağ köylerinde erkek 18, kız ise 16 yaşını doldurunca evlenme yaşına geldiği kabul edilir, kız arama hazırlığına başlanırdı.”³

Köylerin merkezle olan bağlantılarının nerdeyse yok denecek kadar az olması bu insanları kendi kaderine terk etmiştir. “1940 yılının ortalarına kadar Kilis’e bağlantısı olan köy sayısı iki elin parmaklarından daha azdı.”⁴

Şehirlerden temin edilmesi gereken ihtiyaçlar, köylere gelen çerçiler vasıtasıyla giderilir. Zaten insanların ellerinde de alışveriş yapacak kadar fazla paraları yoktur. “Şehir on-on iki saat uzaklıkta olduğu için, çok seyrek gidilirdi. Köylerin şehirden temin etmesi gerek bazı maddeleri ise hayvan sırtında taşıdığı eşyalar ile çerçilik yapan seyyar kişilerden temin ederdi.(...) Köylünün büyük parası, kâğıt bir liralıktı. Bir çiftikli kuruşu entarimin cebinde bir ay sakladığımı hatırlıyorum. Çerçi köye gelecekte leblebi şekeri alacağım.”⁵

Şevket Bulut doğdu şehir olan Kilis’in il olmakla birlikte kötü kaderinin değişeceğine yürekten inanmaktadır. Kilis halkı kaçakçılıktan, mayınlardan bıkmıştır. “Kilis il olduktan sonra halkın coşkun sevincinin arasındaki asıl gerçek yeni bir rızık kapısının açılma umudunun doğmasındandır. Kilisli kaçakçılıktan da, mayından da, her gece sınırda sıkılan silah seslerinden de usanmıştı. Kilisli ‘kaçakçılığın kefaretni çok

¹Erşahin, 71.

²Erşahin, 72.

³Erşahin, 72.

⁴Erşahin, 72.

⁵Erşahin, 73.

ağır ödedi. Yüzlerce genci öldü, yüzlerce genci çolak ve topal kaldı. Mümbit topraklarına mayınlar gömüldü. Telef olan eşek sayısı, Kilis-İslâhiye arasında aralıksız bir kervan oluşturur. Mayında parçalanmış küçükbaş hayvanlar sağ kalsaydı Darmık Dağı'nda adım atacak yer kalmazdı. Üstelik kaçakçılık yapan kişiler nüfusun yüzde birini bile teşkil etmezdi.”¹

Çok farklı bir sosyo- kültürel ortamda yetişen Şevket Bulut, “mahallelikten milliliğe, millilikten evrenselliğe fikriyle eserlerine şekil vermiştir. Yazara göre “ sanatçı açısından dünya görüşünün önemi büyüktür. Zira sağlam bir dünya görüşü olmayan sanatçı kalıcı eser veremez.”² Nitekim “ dünyada her sanat dalında söz sahibi olmanın biricik yolu kendi öz benliğine dönmek kendi toplumunun sanat anlayışına yeterince yaklaşmaktır. Bu sebeple Batıyı taklit, Batılı yazara özentisi duymak, çıkmaz bir yoldur.”³ Yazarımızın sanatçı kişiliğinin oluşmasında yaşadığı taşra hayatının ve buralarda yaşayan insanların etkisi oldukça fazladır. Bulut etkilendiği kişileri şöyle ifade eder: “ben edebi maceram itibarıyla iki büyük tanıdım. Bunlar, Necip Fazıl ve Nurettin Topçu’ydu. Bunlardan Nurettin topçuyu üstat olarak benimsedim. Ben onun ‘taşralı’ isimli hikâye kitabının etkisi çok fazla. Bu hikâyeler her ne kadar teknik bakımdan zayıf olsalar da içlerinde barındırdıkları yerli bakış açıları çok önemlidir.” Yazar ayrıca Ziya Gökalp, Mehmet Kaplan, Peyami Safa, Nihal Atsız gibi isimlerin eserlerini okuyup faydalandığını da belirtir.⁴

Öykü dalında kendi soluğunu bulan yazar Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerindedir. “Yazarın ‘Al Karısı’ adlı ilk kitabındaki en eski tarihli öyküsü olan ‘Gözleri Sulu Meryem’, 1966’da yayımlanmıştır. Kendisi şiirlerini kitaplaştıramayınca öyküye yöneldiğini ve dosyasındaki ‘Odacı Mehmet Efendi’ adlı öyküsünü Hareket Dergisi’ne göndererek öykü yayımlamaya başladığını söylüyorsa da, andığı öykünün aynı kitapta gösterilen tarihi, ‘Gözleri Sulu Meryem’den dört yıl sonra ve 1970 Maras’tır. Şevket Bulut’un öykücülüğünün başlangıcını, ‘Gözleri Sulu Meryem’ için gösterilen 1966 tarihi olarak alırsak, yazarın, yaklaşık olarak otuz yıl öyküye emek verdiğini söyleyebiliriz. Otuz yılda; “Derin Kuyu” ile birlikte yüzden fazla öykü, yaklaşık 1250 sayfaya ulaşan sekiz

¹Erşahin, 73.

²Erşahin, 73.

³Şevket Bulut, **Al Karısı**, Hareket Yayınları, İstanbul 1971, s.12.

⁴Bulut, 1995 tarihli otobiyografisinden

kitap: Gerçekten yazarlığı bir görev olarak algılayan, tutkulu, bıkmadan usanmadan yazan bir yazarla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz.”¹

Bizde köklü bir roman geleneğinin olmamasına rağmen, köklü bir hikâye geleneğinin olduğunu belirten yazarımızın beslendiği kaynak konusunda Ömer Lekesiz şunları söyler: ”Şevket Bulut, sözlü ve yazılı kültürümüzün, halkımızın hayat, gelenek, inanç... Gibi tarihsel, toplumsal yapımızın asıl kurucu öğelerinin daha küçük yaştan itibaren, bilinçli bir şekilde ayırımında olmasa bile, tam ortasından vurup geçen bir hayat yolunda yürümüştür. Doğu, Güney ve Güneydoğu bölgelerinin insanı, kültürel ve tarihsel birikimini, bizzat yaşayan bir tanık olarak küçük yaşlardan itibaren tanıma ve bu birikimle donanma şansını yakalamıştır.”²

Sanat hayatına şiirle başlayan Şevket Bulut’un ilk şiiri 1955 yılında Genç Kilis Gazetesi’nde yayımlanır.

Gönül Defterim, ilk şiir kitabıdır. 1961 yılında yayımlanan bu kitap aynı zamanda yazarın ilk kitabıdır. Bu eserde halk tarzında yazılmış koşma ve güzellmeler yer alır.³

Yazarımızın hikâye kitapları ise şunlardır: Al Karısı, Sarı Arabalar, Dilek Çınarı, Kefensiz Ölenler, Sınırdaki Tarla, Yıkık Minare, Baharı Göremeyen Çocuklar, Derin Kuyu.

3. Beylik Coğrafyasının Hikâyelerde Mekân Olarak Yansıması

Anlatmaya dayalı edebi metinlerin hepsinde mekân esas unsur olarak kabul edilmektedir. Mekân, kısaca olayların meydana geldiği yerin karşılığıdır. Mekân sahip olduğu özellikler bakımından hem karakteri hem de olayı doğrudan etkiler.⁴

Hikâyelerde mekân; ev, çarşı, pazar, şehir, sokak, köy gibi gerçek yerler olurken tamamen muhayyel de olabilir. Bilim- kurgu metinlerinde tamamen muhayyel mekânlar tercih edilir. Hikâyelerde mekân kullanılırken en basit anlamıyla iki türlü kullanım yapılır. Açık veya kapalı mekânlar şeklinde. Bu ayrımı dar ve geniş mekânlar olarak da ifade edebiliriz. Kapalı mekânlar daha çok kahramanların ruh

¹Lekesiz, 186.

²Lekesiz, 186.

³Erşahin, 87.

⁴Fatih Arslan, *Öykünün Sesini Kısımak*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2009, s. 91.

çözümlemelerinin yapıldığı yerlerde kullanılır. Açık mekânlar ise daha ziyade aksiyonu gerektiren yerler de kullanılır.¹

Öykülerde mekânlar ile ilgili yapılan tasvirler okuyucuya o yer hakkında bilgi vermesi bakımından da oldukça önemlidir.

Burada, Şevket Bulut'un yayımlanmış olan hikâye kitapları ve bu kitaplarda yer alan hikâyelerde olayların geçtiği mekânların Dulkadir Beyliği coğrafyasına yayılması ve bu coğrafyanın özellikleri ile hikâyelerde geçen yer isimleri irdelenecektir.

3.1. Al Karısı

Şevket Bulut'un 1971 yılında yayınlanan ilk hikâye kitabı "Al Karısı" dır. Yazar bu kitabında Anadolu insanının çeşitli meselelerini konu edinir. Özellikle adet ve geleneklerinin yüzyıllar içinde oluşmuş köklü karakterlerini, bunların insanımız ile ilişkilerini kendine has bir üslupla dile getirir. Halk hikâyeciliğimizin asli unsurları, mahalli dil zenginlikleri ve yerli bakış açısı ile Al Karısı Türk hikâyeciliğine yeni bir boyut kazandırır.²

On altı öyküden oluşan kitapta şu öykü metinleri yer alır: Al Karısı, Gözleri Sulu Meryem, "Şevket Bulut'un bilinen ilk öyküsüdür."³ Cin'in Sırtındaki Bıçak, Yılandı Yusuf, Kuyruğu Kesilen At, "Bu hikâye Atlar ismi ile kısa metrajlı drama filmi olarak TV'ye uyarlandı."⁴ Öfkeli Mayınlar, Güveyi, Uğursuz Tavşan, Kutsal Hırsızlık, Sığıntı, Yumuşçu Nine, Delinin Ağzındaki Meme, Nehir Yatağında Bir Tarla, Odacı Mehmet Efendi, "Şevket Bulut'un yayımlanan ilk öyküsüdür. Hareket Dergisi'nde basılmıştır."⁵ Dördüncü Gelin, Namus Borcu.

Bu hikâye kitabında yer alan öykülerde olayların geçtiği yer isimleri şu şekildedir: Kilis, İslahiye, Elbistan, Maraş- Hatay Arası, Maraş.

Kilis

Şevket Bulut, "Al Karısı" adlı öyküsünde hurafelerle örülü inançların halkın yaşayışını ne derece etkilendiğine değinir.

¹Ali İhsan Kolcu, **Öykü Sanatı**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2006, s. 23.

²Bulut, 1971, Arka Kapak Yazısı.

³Lekesiz, 168.

⁴Erşahin, 88.

⁵Işık, 764.

Bir Anadolu köyünde geçen öyküde, Hasan ve Fatma yedi yıldır evli olmalarına rağmen çocukları olmaz. Kırıkhan'da, İslâhiye'de ve Kilis'te uğramadıkları doktor kalmamıştır. Çevrenin tanınan bütün hocalarına uğrarlar. Muska üstüne muska yazdırırlar, ama hiçbir faydasını görmezler. Zaten annesi de Hasan'ın marazlı Elif'in kızı ile evlenmesine razı olmamıştır. Çocuğu olmayınca gelinine büsbütün kin besler. Annesinin dolduruşuna gelen Hasan da ümidini keser. Fatma'nın üstüne kuma getirmeye karar verir. Bulambaçlı köyünden gelin getirmek için hemen düğün hazırlıklarına başlanır. Fatey köye gelen bir çerçiden Maraş'ta iyi bir doktorun olduğu haberini alır. Kocasını ikna eder ve avuç dolusu paralar harcayarak bir çocuk sahibi olurlar. Doğumdan sonra korkuya kapılan Fatey kaynanasına kendini yalnız bırakmaması için yalvarır. Bölgedeki bir inanışa göre loğusa kadınları al basarmış. Kaynanası evden çıkmadan önce al basmaması için her türlü tedbiri alır. Fatma bir gürültü ile uyanır. Siyah bir kedinin teneke kaptaki yağı yaladığını görür. Fatma odun tahrasını kediye doğru savurur. Kediler gittikçe fazlalaşır. Evdeki eşyalar teker teker siyah birer kediye dönüşür. Kediler Fatma'nın çocuğunu yemeye başlar. Fatma tahrayı son bir kez savurur. Kanlar içindeki çocuğunu kucağına alıp yalın ayak, başı açık dışarıya koşar. Durmadan şöyle bağırır: "Komşular komşular... çocuğumu al bastı!!!" (Bulut, 1971: 12)

Hikâyede olay, "Deliosman köyünde başka bir kız mı kalmamıştı" (Bulut, 1971: 8) sözlerinden anlaşılacağı üzere Kilis'in Deliosman köyünde geçmektedir. Öyküde köy ve ev tasvirine pek yer verilmez. Sadece Hasan ve Fatma'nın çocukları olması için dua ettikleri türbelerin adı geçer: "Urfa'ya Halil İbrahim Hazretlerine, Kilis'e Şorahbil Hazretlerine, Maraş'ta Melik Ejder Türbesi'ne, Salman Baba'ya gidip dua ettiler." (Bulut, 1971: 8)

"Öfkeli Mayınlar" hikâyesinde yazar, Güneydoğu Anadolu insanının bir gerçeği olan kaçakçılığı öyküsüne taşır. Mekân olarak öykü, Suriye Türkiye arasında bulunan mayın tarlasında geçmektedir. "Tahtaköprü sınır karakolu" (Bulut, 1971:65), "Tahtaköprü sınır Karakoluna atanan Teğmen, sınırdan kuş bile uçurtmuyordu." (Bulut, 1971:65)

"Sığıntı" öyküsünde mekân "Elbistan" da (Bulut, 1971:105) bir çiftliktir. Öyküde mekân tasviri yapılmamıştır.

İslahiye

“Cin’in Sırtındaki Bıçak” öyküsünün konusu şöyledir: Halil, İslâhiye’de okumaktadır. Yaz tatilinde köyüne gelir. Köyde annesi ve üvey babası ile birlikte yaşar. Halil’in üvey babası işi gücü olmayan, kahvede kumar oynayarak gününü gün eden birisidir. Esrar kaçakçısı olan bir adam Halil’den kendisini Kilis’e götürmesini ister. Yüzü gözü kapalı olan bu adamı Halil cin sanıp korkuya kapılır. Köye yaklaştıklarında adam eşekten iner, Halil son bir cesaretle bıçağı adamın sırtına saplar. Halil köye doğru koşmaya başlar, koşarken de cini öldürdüm diye bağırır.

Öyküde mekân olarak “Tahtaköprü İstasyonu” ile “Karasu’daki Dört ayak değirmeni” nin ortasında ki, “kel kafaları andıran tepeleri” in arasında ki yol kullanılmıştır. (Bulut, 1971: 23)

Elbistan

“Yılanıcı Yusuf” adındaki öyküde yazar, görev sebebiyle Elbistan’a gider. O dönemde karayolları pek de düzgün değildir. “En selamet yol, trenle Kapıdere’ye gelmek; buradan Cumhuriyet’in ilk yıllarında imece yoluyla yaptırılan karayoluyla Elbistan’a gitmekti” (Bulut, 1971: 35) Yazar Kapıdere istasyonunda indikten sonra bir cemseye biner ve Elbistan’a doğru yol alır. Yol oldukça uzun ve zahmetlidir. Nurhak köyüne vardıklarında yolculardan bir kısmı iner. Yolculardan biri Yılanıcı Yusuf dur. Torbadaki yılanlarla “yılan muskası” yapıp sattığını söyler ve ekler: “Ben meşhur bir ocaktan şerbetliyim... Hiç bir yılan beni sokamaz. Dur desem durur; yürü desem yürür, oyna desem oynar...” (Bulut, 1971: 38) Yılanıcı Yusuf’un erkek yılanı elindeki torbadan düşüp arabanın tekerleğinin altında ezilir. Yusuf ağlaya sızlaya arabadan iner, ekmek kapısı yılanlarından birinin öldüğünü görünce bağırmaya başlar. “İkindiyle akşam arası Güplüce köyü hizasına varınca” (Bulut, 1971: 40) şoför aniden durur. Yolun ortasından uzun, kalın, boz bir yılan, toprak yolda derin izler bırakarak ilerlemektedir. Yusuf yılandan korktuğu için olmadık numaralara başvurur. Tam yılanı yakalayacağı sırada yılan Yusuf’u sol elinden sokar. Apar topar hastaneye yetiştirilir.

Mekân açısından öyküye baktığımızda önce Kapıdere istasyonu ile karşılaşırız. Bu istasyon, “dört yanı dağlarla çevrili, kazan için kadar bir düzlük” (Bulut, 1971: 35) üzerine kurulmuştur. Etrafta “sırt sırta vermiş uyuklayan kayalar. Baygın bakışlı, yorgun yorgun kıvrılan köpüklü Sürgü Çayı” (Bulut, 1971: 35) bulunmaktadır. Vaka ise Kapıdere İstasyonu ile

Elbistan arasındaki “Cumhuriyetin ilk yıllarında imece yoluyla yaptırılan” (Bulut, 1971: 35) karayolunda geçmektedir.

Şevket Bulut, “Kuyruğu Kesilen At” adlı öyküsünde töre ağlarıyla örülmüş insan hayatlarını kaleme almıştır. Ali Ağa, Nurhak Dağı'nın yaylalarında köylüleri ile birlikte göçer hayatı sürdürmektedir. Bu alevi köylerinde misafire çok hizmet edildiğinden Elif, Kel Sülo'nun ayaklarını da yıkar. Kel Sülo, Elif'in güzelliğine dayanamaz, Elif'le beraber olmak için büyük bir istek duyar. Herkes uykuya daldıktan sonra Kel Sülo Elif'in yatağına yaklaşır ve ona dokunmaya başlar. Alevi köylerinde bu tür olayların zaten yaşandığını ve “mum söndürme” (Bulut, 1971: 56) geleneğinin olduğunu duyan Sülo rahat davranır. Elif çılgınlığı koparır. Ali Ağa töre gereği önce Sülo'nun bıyıklarını sonra da atın kuyruğunu keser. Kuyruğu kesik atın üzerine bindirilen Sülo'nun boğazına ip geçirilir. At vurulur ve Sülo havada çırpınmaya başlar. “İpin ucunda: cansız, siyah, kirli gövdesi, içi saman dolu bir çuval gibi sallanır durur.” (Bulut, 1971: 62)

Öyküdeki vaka “Nurhak Dağı'nın” (Bulut, 1971: 49) sırtlarına yaslanmış “Elbistan ovasında” (Bulut, 1971: 49) bir yaylada geçmektedir. Bu yaylada bulunan Ali Ağa'nın kıl çadırı şöyle tasvir edilir: “Çadırın içi dikdörtgen biçimindeydi. Düzenli bir şekilde döşenmişti. Ortada eşit aralıklarla üç direk sıralanıyordu. Direklerde mavzerler, eski kılıçlar, sazlar, çobandağarcıkları, demet yapılmış buğday başakları asılıydı. Tam ocağın üstünde ışık ve duman deliğini görünüyordu. Sağ arka köşede bir sedir, üzerinde ayı postu seriliydi. Hanlı desenli koltuk yastıkları insanın gözlerini kamaştırıyordu.” (Bulut, 1971: 52)

Maraş- Hatay Arası

Şevket Bulut, “Uğursuz Tavşan” öyküsünde uzun doğa tasvirlerini bir vaka ile birleştirerek öyküler. Öykünün başında “Gâvur Dağı'nı” (Bulut, 1971: 85), “ Türkoğlu ovasını, Fevzipaşa'yı, İslâhiye'yi, Osmaniye ve Bahçe'yi” kendine has bir üslupla dile getirir.

Öykü doğa tasvirleri ile başlar. Maraş ile Hatay illeri arasındaki dağlar, ovalar ayrıntılı ve yazarın kendine has anlatımıyla verilir. Gâvur Dağı'nın bir canavarı andıran tasviri ilgi çekicidir. “Gâvur Dağlarında geceler aç bir canavar gibidir. Bu dağların toprağı doymak bilmez. Dört mevsim boyunca göklerin memesini emer. Gökler toprağı süt vermediğı zaman, toprak huysuzlaşır, kükrer, ovadaki bütün sisleri başına çekerek tuzağı yatar...” (Bulut, 1971: 85). Bu şekilde bir canavara benzetilen dağ:

“Gâvur Dağları, bazen de ızar giymiş genç kızlarını andırır: Ürkektir, kapalıdır, yüzünü, ak döşünü kimseye göstermek istemez.” (Bulut, 1971: 86) cümlesinde olduğu gibi genç bir kıza benzetilir. Gavur Dağı'nın “en sarp yerindeki mesire yeri olan Alman Pınarında” (s: 86) “Gâvur Dağlarında usta şoförler bile heyecanlanır.” (Bulut, 1971: 88)

Maraş

Yazarımız, “Delinin Ağzındaki Meme” de tanık olduğu bir olayı okuyucusuna sunar. Ilık bir bahar günü yazar Maraş caddelerinde dolaşmaya çıkar. Günlerden Pazar olduğu için şehir boştur. Yazar uzun müddet boş caddelerde dolaştıktan sonra “Belediyenin karşısındaki otobüs durağına” (Bulut, 1971: 127) oturur. Tam karşısında bulunan “Emniyet Eczanesi'nin” (Bulut, 1971: 127) önünde Maraş'ın meşhur ve sevimli delisi “Hortumu” (Bulut, 1971: 127) görür. Öykünün vakası Kahramanmaraş'ta geçer. “Belediyenin karşısındaki otobüs durağında” (Bulut, 1971:127) oturan yazar tam karşı taraftaki “Emniyet Eczanesi'nin önünde” gerçekleşen vakayı anlatır.

“Odacı Mehmet Efendi” adlı öyküde yazar, Mehmet Efendi adında bir kişinin sıradan bir günde yaşadıklarını kaleme alır. Mekân tasvirine pek yer verilmeyen bu öyküde Mehmet Efendi'nin bir okulda ”odacılık” (Bulut, 1971: 149) yaptığı okuyucuya sezdirilir. Diğer mekân isimleri ise şöyledir: “Milli Eğitim Müdürlüğü” (Bulut, 1971: 151) binası ve “camii” (Bulut, 1971: 154)

“Namus Borcu” öyküsünde vaka Maraş'ın Başkonuş Dağı'nın eteklerinde yer alan bir kasabada geçer. Öyküde yer alan olay kasabadaki “okul inşaatında” (Bulut, 1971: 171) meydana gelmiştir.

3.2. Sarı Arabalar

Şevket Bulut'un yayımlanan ikinci kitabı olan Sarı Arabalar, 1974'te İstanbul'da Hareket Yayınları tarafından basılmıştır. Kitapta yer alan on bir hikâyenin isimleri şöyledir: Ad Koyma, Şeyhin Minderleri, Oynaş, Ayrık Döl, Cinlerin Baskını, Asma, Damat, Ayı, Kezzap, Sarı Arabalar, Yalnız Mezar.

Öykülerde olayların geçtiği yer isimleri şunlardır: Maraş, Malatya, Kilis.

Maraş

Şevket Bulut, “Ad Koyma” adlı hikâyesinde Alevi insanların geleneklerine değinir. Salman Ağa, ailesi ve diğer ailelerle birlikte Maraş Ovası’nda pamuk işçiliğine gider. Karısını Antep’e doğuma götürürken kadın arabanın içinde doğurur. Salman kendisine ve karısına yardım eden adama minnet borcunun ödemek için adamın adını yeni doğan oğluna vermek ister. Adamın adı Osman’dır. Osman ismi Alevilerin pek tercih ettikleri bir isim değildir. Durumu anlayan adam çocuğun ismini Ali Osman koymayı teklif eder. Çocuğun adını Ali Osman koyan Salman Pazarcık Köyü’ne döner.

Hikâyede vaka, “Kıbrıs Meydanı” nda (Bulut, 1974: 10) “...başı mavi göğü” (Bulut, 1974:10) delen bir apartmanın önündeki kaldırımda geçer. Öyküde geçen bir diğer mekân ise pamuk tarlasıdır. Bu tarlalar şöyle anlatılır: “Maraş Ovası’da ovaymış ha! Get babam get, bitmiy. Rabbim tüm toprağı Maraşlı kullarına vermiş... Topladık ha topladık.” (Bulut, 1974: 11)

“Cinlerin Baskını” nda vaka “Orçan Yöresinde” (Bulut, 1974: 66) bulunan “Çömez’in değirmeninde” (Bulut, 1974:66) geçer.

Malatya

“Şeyhin Minderleri” adlı hikâyede, din adı altında kandırılan halkın içine düştüğü durumlar Beton Ali’nin yaşadıklarıyla gözler önüne serilir.

Şih’in yardımcıları gelen hediyeye göre misafirleri mindere oturturlar. Eli boş gelenin altına minder verilmez. Ali eli boş Şih’in huzuruna çıkar. Diğerleri minderlerin üzerine otururken Ali halının üstüne oturur. Şih gelen misafirlerin oturdukları minderlere göre getirdikleri hediyeyi bilir. Bunu da bir keramet olarak halka yutturur. Bu sırada Ali kimseye fark ettirmeden bir mindere oturur. Şih misafirlerin mindere göre hediyelerini sayar. Sıra Ali’ye gelince yanılır, çünkü Ali eli boş gelmiştir. Ali kurulan tezgâhın farkına varır.

Öyküde olay, Şih’in Malatya’nın bir köyünde bulunan evinde gerçekleşir. Öyküde mekân tasviri şöyle yapılır: “... Sedirin her yanı halılarla döşeliydi. Sağında solunda halı desenli aşiret yastıkları dayalıydı... Arkasındaki duvarda Kâbe desenli bir duvar halısı vardı... Taban türlü halılarla döşeliydi. Halıların üstünde karşılıklı minderler ve kırilentler sıralıydı... Minderler ve kırilentler büyüklü küçüklü, çeşitli renk

ve desenlerdeydi...” (Bulut, 1974: 25). Öyküde geçen diğer bir mekân ise Ali'nin yaşadığı “Maraş’ın Orçan yöresidir.” (Bulut, 1974: 24)

Kilis

“Oynaş” öyküsünün başkahramanı olan Osman’ın kaçakçılık yapmasından dolayı olayların, Suriye-Türkiye arasında bulunan bir mayın tarlasında geçtiği söylenebilir. Ayrıca öykünün Kilis ili civarında geçtiği görülür.

Yazar, “Ayrıksı Döl” isimli öyküsünde, bir önceki öykünün yaşandığı köyde, başka bir ailenin başına gelen bir olaya yer verir. Fidanın doğurduğu bebek adeta bir canavara benziyordu: “Kulakları uzun uzundu. Yüzünün ortasında yamyassı bir burnu vardı. Gözleri yoktu... Gövdesi maymuna benziyordu... başı kabuk bağlamamış yumurta gibi bulk bulk ediyordu.” (Bulut, 1974:58- 59). Hatça Nene bu durumu kıyamet alameti olarak değerlendirir. Bebeği odanın köşesine götürür, üzerine minderi basarak bebeği boğar. Öyküde vaka, “Kilis” in (Bulut, 1974: 55) bir köyünde geçer. Vahit’in evinde gerçekleşen olayda kapalı mekân tercih edilmiştir.

“Ayı” isimli öykü Kilis’in bir köyünde geçer. “Bal Dağı” (Bulut, 1974: 99) ve “Sarıkamış” (Bulut, 1974: 103) gibi mekân adları ile de karşılaşırız.

3.3. Dilek Çınarı

“Dilek Çınarı” 1975 yılında Türk Edebiyatı Yayınları tarafından İstanbul’da yayımlanır. Anadolu insanının acılarını, umutlarını, kültürünün yalın bir üslupla işlendiği öykülerin her birinin başında çeşitli resamlara ait resimler bulunmaktadır. On üç hikâyeden oluşan bu kitapta yer alan öykülerin isimleri şöyledir: Eski Toprak, Dilek Çınarı, Kısmet, Dolmalar, Takoz Ahmet, Salça, Yasin Tulumu, Günah Dönemeci, Baba ile Oğul, Okulun Bitişindeki Kahve, 50. Yıl Armağanı, Okul Arkadaşım, Üstün Başarılı Öğretmen.

Maraş, Elbistan, Kilis ve Antep öykülerde olayların geçtiği mekânlar olarak kullanılmıştır.

Kilis

“Kısmet”; Yazar birçok öyküsünde olduğu gibi “Suriye” (Bulut, 1975: 51) sınırında “Karasuyun” (Bulut, 1975: 51) kıyısında bir yeri

mekân olarak seçmiştir. Öykü açık bir mekânda geçer. Ömer Dayı'nın yanında çalıştığı Ağa'nın topraklarının tam ortasından Türkiye-Suriye sınırı mekân olarak kullanılmıştır. Tarlanın bir kısmı Suriye toprakları içerisinde yer alır.

Maraş

“Takoz Ahmet” hikâyesinin kahramanı olan Takoz Ahmet, Maraş-Andırın arasında muavinlik yapmaktadır. Açık mekânların kullanıldığı bu öyküde olaylar Maraş'ta köy arabalarının yolcu aldıkları garajda başlar. Andırın yolu üzerinde son bulur. Öyküde “Cüceli, Fatmalı, Kızıldamlar, Yol yanı, Döngüle” (Bulut, 1975: 70) gibi köy isimleri de geçmektedir.

Elbistan

“Yasin Tulumu” öyküsünde olaylar Kahramanmaraş'ın “Elbistan” (Bulut, 1975: 103) ilçesine bağlı bir “orman içi” (Bulut, 1975: 97) köyünde geçmektedir. Kapalı mekânların yoğunlukta olduğu öyküde iki ev tasviri yapılır. İlk ev Hasan Emmi' nin evidir. “Köyün kuzeyinde tekten bir ev. Evin naylon gerili dar penceresinden ak karların üzerine ölgün bir ışık demeti sarkıyor. Ev tek odalı...” (Bulut, 1975: 97) Diğer ev ise Derviş Ali'nin evidir. Ev şöyle tasvir edilmiştir: “loş bir oda... Alt başta hayvanlar bağlı. Üst başta boy boy çocuklar dolaşiyor. Ocağın önünde bir sofraya serili. Sofranın ortasında büyücek bir leğen... İçinde bulgur pilavı var... Ocaktan ölgün bir ışık demeti süzülüyor... Orta direkte bir idare lambası asılı...” (Bulut, 1975: 101)

Antep

“Antep toprağı, bana cehennem azabı veriyor.” (Bulut, 1975: 126) cümlesinden hareketle “Baba ile Oğul” öyküsünün Gaziantep'te geçtiği anlaşılır. Vaka ise “pırıl pırıl parlayan, mozaik döşemeli” (Bulut, 1975: 120) koridorları olan İl Milli Eğitim Müdürlüğü binasında geçer.

3.4. Kefensiz Ölüler

“Kefensiz Ölüler”, 1984 yılında yayımlanır. Şevket Bulut, halk kültüründen derlediği malzemeyi ustalıkla bir anlatım ve akıcı bir üslupla birleştirerek okuyucusuna sunar. Kitapta yer alan on üç öykünün isimleri şöyledir: Bir Tanker Su, Sınır Meselesi, Şaka, Yoldaki Tüpler, Hava

Parası, Bir Salkım Üzüm, Kefensiz Ölüler, Fıstık Ezmesi, Halo Mecit'in Firarı, Mert Düşman, Doğruluk, Eşkıyanın Kanunu, Temel Atma Töreni.

Öykülerde olayların geçtiği mekânlar şunlardır: Antep- Maraş Arası, Kilis, Maraş.

Antep- Maraş Arası

“Bir Tanker Su” isimli öyküde çoğunlukla açık mekânlar tercih edilir. Öyküde vaka Kömeç Hoca'nın bağında geçer. Bağ “kırk dönüm...” “yeri seyrengeah sırtını dağa dayamış. Bir yanı gümrah çam ormanı... Alt başı taa asfalta kadar uzanan düzlük...” (Bulut, 1984: 8) Kömeç Hoca'nın Ermenilerden kalma bağları sahiplenmesinden ve Kuyucu Memik'in “Antepli” oluşundan öykünün Kahramanmaraş-Gaziantep yöresinde geçtiği anlaşılır.

Kilis

Dedesi ve dayısı ile birlikte yaşayan bir çocuğun ağzından dinlediğimiz “Şaka” adlı öyküde, çocuğun gözlemlerine, aile bireyleri hakkındaki görüşlerine ve kültürümüzün bir parçası olan misafirlik geleneğine değinilmiştir. Kilis'in “Musabeyli” (Bulut, 1984: 25) bucağında geçen öyküde kapalı mekânlar dikkati çeker. Vakanın geçtiği ev şöyle tasvir edilir: “Bütün Kilis evlerinde olduğu gibi, evimizin ortasında üstü açık bir avlu vardı. Karşılıklı sıralanan odaların kapıları, bu geniş iç avluya açılıyordu. Caddeye bakan dış kapının hemen böğründe, helâ vardı...” (Bulut, 1984: 33)

“Halo Mecit' in Firarı” nda Savcı ile Müdür'ün arasında geçen bir konuşmadan cezaevinin Suriye sınırında bir ilde olduğu anlaşılır. “Burası sınır kenti... Mahkûmlar bir gecenin içinde, duvarlarını deler, seni temizledikten sonra soluğu Suriye'de alırlar...” (Bulut, 1984: 85)

“Mert Düşman” adlı öykü “Halo Mecit'in Firarı” adlı öykünün bir devamı niteliğindedir. Öykünün başkahramanı Halo Mecit'in cezaevi müdürü ile olan ilişkisi bu hikâyede devam etmektedir. Halo Mecit'in müdürün evine girmesine yardımcı olan adam ile Halo Mecit arasında geçen konuşma olayın Kilis'te geçtiğini belirtir: “Bir an önce, Kilis'ten çıkmaya bak...” (Bulut, 1984: 91) Kapalı mekânların tercih edildiği öyküde müdürün evi şöyle tanıtılır: “Müdürün oturduğu ev, kaymakam lojmanına çok yakındı... İki katlı, bahçeli, eski bir konaktı. Zemin katta

Sümerbank satış mağazası müdürü oturuyordu. Cezaevi müdürü ise üst kattaydı...” (Bulut, 1984: 90)

Maraş

“Doğruluk” öyküsü, Kahramanmaraş’a bağlı “Beşenli-Küçüknaçar” (Bulut, 1984: 96) köylerinin arasındaki heyelan düşmüş yolda geçer. Açık mekânların kullanıldığı öyküde vakanın geçtiği yol şöyle anlatılır: “Buhar yükselen yolun sağı-solu; ardıç, çam, kamalak gibi yemyeşil ağaçlarla kaplıydı... Topraktan kar yeni kalkmıştı... Her yandan yeşil otlar fişkırmıştı. (Bulut, 1984: 96)

“Yoldaki Tüpler” isimli öyküde Çetin, eşi Sadiye ve küçük kızları Ankara'dan Maraş'a dönmektedirler. Çetin Bey yollar karlı olduğu için bir an önce Maraş'a gitmek istemektedir. Fakat daha iki saatlik yolları vardır. Öykü Kahramanmaraş-Ankara karayolu üzerinde Maraş'ın bir ilçesi olan Göksun'a “bir saat” (Bulut, 1984: 37) mesafede bulunan karayolu üzerinde geçer. Mekânla ilgili başka bir bilgi verilmemiştir.

“Bir Salkım Üzüm” öyküsü Kahramanmaraş ilinin Pazarcık ilçesine bağlı bir köyde geçmektedir. Öyküde vaka ise “Karıçam” (s: 55) köyünden “çeyrek saat” (Bulut, 1984: 57) uzaklıkta bir ormanda geçer. Mekânla ilgili başka bir bilgiye ya da tasvire yer verilmez.

3.5. Sınırdaki Tarla

“Sınırdaki Tarla”, 1996 yılında Dolunay Yayınları tarafından Kahramanmaraş'ta yayımlanmıştır. On beş hikâyeden oluşan kitapta bulunan öykülerin isimleri şöyledir: Eğitimci Bal Hasan, Kârlı Bir İş, Yoğurt Külekleri, Ejder Dayı'nın Öküzleri, Menzelet'in Suları, Sınırdaki Tarla, Baykuş, Baba Mesleği, Oyun, Akrepler, Cuma Namazı, Ormandaki Cinayet, Elbiselik Kumaşlar, Çıkmazdaki Adam, Adam Tokatlayan Kaymakam.

Bu hikâye kitabında yazarın tercih ettiği araştırmaya konu olan mekân olarak tespitler şu şekildedir: Antep- Maraş Arası, Kilis, Maraş, Maraş- İskenderun Arası, Ankara- Maraş Arası, Adana.

Antep- Maraş Arası

Açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı “Kârlı Bir İş” adlı öyküde iki mekân kullanılır. Birincisi Mıstık'ın çiftliğinin bulunduğu

“Gaziantep’e giderken Erkenez çayı” (Bulut, 1984: 20) yakınlarındaki mekân, diğeri ise Cevat Bey’in görev yaptığı karakol.

Kilis

“Yoğurt Külekleri” öyküsü Kilis’te “Cumhuriyet Caddesi” (Bulut, 1984: 25) üzerinde “Maarif Kahvesine” (Bulut, 1984: 27) yakın bir bakkal dükkânında geçer. Bu bilgilerin dışında öyküde herhangi bir mekânın tasviri yapılmaz.

“Sınırdaki Tarla” da öykünün kahramanı olan Kamber buldukları mekânı şöyle anlatır: “Buraya Leçe Geçidi derler. Şu Güneydoğu tarafına uzayan ova Suriye topraklarıdır. Işıkları tek tük yanan yer Suriye’nin ilk tren istasyonu Maydan-ı Ekbez’dir. Batı’da Hassa-İslahiye yolunun alt başındaki dağınık köy ise Haydarkanlı köyü... Az ilerde Karasu ve tren yolu var. Burası sınırın en uç noktası... Ovayı ortadan ikiye bölen beş yüz metre enindeki kamışlar, bedriler, sık ve gür çalılıklar mayın döşeli alandır...” (Bulut, 1984: 55)

Maraş

“Ejder Dayı’nın Öküzleri” adlı öykü “lise caddesi üzerinde bulunan Askerlik Şubesi’nin” (Bulut, 1984: 33) lojmanında geçer. Mekân tasvirinin yer almadığı öyküde “Bertiz Köyü”, “Kıbrıs Adası” gibi yer adları da geçer.

“Menzelet’in Suları” isimli öyküde olaylar genellikle açık mekânlarda geçer. “Kılavuzlu, Bulutoğlu, Kürtül, İsmaili, Kavlaklı” (Bulut, 1984: 41), “İslahiye, Hassa, Kırıkhan, Reyhanlı ve Amik Ovası” (Bulut, 1984: 46) Deli Veysel’in sular altında kalan evi şöyle anlatılır: “şipşirin iki katlı bir evdi. Alt katı ahır, üst katı ise oturma ve yatma yeri olarak kullanılıyordu.” (Bulut, 1984: 43)

“Baykuş” açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı bir öyküdür. “Afşin” (Bulut, 1984: 75) İlçesinde, “Hurman çayı” (Bulut, 1984: 71) yakınlarında bir köyde meydana gelir. Kara Kemal’in evinde başlayan öykü “Sineli Köprüsü” nün (Bulut, 1984: 77) yanında son bulur.

Maraş- İskenderun Arası

“Baba Mesleği” adlı öykü Maraş- İskenderun karayolunda başlar. Sırasıyla “Osmaniye” (Bulut, 1984: 79), “Dört Yol” (Bulut, 1984: 79) karayolu ve yol üzerindeki “Yanık Değirmen Pınarı” (Bulut, 1984: 80)

gibi açık mekânlardan da söz edilir. Öykü İskenderun “sahilinde” (Bulut, 1984: 86) son bulur.

“Oyun” kapalı mekânların tercih edildiği bir öyküdür. Olaylar “İskenderun ”da (Bulut, 1984: 88) bir otelde geçer. Öyküde mekân tasvirine pek yer verilmez. Ayrıca “Maraş” (Bulut, 1984: 93) ve “Nizip” (Bulut, 1984: 90) öyküde geçen diğer mekân isimleridir.

Ankara- Maraş Arası

“Elbiselik Kumaşlar” adlı bu Şevket Bulut Ankara'dan Maraş'a dönerken yaşadığı bir olayı anlatır. Vaka, mekân olarak “Ankara” (Bulut, 1984: 121) otogarında başlar. Ankara- Maraş karayolu üzerinde sona erer. Öyküde, “Pazarcık” (Bulut, 1984: 122), “Sincan” (Bulut, 1984: 122), “Mucur” (Bulut, 1984: 122), “Kayseri” (Bulut, 1984: 132) gibi mekân adlarına da yer verilir.

Adana

“Çıkmazdaki Adam” da vaka, Adana'nın “Yağ Camii” nde (Bulut, 1984: 135) başlar. Daha sonra kahramanlarımız “Asmaaltı Lokantası” nda (Bulut, 1984: 137) yemeklerini yerler. Oradan “Ulus Parkı'na” doğru yürürler. Vaka karakolda son bulur.

3.6. Yıkık Minare

Şevket Bulut'un “Yıkık Minare” adlı öykü kitabı 1996 yılında Dolunay Yayıncılık tarafından Kahramanmaraş'ta yayımlanmıştır. On beş hikâyeden oluşan bir kitaptır. Eserde bulunan öykülerin isimleri şöyledir: Islak Altınlar, Ölü Salâsı, Haram Para, Kubbeli Mezar, Karıncaların Sırrı, Yıkık Minare, Ölüm Korkusu, Kör Kuyu, Kible, Son Arzu, Akşam Yemeği, Züriyet, Kendirli Baba, Seccade, Yumurta Harmanı.

Bu hikâyeye kitabında yer alan öykülerdeki mekân tespitleri: Maraş, Elbistan, Kilis, Tarsus, Osmaniye'dir.

Maraş

“Islak Altınlar” da vaka Maraş'ta, Ayşe Kadın'ın oturduğu evde geçer. Mekân hakkında bir bilgi verilmemiştir. Öyküde “Yörükselim,

Mağralı, Pınarbaşı” (Bulut, 1996: 4) ve “Tekir Köyü” (Bulut, 1996: 5) gibi mekân adları geçmektedir.

“Ölü Salâsı” öyküsü, Kahramanmaraş’ın “Afşin” (Bulut, 1996:18) ilçesindeki “Çarşı Camii” nde (Bulut, 1996: 15) geçer. Açık mekânların daha çok kullanıldığı öyküde yöre halkının ava gittiği “Bakraç Köyü” (Bulut, 1996: 16) civarı ve “Hurman Suyu” (Bulut, 1996: 16) gibi mekânlara da değinilmiştir. Öyküde geçen diğer mekân isimleri ise şöyledir: “Atlas Dağı” (Bulut, 1996: 16), “Darende” (Bulut, 1996: 24), “Çobanbeyli Kasabası” (Bulut, 1996: 24)...

Afşin ve çevresini çok yakından tanıyan yazarın mekân tasvirleri oldukça başarılıdır. Yöre halkının ava ve avcılığa olan merakı da öyküye taşınmıştır.

“Haram Para” adlı öykü, Kahramanmaraş’ın “Göksun ilçesinin bir dağ köyü olan Kavuştak” ta (Bulut, 1996: 26) geçer. “Binboğa Dağı’nın güney eteklerindeki bu dağınık köy; çok eskiden, kuş uçmaz, kervan geçmez bir noktada kurulmuştur.” (Bulut, 1996: 26)

Hikâyelerinin kaynağını halktan alan Şevket Bulut, eserlerinde halkın geleneklerine, inanışlarına büyük ölçülerde yer verir. “Karıncaların Sırrı” adlı öyküsünde dini inanışların insanları ne kadar etkilediğini göstermeyi amaçlamıştır. Öykü kahramanları olan Zülkadirzade Kasım Efendi ve Topal Galip arasındaki ticari ilişkinin temelinde bile geleneğe bağlı dini inanışlar etkilidir. Olayın geçtiği mekân Şeyhadil Mezarlığı’nın bitişiğinde, karşılıklı dükkânlardan meydana gelen “arasa”(Bulut, 1996: 55) adı verilen çarşıdaki bir zahire dükkânıdır.

“Kör Kuyu” da vaka “Maraş’ta” (Bulut, 1996: 94) geçer. Öyküde anlatılan ev şöyle aktarılır: “On dakika sonra Bulanıklı Ali’nin evine vardılar. Ev çok eski, her tarafı dökülmüş, harap bir haldeydi. Bahçe duvarının taşları, yer yer aşınmış; ahşap kapı, çürümüş ve menteşelerinden ayrılmıştı. Bazı pencerelerin camları eksik olduğu için, cam boşluklarına karton çekilmişti.” (Bulut, 1996: 100)

“Kible” de olay “Müftülük binasında” (Bulut, 1996: 106) geçer. “Müftülük binası, Çarşıbaşı Camisi’nin bahçesinin ortasında; çevresinde incir, gül ağaçları olan sarı badanalı, iki katlı, üzeri kiremit örtülü, kutu gibi güzel bir binaydı.” (Bulut, 1996: 106) Kapalı mekânların kullanıldığı öyküde Müftülük binası ve camii gibi mekânlar seçilmiştir.

“Son Arzu” da öykü iki ayrı mekânda geçer. Birinci bölümde vaka İhsan Bey’in mağazasında (Bulut, 1996: 119), ikinci bölümde ise Kahramanmaraş’ın “Süleymanlı Kasabası’nda (Bulut, 1996: 133), Sakar

Ali'nin evinde geçer. Açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı öyküde mekân tasvirine pek yer verilmemiştir.

“Kendirli Baba” da mekân olarak iki yer anlatılır. Birincisi “köşkerler çarşısı” (Bulut, 1996: 153), ikincisi ise camidir. Her iki mekân hakkında da bir tasvir yapılmaz.

Elbistan

“Kubbeli Mezar” adlı öyküde Şevket Bulut, halkın değerlerine saygısızlık eden devlet görevlilerinin ibret verici sonlarını gözler önüne serer.

Açık mekânların kullanıldığı öyküde, yazarın bölgeyi iyi bilmesinin de etkisiyle, mekân tasvirleri gerçeğe uygundur. Vaka Elbistan ve Ekinözü ilçeleri ve bu ilçelere bağlı olan “Çiftlikkale, Alışar, Kısıkboğaz” (Bulut, 1996: 42), “Hacıninoğlu”(Bulut, 1996: 41) köyleri de isim olarak yer alır.

Kilis

Şevket Bulut, “Yıkık Minare” adlı öyküsünde, 1940- 1950 yıllarındaki devlet politikasının; ne kadar acıklı ve vahim olaylara sebep olduğunu (Bulut, 1996: 75) gözler önüne serer.

Öykü Kilis'te Hacı Ömer Efendi'ye ait olan evde geçer. “Tek katlı ev, tipik bir Kilis eviydi: Geniş avlunun üzeri açık, karşılıklı üçer odaların kapıları bu avluya açılıyordu.” (Bulut, 1996: 66) Yıkılan Derviş Paşa Camisi'nin “âlemi eksik, külahının yarısı yıkık, şerefe taşları parçalanmış, çıkış kapısının kemer bağlantıları” (Bulut, 1996: 63) ise ayrılmıştı.

Tarsus

“Ölüm Korkusu” nda vakanın geçtiği yer şöyle tasvir edilir: “Güneyi tatlı bir meyille Amanos Dağlarına doğru yükselirken; kuzeyi boydan boya deniz sahiliydi. Bu çevrede yazlık, denize nazır villalar yapılıyordu... Yeni kurulmaya başlanan bu yerleşim yeri, Arsuz Kasabası'nın sınırları içerisinde kalıyordu.” (Bulut, 1996: 77)

Osmaniye

“Yumurta Harmanı” nda vaka, “Osmaniye ve çevresi” ni (Bulut, 1996: 168) kapsayan “Cebelibereket” (Bulut, 1996: 167) bölgesinde geçer. Öyküde herhangi bir mekân tasviri yapılmaz.

3.7. Baharı Göremeyen Çocuklar

Şevket Bulut’un yedinci öykü kitabı olan “Baharı Göremeyen Çocuklar” 1996 yılında Dolunay Yayınları tarafından basılmıştır. “Baharı Göremeyen Çocuklar”, sadece Şevket Bulut çizgisinin olgun bir ürünü olmak bakımından değil, muhteva zeminini oluşturan 1978 Kahramanmaraş olaylarına ışık tutması açısından da önemlidir. Yazar, söz konusu olaylara hem aynı şehirde yaşayan bir kimse; hem de Hasar Tespit Komisyonu Üyesi sıfatıyla şahit olup inceleme imkânı bulmuştur. Bu eser yaşanmış bütün elim olaylara rağmen, insanımızın birbirine ne ölçüde derin ve sağlam bağlarla bağlı oluşunun, usta bir hikâyecinin gözüyle ifadesidir. (Bulut, 1996, Arka Kapak)

On beş öyküden oluşan eserde bulunan metinlerin isimleri şöyledir: Meydandaki Gazi, Tuz- Ekmek Hakkı, Baharı Göremeyen Çocuklar, Kahramanmaraş’ın Yıkık Evleri, Ölümün Sıcak Nefesi, İftira, Korkunun Kanat Sesleri, Zemheri Sinekleri, Kan Gülleri, İntikam Mangası, Küskünç Ali’nin Oğlu, Gölgesiz Ağaçlar, Akıyla Oynayan Çocuk, Tabanca, Dumansız Bacalar.

Bu hikâye kitabında yer alan öykülerde mekân olarak Maraş yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, Elbistan, Ankara- Maraş Arası, Adana’da da olaylar geçmektedir.

Maraş

“Meydandaki Gazi”; Maraş olaylarının başlangıç günlerini anlatan öyküde vaka “Ulu Camiinde” (Bulut, BGÇ*, 1996: 11) geçer. Mekân tasviri yapılmamıştır.

“Tuz-Ekmek Hakkı” nda iki öğretmenin öldürülmesi üzerine başlayan olaylar bütün şehre yayılır. Şehirde yaşayan Kürtler ve Aleviler, nereden geldiği bile bilinmeyen militanlar tarafından örgütlenir. Ulu Cami’de çıkan olaylardan sonra o gün militanlar Türk ve Müslüman evlerini yakmaya karar verirler.

*BGÇ: Baharı Göremeyen Çocuklar

Kapalı mekânların kullanıldığı öyküde mekân tasvirine pek yer verilmez. Vakanın Kahramanmaraş'ın bir mahallesinde Abdurrahman Efendi'nin evinde geçtiği bilinir. Ayrıca öyküde; “Yörükselim Mahallesi” (Bulut, BGÇ, 1996: 26), “Mağralı Mahallesi” (Bulut, BGÇ, 1996: 24) gibi yer isimleri de geçer.

“Baharı Göremeyen Çocuklar” adlı öyküde iki öğretmenin ölümü üzerine çıkan olaylar bütün şehre yayılır. Genç yaşlı birçok insan olaylara karışır. Ökkeş'te babasının Almanya'dan gönderdiği silahla birlikte yatalak olan annesinin ağlamalarına, yalvarmalarına aldırmadan arkadaşları ile beraber sokağa çıkar.

Açık mekânların kullanıldığı öykü Kahramanmaraş'ın “Yörükselim Mahallesi'nde” (Bulut, BGÇ, 1996: 39) geçer. Öyküde herhangi bir mekân tasvirine yer verilmez.

“Kahramanmaraş'ın Yıkık Evleri” adındaki öyküde vaka, Maraş olaylarında kocasını ve oğlunu kaybeden Güley kadının, bir gazeteciye başından geçenleri, o felaket günlerini anlamasından oluşur.

Güley Kadın'ın ağzından dinlediğimiz öyküde olayları başladığı günlerde yakılıp yıkılan evler, suçsuz yere öldürülen insanlar konu edilir. Herhangi bir mekân tasvirine yer verilmeyen öykünün Kahramanmaraş'ta geçtiği bilinir. Fakat söyleşinin nerede yapıldığı bilinmez.

“Ölümün Sıcak Nefesi” nde şehirde çıkan olayların tüm dehşetiyle devam ettiği anlatılır. Evler yakılır, insanlar öldürülür. Askerler bazı sokakları tutar. Buna rağmen nereden geldiği ve neye hizmet ettiği bilinmeyen bir kalabalık bir eve doğru ilerler.

Öyküde olaylar Kahramanmaraş'ın “Yusuflar Mahallesi” nde (Bulut, BGÇ, 1996: 55) “iki katlı” (Bulut, BGÇ, 1996: 56) bir yerde geçer. Mekân tasvirinin yapılmadığı öykünün akışından anlaşıldığı üzere bu ev Şerife'ye aittir. Ayrıca öyküde; “Yörükselim”, “Namık Kemal” (Bulut, BGÇ, 1996: 55), “Yeşil Cami” (Bulut, BGÇ, 1996: 62) gibi mekân isimleri de geçer.

“İftira” da çıkan olayların üzerinden elli gün geçtiği ve olaylarla ilgili birçok kişinin tutuklandığı anlatılır. Çoğu da suçsuzdur. Alevi vatandaşlar bir araya gelerek bir karar alırlar. Her Alevi en az beş Sünni'yi şikâyet edecektir.

Kapalı mekânların kullanıldığı öyküde mekân tasvirine yer verilmez.

“İntikam Mangası” öyküsü Kahramanmaraş’ın “Kapıçam” (Bulut, BGÇ, 1996: 126) bölgesinde bulunan Tevekkeli İbrahim Ağa’ya ait “Petrol Ofisi” nde (Bulut, BGÇ, 1996: 131) geçer. Açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı öyküde mekân tasvirine yer verilmemiştir. Ayrıca öyküde “Adıyaman” (Bulut, BGÇ, 1996: 131), “Narlı” (Bulut, BGÇ, 1996: 33), “Evri Kasabası” (Bulut, BGÇ, 1996: 133), “Çokyaşar Köyü” (Bulut, BGÇ, 1996: 126), “Güzelyurt” (Bulut, BGÇ, 1996: 126), “Karaçay Köyü” (Bulut, BGÇ, 1996: 130) gibi mekân adları da geçer.

“Gölgesiz Ağaçlar”; “Maraş olaylarının üzerinden “üç buçuk yıl” (Bulut, BGÇ, 1996: 153) geçmiştir. Fakat olayların etkisi hala sürmektedir. Bir grup militan akşam vaktinde “Gaziantep-Kahramanmaraş” (Bulut, BGÇ, 1996: 152) arasında çalışan minibüsü durdurmuşlardır. İçerideki yolcuların neyi var neyi yoksa hepsini almışlardır.

Öyküde vaka “Gaziantep- Kahramanmaraş” (Bulut, BGÇ, 1996: 152) arasında “şehre on bir kilometre mesafedeki Kapıçam yolunda” (Bulut, BGÇ, 1996: 152) geçer. Öyküde açık mekânlar tercih edilmiştir.

Şevket Bulut, “Akıyla Oynayan Çocuk” adlı bu öyküsünde bir anısına yer vermiştir. “302 Mercedes otobüs, yatsıya doğru Mucur’un yol üstündeki lüks lokantasının önünde durdu.” (Bulut, BGÇ, 1996: 163) Cümlesinden vakanın bir otobüste ve lokantada geçtiği anlaşılır. Mekân tasvirleri yapılmamıştır.

“Dumansız Bacalar” da olaylar, Kahramanmaraş’ın “Narlı Bucağı” na (Bulut, BGÇ, 1996: 190) bağlı bir “Alevi Köyü”nde (Bulut, BGÇ, 1996: 190) geçer. Açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı öyküde mekân tasviri yapılmaz.

Ankara- Maraş Arası

“Korkunun Kanat Sesleri” adlı öyküde Şevket Bulut başından geçen bir olayı anlatır. Şevket Bulut birkaç arkadaşı ile birlikte merkezi Ankara’da olan bir şirketten araba almaya karar verir. “Tümmaksan” adındaki bu şirketin patronu tanıdık bir isimdir. Yazar ve arkadaşları önden biraz para yatırarak, gerisini taksitle ödemek üzere arabayı alacaklardır.

Açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı öykü, “Ankara Otagarı’nda” (Bulut, BGÇ, 1996: 81) başlar. Vaka ise Yaşar Yeşil’in

dayısına ait olan bir otelde geçer. Otel “küf kokulu... Kuytu ve karanlıktır.” (Bulut, BGÇ, 1996: 84) Ayrıca öyküde “Maraş-Göksun” (Bulut, BGÇ, 1996: 85), “Pülümür” (Bulut, BGÇ, 1996: 84), “Türkoğlu” (Bulut, BGÇ, 1996: 84), “Yeşilyöre Köyü” (Bulut, BGÇ, 1996: 84) Hazat” (Bulut, BGÇ, 1996: 84) gibi mekân isimleri de geçer.

Elbistan

“Zemheri Sinekleri” adlı öykü “Maraş Olayları” ndan sonra alevlenen Alevi-Sünni çatışmasının köylere kadar sıçramasını anlatır. “Besnili Mehmet Polat”ın öğretmenlik yaptığı köyde bir grup militan, olaylar sırasında ölen Aleviler için intikam almaya yemin etmişlerdir. İlk olarak da köyün öğretmeninden başlamışlardır.

Kahramanmaraş’ın “Elbistan” (Bulut, BGÇ, 1996: 102) ilçesi’ ne bağlı bir “Alevi Köyü” nde (Bulut, BGÇ, 1996: 97) geçen öyküde, olay “okulun lojmanında (Bulut, 1996: 98) yaşanmıştır. Kapalı mekânların kullanıldığı öyküde mekân tasvirine yer verilmemiştir.

Adana

“Kan Gülleri” nde Ökkeş Kenger’in hapis günleri anlatılır. Maraş olaylarının sorumlusu olarak Ökkeş Kenger Adana’da hapis yatmaktadır. Kendisi gibi birçok arkadaşı da aynı suçtan tutuklanmıştır. Günlerce işkence görmüşler, fakat konuşmamışlardır.

Öykü Adana’da bir cezaevinde geçmektedir. “Mart ayı demek Adana için bahar sonu demektir.” (Bulut, BGÇ, 1996: 111) “Adana Kapalı Cezaevinin sağcılara ait iç havlusunda gül yetiştirme çabasındaydı.” (Bulut, BGÇ, 1996: 109)

“Küskünç Ali’nin Oğlu” adlı öykü, “Adana” da (Bulut, BGÇ, 1996: 141) Terzi İbrahim’in dükkânında geçer. Kapalı mekânların daha yoğun olarak kullanıldığı öyküde mekân tasvirine yer verilmemiştir. Geriye dönüş tekniği ile İbrahim’in çocukluğunun geçtiği yerler ise şöyle anlatılır: “Pınarbaşı’na doğru yürüdüğüm günler... Tepeyi süsleyen çamlık. İnce dallarında cambazlık yaptığım dut ağaçları...” (Bulut, BGÇ, 1996: 142)

3.8. Derin Kuyu

Şevket Bulut’un sekizinci ve son öykü kitabı olan “Derin Kuyu” 2007 yılında, Dolunay Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Bu öykü

kitabı yazarın ölümünden sonra derlenip basılmıştır. Şevket Bulut yaşadığı yörenin, değerlerini, kültürünü, yaşam tarzını modern hikâye tekniği ile harmanlayarak öykülerine taşımıştır. On üç öyküden oluşan kitapta yer alan öykülerin isimleri şöyledir: Derin Kuyu, Kantarma Konak, Kaçak Ceketler, Kırık Büstün Sırrı, Adaletli Koca, Mardinli Vahit Hoca, Çalınan Koyunlar, Bahis, Kaplumbağa Tüccarı, Elif Adında Bir Kadın, Asfalt Rıza'nın Gazinosu, Cinatı, Hafik'ten Az Ötede.

Öykülerde olayların geçtiği mekânlar: Kilis, Maraş, Elbistan, Adana'dır.

Kilis

Derin Kuyu” da vaka “Kilis” (Bulut, 2007: 11) şehir merkezindeki bir evin avlusunda geçer. Öyküde “Cumhuriyet Alanı” (Bulut, 2007: 7) “Sabah Pazarı” (Bulut, 2007: 11) “Kuşçular kahvesi” (Bulut, 2007: 11) gibi mekân isimleri de geçer. Mekân tasvirinin yer almadığı öyküde açık ve kapalı mekânlar bir arada kullanılmıştır. Fakat açık mekânlar ağırlıktadır.

Şevket Bulut; “Kantarma Konak” öyküsünde çocukluk yıllarında kardeşi ve dedesi ile birlikte yaşadığı bir olayı anlatır.

Şevket Bulut'un çocukluk anılarının anlatıldığı öykü Kilis'in “Çakallıpınarı” (Bulut, 2007: 19) köyünde geçmektedir. Öyküye konu olan “Kantarma Konak” ise yöreye has tarihi motiflerle bezenmiş bir evdir.

“Kaçak Ceketler” adlı bu öykü, Şevket Bulut'un çocukluk yıllarına dair bir anıyı anlatmaktadır.

Öykü, “ Kilis Santral Parkı'nın ana caddeye Bakan bahçe duvarı üzerinde” (Bulut, 2007: 35) çocukların oyun oynaması ile başlar. Yine aynı mahalle içerisinde son bulur. Öyküde mekân tasvirlerine yer verilmemiştir.

Maraş

“Adaletli Koca” da mekân olarak “Pınarbaşı Parkı” (Bulut, 2007: 63) kullanılmıştır. Açık mekânların çoğunlukta olduğu öyküde park şu şekilde tasvir edilir: “Vali Konağı, Atatürk İlkokulu, Pınarbaşı Camisi derken; yemyeşil ağaçlarla kaplı parkın önünde indik. İçeriye girip havuza yakın olan çınar ağacının dibine sergimizi serdik... Çocuklar havuza minik minik çakıl taşları attılar... Su ne kadar berrak; su ne kadar güzeldi...” (Bulut, 2007: 63)

“Mardinli Vahit Hoca” adlı öyküde bir kişiden bahsedilir. Mardinli Vahit Hoca, uzun yıllar Maraş’ta görev yaptıktan sonra emekli olur. İstanbul’dan bir daire alarak oraya yerleşmeye karar verir.

Vaka, Kahramanmaraş’ta geçer. Açık mekânların tercih edildiği öyküde mekân tasviri yapılır: “Vahit Hoca yönünü şehre döndü: Ahır Dağı’nın doruklarında bir top beyaz bulut vardı. Kalede nazlı nazlı ay-yıldızlı bir bayrak dalgalanıyordu. Gökyüzünde apak güvercinler takla atıyorlardı... Güvercinlik Mağarası Fırınz Suyu, Tekir Yaylası, Elbistan Pınarbaşı... Afşin Mağara Gözü... Göksun Çardak bucağı gözlerinin önüne geldi...” (Bulut, 2007: 70)

“Kaplumbağa Tüccarı” öyküsü mekân tasviri ile başlar; “Köy, Berit Dağı’nın eteklerinde, elli-altmış haneli, çok şirin bir yayla köyüydü. Asfalt yolla köy arasında yemyeşil tarlalar vardı. Mısır, günebakan, fasulye, şekerpancarı tarlaları ufka doğru uzayıp gidiyordu. Çevredeki köylerin gelişmiş köylerden biriydi. Köyün hemen altında, batıdan doğuya doğru, pırıl pırıl, şipşirin bir dere akıyordu...” (Bulut, 2007: 111)

Şevket Bulut, Milli Eğitim Müdürlüğü’nde tekniker olarak görev yaparken, iş gereği Armutalanı Köyü’ne gittiği sırada başına gelen bir olayı “Elif Adında Bir Kadın” adlı bu öyküsünde kaleme almıştır.

Öykü “Armutalanı” (Bulut, 2007: 123) adlı bir köyde geçmektedir. Açık ve kapalı mekânlar bir arada kullanılmıştır. Ayrıntılı bir mekân tasvirine yer verilmiştir.

Elbistan

“Çalınan Koyunlar” adlı öykü Kahramanmaraş’ın “Elbistan” (Bulut, 2007: 92) ilçesine bağlı “Eski Gücük” (Bulut, 2007: 91) köyünde geçer. “Bir ucu Kayseri’ye bir ucu Malatya’ya, bir ucu da Maraş’a uzanan üç yol. Bir de karlı-buzlu Elbistan-Kapıdere yolu var.” (Bulut, 2007: 92)

Yazar, “Bahis” adlı bu öyküsünde “yeni yaptırılan köy okulunun geçici kulübünü yapmak üzere Elbistan’ın bir ova köyü olan Bakış’a” (Bulut, 2007: 100) gittiklerinde arkadaşları ile yaşadıkları bir olayı anlatır.

Öykü, Kahramanmaraş’ın “Elbistan” (Bulut, 2007: 100) ilçesinin “Bakış” (Bulut, 2007: 99) köyünde geçmektedir. Öyküde herhangi bir mekân tasvirine yer verilmemiştir. Açık ve kapalı mekânların bir arada kullanıldığı öyküde vaka köy odası ve köyün çeşmesinde geçmektedir.

Adana

“Asfalt Rıza'nın Gazinosu” nda mekân olarak “Adana'da (Bulut, 2007: 137) seçilmiştir. Öyküde açık ve kapalı mekânlar bir arada kullanılmıştır.

“Cinati” yazarın bir hatırasının öyküye dönüşmesidir. Yazar, Adana Yapı Enstitüsü'nde okurken yazları arkadaşları ile birlikte duvar ustalığı, sıvacılık yapmaktadır. Adana Bossa Fabrikası'nda fayans işi yaparlarken beş arkadaş zehirlenmişlerdir. Şevket Bulut oruç tuttuğu için daha çok etkilenmiştir. Diğer arkadaşları taburcu olduğu halde o hala yatmaktadır.

Öykü “Adana Bossa Fabrikasında (Bulut, 2007: 151) geçmektedir. Sade ve akıcı bir anlatımla kaleme alınan öyküde mekân tasvirleri çok azdır. Mekân ve kahramanların tasviri üzerinde fazla durulmaması dikkati çeker.

4. Sonuç

İncelemesi yapılan 8 hikâyeye kitabı ve bu kitaplarda yer alan 111 öyküde Şevket Bulut'un, Dulkadir Beyliğinin yaklaşık iki asır hüküm sürdüğü coğrafyada mekân olarak tercih ettiği yerler şunlardır: Maraş, Kilis, Elbistan, İslahiye, Malatya, Antep, Adana, Tarsus, Osmaniye, Maraş- Hatay Arası, Antep- Maraş Arası, Maraş- İskenderun Arası, Ankara- Maraş Arası.

Okuması yapılan 111 hikâyede; Maraş 34, Elbistan 8, Kilis 15, Maraş- Hatay arası 3, Antep- Maraş arası 2, Ankara- Maraş arası 2, Adana 5, Malatya, Antep, Tarsus, Osmaniye ve İslahiye ise 1'er hikâyenin mekânını oluşturmaktadır.

Şevket Bulut'un hikâyelerinin konularını genellikle yaşadığı yöre insanının hayatından aldığı görülür. Yazar, hikâyelerinin büyük bir bölümünde Kahramanmaraş, Kilis, Elbistan ve çevresinde yaşayan insanların dertlerini, acılarını, geleneklerini, kültür ve inançlarını umutlarını realist bir tarzda, başarıyla yansıtmıştır. Açık ve rahat anlatımlı hikâyelerinde Anadolu gerçeklerini ustalıkla işleyen yazar, bazı hikâyelerinde mahalli ağız özelliklerine, atasözleri ve deyimlere de yer vermiştir.

Hikâyelerin malzemesi Anadolu insanıdır. Yazarın hikâyelerinde inancı, yaşayışı, dili, duygu ve düşüncü biçimiyle Anadolu insanını anlatır. Yazar, eserlerinde mahalli konulara ve geleneksel kültür değerlerine önemli ölçüde yer vermiştir.

Yazarlar yaşadıkları yörenin kültüründen ve tarihinden beslenirler. Çünkü sanatçıların bağlı oldukları kültür çevresi, yaşadıkları mekânlar onları ister istemez yönlendirir. Şevket Bulut da yaşadığı yörenin kültür kaynaklarından ve tarihinden beslenmiş, kendine özgü bir üslup ve anlatım tekniği geliştirmiştir.

Son dönem Türk öykücülüğünün önemli simalarından biri olan Şevket Bulut'un öykülerinde dikkati çeken konulardaki akıcılık ve sadeliktir. Eserlerde zaman zaman eksikliklere rastlansa da Şevket Bulut kendine has bir üslup oluşturmuş nadide yazarlarımızdan birisidir.

KAYNAKLAR

- Alkış Dergisi**, Şevket Bulut Özel Sayısı, Kahramanmaraş, Mayıs-Haziran 2007.
- ALPARSLAN Yaşar, KARATAŞ Mehmet, YAKAR Serdar, **Maraş Tarihi'nden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları I**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2008.
- ARSLAN, Fatih, **Öykünün Sesini Kısmak**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2009.
- BULUT Şevket, **Al Karısı**, Hareket Yayınları, İstanbul 1971.
- , **Sarı Arabalar**, Hareket Yayınları, İstanbul 1974.
- , **Dilek Çınarı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1975.
- , **Kefensiz Ölüler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984.
- , **Sınırdaki Tarla**, Dolunay Yayınları, Kahramanmaraş 1996.
- , **Yıkık Minare**, Dolunay Yayınları, Kahramanmaraş 1996.
- , **Baharı Göremeyen Çocuklar**, Dolunay Yayınları, Kahramanmaraş 1996.
- , **Derin Kuyu**, Dolunay Yayınları, Kahramanmaraş 2007.
- ERŞAHİN, İbrahim, **Folklor Malzemesinin Modern Türk Hikâyesinde Kullanılması ve Şevket Bulut Örneği**, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Yüksek Lisans Tezi 1996.
- IŞIK, İhsan, **Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara 2006.
- KAPLAN, Mehmet, **Hikâye Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1984.
- KOLCU, Ali İhsan, **Öykü Sanatı**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2006.
- LEKESİZ, Ömer, **Yeni Türk Edebiyatında Öykü**, (4. Cilt), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001
- Türk Dili Dergisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sayı 658, Ankara, Ekim 2006.
- Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları Cilt 1, Ankara 1977.
- Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Cilt 4, Elvan Yayınları, Ankara 2007.

**DULKADİRLİDE BİR TARİKAT ŞEYHİ ŞEYH İBRAHİM
GÜLŞENÎ (DİYÂRBEKİR ?- MISIR 1533)**

Öğr. Gör. Mesut AKBEN*

Özet:

Azerbaycan'dan başlayıp, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu* yoluyla devam eden, *Mısır*'da nihayete eren hayat hikâyesiyle XVI. yüzyıl *Tekke Edebiyatı*nın önemli bir temsilcisi olan *İbrahim Gülşenî* mutasavvıf şairlerimizdendir. Siyasi istikrarsızlığın had safhaya vardığı bu dönemde *Akkoyunlu* tahtı sık sık el değiştiriyordu. *Gülşenî*, *Şah İsmail*'in yörede hâkimiyeti artmaya başlayınca *Tebriz*'den *Diyârbekir*'e yerleşti. *Diyârbekir*'de de huzur bulamayınca, *Dulkadirli Alâüddevle*'nin daveti üzerine *Maraş*'a gelen *Şeyh İbrahim Gülşenî* burada bir müddet kaldıktan sonra *Kudüs* üzerinden *Mısır*'a geçmiştir. *Şeyh Gülşenî*'nin hayat hikâyesinden hareketle *Osmanlı*, *Safevî*, *Memlük*, *Akkoyunlu* ve *Dulkadirli*lerin bölge üzerinde hâkimiyet kurma çabalarını da görmekteyiz.

Anahtar kelimeler: *Tekke, Herat, Ruşenî, Gülşenî, Dulkadirli, Maraş*

Abstract:

İbrahim Gülşenî who is an important representative of XVI. Century Tekke Literature is one of our sufi poets with whose journey that

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu, Türk Dili Dersi Öğretim Görevlisi. E-posta; mesutakben@ksu.edu.tr

started in *Azerbaijan*, continued in East and Southeast *Anatolia* and ended in *Egypt*. Those were the tough times during which the rulers of *Akkoyunlu* changed permanently and there was serious political instability. *Gülşeni* had to move from *Tebriz* to *Diyarbakır* due to increasing power of *Şeyh İsmail* in that region. However he later moved to *Maraş* upon the invitation of *Dulkadirli Alâ'üddevle* since he could not find the peace he was looking for in *Diyarbakır*. After that, he moved to *Egypt* after visiting *Kudüs* for a short while. On the basis of *Şeyh Gülşeni*'s life story, it is possible to detect the efforts by *Osmanlı*, *Safevi*, *Memluk*, *Akkoyunlu* and *Dulkadirli* for ruling that region.

Key words: *Tekke, Herat, Ruşenî, Gülşeni, Dulkadirli, Maras*

Hayatı:

Gülşenî (İbrahim bin Muhammed bin Hacı İbrâhim bin Şeyh Şihâbeddin bin Aydoğmuş), bir Türkmen ailesine mensuptur. *Menâkıb* kitaplarında nesebi *Oğuz Ata*'ya kadar çıkarılır.¹ Anne tarafından da nesebinin *Halife Ali*'ye ulaştığına dair söylentiler vardır.² Genelde tasavvuf ehli şecerelerini Hz. *Muhammed*'e veya sahabeye dayandırır. *Gülşenî*'nin baba soyunu *Oğuz Âta*'ya bağlaması dikkate değer bir unsurdur.

Gülşenî'nin nerde doğduğu hakkında kaynaklarda değişik bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda *Azerbaycan*'ın *Berdea* şehrinde, bazılarında ise *Âmid*'de (*Diyarbakır*) dünyaya geldiği ileri sürülmektedir.³

Gülşenî hakkındaki en geniş bilgiyi oğlu *Ahmed Hayalî*'nin halifesi *Muhyî-i Gülşenî'nin Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî* adlı eserinden öğrenmekteyiz. *Muhyî'nin* mezkûr eserinde de onun nerede doğduğuna dair bilgi verilmemiştir.⁴

¹ Muhyî-yi Gülşenî, *Menâkıb-i İbrâhîm-i Gülşenî ve Şemeleli – Zâde Ahmed Efendi Şive-i Tarikat-i Gülşenîye*, Yayınlayan: Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi, Ankara 1982., s. 13, □Atâyî, *Şakayık Zeyli*, İstanbul, 1268, s. 67.

² *Gülşenî mad. Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yayınları, 8. Cilt., İstanbul 1992, s.225.*

³ Nihat Azamat, *İbrâhim Gülşenî Mad.*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, cilt: 21, s. 301., Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz yayıncılık, İstanbul 2000, s. 99., Muhyî, s. 13.

⁴ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 301

Babası *Muhammed Âmidî Akkoyunlu Sultanı Hamza* dönemine (1434-1444) yetişmiştir. Kültürlü bir aileye mensup olan *İbrahim Gülşenî*'nin babası *Muhammed Âmidî*, fıkıh, kelâm ve mantık konusunda eserleri olan bir âlimdir. Müderrislik yapan dedesi *İbrahim* ise fıkha dair "*Tekkü'l-muğlak*" adlı bir kitabın ve tasavvufa dair birçok eserin müellifi, amcası *Seydî Ali* de 200'den fazla müridi olan bir şeyhtir.

Babası ölünce *İbrahim*'le amcası *Şeyh Seyyit Ali* alakadar olmuş, ilköğrenimini onun yanında tamamladıktan sonra bilgisini ve görgüsünü arttırmak için *Tebriz*'e gitmiştir. *Mevlâna Hasan*'ın¹ yardımıyla *Tebriz*'de medrese öğrenimi gören *İbrahim Gülşenî* İslâmî ilimlerde bilgisini derinleştirmiş, *Molla İbrahim* olarak tanınmaya başlamıştır. Burada *Halveti Şeyhleri*'nden *Seyyid Yahya Şirvanî*'nin halifesi *Aydınlı Dede Ömer Ruşenî* ile tanışıp ona intisap etmiş. Ruşenî'nin yanında da uzun süre *ilm-i zâhir* ile *ilm-i bâtın* tahsilini yürüten *İbrahim*, bir süre sonra hilafet alarak *Dede Ömer Ruşenî*'nin tarikatını yaymaya başlamıştır. *İbrahim*'e, *Gülşenî* mahlasının bizzat *Şeyh Ruşenî* tarafından verildiği, kendisinin daha evveli "*Heybetî*" mahlasını kullandığı kaynaklarda belirtilmektedir.²

Tebriz'de bulunduğu yıllarda itibarı giderek artmaya başlayan *Gülşenî*, *Tebriz Kadısı Şerefeddin* ile aralarında geçen bir olay vesilesiyle *Uzun Hasan*'la tanışma imkânı bulur. *Gülşenî*'nin sohbetinden zevk alan *Uzun Hasan*, huzuruna her an girip çıkabilmesi için, ona "*tarhan*" unvanını verir.³ *Uzun Hasan*'ın güvenini kazanan *Gülşenî*'nin burada

¹ Bazı kaynaklara göre burada *Uzun Hasan*'ın kazaskeri *Mevlânâ Hasan* tarafından korunduğu söylenmektedir. *Meydan Larousse* 8. Cilt, s. 225; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s.302.; Öngören, s. 99-100., Muhyî, s. 25.

² Öngören, s.100.

³ Kadı Şerefeddin, devlet ricalinden bazılarının desteği ile bazı kararlar alarak bir mukavele name hazırlar. *Uzun Hasan*'ın da nişanını kor. *İbrahim Gülşenî*'ye bu olay anlatılır. Şeyh de mukavele nameyi okur ve meclisinde bulunan *Uzun Hasan*'ın defterdarına "*padişah zalim midir?*" diye sorar. O da "*adildir*" der. Bunun üzerine Şeyh, "*sultanın isminin bu zulüm namede olması münasip değildir*" diye katlayıp öperek sultanın nişanını başına sokar. Ve "*adil bir padişahın zaman içinde zalim olarak tarih içinde yer alması münasip değildir*" der. Bu olaya sinirlenen Kadı Şerefeddin bağıra çağıra *Gülşenî*'nin yanından ayrılır. Gelenekleri gereği kara palas giyip, boynuna da kemik asarak Sultan *Uzun Hasan*'ın divanına varır. Feryad ederek başına toprak saçıp "*bu şehirde padişah iki tane midir ki sultanın nişanını yırtıp bir kimse yabana attı?*" der. Sultan hemen atına binip o şahsın yanına gidecekken vaz geçip o şahsın yanına getirilmesini emreder. Kapucu başı *İshak Ağa*'yı gönderir. *İshak Ağa*, elli adamıyla Şeyhin meclisine varıp "*şeyh hanginiz?*" diye sorar. Meclistikiler Şeyhi gösterirler. O da "*bize Mevlana İbrahim'i gösterin, bu taze yiğidi biz nederiz.*" der. Şeyh anlamış ki

elçilik faaliyeti yaptığını görmekteyiz. Bir müddet sonra *Hüseyin Baykara* ile yapılan barış antlaşmasında bulunmak üzere *Herat*'a gönderilmiş; burada ünlü sûfi *Abdurrahman Câmî* ile tanışmıştır.¹ Sonrasında, *Uzun Hasan Şîraz*'a vali tayin ettiği oğlu *Sultan Halil*'in halka yaptığı zulmü önlemesi için onu *Şîraz*'a göndermiştir.²

gelenler sakallı bir adam arıyor. O zamanlarda Şeyh, 15 yaşlarında imiş. Şeyh "*mevlana diye istediğiniz benim*" demiş. Birlikte divana varmışlar. Divan beyi Ulu Emir Bey şeyhe istihza ile "*niçin sultanın nişanını edepsizlik edip yırttun korkmadın mı?*" demiş. Şeyh de korkusuzca "*benim Hak'tan başkasından korkum yoktur, ben ulü'lemler nişanını yırtmadım, belge bir zulüm hükmünün üzerine yazılmış onu ayırdım, sultanın ismi budur*" diye, başından çıkarıp, öpüp divan beyine vermiş. "*Halk Cihan Şah zulmünden aciz iken gitsin diye dua ederdik. Sonra Sultan Hasan geldi halk asude olduğunu medh iderken Kadı Ali cümle beylerin arasında Kadı Şerefeddin'in hile ile aldığı nameyi dedi. Şerefeddin'in namesindeki zulüm kısımlarını yırttım. Bu halk Timur zamanından beri böyle zulüm görmemişti. Bunun için Sultan Hasan'ın nişanını katlayıp başıma kodum.*". Bunun üzerinde nişanı yazan kişi bulunup parmakları kesilir. Sultan Hasan, Şeyhe kimse mani olmasın diye hilat giydirerek "*Tarhan*" unvanını verir. Gülşeni'nin Uzun Hasanla tanışmasına bu vak'a sebep olur. Muhyî, s. 26–28.

¹ Muhyî, s. 30–31

² Vaka şu şekilde cereyan etmiştir: "*Sultan Hasan, oğlu Halil'i iyi bir idâreci olabilmesi için Fars vilâyetine vâli tâyin eder. Halil gittiği vilâyette halka zulüm etmeye başlar. Zulmünden bıkan halk, durumu Sultana anlatır. Sultan, buna çok üzülmüş, İbrâhim Gülşeni ile Kâdi Hasan'ı huzûruna çağırır. Sonra "Oğlum Halil zulme başlamış. Yazdıracağım emri ona götürüp, insanların içinde korkmadan okuyun."* der. Sultan Hasan'ın hanımı, durumu acele oğluna bildirir. Halil haberi alınca, yollara adamlarını koyup, "*Gelenleri yakalayıp derhal huzûruma getirin.*" diye emir verir. Bu sırada İbrâhim Gülşeni ile Kâdi Hasan yola çıkmışlar, o yere yaklaştıklarında, Halil'in adamları onları yakalayıp vâlinin huzûruna çıkarırlar. Halil, İbrâhim Gülşeni'ye hürmet eder görünmeye çalışır. Herkesin bulunduğu bir sırada İbrâhim Gülşeni'ye: "*Efendim! Tebrîz'den kaçalı kaç gün oldu?*" diye sorar. O da, "*On yedi gün*" deyince, Halil alay ederek; "*Efendim! Tebrîz'den buraya bir ayda ancak gelinir. Hele bu kış mevsiminde yollar buzlu ve karlıdır. Daha uzun zamanda gelmek gerekmez mi?*" deyip, inanmaz. İbrâhim Gülşeni hazretleri, "*Biz ömrümüzde hiç yalan söylemedik, yalan söyleyeni de sevmeyiz. Fakat şunu iyi biliniz ki, Allahü teâlânın sevdiği kulların himmeti dağları eritir. Bizim bir aylık yolu on yedi günde gelmemiz şaşılacak şey değildir ki inanmıyorsanız işte mektup! Bugünkü târihe, bir de mektuptaki târihe bakınız.*" buyurur. Bu hal karşısında, duraklayan Halil, mektubu alır ve yanındaki dîvân beyine verir. Tarihi okuyup tam on yedi gün olduğunu görürler. Mahcûb olan Halil, "*Efendim! Bu, sizin kerâmetinizden başka bir şey değildir.*" der. İbrâhim Gülşeni de, "*Mâdemki evliyânın tasarruf etme gücüne inanıyorsunuz, öyle ise babanıza karşı gelmemelisiniz. Eğer bozuk niyetinizi düzeltmezseniz, sizi bu gece cezalandırırız.*" der. O sırada Vâli Halil, "*Yarın İbrâhim Gülşeni'yi öldürteyim.*" diye düşünür. O gece rüyâsında, İbrâhim Gülşeni'nin kendi boğazını sıkarak, "*Bre zâlim! Yaptığın zulümler yetmez mi ki, cenâb-ı Hakk'ın hâlis kullarına da kötülük düşünürsün?*" dediğini görür. Halil boğulacak gibi olur. Yattığı yerde ellerini kaldırarak tövbe eder. Uyandığında ter içinde kalır, çok

Bu iki olaydan *Gülşenî*'nin *Uzun Hasan* yanında büyük bir itibarı olduğu anlaşılmaktadır. *Uzun Hasan*, bilhassa Herat, İstanbul ve Kahire'den geri kalmamak için, âlimleri, bol atıyyelerle sarayına çekmeye çalışmaktadır. Bunlardan biri de *İbrahim Gülşenî*'dir.¹ *Muhyî* onun bu dönemde maddî durumunun oldukça iyi olduğunu, amcasına 500 altın gönderdiğini yazmaktadır.²

Mürşidinin ölümünden sonra irşat faaliyetine başlayan *İbrahim Gülşenî*'ye *Sultan Yakup* da büyük değer vermiş, askerinin maneviyatını yükseltmek için bazı savaşlara onu da yanında götürmüştür. Bu yakınlığın oluşmasında *İbrahim Gülşenî*'nin *Uzun Hasan*'a oğlu *Yakup* için hoca olarak tavsiye ettiği *Kadı İsa*'nın da rolü olmuştur.³ *Gülşenî*, *Tebriz*'i anlattığı bir gazelinde *Sultan Yakup*'dan övgüyle söz etmiş, *Gülşenî* ile *Kadı İsa* birbirlerine *Farsça* ve *Türkçe* şiirler yazmışlardır.⁴

Sultan Yakup'un ölümünden (896/1490) sonra *Akkoyunlu* ailesi içinde meydana gelen taht kavgaları sırasında sıkıntılı bir dönem geçiren *İbrahim Gülşenî* 900 (1495) yılında çok sayıda müridiyle birlikte hacca gitmiş, *Mekke*'de bazı *Mısırlı* âlimlerle tanışmış ve daha sonra *Tebriz*'e dönmüştür. Siyasî istikrarsızlığın son haddine vardığı bu dönemde *Akkoyunlu* tahtı sık sık el değiştirmektedir. *İbrahim Gülşenî*, *Şah İsmail* 907'de (1502) *Sultan Elvend*'i mağlûp ederek *Tebriz*'e girince ailesiyle birlikte şehirden ayrıлып *Diyarbakır*'e gitmiş, "*Ma'nevi*" adlı eserini burada yazmaya başlamıştır.⁵

korkar. Yatağından kalkıp düşünmeye başlar. İbrâhim Gülşenî, o gece Kâdiasker Alâyi'nin evinde misâfirdir. Gece yarısı olunca, ev sâhibini uyandırır ve "Haydi Vâli Halil'in konağına gidelim." buyurur. Gece yarısı Halil'in konağına girerler. Yattığı yerin kapısına gelince, yüksek sesle, "Ey Halil! Tövbe ettin mi, yoksa hâlâ beni öldürme fikrinde misin?" der. Vâli Halil, ağlayarak kapıdan çıkar ve İbrâhim Gülşenî'ye, "Efendim! Yaptıklarına pişmân oldum. Tövbe ettim. Yalvarıyorum bana duâ buyurunuz. Bundan sonra hiç kimseye zulüm etmeyeceğim." der. Muhyî, s. 33-35

¹ Hikmet Konur, **İbrâhim Gülşenî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 47.

² Muhyî, s. 25.

³ Muhyî, s. 57., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s.302

⁴ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s.302

⁵ Bazı kaynaklarda ise *Erdebil hanedanına mensup Kızılbaşların ortaya çıkışı üzerine huzuru bozulduğu için, oğlu Ahmed Hayali ile birlikte Sultan Yakup'un Tebriz'de kendisi için yaptırdığı zaviyeyi terk ederek Diyarbakır'a kaçtığı söylenmektedir.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s.302; *Meydan Larousse*, s. 225; Öngören, s.100., Abdullah Uçman, *XVI. Yüzyıl Tekke Şiiri, Büyük Türk Klâsikleri*, 4. Cilt, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 308

Tebriz elinden çıktıktan sonra 912'ye (1507) kadar *Diyarbakir*'i hâkimiyeti altında bulunduran *Elvend Bey Şah İsmail*'e ikinci defa yenilince şehir *Musullu Türkmen Beyi Emîr Bey*'e verilir. *Emîr Bey*'in *Dulkadirli Alâüddevle Bey*'den çekinerek *Safevîler*'e yaklaşması *İbrahim Gülşeni*'yi rahatsız etmiş. Bunun üzerine *Emîr Bey*'den *Kudüs*'e gitmek için izin istemişse de isteği kabul edilmeyen *Gülşeni* mecburen *Diyarbakir*'de kalmaya devam etmiştir. *Emîr Bey*, *Şah İsmail*'le görüşmek için şehirden ayrıldığında yerine bıraktığı kardeşi *Kayıtmaz*'a da aynı isteği ileten *İbrahim Gülşeni* yine olumsuz cevap alır. *Kayıtmaz Bey*'le *Alâüddevle* arasında mecburen arabuluculuk yapan *Gülşeni* *Alâüddevle*'nin daveti üzerine *Maraş*'a gider, burada bir müddet kaldıktan sonra da *Kudüs*'e gitmek için yola çıkar.

Kudüs'te kırk gün kalıp erbaîn¹ çıkardıktan sonra *Mısır*'a geçmeye karar veren *İbrahim Gülşeni*, *Mısır*'a ulaşınca *Kahire* civarında *Birketülhac* denilen yerde kısa süre konaklar. Daha sonra *Dede Ömer Rüşeni*'nin daha önce *Mısır*'a yerleşen halifesi *Timurtaş* vasıtasıyla *Memlûk Sultanı Kansu Gavri* kendisine *Kubbe-tü'l-Mustafâ* adlı zaviyeyi tahsis eder. Buraya gelip *Gülşeni*'yi ziyaret eden sultan onu *Kahire*'ye davet eder. Bu davete icap eden *Gülşeni*, *Kahire*'de bütün camileri dolaşır. *Bâbü Züveyle* semtinde bulunan *Müeyyediyye Camii*'nde bir hücrede erbaîn çıkarır. Daha sonra da buraya yerleşir.²

Kahire'de irşadât faaliyetini sürdüren *İbrahim Gülşeni*'nin şöhreti kısa zamanda bütün *Mısır*'a yayılır. Daha sonra *Yavuz Sultan Selim* *Mısır*'ı fethedip *Kahire*'ye girdiğinde *İbrâhim Gülşeni* hazretleri *Yavuz*'u:

Azîzim hayr-ı makdem ömrümün vâri safâ geldin.

Keremler eyledin gönlümün sultânı safâ geldin.

diyerek karşılar. *Yavuz Sultan Selim Han*'ın da bu büyük âlime çok gönülünden hürmet göstererek bir ihtiyacı olup olmadığını sorduğu, *Gülşeni*'nin de *Müeyyediyye Camii*'nin yanında bulunan boş arazinin kendilerine bağışlanarak dervişlerine mesken yapılmasını talep ettiği

¹ *Çile*, *Kırk Gün* ve daha uzun sürelerle *Allah fikrinden başka her şeyi terk etmek suretiyle daracık bir odada vahdet'de yoğunlaşmak yemek içmek ve uykunun en az düzeye indirildiği riyazet (nefsi kırma) dönemidir*. Nazif Velikahyaoğlu, Sümbüliye Tarikatı ve Koca Mustafapaşa Külliyesi, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010. S.277.

² Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s.302; *Meydan Larousse*, s. 225

söylenmektedir. Bunun üzerine *Yavuz Sultan Selim*, oraya bir “*hankah*” (Derviş misafirhanesi) yapılmasını emretmiştir. 926 (1519-1520) senesinde inşasına başlanıp 931(1524-1525)’de bitirilmiştir.¹ Pek çok yeniçeri ve sipâhi sohbetiyle şereflenip, duâsını alarak feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalışmışlardır. *Gülşenî*’nin ününü duyan *Kanunî Sultan Süleyman* görüşmek için *İstanbul*’a gelmesini ister.² *Gülşenî İstanbul*’da büyük ikram görüp, devrin ünlü bilginleriyle görüşür ve birçok âlim *Gülşenî*’ye intisap eder. *İbrahim Gülşenî*’nin *İstanbul*’a getirilmesi ve *Kanunî* ile görüşmesi *Hayrullah Efendi*’nin yazdığı *Türk Tiyatrosu*’nun ilk piyesine konu olmuştur.³

Gülşenî, *Mısır*’a dönünce *el-Müayyide*’deki zaviyesinin yapımı ile uğraşır ve bir süre sonra, 940 (1533-1534) vefat eder.

Vefatı üzerine مات فُطِبُّ الزَّمَن ابراهيم “*mâte kutbüzzamân İbrâhîm*” (zamanın kutbu *İbrahim göçtü*) cümlesi ile müridi *Ârifî Hüseyin Çelebi* tarih düşürmüştür.⁴

Maraş’a Davet Edilmesi:

XIV. yüzyıldan itibaren *Herat*, *Bakü* ve *Tebriz* üçgeninde büyük alimlerin yetiştiği görülmektedir. Bu yıllarda *Acem* diyarında bazı mektepler ve ekoller kurulmuştur. Bunlardan *Bağdat*, *Tebriz* ve *Şiraz* mektepleri dönemin en önemli sanat ve edebiyat merkezlerinin başında gelmektedir.

Türk-İslâm coğrafyasında hükümdarlar ve devletler değişse de, düşünce, sanat ve edebiyat dünyasında çok büyük bir değişiklik gerçekleşmez. Aksine kültür hayatı şaşırtıcı derecede bir yükseliş gösterir. Sonra gelen öncekinin mirasını gönüllü olarak devralıp, aynı çizgi

¹ Öngören, s.101., *Meydan Larousse*, s. 225, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s.302-303.

² *Mısır Valisi Hain Ahmed Paşa’nın isyanı bastırıldıktan sonra Sadrazam İbrahim Paşa Mısıra gider. Mısır ileri gelenlerini davet eden İbrahim Paşa’ya Gülşenî oğlu Ahmed Hayali’yi gönderir. İbrahim Paşa bunu saygısızlık olarak kabul eder. Ve Şeyh hakkında soruşturma başlatır. Beylerin ve yeniçerilerin birçoğunun Şeyh’in müridi olduğunu ve oğlu Ahmed Hayali’nin de Memlûk Sultanı Tomanbay’ın dul eşiyle evlendirildiğini öğrenir. İbrahim Paşa İstanbul’a varınca bu olayı Sultan Süleyman’a anlatır. Kontrol altında tutulması gerektiğini söyler. Sultan Süleyman da Şeyh’i İstanbul’a davet eder....* Muhyî, s. 295–298.

³ Danişmend, İsmail Hami, *Türk Tiyatrosunun İlk Piyesi, Türklük II/8*, İstanbul 1939, s. 73–91.

⁴ Muhyî, s. 451; □Atâyî, s. 67.

üzerinde gelişimini sürdürür. Başa geçen veya başa oynayan her yeni hükümdar, devrin büyük sanatçı, bilgin ve şâirlerini kendi başkentine götürmek için de her yola başvurur ¹ *Timur*'la birlikte *Semerkant* ve *Herat* yeni cazibe merkezleri haline gelmeye başlar. Daha sonra *Timur*'un oğulları *Şâhrûh Mirzâ* ve *Uluğ Bey* ile *Timur*'un hanımı *Gevherşad* ve torunu *Mirzâ Baysungur*'un katkılarıyla İslâm sanatları yeni bir döneme girer ve ardından yeni bir ekol kurulur. Buna "*Herat Ekolü*" adı verilmektedir. XV. yüzyılın ilk yarısında gelişimini sağlayan bu ekol, yüzyılın ikinci yarısında meyvelerini vermeye başlar. *Diyar-ı Acem*'in sanatkâr hükümdarlarından *Hüseyin Baykara* ve sohbet arkadaşı *Ali Şîr Nevâî* himayesinde çok yoğun bir döneme giren *Herat*, hem *Fars* edebiyatı hem *Türk edebiyatı* ve hem de *Türk-İslâm sanatları* açısından altın devrini yaşamaya başlar.² Bu devirde *Türk edebiyatında* ilklerin temsilcisi *Ali Şîr Nevâî*, *Fars* edebiyatının son büyük şâiri *Molla Abdurrahman Câmî* ve *Türk-İslâm sanat tarihinin* en büyük ressam ve minyatürcüsü *Bihzad*³ gibi gelecek yüzyılları etkileyecek büyük şahsiyetler yetişir. *Bağdat-Tebriz-Şiraz-Herat-İstanbul* hattına dikkat edilirse, bu mekteplerin kurulmasında en büyük payın, hükümdar ve bazı devlet adamlarına ait olduğu görülecektir. *Herat Mektebinin* kurulmasında *Mirzâ Baysungur* ile *Hüseyin Baykara*'nın katkıları çok büyüktür.

Bu mekteplerin, özellikle de *Herat* ve *İstanbul Mektebi*'nin en önemli tarafı, bir nevi "*İslâm Sanatları Akademisi*" olmalarıdır. Ancak bu akademilerde, *İslâm sanatları* yanında edebiyat da çok önemli bir yere sahiptir. Hatta *Herat* ve *İstanbul Mekteplerinde* sanatla edebiyatın at başı gittiğini söylemek mümkündür. Daha evvel de belirttiğimiz gibi, değişik dönemlerde kurulan mektep ve ekoller, birbirlerinden devraldıkları mirasla gelişmelerini sürdürmüşlerdir. *Timurluların Herat Mektebi*'ne,

¹ Nevzat Köseoğlu, *Onbeşinci Yüzyılda Türk Dünyası, Büyük Türk Klâsikleri*, 2. Cilt, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 101-102.

² Kemal Eraslan, *XV. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı, Büyük Türk Klâsikleri*, 3. Cilt, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 61-62.

³ *Bihzad (Kemaleddin): İranlı ressam ve minyatür ustası (öl. Tebriz 1537), Timur İmparatorluğu merkezi Herat'ta, Sultan Hüseyin Baykara'nın sarayında yetişti. Vezir Mîr Ali Şîr Nevâî tarafından korunduğu bilinir. 1468-1506 yılları arasında Herat resim ustalarının başında bulunan Bihzad'ın en önemli eserleri British Museum'daki Nizamî Hamse'si ile Kahire Hidiv kütüphanesinde bulunan Bostan nüshasının resimleridir. Gerçekçi ressamlardan olan Bihzad gündelik hayatı konu alan eserler vermiştir. Bihzad Mad. Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yayınları, 3. Cilt, İstanbul, 1992, s. 185.*

*Şiraz ve Tebriz Mektepleri; Rum diyarının İstanbul Mektebi'ne de Herat Mektebi'nin etki ve katkısı olduğu düşünülmektedir.*¹

*Akkoyunluların yıkılması ve Safevîler'in kurulması üzerine o havalideki birçok sünnî şâirin Rum diyarına gelmesi bilhassa XVI. yüzyılda olmuştur.*² Bu olay da Anadolu sahasında kültürel hareketlenmeye sebep olmuştur. Osmanlı padişahlarının da sanata, edebiyata ve ilme çok düşkün oldukları bilinmektedir. *Sehî Bey, Heşt Behişt'te Fatih'in bu yönüne dikkat çekerek "Onun devrinde toplanan şâirler başka hiçbir padişah zamanında bir araya gelmemiştir. Arab'dan Acem'den marifetli kimseleri aratır, buldurur ve korur idi."* der.³

*Selçuklulardan sonra, XIV. yüzyıldan itibaren Dulkadirîler'in eline geçen Maraş bölgesinin devamlı istilalara maruz kalması, değerli âlimler yetiştiren medreselerin ve diğer müesseselerin tahrip edilmesine neden olmuştur. Bütün bunlara rağmen Dulkadirli Beyleri yeni eserler yaptırarak bunlara vakıflar tahsis etmişlerdir.*⁴ Kendi bölgelerini bayındır hale getirmek için ellerinden gelen bütün çabayı göstermişlerdir. Bilhassa da *Alâüddeve Bey'in* döneminde yapılan eserlerin birçoğu günümüze kadar gelmiştir.

*Dulkadirli Alâüddeve Bey'in Şeyh İbrahim Gülşenî'yi Maraş'a davet etmesinin siyasi ve edebî yönü vardır. Siyasi yönünün Şeyhin nüfuzundan istifade etmek olduğunu düşünmekteyiz. Neticede Şeyh Gülşenî'nin gerek Osmanlı ordusu içinde gerekse de o yıllardaki diğer beyliklerde müritlerinin fazla olduğu bilinmektedir. İbrahim Gülşenî Amid'de iken birçok müridi olduğu rivayet edilmekte, hatta kâfirlere birçoğunun da Gülşenî'ye intisap ederek Müslüman oldukları Muhyî⁵ tarafından belirtilmektedir.*⁶

Şeyh Gülşenî'nin Maraş'a davet edilmesinin edebi yönünü, Herat Ekolünün Anadolu'ya tezahürü olarak düşünebiliriz. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi mutasavvıf bir şâirin bir başkente gelmesi o beylik veya

¹ Herat Mad. Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yayınları, 9. Cilt, İstanbul 1992, s. 2.

² M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1986, s. 375. Nihad Sâmî Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s. 420-436.

³ Mustafa İsen, **Sehî Bey- Tezkire Heşt Behişt**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 44.

⁴ Yaşar BAŞ- Rahmi Tekin, **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Konya 2007, s. 68

⁵ Muhyî: *İbrahim Gülşenî'nin oğlu Ahmet Hayalî'nin müritlerindedir.*

⁶ Muhyî, s. 299

devlet için çok büyük bir şereftir. *Gülşenî* de *Amid Valisi Emir Bey*¹ ve *Alâüddevle* arasında kalmış, hemen her fırsatta *Kudüs* ve *Mısır* hayaliyle tutuşmuştur.

Muhyî bu olayı şu şekilde anlatmaktadır:²

“*Alâüddevle*’den çekinen *Amid Valisi Emir Bey Kızılbaş*’a³ yakınlık göstermeye başlar. *Gülşenî* de, *Emir Bey* mezhebini değiştirdi diye *Amid*’den ayrılıp *Kudüs*’e gitmeğe karar verir. *Emir Bey* bunun üzerine şehrin ileri gelenlerini *Gülşenî*’ye kalması için ricacı gönderir. *Gülşenî* ise istemese de kalacağını beyan edip ilerde gideceğini söyler.

Emir Bey Şah İsmail’le görüşme için şehirden ayrılırken şehrin idaresini ve *Gülşenî*’yi kardeşi *Kayıtmaz*⁴ *Bey*’e emanet eder.⁵ *Kayıtmaz Bey* de *Gülşenî*’ye iltifat gösterir. *Emir Bey*’in şehirden aniden ayrılmasından şüphelenen *Gülşenî*, *Kayıtmaz*’dan da *Kudüs*’e gitmek için icazet ister. O da araya ricacı koyup izin vermez. Şeyh bir gece ailesini ve müritlerini bırakarak şehri terk eder. Eğil *Kalesine*⁶ sığınır. Kale komutanı *Gülşenî*’nin müridi çıkar. Bu esnada *Kızılbaş* tarafından *Diyarbakır valiliğine* atanan *Ustaclu oğlu Kaçar Muhammed Bey*’in⁷ *Tebriz*’den *Diyarbakır*’a geleceği haberi gelir. *Safevilere* düşman olan *Kayıtmaz Bey* şehri *Ustaclu oğluna* teslim etmek istemez. Sünni olan

¹ Emir Bey: *Uzun Hasan*’ın emirlerindedir. Asıl adı *Ömer*’dir. Aslen *Musullu* olan *Emir Bey Uzun Hasan*’la *Fatih* arasındaki savaşta bulunmuş, sonrada *Diyarbakır valisi* olmuş, arkasından da *Şah İsmail*’e katılmıştır. *Muhyî*, s. XLII.

² *Muhyî* Şeyhin *Diyarbakır-Urfa-Maraş-Kudüs* ve *Mısır* macerasını mezkûr eserinde tafsilatıyla anlatmaktadır. Burada metin sadeleştirilerek ve özetlenerek alınmıştır.

³ *Kızılbaş*: *Râfîzilere* verilen bir isim.

⁴ *Kayıtmaz*: Asıl adı *Ömer Bey*. *Musullu* olan *Emir Bey*’in kardeşi olduğu anlaşılan bu zatın adı, tarihi kaynaklarda *Kayıtmış* olarak geçmektedir. *Muhyî*, s. XLIII. Bu isim *Arifi Paşa*’da. “*Kayademir*” olarak geçmektedir. *Arifi Paşa, Maraş ve Elbistanda Dulkadirli Hükümeti, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cilt VI, İstanbul 1915. s. 542.

⁵ *Emir Bey Elbistan*’a gelerek *Şah İsmail*’e itaatini sunar. Kendisine mühürdarlık verilerek taltif edilir. *Diyarbakır valiliğine de Ustaclu Muhammed Han*’ı tayin eder. *Refet Yinanç, Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 94.

⁶ Eğil Kalesi: *Diyarbakır merkez kazasına bağlı bir bucak (nahiye)*. *Muhyî*, s. XLII

⁷ *Ustaclu oğlu Kaçar Muhammed Bey*: *İran tarihlerinde daha çok Muhammed Han Ustaclu veya Han Muhammed Ustaclu* olarak geçen bu zat, *Şah İsmail* tarafından *Kirman*’ın ele geçirilmesine tayin edilmiş, orayı aldıktan sonra *Diyarbakır havalisine vali* olarak atanmıştır. *Kayıtmaz*’la savaşmış ve *Diyarbakır*’ı ele geçirmiştir. *Muhyî*, s. XLIII. Bu zatın ikinci ismi “*Kaçar*”, *Arifi Paşa*’da “*Kaçgar*” şeklinde yazılmıştır. *Arifi Paşa*, s. 542.

bölgedeki Kürtler Ustaclu Muhammed Han'a zorluk çıkartırlar.¹ Ustaclu çadırlarını sökerek Mardin civarına çekilir. Bunu fırsat bilen Kayıtmaz Bey, Eğil Kalesinde bulunan İbrahim Gülşenî'den Alâüddeve ile aralarında elçilik yapmasını teklif eder. Alâüddeve'nin kerimesi ile evlenmek istediğini beyan eder. Şeyh Gülşenî bu dileğini Alâüddeve Bey'e iletceğini söyler, Urfa'da bulunan Alâüddeve ile buluşur. Kayıtmaz Bey'in itaatını kabul edip kızlarından birini de vermeyi kabul eden Alâüddeve yardım için oğulları Kasım (Sarı Kaplan) ve Erdivane komutasında Diyarbakır'a takviye gönderir. Yapılan savaşta Urfa'da bulunan Alâüddeve'ye oğlu Sarı Kaplan'ın hezimet haberi gelir. Bunun üzerine Şeyh Gülşenî Kudüs'e gitmek için izin ister. Alâüddeve de Amid'i Kızılbaş Ustaclu oğlu'ndan kurtarmak için Maraş'a asker tedarikine gideceğini, kendisine dua etmesini ister. Şeyh istihare ederek bu ricayı kabul eder., Alâüddeve'nin isteği üzerine, Hısn Kalesinde bulunan oğulları Turak ve Ahmed Bey'in yanına gider. Bilahare, Alâüddeve oğulları aracılığıyla, İbrahim Gülşenî'yi Maraş'a davet eder. Gülşenî Alâüddeve Bey'in ricasını karamayıp daveti kabul eder. Cami-i Kebir yanındaki medreseye yerleştirilir.

Alâüddeve vezirlerini ve diğer adamlarını şeyhin hizmetine verir ve şeyhe: "Ehl ü ıyalin gamını çekme ki askerle varub, çün Kızılbaş'ı def idem. Anları getirüb senünle Kudüs'e irsal idem." der. Şeyh Gülşenî de oruçtan sonra gitmeye karar verir.

Amid'deki şehir kethüdasının ve bazı ileri gelenlerin Kızılbaş tarafına geçmesiyle Kayıtmaz yenilir ve katledilir. Alâüddeve buna üzülmekle, şeyhten utandığı için bir türlü karşısına çıkmaz. Ramazan bayramı namazından sonra Alâüddeve utanıp, sıkılarak şeyhle sohbet başlar. Sarayına buyur eder.

Belli bir zaman sonra Gülşenî, Alâüddeve'den Kudüs'e gitmek için izin ister. Alâüddeve burada kendisine büyük bir "hankah" yaptırmayı teklif eder. Ve niyetinin kendisine bağlanmak olduğunu, orada Arap şeyhleriyle mukayese edilip garip kalacağını söyler. Bunun üzerine Gülşenî şeyhlik peşinde olmadığını ve buraya sığmayacağını ve kendisinin ilim ve kanaat hazinesine sahip olduğunu ve bu hazinenin hiç tükenmediğinden bahseder.

Alâüddeve Gülşenî'nin azmi karşısında şeyhe Arap'ta çok durmayıp tekrar gelmesini rica eder. Alâüddeve ile vedalaşan Gülşenî

¹ Yinanç, s. 94.

Kudüs'e gider. Orada bir erbain çıkarttıktan sonra dervişleriyle "Mısır'a mı Rum'a mı?" gidelim diye müşavere eder. İki fırka olurlar. Bunun üzerine Gülşenî Hazretleri "Rûm, merâ-yı nefis ü bedendür ve Mısır mesken-i gülşen-i rûşendür" diyerek Mısır'a gitmeye karar verir.

Sanatı ve Eserleri:

Halvetiye tarikatının Gülşeniye kolunu kuran İbrahim Gülşenî'nin eserlerinde Mevlâna, Yunus Emre, Nesimî ve şeyhi Ruşenî'nin tesirleri görülür. Arapça ve Farsça şiirlerinin yanında, Türkçe şiirleri de mevcuttur. Bilhassa Dîvân'ı 24.000 beyti bulmaktadır. O, bu şiirlerinde tarikat neşesi içinde ve bir mürşit olarak açık bir dil kullanmıştır. Türkçe divanında yer alan gazel ve ilahilerinde sağlam bir dil ve akıcı bir üslûp göze çarpar. Bu bakımdan Türk Tekke Edebiyatı içinde müstesnâ bir yeri vardır.

Başlıca eserleri şunlardır:

Arapça Dîvân: İbrahim Gülşenî'nin İbnü'l Farız'a ait Et-Ta'iyetü'l-Kübâr'nın etkisi altında yazdığı şiirlerinden oluşan 5000 beyitlik Arapça Divanı bulunmaktadır. Bu divanın tek nüshası Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'ndedir. (TDVİA, 2000, C.21, s.304)

Farsça Dîvân: 17.000 beyitten oluşan Farsça Divanda şairin Mevlânâ ve Yunus Emre'nin etkisinde kaldığı görülmektedir. (Yazmalarından biri Fâtih Kütüphanesi., nr. 3866'da)

Kenzü'l-Cevâhir: Tasavvufî konulara dair bazen tuyuğ bazen de rubai vezinlerinden meydana gelen bu Farsça eser, 7000 dörtlükten meydana gelmektedir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir. Farsça yazma, nr. 1233'de.¹

Ma'nevî: 40.000 beyitlik Farsça bir mesnevidir. Mevlâna'nın Mesnevisine nazire olarak kaleme alınmıştır. Diyarbakır'da on ay içinde tamamlanmıştır. Gülşenî, İstanbul'da iken eseri Şeyhülislam Kemalpaşa zâde'ye inceletmiş, Kemalpaşazâde de sıradan insanların bunu anlamayacağına ve eserin birçok ilahi sırrı ihtiva ettiğini söylemiştir. Hulvî bu eserin bir nüshasının Kemalpaşazâde'nin türbesinde muhafaza edildiğini söyler. Mesnevi'den alınma pek çok hikaye de bulunmaktadır. Şeyh La'li Muhammed Fenâî tarafından baştan beş yüz beyitlik kısmı şerh edilmiştir. Yazmalarından biri Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 3588'de.

¹ Uçman, s. 308.

Râznâme: Remel bahrinde kaleme alınmış tasavvufî bir mesnevidir. Bir nüshası *Millet Kütüphanesi* manzum eserler, nr. 932'de

Sîmurgnâme : *Muhyî* tarafından bu eserin 30000 beyit olduğu söylenmektedir.¹

Türkçe Dîvân: 24.000 beyti ihtiva eder. Özellikle dil açısından önemlidir. Yazma nüshalarından biri *D.T.C.F. Kütüphanesi Üniversitesi Kitaplığı*, nr. 982'de

Türkçe Divan: 1700 beyitten oluşmaktadır. Bu *Türkçe Divanda* Yunus Emre ve *Nesimî*'nin şiirlerin etkisi belli olmaktadır. En önemli nüshası *Ankara'da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi*'nde bulunmaktadır. Başka bir nüshası da *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi*'nde kayıtlıdır.

Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere ortalama 75.000 şiir yazmıştır.

Şiirlerinden örnekler:²

1

Gaflet ile geçdi günüm âh n'ideyin ömrüm seni
Çün bozıla bu düzenün âh n'ideyin ömrüm seni
Ecel irişe nâgehân canın ala çü Kahramân
Döndüre yasa düğünün âh n'ideyin ömrüm seni
Gice gündüz çalışduğun hırs u emelle yığduğun
Kala sensüz hânümânun âh n'ideyim ömrüm seni
Anma mısın öleceğin kara yire gireceğin
Azrâîl'e virüp cânın âh ni'deyim ömrüm seni
Terk itmedün bir dem heves elindeyken almadun ders
Çün kim hevâyadur yönün âh n'ideyin ömrüm seni
Kıyamet kopar haşr için dirilür ölen neşr için
Cânun olıser düşmanun âh n'ideyin ömrüm seni
Zikir budur ey *Gülşenî* telkin idelden *Rûşenî*
Cân atmadun sevdün teni âh n'ideyin ömrüm seni

¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 304.

² Uçman, s. 308-309

2

Ben bu mülke gelmedin nerdenliğüm bilmişem
Bilmeyene o mülki bildürmeğe gelmişem
Od u su toprak hevâ bulmadan neşv ü nemâ
Gelübeni bu eve girmeğe yönelmişem
Evveli yok evvele gün gibi mir'at ile
Mazhar olup zât ile ayn-ı safâ olmuşam
Işk ile aklın ilin tayy kıluban cüz' külün
Yokluğ ile varlığın bilmek için gelmişem
Ma'rifetin hâline münkir olan kaline
Cehl ile ıdlâline ağlar iken gülmişem

Işk ile hamr-ı ezel içeliden lem-yezel
Sarhoş olup sahv ile sanmanuz yanılmışam
Rûşenî'den ay gibi Gülşenî devrân ile
Ay ile gün yoğ iken buluşuban dolmuşam

3

Benüm gönlüm alan dilber
Gider dirler gider dirler
Beni *Mecnûn* tek o *Leylî*
İder dirler ider dirler
Kapup aklımı başumdan
Komadı bilgi hûşumdan
Soraram yad bilişümden
Gider dirler gider dirler
Ne sevdâdur dey'nüz bana
Işidüp kalmanuz tana
Gönül benden kaçup ana
Gider dirler gider dirler
İşitdüm ışk ile sevdâ
Kılanda âşıkı şeydâ

Düşüp deli gibi dağa
Gider dirler gider dirler
N'idem ey uslular dey'nüz
Delirmeden gamum yey'nüz
Çü başdan aklımı yaz güz
Gider dirler gider dirler
Görüp ışk ile medhûşî
Bilün âşık o bîhûşî
Çü anun akl ile hûşî
Gider dirler gider dirler
İşitdüm *Gülşenî* seni
Doğaldan *Rûşenî* günü
Ziyâdan *aydın* iline
Gider dirler gider dirler

Sonuç:

XIV. yüzyılda ortaya çıkan *Herat Ekolü* XV. yüzyılda *Anadolu* sahasını da etkilemeye başlar. Hükümdarların sanatkârlara yakınlık göstermeleri ve onların nüfuzlarından faydalanmaları devletlerinin bekası için kabul edilebilir bir durumdur. *İbrahim Gülşenî*'nin evvela *Akkaoyunlu Uzun Hasan* ve *Sultan Yakup* tarafından korunması; daha sonra *Diyarbakır Valisi Emir Bey*'in *Gülşenî*'yi *Diyarbakır*'dan göndermek istememesi; *Alâüddeve Bey*'in *Şeyh Gülşenî*'yi *Maraş*'a davet etmesi ve kalması için adeta yalvarması; *Memluk Sultanlarının* onu koruması; *Yavuz*'un *Mısır*'ı fethedince ona itibar göstermesi; *Kanunî*'nin *İstanbul*'a davet edip onun gücünü ve fikrini açıkça sorgulaması ve sonrasında *İstanbul*'da kalması için ricada bulunması; *Şeyh Gülşenî*'nin ününün *Tebriz*'den başlayıp *Anadolu, Mısır ve Osmanlı* coğrafyasında yayılması ile ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA:

Muhyî-yi Gülşenî, **Menâkib-i İbrâhîm-i Gülşenî ve Şemeleli – Zâde Ahmed Efendi Şîve-i Tarîkat-i Gülşenîye**, Yayınlayan: Tahsin Yazıcı, TTK Basımevi, Ankara 1982.

Atâyî, **Şakayık Zeyli**, İstanbul 1268.

Gülşenî mad. Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yayınları, 8. Cilt, İstanbul 1992.

AZAMAT, Nihat, **İbrâhim Gülşenî Mad.**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000, Cilt: 21.

ÖNGÖREN, Reşat, **Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İz yayıncılık, İstanbul 2000.

KONUR, Hikmet, **İbrâhim Gülşenî, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 47.

UÇMAN, Abdullah, **XVI. Yüzyıl Tekke Şiiri, Büyük Türk Klâsikleri**, 4. Cilt, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İstanbul 1986.

VELİKAHYAOĞLU, Nazif, **Sümbüliye Tarikatı ve Koca Mustafapaşa Külliyesi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010. Danişmend, İsmail Hami, **Türk Tiyatrosunun İlk Piyesi, Türklük II/8**, İstanbul 1939.

Bihzad Mad. Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yayınları, 3. Cilt, İstanbul, 1992.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1986.

Herat Mad. Meydan Larousse, Sabah Gazetesi Yayınları, 9. Cilt, İstanbul 1992.

İSEN, Mustafa, **Şehî Bey- Tezkire Heşt Behişt**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.

Arifi Paşa, **Maraş ve Elbistanda Dulkadirli Hükümeti, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, Cilt VI, İstanbul 1915.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1989.

ELBİSTAN AĞZI

Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM*

Arş. Gör. Esra KİRİK**

ÖZET

Türk dilinin yapısını, işleyişini ve özelliklerini anlamak, sadece standartlaşan ve yazı dili özelliğini kazanan resmi dili incelemekle mümkün değildir. Dolayısıyla Türk dilinin yerel ağızlarının araştırılması ve incelenmesi birçok anlaşılamayan noktaya ışık tutmaktadır. Ayrıca ağız çalışmaları doğrudan Türk dili için kaynak niteliği taşıyan veriler olmakla birlikte, bunun yanında etnoloji, etimoloji, sosyoloji, tarih, folklor gibi birçok bilime de dolaylı katkı sağlamaktadır.

Elbistan'ın tarihi ve stratejik konumu göz önünde bulundurulduğunda Dulkadiroğlu Beyliğine başkentlik yapmış olması, bu bölgeyi incelemeye değer kılmaktadır. Çünkü Elbistan etnolojik karışımın yoğun olduğu tarihi bir merkezdir. Buraya yerleşen Türk unsurlarının incelenmesi için bölgenin ağız özelliklerinin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Elbistan ağzının incelenmesi ile ortaya çıkacak veriler, tarihî bilgilerin gerçekliğinin sorgulanmasını sağlayacaktır.

* Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi. E-posta; mdursunerdem@gmail.com.

** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. E-posta; esrakirik@gmail.com.

Biz bu bildirimizde Elbistan ağızı üzerine yaptığımız çalışmanın sonuçlarını ortaya koyacağız. Çalışma kapsamında Elbistan merkez ve köylerinin tamamına ulaşıp derlemeler yapılmıştır. Metot olarak dar saha yöntemi benimsenmiş olup, kayıtların elden geldiğince ayrıntılı bir şekilde yapılmasına özen gösterilmiştir. Çalışmamızda ise kaynak metin olarak kullanılmak üzere 10 metin seçilmiştir. Çalışmamızda, Elbistan ağzının özellikle fonolojik verileri üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu fonolojik verilerin çevre ağızlar ve Türkiye Türkçesi ağızları ile karşılaştırılması yapıp; fonolojik anlamda diğer ağızlarla Elbistan ağzının birleşen yönleri ve farklılaşan varyasyonları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Anadolu Ağızları, Türkiye Türkçesi Ağızları, Türk Dili, Elbistan, Dulkadiroğulları.

ABSTRACT

It is not possible to understand the structure of the Turkish language, its'function and characteristics by only investigating it through recognised official written and standardised language. Therefore studying and searching the local language of the Turkish language brings light to questions not understandable. Additionally dialect studies not only being source of a direct reference for the Turkish language but also has an indirect input for the sciences such as ethnology, etymology, sociology, history and folklore.

When considering the history and the strategic position of Elbistan and since being the capital of the Dulkadiroglu Princapality, it is worth studying this region. Because Elbistan is a centre where the ethnologic mixture is intensely populated. In order to study the Turkish tribes who settled here need to identify the region's dialect efficiently. As a result of the data that will be gathered through the Elbistan dialect analysis, will enable to question the correctness of the information of the history.

With this announcement we will be showing the results of our study on Elbistan dialect. During the study in Elbistan central and reached the whole villages where the data gathered. Method of narrow field selected, the entries have been considered in as much detail as possible.

In our study we selected 10 essays as our main referenceto be used for the purpose. In our study, particular attention will be given to Elbistan dialect's phonologic results. Also these phonological results will be compared with the surrounding dialects and the Turkish of Turkiye; in

phonologic context other dialects and Elbistan dialect's smilarity and differences variations will be demonstrated.

Key Words: Dialect, Anatolian dialects, Turkish dialects of Turkiye Turkish, Turkish Language, Elbistan, Dulkadirogullari.

1.GİRİŞ

Elbistan, Kahramanmaraş ilinin kuzeydoğusunda, Elbistan Ovası'nda Şar Dağı'nın eteğine kurulmuştur. Yüz ölçümü 2546 km² dir. Gelişmişlik, ekonomik ve coğrafi bakımdan ilin en büyük ilçesidir. Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kesiştiği noktada 38 derece 12 dakika enlem, 37 derece 12 dakika boylamları arasında yer alır, rakımı 1137 metredir. Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümündedir. İlçenin iklimi karasaldır. Bitki örtüsü bozkırdır. Bu ovayı 2200 m ile Şardağı, 2935 m ile Binboğa, 3054 m ile Berit, 3091 m ile Nurhak ve 2256 m ile Hizanlı dağları çevrelemiştir. Ovada her türlü tahıl ürünü, şekerpancarı, ay çekirdeği, baklagil, sebze, bağ ve bahçe ürünleri yetişmektedir. Ceyhan, Söğütlü, Hurman, Sarsap ve Göksu akarsuları bölgenin önemli akarsularıdır¹.

Kazılarda çıkan eski şehir enkazları ve Hitit devrine ait höyüklerden anlaşıldığına göre Elbistan çok eski çağlarda kurulmuş, büyük tarihî olaylara, birçok muharebe ve isyanlara sahne olmuştur. Aynı zamanda büyük bir kültür ve bilim merkezi olan medreselerinden değerli bilginler yetişmiştir. Bizanslılar, Araplar, Türkler arasında birçok defa el değiştiren Elbistan, Dulkadirli Beyliği zamanında bir ara bu beyliğin merkezi olmuş; nihayet Kanuni Sultan Süleyman zamanında Zu'l-Kadriya eyaletinin Maraş Livasına bağlı bir kaza haline gelmiş ve Kahramanmaraş'tan tayin edilen müsellimler tarafından idare edilmiştir. 1847'de müsellimlik usulü kaldırıldığında müdürlük haline konmuş, bilahare müdürlük unvanı kaymakamlığa çevrilmiştir².

Elbistan'da, Selçuklu, Dulkadiroğlu ve Osmanlı Devletleri döneminde yapılan dini, eğitime yönelik ya da sosyal vakıflar mevcuttur (BAŞ ve TEKİN 2007, 125-154).

¹ **Elbistan Kaymakamlığı 2011 İlçe Brifingi**, Elbistan Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü Kayıtları., s.1.

² **Cumhuriyet'in 50. Yılında Kahramanmaraş İl Yıllığı 1973**, Kahramanmaraş Valiliği Yayınları, Kahramanmaraş 1974, s. 101.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nin 2010 nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçenin toplam nüfusu 137.283'tür¹.

İlçede 9 belde, 69 Köy, 50 mezra vardır. İlçede Merkez dahil, Akbayır, Bakış, Büyükyapalak, Demircilik, Doğan, İzgin, İğde, Karaelbistan ve Söğütlü beldelerinde belediyeleşme teşkilatı vardır. Ayrıca ilçe merkezi 14 mahalleden oluşmaktadır².

Elbistan ağız Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde Batı Grubu ağızlarına dahil edilmektedir. Batı grubu ağızları Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat ve Zonguldak ağızları (KARAHAN 1996, 2) olarak sınıflandırılmıştır. KARAHAN dokuz alt gruba ayırdığı Batı Grubu ağızları içerisinde, Kahramanmaraş'ı yedinci alt gruba dahil eder (KARAHAN 1996, 117). Bu gruptaki il ve ilçeler, Tarsus (İçel), Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı yöreleri, Adana, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Alçadağ, Doğanşehir (Malatya), Birecik, Halfeti (Urfa) ağızlarıdır. Elbistan ise bu grupta ikinci derecedeki alt gruplar içerisinde zikredilmektedir (KARAHAN 1996, 178).

Maraş bölgesinde Dulkadirli Beyliğini kuranlar, Moğolların istilası üzerine Batı'ya yani Anadolu'ya gelen bir Türkmen aşiretine bağlı idiler. Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyundan olan bu aşirete bağlı olan Türkmenler cesaret ve yiğitlikleri ile tanınmışlardı (AHMET CEVDET PAŞA 1972, 564). XVI. yüzyılda Anadolu'da Oğuz Boylarına ait yer adlarına bakıldığında Avşar, Bayındır ve Kınık boylarının adının geçtiği köy, nahiye ve ekinlik isimlerinin olduğu görülmektedir (bk. SÜMER 1999, 405-427). XVI. yüzyılda Anadolu'da Oğuz boylarına ait yer adlarına bakıldığında Maraş Sancağı'nda Avşar Ömer, Bayındır, Çepni, Kınık-Kuzu, Büyük-Kınık boylarının bir arada yaşadığı görülmektedir (bk. SÜMER, 1999: 411-415-417-426). Bunlardan Avşarlara ait bir köy, Bayındırlara ait bir nahiye, Çepnilere ait bir köy ve Kınıklara ait bir köy

¹ (bk. Türkiye İstatistik Kurumu(TUIK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi(ADNKS), 2010 Nüfus Sayımı Sonuçları, www.tuik.gov.tr, ET: 13.04.2011)

² Elbistan Kaymakamlığı 2011 İlçe Brifingi, Elbistan Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü Kayıtları., s.2.

ve bir ekinlik tespit edilmektedir. Yine Anadolu ve Suriye'deki Türkmen oymakları ile ilgili listelere bakıldığında, Maraş bölgesinde beylik olarak kurulmuş ve iki yüz yıla yakın hakimiyet kurmuş olan Dulkadiroğullarının (1337-1522) Oğuzların Boz-Ok kolunun Bayat boyuna dahil olduğu görülmektedir (bk. SÜMER, 1999: 429-432, 242). Bunlarla beraber Sümer, Dulkadiroğullarının çoğunlukla Bayat, Avşar, Beydili boylarından olduğunu tespit etmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki Kahramanmaraş'ın Türkleşmesinde Dulkadirli Türkmenlerinin temel etkisi söz konusudur. Bu boylara bakılarak Dulkadiroğlu Devletine başkentlik yapmış olan Elbistan'ın etnik yapısının yöre ağzına etkileri ile alakalı görüş öne sürmek mümkündür. Nitekim bölge ağzının oluşumunda boyların büyük tesiri olduğunu belirten KORKMAZ, yukarıda bahsi geçen boyları, ağızların oluşumunda rol oynayan başlıca boylar arasında göstermiştir (bk. KORKMAZ 1971, 21-32).

Bölgeyi etnik yapı bakımından etkileyecek tarihî, coğrafi, kültürel ve sosyal özellikler başlıca bunlardır. Elbistan'da Sünni Türkler, Alevi Türkler ve Kürtlerin bir arada yaşaması dilin gelişim ve değişim sürecini etkilemektedir.

Elbistan ilçesine ait 32 belde ve köy derlenmiş olup, bu köylerden toplamda 44 kayıt alınmıştır. Dar saha yöntemiyle yapılan bu derleme çalışmalarında bazı yerleşim yerlerinden en az bir kayıt alınmış, çalışmanın daha sağlıklı yürütülebilmesi açısından elden geldiğince çok ve uzun süreli kayıtlar alınmaya dikkat edilmiştir. Ses özelliklerinin daha doğru tespit edilebilmesi için, daha çok bayan konuşurlar tercih edilmiştir. Bu çalışmada ise ağız özelliklerinin birbirinden farklı yönlerinin bulunduğu 10 yerleşim yeri seçilmiş, bölgeye ait ağız unsurları belirlenerek ağız haritasının çizilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın metinlerini oluşturan belde ve köyler; Doğan, Izgın, Karaelbistan, Söğütlü kasabaları ile Akbayır, Çiçekköy, Dağdere, Güplüce, İncecik ve Ovacık köyleridir. Elbistan'da derleme yapılan bölgeleri, aşağıdaki haritada görmek mümkündür:

2.SES BİLGİSİ

2.1.ÜNLÜLER

2.1.1.Ünlü Çeşitleri

Ünlüler, ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan sesler olarak tanımlanır (KARAAĞAÇ 2010, 41). Elbistan ağızında, yazı dilinde kullanılan a, e, ı, i, o, ö, u, ü temel ünlülerinin dışında, konuşma dilinde dil, dudak ve çenenin aldığı şekle göre oluşum arz eden başka ünlüler de kullanılmaktadır. Elbistan ağızında görülen sekiz ana ünlü haricindeki diğer ünlüler şöyle gösterilebilir: *á, á, á, ã, ä, é, é, é, í, í, í, ó, ó, ö, ú, õ.*

[a] ünlüsü ve çeşitleri ([á], [â], [ã], [ä]):

[á]: /a/ ile /e/ arası bir sestir. Bu ses bölge ağzının tamamında tespit edilmiştir. Sistemli olarak görülür. Özellikle y'nin önlüleştirci tesiriyle kendini gösterir. małatyayá, ıhdıyállıg yıhıyáq, ayázda, büyá, maħálleniñ, iláa, zahár, müráda, imkán, deáşdirince.

[â]: /a/ ile /ı/ arası daralmış bir ünlüdür. Sistemli değildir. Genellikle ikinci hecelerde ortaya çıkar. ámme, topránán, yaşındaám, dıřardaá, danıřállar , hayár, yıállardı,

[ã]: /a/ ile /o/ arası yuvarlaklaşmış bir ünlüdür. Sistemli bir görünüm arz etmez. Dudak ünsüzlerinin yanında kısmen bulunmaktadır. Yuvarlak ünlülerin yanında kullanımına rastlanmamıştır. Şahsi kullanımlara bağlı olarak görülmektedir. Bu ses, genellikle ándan, dávarınan.

[ä]: Damak n'si ñ'nin yanında görülen genizsileşmiş a ünlüsüdür. Türkçede dilin arka tarafının yumuşak damağa teması ile genizden söylenen bir ñg sesi vardır ki, biz buna nazal n adını vermekteyiz. Yazı dilimizde kaybolduğu halde, hemen hemen bütün Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan nazal n'ler hece kaynaşması ve ünsüz düşmesi gibi durumlarda kaybolurlarken, fonksiyonlarını yanlarındaki ünlülere yükleterek, bunlara genizellik özelliği kazandırırılar. İşte bu nitelikteki ünlülere geniz ünlüleri adı verilir (GÜLENSOY, 1988: 28-29). Nazal n'yi damak n'si olarak nitelendirmek de mümkündür. Yalnızca birinci ve ikinci teklik şahısları 'ben, sen'in, yönelme hali ekini alması sırasında, kelime ortasında kalan n'nin damaksıllığını kendinden önce gelen a ünlüsüne bırakması sonucu ortaya çıkar. Yöre ağzında sadece "saã, baã" örneklerinde tespit edilmiştir.

[e] ünlüsü ve çeşitleri ([ä], [é], [é], [ê]):

[ä]: Bu ünlü sözcüklerin ilk hecelerinde görülür. Açık /ä/ ünlüsü normal /e/'den biraz daha açık söylenir (OLCAY 1995, 20). Elbistan ağzında bu ses yaygın olmasa da kullanılmaktadır. äsgerde, säkizinde, säkizde, älli.

[é]: /e/ ile /i/ arası, önlüleşmiş bir ünlüdür. Elbistan ağzında sıkça rastlanır. Kapalı /è/ ünlüsü olarak adlandırılır. (bk. ERDEM ve GÜL 2006, 111-148). élbisdan, évet, déf_étdiler, mézelliğ, évi, devlet, yétmiş.

[ê]: /e/ ile /ö/ arası yuvarlaklaşmış bir ünlüdür. Dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaşmaya sebep olması sonucu görülmektedir. dêru, vërmuşlarımış, êyle, bêle, biçiyê, bêyle, şêle.

[é]: /e/ ile /i/ arasında daralmış, i sesine daha çok yaklaşmış bir ünlüdür. Elbistan ağzında kişisel kullanımlara bağlı olarak ortaya çıkar. y sesinin önlüleştirici özelliği de bu sesin oluşumunda etkilidir. mehény, böléce, tomatés, horantéemiş, fıhareéemiş, kódeédik.

[i] ünlüsü ve çeşitleri ([i],[i]):

[i]: /ı/ ile /i/ arasında boğumlanan, önlüleşmiş bir ünlüdür. y sesinin önlüleştirici tesiri burada da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca diş ünsüzlerinin yanında sıkça görülmektedir. Elbistan ağzında bu ses yaygın olarak kullanılmaktadır. çihariğ, yapıyır, yaşıyúr, varıdı, annatíyóm, göciye, gayımbabam.

[i]: /ı/ ile /u/ arası, yarı yuvarlak bir sestir. Bu ses, yuvarlaklaşmanın başlıca nedenlerinden olan dudak ünsüzlerinin yanında sıkça görülmektedir. Yine şahsi kullanımlara bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. savılıñ, bañıyım, çabiğ, yız, dapi, şanlıurfa, gavız.

[i] ünlüsü ve çeşitleri ([i]):

[i]: i ile ü arası, dar yuvarlak bir sestir. Dudak ünsüzlerine ve kişisel kullanımlara bağlı olarak ortaya çıkan bu sesin kullanımı yaygın değildir. birem birem, diyüm, biri, zorsınıyör, incecik, aleviler, gatlı.

[o] ünlüsü ve çeşitleri ([ó], [ô], [õ]):

[ó]: o ile ö arası önlüleşmiş bir sestir. /ğ/, /k/, /ñ/ ünsüzlerinin arthılaştırıcı tesiriyle veya /y/ ünsüzünün önlüleştirici etkisiyle oluşmuştur. (bk. ERDEM ve BÖLÜK 2011, 406-447). g^õnúm, n^õlúyór, bú^ótdüm, ókúzl^õri, o^óz, o^õñ, y^õliñ^õnde, só^ótlü.

[ô]: /o/ ile /u/ arası bir sestir. Diş ünsüzlerinin yanında sıkça görülmektedir. Bununla beraber şahsi kullanımla bağılı olarak kullanılmaktadır. sa^õl^õsl^õñ, çalı^õş^õñ, moc^õça, k^õñ, goh^õşop, h^õnun, Ş^õrda.

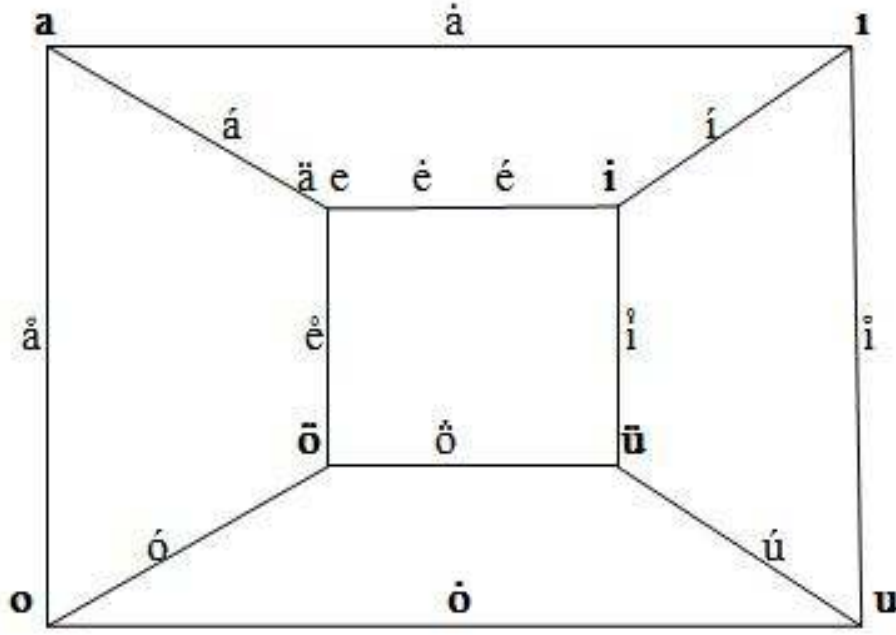
[õ]: Damak n'sinin yanında görülen, genizsileşmiş /o/ ünlüsüdür. Sadece “sonra” kelimesinde sistemli olarak görülen bu ünlü, damak n'sinin o sesiyle kaynaşması sonucu meydana gelir. s^õnadan.

[ö] ünlüsü ve çeşitleri ([ô]):

[ô]: /ö/ ile /ü/ arası oynaklanan Türkiye Türkçesi ağızlarında pek rastlanmayan zayıflamış /ö/ ünlüsüdür (SAĞIR 1997a, 386). /ö/ ünlüsünün daralması sonucu ortaya çıkmıştır. b^õğ^õtdüm, öyle, öldür, b^õddüm, kö^õñ.

[u] ünlüsü ve çeşitleri ([ú]):

[ú]: /u/ ile /ü/ arasında boğumlanan, önlüleşmiş dar bir ünlüdür. /ğ/, /k/, /ñ/ ünsüzlerinin boğumlanma noktasını geriye kaydırması sonucunda ortaya çıkmıştır. bú^úazını, bú^úadār, fass^úlye, g^úz^úñü, o^úşyüp, ş^úsdüy^úñ, d^úşrc^úşne, us^úslümüz, g^úrumşy^úór.

Tablo: Elbistan Ağzındaki Ünlüleri Gösterir Şema

2.1.1.2. Ünlülerde Uzunluk Kısalık

Bilindiği üzere teşekkülü normal ünlülerin sürelerinden daha uzun olan yahut normal uzunluktaki iki ünlünün teşekkül süresini içine alan ünlülere uzun ünlüler diyoruz (ŞANLI 1990, 21). Ünlülerin söyleniş süresi ile ilgili olan ünlü uzunluğu ve kısalığı, ancak birbirine komşu olan ünlülerin karşılaştırılması suretiyle tespit edilebilir (AYDIN 2002, 14). Günümüz Türkçesinde bazı ağızlarda kısmen ve sistemsiz bir şekilde tespit edilebilen ve Ana Türkçede ilk hecede var olduğu tasavvur edilen ünlü uzunluklarını (GABAİN 1988, 33) en iyi şekilde koruyan Türk lehçesi Türkmen Türkçesidir. Bunun yanında uzun ünlüler Irak'taki bütün Türk ağızlarında, Kabil Avşar ağzında, Afganistan Türkmen ağzında, Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızlarında da tespit edilmiştir¹. TİMURTAŞ Türkçe'de bazı lehçelerin dışında uzun ünlü olmadığı görüşünü savunur (TİMURTAŞ 1977, 46). Bunun aksine KORKMAZ

¹ Daha geniş bilgi için bk. ALKAYA 2008b, TABAKLAR 1996, 145; BULUÇ 1972, 181; BOZKURT 1978, 206-207; BOZKURT, 1981, 39-79; DALLI 1991,72.

Batı Anadolu ağızlarında aslî uzun ünlü tespit etmiştir (bk. KORKMAZ 1995, 123-127). Elbistan ağızında görülen uzunluk-kısalıkların nedenlerini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

2.1.1.2.1. Birincil Uzun Ünlüler

Türkçedeki birincil uzun ünlüler Yakut, Türkmen ve Halaç lehçelerinde sistemli olarak korunmuştur (ALKAYA 2008a, 21). Türkçedeki uzun ünlüler geçen yüzyılın ortalarından bu yana bir hayli tartışılmış ve bu konuda çok ciddi çalışmalar yapılmıştır (ERDEM 2008, 503). Özellikle Talat Tekin, Türkçede aslî uzun ünlüler meselesi üzerinde durmuştur. TEKİN konunun halen bir açıklığa kavuşmadığı görüşündedir (bk. TEKİN 1975).

Elbistan ağızında birincil uzun ünlülere üç kelimedede rastladık. çalış, çekdim, çög.

2.1.1.2.2. Aslında Uzun Olan Ünlülerin Normalleşmesi

Türkiye Türkçesinde, özellikle aydınların konuşmasında yabancı dillerden, özellikle Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde ünlü uzunlukları korunur (ERDEM 2001, 28). Elbistan ağızında bunların çoğu korunurken nadiren de olsa kısalan kelimeler görülmektedir:

avlıya < evliyā,
düvanayıdı < divāneydi,
hoca < hāce
tane < tāne
canım < cānım
hātıraıarım < hātırāıarım
rāfızı < rāfızī

2.1.1.2.3. Alıntı Kelimelerdeki Uzunluklar

Bölge ağızında alıntı kelimelerdeki asli uzunluklar genellikle korunmaktadır. fātih, fenā, rāzı, gāzēantep, tārifi, sēyāb, māni, murtazā, sülālesini, mājde, iğāmetler.

2.1.1.2.4 Normal Uzunlukta Olan Ünlülerin Kısılması

Bir kısım fonetik faktörler veya kişisel kullanımlara bağlı olarak bazı ünlülerin, bir sesin açık ve duyulur bir biçimde boğumlanabilmesi için gerekli olan ortalama süreyi tamamlamadan teşekkül ettikleri görülür (bk. EREN 1997, 23). Ünlüler vurgusuz durumda ve çabuk konuşma sırasında kısalma eğilimi göstermektedir (DOERFER 1989, 5). Türkiye Türkçesi ağızlarında, vurgusuz orta hece ünlüsünün olması gerekenden daha kısa süreli boğumlanmasıyla ortaya çıkar. Elbistan ağızında bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Bunun yanında ulamalarda, hızlı konuşma endişesi sonucu kişisel kullanımlarda, son hece ünlüsünün belli belirsiz söylenişinde kısa ünlülerle karşılaşmaktadır. Çabuk konuşma esnasında ortaya çıkan bu kısalmanın örneklerini şöyle gösterebiliriz: donūna, bōle, müsādē, bāhcē, nēyē, aşşādayıdı, orayı, tarlasıdı, mahallesı, nasısıñ?, hayatını.

Ayrıca ünlüyle biten bir kelimedenden sonra ünlüyle başlayan bir kelime gelirse birinci kelimenin sonundaki ünlü kısalma eğilimi göstermektedir. sēnē_olur, ēlbisē_olmasıñ, gāzēantep.

2.1.1.2.5. Hece Kaynaşmasıyla Oluşan Uzun Ünlüler

Elbistan ağızında hece kaynaşmasıyla oluşan uzun ünlüler oldukça çoktur. Bazı ünsüzler iki ünlü arasında yumuşayıp eriyerek bu iki ünlüyü bir uzun ünlü biçimine sokarlar (DOERFER 1989, 24). Bölge ağızındaki /y/, /ñ/, /ğ/, /g/, /k/ ünsüzleri hece kaynaşmasına sebep olmaktadır. Bu kaynaşma neticesinde uzun ünlüler meydana gelmektedir. nahıbōları, yapūler, dúrcūne, gētirsēz, haşlamāmi, mārā, parmām, ēkmā, sancāhan, mutfāñ, bōdúq, bōdüm.

2.1.1.2.6. Ünsüz Düşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Elbistan ağızında /y/, /r/, /n/, /ñ/, /k/, /g/, /ğ/, /h/, /l/ ünsüzlerinin düşmesi ile oluşan uzun ünlüler sıkça görülmektedir. Ünsüz düşmesinden dolayı uzayan ünlü örneklerine bakıldığında en fazla uzamanın /y/ sesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

/y/ düşmesi ile: çīle, şīle, rēhán, lēli, kō, ēlēdik.

/h/ düşmesi ile: māmuduñ, mūsine.

/ğ/ düşmesi ile: ēlembāda.

/k/ düşmesi ile: gōsün, ósüz.

Bölge ağzında kullanılan kimi örneklerde düşen ünsüzle uzayan ünlünün komşu olmadıkları görülür. Bu durum ünsüz düşmesiyle ortaya çıkan ünlü uzamasının sınırları hakkında fikir vermesi bakımından ilgi çekicidir (GÜNAY 2003, 45).

/l/ düşmesi ile: gōnü< gönlü

2.1.1.2.7. Ünlü Kaynaşması ile Oluşan Uzun Ünlüler

Araştırma konusu olan sahada, *Türkçenin ünlü karşılaşmasını önleyici kuralına uygun olarak* (ÖZTÜRK 2009, 63) karşılaşan iki ünlü birleşir ve ünlü uzamasına neden olur.

ee>ē: nēt < ne et.

eo>ó: nōlúyór < ne oluyor.

ai>ē: horantēmiş < horanta imiş.

2.1.1.2.8. Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler

Söze kuvvet vermek ve sözlerin anlamını daha da pekiştirmek için bazı hecelerin ünlülerinin uzun söylenmesiyle doğmuş olan ünlü uzunluklarıdır (ÖZTÜRK 2009, 63). Elbistan ağzında sözü kuvvetlendirmek amacıyla söylenen kelimeler çoğunluktadır. õsesiyé, kavaşöp, bēyle.

Bunun yanında soru cümlelerinde son seste vurgulu söylenen uzun ünlü, soru sorma vazifesi görmektedir. bilyõ?, bilyõ?, aľú?, biyle, bilí?, ölä?.

2.1.1.3. İkiz Ünlüler

Aynı nefes baskısı altında boğumlanan (GEMALMAZ 1995, 119) iki ünlünün birbirleriyle sıkı sıkıya birleşmesi sonucunda oluşan ikiz ünlüler, yalın ya da ekler ile genişletilmiş kelimelerin iç seslerinde ve ünlüler arasında bulunan ğ, h, v, y ünsüzlerinin eriyip kaybolmaları sonucunda oluşurlar (GÜNŞEN 2000, 29-30). Bünyesinde iki ünlü bulunduğu halde ayrı hece meydana getirmeyen fonemlere “ikiz ünlü” denir (ERCİLASUN 1983, 61). İkiz ünlüler Türk dilinin yapısına uygun düşmez (CAFEROĞLU 1989a, 18). Bu nedenle ikiz ünlüler genellikle alıntı kelimelerde görülmektedir. Bölgemiz ağzında yükselen, eşit ve alçalan ikiz ünlü örneklerine sıkça rastlanmaktadır.

2.1.1.3.1. Yükselen İkiz Ünlüler

İkinci unsuru birinciye göre geniş olan ikiz ünlülere yükselen ikiz ünlüler diyoruz (BURAN 1997, 30). Elbistan ağzında y, ğ, k ünsüzlerinin düşmesiyle yükselen ünlü ikizleşmesi meydana gelmektedir. t̄anığedi, aliğeküm, ariğfet, diđerbahırñ, hasdiğem, isdiğciler, ğoynundiğdik, dinniğecek, búazımı, búótdüm.

Bölge ağzında, aitlik eki -ki ekinin ortadan kalkmasıyla, -ki'den önce gelen ünlüye eş olan bir ünlünün yükselen ikiz ünlüyü oluşturduğu görülmektedir. dışardağ, sādāa, soldāa.

Bir diğer ikizleşme ise ünlüyle biten ve ünlü ile başlayan iki kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. niğdellerdi< ne edellerdi.

2.1.1.3.2. Eşit İkiz Ünlüler

Boğumlanma süresi eşit olan aynı türden iki ünlünün oluşturduğu ikiz ünlü türüdür (YILDIRIM 2006, 65). Elbistan ağzında özellikle aa ikizleşmesi sıkça görülür.

Elbistan ağzında, eşit ikiz ünlülerin alıntı kelimelerin bazılarında korunduğunu görmekteyiz. ĩnsaat, maşāñan.

Bazı kelimelerde /y/, /ğ/, /g/, /h/, /k/ ünsüzlerinin düşmesiyle eşit ikiz ünlü meydana gelir. ğulaam, maāllesi, kaad, baar, aļļaa, baalım, yapalaa, burdaa, laabım, erzaa.

2.1.1.3.3. Alçalan İkiz Ünlüler

İkinci öğeleri birincilerine göre daha dar olan ikiz ünlü türleridir (KORKMAZ 1956, 26). Elbistan ağzında alçalan ikiz ünlü örneklerine nadiren rastlanmaktadır. bajm, ismajller, saul, ğurpéjrdi.

2.1.1.4. Ünlü Uyumları ve Ünlü Benzeşmeleri

Türkçede diğer dünya dillerinin çoğunda olmayan ünlü uyumu kuralı vardır. Bu kural doğrultusunda ünlüler, kelime içinde, nitelikleri bakımından, kendilerine benzeyen ünlüleri takip ederler (COŞKUN 2008, 45). Anadolu'nun pek çok ağzında ünlü uyumu dikkati çekecek kadar belirgin ve kuvvetlidir (GÜLENSOY 1987, 99). Elbistan ağzında üç farklı ünlü uyumu vardır:

1. Önlük-Artlık Uyumu

2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

3. Genişlik-Darlık Uyumu

2.1.1.4.1. Önlük- Artlık Uyumu ve Bu Uyumun Bozulması

Önlük-artlık uyumu, Türkçede her devirde sağlamdır. (TİMURTAŞ 1977, 27). Kalınlık-incelik uyumu ya da *dil benzeşmesi* (bk. KORKMAZ 1994a, 45) olarak da bildiğimiz önlük- artlık uyumu, Elbistan ağzında zaman zaman bozulmasına rağmen yerleşmiş durumdadır. Hatta bu uyuma uymayıp da uyuma sokulan kelime sayısı oldukça fazladır. Bu uyum kelime kök ve gövdelerinde görülebilmektedir. isdambiüdâniñ, sorım, nēdiyelár, oñm, ğonuşüm.

Elbistan ağzında özellikle Arapça, Farsça hatta İngilizceden alıntılanan sözcükler Türk ağızlarına yerleşirken ünlü benzeşmesine uğramıştır. Bu benzeşme bölgemiz ağzında iki şekilde olmuştur:

İlerleyici Benzeşme: sülemen, tıraFıK, sáabı, ğayfá, padişah, ırrahatlıkda, ğıdamlısı, ğamarıyá, mecbür, ğösün, rāfızı, göksündenim, sahar, satan, usúlusı, zahar, mēzelliĝ, ihdiyēci, ēvliyē.

Gerileyici Benzeşme: roportaj, ihdiyállıĝ, bárābar, isdanbulda, avlıya, canĝama, máfāt, nişanda.

Önlük-artlık uyumunun bozulmasında en büyük etken /y/ ünsüzüdür. /y/ fonemi, genel dilde belli kurallara göre kendisinden evvelki /e/, /a/ seslerini /i/, /ı/ seslerine çevirir (AKSOY 1945, 87). Türk yazı dilinde uyuma aykırı olan eklerden –yor şimdiki zaman eki, Elbistan ağzında bu uyumu bozan başlıca unsurdur. Bu ekin uyuma aykırı oluşu, ekin, yeni bir gelişme sonucu meydana gelmesiyle de açıklanabilir.(bk. MANSUROĞLU 1988, 87).

-yor: yētmıyır, duymuyö, dahññ, savıyek.

Bunun aksine uyuma aykırı eklerden -ken, -ki ekleri ise bölge ağzında kimi zaman uyuma dahil olmuştur.

-ken: yaşındāhāna, sancāhan.

-ki: sādāa, soıdāa, isdambiıdāniñ

Bu eklerin uyuma uymadığı örneklere az da olsa rastlanmaktadır. bunuñki.

Elbistan ağzında önlük-artlık uyumunun bozulduğu sözcükler azımsanamayacak kadar çoktur. Bu uyumun daha çok fiil çekim eklerine,

hal eklerine ve yapım eklerine bağlı olarak bozulduğunu söylemek mümkündür:

Gelecek zaman ekinin kimi kullanımlarında önlük-artlık uyumu bozulmaktadır. ğonuşucūm, vèriciñ, gidecām, oħuducūm, nāticīm, ğılıcīdim.

Duyulan geçmiş zaman ekinin kullanımında da uyumun bozulduğu örnekler görülmektedir. vērmuşlarımış.

Görülen geçmiş zaman kullanımında önlük artlık uyumu bozulabilmektedir. başladīdi, annayışlıdi, orúşlūdú çalışdīni.

Olumsuzluk eki –me'nin daraldığı örneklerde önlük-artlık uyumunun bozulduğu görülmektedir. ayrılmiyá, yápmiyecek, ğaynatmiyé, ħeyecanlanmíyóm.

“ile” bağlacı, Elbistan ağzında –nen ya da -ne eki şeklinde görülmekte ve genellikle uyuma uydurulmaktadır. Uyuma uymadığı örneklere sık olmasa da rastlanmaktadır. onūnán, anasīne, nāmine, dúırcūne, puánīnen.

-ınca zarf-fiil eki de önlük-artlık uyumuna uymayan ekler arasındadır. ölüncúķ.

Kimi zaman da y sesinin önlüleştirci ve daraltıcı tesiriyle uyuma aykırı düşülen durumlar görülmektedir. y fonemi, genel dilde, belli kurallara göre kendisinden evvelki e, a seslerini i, ı seslerine çevirir (AKSOY 1945, 87). çantiye, bilmíyórduĝ, dolmíyé, odiyé, oħumíyeni, savmíyé.

Yine y sesinin ortadan kalkmasıyla y nin önündeki sesin kendi ses değerini koruyarak uzamasıyla uyum bozulmaktadır. yaşındēdik, ğoynundíédik, cēhállikdédik.

Bölge ağzında -y- ve -c- ünsüzlerinin darlaştırcı ve önlüleştirci tesirleri sonucu çeşitli uyum dışı ekleşmeler ortaya çıkmaktadır (ERDEM, KİRİK, ÜST ve DAĞDELEN 2009, 2531). âriyén, ğoccíye, çantiye.

Hece kaynaşmasından dolayı uyum bozulabilmektedir. baħale < bak hele, nōtíjm < ne utayım, nā_áder < ne kadar, ayçiçā < ay çiçeĝi, dolānīsíz < dolanıyorsunuz, dirāñ < direĝin.

Elbistan ağzında fiillerin bileşik zamanlı çekimlerinde de önlük-artlık uyumunda aykırılışma görülür. ğótürürdúĝ.

Cevher fiili i- 'nin üzerine geldiği ismin son hecesindeki ünlü üzerinde uzayarak ortadan kalkmasıyla, önlük-artlık uyumu bozulmuştur.

horantēmiş < horanta imiş, fiḥareğemiş < fukara imiş, yerkādik < erkek idik, orúşlūdú < oruçlu idi.

Bunların yanı sıra, Türkiye Türkçesi ağızlarında önlük-artlık uyumuna uyarken, Elbistan ağızında şahsi kullanımlar sonucu bazı kelimelerin uyuma uymadığı görülmektedir. sábebi, ğiredi, köşğáridi, müráda, kimlíım, ősüz, sákizde, ğaysimiz, büyüğ, tamam.

2.1.1.4.2. Düzlük -Yuvarlaklık Uyumu ve Bu Uyumun Bozulması

Dudak benzeşmesi de denilen düzlük-yuvarlaklık uyumu, yalın ya da ekler ile genişletilmiş kelimelerde ünlülerin düzlük-yuvarlaklık bakımından ilk hece ünlüsüne göre ayarlanması olayıdır (KORKMAZ 1994a, 53). Bu uyum, kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, sonraki hecelerde de düz, yuvarlak ünlü varsa sonraki hecelerde dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin kullanılması şeklinde ortaya çıkar (DEMİR ve YILMAZ 2006, 161). Düzlük yuvarlaklık uyumunun, Orta Osmanlıca devresinde hızlı bir biçimde gelişmeye başladığı tahminleri doğrudur (DEVELİ 1995, 49). Bununla beraber XIX. yy. başında yazı lehçesi konuşmasında dudak uyumu tam olarak tespit edilmektedir (BANGUOĞLU 2007, 89). Söz konusu uyum artık Türkiye Türkçesinde belirli bir şekilde yerleşmiştir (ERGİN 2004, 72).

Elbistan ağızında bu kuralı bozan kelime sayısı oldukça fazladır ve düzlük-yuvarlaklık uyumu sağlam bir görünüm arz etmez. Ancak kimi zaman uyuma uymayan bazı kelimelerin bölge ağızında uyuma sokulduğu görülmektedir. davıñnan, isdambıñdāññ, ğeliyírsiññs.

Bölge ağızında -yor şimdiki zaman ekinin, düzleşme yoluyla ya da kendisinden önceki “i” zarf-fiil ekini uzatarak, yine uyuma uymayan kelimeleri zaman zaman uyuma soktuğu görülür. yıñıyılār, yėtişiyír, ğeliyír, biçiyê, éđim, dī, duyũ, annī, dũm.

Çoğu zaman, bu kullanımın aksine -yor’un yuvarlak şekilleri kullanılmakta ve düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulduğu görülmektedir. évleniyolñar, duyõm, ğórúyordum, nçdiyõñ, ğorsedyõr, çihartmıyõrdı, nđiyoz, yétmüyõ, édiyõllār.

Bölgede dikkat çeken unsurlardan biri ise yanındaki sesi yuvarlaklaştırma temayülünde bulunan dudak ünsüzlerinin (b, v, m) bölge ağızında çoğu zaman yanındaki düz ünlülerle kullanılmasıdır. savıññ, savırsiñ, tāvıñlar, ıslambıñdā, savırılñardı, ğavíz, çabiğ, avıdırdım.

Çok az örnekte, özellikle (m) sesinin yanında yuvarlaklaşma görülmektedir. ahamüyör, kəsmün, geçmüyö, yetişemüyöm, vərmuşlarımış.

Yine dudak ünsüzünün tesiriyle görülen yuvarlaklaşma örneklerinde uyuma aykırılık görülmektedir. məcbür, isdambuła, gavuz.

Elbistan ağzında tespit edilen bu örneklerden yola çıkılarak dudak ünsüzlerinin yanında düz ünlülerin varlığı baskın olarak görülmekte iken, kısmi olarak niteleyebileceğimiz birkaç örnekte de yuvarlaklaşma görülmektedir. Dudak ünsüzlerinin yanındaki ünlülerin genelde düz-dar olarak tespit edilmesi yöre ağzının karakteristik bir özelliğidir. Düzlük-yuvarlaklık uyumu özellikle fiil yapım ve çekim eklerinde bozulmaktadır.

-ki eki uyuma aykırı bir özellik arz etmektedir. bunuñki, ossuñki.

Yine -y sesinin daraltıcı ya da önlüleştirici tesirinden dolayı dudak benzeşmesinin bozulduğu örnekler tespit edilmiştir. üriyəcik, oğumiyeni, söliyen, odiyé, öliyédi, buriyá, görmiye, dolmiyé.

Bölge ağzında -yor ekinin işlevini üzerine alan ĩ zarf-fiil eki ise, kimi zaman uyuma aykırılık gösterir. doñanısız, sorım.

2.1.1.4.3. Genişlik-Darlık Uyumu

Genişlik-darlık uyumu bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında karşımıza çıkan bir uyumdur¹. Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde rastlanabilen bu uyum; kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumları kadar yaygın değildir. Daha çok genişleme yönünde kendini hissettirir (GÜLSEREN 2000, 57). Elbistan ağzında ise bu uygun yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. sáabı, dáál, soğodurdu, tañ, gulaam, doom, nèm.

2.1.1.5. Geniz Ünlüleri

Türkçede dilin arka tarafının yumuşak damağa teması ile genizden söylenen bir ñg sesi vardır ki, biz buna nazal n adını vermekteyiz. Yazı dilimizde kaybolduğu halde, hemen hemen bütün Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan nazal n'ler hece kaynaşması ve ünsüz düşmesi gibi durumlarda kaybolurlarken, fonksiyonlarını yanlarındaki ünlülere yükleterek, bunlara genzellik özelliği kazandırırılar. İşte bu nitelikteki ünlülere geniz ünlüleri adı verilir (GÜLENSOY 1988, 28-29). Bölgemiz

¹ Geniş bilgi için bk. AYDIN 2002, 21; ERCİLASUN 1983, 82; GÜLSEREN 2000, 57; SAĞIR 1995,46.

ağzında bahsedilen bu genizsileşme sadece –a ünlüsü üzerinde karşımıza çıkmaktadır. sağ, baş.

2.1.1.6. Ünlülerde Düşme ve Türeme

2.1.1.6.1. Ünlü Düşmesi

Hece kuruluşları, ünlü karşılaşmaları, kelimeler arasındaki ulamalar, çabuk konuşma gibi etkenler ünlüleri düşüren nedenlerdir (SAĞIR 1995, 66).

Eklerle genişletilen ve en az üç heceli kelimelerdeki orta hecenin ünlüsü düşer. Çünkü Türkçe’de orta hecenin vurgusu diğer hecelere nazaran az olduğundan kelime ortasındaki vokalin düşmesi oldukça yaygındır (TİMURTAŞ 1977, 40). Elbistan ağzında tespit ettiğimiz *iç seste, vurgusuz orta hecede* (ÖZÇELİK ve BOZ 2001, 53) ünlü düşmesi görülmektedir. orda, burda, şurdan, Şörda, nêrdenisiñ.

Birincisi ünlü ile biten, ikincisi ünlü ile başlayan iki kelime arasında çabuk konuşma yüzünden bazen bağlantı kurulmakta, bu sırada birinci kelimenin son ünlüsü düşmektedir (ERCİLASUN 2002, 96). ğadañ_alık, nayı_onusa, ik_üç, dah_éyi.

Hece kaynaşması yoluyla da ünlülerin düştüğü görülmektedir. /k/, /g/, /ğ/, /k/, /y/ ve /r/ ünsüzlerinin erimesiyle yanyana gelen iki ünlüden dar olanı düşmüştür (ERDEM ve BÖLÜK 2011, 417). muşlũnu, baqtından, sancãhan, éyim, kimlimde, mutfãñ, ayçiçã.

Yan yana gelen iki ünlüden biri eriyerek kaybolurken, diğer ünlünün süresini uzatır. nēt< ne et, nōlúyór< ne oluyor, nēdim < ne edeyim, şimdise < şimdi ise.

Ayrıca i- fiilinde ve vasıta hâli eki ekleşirken ünlü düşmesi görülür (ERDEM, KİRİK, ÜST ve DAĞDELEN 2009, 2532). emrinen, onünen.

2.1.1.6.2. Ünlü Türemesi

Elbistan ağzında ünlü türemeleri kelime başında, ortasında ve sonunda görülebilmektedir. Örneklere bakıldığında, ya alıntı kelimelerde ya da kelime başındaki r ünsüzünün bulunduğu bazı kelimelerde ünlü türemesi görülmektedir. Diğer Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kelime başında akıcı, özellikle sızıcı ünlüler kurallı bir şekilde bulunmaz (bk. GEMALMAZ 1995, 143; ŞANLI 1996, 119). ırahmatlık.

Kelime başında, ortasında veya sonunda çift ünsüz bulunan alıntı kelimelerde, bu iki ünsüz arasına genellikle dar bir ünlü girer. orkestrā, firansızlarıñ, ğiredi, mêtire.

Ayrıca i- cevher fiilinin düşmeyip, ünlü uyumlarına uydurularak kullanıldığı durumlar, bölge ağzında göze çarpmaktadır. Ayrıca cevher fiilinin ünlü uyumlarına tabi tutulduğu görülmektedir. varamazımıssiñ, ğalımışıdıĝ, bişerimiş.

Elbistan ağzında son seste türemeye nadir de olsa birkaç kelimedede rastlanmaktadır. yaşındāhana, çocūhana.

Bölge ağzında sözcüğün aslı şeklini koruduğu bir örnek tespit edilmiştir. yaļıñız.

2.2.ÜNSÜZLER

Türk yazı dilinde bilinen 21 ünsüz bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Elbistan ağzında karşımıza çıkan ünsüzleri şöyle gösterebiliriz:

2.2.1. Ünsüz Çeşitleri

Elbistan ağzında kullanılan ünsüzler *C, Ç, F, B, S, T, K, Ğ, Ķ, Ĭ, Ĵ, ũ, ŵ, Ŷ, Ğ, Ħ, Ĩ, Ĵ, Ķ, Ĭ, Ĵ, ũ, ŵ, Ŷ* ünsüzleridir:

C: /ç/ ünsüzü ile başlayıp /c/ ünsüzü ile tamamlanan, ortak boğumlanmalı, yarı ötümlü bir ünsüzdür. bahCeyé, göC, zamanaCı, kéCe.

Ç: Katı, patlamalı, tonlu dış eti ünsüzü /c/ ile yine katı, patlamalı, tonsuz dış eti ünsüzü /ç/ arasında boğumlanan, bir bakıma /c/ ile başlayıp /ç/ ile tamamlanan müşterek boğumlanmalı bir ünsüzdür (SAĞIR 1997b, 394-395). ğoÇallardı, Çeyi.

F: /v/-/f/ arası boğumlanan ve daha çok /f/'ye yönelik bir sestir (SAĞIR 1999, 995). Yarı ötümlü, katı, patlayıcı bir dış dudak ünsüzüdür. tıraFıĶ, hêriFim.

B: /b/ ile /p/ arasında, daha çok /b/ ünsüzünün boğumlanma noktasına yakın, yarı ötümlü çift dudak ünsüzüdür. Bölge ağzında kullanımı yaygındır. doļaB, hêB, ğótürüB, êkiB, öB, münâsiB.

S: /s/ ile /z/ arasında boğumlanan, katı, sızıcı, yarı ötümlü bir dış sesidir. ğıS, yūs, söSüm, biS, ğetmiS, ıSĝın.

T: /t/ ile /d/ arasında boğumlanan, katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir dış ünsüzüdür. dörT, aletTiríg, Toļdururduĝ, işTe, duTdu, aTmañarı, dèsTuruñ.

ğ: Elbistan ağzında sistemli olarak görülen, katı, patlayıcı, ötümlü bir art damak ünsüzüdür. ğazāsinden, ayağğabı, ağlīma, yaşlīlīg, ğūlak.

K: /k/ ile /g/ ünsüzü arasında boğumlanan, katı, patlayıcı bir ön damak ünsüzüdür. hēKme, ēsKihi, ūindiK, iēceceK, ğeēindiK, Kez.

ķ: Bölge ağzında sistemlilik arz eden katı, patlayıcı, ötümsüz bir art damak ünsüzüdür. ķóklü, uzak.

Ķ: /k/ ile /ğ/ arsında boğumlanan, katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir art damak ünsüzüdür. baĶma, oļacaĶ, accıĶ, bardaĶlar, topraĶdan, ğapaĶlardīĶ.

ı: Bölge ağzında art sıradan ünlülerle birlikte sistemli bir şekilde kullanılan ünsüzdür. Gevşek boğumlanmalı ve akıcı bir sestir (AYDIN 2002, 26). alıyoļarsa, oļur, dođmļuyūm, yapaļarmıū.

ı̇: Belli belirsiz söylenen akıcı l ünsüzüdür. Bölge ağzında sistemli deđildir. ūahsi kullanımlara bađlı olarak ortaya çıkmaktadır. ūēle.

ñ: Türk dilinin bilinen en eski dönemlerinden beri dikkati çeken seslerinden biridir. Hemen hemen bütün Eski, Orta ve Yeni Türkçe dönemlerinin yazı dili durumundaki lehçe ve ūivelerinden kalma metinlerdeki imlāları dolayısıyla, Türkoloji dünyasındaki çevriyazılarında [ng], [ŋ] veya [ñ] gibi ūekillerde tespit edilen bir sestir (ERSOYLU 2000, 97). Eskiden adı “sađır nun” olan dil ardı [ñ] sesi, Türkiye Türkçesi ađızlarında oldukēa yaygındır (BOESCHOTEN 2000, 96). [ñ] ünsüzünün boğumlanması, dil sırtının yumuūak damakta kapanması ile oļuūur (SAĐIR 1997b, 402). annatıñ, bunuñki, ahmeTleriñ, oñarıñ, ğoñūuydu, ğedemediñi, bāñzere, yeñi.

y: Yarı ünlü, akıcı, dūūmek üzere olan /y/ ünsüzüdür. bōyōtdük, dēyi, bilmüyōm, ēyi.

m̄: Akıcı, patlayıcı, çift dudak ünsüzü /m/ ’nin belirsizleūmesiyle ortaya çıkan ötümlü bir ünsüzdür. oļmasıñ.

h̄: Ötümsüz, katı, sızıcı /h/ ünsüzünün belli belirsiz söylenmesiyle ortaya çıkan bir ünsüzdür. Elbistan ağzında ūahsi kullanımlara bağlı olarak görülmektedir. tārīh̄.

r̄: Akıcı, sızıcı ve titreken olan /r/ ünsüzünün belirsizleūmesiyle ortaya çıkan ötümlü bir ünsüzdür. Bölge ağzında sistemli değildir. mağdin, yīr̄mi, nēr̄em, oļur̄.

h̄: Katı, sızıcı, ötümlü bir art damak ünsüzüdür. Bölge ağzında ūahsi kullanımlara bağlı olarak görülmektedir. sıh̄ıntısı, bağıyım, yīh̄ıyılār, ūađa, arđa, h̄onun.

z: Katı, sızıcı bir diş sesi olan /z/'nin, patlayıcı /n/ sesinin boğumlanma noktasına çekilerek söylenmesiyle ortaya çıkan bir ünsüzdür. Arap harflerinden “peltek z” olarak bilinen sese karşılık gelmektedir. Bölge ağızında kişisel kullanımlarda tespit edilmiştir. ğızım, ğuzusu, bızım.

v: Katı, sızıcı, ötümlü bir diş dudak ünsüzü olan /v/'nin yuvarlak ünlülerle kullanılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bulduğu sözcükte, şayet varsa yanındaki düz ünlüleri de yuvarlaklaştırma gibi bir özelliğe sahiptir. savırıyok.

2.2.2. Ünsüz Değişmeleri

2.2.2.1. Ötümlüleşme

Kelimelerin başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç şekilde ötümlüleşme meydana gelir.

2.2.2.1.1. Kelime Başında Ötümlüleşme

Elbistan ağızında, kelime başında görülen ötümlüleşme, sistemlilik arz eder.

/k-/>/ğ-/ değişimi:

Bölge ağızında en sık görülen kelime başı ötümlüleşmedir. ğurban, ğadım, ğapıda, ğardaşı, ğaşdı, ğocama , ğiredi, ğolyá , ğızıyım, ğāfiliye.

/k-/>/g-/ değişimi:

Eski Türkçe'deki /k-'nin Güney-Batı lehçelerindeki tarihi seyri içerisinde Batı Türkçesinde de tonlulaşıp /g-'ye dönüşmesi bir kural niteliği kazanmıştır (KORKMAZ 1994a, 79 ve TİMURTAŞ 1977, 49). ğendi.

/t-/>/d-/ değişimi:

Eski Türkçe'de /d-/ sesi bulunmaz. Bu değişim Batı Türkçesi devresinin başında görülen, bir ötümlüleşme eğiliminin sonucudur (CAFEROĞLU 1964, 21). damam, doğdura, daşlar. Elbistan ağızında kimi kelimelerde görülmektedir.

/p-/>/b-/ değişimi:

Eski Türkçe’de kelime başında /p-/ ünsüzü yer almaz (AYDIN 2002, 28). Bazı alıntı kelimelerde /p-/'ler /b-/' ye dönüşmüştür. Eski Türkçedeki bazı kelimelerdeki /b-/'ler ise korunmuştur. bişiriñ, bulub, batlıcan.

2.2.2.1.2. Kelime Ortasında Ötümlüleşme

/-t-/>/-d-/ değişimi:

Bu değişim Batı Türkçesi’nde oldukça yaygındır (bk. AYDIN 2002, 29). geçmişden, mısdafa, étdim, hatırlamışdır, isdiyerek, işde, unuduım, ékmekden, şubadıñ.

/-k-/>/-ğ-/ değişimi:

Elbistan ağzında kelime içinde /-k-/'lerin /ğ/'ye dönüşmesi, en sık görülen değişimelerdendir. anğaradan, ağbayır, çocuğları, ayağğabı, başğaydı, alışğın.

/-k-/>/-g-/ değişimi:

Alıntı kelimelerde ve Türkçe kelimelerde kelime ortasındaki /-k-/'nin /-g-/'ye dönüştüğü görülmektedir. eşgileri, tērgledik, teşgilâtı, eşgi, köşgerliğ, ilkingi.

/-k-/>/-K-/ değişimi:

/-k-/' sesinin ötümlüleşerek /-K-/'ya dönüşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Elbistan ağzında sıkça görülen bir ötümlüleşmedir. aKbayır, baKma, baKma, doKdura, aKlıma.

/-k-/>/-K-/ değişimi:

Bölge ağzında bir kelimeye /-k-/'nin /-K-/'ye dönüştüğü görülmüştür. eşKihî.

/-ç-/>/-C-/ değişimi:

Kısıtlı sayıda tespit edilebilmiştir. Yine bahCeyé , kēCe.

/-t-/>/-T-/ değişimi:

Şahsi kullanımlara bağlı olarak karşılaşılmaktadır. yoğTu, geşTi, aTmaları.

/-f-/>/-F-/ değişimi:

Nadir tespit edilebilen ötümlüleşmelerdendir. hēriFim, aFat.

2.2.2.1.3. Kelime Sonunda Ötümlüleşme

/-k-/>/-ğ-/ değişimi:

Kelime sonunda görülen bu değişim, özellikle /-k/ ile biten bir kelimedenden sonra, ünlü ile başlayan bir kelimenin gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. farğ_ etmez, sādīg_ inek, doğduruduğ_ évlerimize.

Yine bazı kelimelerde bu kurala uyulmadığı da görülmektedir. Elbistan ağzında bu durumun örneklerine sıkça rastlanmaktadır. çoğ duymaz, oğarağ buradağlar, yoğ torunum, uzağ değaldi, sıddığ yapraklı.

/-k/>/-g/ değişimi:

/-k/ ile biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde ötümlüleşme meydana gelir. Kelime sonunda sadece bir örnekte bu değişim görülmektedir. érkeg_ ismi.

/-k/>/-K/ değişimi:

Alıntı ya da Türkçe kelimelerde nadiren görülen bir değişimdir. müstáaK, anaıK.

/-k/>/-K/ değişimi:

Şahsi kullanımlara bağlı olarak görülen bir değişimdir. érkeK, sürerdiK.

/-ç/>/-C/ değişimi:

Sert sessiz /-ç/ ile biten bir kelimedenden sonra yine ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde ötümlüleşme meydana gelir. göC_ élbisdanda.

/-t/>/-T/ değişimi:

Kelime sonundaki /-t/ ötümlüleşmesi ulama ile ortaya çıkmaktadır. Elbistan ağzında sadece bir örnekte görülmektedir. nohuT_ önnar.

/-p/>/-B/ değişimi:

B değişim de kelime sonunda hem ulama ile hem de belir bir kurala bağlı olmaksızın karşımıza çıkmaktadır. götürüB_ údüyók, öB_ öB, édiB, héB.

2.2.2.2. Ötümsüzleşme

Elbistan ağzında ötümsüzleşme, ötümlüleşmeye göre daha nadir görülmektedir. Bu durum Batı Türkçesinin ötümlüleşme yönündeki eğimlerinden kaynaklanır (AYDIN 2002, 29).

2.2.2.2.1. Kelime Başında Ötümsüzleşme

/z-/>/s-/ değişimi:

Sadece bir alıntı kelimde karşımıza çıkmaktadır. satán.

/c-/>/ç-/ değişimi:

Yine bölge ağzında, şahsi kullanıma bağlı olarak tespit edilmektedir. çekedimiñ.

/b-/>/p-/ değişimi:

Yalnızca bir kelimedede rastlanılan bir değişimdir. pütün.

2.2.2.2.2. Kelime Ortasında Ötümsüzleşme

/-b-/>/-B-/ değişimi:

Sadece bir örnekte görülmüştür. Şahsi kullanıma bağlı olarak ortaya çıkmıştır. yáBayı.

/-b-/>/-p-/ değişimi:

Bir örnekte karşımıza çıkmıştır. áplám,

/-z-/>/-S-/ değişimi:

Sıkça görülen bir değişimdir. Yalnızca kişisel kullanımlarda görülmektedir. söSüm, ıSgın, bāSı.

2.2.2.2.3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme

Kelime sonunda tonsuzlaşma, Türkçenin genel eğilimine uygun düştüğü için (GEMALMAZ 1995,177) bölge ağzında pek sık görülmez.

/-z-/>/-S/ değişimi:

Bölge ağzında karşımıza çıkan tek kelime sonu ötümsüzleşmesidir. sékiS, yüS

2.2.2.3. Sızıcılaşma

2.2.2.3.1. Kelime Başında Sızıcılaşma

/b-/>/m-/ değişimi:

Sadece bir kelimedede karşımıza çıkmıştır. muñarıñ.

2.2.2.3.2. Kelime Ortasında Sızıcılaşma

/-k-/>/-h-/ değişimi:

Elbistan ağzında, art damak ünsüzü /k/ yerine gırtlak ünsüzü /h/'nin daha sık kullanıldığı görülmektedir. En sık görülen sızıcılaşmadır. toħa, baħanlıundan, sıħıntısı, şaħa, oħúyüp, yöharı, diérbaħırıñ.

/-b-/>/-m-/ değişimi:

Bölge ağzında pek görülmeyen bu değişim, sadece “gimi” kelimesinde sistemli olarak karşımıza çıkmaktadır.

/-k-/>/-h-/ değişimi:

Sıfat yapan –ki’nin /h/’li kullanımına rastlanılmaktadır. Bu kullanım zaman zaman göze çarpar. ësKihi.

/-ç-/>/-ş-/ değişimi:

Bölge ağzında pek de yaygın olmayan bir değişimdir. Kelime içinde, hece sonunda sızıcı ya patlayıcı bir ünsüzden önce meydana gelir (AYDIN 2002, 31). gëşdi, orúşlúdü, gáşdı.

2.2.2.3.3. Kelime Sonunda Sızıcılaşma

/-ç-/>/-ş-/ değişimi:

Genellikle tek heceli kelimelerde görülmektedir. gëş, gáş, hiş, üş.

2.2.2.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

2.2.2.4.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/v-/>/m-/ değişimi:

Bölge ağzında, yalnızca bir kelimedede tespit edilen görülen bir değişimdir. mēfaat

Bunun dışında ilerleyici benzeşme yoluyla da bu değişimin görüldüğü örneklerle rastlanmaktadır. gëlinim mar.

/h-/>/f-/ değişimi:

Yalnızca bir kelimedede karşımıza çıkmaktadır. Yöre ağzı için bu değişim dikkat çekici özelliğindedir. fortumunan.

2.2.2.4.2. Kelime Ortasında Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/-m-/>/-ñ-/ değişimi:

Örneğine pek sık rastlanılmayan bir değişimdir. “goñşumuz” kelimesinde, kelimenin Eski Türkçedeki kullanımının halen yaşıyor olduğu görülmektedir. Yine “bemiñkileri” örneğinde damak ünsüzü /k/’den önce gelen /n/’nin damaksıllaştığı, genizsi bir ses olan /ñ/’ye dönüştüğü görülmektedir.

/-n-/>/-ñ-/ değişimi:

Diş ünsüzü /n/'nin ön damak ünsüzü /ñ/'ye dönüşmesidir. Bölge ağzında, iyelik eklerinde görülen bir değişimdir. mahálleniñ, onuñ.

/-n-/>/-m-/ değişimi:

Bölge ağzında şahsî kullanım sonucu görülmektedir. bemiñkileri.

/-ş-/>/-s-/ değişimi:

Diş eti sesi olan /s/'nin kendisine yakın olan diş sesi /s/'ye dönüşmesidir. Bir kelimedede karşımıza çıkmaktadır. İnsaat.

/-z-/>/-s-/ değişimi:

Tonlu olan /z/ sesinin tonsuz /s/'ye dönüşmesidir. Bölge ağzında bir kelimedede karşımıza çıkmaktadır. yüsüg.

/-r-/>/-l-/ değişimi:

Türkiye Türkçesi ağızlarında sık rastlanılan değişimlerdenidir (KORKMAZ 1994a, 91). Elbistan ağzında sistemlilik arz eden bir değişimdir.

Genellikle ses benzeşmesiyle meydana gelen bir değişimdir. dëller, olaşabililler, vërillerdi, gëdellerdi, gëliller.

“güleşe” kelimesindeki değişim ise şahsi kullanıma bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

/-l-/>/-r-/ değişimi:

Bir kelimedede şahsi kullanıma bağlı olarak görülmektedir. soruğ.

Bölge ağzında “fërc” kelimesinde görülmüştür.

/-l-/>/-r-/ değişimi:

Bu değişim de ses benzeşmesi sonucu görülen değişimlerdenidir. toplalılar, alıyoollar, soralar, arıyoollarımış, yapalılar, yapıyoolları, çalalılar.

Ayrıca bu değişim, “burğur” kelimesinde, kelimenin kolay söylenişine bağlı olarak görülmektedir.

/-v-/>/-y-/ değişimi:

Şahsi kullanıma bağlı olarak, sadece bir örnekte karşımıza çıkar. sëyâb.

/-ğ-/>/-v-/ değişimi:

Bölgenin karakteristiğini yansıtan kelimelerdenidir. savıllıñ.

/-r-/>/-n-/ değişimi:

Bir kelimedede şahsi kullanıma bağılı olarak karşımıza çıkmaktadır. onayı.

/-r-/>/-y-/ değişimi:

Pek yaygın olmayan bir değişimdir. Bir kelimedede görölmektedir. giydim.

/-g-/>/-y-/ değişimi:

Bölge ağızında /g/ sesi düşerken yerini y sesine bırakmıştır. Çok fazla örneğine rastlanılmamıştır. diyál< değil.

/-h-/>/-y-/ değişimi:

Bir örnekte karşımıza çıkar. ğayfaıtı.

/-v-/>/-f-/ değişimi:

Bölge ağızında bir kelimedede karşımıza çıkmıştır. ğayfaıtı.

2.2.2.4.3. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/-h-/>/-f/ değişimi:

Bir kelimedede karşımıza çıkmaktadır. sifaf.

/-n-/>/-m/ değişimi:

Dış sesi olan /n/ ile biten bir kelimededen sonra dudak seslerinden birinin gelmesi sonucu, /n/ sesi yerini dudak sesi olan /m/'ye bırakmıştır. om bês.

/-ş-/>/-s/ değişimi:

Her iki sesin boğumlanma noktalarının birbirine yakın olmasından ötürü bu değişime bölge ağızında zaman zaman rastlanmaktadır. gelişmiş, evlenmiş, etmiş.

/-s-/>/-ş/ değişimi:

Bir kelimedede görölmektedir. herkeş.

/-ş-/>/-S/ değişimi:

Bir örnekte karşımıza çıkmaktadır. gêtmiş.

/-r-/>/-l/ değişimi:

Bölge ağızında yalnızca bir örnekte, şahsi kullanıma bağılı olarak tespit edilmiştir. Sıvál.

2.2.2.5. Süreksizleşme

Süreksizleşme, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki genel temayüle uygun olarak (AYDIN 2002, 32) Elbistan ağızında pek yaygın değildir. Ama bazı örneklerine rastlamaktayız.

2.2.2.5.1. Kelime Başında Süreksizleşme

/m-/>/b-/ değişimi:

Şahsi kullanıma bağlı olarak, bir örnekte karşımıza çıkmaktadır. bēseḷa.

/v-/>/b-/ değişimi:

Yalnızca “burdı” örneğinde, kişisel kullanımla birlikte görülmektedir.

2.2.2.5.2. Kelime Ortasında Süreksizleşme

/-m-/>/-b-/ değişimi:

Dudak ünsüzlerinin birbiri yerine kullanımı, kişisel kullanımlara bağlı olarak görülebilmektedir. Bölgede, bunun örneklerinden biri de süreksizleşme olayında tespit edilmiştir. görbiyüm.

/-ş-/>/-ç-/ değişimi:

Nadir görülen değişimlerdenidir. Yine boğumlanma noktaları aynı olan /ş/ ve /ç/ seslerinin birbiri yerine kullanılması söz konusudur. göÇaḷları.

/ş-/>/ç-/ değişimi:

Bir örnekte karşımıza çıkmaktadır. çēmiz.

/-h-/>/-ğ-/ değişimi:

Bir örnekte, sistemsiz olarak görülmektedir. bağçiyá.

/-h-/>/-k-/ değişimi:

Bölge ağızında, “mıḳdar” kelimesinde tespit edilen bir değişmedir.

/-r-/>/-ğ-/ değişimi:

Şahsi kullanıma bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Yalnızca bir örnekte görülmektedir. buḡaya.

2.2.2.6. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

2.2.2.6.1. Kelime Başında Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/-b-/>/-p/ değişimi:

Elbistan ağzında yalnızca “pağla” örneğinde sistemli olarak söylendiği tespit edilen bir değişimdir.

/k-/>/c-/ değişimi:

Yöre ağzında bir kelimedede tespit edilmiş, nadiren görülen bir değişimdir. caynatıyóm.

2.2.2.6.2. Kelime Ortasında Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/-k-/>/-t-/ değişimi:

Bölge ağzında “ayıtlañ” kelimesine özel olarak tespit edilmiş bir değişimdir.

/-b-/>/-p-/ değişimi:

Bir örnekte karşılaşılan, boğumlanma noktası birbirine yakın olan seslerin kullanımından doğan bir değişimdir. apğalar.

2.2.2.6.3. Kelime Sonunda Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

/-p-/>/-B/ değişimi:

Bölge ağzında, alıntı kelimelerde görülen kelime sonundaki ötümlünün yeniden ortaya çıkmasına bağlı olarak görülmektedir. Kelimenin aslî kullanımına uygun olarak görülen bir değişimdir. Bir kelimedede görülmektedir. münāsiB.

/-p-/>/-b/ değişimi:

Bir kelimedede, şahsi kullanıma bağlı olarak tespit edilmiştir. küb.

2.2.2.7. Kelime İçinde Ünsüz Benzeşmesi

Bir kelimedede yan yana gelen veya söyleyişte birbirini takip eden iki kelimededen birinin sonunda bulunan ünsüzle, diğerinin başında bulunan ünsüz birbirlerine tesir ederler (BANGUOĞLU 1959, 6). Dolayısıyla boğumlanma noktaları birbirine yakın olan iki ünsüz birbirine benzeşir (ERDEM VE BÖLÜK 2011, 424).

İçses ünsüz benzeşmelerine sıkça rastlanan Türkiye Türkçesi ağızları benzeşme yönünden zengin bir malzemeye sahiptir (CAFEROĞLU 1988a, 2).

-rl->-ll- benzeşmesi:

Elbistan ağızında sistemli olarak görülen, sıklıkla karşılaşılan bir benzeşmedir. /r/ ünsüzü ile biten bir kelimenin ardından /l/ ile başlayan bir ek gelirse, /r/ ünsüzü benzeşme yoluyla /l/’ye dönüşür. Avurt-diş sesi olan /l/ ünsüzü önündeki ünsüzle çok defa benzeşir (BOEV 1972, 216). dèller, gèdellerdi, diyòllar, soraıllar, bırakıllar, alıyoıllarsa, mèzelliğ.

-rl->-rr- benzeşmesi:

Bölge ağızında nadiren görülen bir benzeşmedir. Sadece “tarrada” örneğinde görülmektedir.

-nl->-nn- benzeşmesi:

Elbistan ağızında yaygın olarak görülen benzeşmelerdendir. Ekleşme sırasında kelime sonundaki /n/ ünsüzü, gerileyici benzeşme yoluyla /l/ ünsüzüne dönüşür. annadı?, oıannar, bunnarı, annaşıp, onnar, müslümanııı, dinneyiıı, gèlinnik.

-nl->-ll- benzeşmesi:

Sadece bir örnekte görülen, sistemli olmayan ilerleyici bir benzeşmedir. güller.

-ls->-ss- benzeşmesi:

Yine nadiren görülen bir benzeşmedir. “ossuıı” cümlesine özel olarak sistemli kullanıldığı tespit edilmiştir.

-sl->-ss- benzeşmesi:

Şahsi kullanım sonucu ortaya çıkan bir benzeşmedir. assa < aslı.

-ss->-ss- benzeşmesi:

Yalnızca öğrenilen geçmiş zaman eki –miş’e şahıs ekleri getirildiğinde görülebilen bir değışmedir. Ekleşme sırasında /ş/ sesi ilerleyici benzeşme yoluyla /s/ sesine dönüşür. duymamıssııı, alımıssım, varamazımıssııı.

-kt->-tt- benzeşmesi:

Sadece bir örnekte karşılaşılan bu benzeşme, “álettiriğ” alıntı kelimesinin kullanımında sistemli olarak görülmektedir.

-rs->-ss- benzeşmesi:

/r/ ile biten bir kelimededen sonra /s/ ile başlayan bir kelime geldiğinde, /r/ sesi ilerleyici benzeşme yoluyla /s/ sesine dönüşür. Bu benzeşme, bölge ağzında bir örnekte görülmektedir. bis sirke.

2.2.2.8. Benzeşmezlik

Benzeşmezlik bir kelime içinde, birbirine bitişik ya da uzak olan ve boğumlanma yerinde birbirinin eşiti iki ayrı boğumlanma hareketinin, iki ayrı boğumlanma yerinde iki ayrı boğumlanma hareketi haline girmesi demektir (GÜLENSOY 1987, 130).

Yazı dilinde ünsüzler ötümlülük ötümsüzlük bakımından uyuma girerler. Ancak bu durum Elbistan ağzında tamamen yerleşmiş değildir. bāhçede, isdersem, ehdiyacı, sınıfdan, yëtmişden.

Bölge ağzında /ç/ sesinin yerini /ş/ sesine bırakması benzeşmezliğe neden olur. Bu nedenle süreklilik süreksizlik yönünde bir benzeşmezlik meydana gelmektedir (bk. ERDEM ve BÖLÜK 2011, 425). gēşdi, orúşlūdú, gāşdı.

2.2.2.9. Ünsüz İkizleşmesi

Bir ünsüzün çeşitli nedenlerden dolayı iki defa söylenmesidir. Kelime şekillerinin bir özelliği, her unsurun tek bir fonksiyona sahip olmasıdır. Gramer fonksiyonu unutulmuş veya değişmiş olurken onu ifade eden başka bir unsur kelimeye katılır (ŞÇERBAK 1996, 123). Elbistan ağzında /b/, /c/, /n/, /ş/, /z/ ünsüzlerinin ikizleştiği görülmektedir. dēBbōmuz, güccük, yanna, aşşāya, azzık.

2.2.2.10. İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi

Elbistan ağzında ünsüz tekleşmesi, ünsüz ikizleşmesine göre daha az görülmektedir. Birkaç alıntı kelimedede ve ekleşme sırasında aynı ünsüzlerden birinin kaybolduğu görülmektedir. ével < evvel, ama < amma, çocūhana < çocukken.

2.2.2.11. Ünsüz Düşmesi

Kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere, üç şekilde ünlü düşmesi görülmektedir.

2.2.2.11.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

Ünsüzlerin kelime başında tamamen düşmesi Türk dillerine geniş ölçüde yayılmamıştır (SEVORTYAN 1972, 543).

/y-/ düşmesi:

Elbistan ağzında, ünlü ile biten bir kelimedden sonra /y/ sesi ile başlayan bir kelime geldiğinde, ikinci kelimedeki /y/ sesi düşme eğilimi gösterir. Ulama ya da hece kaynaşmasıyla ortaya çıkar. ötä_ánında < öte yanında, bo_öz < bu yüz.

/h-/ düşmesi:

Alıntı bir isim olan “Hüseyin” isminin kullanımında /h-/ sesinin düştüğünü görüyoruz. üseyin.

2.2.2.11.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi

Elbistan ağzında kelime ortasında ünsüz düşmesine sıkça rastlanmaktadır. /-g-/ , /-h-/ , /-k-/ , /-ḳ-/ , /-l-/ , /-ḷ-/ , /-m-/ , /-n-/ , /-ñ-/ , /-r-/ , /-y-/ ünsüzlerinin kelime ortasında düştüğü görülmektedir.

/-g-/ düşmesi:

Kelime ortasındaki /-g-/ ve /-ğ-/ ünsüzleri sızıcılaşarak düşer. geldiñde, doñan, baññ, ciérim, sañlaşññ, çoçum, búazını, káat.

/-h-/ düşmesi:

Bazı alıntı kelimelerde kelime ortasındaki /-h-/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir. Elbistan ağzında karakteristik olarak görülen bu düşmeye sıkça rastlanmaktadır. iláa, zaar, müstáaK, müsine, memet.

/-k-/ düşmesi:

Bölge ağzında genellikle hece kaynaşması sırasında, kelime ortasında /-k-/ ve /-ḳ/’ nın sıklıkla düştüğü görülür. ufadığ, yödü, yōsa, laabım, baalım, güçcücük.

/-l-/ düşmesi:

Kelime ortasında /-l-/ ya da /-ḷ-/ düşmesi Elbistan ağzında sıkça görülen düşmelerdendir. muñarıñ, қаһiyö, atmış.

Bazı örneklerde ise /-l-/ düşerken, kendinden önce gelen ünlüyü uzatmıştır. gōnúm, dīniyéek, ānamıyom, ānadīm.

/-m-/ düşmesi:

Yalnızca “bizîki” örneğinde görülen, sistemli olmayan bir düşmedir.

/-n-/ düşmesi:

Türkçede, konuşma dilinde, hece sonunda iki ünsüzün söyleniş zorluğundan dolayı bu seslerden biri düşer. Elbistan ağzında, bu durumlarda varsa, genellikle kelime ortasındaki /-n-/'nin düştüğü görülür. gēş, gēç, ireçber.

/-ñ-/ düşmesi:

Yöre ağzında, “sonra” kelimesinde ya da kimi şahıs çekim eklerinde /-ñ-/'nin düştüğü görülmektedir. sōra, dēdijz, baā,

/-r-/ düşmesi:

Elbistan ağzında kelime ortasındaki /-r-/ ünsüzünün sıkça düştüğü görülmektedir. Bunda /r/ sesinin eriyiciliğinin payı büyüktür. Özellikle geniş zaman eki -r'nin keliem ortasında düştüğü gözlemlenir. ölüyomuş, tanıyoduğ, sōna, durmuyomuş, ölüyomuş, vēriler, dēşdidi, diyōsañi, durusañ, doğduruduğ, yatırdığ.

“sonra” kelimesinde /-r-/'nin düştüğü örnekler de yöre ağzı için karakteristiktir.

/-y-/ düşmesi:

Elbistan ağzında sıklıkla görülen düşmelerdendir. Bölge ağzı için sistemlilik arz eder. /-y-/ sesi düşme olayı sırasında kendinden önce gelen ünlüyü uzatarak kaybolur. rēhán, mādanız, bōle.

Alıntı bir kelime olan “televzonnara” örneğinde, /-y-/ ünsüzü sistemli olarak düşer.

Bazı Türkçe kelimelerde, ekleşme sırasında iki ünlü arasında kalan akııcı /-y-/ ünsüzü kimi zaman düşer. şeē, buralijm, burdaām, böötdüm.

2.2.2.11.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

Elbistan ağzında kelime sonunda ünsüz düşmesi, kelime ortasındaki ünsüz düşmesine göre daha az görülmektedir.

/-k-/ düşmesi:

Bölge ağzında sadece “anca” örneğinde sistemli olarak görüle bir düşmedir.

/-l/ düşmesi:

Şahsi kullanıma bağlı olarak sadece bir kelimedede düştüğü görülmektedir. *dēe* < *değil*.

/-n/ düşmesi:

Bölge ağızında karakteristik özellik arz eden ancak nadiren görülen bir düşmedir. Çıkma hali eki –den ile Eski Türkçede vasıta hal eki olarak görülen –nen eklerinde örneklerine rastlanmıştır. *yapałakda*, *anasīne*.

/-r/ düşmesi:

Kelime sonunda /-r/ düşmesi yöre ağızında sıkça görülen düşmelerdendir. Yöre ağızında bazı alıntı ve Türkçe kelimelerde karşımıza çıkmaktadır. *hambīgē*, *zahā*, *ğaynatmiyō*, *durúyō*,

/-y/ düşmesi:

Birkaç kelimenin sonunda /-y/'nin düştüğü görülmektedir. *düve*, *şē*.

2.2.2.12. Ünsüz Türemesi

Ünsüz düşmesi, ünsüz benzeşmesi, hece kaynaşması gibi bazı ses olaylarından anlaşılacağı üzere, boğumlanma bakımından basitleşme niteliği gösteren Güney-Batı Anadolu ağızları, herhangi bir yapı özelliği bulunmayan ve boğumlanmada normalden fazla emek isteyen parazit ünsüzlere dayanıklı değildir (KORKMAZ 1994b, 82-83). Bu tür düşmeler, Güney-Doğu Anadolu ağızlarında daha az görülmektedir. Ünsüz türemesi Elbistan ağızında, kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç şekilde görülebilmektedir.

2.2.2.12.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi

Elbistan ağızında kelime başında /b-/ , /h-/ , /y-/ ünsüzlerinin türediği görülmektedir.

/b-/ türemesi:

Kişisel kullanıma bağlı olarak, yalnızca bir örnekte görülmektedir. *bilacı*.

/h-/ türemesi:

Bölge ağızında sıkça ve sistemli olarak görülen türemelerdendir. İşaret sıfatı ya da işaret zamirlerinden önce geldiği örneklere rastlanmaktadır. *hēlbet*, *hadamı*, *hōnun*.

/y-/ türemesi:

Kelime başında /y-/ türemesi, yalnızca “yèrkādik” kelimesinde sistemli olarak görülür.

2.2.2.12.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

Kaş ağzında en az rastlanan türeme, kelime ortasında görülen ünsüz türemesidir.

/-r-/ türemesi:

Şahsi kullanıma bağlı olarak yalnızca “ōertmenner” kelimesinde görülmektedir.

/-y-/ türemesi:

Yine yalnızca tek konuşurda karşılaşılan bir türemedir. yiyéynim.

2.2.2.12.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi

/-y/ türemesi:

Sadece bir kelimedede sistemsiz olarak görülmektedir. arpáy.

/-ç/ türemesi:

Sistemlilik arz etmez. Bölge ağzında “hafdaç” kelimesinde görülmektedir.

/-f/ türemesi:

/-f/ türemesi Elbistan ağzında “hērif” yani “yok artık” anlamına gelen bir kelimedede sistemli olarak tespit edilmiştir. Bu kelimenin “hēri”li kullanımlarına da rastlanmıştır.

/-ğ/ türemesi:

Şahsi kullanıma bağlı olarak görülmektedir. haļağ.

2.2.2.13. Göçüşme

Genellikle iki komşu ünsüzün birbiriyle yer değiştirmesidir (AYDIN 2002, 36). Telaffuz cihazlarının fizyolojik örgüsünden doğma bir gelişmesi olan göçüşme fonetik bir olaydır. Ayrıca söz ve deyim zenginliği açısından dilimiz için büyük öneme sahiptir (CAFEROĞLU 1988b, 1). Elbistan ağzında pek sık rastlanmamaktadır. havļa < helva.

2.2.2.14. Hece Kaynaşması

Hece kaynaşması, iki ünlü arasında bulunan /g/, /ğ/, /k/, /k/, /n/, /ñ/, /r/, /y/ ünsüzlerinin erimesiyle ortaya çıkmaktadır. Hece kaynaşması çoğu zaman ekleşme sırasında meydana gelir. Hece kaynaşmasında kaybolan sesler fonksiyonlarını yine uzunluk şeklinde, kalan hecenin üstüne yüklerler (GÜLENSOY 1987, 127). Elbistan ağızında hece kaynaşmasına sıkça ve sistemli olarak rastlanmaktadır. gēldīz, bilīm, sūrmī, duyōm, gūlā, ēyīm, bēle, kimlī, vēricīz, yırtīna, gēdemedīñi, bēnīler, dirāñ, aşşāya, mutfāñ, yēmāñi, ayçiçā, sōnadan, ūriyēcik, aşşā.

Elbistan ağızında hece kaynaşmasının, iki komşu kelimenin yan yana gelmesiyle görülen örnekleri de mevcuttur. nōtīj̄m < ne utayım, şīdeñ < şey eden, ēsgikīmi < eskisi gibi, sabahādar < sabaha kadar, bōzēdar < bu kadar.

Yine yöre ağızında rastlanan bir diğer kaynaşma türü ise soru ekinin soru soran fiile kaynaşmasıdır. Kaynaşma esnasında soru ekleri, fiilin son ünlüsünü uzatarak kaybolur ve cümlede soru vurgusuyla kendini gösterir. bilyō? < biliyor musun, unutdū < unuttun mu.

2.2.2.15. Hece Düşmesi

Elbistan ağızında sıkça rastlanan ses olaylarından. vallā, şōra, hēraļ, yim<yirmi, icik, bura, gōrbīyüm, ayıtļañ. çalışīy, ēdicīñ.

2.2.3. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması

Türkçede bazı ünsüzler ön damak ve arka damak olmak üzere ikiye ayrılırlar. Ön damak ünsüzleri sadece ön ünlülerle, arka damak ünsüzleri ise sadece art ünlülerle birlikte bulunur. Buna ünlü ünsüz uyumu denir (ERCİLASUN 1983, 104). Elbistan ağızında birkaç kelimedede damak ünsüzleri olan /k/, /ğ/ ünsüzleri, /o/, /ö/, /ü/ ünlüleriyle hece kurarken bu ünlüleri artılıştırır. kōklū, kōprūden, bōyúK, heraļda, haļımī, aļbısdan, gōrūyordum, gōrmez, gūzel, kōşgāridi, sarīgūzel, sarīgól.

3. SONUÇ

1. Tarihi kayıtlara bakıldığında, Maraş ve Elbistan civarında 1337-1522 yılları arasında hüküm süren Dulkadiroğlu Devleti'ni oluşturan Oğuz boylarının başta Bayat olmak üzere Avşar ve Beydili boyları olduğunu biliyoruz. Buna bakarak Elbistan'ın çok eski tarihlerden beri bir

Türkmen yurdu olduğu görülmektedir. Yöre ağzının oluşumu ve gelişimi noktasında bu boyların tesiri büyüktür.

2. Elbistan ağzında Batı Grubu ağız özelliklerine uygun olarak ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşmeden daha kuvvetlidir. sülemen, ırahmatlıkda.

3. ê>i değişmesi Batı Grubu ağızlarında görüldüğünün aksine nadiren görülmektedir. Kapalı ê bölge ağzının karakteristik özelliğidir. yétmiş, mézelliğ.

4. /r/, /l/ akıcı ünsüzlerinin önünde, kurallı ve düzenli olarak ı,i ünlülerinin türediği görülmektedir. ırahmatlık.

5. /r/ ünsüzü diğer bölge ağızlarının aksine Elbistan ve yöresinde düşmemiştir. ğapaKlardıK, TolđururduK.

6. /g/, /ğ/ ünsüzleri iki ünlü arasında erimiştir. Ayrıca hece kaynaşmalarında da bu ünsüzlerin ortadan kalktığını görmekteyiz. kimli, mutfāñ.

7. “ k>g, k>ğ, t>d ” değişmeleri yani ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmeleri, bölge ağzı için karakteristiktir. ğapıda, êsgi, êkmeKden.

8. Bölge ağzında genizsi /n/ (ñ)’ler sıkça kullanılmaktadır. Kelime ortasında ve sonunda kullanılan ñ ünsüzü iyi korunmuştur. annatıñ, yêñi.

9. Elbistan ağzında birincil uzun ünlülere az da olsa rastlanmıştır.

10. Batı Grubu ağızlarında görülen son seste /r/ ünsüzün düştüğü örneklere, bireysel kullanımlara bağı olanlar haricinde rastlanmamaktadır.

11. Bölge ağzında ön damak ve orta damak ünsüzlerinin yanındaki yuvarlak ön ünlüler, orta damakta boğumlanma neticesinde yarı yuvarlak art ünlülere dönüşürler. Bu durum Batı Grubu ağızlarından Elbistan’ın bulunduğu yedinci grupta görülmemekteydi. Metinlere bakıldığında, Elbistan ağzında bunun karakteristik olarak var olduğu tespit edilmektedir. kóprüden, sarığúzel.

12. Yöre ağzında /b/, /m/, /p/, /v/ gibi dudak ünsüzlerinin yanındaki yuvarlak ünlüler düzleşerek, önlük-artlık uyumuna tabi olurlar. savırıyok, çabiğ.

13. Elbistan ağzında “-ecek/ -acak” gelecek zaman ekindeki geniş orta hece ünlüsü /a/ ve /e/ nin düşmediği gözlenmektedir. ũriyécik, ğonuşacaKmış.

14. /c/, /ç/, /ş/, /y/ ünsüzleri yanındaki ünlülerin genellikle önlüleştigi görülmektedir. ihdiyeci, accıK.

15. Elbistan ağızında önlük-artlık uyumu düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre daha baskındır.

16. Ön damak ünsüzü /k/’ nin orta damakta boğumlanmasına ilişkin örneklere, bölgemiz ağızında nadiren rastlamaktayız.

17. İncelemeye tabi tutulan araştırma sahamızda, patlayıcı bir ses olan art damak ünsüzü /k/’ nın, sızıcı bir ses olan art damak ünsüzü /h/’ ye, sıklıkla dönüştüğünü görüyoruz. (k>h). sıhıntısı, şaha.

18. Elbistan ağızında görülen hece düşmelerinin çoğu sistemlilik arz eder. En dikkat çekici düşme, istek eki “-e/-a” nın yanındaki /y/ yardımcı sesiyle beraber görülen düşmedir.

19. Hece kaynaşmasını doğuran seslerin çoğunlukla /y/, /ğ/ seslerinin olduğu görülmektedir. Bunların yanında /ğ/, /g/, /k/, /k/, /ñ/, /r/ seslerinin de kaynaşmalara sebep olduğu görülmektedir. yirtına, bilim.

20. Sürekli ünsüzler arasındaki değişimlerin çokluğu dikkat çekicidir.

21. Kelime başı /h-/ , /y-/ türemeleri sistemlilik arz eder. Kelime sonunda ise /-f/ türemesi Elbistan ağızında dikkat çekici bir türeme olarak tespit edilmiştir. yerkādik, hēlbet, hērif.

22. Elbistan ağızında görülen bu hususiyetler, KARAHAN’ın Anadolu ağızlarını sınıflandırırken ölçü aldığı niteliklerle karşılaştırıldığında, araştırma sahasında bölgeye ait farklı bulgular ortaya çıkmıştır. İnceleme sonuçlarının, halihazırdaki sınıflandırmayla örtüşen tarafları da azımsanamayacak kadar çoktur.

23. Elbistan’da, ağız özelliklerinin farklı olduğu düşünülerek seçilen on köyden alınan kayıtların, bir bölgenin incelenebilmesi için yeterli olduğu bilinmektedir. Bununla beraber incelemeye tabi tutulan araştırma sahasında başka farklı bölgelerden yeni derleme kayıtlarıyla çalışmayı zenginleştirmek gerekmektedir. Böylece daha sağlam sonuçlar alınacağı kesindir.

4. ÖRNEK METİN

YERİ : Elbistan\Akbaır(Til) Köyü

ANLATAN : Dudu Yanar

YAŞI : 80

KONU : Karışık

- (1) alîékümselām.
- (2) yoĸ yoĸ ğurban_olım.
- (3) hoş ğeldîz.
- (4) ğelir.
- (5) otur.
- (6) niye burā? hoş ğeldîñ. hoş ğeldîñ ikijñ. sen nasılıñ? èyi oļasıñ aīīah èyilik vērsiñ. (7) èsgileri sor baĸĸm ne sorucuysañ.
- (8) aa körpem, bunuñ ğulā çoĸ duymaz da bunuñki duyar.
- (9) ğonuş baĸım ğonuş.
- (10) ğonuş ğonuş.
- (11) ben ondan bōyüüm ğonuş baĸım. nī? dudu, dudu yanar. sèkizen_iki. nē? bura hasan (12) ahmeTleriñ de ahmed duran dèller. adam öleli yèdi sène olī yīrmi yèdi sène oļdu.
- (13) āna. benim ğünümü dēsene hāsan ahmed ğedeli yirmi bēş sène oļdu.
- (14) bènim èvim işde kimiñ èvi. hē. sa_oļasıñ. nē? bunnar benim ğızım. anĸaradan (15) ğeldiler misāfir_oļaraĸ burdaļar. hē. bu da ğomşum. bu da ğoñşumuz. yoĸ torunum (16) var yanımda. bōyúĸ. yōĸ yoĸ daha ğız ğendī. yanımda durúyó. haļısini yıķamış (17) ğeldijinde buriyé çalışıyó. aĸbayır ilçe oļmadan siftaf èvel tilidi. şindi aĸbayır diyerek (18) ğeçiyür. til hē. buĸaya til diyerek bōle isim vēmuşļarımış.
- (19) til til dènirmiş.
- (20) ondan sōna da şindi yazınca aĸbayır diyöllar. mahálleniñ adı da nēy? orhan ğāzi mi? (21) hazan ne?
- (22) osman ğāzi mahállesi.
- (23) osman ğāzi. mahallemiz. hē èvet. dudu dèmek ni èzelden isim vurmaşļar dudu (24) dèmek.
- (25) anam heralıda analijñ çocuĸları durmuyomuş. onuñ için mi durdu dursuñ diye (26) bıraĸıļļar ya onuñ için bıraĸmış oļabililler mi?
- (27) hē, dudu.
- (28) anam dudu. durdu érkeK_ismi.
- (29) durdu érkeĸ_ismi. dudu ğadın ismi.
- (30) doĸan ölüyomuş.
- (31) èvet. bèn mi? yīrmiye varıdım ğızım. ī? ğeş diyöllar âmme ğızım, ufādıĸ daa (32) yèrkádik biz öle. isdiyerek de babamız vērdi şimdi e şindikiler gimi biz isdiyerek (33) ğelmedik. ğızım babamız nere vēirse biz

orda gālırdıK. há. şindikiler isdeyip ⁽³⁴⁾ evleniyollar. duydū, annadī? yoğ gızım yoğ sormazlardı. üş bin káat seni filána ⁽³⁵⁾ vèriyóm vèrillerdi. bura èsgi adamlarıdı gızım, şindikiler annaşıp variyollar. yō ⁽³⁶⁾ agrabāmızdan değalidi. aKrabāmız da değaldi goñşuydu yanı uzağ değaldi. tanıyoduğ ⁽³⁷⁾ canım hē. çocuğluımız nasıldı çocuğluumū da saña laf edim mi? yēdi yaşındāhana ⁽³⁸⁾ babam beni bir hayvanı vardı bindirirdi öküzleriñ donūna gatarđı gēder yayardım ⁽³⁹⁾ dālarımız varđı şorada. oldu mu? oralarda yayardım. gēyidim gızım babamıñ çitini ⁽⁴⁰⁾ sürerdim. babamla bā bèlledik. bañ būazını açardıK. güzün oldu mūdū şirre ⁽⁴¹⁾ ğaynadırdığ üzümünü ğaynadırdığ bir hafda on gün om beş yirmi gūn. şire doğduruduğ ⁽⁴²⁾ evlerimize şindi şireyi kimse de ğaynatmiyō da bālarıñ da bir yanı öldü. ötekiler de ⁽⁴³⁾ yeniye yētmıyır. hā annadī gızım? āndan sōna gızım gēyidim gēldim. ondan sōna da ⁽⁴⁴⁾ babamıñ çitini sürerdim ēkiniñ dērerdim. ondan sōna da babam ğaldırdı buriyé vèrdi. ⁽⁴⁵⁾ buriyé gēldim gızım. burada dā ğocamıñ kimsesi yōdū bir ğardaşı varđı dūvanayıdi. ⁽⁴⁶⁾ o çoğ yanımda ğalmazdı ğene ēkinini dērerdik, çitini sürerdiK yolmasını yolardığ ⁽⁴⁷⁾ onnan u günümüz gēşdi gızım. oldu mu gızım bildi? işde bu èsgi güller böléyidi gızım. ⁽⁴⁸⁾ şō ğadından_assa ğalanı. hı o Ta beni kimi sañar. ne dīñ? hē. nasıldı gızım işde ⁽⁴⁹⁾ diyóm ya bölē günümüz gēşdi ğocama da gēldim, ğocamıñ dā asgere gētdi çitini ⁽⁵⁰⁾ sürdüm. ēkinini dērdim gızım. ikī_üç çocuğum oldu onnarnan ūraşdı. çocuğları bül ⁽⁵¹⁾ bölē bölē mīdikine? ē yēde mi yatırdığ, ā da altına önlüü ğorduK. çōdürürdü, işerdi. ⁽⁵²⁾ ğelirdiğ ğaldırırđıK ki kara çocuğlarıñ altına şey yatarmış yān içine. ilāa. öylā çocuğ ⁽⁵³⁾ böyötdük. birini böötdüm, günlük müdür māvini ētdim. birini böötdüm, ⁽⁵⁴⁾ mōendiz_ētdim gızım. birini böötdüm tarım ğiredi müdürü ētdim gızım. birine böötdüm demir tarım ğırak.

- ⁽⁵⁵⁾ èsgi ğeçmişleri hatırlamışdır.

- ⁽⁵⁶⁾ işde biri de öldü de onuñ sıhıntısı var cıérım. sađlasıñ. işde halımı affetdi şōndan sor ⁽⁵⁷⁾ ğalanı gızım. tamam gızım tamam gızım.

- ⁽⁵⁸⁾ nōtım ğenç gızım, ğulaam çoğ duymüyōr, dēdīñi çoğ ānamıyom. haKğını ğonuşım ⁽⁵⁹⁾ şindi. ney?

- ⁽⁶⁰⁾ baar baar baarırsañ duyar.

- ⁽⁶¹⁾ ne bilim ben de zaar bundan ik_üç yōlum da ik_üç yāş güccük. yāşımı ne bilimim ⁽⁶²⁾ yavrım. adım hēKme. cingöz. işde diyōm ya, bundan ik_üç yāş güccū olum İnsaat ben ⁽⁶³⁾ de.

- ⁽⁶⁴⁾ yētmış sēksanında var.

- ⁽⁶⁵⁾ sēksen haı.

- ⁽⁶⁶⁾ yē.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa 1972. **Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa C.II**, İstanbul.
- AKSOY Ömer Asım, **Gaziantep Ağzı**, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945.
- ALKAYA Ercan 2008a. “Sibirya Tatar Türkçesindeki Uzun Ünlüler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/4 Summer 2008, s. 19-42.
- ALKAYA Ercan 2008b. “Sibirya Tatar Türkleri ve Dilleri”, **Turkish Studies**, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Fall 2008 Volume 3/7, p. 1-16.
- AYDIN Mehmet 2002. **Aybastı Ağzı**, TDK Yay., Ankara.
- BANGUOĞLU Tahsin 1959. **Türk Grameri**, Birinci Bölüm: Sesbilgisi, TDK Yay., Ankara.
- BANGUOĞLU Tahsin 2007. **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara.
- BAŞ Yaşar ve TEKİN Rahmi 2007. **Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi)**, Konya-Ereğli Oğuz Dulkadiroğlu Bektik Kültürünü Yaşatma Derneği Yay., Konya- Ereğli.
- BOESCHOTEN Hendrik 2000. “Avrupa Türkçesinde Anadolu Ağızlarının Yansımaları”, **Türkçenin Ağızları Çalıştay Bildirileri**, Haz.: A. Sumru Özsoy ve Eser E. Taylan, Boğaziçi Yay., İstanbul, s. 93-97.
- BOEV Emil 1972. “Bulgaristan Türk Ağızlarında İçses Konson Benzeşmesi”, **Bilimsel Bildiriler 1972**, TDK Yay., Ankara, s.215-228.
- BOZKURT M. Fuat 1978. “Kabil Avşar Ağzı”, **TDAY-B 1977**, TDK Yay., Ankara, s. 205-261.
- BOZKURT M. Fuat 1981. “Afganistan’da Bir Türkmen Ağzı”, **TDAY-B 1978-1979**, TDK Yay., Ankara, s. 39-79.
- BULUÇ Sadettin 1972. “Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri”, **Bilimsel Bildiriler 1972**, TDK Yay., Ankara, s. 181-183.
- BURAN Ahmet 1997. **Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- CAFEROĞLU A. 1964. “Anadolu Ağızlarında Konson Değişmeleri”, **TDAY-B 1963**, TDK Yay., Ankara, s. 1-32.
- CAFEROĞLU A. 1988a. “Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi”, **TDAY-B 1958**, TDK Yay., Ankara, s. 1-11.
- CAFEROĞLU A. 1988b. “Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi”, **TDAY-B 1955**, TDK Yay., Ankara, s. 1-7.
- CAFEROĞLU A. 1989a. “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, **TDAY-B 1964**, TDK Yay., Ankara, s.1-33.
- COŞKUN Volkan 2008, **Türkçenin Ses Bilgisi**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.

Cumhuriyet'in 50. Yılında Kahramanmaraş İl Yıllığı 1973, Kahramanmaraş Valiliği Yayınları, Kahramanmaraş 1974.

DALLI Hüseyin 1991. **Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzıları Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay., Ankara.

DEMİR Nurettin ve YILMAZ Emine 2006. **Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara.

DEVELİ Hayati 1995. **Evlia Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, TDK Yay., Ankara.

DOERFER Gerhard 1989. "İran'daki Türk Dilleri", **TDAY-B 1969**, TDK Yay., Ankara, s. 1-11.

Elbistan Kaymakamlığı 2011 İlçe Brifingi, Elbistan Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü Kayıtları.

ERCİLASUN A. B. 1983. **Kars İli Ağzıları**, GÜ Yay., Ankara.

ERCİLASUN A. B. 2002. **Kars İli Ağzıları**, TDK Yay., Ankara.

ERDEM M. Dursun 2008. "Anadolu Ağzılarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring 2008, s. 502-562.

ERDEM M. Dursun ve BÖLÜK Ramazan 2011. "Kaş (Antalya) Ağzı Ses Özellikleri Üzerine", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, s. 406-447.

ERDEM M. Dursun ve GÜL Münteha 2006. "Kapalı /e/ (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi – Anadolu Ağzıları İlişkisi", **Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi**, S. 11, Güz 2006, Karam Yay., Çorum, s. 111-148.

ERDEM Mehmet Dursun 2001. **Asarcık Ağzı**, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

ERDEM Mehmet Dursun ve KİRİK Esra ve ÜST Sibel ve DAĞDELEN Güner 2009. "Türkoğlu Ağzı (Kahramanmaraş Ağzıları-I)", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/8 Fall 2009, s. 2522-2565.

EREN M. Emin 1997. **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzıları**, TDK Yay., Ankara.

ERGİN Muharrem 2004. **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım-Yayın, İstanbul.

ERSOYLU Hâtil 2000. "Türkçenin Bazı Yabancı Kökenli Kelimelerindeki Damaksı Genizsileşme", **İlmî Araştırmalar**, İlim Yayma Cemiyeti Yay., İstanbul, s. 97-104.

GABAIN A. Von 1988. **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. Mehmet AKALIN, TDK Yay., Ankara.

GEMALMAZ Efrasiyap 1995, **Erzurum İli Ağzıları**, TDK Yay., C. 1, Ankara.

- GÜLENSOY Tuncer 1987. “Rumeli Ağızlarının Sesbilgisi Üzerine Bir Deneme”, **TDAY-B 1984**, TDK Yay., Ankara, s. 87-147.
- GÜLENSOY Tuncer 1988. **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- GÜLSEREN Cemil 2000. **Malatya İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- GÜNAY Turgut 2003. **Rize İli Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- GÜNŞEN Ahmet 2000. **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- KARAAĞAÇ Günay 2010. **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN Leyla 1996. **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara.
- KORKMAZ Zeynep 1956. **Güney Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- KORKMAZ Zeynep 1971. “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, s. 21-32.
- KORKMAZ Zeynep 1994a. **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- KORKMAZ Zeynep 1994b. **Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)**, TDK Yay., Ankara.
- KORKMAZ Zeynep 1995. “Batı Anadolu Ağızlarında Aslı Ünlü Uzunlukları Hakkında”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C II, TDK Yay., Ankara, s. 123-127.
- MANSUROĞLU Mecdut 1988. “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu”, **TDAY-B 1959**, TDK Yay., Ankara, s. 81-93.
- OLCAY Selahattin 1995. **Erzurum Ağzı**, TDK Yay., Ankara 1995.
- ÖZÇELİK Saadetin ve BOZ Erdoğan 2001, **Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- ÖZTÜRK Erol 2009. **Silifke ve Mut’taki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörükleri Ağzı**, TDK Yay., Ankara.
- SAĞIR Mukim 1995. **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara.
- SAĞIR Mukim 1997a. “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, **TDAY-B 1995**, TDK Yay., Ankara, s. 377-390.
- SAĞIR Mukim 1997b. “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, **TDAY-B 1995**, TDK Yay., Ankara, s. 391-409.
- SAĞIR Mukim 1999. “Anadolu Ağızlarında Ünlüler Ünsüzler”, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, TDK Yay., Ankara, s. 987-996.
- ŞÇERBAK A.M. 1996. “Tarihî Bakımdan Türkçe Kelimelerin Şekil Yapısı”, **TDAY-B 1994**, TDK Yay., Ankara, s. 123-130.
- SEVORTYAN Yervant V. 1972. “Türk Dillerinde Kelime Başındaki Ünsüzlerin Düşmesi”, **Bilimsel Bildiriler 1972**, TDK Yay., Ankara, s. 543-550.
- SÜMER Faruk 1999. **Oğuzlar (Türkmenler)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.

ŞANLI Cevdet 1990. **Kırklareli İli Merkez İlçe Köyleri Ağızları**, Trakya Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

ŞANLI Cevdet 1996. “Kırklareli Ağızlarında Ses Olayları”, **TDAY-B 1994**, TDK Yay., Ankara, s. 117-122.

TABAKLAR Özcan 1996. “Türkmen Türkçesi’nde Ünlülerin Uzun Okunmasını Gerektiren Durumlar ve Eklerdeki Uzun Ünlüler”, **TDAY-B 1994**, TDK Yay., Ankara, s. 145-155.

TEKİN Talat 1975. **Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler**, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara.

TİMURTAŞ Faruk K. 1977. **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) 2011. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2010 Nüfus Sayımı Sonuçları, www.tuik.gov.tr, ET: 13.04.2011).

YILDIRIM Faruk 2006. **Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları**, TDK Yay., Ankara.

YİNANÇ Refet ve ELİBÜYÜK Mesut 1988. **Maraş Tahrir Defteri**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Cild I, Ankara.

“XIX YÜZYILDA BİR DULKADİROĞLU ŞAİRİ; AŞIK SERDAİ”

Mehmet ERKOÇ*

ÖZET

Maraş ve Elbistan merkez olmak üzere iki asır civarında hüküm süren Dulkadiroğlu Devleti'nin Osmanlı Devletine ilhakından sonra Dulkadirliiler geniş bir coğrafyaya dağıldılar. Eski Dulkadirli yeni Osmanlı toprakları arasında yer alan illere Dulkadirli ailesinden göçler neticesinde bir çok insan yerleşmiştir.

Bu göçle önce Kırşehir oradan hareketle Kırıkkale Keskin Denek Dağına yerleşen Dulkadirliilerden Aşık Serdai mahlaslı Molla Mustafa şiiirlerinin yanı sıra manevi yönü ile de din adamlığı bakımından bölgesinde önemli şahsiyetlerden olmuştur. XIX yüzyılda yaşayan Dulkadiroğlu Aşık Serdai günümüzde de büyük bir saygı ile anılmaktadır. Dini konulardaki görüşleri halen dikkate alınan Aşık Serdai toplumsal konularla alakalı şiiirlerde vermiştir. Dulkadiroğlu Aşık Serdai Hiciv tarzındaki şiiirlerinde bir yönü ile de akrabası şair Nefi ile benzeşmektedir.

Bu çalışmada Dulkadiroğlu Aşık Serdai'nin eserleri ve günümüze etki eden üslubu ele alınacaktır.

* Araştırmacı-yazar. E-posta; dulkadirogluhakan@hotmail.com

SERDAİ

Kırşehir sancak beyi Dulkadiroğlu Şahruh beyin yedinci göbek torunlarından. Büyük babası (Sarığa) Lök Hasan Beyin kardeşlerinden ayrılarak o zamanlar yine Kırşehir'e bağlı Keskin kazasının Denek Dağı eteklerindeki Gazibeyli köyüne yerleşmiştir. Denek Dağının güney yüzünde önceleri yaylak olarak bulunmuş daha sonra iskân olmuşlardır.

Gazibeyli köyünde doğmuş yine oralara ölmüş olduğu bilinen Serdai mahlasını kullanan âşık'ın asıl adı Mustafa'dır. İslam ilimleri tahsil edip derin bir din bilgisine sahip olduğundan molla adı verilerek umumiyetle molla Mustafa adı ile de anılmıştır. Serdai'nin iki amcası Hösücü ve Küçük Osman kervancılık işleri ile uğraştıklarından Serdai'ye gerekli eserlerin temin edilmesinde büyük gayretleri olmuştur.

Şiirlerinde Serdai mahlası kullanan molla Mustafa'nın Mehmet hacı Mahmut ve molla Yusuf adlarında üç oğlu ile Gülsüm, Elmas, Fatma, Döne, Meryem adlarında beş kızı vardır.

Elimizde otuza yakın şiiri bulunan Serdai keskin bir zekâyâ sahip İslami ilimlere vakıf nüktedan hazır cevap ve olgun bir insanmış. Şiirlerinde İslamın esaslarını, şeriatın ahkâmını, ehl-i sünnet akidesini, toplumun aksak yönlerini, devrin durumunu, içtimai hayatı işlemiştir.

Keskin'de yaptığımız çalışmalarda 1900 yılında Serdai hayatta görülmemektedir. Ortamala (1825 – 1895) yılları arasında düşünülebilir. Araştırmalarımız devam edecektir.

Serdai'nin şiirlerinin bir kısmını torunu Ali Rıza ERKOÇ'tan bir kısmını kızlarından olan torunlarından, bir kısmını da bölgenin yaşlılarından özellikle hafızlarından derledik. Asık'ın oğlu Molla Yusuf Kayseri'de medresede okurken babasının şiirlerinin yazılı olduğu defteri okul arkadaşları arasında sayfa sayfa paylaşmış, bir kısmını da kendisine bırakmış. (Gelecekte din görevlisi olarak görev yapacak olan bu talebeler gittikleri yerde halka okuma düşüncesi ile bu şiirleri almışlar) Ali Rıza ERKOÇ babası Molla Yusuf'tan kalan şiirlere sahip çıkarak bizlere ulaşmasını sağlamıştır.

Serdai hem hak adamı, hem halk adamı, kafası şehir kültürü, vücudu bir dağ köyünde, içerisinde gelgitleri çok olan bir adam, dağlarda esen fırtına Serdai'nin gönlünde esen fırtınanın yanında rüzgâr bile olmaz. Her derdi kendine dert edinerek adeta dert küpü olmuştur. Ağlanacak durumları dahi hicvedecek hale gelmiştir. Bu yönüyle akrabası büyük Nefi'ye benzemektedir.

Aşık Serdai, eserlerinde aldığı islami eğitimle yaşamın zorluklarını, tasavvufa yönelerek Ayet, hadis, ibadet, ölüm ve ahiret olgusu ile birlikte kaleme almıştır. Bu yönüyle Dulkadirli şair Necip Fazıl'la benzeşen görüntüler vermiştir.

Serdai aynı zamanda din adamı da olduğu için saz çalmazdı, irticalen sazsız söz söylerdi. Serdai'nin köyüne gelen gezgin aşıklar atışmalarda Serdai'nin zengin sözlü atışması karşısında yenilerek sazlarını bırakıp giderdi.

Torunu Ali ERKOÇ, 1939 da dedesinin evinin tadilatı yapımında tavan döşemesi ağaçlarının arasından kırık saz parçaları çıktığını söyleyerek bu anlatılanların doğruluğunu ispatlamıştır.

ŞİİRLERDEN ÖRNEKLER:

90 KİTLİĞİ DESTANI

Aşık Serdai, 1873 – 1874 yıllarında hüküm süren, halk arasında 90 kıtlığı olarak adlandırılan acı günleri, içli şiirleri ile canlı bir biçimde dile getirmiştir.

Büyük bir felakete neden olan doksana kıtlığı elli iki bin nüfuslu Keskin yöresinde ocaklar söndürmüş, yirmi bin kişi kıtlık ve buna bağlı olarak gelen sefalatten hayatını kaybetmiştir.

O tarihlerde Anadolu'da bulunan bir Amerikalı misyoner hatıralarında Keskin'de ölmüş bir devenin zaptiyeler tarafından 3 kez açlıkla boğuşan halkın elinden alınarak tekrar gömüldüğünü yazarak kıtlığın ciddiyetini ortaya koymuştur.

Doksanda bir afet verdin cihana
Çok ettin karını azı kalmadı
Yandı cihan biz uğradık tufana
Kardeşin kardeşe nazı kalmadı

Birbirini fehmetmez oldu bu gözler
Hünkâra arzuhal edelim bizler
Bir çerik arpaya satıldı kızlar
Ayrıldı anadan kuzu kalmadı

Kırıldı cümlemiz kalmadı belde
Analar kuzusunu yitirdi çölde
Bu iş mahşerce söylenir dilde
Yalancı dünyanın hazı kalmadı

Yandı cihan kimden olur sualler
Duyanlar ağladı yedi düveller
Neler çekti gün görmedik ıyaller
Dilendi gelini kızı kalmadı

Hanlar harap oldu bozuldu bentler
Birbirini bilemedi kahımlar yâdlar
Âdem'in leşini yiyordu kurtlar
Kemik dökülmedik yazı kalmadı

Birbirini yedi dağlarda kurtlar
Yavrusunu bilmez küheylan atlar
İnsan, hayvan gibi yayıldı otlar
Tükendi dermanı özü kalmadı

Edirne'de çıkar yeşil tütünler
Neler çekti gün görmedik hatunlar
Dünyada kalmadı Sıtkı bütünler
Şu yalan dünyanın hazı kalmadı

Sarıçiçek mor menekşe zamanı
Gümüş ile denkçe yazdık samanı
Hiç gitmiyor başımızın dumanı
Hanlar harap oldu hazı kalmadı

Kesildi cümleden çocuğun sütü
Nice kahramanlar çatlayıp öldü

Âdem'in leşini kartallar yedi
Misafir alacak kullar kalmadı

Karnından yel geçer kalmadı kedi
Cümle ahalinin elini yudu
Satıp arkasından göyneğin yedi
Ölünce sarılacak bezi kalmadı

Neler geldi başa SERDAİ uslan
Methet halifeni sen gayri seslen
Vehbedip imdada yetişti arslan
Fakirin sultana sözü kalmadı

Yine Serdai'nin dildeki ustalığına örnek bir şiiri ve konusunu anlatmaya çalışalım. Serdai'nin köyüne 20 km mesafede yine Dulkadir oğullarına mensup bir aşiretçe kurulmuş kavurgalı köyü vardır. Bu köy odasında misafir olarak bulunan zamanın derin hocalarından (Akpınarlı) Abdurrahman hoca, tatar hoca, Buharalı deli hoca, Çiçek Dağlı hoca, Âdem hoca sohbet ederler. Şiir söz konusu olunca.

Abdurrahman hoca: aşıklık Allah vergisidir. Allah söyletmezse, içerde pınar kaynamasa insan şiir söyleyemez. Buharalı hocada aynı görüştedir fakat tatar hoca: yahu şiir Allah vergisi olur mu? İnsanın aklına gelir mani şeklinde dizilir der.

Bu konuşmalar sürerken Buharalı hocanın saatinin zinciri koparak saat yere düşer ve tekrar çalışmaz. Bunun üzerine Buharalı hoca, tatar hocaya; madem öyle mani şeklinde diziliyor, saatime şiir yazda görelim der.

Tatar hoca: “Koptu saatin zinciri vurup Rakka demez tık tık” diyerek başlar. Fakat devamını getiremez. Abdurrahman hoca tatar hocaya; mani şeklinde dizilseydi eğer sen devam ederdin, fakat devamını getiremedin. Eğer SERDAİ olsaydı sonuna kadar söylerdi, isterseniz senin söylediğini bir kağıda yazıp Serdai'ye gönderelim devam ettirir. Bir atlı hazırlarlar Serdai'ye yollarlar delikanlı Serdai: bunu Abdurrahman hoca gönderdi devamını yazıp bana vereceksiniz der. Serdai alır devam eder.

Canan ömrün hitamında
Ruha derler hemen çık çık
Muadil ol umurunda yarın ruzi kıyamette
Vefa vermez demek hık mık

Vasiret gözün aç senden
Sakın umut kesme birden
Ne kazandın hayırdan şerden
Edip divan sorar tek tek

Sen hallaka aman dersen
Halin bilip yaman dersen
Tazelensin iman dersen
Otur alimlerle sık sık

Derler k1: bunu önceden ezberlemiştir. Aynı kafiye ile birkaç kıta söyleyebilirse gerçek âşık olduğuna inanırız. Bunu üzerine Serdai şöyle devam eder;

Kudretiyle halk ederken Âdemi
Dedi meleklerle hem ana yok yok
Biz olalım mahlûkatın kâmili
Zikredelim daim hep seni çok çok

Hak dedi ahadım gönderirim bela
Emri fermanına olun müptela
Enbiüni bi esmai haula
Ahadım samedim şerikim yok yok

Eğer sadıksanız cevap isterim
Esmalarım bana yerin gösterin
Tefekkür eyleyip hikmetim görün
Dediler Rabbena ilmimiz yok yok

Öyle bir âdem ki dürü-i devlet
Öyle bir mahlûk ki menba-i rahmet
Ruzi kıyamette reisul cennet
Onun kerameti sizler de yok yok

Serdai der hak kerimdir kuluna
Daim el kat gitmeliyiz yoluna
Resultü erkemin gonca gülüne
Edelim salatu selamı çok çok

Âşık birine kefil olmuştur borçlu borcunu ödemeyince mahkemeye düşerler. Hâkimlerin huzuruna aşığı çıkarırlar. Mahkemede hâkimler: Baba bu adama kefil oldun mu? Borcu verecek misin? Yoksa hakkında tevkif keseceğiz derler.

Serdai: siz bir adamı söyleyip mi tevkif edersiniz söyletmeden mi?
Hâkimler birbirlerine bakışrlar Serdai söz hakkı verirler.

Vakit tamam deyin edin gümanı
Şükür gün yerinde kamer efendi
Bilmem yakın mıdır vakti zamanı
Bu âlem istiyor tımar efendi

Yapılan işlere denilmez haktır
Şeriki yok, hâşâ, rabbimiz tektir
Eşkiya, hırsıza hiçbir şey yoktur
Eli koynundana şamar efendi

Arz etsem hükümet şifamı tutmaz
Hep satsak emlakı bu zulme yetmez
Er olan meydan da sözün reddetmez
Bulalım adalet ne der efendi

Asıl olup âlemde olmalı yuva
Nedeyim cinsi pek şu Haydar Beğ'e

Olmasa mecliste Hacı Osman Ağa
Sankı oynuyorlar kumar efendi

Sorulmaz mı sizlere millet batınca
Çiftçi araziyi mülki satınca
Tartı olur mizan terazi olunca
Çok kuzgunlar yurda konar efendi

Doğru sözler çok dokunur mideye
Tevkiflik emretti sanki kadeye
Serdai umudun yalvar Hüda'ya
Hak biraz zabındır damar efendi

ÖLÜM HAKKINDA

İhtiyarım fena kaldı hatıra
Dünyada karar yoktur sabıra
Üç beş kişi indirirler kabire
Kerpiç ile örülünce gözlerim

Oradan da sürülünce sırata
Evladını da bilmez olur her ata
Hatem ırmağı benzemez ki firata
Bin bir ayak dirilince gözlerim

Dediler vücudum başımda talim
Orada her hale, yetmiyor gücüm
Cehennem kükreyip edince hücum
Gece karim, gündüz saim gözlerim

Şahit tamam olup ifadem bitincek
Hallacı Mansur bu dağları atıncak
Beni Adem mantar gibi bitincek
Kuru yerler yarılınca gözlerim

Şahım, sen yardım eyle düşküne
Selafet bir Habibullah aşkına
Cehennem narına cennet köşküne
İçip tahta oturunca gözlerim

Beka âleme bir bina kurdum
Kimseler bilmiyor yürekte derdim
Serdai-yim bayramda ikizim verdim
Can sıfattan ayrılınca gözlerim

YALVAR

Züb'de eyleyesin yalvar Hüdaya
Daim rızkını verene yalvar
El uzatıp boyun eğme mahluka
Cümlenin günahını yazana yalvar

Yoktan var etti ol Mevla bizi
Bir bir soracaklar ehvalimizi
Boynuzlu koyunu ol boynuzsuz'u
Niye verdun diye sorana yalvar

Dünyada yılan da ayaksız yürür
Hep bütün semavat direksiz durur
Sen yalvar hüdaya ol seni bilir
Ruhu revanı vere yalvar

Onların yoluna ben oldum mesta
Habibin aşkına ben oldum hasta
Şefaata istersen Resulden iste
Ay gelip koynuna girene yalvar

Sana fayda olmaz samur kürklerden
Erenler meclisi yani kırklardan

Gece karanlıkta kora hırklardan
Kora karıncayı görene yalvar

Riyazet'e kan kesip düşmesen derde
Mihnet etme zalime namerde
Karataş içinde gizli akkurda
Yeşil yaprak fide verene yalvar

Dünyayı yarattı katsız kapaksız
Suları yürüttü elsiz ayaksız
Yerleri döşedi gökler direksiz
Bu mülkün sahibi Allaha yalvar

Kamil ol Serdai ihvan'la gezmeyen
Din Muhammed dini yolundan azmayan
Ayetinen Hadisi doğru bilmeyen
Hemen bir karara durana yalvar

SERDAİ TAŞLAMA VE HİCİV USTASI'DIR

Serdai buğdayı olmadığından, un yaptırabilmek için üç haral arpayı değirmenci Karaduran'a götürür. Karaduran: arpa değirmen taşlarına sıvanıyor bana zorluk olur diye –benim yeminim var, arpa öğüdemem der. Serdai bir taraftan evde un bekleyen hanımlarını, diğer taraftan inatçı değirmenciye düşünür ve söylemeye başlar...

Öğütmem arpayı var diyor andım
Yıkılsın değirmenin hem de bend'in
Yöreyi yalarken konara sandım
Bekmi kaynar geldi yal karaduran

Kova kova bir ormanda tutmuşlar
Hem başına ip takmış hem de çekmişler
Köylü muhtar diye seni zevk etmişler
Yakışır sırtına çul karaduman

Biat etmem diyor arpa yiyene
Bu adalet nerede kendin bilene
Arpayı yiyen Hazreti Âdeme
Onuda inkâr ettin sen karaduman

Baklavayı bölük bölük atarsın
Döş gelince çukur çukur yatarsın
Çüş demeden zırıl zırıl ötersin
Yemenin üsulunu bil karaduran

Şeytan'dır pirin bileyim dersen
Değirmen bekle dinsiz ölüyüm dersen
Badire'ni söyleyeni bileyim dersen
Dulkadir'i Serdai'yi bil karaduran

Serdai eli uz bir mollaymış. Köyünden bir komşu Serdai'ye bir tüfek yapmasını parasını da daha sonra ödeyeceğini söyler. Tüfek yapılır. Komşusu bir müddet sonra borcunu ödemek zor geldiğinden, tüfeği beğenmedim der ve Ahbap'larının yanında Serdai'nin üzerine atar. Âşık bu harekete çok kızar ve söylemeye başlar.

Sevgilidir malım hem gitti geldi
Serdainin nasibini enedik
Kaval diye isim takmış demire
Sorarsanız bizim tüfek Venedik

Dik çulunu vuramazsam
Eşek teres genedik

SERDAİ'DEN DÖRTLÜKLER

Etmeden irtihal ben ki bende
Vardır tazim Neşetim sende
Talib-al Serdai hikmet özünde
İlahi ente maksudi ve rızaike matlubi

Himmet eyle korkar oldum
Meşrebimden naçiz kaldım
Maksuduma hasret yandım
İhvansız kaldım yolunda

Okunuyor kuran hakkın kelamı
Hocanın kamaştan olur kalemi
Gelin Muhammede verin selamı
Selamı alıpta sevap yazan var

Söyler açık olan doğrudur sözü
Yaradan Halik'ini zigreder özü
Cehennem narına yaktılar kökü
Herkes odununu kendi götürür

Ağlama Serdai vardır dermanı
O derse olur, gelecektir zamanı
Düşme badire mazhari zuhur
Seni de saracak Sultanlar sultanı

Serdai sarılma mülke var Halilullah
Çok düşün az konuş dil Kelimullah
Üzülme ölen bedendi hal Rulullah
Sürülen ömür bir elesti duy Habibullah

Döşüm örs olsa çekiç sağ yumruk
Vurdukça nefsimi bir hale koysa
İndikçe hak hak dedirten buyruk
Eritse bedenimi kor deryaya yaysa

Aşk ile kime nasip olur Gaffar'en
Eyüp'e yoldaş mısın kalsan Küffar'en
Cennet gülüne kim gider Hükmen'en
Kendini bulamadan Asafını ararsın Serdai

Azık az yol uzun varılmıyor
Dert için gayle yok yorulmuyor
Yussuf'a Yakup misali sarılmıyor
Serdai'ye kıyamet ötede bakidir gönül

Ben sürmedim eller sürsün demini
Dönemem yolundan doğarken ettim yemini
Sultanım haber salmış şimdi gitmek zamanı
Arif-i Arif yapan irfana gönül eylerim

Oynak oynak çalarsın gönül sazını
Bulsam da müsahabeti alaman hazını
Gelince irtihal vakti keşemezler hızını
Sancıldın mı yine korkak Serdai

Aşık değilim yoktur sazınan işim
Ağlarım halime zor ki oraya gidişim
Verecek hesaplar çoğa vardı Serdai
Hep tırmanmaktayım inşallah olmaz inişim

Tilavet-ül Kur'an
Musahabet-ül ihvan

Mülakat-ür Rahman
Unutmayasın Serdai

SERDAİ'DEN HİCİVLER

Geçimi dert oldu bizim reçberin
Odunu kıçındadır hala gülüyor
Bir sen eksiktin tahsildar ağa
Seninkiler zil takıp göbek atıyor

Pezevenk erkanı başta oturur
Mazdak zındık hoşta yatırır
Safi müslüman'ın yüzün tükürür
Gerdan kırasın çingene imam

Bilmem ki sizler nasıl ersiniz
Kitab-ı meselede sanki birsiniz
Sorma serdai'ye nedesin size
Baklavayı beklerken b.... Yersiniz

Yüz defa gitmiş olsan hacıya
Zahiri derunu haberide yok
Köy köy gezip mesel satarsın
Geberse, gel diyen kubur'u yok

SERDAİ KAVLAK KÖYÜNDE

Komşu kavlak köyünde misafirken orada bulunan bir aşık Serdai'yi
konuşturmak için bir dörtlük söyler.

Havya sarıdır zati
Yemesi şifadır kati
Bahçelerin kelem otu
Kendi açılıp dürülüyor

Fakat şiire devam edemez, orada bulunan Müminlili Çil Veli
Serdai'yi sınamak için bilmem bu manaya göre söylenecek söz kaldı mı
der. Serdai başlar dillenmeye

Börtü böcek kovan kurmuş
Herkes rüyasını yormuş
Ağaçlar sade giyinmiş
Bürüncesin bürünüyor

Uzundur selvinin boyu
Şöhretli gösterir köyü
Ağacın mayası soyu
Haktan usul veriliyor

Osman isminden ulu
Halil sürer doğru yolu
Mumunlu da bir çil veli
Göze bir hoş görünüyor

YALVAR

Dünyayı yarattı katsız kapaksız
Suları yürüttü elsiz ayaksız
Yerleri döşedi gökler direksiz
Bu mülkün sahibi Allaha yalvar

Kamil ol Serdai ihvan'la gezmeyen
Din Muhammed dini yolundan azmayan
Ayetinen Hadisi doğru bilmeyen
Hemen bir karara durana yalvar

UYANSIN

Baykuş konmuş duvar taşına
Aslanlı çeşmenin geldik başına
Yetmiş bin evliye düşmüş peşine
Evliyalar pirlere ordan uyansın

Dinleyin ihvanlar tutmuyor elim
Boynu sıra deste hem söyler dilim
Yanında yatan sultanın bilin
Bütün meşahatler ordan uyansın

Hacerül esved taşına sürsem yüzümü
Yaradan Allahım bilirsün özümü
Sıyr yularımı sen aç gözümü
Arif olan ibret alsın uyansın

VAKİT

Ol namazdır müminlerin durağı
Kalbine nur olur onun yanağı
Cenneti aladır onun durağı
Öğle namazını kıldığın vakit

İkindin namazının kılanın kasti
Onlardır Allahın sevgili dostu
Cennet-i ala'da serili postu
İkindin namazını kıldığın vakit

Yatsı namazını kılıp yatarsın
Boyun beraber nura yatarsın

Cenneti alayı mekan tutarsın
Yatsı namazını kıldığın vakit

Allahın kelamı mubarek kuran
Yolunu tutupta kendini yoran
Erişir murada o yolda duran
Allahın emrini tuttuğun vakit

İlk seher vaktinde sabah açılır
Er kalkanın üstüne rahmet saçılır
Namaz kılanlara hülle biçilir
Sabah namazını kıldığın vakit

BİLMEZ MİYİM

Bir melek rahmete edersin memur
Hem dolu yağdırır hem kırcı yağmur
Dilersen yüzleri edersin memur
Mikail uluyu ben bilmez miyim

Ol melektir gelip canları alan
Ciğerlere dalıp pençeyi salan
Hazırda bekler bir cümle ayan
Azrail uluyu ben bilmez miyim

Ol melektir rüzgârın ipini tutar
Dilersen dağlar taşları artan
Kumu savurup tozu dumana katan
İsrafil uluyu ben bilmez miyim

Ademi yarattın topraktan Hüda
Musa kelamına vermişsin seda
Aç kurtlara verin, kudretten gıda
Emreden hodayı ben bilmez miyim

Dört kitabı gönderdin dördüde ulu
Bir Kuran ki hepsinden sevgili
Kuranı okur ki Muhammed Ali
Ömeri Osmanı ben bilmez miyim

SERDAİ'DEN KADINLAR HAKKINDA
(Serdai'nin dört hanımı vardır)

Altın ateşle erirmiş
Kadın erirmiş altınla
Topla ayağını a Serdai
Meğer erkekte erirmiş kadınla

Aldım hanımları buldum belayı
Derdim oldu mahşer alayı
Çekemem hem, okusunlar salayı
Meğer erkekte erirmiş kadınla

Biri gülerken biri küser aha
Bazen olur ki cengidir saha
Canım iyisine biçilmez paha
Meğer erkekte erirmiş kadınla

Küstüler mavi boncuk dağıttım
Saçlarımı da susun diye ağarttım
Sustu ağızım yüreğimi bağirttım
Meğer erkekte erirmiş kadınla